

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

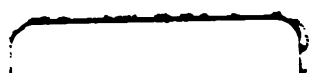
Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

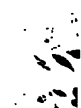
Stanford University Libraries

6105 026 524 475

15

832 .

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

TRETTENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1904—1905

142624

YSA 981.1 08078 2

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Anker Jensen, cand. mag. Kbhvn.
Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Cortsen, S. P., cand. mag. Kbhvn.
Drachmann, A. B., professor, dr. phil. Kbhvn.
Dyrlund, F., dr. phil. Kbhvn.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, Ove, magister. Kbhvn.
Lehmann, Edv., docent, dr. phil. Kbhvn.
Mortensen, Karl, adjunkt, dr. phil. Odense.
Nielsen, Julius, cand. mag. Kbhvn.
Olesen, Elof, cand. mag. Kbhvn.
Paulson, Johannes, professor, dr. phil. Göteborg.
Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.
Ryberg Hansen, P. O., cand. theol. Kbhvn.
Røder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., docent, dr. phil. Kbhvn.
Staaff, Erik, docent, dr. phil. Uppsala.
Trojel, E., overlærer, dr. phil. Kbhvn.
Ussing, J. L., prof. em., dr. phil. et sar. Kbhvn.
Vising, Johan, professor, dr. phil. Göteborg.
Weilbach, Fr., adjunkt. Horsens.
Wiehe, H., magister. Kbhvn.
Zander, C. M., professor, dr. phil. Lund.
Østergaard, Carl V., cand. mag. Kbhvn.

Indhold.

	Side
En ny Strømning i den højere Homerkritik. Af <i>Ove Jørgensen</i>	1
* <i>Ἐσχάρα</i> , en lexilogisk Udvikling. Af <i>J. L. Ussing</i>	22
Papyrusfundene i Oxyrhynchos. III—IV. Af <i>Hans Ræder</i>	49. 97
Hades. Af <i>Carl V. Østergaard</i>	57
* <i>Ἐπεραλκίης</i> . Af <i>Karl Hude</i>	63
Virgils Ciris. Af <i>A. B. Drachmann</i>	65
Nye etruskiske Indskrifter. Af <i>S. P. Cortsen</i>	109
Det synoptiske Problem. Af <i>P. O. Ryberg Hansen</i>	145

Anmeldelser.

<i>Ludv. F. A. Wimmer</i> , De danske runemindesmærker. IV 1. Af <i>F. Dyrland</i>	26
<i>M. Olsen</i> , Tre orknøske runeindskrifter. Af <i>Finnur Jónsson</i>	32
Nordiska Studier tillegnede <i>Adolf Noreen</i> . Af <i>Finnur Jónsson</i>	33
<i>Neuphilologische Mitteilungen</i> . 1903—4. Af <i>Kr. Sandfeld Jensen</i>	40
<i>Kr. Nyrop</i> , Kortfattet italiensk Grammatik. Af <i>Kr. Sandfeld Jensen</i>	41
<i>V. Bennike & M. Kristensen</i> , Kort over de danske Folkemål. 3. Af <i>Holger Pedersen</i>	41
<i>S. Eitrem</i> , Die Phaiakenepisode in der Odyssee. Af <i>Carl V. Østergaard</i>	43
<i>Ad. Hansen</i> , Engelske Stiløvelser. Af <i>N. Bøgholm</i>	44
<i>G. Holzer</i> , Elementary English Grammar. Af <i>N. Bøgholm</i>	45
<i>Paul Herrmann</i> , Nordische Mythologie. Af <i>Karl Mortensen</i>	46
Inscriptiones Graecae, ed. <i>F. Solmsen</i> . Af <i>Elof Olesen</i>	72
Memoria Graeca Herculaneensis, prop. <i>G. Crönert</i> . Af <i>J. L. Heiberg</i>	73
Aristotelis Ethica Nicomachea, recc. <i>Susemihl & Apelt</i> . Af <i>J. L. Heiberg</i>	78
Verhandlungen der 47. deutschen Philologenversammlung. Af <i>Hans Ræder</i>	79
<i>C. Harder</i> , Homer. Af <i>E. Trojel</i>	81
<i>Autenrieth-Kägi</i> , Homerwörterbuch. 10. Aufl. Af <i>E. Trojel</i>	83
<i>S. Gräfenberg</i> , Brieflicher Sprach- und Sprech-Unterricht für das Selbststudium der spanischen Sprache. Af <i>Johan Vising</i>	84
<i>Kr. Nyrop</i> , Manuel phonétique du français parlé. Af <i>Anker Jensen</i>	87

	Side
<i>E. E. B. Lacomblé</i> , Historie de la littérature française. Af <i>Anker Jensen</i>	88
<i>Heinichen-Wagener</i> , Latein.-deutsches Schulwörterbuch. Af <i>Julius Nielsen</i>	89
<i>W. Viëtor</i> , Deutsches Lesebuch in Lautschrift. Af <i>Julius Nielsen</i> ..	90
<i>E. Horneffer</i> , Platon gegen Sokrates. Af <i>Hans Ræder</i>	91
<i>A. P. Fors</i> , The ethical world-conception of the Norse people. Af <i>Finnur Jónsson</i>	94
<i>F. Cumont</i> , Die Mysterien des Mithra. Af <i>Edv. Lehmann</i>	116
<i>Oluf Nielsen</i> , Lærebog i fransk Syntax. Af <i>Kr. Sandfeld Jensen</i> ..	120
Bibliographie der vergleichenden Litteraturgeschichte, hrsg. von <i>A. L. Jellinek</i> . Af <i>E. Gigas</i>	124
<i>P. Vergilius Maro</i> Aeneis Buch VI, erkl. von <i>Ed. Norden</i> . Af <i>A. B. Drachmann</i>	125
<i>A. Philippson</i> , Das Mittelmeergebiet. Af <i>A. B. Drachmann</i>	133
<i>Otto Jespersen</i> , Lehrbuch der Phonetik. Af <i>Anker Jensen</i>	134
<i>Otto Jespersen</i> , Phonetische Grundfragen. Af <i>Anker Jensen</i>	134
<i>E. E. B. Lacomblé</i> , Complément de l'Histoire de la littérature française. Af <i>Anker Jensen</i>	137
<i>Hugo Pipping</i> , Bidrag till Eddametriken. Af <i>Karl Mortensen</i>	137
<i>F. Noack</i> , Homerische Paläste. Af <i>J. L. Ussing</i>	141
<i>Ernest D. Burton</i> , Some Principles of literary Criticism and their Application to the synoptic Problem. Af <i>P. O. Ryberg Hansen</i> .	145
<i>J. M. Secher</i> , Græsk-romersk Kunsthistorie. 2. Udg. Af <i>Fr. Weilbach</i> .	159
<i>Chr. Blinkenberg</i> , Archæologiske Studier. Af <i>Fr. Weilbach</i>	161
<i>Otto Henk</i> , Die frage in der altenglischen dichtung. Af <i>Otto Jespersen</i>	164
<i>Alexander Hargreaves</i> , A Grammar of the Dialect of Adlington. Af <i>Otto Jespersen</i>	166
<i>Lucilius</i> , rec. enarr. <i>F. Marx</i> . I. Af <i>C. M. Zander</i>	167
<i>Max Meinicke</i> , Das Präfix Re- im Französischen. Af <i>Erik Staaff</i> ..	173
<i>Julius Beloch</i> , Griechische Geschichte. III 1—2. Af <i>Hans Ræder</i> .	178
<i>Hermann Reich</i> , Der König mit der Dornenkrone. Af <i>Hans Ræder</i> .	181
<i>Harvard Studies in Classical Philology</i> . Vol. XV. Af <i>Hans Ræder</i> .	182
<i>Finnur Jónsson</i> , Islandsk sproglære. Af <i>H. Wiehe</i>	184

Mindre meddelelser.

In <i>Odysseam</i> β 243 sqq. Scr. <i>Carl V. Østergaard</i>	95
In <i>Plutarchum</i> . Scr. <i>Carolus Hude</i>	96
In <i>Minucium Felicem</i> . XIV 1. Scr. <i>Johannes Paulson</i>	158
Ad <i>Aristeam</i> . Scr. <i>A. B. Drachmann</i>	158
Ad <i>Herodotum</i> . Scr. <i>Carolus Hude</i>	186

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte eksempelvis.)

	Side		Side
<i>Aristeas</i> epist. § 55	158	<i>Homeros</i> β 243 sqq.	95
<i>Herodotos</i> VII 186	186	<i>Lucilius</i> passim.	167
— VII 137	186	<i>Minucius Felix</i> XIV 1.	158
— VII 144	186	<i>Plutarchos</i> de Herod. malign. 6	96
— VII 215	186	— — — 11	96
— VIII 11	63	— — — 23	96
— IX 102.	63	— — — 23	96
— IX 103.	63	<i>Vergilius</i> Aen. VI passim.	125

Rettelser.

- S. 58 l. 5 læs 465.
- 60 - 16 læs ἄιδος εἶσα.
- 96 - 12 læs ψ 285.

En ny Strømning i den højere Homerkritik.

Af Ove Jørgensen.

Den højere Homerkritik har i det 19de Aarhundrede væsentlig syslet med Løsningen af to Opgaver: En Opløsning af de to Digtes nuværende Enhed i dens oprindelige Bestanddele og, fra den anden Side, en rent negativ Paavisning af det uberettigede i denne Opløsning. Disse to Retninger i Homerkritiken kunde man kalde den opløsende og den apologetiske. Rent theoretisk maatte man vente en tredje Retning, der, uden at tage det svageste Hensyn til den opløsende Kritiks Resultater og kun benyttende dens lagttagelser, søgte at paavise Digtenes Enhed, men en saadan har desværre helt eller næsten helt manglet. Den umiddelbare Følge af denne Mangel har været, at Aarhundredets Homerkritik beherskes af en Hadefuldhed, der næsten giver den Charakteren af en Religionskamp, og som har været til ubodelig Skade for Videnskaben. Den opløsende Kritiks Had har været rettet mod de elendige Bearbejdere, hvis pietetsløse Lemlæstelser og Tildigtninger har frembragt de bevarede Digte, og hvis Fortrin ingen havde Blik for, medens den apologetiske med en endnu voldsommere og farligere Art af Hadefuldhed forfulgte de Forskere, der parterede Digterne i deres formentlig oprindelige Bestanddele. Paa begge Sider har dette Had lammet Videnskabens Udvikling: Den opløsende Kritik havde ingen Interesse for de Redaktører, hvis Virksomhed den selv paaviste, og den apologetiske vilde intet lære af sine Modstandere. Saaledes handler Kirchhoffs «Die Homerische Odyssee» ikke om Odysseen, men om dens formentlige Kilder, og Nutzhorns «De Homeriske Digtes Tilblivelsemaaade» (sans comparaiſon) ikke om, hvordan Digterne er blevet til, men om, hvordan de ikke er blevet til. Det første var det undskyldeligste. Kirchhoff havde ingen at lære af, og, rent bortset fra hans Paavisning af den redactionelle Charakter i

Odysseens Enhed, berigede han sin Videnskab med en kongelig Række af de skarpsindigste og værdifuldeste Iagttagelser. Nutzhorn derimod burde have benyttet Lachmanns geniale Bog til paa Grundlag af dens Iagttagelser at opbygge Iliadens Enhed og ikke nøjedes med at modbevise hans Resultater, thi det var allerede dengang, selv om Lachmanns Theori var nok saa udbredt, «at ride Ranke paa den døde Løve», og Resultatet er blevet, at Nutzhorns Bog allerede er værdiløs, medens Lachmanns endnu er et af de indholdsrigeste Hjælpe-midler til Forstaaelsen af Iliaden. Medens den opløsende Kritik saaledes baade har en «negativ» Side (dens Resultater) og en positiv (dens Iagttagelser), er dens Modstandere hidtil blevet os den positive Side af deres Forskning skyldige. Grunden til dette beklagelige Phænomen er uden Tvivl i første Række den opløsende Kritiks voldsomme Invectiver mod de saakaldte Bearbejdere, men dernæst ogsaa den uoverskuelige og ganske vist for største Delen værdiløse Masse af Opløsningsforsøg, det forløbne Aarhundrede har bragt for Dagen, og som det var en saa taknemmelig (og let!) Opgave at slaa ned. Det laa fristende nær at skære virkelig banebrydende Forskere, som f. Ex. Lachmann, og hans tallose Eftersnakkere over een Kam. De apologetiske Kritikere stillede sig ikke klart, at f. Ex. Kirchhoffs — vistnok mislykkede — Forsøg paa at eftervise en mekanisk Omredaction af $\kappa - \mu$ fra tredje til første Person var den første virkelig gennemgribende Undersøgelse af den rent tekniske Composition i dette højt mærkelige Afsnit af Odysseen, at han her har peget paa Problemer, som ingen før ham (end ikke Nitzsch) havde set, og som ingen senere Forskere har kunnet eller kan gaa uden om, og at selve hans Theori, selv om den skulde være en Vildfarelse, er gennemført med en saadan Consequens og en saadan Klarhed, at man kan lære mere af den end af mangen rigtig Undersøgelse. For disse Forskere var der ingen Væsensforskel mellem dette «Angreb» paa Odysseen og f. Ex. det sjuskede og ganske værdiløse Forsøg, som C. Rothe har gjort paa at bevise, at ogsaa ι er undergaaet denne Omredaction («Die Bedeutung der Wiederholungen für die Homerische Frage». Berlin 1890 p. 162 f.), og de har kun altfor ofte anvendt det ringeste i den opløsende Kritik som Værdimaaler for denne, hvorved de afskar sig Muligheden for at lære af Mænd som Lachmann og Kirchhoff

og dermed Muligheden for at præstere positive Homerundersøgelser.

Imidlertid begynder der at vise sig glædelige Tegn paa en Forandring i denne Tingenes Tilstand, og den Glæde, disse Tegn overalt vækker, varsler godt for en ny og frodig Periode i Fortolkningen af vor Culturs ældste litterære Mindesmærker. Exempler paa denne gryende Bevægelse er *Th. Zielinski*: Die Behandlung gleichzeitiger Ereignisse im antiken Epos (1899. Philologus; Supplementband VIII), *A. Roemer*: Homerische Gesalten und Gestaltungen (Festschrift zur Feier des 80. Geburtstages des Prinzregenten. Erlangen 1901) og: Zur Kunstbetrachtung des zweiten Teiles der Odyssee (Homerische Studien. Abh. der kgl. bayer. Akad. der Wiss. 1902 p. 389 f.), endelig *O. Immisch*: Die innere Entwicklung des Griechischen Epos (Leipzig 1904). Parolen for Bevægelsen kan angives med Roemers Ord (Hom. Gest. p. 9): «Zum Vorteil der Homerstudien hat man jetzt endlich (!) nach Værlauf von mehr als einem halben Jahrhundert erkannt, dass man gut daran thut, bevor man sich an die Homerische Frage macht, zuerst die Manieren der Homerischen Poesie kennen zu lernen». At man — og med Grund — kan opstille dette som en hidtil af Homerforskningen ganske upaaagtet Opgave, viser bedst, i hvor høj Grad den enhedsforsvarende Kritik har forsømt sine Pligter, thi her laa dog fremfor alt dens Opgave. Det glædelige er nu ikke blot, at man overhovedet begynder at undersøge den Homeriske Poesis «Manerer», men navnlig i, at man gør det, før man gaar løs paa det Homeriske Spørgsmaal, og ikke, samtidig med at man gør det. Dette giver nemlig en vis Garanti for, at vi faar en videnskabelig Undersøgelse og ikke en Nævekamp. De anførte Exempler giver smukke Prøver paa de forskellige Veje, en saadan Undersøgelse kan slaa ind paa. Zielinski paaviser en Compositionslov, der undtagelsesløst gælder for de to Digte, Roemer vælger til Undersøgelingsobject Odysseens sidste Halvdel for at paavise en Række tekniske Særegenheder, der er karakteristiske for dette Partis Digter, og Immisch paapeger i store Træk, hvordan den Homeriske Poesi i Valg og Behandling af Æmne fra de ældste Dele i Iliaden til de yngste i Odysseen gennemløber en ganske bestemt og væsentlig stigende Udvikling.

Zielinskis Afhandling, der ubetinget er den betydeligste,

fører Bevis for, at Homer er ude af Stand til at fremstille parallelle Handlinger. Naar der f. Ex. ageres samtidig hos Troer og Achaier, maa Homer nøjes med at fortælle Handlingen paa den ene Side og saa springe den tilsvarende paa den anden over, eller ogsaa maa han, hvis han vil have dem begge med, fortælle dem saaledes, at den ene i Tiden følger efter den anden. Et Exempel paa det første er Odysseens fjerde Bog, hvor Handlingen i Sparta afbrydes meget tidlig paa Dagen, uden at vi — som ellers altid — hører, hvordan Menelaos og hans Gæst gaar til Sengs; Grunden hertil er, at Homer bruger Resten af Dagen til at fortælle, hvad der sker paa Ithaka, og vi hører ogsaa ganske rigtig, hvordan Penelope gaar til Sengs, og hvad Bejlerne bruger Natten til. Et Exempel paa det andet er første og femte Bog af Odysseen: Det besluttes samtidig, at Athene skal gaa til Telemachos, og at Hermes skal gaa til Kalypso, men da Homer ikke kan fortælle to samtidige Begivenheder, opsætter han resolut Hermes' Rejse nogle Dage og sørger til Overflod for, at enhver Tanke om Parallelhandling holdes fjærn, ved at lade Athene i Begyndelsen af femte Bog tale om Bejlernes Baghold, der besluttes og udføres 5 Dage efter, at Zeus og Athene er blevet enige om at sende Hermes til Kalypso. Hvor stor Betydning Forstaaelsen af denne Lov har for en dybere Indtrængen i Digtenes Composition, er selvindlysende, og Immisch udtaler med Grund (p. 27 Anm. 2) sin Glæde over, at der her for første Gang præsteres Homer-exegese paa psykologisk Grundlag. Det er næppe noget Tilfælde, at den «archaiske» Poesi og den «archaiske» Kunst samtidig gøres til Genstand for psykologisk Fortolkning (cf. *E. Loewy*: Die Naturwiedergabe in der älteren griechischen Kunst. Rom 1900). Lejlighedsvis vil jeg blot fremhæve, at naar Homer saa ofte undertrykker den ene af to parallelle Handlinger, ligger det mangelfulde i den ofte mere end barnlige Maade, hvorpaa han gør det (Exempler hos Zielinski), men ikke i og for sig i, at han gør det. Ganske vist har mange (f. Ex. Nitzsch og Bergk) betragtet Evnen til at kunne fortælle to samtidige Handlinger, den ene efter den anden, som et særligt Fortrin for episk Fortælling. Men det er dog Værd at lægge Mærke til, at Dickens, i hvem den episke Composition vel har naaet et Højdepunkt, i sine tidligere Bøger fortæller begge Handlingerne helt ud, saaledes at han

griber tilbage i Tiden før Begyndelsen af den anden, medens han i sine modnere Værker consequent undertrykker den i Øjeblikket mindre vigtige, saaledes at denne, naar den atter indtræder, er gaaet det nødvendige Stykke frem og begynder paa et helt nyt Punct. Man sammenligne f. Ex. den udsøgt hæsle Composition i Fortællingen om Indbruddet i Oliver Twist og den med beundringsværdig Effect tilrettelagte, skiftende Handling i Slutningen af A Tale of two Cities. Ogsaa hos Homer findes for Resten Partier, der i denne Henseende er glimrende componerede, og det er besynderligt, at Roemer, der med saa stor Forkærlighed dvæler ved Forfatteren af Odysseens sidste Halvdel, ikke gør opmærksom paa det Mesterskab, hvormed han slynger de to Handlinger (Telemachos' Hjemrejse og Odysseus' Ophold hos Eumaios) ind i hinanden. I hans tekniske Dygtighed paa dette Punkt maa man se et nyt Indicium for Roemers og Immisch's Antagelse, at dette Parti er den yngste og ædleste Frugt af den Udviklingsperiode i det græske Epos' Historie, der for os repræsenteres af Iliaden og Odysseen.

Medens Zielinskis Undersøgelse er et Mønster paa exact, fordomsfri og lidenskabsløs Behandling af et meget vigtigt Homerisk Problem, bevæger Roemers Afhandlinger sig paa Omraader, hvor Subjectet spiller en større Rolle. Den første (Hom. Gest. etc.) er en Række spredte — altfor spredte — Undersøgelser af, hvorfor Homer i en Række Specialtilfælde har givet sin Fortælling netop den bestemte Form («Gestaltung»), og den anden (Hom. Studien) er, for saa vidt den angaar højere Homerkritik, en større Række Undersøgelser af ganske lignende Art, men indskrænkede til Odysseens anden Halvdel. Ogsaa hos Roemer gælder det at paavise Digterens «Manerer», og han giver navnlig i den anden Afhandling meget instructive Sammenstillinger, der skal karakterisere Forfatteren af Odysseens sidste Halvdel som en bestemt Digterindividualitet. Disse «Manerer» er dels af rent teknisk Art, idet Digteren kun tilsigter at besejre Compositions vanskeligheder, saa at hans «Gestaltung» bliver Midlet, dels af den Art, at Digteren benytter ganske bestemte Metoder til at opnaa en direkte Effect, saa at hans «Gestaltung» bliver Maalet. Roemer har gjort sine i Forvejen slet disponerede Afhandlinger endnu mere uklare ved at blande disse to Ting sammen.

Til den første Klasse af Manerer hører f. Ex., hvad Roemer kalder «Bethätigung der Maschine» (H. St. p. 391 f.) ο: Benyttelsen af Mirakelguder til at mindske Handlingens Urimelighed, eller hvad han kalder «die discrete Manier» (H. St. p. 422 f.) ο: f. Ex. den Maade, hvorpaa Digteren afskærer yderligere Discussion med et *τῆ δ' ἄπειρος ἔπλετο μῦθος*. Det er indlysende, at en indgaaende Undersøgelse af saadanne tekniske Kunstgreb er absolut nødvendig for Forstaaelsen af Homers Kunst, og selvom Roemers Arbejde i Hovedsagen skulde være mislykket, vilde det ikke derfor være mindre lærerigt. Det rummer jo en stor Fare til Grundlag for en saadan Undersøgelse at vælge et bestemt Afsnit af Digtene og saa prøve at paavise en Række tekniske Særegenheder, der er karakteristiske for dette Partis Digter, thi man risikerer at constatere «Manerer» som særegne for dette Parti, der i Virkeligheden karakteriserer Homer overhovedet. Saaledes mener Roemer, at Athenes Optræden i Slutningen af Odysseen er «ganz einzig und eigenartig» (H. St. p. 394), medens en Undersøgelse af Digtene i deres Helhed turde vise, at det er den højt regnet kun i », og en saadan vilde ogsaa have kunnet lære Roemer at se fornuftigere paa «die Bethätigung der Maschine» i Apologerne (cf. H. Stud. p. 393 Anm. 1). En anden Fare, der truer disse «Maner»-Undersøgelser, er, at de udsætter sig for som stilistiske Ejendommeligheder at opstille Mangler, som Digteren vilde have afhjulpet, hvis han havde set dem, og som han ellers altid retter. Saaledes siger Roemer (H. Gest. p. 19) om *A* 55, at naar Digteren tror at maatte motivere Achilleus' Optræden ved en Guds Indgriben og dertil vælger Here, der mindst af alle passer dertil, «blickt er dabei nicht rückwärts und nicht vorwärts ... das sind Motivirungen des Augenblickes, und diese darf man nicht unter die Lupe nehmen». Men for den Homer, vi læser, er det jo netop karakteristisk, at han aldrig med sin gode Vilje fortaber sig i Øjeblikket, men altid — ofte med stort Pedanteri — bestræber sig for at tage Hensyn til selv fjærne Steder i det foregaaende og det følgende. Man læse f. ex. *B* 688 f.:

*καίτο γὰρ ἐν νήεσσι ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς,
κούρης χαόμενος Βρισηΐδος ἠῦκόμοιο,
τὴν ἐκ Δυρρησοῦ ἐξείλετο, πολλὰ μογήσας,*

men *B* 690 bør Briseis ikke være fra Lyrnessos, da *A* 366 +

391 f. nødvendigvis maa faa Læseren til at tro, at hun er fra Thebai; altsaa:

Λυρνησοῶν διαφορθήσας καὶ τεύχεα Θήβης.

men hvorfor overhovedet indføre det ubekvemme Lyrnessos? Svaret findes *T 60*: *τήν* (ο: Briseis) *ῥφελ' ἐν νήεσσι κατακτάμεν* *Ἄρτεμις* *ἰῶ*, *ἤματι τῶ ὄτ' ἐγὼν ἐλόμην Λυρνησοῶν ὀλέσσας*. Derefter følger:

καὶ δὲ Μύνητ' ἔβαλεν,

en Person, som Homer kender fra Briseis' Klage *T 296*: *πέρσεν δὲ πόλιν θείοιο Μύνητος* (her nævnes Lyrnessos slet ikke!). Dette Sted er ganske vist fra Katalogen, altsaa fra et Parti med en ganske særlig højt udviklet Teknik, men der kunde hentes utallige lignende ogsaa fra mere primitive Partier af Digterne. Om de «oprindelige» Digtere har haft den af Roemer fremhævede Egenskab, er et helt andet Spørgsmaal, der kun vedkommer den opløsende Kritik: Homer har i alt Fald ikke haft den. Endnu værre er det — for Resten ikke ukendte — Phænomen, at saadanne Fejl hos Digteren udbasunes som særlige Fortrin. *A 54* sammenkalder Achilleus Folket; det falder ret naturligt, da Achilleus spiller Hovedrollen paa denne Forsamling. Hvis Digteren havde tænkt sig lidt bedre om, havde han ladet Agamemnon gøre det, men det er jo ganske ligegyldigt. Hos Roemer derimod (Hom. Gest. p. 11 f., Hom. Stud. p. 394) er det «ein glänzender Griff», «eine Manifestation des poetischen Genius», «fein psychologische Berechnung», «ein Meisterzug des Dichters». Og hvorfor disse Lovprisninger? «Weil vom Dichter . . . ein Vorspiel zu dem eigentlichen Streite geschaffen worden ist, das vorerst noch den mächtigen Oberkönig im Hintergrunde hält, aber ihn dann sehr natürlich zu einem ersten übermächtigen Ausdruck hervortreibt V. 101 f.». Det er nu paa Forhaand ikke rimeligt, at Digteren skulde have anvendt saa megen fin psykologisk Beregning paa vs. 54, at han slet intet fik til overs for vs. 55, og Roemer har ikke bevist sin Ret til at foreskrive Anvendelse af Lupe paa det ene Vers samtidig med, at han forbyder at bruge den til Betragtning af det andet. Baade «Achilleus» og «Here» er Exempler ikke paa Homerisk, men paa daarlig Homerisk Teknik, og af dem er der mange i *A*.

Til den anden Klasse af de hos Roemer behandlede «Manerer» hører f. Ex. «das Gesetz der Retardation» (H. Gest. p. 9 f., Hom. Stud. p. 413 f.) eller «die Wirkung durch den

Kontrast» (Hom. Stud. p. 400 f. Ex., naar Eumaios siger til Odysseus om denne selv: τὸν μὲν ἐγὼν ᾧ ξεῖνε καὶ οὐ παρεόντ' ὀνομάζειν αἰδέομαι) etc. etc. Undersøgelsen af disse Kunstmidler, hvorpaa Odysseens sidste Halvdel som bekendt er saa overordentlig rig, er det værdifulde i Roemers Arbejde. Det er ligefrem befriende at følge denne Behandling af en højt udviklet Digters Kunstmidler, og man maa give Roemer Ret i, at den opløsende Kritik maa have sine Svagheder, naar den kan gøre Folk blinde for den Slags Ting. Han kunde have mindet om, at en Mand som Kirchhoff har affærdiget denne Digter (eller disse Digtere?) som en ubegavet «Fortsetzer», og at en Mand som v. Wilamowitz er kommet til at stemple hele Odysseen som «kyklich» i Kallimacheisk Forstand. Naturligvis er det i gunstigste Fald meget svært at ordne denne ubestridelig meget fint ciserende Kunsts Virkemidler i bestemte Rubriker, og det er heller ikke lykkedes Roemer. Men det vigtige er, at den æsthetiske Vurdering af Homer — hvad der vist ikke har været Tilfældet siden Nitzsch — begynder at søge en saglig og til Haandgribelighed paa-viselig Begrundelse af sine Domme. Den ganske nøgterne Paavisning af en eneste overset kunstnerisk Ejendommelighed hos Homer er naturligvis mere værd end hele Bind fulde af panegyriske Lyrik, og selvom Roemer ikke er den første, der har set og beundret alle de Kunstgreb, han anfører, turde han være den første, der har sat sig en saadan Undersøgelse som selvstændig Opgave. Ogsaa her er man imidlertid — om end mindre end ved de rent tekniske Midler — udsat for at gribe fejl. Roemer fremhæver sikkert med Rette, at Achilleus' Ed (A 233 f.) og det Afsnit af Odysseen, der kaldes τὸ ξὸν θέσις, er beundringsværdige Exempler paa en kunstnerisk gennemført Retardation, men naar han paastaar, at Fortællingen om Jægten hos Autolykos (τ 393 f.) er et Exempel paa bevidst Retardation fra Digterens Side (Hom. Stud. p. 414), skyder han over Maalet. Hvis denne Fortælling ikke — som sandsynligt er — er interpoleret, kan den kun benyttes til at vise, at denne Digter i alt Fald ikke har været Herre over Retardationen som Kunstmiddel. Paa samme Maade er det naturligvis muligt — rent a priori —, at Forfatteren af Digtet om Hektors Død selv har retarderet denne ved at indlægge Episoderne om Aineiaskampen, Flodkampen og Gudekampen, men det kan aldrig stables op til et Fortrin hos ham, og

Paavisningen af, at enkelte fremragende Homerider bevidst har anvendt Retardation, kan aldrig blive et Vaaben mod den opløsende Kritik.

Roemer blander som sagt disse to Arter af Kunstmidler mellem hinanden, og som ganske sidestillet med dem behandler han en Egenhed hos denne Odyssedigter, der egentlig falder ganske udenfor «die Kunstbetrachtung», nemlig hans For-kærlighed for «die kleinen Leute» (Hom. Stud. p. 422). At denne Ejendommelighed bliver lidt forkert indrubriceret, er imidlertid mindre væsentligt; det vigtige er, at den bliver underkastet en indgaaende Undersøgelse, og man maa haabe, at vi ogsaa her kun staar ved det første Forsøg paa at drage den vigtige Behandling af Digternes Æmnevalg ind under Homerforskningen. Det har altid været paafaldende, at «die kleinen Leute» spiller en større Rolle i disse Dele af Odysseen end ellers hos Homer, men Spørgsmaalet bliver atter, om det er heldigt, at Undersøgelsen begynder med at afgrænse de i denne Henseende mest typiske Partier, og om det ikke var bedre at drage disse ind under en Behandling af det samlede Epos og søge at vise, hvorledes Udviklingen i dette blandt andet viser sig i, at den «biotiske» Stil paa alle Punkter fortrænger den «heroiske» (saaledes formuleres Opgaven hos Immisch p. 18 ff.).

Naar Roemers Afhandlinger kan anføres som smukke Exempler paa positiv Homerundersøgelse, ligger det blandt andet i, at han ikke opstiller sine «Manerer» for gennem dem at rette et sammenhængende Angreb paa den opløsende Kritik. Derved faar man en vis Garanti for, at han har fundet dem ved en fordomsfri Behandling af Digtene. Dette udelukker ikke, at Roemer Gang paa Gang kommer med voldsomme Udfald mod Opløserne, ja at disse — f. Ex. Hom. Stud. p. 433 f. — er holdt i en Tone, der selv i den højere Homerkritik turde være uhørt, og som nærmer sig det rent bestialske. Men det er kun en uvæsentlig Skyggeside: Der er Forskel paa, om man under en rent positiv Undersøgelse lejlighedsvis kommer i Collision med den opløsende Kritik, eller om man, ud fra en kraftig Indignation over dennes Letsindighed og Ubehøvelighed, giver sig til at lede efter Positiviteter til at slaa den af Marken med.

Medens Roemers og Zielinskis Arbejder viser den nye Fase i Homerforskningen i Specialundersøgelser, har Immisch

i sit lille Skrift — oprindelig en Tiltrædelsestale ved Leipziger-universitetet — i store Træk givet Anvisning paa de Veje, man bør slaa ind paa. Til at begynde med fremhæver han med Vægt, at den opløsende Kritik uimodsigelig har godtgjort, at Iliaden og Odysseen ikke er Enheder i den Forstand, hvori et moderne Epos er det, men at vi i dem har «den Niederschlag einer Jahrhunderte andauernden Tätigkeit». For at forstaa de to Digte, maa man altsaa søge at danne sig en Forestilling om den Udvikling, de afspejler, og det er de forskellige Sider af denne Udvikling, Immisch søger at karakterisere. For at give sin Fremstilling den rette Baggrund indleder han den med gyldne Ord om Forholdet mellem Værdi og Alder (p. 6 f.): «Die Gleichsetzung von gut und alt bestimmt auch heute noch [som i Romantikens Dage] das Urtheil in vielen Fällen in einer dem Urtheilenden nicht selten geradezu unbewussten Weise». Immisch hævder derimod, at kun Formen bliver fattigere og mere stereotyp, medens Indholdet stadig uddybes og bliver rigere.

Som bekendt taler alt for, at Iliaden som Helhed er ældre, formodentlig adskillig ældre end Odysseen, og Immisch mener altsaa, at Iliaden i formal Henseende staar højere end Odysseen. Til en vis Grad er dette rigtigt: *κἀρη κομῶντες Ἀχαιοί* eller *ἐνκνήμιδες Ἀχαιοί* har sin fulde Klang og Betydning, naar vi hører om Kampen ved Ilios, medens det synker ned til at være en paaklistret Pynt, naar det bruges om Ithakesierne paa Folkeforsamlingen. Denne Brug af Iliadens Epitheter gaar endog — som ofte fremhævet — i Fortællingen om Eumaios saa vidt, at man for Alvor maa discutere den Mulighed, at der foreligger bevidst Travesti. Naar man nu ser bort fra disse laante Pragtblomster, kan det ikke nægtes, at Odysseens Stil har et tammere og mere farveløst Udseende end Iliadens. Man kunde sammenligne Iliaden med Aischylos, Odysseen med Euripides, og det forekommer mig, at Immisch's Charakteristik af Iliaden som heroisk og Odysseen som biotisk med Held kunde anvendes ogsaa paa Formen. Men det er et Spørgsmaal, om vi ikke i Odysseen har en forskelligartet Stil snarere end en ringere. Dette kræver naturligvis en indgaaende Specialundersøgelse, men Roemers Behandling af Odysseens Kunstmidler berettiger os til paa Forhaand at vente betydelige Præstationer ogsaa i formal Henseende. Naar det saaledes i Iliaden hedder: *Θεοῦτ', ἀχιτόμιθε, λιγύς*

περ ἐὼν ἀγορήτης, ἴσχεο!¹ og i Odysseen: ὦ πόποι, ὡς ὁ μο-
λοβρός ἐπιπροχάδην ἀγορεύει γοητὴ καμνοῖ ἴσος — for at cha-
rakterisere de to Digtes Stil med et Par enkelte, desværre
naturligvis vilkaarlig valgte Vers — faar man dog et Indtryk
af, at den ene Digter regner med et klangfuldt Organ, der
kan lade de enkelte Ords Pragt komme til deres fulde Ret,
medens den anden skriver for et bøjeligt Organ, der gennem
en rigt nuanceret Betoning kan bringe det mest mulige ud
af de glimrende karakteristiske Ord, som han har udsøgt
sig — ikke fra det classiske Epos' udplyndrede Rustkammer,
men lige fra Folkestuen. Hvilken af de to Stilarter man vil
foretrække, bliver en Smagssag, men det kan uden Tvivl
paavises, at Odysseedigterne er i Stand til at løse stilistiske
Opgaver, som Iliadens end ikke har drømt om, og Immisch's
Udtalelser om, at den episke Udvikling, hvad Formen angaar, er
nedadgaaende, maa i hvert Fald modificeres stærkt. Den stere-
otype Stil hos Homer er i og for sig ikke nogen Svaghed — i den
Retning er jo for Resten allerede Iliaden naaet meget vidt —
i alt Fald ikke ubetinget. Naar man tænker sig Væxten i det
græske Epos som Evolution, maa jo hver enkelt Formel have
sejret i Kraft af sin Overlegenhed over en Række mer eller
mindre mislykkede Brødre med ringere Levedygtighed. Den
Homeriske Poesis Charme og Uefterlignelighed beror uden
Tvivl ikke mindst paa, at hvert enkelt Formelvers, hvert
Epithet betegner det højeste, der kunde naas paa det Punct.
Immisch discuterer et Sted (p. 28 Anm. 10) Muligheden af
en Sammenligning mellem den episke Convention og den
geometriske Ornamentik, en Sammenligning, der skulde vise,
at der forud for den conventionelle Epik maa være gaaet en
friskere, ligesom den mykeniske Kunst ligger forud for den
geometriske. Det maa imidlertid bestemt hævdes, at vi, fore-
løbig i det mindste, ikke har Ret til at foretage denne Sam-
menligning. Det er ganske vist endnu ikke lykkedes at paa-
vise den med Homer samtidige ioniske Kunst, men den ældste,
vi kender, viser en Convention af en ganske anden Art end
den geometriske og staar kunstnerisk uendelig meget højere.

¹ Paa Pragtvers fra Iliaden som: Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανές,
ἤπεροπεντά eller (Δόλιον, Ἐνμήθεος νείος) κήρνος θείοιο, πολύχρνος, πο-
λύχαλκος bedes man maale, hvad Begreb Oversættelser giver om Homers
Kunst.

Man sammenligne det Decorationsprincip, der som Smykke for en Fikelluravase anvender en enkelt storlinjet Spiralblomst, med det, der kalligrapherer en Dipylovase fra Top til Taa med de sirligste smaa Mænderrækker og Tangentkrese. Hvis Fikelluravaserne repræsenterer en Udløber af den Cultur, hvis forfinede Smag har skabt Odysseen, maa vi a priori vente ogsaa i Kunsten at finde Repræsentanter for den noget barbariske Pragt, som Iliadens Publikum forlangte, og de har i hvert Fald set helt anderledes ud end selv de fineste Dipylovaser. Den meget højt udviklede Resignation overfor det rent quantitative i Udsmykningen, der karakteriserer Fikelluravaserne, er en ny Advarsel mod at tænke for ringe om Odysseens Form. Den turde være alt andet end «kyklisk».

Immisch synes altsaa kun delvis at have ret, naar han hævder, at den episke Udvikling hæmmes af Formens successive Stivnen. Som et andet hindrende Element fremhæver han (p. 11) Digternes «Bewusstsein von der Kulturverschiedenheit des vordorischen Hellas, das sie schildern». De Homeriske Helte maa ikke ride eller køre med Firspand, ikke spise Fisk eller kocht Kød, ikke skrive, ikke bære Fingerringe eller Jærvaaben. Kort sagt: «Das griechische Epos hat (wie es scheint, von alters her) nicht die gesunde Naivität besessen, die Gestalten der Vorwelt schlankweg einzukleiden in das Kostüm der eigenen Zeit». At Digterens talrige Formelvers og stivnede — ofte vel knap af ham selv forstaaede — Vendinger kan rumme Rudimenter fra en svunden Cultur, er rimeligt nok og Undersøgelser over dette Problem naturligvis i høj Grad ønskelige. Men at Homer, hvor han digter paa fri Haand, skulde stilisere sine Personer og deres Gøren og Laden bevidst gammeldags, er en saa absurd Tanke, at der kræves ganske særlig haandgribelige Beviser, for at man skal acceptere den. Den antike Philologi, der har opstillet denne Theori, havde ingen Anelse om den Cultur, der omgav Digteren Homer, og derfor ingen Midler til at bedømme, hvorvidt han skildrer sin egen Tid eller ikke; dertil kom, at den Tanke, at Digtene kunde afspejle forskellige Culturtrin, var den fremmed. Den moderne Philologi er ganske vist bedre udrustet, men dog stadig for den Homeriske Tids Vedkommende henvist til Digtene selv som den eneste samtidige Kilde. Dette bliver forhaabenlig om kortere eller længere

Tid anderledes, men endnu er Spørgsmaalet om Homers Forhold til Fortiden ikke modent til Behandling.

Den i formal Henseende nedadgaaende Bevægelse, som Immisch mener at kunne constatere i den episke Udvikling, interesserer ham imidlertid mindre end den opadgaaende, der aldeles utvivlsomt foreligger, saasnart Talen bliver om Indholdet. Her gaar Udviklingen i første Række fra det, Immisch kalder «Gemeinschaftspoese», hvor Individet næsten helt træder tilbage for den haandværksagtig tillærte, traditionelle Færdighed, til den individuelle Kunst, der begynder at vise Spor af subjektiv Charakteristik. Det mest haandgribe- lige Exempel paa denne Udvikling er den Maade, hvorpaa Fortællerens Person fremtræder. Homer taler som bekendt saa at sige aldrig om sig selv, men Immisch fremhæver (p. 23), at Aristoteles heri saa en Forskel mellem Homer og de yngre Epikere, og man fristes til at illustrere dette med de tre Digtbegyndelser *μῆνιν ἄειδε θεά, ἄνδρα μοι ἔννεπε Μοῦσα* og *Ἰλιον ἄσιδω*. Det skulde imidlertid gaa sært til, om man ikke i Homers to tykke Bøger skulde kunne finde andre Spor af Digterens Individualitet end de Par Steder, hvor der staar *μοι* eller *μέ*. En Undersøgelse af de commenterende Bemærkninger, Digteren indstrør i sin Fortælling, over hans Tilkendegivelser af Sympathi eller Antipathi, af Beundring eller Forundring etc. etc., vilde uden Tvivl kunne eftervise en Udvikling fra det simple til det complicerede paa mange Puncter. At kunne udskille enkelte Digterindividualiteter naar vi vel aldrig blot tilnærmelsesvis. End ikke de to, der har skrevet Iliaden og Odysseen, vil vi kunne gøre os Haab om at faa fat paa, da vi aldrig har Sikkerhed for, at det paagældende Sted ikke er hentet fixt og færdigt andet Steds fra. Derimod kan vi og maa vi skaffe os Klarhed over de Compositionsprinciper, de to Mænd har fulgt, og her bekræfter det sig paa alle Puncter, at Odysseens Forfatter har grebet langt voldsommere ind i det foreliggende Sagn- eller Sangstof, saa at hans Person har sat sig langt kraftigere Spor. Der er ogsaa i den Henseende mere Digterindividualitet i Odysseen end i Iliaden.

Endnu mere lokkende er den næste Opgave, Immisch stiller Homerforskningen. Det allermærkeligste ved det Ioniske Epos er dets Rationalisme, der ikke blot viser sig i Behandlingen af religiøse Forestillinger, men ogsaa, som navnlig

Roemer stærkt fremhæver (Hom. Gest. p. 12 f., Hom. Stud. p. 418 f.), i Digternes til en næsten sygelig Grad stigende Bestræbelser for at gøre Handlingen saa sandsynlig som mulig. Roemer siger herom med Rette (H. Gest. p. 12): «Man wird in dieser Beziehung förmlich erinnert an eine Kontrolle durch den hellen Verstand seiner ionischen Hörer, die ihn förmlich zwang seine Erfindungen und Erzählungen nach Möglichkeit gegen die Einsprüche des *νοῦς* zu sichern»¹. Ogsaa her er Odysseen langt forud for Iliaden, og den stigende Rationalisme er da ogsaa altid blevet opfattet som et Indicium for yngre Oprindelse. Et par løsrevne Steder kan naturligvis ikke bevise Thesen, men nok tjene til Exempel. I Iliaden gaar Drømmen uden videre ind i Agamemnons «Telt» og overbringer Zeus' Befalinger. Men allerede Phæakerdigtets Forfatter har Skrupler: Athene gaar til Nausikaas Kammer, *θύραι δ' ἐπέκειντο φαιναί. ἦ δ' ἀνέμου ὡς πνοῆ ἐπέσοντο δέμνια κούρης!* Og Odysseens Forfatter har mange Skrupler: Athene vil trøste Penelope med en Drøm, og det hedder saa *εἶδωλον ποίησε κτλ.* (ellers kommer Guden altid personlig, men Athene er paa Rejse fra Pylos til Olymp!), *πέμπε δέ μιν πρὸς δώματ' Ὀδυσσῆος κτλ.* og for at tilfredsstille den mest haardnakkede Skeptiker: *ἐς θάλαμον δ' εἰσῆλθε παρὰ κληῖδος ἱμάντα!!* Vi maa naturligvis ikke vente at kunne constatere en saa retlinet Udvikling overalt, men Materialets Rigdom maa saa bøde paa Manglerne i Détailen.

Deretter fremhæver Immisch, at de to Digte viser en stadig stigende «Streben nach Vergeistigung» (p. 15), og at dette giver sig et kraftigt Udslag i, at «neben dem Heldentum des Armes das Heldentum des Wortes zur Geltung gelangt». Som bekendt indeholder Odysseen langt mere directe Tale end Iliaden, men den er ogsaa gennemgaaende af en helt anden Art. Iliadens farveblussende Pragtrhetorik (f. Ex. Diomedes' Ord *A* 385 f. eller Agamemnons *B* 370 f., 412 f.) kan betegne den ene Pol og Odysseens farvefattige Nuanceringskunst den anden (f. Ex. Odysseus' Ord til Amphinomos *σ* 125 f. eller Philoitios' Replik *ν* 201 f.). De anførte Steder af Iliaden røber næppe Spor af nogen «Vergeistigung», medens de fra Odysseen kan være Exempler paa den Homeriske Digtning's Culmination i

¹ Hvordan Roemer tænker sig Forholdet mellem denne Egenhed hos Homer og de ovenomtalte «Motivirungen des Augenblickes», er ikke klart. Om dette Spørgsmaal mere nedenfor.

denne Retning. Men allerede indenfor Iliaden spores denne Udvikling. Immisch gør med Rette opmærksom paa, at Phoinix' Tale i *I* paa dette Punct har et andet Præg end f. Ex. Odysseus'. Selvom man foretrækker Odysseus' Tale, maa man indrømme, at hans Overtalelseskunst er meget usammen-sat og bevæger sig paa en udpræget materiel Grund. Forholdet til Kammeraterne strejfses flygtig, men Odysseus ind-tager ikke nogen anden Stilling overfor Achilleus end Aias eller Diomedes: Hans Ord tjener Handlingen og har ikke interesseret Digteren som selvstændig Opgave. Phoinix' Tale er derimod for Digtets Økonomi mildest talt overflødig. Til Gen-gæld er hvert Ord i den præget af Talerens ganske individu-elle Charakter og Situation. Hans Virkemidler er ganske andre end Odysseus': Selv om Achilleus saa kær, skal denne «betvinge sin Vrede og ikke være grusom i sit Hjærte». Med stor Kunst lader Digteren Phoinix indlede sin Bøn med en Skildring af sin egen glædeløse Ungdom og en stærk Fremhævelse af, at Achilleus er den eneste Trøst i hans Barnløshed, og han minder om, hvordan han som Barn hang ved ham. Phoinix strejfer kun Gaverne, men dvæler med stærkt Eftertryk ved, at Achilleus' bedste Venner er kommet for at bede ham give efter. Hans Hovedargument er imidlertid, at Achilleus af religiøse Grunde, for sin egen Skyld, skal vise Skaansel: En aandfuld Allegori og en hjærtegribende Mythe er Phoinix' Overtalelsesmidler. Det højeste, Iliaden har præsteret i Ræt-ning af Fortællingens «Vergeistigung», er vel Ordskiftet mel-lem Priamos og Hermes i 24de Bog. Den er ligeledes af ringe Betydning for Handlingen, men er blevet behandlet con amore af en Digter, hvis Smag stemmer mere med Odysseen end med Iliaden, baade hvad Form og Indhold angaar, og det er meget lærerigt at sammenligne denne Scene med den øvrige Iliades Rhetorik.

Til Slut omtaler Immisch Homers stigende Interesse for det «biotisk»-realistiske og strejfer de senere Homeriders Hang til at fordybe sig i det romantisk-sentimentale og det phanta-stisk-æventyrlige. Det er naturligvis ikke hans Mening at give en udtømmende Charakteristik af Udviklingen hos Homer, men kun at paapege, at der er en Udvikling. Og selv om vi al-drig naar til at kunne skelne de forskellige Hænder, der har

arbejdet med paa det Homeriske Epos, vil vi tilnærmelsesvis kunne fremstille denne Udviklings Historie.

I Tyskland synes der altsaa at kunne spores en ny Strømning i den højere Homerkritik, og naar man her hjemme ser sig om efter Tegn, der kunde pege i samme Retning, kommer man nærmest til at tænke paa Dr. S. L. Tuxens ved Aarhundredeskiftet udgivne lille Bog «den moderne Homerkritik» (København 1901), hvori han ikke blot søger at karakterisere det forløbne Aarhundredes højere Homerkritik, men ogsaa at angive de Veje, denne bør gaa i Fremtiden. Dr. Tuxen opstiller (p. 8) som «Homerkritikens uundgaelige Fremtidsmaal, at paavise, hvad det er, der skiller denne Poesi fra anden, hvad der er dens Særligheder, om man vil, at stille dens Diagnose», og som Exempler paa saadanne «Særligheder» nævner han (p. 40): «Gentagelser, Momentanismer, Anticipationer, Sky for Dobbeltforestillinger, Svaghed i den psykologiske Motivering, endelig Forkærlighed for det sindrigt udtænkte og tillige ved Siden deraf en yderliggaaende Følelse for de materielle Goders Betydning». Dette Program stiller ham tilsyneladende i Række med de tre tyske Forskere, men ogsaa kun tilsyneladende. I Dr. Tuxens Bog fremtræder nemlig disse Undersøgelser af Homers «Manerer» ikke som en selvstændig Opgave, men kun som et Middel til at komme den opløsende Kritik til Livs. Han begynder f. Ex. med — uden Documentation — at opstille en saadan «Særlighed», nemlig «Momentanismen», og benytter den saa strax til at modbevise en Theori af v. Wilamowitz om nogle Vers i τ ; da det imidlertid viser sig, at Forfatteren til disse Vers er saa langt fra at fortabe sig i Momentet, at han tværtimod er ganske klar over noget, han selv senere vil opfinde (i Slutningen af χ), og hentyder dertil, indføres en ny Særlighed «Anticipationstilbøjeligheden» (p. 8 f.). Dr. Tuxen har maaske Ret i det foreliggende Tilfælde, maaske ikke, men jeg betvivler Muligheden af ad denne Vej at kunne danne sig en objectiv Forestilling om Homers «Særligheder». Det er ikke her Stedet til at komme ind paa en Undersøgelse af de to nævnte Ejendommeligheder, men naar to «Særligheder», der, som Dr. Tuxen selv indrømmer (p. 10), er hinanden ganske modsatte, hos Homer græsser Side om Side, er en indgaaende Undersøgelse af deres Rækkevidde ganske nødvendig. Man skulde synes, at Homer enten maatte være «momentanistisk»

eller «anteciperende» (denne Særlighed er hos Dr. Tuxen altfor snævert begrænset til Fremtiden; Modsætningen er i Virkeligheden: naiv og reflecterende), og naar han er begge Dele, turde det ligge i, at Momentanismen er i stadig Aftagen hos Homer, medens Reflexionen paa alle Punkter gaar af med Sejren. Odysseens Digter er sammenlignet med Iliadens meget reflecterende, men dog endnu saa momentanistisk, at han kun tager Hensyn til de Urimeligheder, der forekommer i hans eget Digt, og saaledes rolig lader Achilleus' Søn spille en Hovedrolle i Iliosbelejringens tiende Aar, skønt alt i Iliaden taler derimod. Forfatteren af Kypria, for hvem disse Ting dog ligger endnu fjærnere end for Odysseedigteren, har derimod gjort sig den Ulejlighed med stor Kunstfærdighed at løse denne Vanskelighed ved et Felttog, der paa een Gang varer de urokkelig fastslaaede 10 Aar og dog aabner en Mulighed for en højere Alder hos Neoptolemos. Momentanismens Undergang og Reflexionens Sejr kræver altsaa sin omhyggelige og fuldstændige Undersøgelse, og først naar den en Gang foreligger, er det Tid at prøve, om den kan bruges til Bevis for, at Iliaden og Odysseen er Enheder.

Dr. Tuxen har en Gang skrevet («Professor Heiberg og den moderne Homerkritik.» Dette Tidsskr. 3. Række 10. Bd. p. 148): «Stilen, Fortællemaaden er den samme, i hele sin Ejendommelighed, fra først til sidst i begge Digtene,» og han har (samme Sted p. 155) i Homers Behandling af religiøse Spørgsmaal fundet noget, «der synes at tale stærkt for, at disse Digte maa være sammenhængende, forfattede paa samme Tid og sandsynligvis af samme Mand». Jeg formoder, at Dr. Tuxen mener, at Iliaden er skrevet sammenhængende af een Mand og Odysseen af en anden, hvad vist ingen har benægtet, end ikke Lachmann. Men at visse Særligheder (f. Ex. Zielinskis Lov) gælder undtagelsesløst for hele Homer, kan aldrig blive et Bevis for en enkelt Kunstnerindividualitet. Ingen vil dog paastaa, at den græske «archaiske» Billedkunst hidrører fra een Kunstner. Den stærkeste Indvending, der i denne Henseende er rejst mod Dr. Tuxen, er derfor i Virkeligheden Dr. Chr. Sarauws som en blot Mulighed henkastede Ord: «Jeg kunde forestille mig, at det enhedspræg, som synes at vidne højt om en personlig kunsts skabergerning, dog kun var et skin, en skuffelse, fordi den var et folks, en tids, en kunststarts, upersonlige fællespræg, en maske der for os fjernt-

staaende saa ud som et ansigt» («En Indsigelse» — mod et Par periferiske Bemærkninger i Professor Heibergs Kritik af Dr. Tuxens Bog — dette Tidsskr. l. l. p. 114 f.). Klarere og mere udtømmende kan vort Forhold til Homers Enhedspræg ikke formuleres, og hvis Immisch's lille Skrift eller Tidens Tendens fremkalder en Række Undersøgelser i den af ham angivne Retning, vil vi sikkert faa fyldigere Oplysninger om, at Homer betegner, ikke, som Dr. Tuxen mener, «et bestemt Trin i Udviklingen,» men et bestemt Stykke af Udviklingen.

Dr. Tuxen har saaledes ikke præsteret Beviset for, at Undersøgelsen af Homers «Særligheder» vil godtgøre det uberegtigede i den opløsende Kritik. Selve hans Angreb paa denne ligger udenfor Rammen af disse Betragtninger, men det maa være mig tilladt rent lejlighedsvis at komme med et Par positive Berigtigelser. Dr. Tuxen indleder sit Angreb med at understrege, at den opløsende Kritik væsenlig er optraadt i Tyskland, og fremhæver stærkt den nordiske Philologis afvisende Holdning. Mod denne Fremstilling maa der nedlægges den mest energiske Protest. Alt, hvad den nordiske Philologi har præsteret af højere Homerkritik — det er ikke meget —, svinder ind til intet i Sammenligning med en ganske lille Afhandling af G. H. C. Koes: «De discrepantiis quibusdam in Odyssea occurrentibus» (trykt i København 1806 som Tillæg til hans Doctordisputats «Specimen observationum in Odysseam criticarum»)¹. Navnlig da Dr. Tuxen udelukkende behandler Odysseen, burde han ikke have forbigaaet denne Afhandling, hvis Opgave er at «destruere» Odysseen, — hvorfor for Resten ikke overlade disse hadefulde og fornærmelige Udtryk til den opløsende Kritik? Koes' Skrift var ikke blot det første, men det afgørende Bidrag til Løsningen af denne Opgave. Hans lagttagelser er blevet tralaticiske i al senere Homerforskning, og de kan — i deres mønsterværdig klare og concise Form — endnu den Dag i Dag optrykkes omtrent in extenso som det vægtigste Bevis, der er ført mod den oprindelige Enhed i Odysseens Composition. For fuldt at vurdere denne Bog maa man prøve at sætte sig tilbage i en Tid, hvor der endnu ikke forelaa et eneste analytisk Bidrag til

¹ Om Koes og hans Betydning for Homerkritiken har Professor Gertz givet udtømmende Oplysninger i Biografisk Lexikon.

den dengang ganske nyfødte højere Homerkritik, og saa forsøge at stille sig klart, hvilket Skarpsind der f. Ex. hørte til allerede dengang at paapege alle de Vanskeligheder, der bragte Kirchhoff til at opstille sin Theori om det uoprindelige i Odysseus' Forvandling, og endda paa et enkelt Punkt at paapege dem klarere end Kirchhoff¹. Koes' Bevis for, at Telemachi og Phæakis ikke oprindeligt har været bestemt for deres nuværende Sammenhæng, er blevet classisk, og man kan i Virkeligheden heller ikke tænke sig det ført klarere. Det er Koes og ingen anden, der har bevist Wolfs These, at netop det kunstfulde i Odysseens Composition gør Tanken om dens oprindelige Enhed til en Urimelighed (Prolegomena p. 120 f.). Men Koes' Bog er ikke blot det betydeligste, men har ogsaa været det betydningsfuldeste Bidrag, den danske Philologi har ydet til Forstaaelsen af Homer. Den gjorde Epoche, og man kan ikke aabne en Homerafhandling fra den Tid, uden at man træffer Lovprisninger af ham; alle Undersøgelser (f. Ex. Spohn, Thiersch, W. Müller) tager deres Udgangspunkt i hans og fører dem ikke stort videre. Naar han senere træder noget i Baggrunden, ligger det i, at Kirchhoff, der nu — med Rette — fortrænger al tidligere Odysseeforskning, ikke citerer ham. Men i Tyskland er han dog langt fra glemt. E. Kammer fremhæver f. Ex. i sin «Einheit der Odyssee» noget skadefro, at Kirchhoffs Odysseeforskning dog væsenlig hviler paa Koes' Arbejde, og R. Volkmann giver et meget udførligt og omhyggeligt Referat af hans Resultater (Geschichte und Kritik der Wolfschen Prolegomena. Leipzig 1874 p. 150—155). Hvis det er en Forbrydelse at «destruere» Homer, maa Danmark finde sig i at bære Hovedansvaret.

Endnu mere misvisende er den Oversigt, Dr. Tuxen (Den moderne Homerkritik p. 6 f.) giver over det 19de Aarhundredes Homerforsknings Hovedresultater paa den opløsende Kritiks Omraade. Her mangler nemlig ganske det vigtigste, det afgørende, nemlig det først af Koes, siden af Hennings, Kirchhoff, v. Wilamowitz og andre opstillede Bevis for, at Telemachi ($\alpha-\delta, \sigma$) og Odysse ($\varepsilon-\xi$) ikke er skrevet i umid-

¹ Kirchhoff har naturligvis været kendt med Koes' Hovedresultater, der var Tidens Fælleseje, men han har ikke læst hans Bog og specielt været ganske ubekendt med, at hans sjette Excurs ikke bragte Videnskaben noget væsenlig nyt.

delbar Fortsættelse af hinanden, men er blevet sammenarbejdede ved en for sin Tid særdeles respectabel, men i vore Øjne yderst ufuldkommen Redaction. At Dr. Tuxen saaledes gaar fuldstændig udenom den opløsende Kritiks Hovedforskansning, gør, at man uvilkaarlig kommer til at nære nogen Mistro overfor Styrken i hans Angreb paa Udenværkerne. I det hele taget forekommer Ordet Redaction — om overhovedet — beklagelsesværdig sjældent i Dr. Tuxens Bog. Selv om det forløbne Aarhundredes Kritik ikke havde præsteret andet end at bringe de to Ord «Homer» og «Redaction» i intim Forbindelse, vilde dette Resultat være billig købt for de Have af Blæk, der er udøst for at indvinde det, og dette Resultat er Kirchhoffs. Dette fører mig til en tredje Mangel ved Dr. Tuxens Bog. Atter og atter beskyldes den opløsende Kritik for at ville skelne mellem, hvad der er «homerisk», og hvad der er «uhomerisk,» eller med endnu uheldigere Udtryk, hvad der «ægte» og «uægte». Denne Beskyldning har faaet en ganske falsk Adresse. Den rammer kun de Forsvarere af Digtenes Enhed, der antager, at disse i stort, meget stort Omfang er blevet interpolerede (charakteristiske Exempler er Düntzer og Kammer, i den senere Tid ogsaa Roemer). Kirchhoff mener f. Ex., at Phæakerdigtet er af en anden Forfatter end Telemachien, og at f. Ex. Slutningen af Odysseens fjerde Bog igen er af en tredje Forfatter, nemlig Odysseens Digter, men det kunde naturligvis aldrig falde ham ind at kalde nogen af de tre Digtninger for «uægte» eller endog «uhomerisk». Det er meget misvisende, at disse Udtryk atter og atter forekommer i en Bog, der fra først til sidst er rettet netop mod Kirchhoff.

Den, der skriver dette, er ikke nogen Beundrer af den opløsende Homerkritik og egner sig ikke til at være dens Advocat, skønt han indrømmer, at den i Hovedsagen har Ret. Men selvom der næppe kan være nogen Tvivl om, at Homer nu stiller flere uløste Gaader end ved det 19de Aarhundredes Begyndelse, kan der paa den anden Side heller ikke være Tvivl om, at vi nu ved betydelig mere om Homer end dengang, og dertil har — som selv Dr. Tuxen indrømmer (p. 1) — den opløsende Kritik bidraget meget. Der er mere Grund til at glæde sig herover end til kun at dvæle ved dens Skyggesider, og der er slet ingen Grund til at ønske dens Ophør. Men det er i høj Grad paa Tide, at der Side om

Side med den begynder at fremtræde en mere positiv Analyse af den Homeriske Kunsts Virkemidler og Teknik, og det er heldigt, at denne Analyse ikke altfor blindt gaar ud fra, at der foreligger et stillestaaende Stof, men har Blik for, at Homer er en hel Væxtperiode af græsk Kunst og græsk Cultur: Homerforskningens Krybbe er saa vist ikke tom.

ΕΣΧΑΡΑ.

En lexilogisk Udvikling

af

J. L. Ussing.

Ἐσχάρα er et fra Odysseen vel bekendt Ord. I Alkinoos' Hus sidder Arete i Hallen *ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν πυρὸς ἀγγῆ* 6, 305, og da Odysseus har fremført sin ydmyge Bøn til hende om Hjælp, sætter han sig ned der, 7, 153 f. *κατ' ἄρ' ἔζειτ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσιν παρ' πυρί*, indtil Alkinoos rejser ham derfra, v. 169: *ἄρσεν ἀπ' ἐσχαρόφιν καὶ ἐπὶ θρόνου εἶσε φαινοῦ*. Hvorledes man paa dette Arnested ofrede til Guderne, beskrives i Odysseen 14, 418 ff. Vi kjende dette Arnested fra Monumenterne, i Trojas 2den By (Schuchhardt, Schliemanns Udgravninger S. 70 Fig. 32), tydeligere endnu i Tiryns (smstds. S. 144) og i Mykenæ (S. 354). Det er en stor cirkelrund Forhøining (i Tiryns 3 M. i Gennemsnit), der hæver sig med 2 Trin til en Højde af 0,14, paa Forsiden pudset og malet. Arnen er Husets Midtpunkt, og *ἐσχάρα* kan derfor bruges som Betegnelse for selve Huset og Hjemmet. Naar Digteren i *Iliad.* 10, 418 vil sige: «Saa mange bosiddende Troer, som der findes», siger han *δοσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάρα*. I *Kalypsos* Hule brænder Ilden nok saa lystig paa Arnen, *Od.* 5, 59: *πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο*, og Euripides' *Kyklop* tænder en lignende *Id* paa sit store Arnested, v. 384: *ὑψηλῆς δρυὸς κορμὸς πλατείας ἐσχάρας βαλὼν ἔπι*.

Men *ἐσχάρα* brugtes ikke blot om det faste Ildsted; det er det almindelige Navn for de Redskaber, der gjøre samme Tjeneste, hvorpaa man antænder *Id* og vedligeholder Gløderne, d. e. for Fyrfade; se Aristophanes *Acharn.* 889: *ἐξενέγκατε τὴν ἐσχάραν μοι δεῦρο καὶ τὴν ὀπίδα*; *Vesp.* 938 i Opregningen af Køkkentøiet: *τρούβλιον, δοῖδονκα, τυρόκηστιν, ἐσχάραν, χύτραν καὶ τἄλλα τὰ σκευὴ τὰ προσκεκαυμένα*; *Pollux X* 101 under *τὰ τοῦ μαγείρου σκευή*, cf. VI 88 og Hesychios: *χυτρόπους ἢ πυρφόρον σκευὸς*; Xenophon *Cyrop.* VIII 3, 12 i Beskrivelsen af Processionen: *καὶ πῦρ ὀπισθεν αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάρας μεγάλης ἄνδρες ἔπιοντο φέροντες*. I Philippos' Epigram, Anthol. VI 101, indvier Kokken sine Redskaber til Hephæstos; deriblandt *τετράπουν, πυρὸς γέφυραν, ἔ-*

σχάραν κρηδόκον. Iblandt de Sager, der vare skjænkede til Athena Parthenos, nævne Inventarierne ogsaa *Ἑσχάραι χαλκαῖ*, se Corp. Inscr. Gr. I 161, 8 o. a. St. Der var jo ogsaa særlig Brug for saadanne, særlig til Røgelse. Hos Hesychios og hos Eustathios til Od. 5, 59 forklares *Ἑσχάρα* som *θυμιατήριον κοῖλον*. Man anbragte ofte saadanne *Ἑσχάραι* ovenpaa Altret, se min Afhdl. i Vidensk. Selskabs Overs. 1900 S. 271. *βώμοι Ἑσχάραι* kalder Euripides dem, Phoen. 282, *βωμοῖοι* Soph. Fragm. De ere ligesaa hellige som Altrene og nævnes parallelt med dem Soph. Ant. 1016: *βωμοὶ Ἑσχάραι τε*, eller *Ἑσχάρα* sættes endog ligefrem for *βωμός*, se Æsch. Pers. 205: *πρὸς Ἑσχάραν Φοῖβον*, cf. Eurip. Phoen. l. l., Andromache 1102, Herakl. 922: *ἱερὰ μὲν ἦν πάροιθεν Ἑσχάρας Διὸς καθάρσι' οἴκων*, Æsch. Eum. 108: *νυκτίσεμνα δεῖπν' ἐπ' Ἑσχάραν πυρὸς ἔθνον*, Eurip. Suppl. 33: *μένω πρὸς ἀγναῖς Ἑσχάrais δυοῖν θεῶν, Κόρης τε καὶ Δήμητρος*, Demosth. 39, 116: *ἐπὶ τῆς Ἑσχάρας τῆς ἐν τῇ ἀλλῇ Ἑλευσίνι*. Der synes ikke at være anden Forskjel imellem *βωμός* og *Ἑσχάρα* end at det første er mere anseligt og høiere. Saaledes Ammonios hos Harpokration: *Ἑσχάραν καλεῖσθαι τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος ὡς ἐστὶαν, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἰδρυμένην κοίλην*, hvilket gjentages hos Photios, hos Eustath. til Iliad. 10, 418 o. a. St. Sml. den anden Glosse hos Photios: *Ἑσχάρα ἢ ἐπὶ γῆς ἐστὶ στρογγυλοειδής, ὃ δὲ βωμός τὸ ἐν ὕψει πρὸς θυσίαν οἰκοδόμημα*. *Βωμός* anvendes ogsaa undertiden hvor vi ventede *Ἑσχάρα*, som naar Pausan. II 29, 8 taler om at der i Æakeet paa Ægina var et *βωμός οὐ πολὺ ἀνέχων ἐκ τῆς γῆς*, som man ogsaa mente var Æakos' Grav, og naar Arrian. Anab. III 16, 8 omtaler *τὸν βωμὸν τῶν Εὐδανέμων* paa Torvet i Athen og derved minder om Eleusis, hvor man havde *Εὐδανέμων βωμὸν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὄντα*. *Βωμός* er aabenbart det generelle Udtryk, hvorimod *Ἑσχάρα* betegner en Art deraf; ethvert *Ἑσχάρα* kan kaldes *βωμός*, men ikke omvendt. Det er ikke rigtigt, naar man har kaldt det lille Heros-Altet i Olympia (afbildet hos A. Bötticher, Olympia S. 322) *Ἑσχάρα*, som Curtius, Die Altäre von Olympia S. 21 f., Rohde Psyche² I S. 35, Deneken i Roschers Lexikon I Sp. 2498. Man er bleven vildledt af Pollux I 8: *Ἑσχάρα δοκεῖ μὲν ὡδε ὀνομάσθαι, ἐφ' ἧς τοῖς ἡρωσιν ἀποθύομεν· ἔτιοι δὲ τῶν ποιητῶν καὶ τὸν τῶν θεῶν βωμὸν οὕτω κεκλήκασιν*. Dette er for saa vidt rigtigt, som Ordet hyppigst bruges om Heros-Altet, der naturligvis ere mindre anselige end Gudealtrene, men dette er ikke den egentlige Betydning, om hvilken vi efter den i det Foregaaende paaviste Sprogbrug

ikke kunne tvivle. Rohde anstrænger sig forgjæves for at faa Lexikografernes ovfr. anførte Beskrivelser til at passe paa det omtalte Alter i Olympia. Det er en lille Kubus, 0,37 M. høj; Siderne ere pudsede med Kalk og malede, og Overfladen dækket med Tegl; den er slet ikke, som Rohde citerer efter Photios, *στρογγυλοειδής και κοίλη*. Men endnu besynderligere er det, naar han anvender denne Benævnelse paa det runde Alter i den indhegnede Gravplads paa Borgen i Mykenæ, der er tilstrækkelig bekendt fra Schliemanns Udgravning, og hvoraf en fortrinlig Afbildning findes i Perrot & Chipiez' *Histoire de l'art dans l'antiquité* VI p. 323. Det ligner Alteret i Gaarden i Paladset i Tiryns og Offergruben i Kabirernes Helligdom paa Samothrake. Det er en Cylinder med en bred Aabning i Midten ligesom en Brønd, og det er ikke stensat i Bunden, saa det er sandsynligt, at det har været bestemt til at modtage flydende Offere, hvad enten det var Blod, Vin eller Honning og Vand, der blev heldt ned deri. Dets græske Navn er *βόθρος*, hvilket Tyskerne oversætte ved «Opfergrube», og ikke *εσχάρα*, skjøndt selv Perrot, der dog ganske rigtig betegner det som en «puisard», efter Rohde har optaget hint Navn (*Hist.* VII p. 60 not. 2). Dette er en Konfusion. Man kan ikke betegne en Brønd og et Ildsted med det samme Ord. Rohde selv har havt en Fornemmelse af Misligheden, naar han siger: «die *εσχάρα* steht offenbar von der Opfergrube des Todescultes nicht weit ab». Man beraaber sig paa Scholiasten til Eurip. *Phoen.* 274: *εσχάρα κυρίως μὲν ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βόθρος, ἔνθα ἐναγίζουσι τοῖς κάτω ἐρχομένοις*; men dette er en Fejl, og den er han ganske ene om. Tydelig er Adskillelsen hos Porphyrios de antro nympharum 6: *Τοῖς γὰρ Ὀλυμπίοις θεοῖς ναοὺς τε καὶ ἔδη καὶ βωμὸν ἰδρῦσαντο, χθονίοις τε καὶ ἥρωιν ἐσχάρας, ἑποχθονίοις δὲ βόθρους καὶ μέγαρα*. Et Grubeoffer kjende vi fra Odysseen XI, hvor Odysseus maner Tiresias' Skygge frem. Hos Pausanias V 13, 2 fortælles, at Herakles, da han stiftede Pelops' Helligdom i Olympia, skulde have offret til ham *εἰς τὸν βόθρον*, og det er rimeligt nok, at lignende Offringer til Heroer have fundet Sted andre Steder, men i Tillid til Porphyrios' Vidnesbyrd vove vi at sige, at det ikke har været det almindelige. Offringen til Hyakinthos i Amyklæ (Paus. III 19, 3) er ikke det Samme, lige saa lidt som den af Pausan. X 4, 10 beskrevne Offring til Phokiernes Heros Ἀρχηγέτης. Man lod Offerdyrets Blod flyde ned igjennem et Hul i hans Grav, *τὸ μὲν αἷμα δὲ ὀπῆς ἐσχέουσαν εἰς τὸν τάφον*. Dette har været noget særegent,

siden det beskrives saa omstændeligt. Der har været Steder, hvor en saadan Skik holdt sig langt ned i Tiden, som i Tunis, se Mémoires de la Société des Antiquaires de France 1895 p. 90 s. med fortrinlige Afbildninger; men det er ikke for Heroen, men for almindelige Dødelige. Der kan heller ikke næres Tvivl om at de store Kraterer, som ofte fandtes anbragte over Gravene ved Dipylon i Athen, have modtaget Drikoffere, som de Efterlevende ydede deres afdøde Slægtninger, men *ἑσχάραι* blive de ikke derfor, saaledes som Fr. Poulsen kalder dem i sin Doktordisputats «Dipylongravene og Dipylonvaserne».

Heroernes *ἑσχάραι* havde mere Lighed med Gudernes *βωμοί* end med de underjordiskes *βόθροι*. Pausanias omtaler V 13, 8 f. et Askealter for den samiske Hera og bemærker da, at det var slet ikke anseligere end de raa og kunstløse *ἑσχάραι*, man saa i Attika: οὐδέν τι ἐπιφανέστερος ἢ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ Ἀττικῇ ἄς αὐτοσχεδίας Ἀθηναῖοι καλοῦσιν ἑσχάρας. Et monumentalt Exempel herpaa omtaler Lolling i Mittheil. d. arch. Inst. IV (1879) S. 358. Ved Porto Rafta, i Nærheden af det gamle Prasiæ, findes en Stenblok med Indskriften Ἡρακλειδῶν ἑσχάρα, C. I. A. II 3 n. 1658. Desværre er Stenen ikke aftegnet; men det er vel en saadan Sten, der ligger foran Theseus paa det bekjendte Votivrelief, Monum. d. Inst. IV 22, Roschers Lexikon I Sp. 2499. Et andet Exempel haves i det af Blinkenberg i Festskrift til Ussing udgivne Hippolytos-Relief (Roscher S. 2559), og formodentlig ogsaa i de 2, som Löwy har udgivet i Jahrbuch d. arch. Inst. 1887, S. 109 f. Paa en saadan Sten har man henlagt de Offerkager o. l., der skulde offres til Heroen; over den har man udgydt Olie, Vin eller andre Drikoffere; der har man endelig offret Røgelse og andre Brændoffere, og til at modtage Ilden eller Gløderne var Stenen forsynet med en lav Hulning; den var *κοῖλος*, som Lexikograferne siger, og kunde altsaa med Rette kaldes *ἑσχάρα*. Paa det nys omtalte Theseus-Relief synes denne Hulning at være antydet.

De overførte Betydninger, hvori Ordet *ἑσχάρα* bruges, som hos Lægerne om Skorpen over et Saar, og hos Ingeniørerne om Fodstykket paa en Gravemaskine, *χελώνη χωστρίς* (Athenæos mechan. p. 16: Πήγνυται αὕτη εἰς ἑσχάριον τετράγωνον ἔχον τὴν πλευρὰν ἐκάστην πηχῶν ἰδ', hvilket oversættes af Vitruv: «Basis compingatur, quæ Græce ἑσχάρα dicitur, quadrata habens quoquo versus latera singula pedum XXV»), udledes med Lethed af Ordets almindelige Brug.

Anmeldelser.

Ludvig F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. Tegningerne af *Magnus Petersen*. IV. 1. Runeligstene og mindesmærker knyttede til kirker. Kbh. 1903—4. Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag. Thieles bogtrykkeri. 214 sider i 4°.

På en enkelt undtagelse nær, der sættes til midten af det ellefte, henføres alle i fjerde binds første afdeling tolkede og tegnede mindesmærker af forfatteren til det tolvte og trettende hundredår. Som tittehen viser, falder fremstillingen i to hovedparter, den første omfattende de såkaldte runeligstene. Herved forstås ligstene, der er forsynede med korte, hvad indholdet angår, alt andet end oldtidsagtige runeindskrifter, og der i regelen er fladformede, hvorved de bliver bedre skikkede til at lægges over gravene (om undtagelserne se side 6, 31 f. og 72). Af sådanne stene haves nu for tiden kun 19; endda er det tvivlsomt, om det er virkelige runetegne, der findes på de to sidste i rækken, ligesom det ikke med fuld sikkerhed kan afgøres, om brudstykket af Bårsestenen (nr. 17) har hørt til en ligsten, medens den mulighed ikke synes udelukket, at nr. 7 ikke er nogen ligsten, men som hjørnestein i en portal har været knyttet til selve kirkebygningen. Kun to af stenene: nr. 1 (Eggislevmagleren) og det nysnævnte brudstykke har hjemme i Sælland; kun én henholdsvis i Skåne (Hästvedastenen), på Tåsinge (Bregningestenen) og i Sønderjylland (Bjolderupstenen); de øvrige 14 alle i Nørrejylland.

Naturligvis har stenene fra første færd ligget over, undtagelsesvis stået ved eller på hver sin grav i vedkommende kirke eller på den tilhørende kirkegård; men næppe nogen eneste af dem findes længer på sin oprindelige plads; det skulde da være, om nr. 19 allerede før våbenhusets tilbygning har ligget på samme sted som nu. 4 af stenene er nu indmurede i kirketårnene. Af disse vides fra Worm den ene (nr. 12), der er indsat højt oppe i den nødvendige vestre tårnmur, tidligere at have ligget i gulvet inden for kirkedøren; om de tre andre (nr. 3, 4 og 11), der alle er anbragte nær ved jorden i den nødvendige søndre tårnmur, antager jeg, at de er komne der ved selve tårnenes opførelse; thi, som bekendt, er også tårnene i vore allerfleste kirker senere tilbyggede, for så vidt da ikke hele bygningen, som tilfældet nok er med den nuværende kirke i Tisted (nr. 11), skriver sig fra en sildigere tid. På lignende måde har flere af stenene tidligere en tid lang været indsatte i kirkegårdsmuren (ringmuren) eller kirkegårdsdiget; men kun nr. 2 sidder der endnu. 5 stene er i løbet af forrige hundredår bragte til forskellige museer: Gæssing-

holmeren og Bårsestenen til Oldnordisk museum (Nationalmuseet) i København, Håstvedastenen til museet i Lund, Salstenen II til Århusmuseet og Bjolderuperen til Kielermuseet. Nr. 7 henligger endnu på kirkegården, medens de øvrige 7 stene i tidens løb på forskellig måde er anbragte i eller ved de pågældende kirker (våbenhuse).

Af billedlige udsmykninger på stenene spiller, som naturligt er, det kristne kors i mangfoldige former en fremragende rolle, — dette kors, for hvilket efter det latinske vers på en nu omstøbt kirkeklokke (W. s. 144 f.) alt onskabsfuldt måtte fly langt bort. På Salstenen II (s. 75) findes desuden de 4 Evangelisters velkendte symboler. Bregningestenen (s. 65) fremviser bl. a. en temmelig uskøn Kristusfigur. Mindre klodset er billedet i bispeskrud på Gæssingholmeren (s. 39) af den hellige «Niklaos», hvorved jeg for min del snarere tænker på biskop Nikolaos fra Myra i Lilleasien (død efter år 326), efter hvem så mange af vore kirker er opkaldte og som nævnes i vor almanak under 6te December, end på vor hjemlige Niels Knudsen (død 1180), der hverken var biskop eller blev kanoniseret, medens Wimmer hælder til den modsatte antagelse. Med rette fremhæver W. (s. 60) det som noget meget mærkeligt, at på Hillersleveren (s. 55) havens den ældste hidtil kendte fremstilling, fra omtrent 1250, af et våbenskjold (med to femfligede rosetter under hinanden) på et mindesmærke i Norden.

Sproget på runeligstenene er for det meste Dansk. Særegnende for tidsforholdene er det dog: på den ene side, at det på 3 af dem, nemlig nr. 9, 13 og 16, er Latin, på den første og sidste formet i en heksametrisk verslinje; på den anden side, at på de danske nr. 10 og 12 er tre personnavne, hist billedhuggerens, her det jordede ægtepars, gengivne med hvad man har kaldt «ældre munkeskrift». Kun ganske undtagelsesvis, selv i de latinske indskrifter, får personnavnet en latinsk böjningsendelse. Nogle indskrifter består af et eneste ord, et personnavn: *Ulnoth* (nr. 1), *Ingørth* (nr. 6), at forstå i lighed med «Lothæns grav» (nr. 4) eller «Ketel Urne ligger her» (nr. 8) og flere af samme slags. Bregningestenen (nr. 14) optræder selv som talende: «Sven Sasserssen ligger her under; Helge djækæn ristæ (d. e. ristede) mig, mester Bo gjorde mig,» hvilket jeg helst forstår således, at Helge degn var en lærd, der havde givet stenhuggeren en fortegning, måske indridset i træ, af runerne. Naturligvis anråbes Gud (Krist) og Jfr. Marie (på Gæssingholmeren i den jyske form «Mari») på flere af stenene; af helgene kun den ovennævnte Nikolaos.

Hvor kortfattede eller tilsyneladende simple end de fleste indskrifter er, frembyder adskillige af dem betydelige vanskeligheder for læsningen og forståelsen; og man må glæde sig over, at det i de allerfleste tilfælde er lykkedes Wimmer at klare selv de mest brydsomme steder. Lejlighedsvis går det ud over ældre drømebilleder, og måneskinsnaturer vil det sagtens gøre ondt, at Ti-

stederens yndige «Thora, Thys sol» uigenkaldelig har måttet vige pladsen for den mindre højstemte «Thordh Amdis son».

*

*

*

Den anden hovedpart, «Mindesmærker knyttede til kirker», falder igen i to afsnit, af hvilke det første handler om «Kirkelige genstande med runer». Herunder drøftes og afbildes først 11 døbefonter: 4 fra Nörre- og 1 fra Sønderjylland, 1 (i tillægget s. 205 ff.) fra Fyn, 1 fra Sælland og 4 fra Skåne. Det er med en vis ærefrygt, man betragter de smukke billeder af disse tavse vidner til, at så utallige nyfødte «fik deres kristendom». De og deres mangfoldige, mer eller mindre heldige, sidestykker rundt om i landet peger jo tilbage til en tid, da barnet «med negl og med næse, med hud og med hår», for at bruge et andet udtryk i Skånske lovs begyndelse, blev neddyppet i dåbsvandet, og det er med god grund, man mener, at de som oftest er lige så gamle som kirkerne, hvori de heldigvis har hævdet deres pladser til den dag i dag. Allerede det, at flere af dem er forsynede med nordiske runeindskrifter, taler højlydt for, at de er af indenlandsk arbejde, således som hver af de 4 skånske udtrykkelig forkynder: «Martin mig gjorde». (Den berømte døbefont i Åkirkeby på Bornholm stammer, som W. har godtgjort i sit udmærkede særskrift om den, fra Gulland.) Bårsefonten har, under en indskrift med latinske bogstaver, et runealfabet m. m. Dansk, men vanskelig ved sine binderuner, er indskriften på Seldefonten (i Salling); der er dog næppe tvivl om, at W. i det mindste er kommen sandheden nær ind på livet. På hver af de 4 øvrige jyske fonter findes kun 3 eller 4 runer, som vistnok forestiller lige så mange ord, der tilsammen har dannet en dengang af alle nogenlunde oplyste gejstlige kendt kirkelig formel, mens vi nu er henviste til at gætte på flere muligheder. Indskriften paa den fynske font (i Egense, Svendborg amt) ender med ordet filius, og det ligger derfor nær i de to foregaaende runegrupper at søge stenhuggerens fornavn og fadernavn. Dette var da også Wimmers første tanke, som han dog har opgivet, idet han ender med en forklaring af lignende art som ved de nysomtalte jyske fonter. Da han imidlertid selv anser denne opløsning for meget tvivlsom, vil jeg gøre et, jeg indrømmer det, voveligt forsøg på at hævde hans første standpunkt. Idet jeg går ud fra, at fortegneren har været en Fynbo og at hans første rune har været et *a*, læser jeg uden betænkning *Astret* som et personnavn uden navneformsmærke, snarest opstået af et *Åsfridr* (jf. *Astrid* af *Åsfridr; hustru af husfru), og i endelyden finder jeg kun et vidnesbyrd om, at Fynboerne allerede da har haft ondt ved at komme til rette med det åndende *d* (ð). Det næste navn mindede mig straks om den ældste form af det vestnordiske *Egðir* (jf. Saksens «*Egtherus*»),

nemlig *Eggþér* (eller *-þær*), hvorom se Bugge i Tidskr. f. filol. og pædagog. 8, 181 (sml. også Förstemann Personennamen sp. 19 f.). I lighed hermed læser jeg fontens runenavn *Egg-thè*, med endelyden endnu lang, men uden navneformsmærke; den latiniserede form blev derfor *Eggtheus*, hvoraf fonten har ejeformen på *i*¹. Manden hed altså noget som *Astredh Eggthes-son*.

Betydelig kulturhistorisk interesse har også de derefter omtalte 10 Røgelsekar, hvoraf de 9 nu er samlede i Nationalmuseet, medens det 10de (nr. 8) er havnet i en privatsamling på Orebygård (Låland); men de vides alle at stamme fra kirker i Svendborg amt (den ene på Langeland), ligesom de alle er «gjorte» af samme mand: mester Jakob rød eller magister Jacobus ruffus fra Svendborg, hvis navn findes på dem alle undtagen på nr. 10. W. mener dog, at runeindskrifterne er udførte af forskellige personer. Udelukkende dansk er sproget kun på nr. 1 og 9, udelukkende latinsk på nr. 6 og 7, for resten Dansk og Latin i broderlig forening. På nr. 3 læses (med her normaliseret retskrivning) foruden «mester Rød» de to katalektisk-trokæiske dimetre:

cras labor toto die

sicque ago cotidie, hvor altså røgelsekarret indføres talende.

I sådanne fodbundne fyndsagn kommer der let noget søgt eller tvungent; men jeg skønner ikke, at der vindes stort ved at ombytte *dabor* enten, efter Wimmers første indskydelse, med *labor* eller, som prof. Gertz har foreslået, med *dapor* (jeg nyder), og jeg tror, at den foreliggende tekst kan forstås uden nogen ændring. Udtrykt på Dansk har meningen været: Fra i morgen af er jeg for bestandig indviet til (eller: ofrer jeg mig f. b. til) kirkens (menighedens) tjeneste; for versets skyld udstykkedes denne tanke i to sætninger: I morgen gives jeg hen (eller: giver jeg mig hen) den hele dag, og det samme gör jeg så hver dag derefter. Skönt denne brug af «gör» (jf. Mikkelsen D. sprogl. § 242 og Jespersen i Dania 3, 177) sandsynligvis er gammel i dansk talesprog, behøver der vel næppe at skjule sig en Danisme under den latinske vending, jf. Siesbye i Udsigt over filol.-historisk samfunds virksomhed 1860—74 s. 45.

Mere enkeltstående er de 4 «andre genstande», der nu alle bevares i Nationalmuseet: en kirkeklokke, en relikvieæske, en kirkekiste og et jærnbeslag. Æsken er kommen fra en lålandsk kirke, klokken, kisten og beslaget hver fra sin jyske. Kirkeklokken har i Vulgatas oversættelse den berømte dobbelthilsen til

¹ Hvis, som antaget af Kok og O. Nielsen, det senere slesvigske mandnavn *Ejde* hører hid, kan *d* svare til oprindeligt *p*, hvorimod *j* som mellemform forudsætter den i Jylland velkendte overgang af *gg* til åndende *g*.

Jfr. Marie hos Lukas 1, 28 og 42, en tekst, der, mer eller mindre fuldstændig, gentages på mange kirkelige mindesmærker, således allerede på det ene røgelseskar (W. s. 119); se endvidere Liljegrens Runurkunder nr. 1825, 1969, 1989, 1998 og 2030. Med munkebogstaver har jeg læst det samme på den store klokke fra 1425 i Butterup ved Holbæk (Kirkehist. saml. 2,476), hvor der ved slutningen er tilføjet et «Jesus Christus», medens de 5 sidste runer på klokken hos W. (s. 142) må læses *Eskeil*, klokkestøberens navn. Æsken er given af «episkopus Gisiko» (i Odense), der døde kort efter 1300. Kisten fortæller: «Gunki smip (d. e. mester G.) garp (gjorde) mæk», hvor *a* (er der ikke ment *æ*?) er mere påfaldende end endeselvlydens udeladelse, der hos W. s. 176 møder os i et andet udsagnsord, jf. Lyngby Udsagnsord. i jyske lov s. 8. Indskriften på dørbeslaget er så medtaget af slid, at det næppe vil lykkes at udfylde hullerne. Lidt mere får vi ud af runeindskriften på den ved Slesvig domkirkes istandsættelse omkring 1848 forsvundne dør (W. s. 153 og för i Håndb. i det nordslesv. spørgsmåls historie), der fortæller os: «Efi (Ævle) me fecit», — et mandsnavn, som jeg bl. a. genfinder i det vel omtrent samtidige *Æoli* i den reichenauske broderskabsbog (Pipers udg. s. 342) og siden, skrevet *Effe*, *Æfle*, *Ævele*, i Svenska riksarkivets pergamentsbrev 1351—1400 (3 personer fra Østergötland), og som jeg fører tilbage til et *Audvælix* (jf. Säves Gotlands runinskrifter nr. 11)¹, hvor mellemstavelsen efterhånden er bleven svækket, medens forleddet har gennemløbet samme udviklingstrin som i personnavnet *Ødgisl*, *Øgisl*, *Egisl* (Svenskt diplomatar. III) jf. stednavnet *Ødmorthæ* > *Emorthæ* o. s. v.

*

*

*

Det andet afsnit, «Runestene knyttede til kirker», begynder med 8 sådanne, «vedrørende kirken» d. v. s.: dens første opførelse, idet indskrifterne, der næsten alle er eller har været anbragte på forskellige steder i selve kirkebygningen, nævner den eller de mænd, der i så henseende har indlagt sig fortjæneste. Af kirkerne ligger eller lå 2 i Skåne, 1 på Bornholm (Povlsker), 5 i Nörrejylland; af de tilsvarende stene findes nu den ene skånske (nr. 1) i bispegården, og 3 af de jyske (nr. 3, 4 og 8) i Nationalmuseet i København. Ældst, fra omtrent 1050, er «efter sprogformerne og skrivemåden» den første skånske; til de yngste, fra omtrent 1300, hører den bornholmske med Pavlusfiguren. Den anden skånske sten, Åsumstenen (fra omtrent 1210), — der har nydt den ære at blive læst af Linné (se hans Skånska resa, udg. 1874 s. 71), — er tidligere udtømmende behandlet af W. i første bind af runeværket. Ret smuk er indskriften på stenen fra Krist-

¹ Efterleddet udgået fra det af Bugge i Arkiv 2, 353 f. omtalte udsagnsord.

kirken i Øster Brønderslev (nr. 3); kun på nr. 4, en søjlelod fra den gamle klosterkirke (opført omtr. 1180) i Børglum, er sproget overvejende Latin.

Under overskriften «Til pryd og belæring» sammenfattes 5 runestene, af hvilke den første, fra omtr. 1160, der er indsat i muren ved indgangen til Ørsted kirke (Odense amt) er den mest iøjnefaldende ved sit af Egil i Gårde «skårne» (udhuggede) billede af Samsøns kamp med løven, medens den anden, fra omtr. 1300, der nu står i sakristiet i Søborg kirke (Frederiksborg amt), kun har ordene «ave Maria». Af de 3 andre, «Alfabetstenene», sidder nr. 3 og 4 henholdsvis i den udvendige nordre tårnmur og den udvendige østre kormur i Mønsted kirke (Viborg amt), nr. 5 ligeledes udvendig i kormuren i Åstrup kirke (Ribe amt). De tre «futhork», der naturligvis er runegrænserne særdeles velkomne, henføres af W., ligesom det på Bårsefonten, til begyndelsen af det trettende hundredår.

Endelig gennemgås 7 (8) stene «med uvis betydning», de 4 første i eller fra jyske kirker. På nr. 1, der består af to sammenbørende sten, ses billedet af en kriger i fuld rustning, på nr. 3 et spidshaget mandshoved. Nr. 2, nu i Nationalmuseet, er mærkeligt ved, at stenen er funden i ruinerne af Vitskøl klosterkirke. Af de korte runeindskrifter har W. udbragt det mest mulige; smuk er hans sammenstilling af «blomæ» på nr. 4 med folkevisernes «Rosensblomme». Endvidere: 3 munkestene (mur-stene) med indridsede runer, alle bjæmmehørende i sælandske kirker, hvorfra dog de to er skænkede til Nationalmuseet, medens den tredje (nr. 5) fremdeles sidder «på korets søndre ydermur» i Søborg kirke og — romantisk nok! — bærer indskriften: pæn f[agræ] Yrsæ.

Et helt andet præg end nogen i det foregående omtalt runestén har den som tillæg til andet bind meddelte «Ålumstenen IV», der er lige mærkelig ved sit indhold og i sproglig henseende. Når W. i oversættelsen til Nydansk lader Tyre hve sin afdøde fætter bedre «end sin kære søn», være det mig tilladt at bemærke, at nærmere teksten vilde ligge «end en kær søn», hvilket vel kan forstås som «end om han havde været hendes egen søn». På en tidligere bortdød søn er der da slet ikke tænkt. Udtrykket minder i øvrigt for stærkt om det moderne «kærere end sit eget liv», til at den gode «kone» kan frikendes for at have været en smule overspændt.

Af runeværket mangler endnu I 1. (den almindelige indledning), hele III. (stenene fra Skåne og Bornholm) samt IV. 2 (ordsamlingen), og særlig tredje bind imødeses sikkerlig med længsel af mange; men allerede for længe siden står det fast, at *Sofus Bugge*, der vandt sine første sporer i dette tidsskrifts ældste række, og *Ludvig Wimmer*, der snart kom ham op på

siden, er de kyndigste kendere og de grundigste granskere af runer i Nord.

F. Dyrlund.

M. Olsen, Tre orknøske runeindskrifter (Maeshowe XXII, XVIII og XVI). Særtryk af Chria. Vidensk. Selsk. forhandlinger for 1903, nr. 10. Christiania 1903, Dybwad (komm.). 30 s.

Blandt de mange runeindskrifter i den bekendte gravhøj Maeshowe på Mainland indtager de her behandlede 3 en særlig plads, tildels på grund af de mærkelige tegn, der, især i den første, er benyttede. Forf. begynder med nr. XXII, der er ridset med nogle snørklede sære tegn, som ingen hidtil har kunnet tyde i sammenhæng. Imidlertid er enkelte af tegnene temlig ligefremme og kan let identificeres med velkendte runer. Ved at holde sig hertil og ved forsøgsvis at søge den almindelige formel: N. N. ristede disse runer, lykkes det forf. ved en skarpsindig fremgangsmåde at tyde hele indskriften, der gengives således: *tryhr rœist runar þesar* o: Trygg ristede disse runer. Det synes som denne simple utvungne sætning er den rigtige tolkning. Forf. gennemgår dernæst de enkelte tegn og søger at forklare deres snørklede form ud fra de gamle runetegn.

Indskr. XVIII er forsåvidt beslægtet med denne som den tildels anvender lønskrift; den er iøvrigt let at tyde. Dér står: *þisar runar rist sa maþr er runstr er fyrir uœstan haf*. Det er for længe siden blevet udtalt, at indskr. XVI var en direkte fortsættelse af XVIII; den lyder: *mæþ þœire økse er ati kœukr trœnilsonr fyrir sunan lant*. Bægge betyder de: «Disse runer ristede den mand, der er runekyndigst vest for havet [o: på de vestlige øer] — med den økse som (ejede =) tilhørte Gaukr Trandilsson på sydlandet [o: på den sydlige del af Island]». Jeg er enig med forf. i at runeristeren var en Orknøing (og ikke en Islænder), men han må have stået i nøje forbindelse med Islændere og mulig selv været på Island, siden han kan bruge udtrykket *fyrir sunnan land* således uden videre. Jeg er fremdeles enig med forf. i, at den Gaukr Trandilsson, der her nævnes, er identisk med den fra Njála bekendte fodbroder til Asgrim Ellidagrimsson; denne sidste så sig nødsaget til, som sagaen lader ham sige, at dræbe sin fodbroder; det er med god ret blevet formodet, at grunden var at søge i et elskovsforhold (skinsyge). I hvert fald har mindet om de to fodbrodre levet meget længe; at en fodbroder dræbte den anden var jo enestående. I Islandske folkesagn og æventyr (II 100) haves et minde derom. Af Hauks Íslendingadrápa ser vi, at Gaukr i det 12. årh. var berømt som kæmpe. Hans våben (økse) er kommen i runeristerens besiddelse, hvad

han åbenbart er stolt af. Noget slægtskabsforhold behøver man ikke derfor at tænke på. Derimod er jeg ganske uenig med forf., når han gör disse to indskrifter til vers. Der er i og for sig intet ved dem, hverken i ord eller ordstilling, som ikke er rent prosaisk. Ja, i så henseende kunde de overhovedet ikke være mere prosaiske end de er. Der er heller ingen rytmisk bevægelse af nævneværdig art, dog en smule mere i den sidste «halvdel» end den første. Derimod er der ingen som helst rim-bogstavforbindelse i ordene *er rýnstr er | fyrir vëstan haf*. Det hele er kun ganske jævn prosa.

Ved indskr. XVI har forf. påvist en ejendommelighed, man ikke har kunnet klare sig. Mellem *ø* og *u* i *Kœukr* findes en R-rune, der kun rager op til henimod midten af de andre runer; nederst på *ø*-runen findes en kvist, som intet har at gøre med *ø*-runens form i og for sig. Forf.s forklaring af dette tegn, *o*; *t*, og det følgende *r* er meget skarpsindig og synes slående rigtig; de skal nemlig efter hans mening læses sammen med de følgende runer *-ukr* (der altså får en dobbelt funktion); det hele giver mandnavnet *trukr o*; Tryggr, det samme, som XXII indeholder. Herved bestyrkes læsningen af denne og samhörigheden af disse 3 indskrifter. Indskrifterne henføres vistnok med rette til 12. årh. Hvad enten man er enig med forf. eller ej i alle enkeltheder, kan man næppe andet end give ham ret i hovedsagen. Forf., der i længere tid har været prof. S. Bugges amanuensis ved hans udarbejdelse af det store værk om Norges runeindskrifter, har her givet en prøve på sin selvstændige granskning og vist sig i besiddelse af en metodisk fremgangsmåde, som det er en glæde at konstatere, en ikke almindelig skarpsindighed og iagttagelsesævn forbundet med ulyst til mere eller mindre fantastiske gætninger.

Kbhvn., 9. Marts 1904.

Finnur Jónsson.

Nordiska Studier tillegnede *Adolf Noreen* på hans 50-årsdag den 13. Mars 1904 af studiekamrater och lärjungar. Upsala 1904. 492 s.

Efter den indflydelse, som prof. A. Noreen har haft ikke blot på sin videnskab og studiet deraf, men også personlig på sine disciple — hvorom der for os, der ikke er det, foreligger så mange utvetydige vidnesbyrd —, var det kun naturligt, at hans venner og disciple allerede nu har villet vise deres udmærkede læremester og ven deres taknemlighed og erkendtlighed. Herom vidner den statelige bog med ovenstående titel, som her kortelig skal omtales. Den indledes med en dedikation, kort og fyndig,

der er undertegnet af 122 mænd og kvinder (3). Af disse er der leveret bidrag til festskriftet af 41; blandt disse er én dansk (Marius Kristensen) og én tysk (E. A. Meyer).

At indholdet er blevet noget broget, følger af sig selv, uagtet de afhandlinger, der vedrører rent sproglige spørgsmål (grammatik, fonetik, etymologi, sproghistorie), er langt de fleste. Jeg kan i det følgende ikke særlig omtale hvert enkelt af bidragene, hvoriblandt der ikke er så få, jeg overhovedet ikke er kompetent til at udtale mig om.

Af specielt fonetisk-grammatisk-syntaktiske afhandlinger — grænserne er undertiden noget flydende — er der 9. Gammelsvensk område behandles af *Hultman*: «Nya fall af fornsvensk vokalförlängning»; forf. anfører fra forskellige håndskrifter utvetydige eksempler på forlængelse, betegnet ved vokalens dobbelt-skrivning, og han støtter sin opfattelse ved hjælp af endel nysvenske dialekter. Forf.'s resultat synes at være uangribeligt. *Marius Kristensen* skriver om «De islandske halv vokaler og deres betegnelse i den I. grammatiske afhandling». Forf. går ud fra ordet *járn—isarn* og vil hævde den gamle fonetikers skrivemåde *earn* (*éarn*) som den eneste rigtige. Heri kan jeg gerne give forf. ret, og jeg har intet imod at opgive skrivemåden *íarn*, som han dadler mig for at have brugt; når jeg i IV. bind af Hkr. har brugt de samme betegnelser som i teksten selv, er det egl. blot for overensstemmelsens skyld; at jeg ikke mere «akcepterer» formen *ísarn*- i lign. metriske tilfælde som i det af den gamle grammatiker anførte vers, er næsten overflødig at bemærke.

Nordenstreng behandler det i den sidste tid hyppig omdisputerede spørgsmål, hvilken vokal der må antages at foreligge i brydningsstvelyden *io*: «om u-brytningsdiftongens kvalitet i islandskan». Tvetydnen skrives i isl. hdskrr. hyppigst *io* (men der findes dog ikke sjældent *exx*, på *io* el. *iw*), hvilket flere (el. måske de fleste) i de sidste år har villet opfatte — ikke som *io*, men som virkelig *io*. Prof. Kahle har for en del år siden gjort opmærksom på skjaldेरim, der taler imod denne opfattelse, og *Nordenstreng* anfører endnu flere, hvoraf det fremgår, at *o* i *io* kun rimer med *o*, aldrig med *o*. Forf. mener derfor, at udtalen virkelig var *io*, og dette falder ganske sammen med min opfattelse. Jeg tør måske henvise herom til en lille afhandling, der om kort tid vil udkomme, og som allerede var færdig, før jeg læste forf.'s. Endnu bemærkes, at forf. omtaler ordet *þiokkr* og dets vokal, som i et vers rimer med *o* og gør gældende, at her er forholdet et andet. — På tysk område bevæger sig *Grips*: «om *l* och *r* i tyskt talspråk» og *Meyers*: «Zur vokaldauer im deutschen». I den første nedlægger forf. resultaterne af sine studier over den «glidelyd», der opstår under udtalen af en vokal og umiddelbart følgende

l og *r*; i den sidste göres der rede for betonedede vokalers længde el. korthed, der konstateres ved nøjagtige målinger.

Arpi skriver om «nyisländsk *ll* ock *rl*» og «*nn* ock *rn*». Som bekendt er det kun i enkelte tilfælde, at Islænderne udtaler *ll* og *nn* (*rl* og *rn*) anderledes end som *ddl*, *ddn* (el. omtr. som dansk *tl* og *tn*). Forf. behandler disse tilfælde, der for det meste er kælenavne (forkortede egennavne, f. ex. *Villi* af *Vilhjálmur*) og enkelte andre (12) ord. Bedømmelsen af disse ord er i det hele rigtig. Dog bemærker jeg, at jeg aldrig har hørt ordet *vellingur* blive udtalt anderledes end med den almindelige *ll*-udtale; hvis forf. har hørt det udtalt anderledes, må det bero på en individuel (dansk) påvirkning i nutiden. Heller ikke kender jeg *hnu-la* men kun *hnuðla*. Endelig omtaler forf. sådanne verbalformer som *sjerð*, *ferð* osv. (f. ældre *sér* og *ferr*). Konstateringen heraf er rigtig og brugen deraf er ganske almindelig.

«Om anvendningen af slutartikel i Codex Bureanus» skriver *Ottelin* på en indgående måde. De resultater, han kommer til, stemmer godt med oldsproget.

Hertil vil jeg føje en kort omtale af to afhandlinger af *Brate* og *Lind*. *Brate* viser, at anvendelsen af skilletegn (i oldsvenske tekster) er ret regelbunden, og han påviser denne brug i det enkelte. Det forekommer mig, at hans udviklinger stemmer temmelig nøje med hvad der kunde påvises for de gamle islandske håndskr. vedkommende i det hele og store; at punktet som forf. hævder var et «læsetegn» er så at sige selvfølgelig. M. h. t. *Linds* afhdl.: «En anakronism i s. k. normaliserede fornväst-nordiska [det må naturligvis ikke mere hedde «norske og islandske», eller blot «islandske»] tæksteditioner» kunde der være en del at sige. Med en glødende harme, der i virkeligheden var en bedre og vigtigere sag værdig, forfølger forf. retskrivningen i de «såkaldte normaliserede» udgaver af norske og isl. skrifter i almindelighed og enkelte punkter deraf i særdeleshed. Jeg har ved en tidligere lejlighed udtalt mig om det meningsløse i denne forfølgelse, som enkelte har gjort til deres specialitet; de normaliserede udgaver er fuldstændig berettigede og nundværlige ved siden af bogstavrette udgaver af de bedste og mest fremragende håndskrifter fra de forskellige tidsrum. Naturligvis er der enkelte punkter, hvorom der kan tvistes; der er heller ikke tale om nogen aldeles bestemt ufravigelig normalisering; man normaliserer nutildags anderledes end for 50 år siden; man stræber her, som på alle andre områder, at forbedre og fuldkommengøre og især tage hensyn til oldtidens egne forskellige tidsrum og udvikling. Forf. udgyder denne gang sin vredes skåler over sammenskrivning af en persons navn (i gen.) og ordet for «søn» i genealogiske opregninger (*Atli Eilífsson*, *Bárðarsonar* osv.) samt sådanne skrivemåder som «*Gunnlaugssaga* [i ét ord] *ormstungu*». Forf. hævder, at det eneste rigtige er at skille ordene ad og skrive *Bárðar sonar*, *Gunnlaugs*

saga. Teoretisk set har forf. fuldstændig ret, og der er ingen tvivl om at det oprindelige forhold er, at man også i praxis, d. v. s. i virkelig udtale, har følt begge ord som selvstændige og markeret dette. Men hvis forf. tror, at han er den eneste eller første, der har opdaget dette forhold, tager han i høj grad fejl. Jeg skal blot — også for at sanke en smule gloende kul på hans hoved på de så slemt mishandlede islandske udgiveres vegne — gøre opmærksom på, at den teoretiske skrivemåde, som forf. forfægter, netop er gennemført i normaliserede udgaver af *sagaer*, bestemte for det isl. publikum og besørgede af Islændere og trykte i Reykjavik, f. eks. i *Njála*, og det er i år akkurat 10 år siden, den udkom. Når jeg indrømmer, at forf. teoretisk set har ret, kan jeg derfor ingenlunde underskrive hans resultat og udvikling. Hans opfattelse forudsætter, at hvergang en længere slægtrække i den pågældende form fremsagdes, har fremsigeren distinkt skelnet imellem person (fader-)navnet og det følgende *sonar*, udtalt hvert ord så at sige for sig selv, men dette har man efter min overbevisning ikke gjort, fordi det er fuldstændig unaturligt; enhver som læser en sådan række og ikke netop gør sig umage for at holde de pågældende ord fra hinanden vil uvilkårlig komme til at trække *sonar* (resp. *dóttur*) osv. til den foranstående genitiv af personnavnet. Denne tilbøjelighed til at gøre *sonar* enklitisk er sikkert begyndt meget tidligt, skönt der just ikke kan gives håndgribelige beviser derfor, hvilket ligger i sagens natur; derimod haves bevis for, at *son(r)* ved år 1000 er blevet enklitisk føjet til fadernavnet i al almindelighed. Forf. hævder, at denne enklise i slægtopregning først er nyislandsk eller i hvert fald meget ung; men herfor har han intet som helst bevis. Ti hvad han fremfører om håndskrifternes skrivemåde er ganske uholdbart. Han anfører f. eks. Codex Frisianus, hvor ordene som regel skal være skrevne adskilte. Dette er mig ikke påfaldende; det er sikkert regel i de fleste håndskrifter; men når man ved i hvilken grad ordenes enkelte led, netop som regel, adskilles i de gamle håndskrifter, kan man ikke metodisk tillægge adskillelsen af ordet «*sön*» fra fadernavnet den ringeste betydning. Fra Frisianus' første side skal jeg f. eks. anføre følgende på må og få grebne eksempler på adskillelsen: *norðr londom*, *langfedga tali* (sikkert ét ord), *stór ættadír* (adskillelsen her noget mindre end ellers, men tydelig nok), *fróði menn*, *niðar nes*, *bavta stetna*, *bróna öld*, *öpp haf*, *öpp réist*, *lausaögo monnom*, *for vítrí*, *haöka dal* osv. Tror hr. Lind, at det sidste ord i disse eksempler har været udtalt markeret og som selvstændigt ord? Jeg for mit vedkommende anser det for ikke blot forsvarligt, men endogså fuldstændig rigtigt i slægtregistre af den anførte art at skrive personnavnet og det følgende *sonar* (*dóttur*) som ét ord i normaliserede tekster, man kunde også sætte en bindestreg imellem; hvorimod adskillelsen; skönt teoretisk rigtig, vil volde en stødende og hakkende oplæs-

ning, hvis den skal respekteres, uden at der vindes noget derved i tydelighed.¹

Over de 9 afhandlinger, der behandler sproghistoriske og dermed nærbeslægtede spørgsmål, kan vi her kun give en kort oversigt. Det er *O. v. Friesens* afhdl.: «Om utvecklingen af $\ddot{o}$ i svänskan» (forf. anfører ekss. på en overgang af kort ρ til langt $\acute{a}$ som *tråg*, *såg*). — *Hesselmann* leverer et «Kritiskt bidrag till läran om nysvenska riksspråket» (belyser særlig dialekternes betydning for udviklingen; forf. udtaler, at man ikke kan tale om rigssprog för end i 17. årh. og måske først ved dette årh.'s slutning). — *Kallstenius* skriver ganske kort om «Ett par synpunkter vid bildandet af svenska ortnamn», *Lagerheim* om «Bibliska uttryck i profant språkbruk» af forskellig art (som f. eks. «kasta perlor för svin»); afhdl. er nærbeslægtet med Th. Hjelmqvists studier og skrifter over bibelske navne. *Karsten*, *Saxén* og *Wiklund* behandler enkelte punkter af forholdet mellem finsk og germansk-nordisk henholdsvis i «Några germanska lånord i finskan», «Onomatologiska bidrag till belysande af den svenska befolkningens äldre utbredning i Egentliga Finland», og «En finsk metates i lånord» (*gramber* [*gramr*] bliver *karmas*; det er særlig likvidametatese, der eftervises; afhdl. er betydningsfuld, naftet alle de anførte ekss. næppe er sikre nok).

Endelig skal her nævnes *Johanssons* afhdl. «Nominalsammansättningar i gotiskan», en særdeles righoldig og systematisk fremstilling, vistnok vel stærkt systematiseret, og *Waltmans* «Nordiska aksentformer i gäliska».

Af etymologiske afhandlinger er der ialt 10; om dem gælder det, som ved alle den slags afhandlinger, at de foreslåede etymologier er mere eller mindre sandsynlige; mange er gode og skarpsindige og synes sikre. En kort oversigt skal her anføres. *Björkman* skriver «Etymologiska småbidrag» (*åkafr*, *fox*, *gå*, *lekter*, *lyra*, *mattram*, *reel* [$\triangleright$ *hræll*]), *Celander* «Om härledningen af nysv. adjektivet dålig, fornisl. dålig» (opr. betydn. «dødelig»); *Ekwall* «Om ordet gräs» (da. *græs*; oldn. *gres* forudsættes, hvoraf østn. *græs*, og ved omdannelse i oldn. *gresi* i sammensætninger); *Hellquist* giver «Några bidrag till nordisk ord- och namnforskning» (*hara*, *Hörn*; *Histret* [sv. stedsnavn], *jute* [fuglenavn], *katat*; *Uppsalir*), *Lagercrantz*: «Ett par ordförklaringar» (*gödr*; ty. *rind*); *Lidén* forklarer «Got. *hröt* (oldisl. *hröt* 'tag')»; *Persson* skriver «Små bidrag till germansk etymologi» (eng. *clough*; ndl. *klingen*; sv. *kuse*, *julkuse*, sv.-da. *kutting*), *Reinius* skriver om «Gosse». Dette ord synes at have en ualmindelig tiltrækningskraft for etymologer; det her gjorde forsøg er særdeles grundigt og indgående og forf.'s resultat er, at ordets egl. betydning er «gris»; forf. kunde (s. 421)

¹ Pudsigt nok indeholder forf.'s egen overskrift en lignende «anomali»; det er ikke «editionerna», der er «fornvästnordiska».

ved omtalen af *gylla* (bl. andet betydende «en liten flicka») have fremdraget tilnavnet *rúmgylta* (purfôr; Landnámabók).

Tamm leverer «Undersökning av svenska ord» (*dröja*; *hälsike* [= hälvete]; *ihjäl*; *kyla*; *råka*; *spö*; *sticken*; *suput*; *vallmo*, foruden nogle ældre el. dialektiske ord), *Torbiörnsson* endelig «Slaviska och nordiska etymologier» (*kvistr*, *koast*; norsk *ryyse*; sv. *hals*).

Til alt det foranstående slutter sig *Beckmans* afhdl. «Några ord om rytmisk betoning», hvis indhold nærmest er en kritik af den store svenske Akademi-ordbogs udtalebetegnelse, — samt *Lampas* afhdl. «Strofformer i svensk medeltidsdiktning».

Af afhandlinger, der handler om *runer* og *arkæologi*, findes 4. *Läßler* giver nye skarpsindige forsøg på at fortolke nogle enkeltheder i Rök-inskriften, men det vilde føre for vidt at diskutere de givne forklaringer her. *Pipping* fortolker den gullandske Pilgaardssten-inskrift, der i oversættelse skulde lyde omtrent så: «smukt-malet sten rejstes af Hegbiarn og hans brødre Roðuisl, Østen . . ., som har rejst stene efter Ravn syd på ved Ruf- (el. Roð-?) sten. De kom vidt til Aifur. Vifill besørgede». Her er dog endel meget usikkert. Ikke mindst sætningen: *kuamu uitiaifur*, der, som anført, skal betyde: «de kom vidt (og helt) til Aifur»; «Aifur» skal være navnet på en af de bekendte fosser i Dnjepr; men dette kan ikke være rigtigt, ti præpositionen *i* vilde da sikkert ikke være bleven brugt; det måtte hedde *til* (med gen.) eller *at* (med dativ); *i* vilde kun kunne betyde, at de faldt eller blev styrtede i fossen, hvilket ikke kan være meningen. Skulde der ikke i *uitiaifur* skjule sig sådant noget som *vitja i for*? Den sidste sætning lyder heller ikke meget naturlig. Endelig giver *Wadstein* i «Till tolkningen af Vedelspangstenen II» et nyt forsøg på at forklare det bekendte *ui* foran *qsfriþr*; han vil her kun læse et *u*, der skulde læses i forbindelse med det ovenoverstående *uþinka* og fortsættelsen heraf i 3. linje *rs*, altså *uþinkaur*s, hvilken form (-*kaur*) netop findes andre steder. Denne fortolkning er lidet tilfredsstillende af flere grunde; hvorfor var der åben plads foran *qsfriþr*, og hvorfor indskydes dette *u*, hvor det egl. slet ikke havde noget at gøre? Løvrigt antager jeg, at *Wadsteins* opfattelse vil blive imødegået fra kompetent side.

Af *arkæologisk* art er *Almgrens* afhdl. «Vikingatidens grafskick i verkligheten och i den fornnordiska litteraturen». I denne interessante og vigtige afhandling påviser forf., at den gamle litteraturs hentydninger til begravelser, højlegning, brænding og dertilhørende skikke overhovedet er i temmelig god overensstemmelse med hvad der i virkeligheden er forefundet ved udgravninger og fund. Forf. gjorde vel i, om han vilde benytte de nyeste udgaver af de gamle sagaværker og gøre sig bekendt med de nyeste forskninger angående forskellige litterære værker; i det hele gør dog den her antydede mangel ingen videre skade. Han vilde dog

måske derved være kommen til erkendelse af, at et digt som Sigurdarkviða III umulig kan henføres til det 9. årh. Hvis forf., i st. f. at benytte 1. udgave af Mogks litteraturhistorie, havde benyttet den anden, vilde han have set, at Mogk henfører digtet til c. 1050 («næppe før»), hvilket ganske stemmer med min antagelse i min litteraturhistorie. At forf. (s. 326—27) følger Noreens fortolkning af omskrivninger i Ynglingatal v. 16—17 er forståeligt; fortolkningen er ikke desto mindre afgjort urigtig.

Af litteraturhistoriske bidrag er at nævne: *R. G. Bergs* afhdl. om «Prologen till Phosphorus», en interessant og energisk afhandling, *Klockhoffs Samsonsvisan*; forf. gennemgår de forskellige former for visen i svenske, danske og norske optegnelser, og viser meget grundig, tildels imod Olrik visens oprindeligste form og senere udvikling; men afhandlingener; vanskelig at læse, da den på sine og det endda meget vigtige steder kun giver henvisninger til viseformerne istedenfor teksten selv. *V. Gödel* giver en redegørelse for et tabt isl. hdskr., der er blevet kaldt «Ormr Snorrasons bog»; forf. kan med temmelig sikkerhed påvise, hvad det har indeholdt og hvad der deraf haves i afskrifter; han ser sig endogså i stand til at beregne dets størrelse. I det hele og store har forf. ret; jeg finder det dog lidet sandsynligt, at bogen har været et så gammelt hdskr., som han vil gøre den til (ældre end 1300), og at den har tilhørt biskop Arne i Bergen. På grund af dens indhold og andre kriterier har bogen næppe været ældre end fra midten af det 14. årh. Skulde ikke den Ormr, som den er opkaldt efter, være identisk med Ormr Snorrason, der var lagmand på Island 1359—68 og atter 1374—75?

Hertil hører også *K. G. Westmans* afhdl. «Södermannalagens avfattning», en som det synes særdeles grundig og overbevisende behandling af spørgsmålet.

Fortolkning af tekster er meget svagt repræsenteret. *Ambrosiani* fortolker et sted i «Uplandslagens Ärfda B.» for derved at give et bidrag til Erik den helliges historie; fortolkningen synes meget plausibel. — *Psilander* gör et forsøg på at forklare l. v. af Alvissmål; det er særlig linjen: *heima skal at hvíld nema*, der behandles. Forf. foreslår at læse *heimo* af et fem. *heima*, der skulde betyde «hustru»; et sådant ord findes ellers ikke, men Mätzner henviser til Edmonstons glossar, hvor *hemma* findes i betydn. wife, house-wife. *At hvíld* skal betyde «i ro», men det kan forf. heller ikke anføre ekss. på. Fortolkningen er fuldkommen forfejlet; den slags forsøg gör ingen nytte og burde ikke offentliggøres.

Endelig findes en folkloristisk afhandling af *Schagerström*: «Om råd, drakar och mjölingar», folkesagn fra «Gräsön i norra Roslagen».

Som man ser af denne gennemgang indeholder bindet en anseelig mængde stof af meget forskellig art, for en stor del af

betydelig værdi. Det er en velfortjent gave til den højt fortjente lærde og vidner smukt om den hengivenhed for læreren, hans disciple er besjælede af; med det samme aflægger den vidnesbyrd om modtageren selv, hans alsidighed og lærdom. Til den fyndige dedikation har vi lyst til — skönt bagefter — at knytte vore bedste ønsker om, at Adolf Noreen endnu længe må blive ved med at uddanne dygtige disciple, «at han må styrkes og glædes af dem, men de af ham og riget af bægge», for at bruge Snorres ord.

København, 13. maj 1904.

Finnur Jónsson.

Neuphilologische Mitteilungen, hrsg. vom Neuphilologischen Verein in Helsingfors. ^{15/9}—^{15/10} 1903. Nr. 1 og 2 1904.

Skönt dette lille tidsskrift nærmest udkommer som medlemsblad for det energiske «nyfilologiske» selskab i Helsingfors, fortjæner det dog at kendes i videre kredse ligesom de af samme selskab udgivne «Mémoires», hvoraf der nu foreligger tre smukke bind. «Neuphil. Mitt.» udkommer med 8 hæfter om aaret til den billige pris af fire finske mark. Det bringer baade selvstændige afhandlinger og anmeldelser paa tysk, fransk og engelsk filologis omraade. Af ovennævnte hæfter er det første af særlig interesse for os danske derved, at det foruden et referat af Vibæks Vernerbiografi bringer en gengivelse af to lange breve fra Verner til Pipping fra aaret 1890. De handler bægge om hans apparat. Det første er, med bilag, saa fuldt af matematiske beregninger, at det er ganske uforstaaeligt for nindviede, det andet giver en meget udførlig beskrivelse af apparatet med vedføjede tegninger. — Hovedindholdet af de to andre hæfter er en indgaaende omtale af en tysk skolegrammatik, der giver anmelderen, Uschakoff, lejlighed til drøftelse af forskellige punkter af moderne tysk sprogbrug. Endvidere meddeler Söderhjelm et hidtil ikke udgivet oldfransk digt «Le miroir des dames et des demoiselles», og Lindelöf giver oplysninger om engelsk lexikografi, navnlig om Murray's New English Dictionary.

Kr. Sandfeld Jensen.

Kr. Nyrop, Kortfattet italiensk Grammatik. 2den Udg. Kbh. 1903, Schubothe, 144 s.

Da første udgave af denne bog udkom i 1897 som et nyt led i den statelige række lærebøger, der skyldes prof. Nyrop, betegnede den et betydeligt fremskridt. For det stadigt voxende antal af mennesker, der af en eller anden grund ønsker at stifte bekendtskab med italiensk, gaves der lejlighed til en hurtig og nem tilegnelse og, hvad der er endnu vigtigere, det blev muligt for dem strax at gaa til det moderne sprog selv, medens tidligere hjælpemidler paa mangfoldige punkter lod en i stikken i denne henseende. Det bedste bevis for, hvor tidssvarende bogen var, er vel, at en ny udgave har vist sig nødvendig efter saa forholdsvis kort tids forløb. Den nye udgave, der fremtræder i smukt udstyr, adskiller sig ikke væsentligt fra første. Paragrafindelingen er den samme, men paa forskellige punkter er der foretaget ændringer og forbedringer, der yderligere forøger bogens værd.

Kr. Sandfeld Jensen.

Valdemar Bennike og Marius Kristensen, Kort over de danske folkemål med forklaringer. 3. hæfte (S. 41—56, Kort 17—26). Kbhvn. 1904, Schubothe (Komm.).

Den i og for sig berettigede Fordring til Videnskabsmænd om at bidrage til Populariseringen af deres Videnskabs Resultater fremsættes overfor Filologer og ikke mindst overfor yngre Filologer undertiden med et Eftertryk, som aldrig vilde blive anvendt overfor Dyrkerne af andre Videnskaber. Dette er tildels naturligt: andre Videnskaber populariserer deres Resultater gennem selve den praktiske Anvendelse; men den historiske Videnskab (hvoraf Filologi og Sprogvidenskab er særlige Grene) må i langt mindre Omfang søge sin Eksistensberettigelse i de praktiske Resultater end i selve den Trang til Viden, som adskiller Menneskene fra «pecora, quæ natura prona atque ventri oboedientia finxit», den samme Trang, hvoraf også de Videnskaber er fremgaaet, som nu kan rose sig af praktiske Resultater, men hvis første Repræsentanter måtte finde sig i den ikke altid rosende Betegnelse *μετεώρων φρονιμοίαι*. Men hvis den historiske Videnskab beråber sig direkte på denne Trang, må den naturligvis også søge at tilfredsstille Trangen for så mange Mennesker som muligt. Dog synes man over lutter Krav om Popularisering undertiden næsten at glemme, at Videnskaben for overhovedet at kunne populariseres må eksistere, d. v. s. udvikle sig videre, og at det må være de unge Videnskabsmænds vigtigste Opgave at arbejde med på denne Udvikling,

medens Populariseringen ofte kan overlades til de mere passive Lærde. Men det må naturligvis betegnes som ganske overordentligt glædeligt, når der fremkommer et Værk, som samtidig med at føre sin Videnskab et stort Skridt fremad tillige indeholder en ganske overordentlig anskuelig Popularisering af Resultaterne.

Et sådant Værk er Valdemar Bennike og Marius Kristensens Kort over de danske Dialekter med tilhørende Forklaringer (sml. ovenfor VII 148—149 og X 30—31). Udtrykkelig at gøre opmærksom på dette Værks store videnskabelige Betydning turde være ganske overflødig. Næppe vil nogen Filolog, som i nogen Form interesserer sig for dansk Sprog, kunne undvære dette Værk. Men tillige må de overordentlig anskuelige Kort kunne udrette Vidundere i Retning af at vække Interesse og Forståelse for Dialektstudiet. I en af vore dygtige Højskolelæreres Hånd må de være uvurderlige. Det foreliggende Hefte behandler især Lydene *u*, *y* og *ø*. En ganske særlig Interesse knytter sig til de to første Kort, som behandler et Punkt, på hvilket Jysk-Fynsk fra den ældste Tid af sammen med Norsk-Islandsk stiller sig i Modsætning til Sælandsk-Skånsk og Svensk. Den første Dialektgruppe har i en Række Tilfælde *o*, hvor den østligere Gruppe har *u*. Denne Modsætning træder klart frem i de ældste Literaturværker (f. Ex. gl. jysk *hol* 'Hul', gl. skånsk *hul*), og Grænsen kan ved Hjælp af de moderne Dialekter trækkes ret skarpt. Dog er Forholdet blevet noget fordunklet dels ved en overgang fra *u* til *å* i Nordskånsk og Bornholmsk, dels ved en Overgang fra *o* til *ø* i bestemte Tilfælde i en Del af Jylland, navnlig foran *j* af ældre *ð* i Participier som ældre jysk *bothæn*, 'buden'. Disse Participier kan imidlertid også få en *ø*-Lyd i andre Dialekter uafhængigt af alle Lydregler ved Indflydelse fra andre Bøjningsformer. Udbredelsen af det lydrette og det analogiske *ø* fremstilles på et og samme Kort (Nr. 18), hvilket har haft til Følge, at dette Kort ved første Øjekast kunde synes at være i Strid med Nr. 17; men den ledsagende Tekst vil hurtigt orientere Læseren. Den gamle *o* : *u*-Grænse, der krydser Hoved-Dialektgrænsen i Norden (mellem Islandsk-Norsk og Dansk-Svensk), har en ikke en ringe methodologisk og historisk Interesse. De øvrige Kort skal jeg ikke her gå nærmere ind på. En gennemført Kontrol af Kortene kan jeg ikke foretage; men overalt, hvor jeg har været istand til at foretage en Kontrol, har jeg fundet Kortenes Angivelser korrekte.

D. 29. Maj 1904.

Holger Pedersen.

S. *Eitrem*, Die Phaiakenepisode in der Odyssee. (Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1904. Nr. 2.) Chria. 1904, Dybwad (Komm.). 35 S.

Undersøgelsen af, hvilken Stilling inden for Odysseens Komposition Phaiakerepisoden indtager, er af gennembrydende Betydning for Vurderingen af hele Digtets Tilblivelse; inden for denne Ramme spændes jo baade de gamle Skippersagn, Odysseus' νόστος og Odysseus' Færd i Troja til eet *ἄφρασμα*.

Paa flere Punkter giver Eitrems nysudkomne Afhandling værdifulde Bidrag til Opfattelsen af denne Episodes Plads i Digtets Historie. Hans Undersøgelse falder i 5 Afsnit. Først søger han at paavise, at i 5. Bog en oprindelig Hjemfart til Ithaka er blevet kontamineret med en senere Afslutning paa Kalypsodigtet, efter hvilken Od. kom til Phaiakerne. I Skildringen af Ankomsten til Phaiakerne skælner han dernæst mellem to Versioner, en, hvor Athena spiller en Rolle, en anden, hvor Nausikaa har overtaget Hvervet som Od.'s Beskytterinde. Disse to forskellige Versioner mener han saa at kunne forfølge gennem 7. Bog, og han slutter med en kortere Analyse af 8. Bog.

Spørgsmaalet om Apologerne hos Alkinoos kommer Forf. ikke ind paa, og det var heller ikke nødvendigt for hans Formaal. Derimod maa det beklages, at han uden videre gaar ud fra, at Kalypsoepisoden er en ældre Bestanddel af Digtet end Phaiakerepisoden. Eitrem outrerer her Wilamowitz' Opfattelse af Kalypsodigtet. Wil. sætter sikkert endda 5. Bog for langt tilbage — Bevisførelsen for dette Afsnits Ælde er et svagt Punkt i de «Homerische Untersuchungen» —; men han antager dog, at Od. oprindelig er kommet direkte fra Thrinakia til Phaiakerne. Eitrem skyldte sine Læsere en nærmere Undersøgelse af Kalypsodigtets Stilling i saa Henseende.

Forf. undgaar ikke en vis Uklarhed paa enkelte Punkter. Uagtet han saaledes gaar ud fra, at Athenaversionen er ældre end Nausikaaversionen (S. 17, 28, 31), mener han S. 26, at Nausikaaversionens Digter kan have bevaret en Forestilling, som for Athenaversionens «nicht mehr lebendig war». Bevisførelsen for Adskillelsen af 5. Bogs Slutning i tre Versioner, blandt hvilke de to havde Od.'s Svømning som Motiv, nemlig Hjemfarten til Ithaka og Nausikaaversionen, er i flere Enkeltheder meget søgt; saaledes naar det paastaaes, at *πρηγῆς ἀλλ' ἄκλιπτεσε* kun skulde kunne siges, naar Od. springer i Vandet fra Tømmerflaaden, ikke naar han falder i fra Bjælken (sml. f. Ex. O 538 *ἄκλιπτεσεν ἐν κινήσιν*, II 310 f. *πρηγῆς ἐπὶ γαίῃ ἄκλιπτεσεν*). ε 413 hedder det *εἰ δέ κ' ἔτι προτέρω παρανήσομαι*, saa at Od. ogsaa i det foregaaende maa være tænkt svømmende. — Ved Siden af den gode Bemærkning, som stiller *καλυπώ* til *κάλυμμα*, *καλύπτω* («Verhüllerin», ikke «Verbergerin»), findes en Misforstaelse

som den at gengive θ 545 *πομπή καὶ φίλα δῶρα, τὰ οἱ δίδομεν φιλέοντες* «die Gaben, die schon da sind».

Derimod er Udredningen af en Athenaversion og en Nausi-kaaversion i det hele meget skarpsindig og kaster Lys over en Række paafaldende Ejendommeligheder i 6. og 7. Bog. Ogsaa det andet Hovedpunkt; Paavisningen af Phaiakernes oprindelig barske og ugæstmilde Karakter er ret overbevisende, om end der til Støtte derfor ogsaa er fremdraget Ting, som intet betyder, saaledes Athenas Virksomhed i Begyndelsen af 8. Bog (som Forf. tilmed selv S. 27 tilskriver en «Nachdichter») og *a* 196 ff. Det Helhedsbillede af Odysseens Konstitution, som møjsommelig Forskning har opstillet, vilde jo falde omkuld, hvis virkelig 1. Bog skulde kunne give Klarhed over, hvad der var oprindeligt i 6. og følgende.

København.

Carl V. Østergaard.

Ad. Hansen, Engelske Stiløvelser. 2den ændrede Udgave. Kbhvn. 1904, Gyldendal. 181 s.

Det er et glædeligt vidnesbyrd om interessen for engelsk her hjemme, at Ad. Hansens stiløvelser allerede foreligger i anden udgave. Nyttens af stiløvelser har i senere år været stærkt omtvistet. Den radikaleste retning blandt de i skolesager interesserede har stadig fremhævet som et nyt evangelium, at sprogtilegnelsen skulde være ubevidst. Ved at se de og de fænomener et vist antal gange vilde eleven ubevidst få uddannet sin sprogfølelse på bemeldte punkter. At særligt sprogligt begavede kan tilegne sig et fremmed sprog på den måde tør ikke benægtes over for bestemt påstand i den retning fra kompetent side. Men praktiske sproglærere vil være klar over, at det store flertal af elever ikke har denne evne, og at selv hos de faa, hvor der findes noget deraf kan den som regel kun udvikles til en meget ringe grad af fuldkommenhed. De frie taleøvelser (som man har prist så stærkt på bekostning af stiløvelser) har selvfølgelig deres store nytte, og det skal nok blive stående som det historiske resultat af vore tiders diskussioner om mål og midler ved sprogundervisningen. Men taleøvelser alene gør det vistnok ikke, og det af flere grunde: 1) eleverne uddanner sig en praksis σ : udvælger sig et bestemt antal (mere eller mindre platte) udtryk som kommer til at gøre tjeneste i alle vanskeligheder og det nuancerede i udtryksmåderne forsømmes; 2) hvad man på tysk kalder 'die eigene Weiterbildung' dyrkes bedre gennem stiløvelser end genfortælling, hvor eleven har fået det fornødne udtryk givet i de tilfælde

hvor han ikke nøjes med de ovenfor omtalte platte udtryk. Ved stiløvelserne har eleven tid til i ro og mag at overveje hvor nær han kan komme det danske udtryk. Det er meget udviklende for elevens sproglige indsigt¹ at lægge det ene sprog oven på det andet, således som det sker ved oversættelse af stiløvelser. Ved taleøvelserne derimod får eleven snarere sin beslutsomhed udviklet; 3) ved taleøvelser skader hyppige rettelser og man må lade mange fejle udtryk passere for overhovedet at få eleverne til at sige noget i sammenhæng. Derimod ved stiløvelser kan man rette så meget man lyster; 4) man kan bedre sikre sig hele klassens samarbejde ved stiløvelser end ved taleøvelser.

Det synes derfor at stiløvelser og taleøvelser må indgå som to hinanden udfyldende led i sprogundervisningen.

Foreliggende stiløvelse er et mesterværk af en skolebog. Der er indsat en snes nye stykker med løse sætninger og nogle sammenhængende småstykker. Derimod er udgået examensopgaverne. Forandringer som sikkert vil vække almindelig tilfredshed. Kun kunde man af examensopgaverne ønske at gense stykket om Chaucer og stykket fra Stuart Mill. Glossaret er ført hele bogen igennem på samme grundige måde som i første udgave. Et par steder synes distinktionerne for skarpe f. ex. ved *ægteskab* (s. 127) og *dyr* (s. 139). S. 134 synes det at *ride* opnår for stor anerkendelse. S. 131: bogtrykkerkunstens opfindelse hedder: *the invention of printing*. S. 180: «Hatten af» hedder blot: «*Hat off*». «Døren gik op af sig selv» hedder nu til dags vel alm.: *the door opened of itself*. Endelig kunde der ønskes tilsat et par oversættelser: stk. 41: nemlig; stk. 98: de var de bedste venner (*the best of friends*); stk. 101: hvor ulden var bleven siddende.

Alle de der tror på nytten af stiløvelser kan ikke ønske sig nogen bedre bog end denne.

Kbhvn., 11. Juni 1904.

N. Bøgholm.

G. Holzer, Elementary English Grammar. Heidelberg 1904, Winter. XI + 203 s.

For at gøre eleverne fortrolige med de grammatisk-tekniske benævnelser på engelsk foreligger nærværende grammatik i engelsk klædebon. Det er vel et åbent spørgsmål om det er umagen værd at lære eleverne (i alt fald paa et elementært trin) sådanne tekniske sager. Sagens for at imødekomme moderne krav er der

¹ Der er her selvfølgelig kun tale om elever der er ude over de elementære vanskeligheder.

først givet eksempler og en side eller mere længere henne den tilhørende regel. Denne fremgangsmåde vil kun forvolde eleven tidsspilde. Selvfølgelig kommer denne snart under vejr med H.'s trick og har så kun besværet med at finde pågældende *summary*. Fordringen til en grammatik må være: enten gode, i sig selv tilstrækkeligt oplysende eksempler uden regel eller (hvad der er langt bedre) en letfattelig regel fulgt af tydelige eksempler. H.'s bog er fuld af (for det meste kedelige) reflexioner og betragtninger. Hvad der af virkelig praktisk værdi for skolen findes på 197 sider kunde med stor fordel sammentrænges til 50 sider og endda levnes plads til nogle overvejelser. H. gir ofte gamle former og udtryk, undertiden tages der et slags forbehold et par sider længere henne. Nye iagttagelser og sammenstillinger findes neppe. For danske skoler er da H.'s bog uden interesse.

Kbhcn., 14. Juni 1904.

N. Bøgholm.

Paul Herrmann, Nordische Mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. Mit 18 Abbildungen im Text. Leipzig 1903, Engelmann. XII + 634 s.

Forf., der tidligere bl. a. har udgivet en *Deutsche Mythologie* i samme omfang som nærværende arbejde, siger i sit forord, at bogens opgave er at afløse Simrocks forældede; den vil give afkald på ethvert lærd apparat og vil samvittighedsfuldt og objektivt gengive forskningens standpunkt og resultater. Det er på forhånd anerkendelse værd, at forf. i et stort, populært holdt skrift tør udtale, at de foregående populære skrifter af denne art i Tyskland fastholder anskuelse, som har overlevet sig selv, og som søger «in einer merkwürdigen nationalen Eitelkeit die Mythen des Nordens für alt- und gemeingermanischen Glauben auszugeben». Man får også følelsen af, at forf. på den alm. mytologis område er ret godt hjemme i sit æmne; han bestræber sig ofte for at veje og vrage mellem de stridende opfattelser (f. eks. Bugge Müllenhof, Balder-sagnets udvikling og stilling, torsdyrkelse og odinsdyrkelse). Men det kan heller ikke undgås, at den brede, folkelige fremstilling ofte tilslører kildernes uensartethed og giver et helhedsbillede, hvor videnskaben endnu kun står ved kildeondringen og problemstillingen. Endelig, og ikke mindst, må det indvendes, at forf.'s syn på historisk-kulturhistoriske forhold fra nordens hedenold og middelalder hist og her i skriftet er højst forunderligt, og at der er mange stødende fejl, som blot omhyggelig benyttelse af de gængse håndbøger kunde have forhindret. — Indledningen skildrer Nordens forhistorie til omtr. 1030 og fremmed indflydelse i denne

tid; her træder forfatterens mangelfulde kendskab stærkt frem. Straks på side 2 får vi at vide, at nordboerne længe før vikingetogene havde levet i endeløse fejder med finske og lapske folk, «denen sie Schritt für Schritt den Boden abringen muszten»; slig forældet og højst tvivlsom opfattelse bør ikke henkastes i et værk, der vil stå på videnskabens højde; lige så uforsigtigt er det at hævde, at de danske og svenske folkeviser er opståede under indflydelse af tysk spillemands- og hofdigtning, for det første fordi det er usikkert, og dernæst fordi det i hvert fald kun giver en lille stump af sandheden. S. 4 fortællers om Ingolf og landnamstiden: die wenigen Bewohner, auf die man vereinzelt stiesz, Kelten. zogen sich schon zurück, weil sie mit dem fremden Heidenvolke nichts zu tun haben wollten! Det er jo kun forening af en misforståelse og en for livlig populær fantasi! — Slaget i Håfsfjord, Ansgar kom til Danmark 816, det mærkværdige tredages søslag i Hjørungevåg, søslaget ved Stiklestad 1030; karakteristikken af kendingerne s. 10 er alt andet end rammende; s. 11 læser vi, at mange, måske de fleste, vikinger var fritænkere. Dernæst behandler indledningen kilderne til den nordiske mytologi; det er farligt at kalde Snorres historieværk en «Sammlung von Biographien norwegischer Könige»; at den af Snorre skabte euhemerisme er optaget af Sakse, er en mildest talt dristig påstand; om forfatterens usikkerhed i fremstillingen vidner følgende sted fra s. 19: «Neben den historischen Sagas erhebt sich die Neigung zum Mythischen und Märchenhaften. Zu diesen jüngern Sagas gehören die sog. Fornaldar sögur (Geschichten der Vorzeit; F. A. S.) und Saxos Dänische Geschichte»; lige så dristigt er det, når det på den følgende side om Sakse hedder: hans mytologi er den islandske omkr. 1200, på mange måder misforstået og ødelagt; Adam af Bremen regnes «unter den Bekehrern»; s. 23 oplyses vi om, at Guldhornene findes ved Gallehus på Seeland; at det er sønderjydske runeminder er virkelig ingen uvæsentlig biomstændighed.

Den egentlige fremstilling omhandler i fem afsnit det sædvanlige mytologiske stof: sjæletro, overgang fra sjæletro til naturdyrkelse og gudstro, kultus, verdens tilblivelse og undergang. Her er afgjort de to første afsnit de fyldigste og bedste, fordi forfatteren omhyggeligt har prøvet at samle det stærkt spredte stof, især fra de islandske sagaer. I gudeafnittet stødes man hyppigt af forfatterens gennemgående hang til at give myterne en naturfilosofisk tolkning og hans manglende evne til at sondre mellem vist og uvist, og også her vrimer det af unøjagtigheder. Man læse f. eks. stykket om Vanerne: Norges bjærgnatur har givet myterne om Tor deres ejendommelige stive kamppræg, og Danmarks yndige natur har skabt Vanernes lyse gudeslægt. «Von hier aus drang die Verehrung der Wanen in die lachenden, fruchtbaren Gefilde von Schonen, Götaland, und weiter nördlich

in das eigentliche Schweden nach Uppsala». Ja, måske! men kan denne hypotese fremsættes som en historisk kendsgerning? Dernæst skildres Vanernes natur, mild og velsignelsesrig, i modsætning til Odin og Tor, som er «fortwährend in Ränke, Händel, Bündnisse und Frauenräubereien verwickelt»; det passer måske på Odin, men langt fra på Tor, heller ikke efter bogens egen fremstilling. Stykkets konklusion lyder i ren historisk stil: «Die furchtbare Fehde zwischen Asen und Wanen führte zur religiösen Einigung des Nordens, und Odin, den der Norden bis dahin nur als Naturgott kannte, ward durch deutschen Einfluss der unbestrittenen Göttervater etc. (!). Samme uvederhæftige fremstillingsmåde møder vi i stykket om Nerthusdyrkelsen. Nerthustemplet lå højst sandsynlig «in Hleidr auf Seeland»; det er udgangspunktet, så anføres blandt andet Thietmar af Merseburgs beretning om ofrene i Lejre (der jo forresten næppe gælder 10. årh.) «vor allem den Wanen zu Ehren»; men det er rigtignok ikke Thietmar, men forf., der gør denne vigtige tilføjelse, og han fortsætter: Frejs dyrkelse i Uppsala er ikke oprindelig der, men først indført fra udlandet . . . «Der von Tacitus geschilderte Kult ist somit von Seeland über Schonen nach Uppsala gewandert; denn aus dem Beowulf erfahren wir, dass die Ingwäonen im heutigen Schonen einen ganz ähnlichen Kult wie die Nerthusvölker gehabt haben». Tacitus, Beowulf, Adam Bremensis og Thietmar er kilderne, og Herrmann leverer bindeordene; resultatet bliver en sammenhængende og tyk nordisk mytologi. I stedet for bindeord bruger forf. også bindetegn på en meget tiltalende måde f. eks.: «Brynhild-Gerd-Menglød Sage»; her (i anledning af Skirnisfor) gøres opmærksom på, at de vulkanske kræfter og den i jorden skjulte vegetationskraft nøje hører sammen, formentlig som baggrund for den skønne nordiske digtning om Frejs elskov til Gerd! Endnu et eksempel, der taler for sig selv, læses S. 238: «Als Wanen- und Sonnengöttin heisst Freyja Gullweig; der nächtliche Unterweltsgott Odin verfolgt die Lichte und tötet sie mit einem Speere; wieder geboren und wieder gestorben lebt sie dennoch fort und fort».

Man kunde fortsætte uden ende; der er næppe en side i bogen, som der ikke kan gøres grundede indvendinger imod. Hvor rosværdigt forfatterens forsøg end er, hans bog som helhed kan i hvert fald ikke gøre fyldest berjemme. Hvem der vil bort fra N. M. Petersen uden at gøre specialstudier får vedblivende holde sig til Mogk, Golther eller andre tyske førstehåndsarbejder.

Odense, Juni 1904.

Karl Mortensen.

Papyrusfundene i Oxyrhynchos. III.

Af

Hans Ræder.

Af Grenfell og Hunt's *The Oxyrhynchus Papyri*, hvoraf de to første Bind tidligere ere blevne omtalte i dette Tidsskrift¹, foreligger der nu et 3die Bind (London 1903), hvori der findes forskellige Papyruspublikationer, som nok fortjene en nærmere Omtale. Som sædvanligt ere de offentliggjorte Papyrusfragmenter dels af litterær Art, dels Dokumenter, og Tallet paa de to Arter er denne Gang omtrent lige stort; dog er det de litterære Papyri, hvorom efterfølgende Bemærkninger væsentlig skulle dreje sig.

Efter god gammel engelsk Skik have de «theologiske» (o: baade jødiske og christelige) Fragmenter faaet Hæderspladsen for sig forrest i Bindet. Størst Interesse knytter der sig til nogle Stumper af den saakaldte Baruchs Apokalypse, et Skrift, der ellers kun eksisterer i syrisk Oversættelse. Som bekjendt have i de seneste Aar visse nyttestamentlige Textkritikere lagt en stor Vægt paa de syriske Oversættelser af det nye Testamente, i den Tanke, at man i dem har en værdifuld Textkilde, der kan føre os længere tilbage end til den Tid, hvorfra vore ældste græske Haand ^{er} stamme. Men selvfølgelig lægger Oversættelsernes Frihed store Hindringer i Vejen for, at man ad den Vej kan naa sikre Resultater, og ganske den samme Frihed viser det sig, at den syriske Oversætter har tilladt sig i det her foreliggende Tilfælde. Det generer ham ikke paa tre Steder at gjengive eet græsk Verbum ved to syriske, og ved een Lejlighed har han helt lavet om paa den Tanke, som han forefandt i Originalen. Til et lignende Resultat kommer man ved Betragtningen af et Fragment af et af de iøvrigt tabte Partier af Hermas's *Pastor*, hvor de bevarede latinske Oversættelser afvige ret stærkt fra Originalen.

Blandt Fragmenterne af klassiske Litteraturværker støde vi

¹ VII S. 153 ff. og IX S. 29 ff.

først paa nogle Stumper af et Par Digte af Pindar. Noget stort Udbytte give disse ganske vist ikke; det er lige til Nød, at man ved Hjælp af tidligere kjendte Fragmenter kan konstatere, at Pindar er Forfatteren. Men i det ene Tilfælde kunne vi til Trods for talrige Huller i Texten dog se, at det efter al Sandsynlighed er en Hymne til Apollon. Tiltalen rettes til denne Gud, og i Forbindelse hermed omtales Herakles's Tog imod Laomedon.

Mere Interesse knytter der sig til et Par længere Fragmenter af Menanders *Κόλαξ*; ogsaa i dette Tilfælde gjøre tidligere kjendte Fragmenter det muligt med Sikkerhed at identificere de senest fundne Stykker. Der kunde paa Forhaand være Grund til at nære særlige Forventninger om et interessant Udbytte af dette Fund, eftersom det er bekjendt, at Menanders *Κόλαξ* er benyttet af Terents i *Eunuchus*, dog kun saaledes, at de to Figurer, Snyltegjæsten og den storpralende Soldat, ere tagne derfra. Man kunde saaledes haabe at finde Originalerne til nogle af Scenerne hos Terents og derigjennem faa et Begreb om denne Digtets Arbejdsmaade. Men Haabet er ikke gaaet i Opfyldelse. De fundne Fragmenter — en 100 Vers, hvoraf dog omtrent Halvdelen foreligger i en meget molesteret Skikkelse — vise kun et meget svagt Slægtskab med *Eunuchus*, og det uagtet en af Scenerne specielt beskæftiger sig med Snyltegjæster, hvis Færd er Gjenstand for et heftigt Angreb. Vi maa da nøjes med at haabe paa et rigere Udbytte af Fremtidens Fund, og de store Fund, som man netop i de sidste Aar har gjort, af Menanderfragmenter, gjøre dette Haab velbegrundet. Overhovedet synes Menanders Komedier jo at have været en særlig yndet Læsning i Ægypten.

En ganske anden Forestilling om den litterære Smag, der herskede i Oxyrhynchos, faa vi gjennem et Stykke af en Folkekomedie, som vel har været opført paa det stedlige Theater. Sujettet er af samme Art, som forekommer i de græske Romaner. En Kvinde ved Navn Charition er bleven røvet af Barbarer og er bleven Præstinde ved et Tempel paa den indiske Kyst. Det er aabenbart Komediens Slutning, som er opbevaret. Charition bliver nemlig befriet af sin Broder, som kommer sejlene med nogle Landsmænd, og der udspinder sig da paa Strandbredden en Scene mellem Grækerne og de Indfødte, som møde op med deres Konge i Spidsen. Bortførelsen iværksættes paa den Maade, at de Vilde drikkes fulde. De tale naturligvis et barbarisk Sprog, hvori Udgiverne endog bilde sig ind at kunne paapege et Par virkelige

indiske Ord. Stykkets komiske Element repræsenteres af en Klown, der vedblivende forlyster Publikum med Løjer af den laveste Art; navnlig er han utrættelig i at *πέροθεσθαι*, hvilket i den Grad er hans Specialitet, at han endog taler om sin Skytsgudinde *Ποροθή* — en ret ejendommelig «Særgud» —, hvem han lover at oprejse en Statue. Han giver sig ogsaa et Par Steder af med at efterligne Barbarernes Maal, men vist kun for at gjøre Nar ad dem. Derimod synes Charition virkelig at have tilegnet sig Noget af Sproget; i ethvert Tilfælde lykkes det hende, da de Indfødtes Kvinder, som komme fra Jagten med Buer og Pile, storme løs paa Klownen, at standse deres Anfald ved at tilraabe dem et «Alemaka», som hele Kvindeskaren strax gjentager. Stykket ender med, at Grækerne sejle bort, efter at Vinen har gjort sin Virkning paa de Vilde; men Charition vil ikke, som hun bliver opfordret til, medtage nogle af Templets Kostbarheder. De sidste Replikker have metrisk Form, hvilket ellers ikke er Tilfældet i det opbevarede Stykke.

Paa det samme Papyrusblad findes ogsaa nogle Brudstykker af et andet dramatisk Værk, som af Udgiverne med nogen Rimelighed betegnes som en Mime. Vi have Stykker af to Scener heraf; næsten hele Tiden er det en Kvinde, der taler. Hun udviser i begge Tilfælde en temmelig grusom Adfærd. I den første Scene giver hun Ordre til at dræbe en Slave og en Slavinde. Hun er aabenbart skinsyg paa Slavinden, da hun selv er lidenskabeligt forelsket i Slaven, og befaler derfor, at de begge skulle klynges op, men paa en saadan Maade, at de ikke kunne se hinanden, for at de ikke engang skulle have den Glæde i deres Dødsstund. Men Befalingen lader ikke til at blive udført. I den anden Scene er det en gammel Mand, hvem hun vil give Gift, idet hun foregiver, at hun har forsonet sig med ham, hvilket hun vil lade ham vide ved Hjælp af en Snyltegjæst, der synes at gaa frem og tilbage med Bud mellem hende og den gamle Mand. Ogsaa nogle Slaver ere tilstede, hvem hun stadig taler med angaaende Giftens Tilberedelse. Hun taler hele Tiden i korte, afbrudte Sætninger. Men hvad det endte med, faa vi ikke at vide, da Slutningen af Scenen mangler. Ogsaa dette Værk har vel været bestemt til Opførelse; det var stærke, nervepirrende Sager, som Borgerne i Oxyrhynchos ønskede at diverteres med.

Men deres Smag gik dog ogsaa i andre Retninger. Vi finde ogsaa nogle ejendommelige Brudstykker af en rhetorisk Afhandling, som mærkeligt nok er skrevet i dorisk Dialekt; maaske

den stammer fra en siciliansk Rhetorskole¹. Der gives heri Regler for, hvorledes Taleren i de forskjellige Afsnit af Talen bedst skal opnaa en værdig Stil (*μεγαλοπρέπεια*). Man skal bestræbe sig for at bruge naturlige Vendinger, hedder det, saa at Tilhørerne ikke faa det Indtryk, at man bruger skrevne Optegnelser. Ligeledes kan man undertiden gjøre Indtryk af ikke at anvende Beregning, men tale efter øjeblikkelig Indskydelse, naar man lader, som om man har glemt Et eller Andet. Endvidere anbefales Brugen af visse Sammenligninger, hvorpaa der citeres Exempler fra Homer. Det anbefales at rose de Gode og dadle de Slette, da Folk saa ville antage, at man selv ligner dem, som man roser. Endelig anbefales ogsaa Ironi (*σχεδὸν δὲ πᾶν τὸ εἰρωνικὸν μεγαλοπρεπές*). Men, som sagt, det er kun Brudstykker, der haves, og Gangen i Udviklingen lader sig ikke paavise.

Af historisk Indhold er et Brudstykke af en Levnedsbekræftelse af Alkibiades; det omhandler hans Skjæbne fra det Tidspunkt, da Stemningen i Athen havde vendt sig imod ham i Anledning af Hermokopidetildragelserne, og indtil han i Sparta tilraadete Besættelsen af Dekeleia. Fortællingen, som er ganske kortfattet, stemmer i Hovedsagen med Thukydid; ligesom hos ham (VI 53) nævnes saaledes det athenæiske Folks Frygt for Tyranniet i Forbindelse med den Uro, Hermernes Lemlæstelse og Mysteriernes Krænkelse havde vakt, som Motiver til Aktionen mod Alkibiades. Men Thukydid kan ikke være den eneste Kilde, da der ogsaa omtales Forhold, som han ikke nævner, og endog er reelle Modsigelser.

Medens vi i dette Tilfælde hverken kunne bestemme Forfatteren eller angive hans Tid med nogen Sikkerhed, stiller Forholdet sig gunstigere med et Stykke af Julius Africanus's *Κεστοί*. Her er nemlig Underskriften bevaret, hvoraf det sees, at det fundne Fragment udgjør Slutningen af dette Værks 18de Bog. Disse *Κεστοί* var et encyclopædisk Værk i 24 Bøger, hvoraf der ellers kun er bevaret Excerpter af forskjelligt Indhold. Det Stykke, som nu er kommet for Dagen, omhandler et Indskud i Odysseens 11te Bog, indeholdende en Trylleformular med en Mængde Gudnavne, som Odysseus skal have benyttet sig af for at lokke

¹ I *Classical Review* XVIII S. 18 ff. søger Rhys Roberts at paavise Overensstemmelser mellem dette rhetoriske Værk og Korax's og Tisias's rhetoriske Theorier; han anseer det for særlig paavirket af Tisias's *τέχνη*.

Aanderne frem. Forfatteren mener, at Indskudet er ægte og anfører, at det findes i Haandskrifter i Ælia Capitolina (Jerusalem) og Nysa i Karien; han formoder da, at enten Digteren selv eller ogsaa Peisistratiderne, da de redigerede Digtene (*τὰ ἄλλα συντάκτοντες ἔπη*), have udeladt Formularen som ikke stemmende med Emnets Værdighed. Om Julius Africanus forekommer ogsaa den personlige Notits, at han har indrettet et Bibliothek i Pantheon for Kejsers Alexander Severus.

Vi forbigaa en Del smaa og ubetydelige Fragmenter af tildels ukjendte Værker. Her skal endnu nævnes et Brudstykke af nogle Scholier til Iliadens 1ste Sang, eller rettere af et Excerpt af Scholier med særlig mythologisk Indhold, hvilket kan slutes af, at Bemærkningerne til v. 399 f. følge umiddelbart efter Bemærkningerne til v. 263 f. Medens de Scholier fra Oxyrhynchos, som tidligere ere udgivne¹, ere nærmest beslægtede med Schol. B. T., vise disse Scholier derimod et temmelig nært Slægtskab med Schol. A., ofte endog ordret Overensstemmelse. Tildels ere de endogsaa bedre eller byde idetmindste Læsemaader, som ere at foretrække for de ellers overleverede.

Som sædvanligt findes der ogsaa i denne Papyrussamling adskillige Fragmenter af Litteraturværker, som vi besidde iforvejen, hvorved der rejser sig tekstkritiske Spørgsmaal. Ofte er det rigtig nok rene Ubetydeligheder, hvori Papyrushaandskrifterne afvige fra vore almindelige Haandskrifter, men vi ere dog ved disse Fund mere end ved de tidligere blevne satte i Stand til at drage visse almindelige Slutninger angaaende Textkritikens Theori².

At der i Papyrushaandskrifterne findes mange afgjort falske Læsemaader, er ikke saa underligt³. Det var jo ikke kritisk gjenbearbejdede Bibliotheksexemplarer, men rent private Afskrifter, ofte skrevne paa Bagsiden af Papyrusstykker, hvis For-side var anvendt til andre Optegnelser. Ligesaa let forstaaeligt er det paa den anden Side, at Haandskrifter, der ere saa mange Aarhundreder ældre end vore almindelige Haandskrifter, ogsaa

¹ Se dette Tidsskrift IX S. 32.

² Desværre ere Aftrykkene ikke helt fri for Trykfejl. Ifølge privat Meddelelse til Red. beroer det saaledes paa en Trykfejl, at der hos Thukydide IV 87, 6 anføres Varianten *πρῶτον* for *πρῶτοι*. Af mindre Betydning er det, at Udgivernes Supplering af Papyruslappernes hullede Text ikke altid er ganske sikker.

³ Varianten *τεχθέντος* for *σωθέντος* i Euripides's *Andromache* 27 er mærkelig, men næppe rigtig.

have opbevaret gode Læsemaader paa Steder, der senere ere blevne forvanskede. Men det interessanteste Forhold er det, at der i Papyrushaandskrifterne jævnlig findes Læsemaader — baade gode og daarlige —, som tidligere kun have været kjendte fra Textkilder, som man ikke har tillagt synderlig Værdi. Dette er saaledes Tilfældet paa nogle Homersteder, f. Ex. Z 187, hvor et Papyrushaandskrift har *ἐπερχομένω*, som er rettet til *ἀπερχομένω*, medens den almindelige (og sikkert rigtige) Læsemaade *ἀνερχομένω* ikke findes; begge de førstnævnte Læsemaader findes omtalte i Scholierne eller i Haandskrifter med ringe Autoritet. Z 493 er overleveret i følgende Form:

πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί, τοῖ Ἰλίῳ ἐγγεγάσιν,

en Læsemaade, der ellers kun findes i et Citat hos Epiktet, men støttes af andre Homersteder (*α* 359, *λ* 353, *φ* 353). Den almindelige Overlevering lyder derimod:

πᾶσιν, ἐμοί δὲ μάλιστα, τοῖ Ἰλίῳ ἐγγεγάσιν,

hvorved det Digamma, som *Ἰλίῳ* har begyndt med, bliver negligeret, hvorfor ogsaa Kritikere, der interessere sig for Digammaet, have foretrukket den første Læsemaade. Men hvilke Hensyn man bør lade veje mest ved Fastsættelsen af den ægte Text, bliver naturligvis et Spørgsmaal for sig.

Et Papyrusfragment af Platons Gorgias stemmer paa flere Steder dels med Citater hos Jamblichos og Stobæus, dels med Wienerhaandskriftet (F). Ligesom disse udelader det saaledes p. 507 E et overflødigt *ἄν* (efter *προσφιλής*), og sammesteds har det med Jamblichos og Stobæus *ὅτι γὰρ μὴ ἐν κοινῶνι* (mindre heldigt), medens Haandskrifterne ellers have *ὅτι γὰρ δὲ μὴ κτλ.*, idet F dog helt udelader det omstridte Ord. Endelig har det p. 508 C ligesom F *οὐδὲ σώσαι* for *οὐδ' ἐκῶσαι*.

Hos Æschines III 167 har Pap. *οισήσασθαι* for *οισῆσαι* i Overensstemmelse med nogle ringere Haandskrifter, og hos Demosthenes XXIII 118 findes Ordene *καὶ φίλον*, som udelades af Σ, overstregede¹. Men størst Interesse i denne Henseende har et Brudstykke af Xenophons Anabasis. Med Hensyn til dette Skrift hersker der mellem de nyere Udgivere saa temmelig Enighed om, at der kun er eet Haandskrift, som har nogen Betydning, Parisinus C, medens de øvrige alle ere «deteriores» og kun i Nødstilfælde bør tages med paa Raad. Nu stemmer Papyrus-

¹ Det samme Tilfælde er ogsaa forekommet tidligere i Papyrushaandskrifter; se dette Tidsskrift X S. 3.

fragmentet til Trods for dets ringe Omfang i en Række af Tilfælde overens med disse «deteriores». VI 6, 10 have de bedste Haandskrifter τὸ πρᾶγμα ἔδόκει, medens de ringere have ἔδόκει τὸ πρᾶγμα ἐκείνο εἶναι, og Pap. følger de sidste med Hensyn til Ordstillingen, men udelader ganske vist ἐκείνο. VI 6, 15 har Pap. saavel som de ringere Haandskrifter den rigtige Læsemaade ἔμαντοῦ, medens C har ἔαντοῦ, og paa samme Maade VI 6, 20 εἶτε πάντας for εἴτι πάντας. Mærkeligst er VI 6, 24, hvor C har en ganske forvansket Læsemaade εἰ δὲ σὺ ἡγῆ ἄλλως ἢ τις τῶν παρὰ σοῦ ἢ καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ ἀποδράντων, som Udgiverne da ogsaa forlængst have forladt til Fordel for Læsemaaden i «deteriores»: εἰ δὲ σὺ ἡγες ἢ ἄλλος τις τῶν παρὰ σοῦ καὶ μὴ τῶν παρ' ἡμῶν ἀποδράντων, og netop saaledes læses ogsaa i Pap.

Disse Kjendsgjæringer kunne ikke blive uden Betydning for den tekstkritiske Methode. Vi se heraf klart, at der er fuldt op af Spaltninger i Haandskriftoverleveringen, som have deres Rod helt oppe i Oldtiden. I de gode Haandskrifter fra den byzantinske Tid afspejle sig de Textafvigelser, som stamme fra Oldtiden; først senere kommer der yderligere Forvanskninger til. Man bør derfor være yderst varsom med — om ikke helt opgive — at skyde en Haandskriftklasse til Side som mindre værdifuld. Selv Haandskrifter, der ere fulde af de groveste Forvanskninger og de haandgribeligste Interpolationer, kunne gjemme gode Læsemaader, som i Haandskrifter, der ellers gennemgaaende byde en bedre Text, ere blevne forvanskede. Strengt taget burde man altsaa aldrig skyde et Haandskrift til Side, før dets Afhængighed af et andet bevaret Haandskrift er bevist. Om denne Fordring lader sig opfylde i Praxis, er naturligvis mindre sikkert, og hvor stort det positive Udbytte i de enkelte Tilfælde vilde blive, er jo heller ikke let at afgjøre.

Et Par Steder skulle endnu omtales, hvor der idetmindste er en Mulighed for, at Papyrusoverleveringen direkte har givet os bedre Læsemaader, end vi forhen havde. Plat. Gorg. p. 508 D er ἐκβαλεῖν mindst ligesaa godt som det ellers overleverede ἐκβάλλειν, og Demosth. XXIII 113 i Sætningen πολλοὶ πολλὰκις μειζόνων ἐπιθυμοῦντες τὰ παρόντα ἀπώλεσαν er Tilføjelsen af et καὶ efter ἐπιθυμοῦντες ubetinget en Forbedring; at Ordet har kunnet falde ud paa det Sted, er let at forklare, hvis det har været skrevet med Abbreviatur. Hos Æschines II 21 læses i en afhængig Sætning οὐ φοβεῖται rettet til οὐ φοβοῖτο, som ellers er den almindelige Læsemaade; et analogt Exempel findes hos

Thukydide IV 37, 2¹; skulde virkelig Afskrifterne have haft en særlig Forkjærlighed for Optativ i den Slags Tilfælde?

Som sædvanligt indeholder ogsaa det her omtalte Bind af *The Oxyrhynchus Papyri* en stor Mængde Aktstykker: Testamenter, Kontrakter, Kvitteringer og Skrivelser af forskjellig Slags. Jo flere der efterhaanden bliver offentliggjort af saadanne Dokumenter, desto fyldigere en Skildring vil der kunne gives af det offentlige og private Liv i Ægypten i den romerske Tid. Men en Omtale af dem enkeltvis vil næppe lønne sig. Alene Privatbrevene have en mere speciel Interesse. De fleste handle ganske vist om Forretningsanliggender og ere ret tørre, men nogle af dem gjøre dog et mere personligt Indtryk. En Fader skriver til sin søde Søn (τῷ γλυκυστάτῳ υἱῷ) med mange kjærlige Ord og Løfte om Penge og andre Fornødenheder. Han raader ham til ikke at indlade sig i Klammeri med Folk i Huset, men passe sine Bøger og studere — ὄρα μηδενὶ ἀνθρώπων ἐν τῇ οἰκίᾳ προσκορούσης, ἀλλὰ τοῖς βιβλίοις σου ἀπὸ μόνου προσέχε φιλολογῶν καὶ ἀπ' αὐτῶν ὄνησιν ἔξεις. Saare ynkeligt er et Brev fra en Mand til hans «Søster og Herskerinde» (formodentlig tillige hans Kone), som er rendt fra ham. Siden hun har forladt ham, har han levet i stadig Sorg, idet han har grædt om Natten og sørget om Dagen (πένθος ἡγούμην νυκτὸς κλέων, ἡμέρας δὲ πενθῶν). Siden han gik i Bad sammen med hende, har han hverken badet sig eller salvet sig. Og saa har han faaet Breve fra hende, som kunde røre selv en Sten (ἔπεμσάς μιν ἐπιστολὰς δυναμένον [ο: δυναμένης] λίθον σαλευῖσε, οὕτως ἢ λόγῳ σου καικίηκάν με). Men hvad der egentlig er Stridens Gjenstand, er ikke klart, og flere af Hentydningerne ere uforstaaelige. Kun er det tydeligt at se, at han ønsker, at hun skal komme tilbage.

Det er en hel lille Verden, som Papyrusfundene lade os faa et Indblik i.

¹ Se dette Tidsskrift VII S. 156.

H a d e s.

Af

Carl V. Østergaard.

Det er ikke mere underkastet nogen Tvivl, hvilken Plads Underverdenens Gud Hades indtager inden for den græske Religions Historie. Det er klart, at «Hades» ikke er noget oprindeligt Kultusnavn. Til dette Navn knytter sig ingen gammel Forestilling og ingen gammel Kultus. Rundt omkring i Hellas dyrkede man en chthonisk Gud eller flere. Ofte har han vel været anonym — blot *θεὸς χθόνιος*, som Hesiod siger (Theog. 767: det følgende Vers er interpoleret), hyppigere er han bleven anraabt med Navne, som stod i nøje Forbindelse med Forestillingerne om de dødes Rige. Saaledes lever Forestillingen om de vældige Porte, der lukker for *inferi's* Boliger og ikke tillader nogen at vende tilbage, i Kultusnavnet *πυλάοχος* (Plat. de Is. et Os. 35); en lignende Betegnelse for Dødsrigets Hersker har vi formodentlig ogsaa i *πυλάοτης*, selv om dette gamle Navn kun foreligger som Epitheton til Hades hos Homer (Θ 367 λ 277). Paa den ligesaa slaaende som sikkert ældgamle Iagttagelse, at de døde langt overgaar de levende i Tal, beror sikkert gamle Kultusnavne som *πολυδέκτης*, *πολυδέγμων*, *πολύξενος* (h. h. in Cer. 9. 17. 478), *Ἀγροίλαος* (Aisch. fr. 406 Nauck², cf. Hesych) og Epitheta som *νεκροδέγμων* (Aisch. Prom. 161), *πάγκοιτος* (Soph. El. 138), *παγκοίτης* (Soph. Ant. 810) o. a. Saaledes kalder man den Gud, som dernede modtager *τοὺς πολλοὺς, τοὺς πλείονας* (se f. Ex. Aristoph. Eccl. 1073). — I andre Tilfælde blev «den chthoniske» absorberet af Zeus: en *Ζεὺς καταχθόνιος* nævner I 457, og Overleveringen kan berette om en Kultus af *Ζεὺς χθόνιος* i Korinth (Paus. 2, 2, 8), Olympia (Paus. 5, 14, 8), Mykonos (Dittenberger Syll. 373). Ogsaa med euphemiske Betegnelser har man henvendt sig til den underjordiske. I Hermione i Argolis hed han Klymenos (Paus. 2, 35, 4 ff.), og hvis man har Lov til at drage en Analogislutning fra Forholdet i Eleusis,

hvor Polyxeinos figurerer i Præsteadlens Stammeliste¹, saa har den Periklymenos, der nævnes blandt Neleiderne (λ 286), vel sagtens været den gamle pyliske Døds gud. — En anden Art af Underverdenguder er de chthoniske Frugtbarhedsguder. Hesiod nævner som saadan en *Ζεὺς χθόνιος* (Op. 464), og mange Steder anraabes Pluton, *Ζεὺς ἐμβουλεύς* eller *βουλεύς*, den første i Eleusis, Athen, Acharaka, Aphrodisias, Hierapolis, Knidos, den sidste i Amorgos, Paros, Mykonos².

Men Hades paakalder ingen med Kultus. Naar Strabo 8, 3, 14 fortæller om en *τέμενος* for Hades ved det triphyliiske Pylos, er det sikkert enten ham selv, der her (ligesom 9, 2, 29 cf. Paus. 9, 34, 1) uden videre kalder den med Demeter og Kore-Minthe forbundne Gud saaledes, eller Pylierne har tillagt deres underjordiske Guddom dette Navn, idet de — forsætlig eller ikke — tydede *E* 395 ff. forkert:

*τλή δ' Ἄϊδης ἐν τοῖσι πελώριος ὦκὸν ὀϊστόν,
εὐτέ μιν ὠπτόσ ἀνήρ, υἱὸς Διὸς αἰγιόχοιο,
ἐν πύλῳ ἐν νεκύεσσι βαλὼν ὀδύνησιν ἔδωκεν.*

Man maa ved Fortolkningen af dette Sted — paa Grund af *ἐν νεκύεσσι* — følge Aristarch og Didymos (se Schol. T ad II 203, cf. Schol. C. D. E. Q. ad Pind. Ol. IX 46 og Schol. B. C. D. E. Q. ad l. l. 43) og — med Tanken paa den gamle Forestilling om Dødsrigets Porte — oversætte «i Porten», selv om det maa indrømmes, at det er højest sandsynligt, at et Pylos engang netop er blevet kaldt «Porten», fordi man der saa Indgangen til Underverdenen. Naar nu Pausanias siger (6, 25, 2 f.), at Eleerne er de eneste, som ære Hades (*ἀνθρώπων ὧν ἴσμεν μόνου Ἄϊδην τιμῶσιν οἱ Ἥλειοι*), og nævner et Hadestempel hos dem, saa viser Aitiologien (det homeriske Pylos skal ligesom Neleiderne høre hjemme i Elis) og den følgende Beretning om et Tempel for *Τύχη*, at denne Kultus er rent sekundær. Eustathios' Kilder har Ret: *ἐν οὐδεμῇ γὰρ πόλει βωμὸν Ἄϊδου εἶναι φασιν* (ad I 158). Grunden dertil giver en sproghistorisk Betragtning af Navnet.

For en saadan Betragtning kan det ikke staa som en Tilfældighed, at hos Homer Formerne *Ἄϊδι*, *Ἄϊδος* (som til en Nom. *ἄϊς*) staaar ved Siden af Former af en maskulin *ā*-Stamme: *Ἄϊδης*,

¹ Se h. h. in Cer. 154. 478.

² Se Rhodæ: Psyche p. 194 ff.

¹ *Ἰδαο* (² *Ἰδέω*) og den længere Form for Navnet: ³ *Ἰδωνεύς* (hos senere ogsaa ⁴ *Ἰδονεύς*). Stammen *ἰδ-* og Stammen *ἰδᾶ-* maa staa i historisk Forhold til hinanden, og dette Forhold maa være det, at *ἰδᾶ-* er en Udvidelse af det ældre *ἰδ-*. Til denne Form slutter sig saa ⁵ *Ἰδωνεύς*, der ser ud som et Hypokoristikon af et sammensat Navn, hvis sidste Del var beslægtet med *ναίω* (cf. f. Ex. ⁶ *Ἰλιονεύς* og Hes. Theog. 455). *ἰδ-* adskiller sig i intet fra Typen «Feminina paa *-ιδ-*», *-ιδης* svarer ganske til Typen *Πηλείδης*, der som Type er yngre end den førstnævnte og dannet af den. Unger (Philologus XXIV p. 385) og Wackernagel (K. Z. XXVII p. 276) identificerer med Rette *-ιδης* i *Ἰδης* med det *-ιδης*, som foreligger i de saakaldte Patronymika.

Hvorledes det i det enkelte forholder sig med de paa Græsk saa produktive Dannelser paa *-ιδ-* (*-αδ-*) og deres Afledninger, er endnu ikke klart. I Hovedtrækkene er Billedet af Udviklingsgangen dog tegnet (se f. Ex. K. Brugmann: Gr. Gram.² p. 109; A. Hirt: Hdb. d. gr. Laut- u. Formenlehre p. 240). Hvad «Patronymika» angaar, er det bekendt, at det aldeles ikke er deres eneste, oprindelig næppe heller deres ejendommelige Funktion at angive et Sønneforhold. I Tilfælde som *Ἀιακίδης*, *Ἀιγείδαι*, ⁷ *Ἀριστειδης*, *Λεωνυχίδης*, ja *Ἐβπατριδαί* betegner Suffixet *-ιδης* vel egentlig blot et Individ, som hører ind under det Begreb, Stammen udtrykker. Til Grund for denne Kategori ligger feminine Abstrakta (Kollektiver), der tillige kan være Adjektiver og karakteriseres ved *-ιδ-* (*-αδ-*), f. Ex. *Ἀιγής*, *πατρίς*, *λής*, *παίς*, Stedsbetegnelser som *Χαλκίς*, *Λευκάς*, *Ἄβλις*, *Ἥλις*, og som tillige ligger til Grund for Ord som *θυγατριδέος*, Deminutiver paa *-ιδιον*, Verber paa *-ίζω*, *-άζω* o. s. v., medens der ved Siden af de — oftest specielt doriske — Mandsnavne paa *-ις*, *-ιδος* med tilbagetrukket Akcent staar Navne paa *-ιας*: ⁸ *Ἄγρις*, *Κάλλις* o. s. v. Mellem de to Kategorier: Ordene paa *-ιδ-* og «Patronymika» maa som Mellemed indskydes et feminalt Kollektiv paa *-ιδᾶ*, et Trin, som efter en mundtlig Meddelelse af Prof. Hølgger Pedersen i Armenisk synes virkelig at foreligge. Med andre Ord, Udviklingen maa være foregaaet efter følgende Schema:

¹) *-ιδ-*: abstrakt (Kollektiv) — ²) ⁹ **-ιδᾶ-*: Kollektiv (lokalt) — ³) *-ιδης*: individuelt.

Det er derfor sandsynligt, at ¹⁰ *Ἰδι* og ¹¹ *Ἰδος* er Kasus, som oprindeligt ikke tilhørte et Personnavn, men et abstrakt-kollektivt Ord. Og hos Homer er Forholdet saaledes, at man er berettiget til at se Spor deraf. I Formlen ¹² *Ἰδι προΐαφεν* (A 3 Z 487 A 55)

opfattede ganske vist den Mand, som digtede *E* 190, Ἄιδι som Person — han erstatter det med Ἄιδωνῆι —, men for Digteren af *Ψ* 244 betød det aabenbart noget lokalt «Dødsriget», thi han siger Ἄιδι κεύθωμαι og forraader sin Afhængighed af Formelen ved sidste Stavelses Kvantitet, som han ganske simpelt overtager fra den. Endelig kan der i det 3 Gange gentagne Vers med Udgangen ψυχὴν δ' Ἄιδι κλυτοπόλωρ (*E* 654 = *A* 445 = *II* 625) være Grund til at overveje den Mulighed, at der hermed oprindeligt ikke var tænkt paa at karakterisere Guden, men Dødsriget, der jo tænktes som en λειμών, gennemstrømmet af Floder, ligesom Landskabet om Ilios, der derfor kaldes ἑύπωλος, ja i et homerisk Fragment (38) er κλυτόπωλος sagt om Dardanien. Ligesaa lidt er det nødvendigt at forstaa Gen. Ἄιδος om en Person i Formlerne δόμον Ἄιδος εἶσω, Ἄιδόςδε, εἰς, εἰν Ἄιδος, ja ikke engang i den sikkert sent dannede Vending εὐρυνπυλὲς Ἄιδος δῶ. I Formlen Ἄιδος εἶσω er det endda rimeligere at opfatte Ἄιδος rent lokalt (smlgn. δώματος εἶσω *ϑ* 290 *η* 135 og att.) end at antage en Forkortelse af Formelen δόμον Ἄιδος εἶσω. I Udtrykket Ἄιδος κενέη kan Ἄιδος næppe forstaaes som en Person, thi Hættten tilhører ikke Hades: Athene (*E* 845) optræder med den og Perseus (Hes. Sc. 227), uden at der er Tale om at laane den fra ham, og intet Hadesbillede viser ham med den. Ἄιδος har her sikkert betydet «Dødsriget» og først sent har man knyttet Udtrykket til den mytologiske Figur Hades (saaledes Apollod. I 2, 1, modsat Hygin. Poet. astron. 12). Kun paa ét eneste Sted maa en Kasus af 3. Deklination nødvendigvis opfattes som Personbetegnelse: Ἄιδος στυγεροῦ *N* 415. I Modsetning hertil staar Formerne Ἄιδης, Ἄιδην, Ἄιδῃ hos Homer kun, hvor de nødvendigvis maa forstaaes om en Person: τλῆ δ' Ἄιδης *E* 395, Ἄιδης ved Siden af Zeus og Poseidon *O* 188, 191, Ἄιδης ἀμείλιχος ἡδ' ἀδάμαστος *I* 158, Ἄιδην (-ῆ) καὶ ἐπαινήν (-ῆ) Περσεφόνειαν (-νεῖη) *I* 569 (κ 535 λ 47). Genitiven Ἄιδαο (Ἄιδεω) bruges dels som Ἄιδος (ἐξ, εἰς, εἰν Ἄιδαο, Ἄιδαο δόμος), dels om Personen Hades (Ἄ. πυλάρταο *Θ* 367, λ 277, στυγεροῦ Ἄ. *Θ* 368? Ἄ. καὶ Περσεφονείης κ 491, 564). I Udtrykket Ἄιδαο πύλῃσιν, πύλας Ἄιδαο (*I* 312 ξ 156, *Ψ* 71 *E* 646) er det det eneste naturlige at tænke paa noget lokalt, og *Θ* 16: ἔνερθ' Ἄιδεω er den lokale Opfattelse den eneste mulige. Endvidere er det lettere at forklare, at Ἄιδης, senere Ἄιδης, faar lokal Betydning samtidig med, at Ἄιδι, Ἄιδος forsvinder af Sproget (undtagen i Ἄιδος κενέη: Aristoph. Ach. 390), naar disse sidste havde en oprindeligt kollektiv eller lokal Be-

tydning; ellers maa man allerede for Homer antage en «sirlig Stil» i Smag med den, der sagde «Neptunus» for Havet o. s. v. Men paa den anden Side har man, snart efter at Ἰδης var dannet, brugt Ἰδῖ , Ἰδος jævnsides dermed uden altid at være sig den Forskel bevidst, som den eneste mulige historiske Forklaring af Forholdet mellem de to forskellige Former fører til at antage. Idet vi foreløbig lader Ἰ - være ubekendt, bliver Skemaet for den Betydningsudvikling, der maa være foregaaet, følgende: 1) alt, hvad der hører ind under Begrebet Ἰ .: ἰδ- ; 2) Ἰ 's Hus, Land: ἰδᾶ- ; 3) den individuelle Person, som repræsenterer 2): Ἰδης , eller bor deri: Ἰδωνεύς .

Saa vidt fører Betragtningen af de suffixale Bestanddeles Forskellighed. De forskellige Former, hvorunder Stammen optræder: Homer ἰδ- og ἰδῖ- , ion. ἰδ- , att. Ἰδ- , forklares, som Wackernagel i K. Z. 27, 276 og udførligere i Vermischte Beiträge zur griechischen Sprachkunde overbevisende har godtgjort, naar de føres tilbage til et oprindeligt aἰδ- (eventuelt aἰδῖ-), og samtidig gendrives dermed de tidligere Etymologier. Mod Wackernagel har Fick¹ og Schulze² indvendt, at a i Ἰδ- hos Homer mest var kort, i ἰδῖ (ἰδῖ) kun paa 4 Steder. Men naar Ἰδᾶο , Ἰδης overhovedet skulde kunne anvendes i Hexametret, maatte a- bruges kort. Hvad Schulze giver i Stedet (*ἰδ- v. S. af ἰδ-), er vilkaarlig Konstruktion. Solmsen³ vil heller ikke anerkende Forkortelsen af *ἰδ- ; han holder paa den gamle Forklaring af ἰδ priv. + ἰδ- ; men hans Forsøg paa under den Forudsætning at løse Spørgsmaalet, hvorfor ion. og att. har ἰδ- , har han ikke engang selv Tillid til (ἰδης , $\text{ἰδῖης} > \text{ἰδῖδης}$, $\text{ἰδῖδης} > \text{ἰδδης}$, idet Mellemlæddet skulde være dannet «um das so beliebte -δης schärfer hervortreten zu lassen»⁴). Froehdes Forslag⁵ til en Etymologi: $\text{*ἰδδ-} > \text{*ἰδδ-}$ giver -δδ- en paa Græsk ukendt Betydning «herske» og staar selv for sin Ophavsmand som en ganske usikker Formodning. Det Faktum, at Wackernagels Antagelse giver den eneste ensartede Forklaring af de forskellige Formers Forekomst, viser alle Indvendinger tilbage. Til ham slutter sig da ogsaa Smyth: The sounds and inflections of greek dialects, Ionic p. 162 og Danielson I. F. XIV 387.

¹ B. B. 23, 185.

² Quæst. Epicæ p. 368.

³ Unters. zur gr. Laut- und Verslehre p. 71 ff.

⁴ L. I. p. 77.

⁵ B. B. 20, 204 f.

I sin Afhandling i Kuhns Zeitschrift vovede Wackernagel ikke at opstille nogen Etymologi af *αἴφιδ-*. I «Vermischte Beiträge» tænker han paa *αἴα* «Jord» (som før ham Smyth og allerede Unger i den ovf. citerede Afhandling) eller *αἴφος = lat. *scævus*, idet Stammen da var *αἴφιδ-*. Disse Forslag har ikke fundet Bifald; de lader meget uforklaret og navnlig giver de intet, der forklarer, at *αἴδ-* og *Ἄιδης* staar ved Siden af hinanden. Den samme Indvending rammer ogsaa Danielson (l. l.), der stiller **αἴφιδ-* sammen med *-*αἴφ-ἰκ-*, som han antager ligger bag *ἀίσσω*; han oversætter «die Stürmische, Dahinraffende» eller «der Eilige, Ungestüme, Gewaltige».

Det maa, da Wackernagels Rekonstruktion af den oprindelige Stamme ikke har ført til nogen slaaende Sammenstilling med andre Ord, være tilladt at søge at bringe **αἴφιδ-* i andre Forbindelser. Nu er *αἴφιδ-* efter sin Form en ganske naturlig og regelmæssig Udvidelse af *αἴφ-*, der foreligger i *αἰών*, *αἰεί* o. s. v. og tilmed behøver man ikke først at konstruere denne Stamme af dette Betydningselement *αἴφ-*, men den foreligger allerede i hvert Tilfælde i Adjektivet *αἰδίος*¹. Den Betydning, *ἄις her ved vilde faa, synes at svare bedre end nogen anden til det, som karakteriserer Underverdenen i Modsætning til Livet paa Jorden, naar man vil karakterisere med et nogenlunde neutralt Begreb: dér nede er man *αἰεί*, *τὸν πλείω χρόνον* — i Modsætning til Livet heroppe; det er jo netop derfor, at *οἱ πολλοί* er dernede. Hvad er naturligere end euphemisk at sige om den døde, at han «er gaaet til *ἄιδος* Boliger» — derhen hvor man er *αἰεί*, naar man først er død. Hvis vi indsætter denne Betydning af *Ἄ.* paa de Udviklingstrin, vi ovenfor mente at maatte opstille, faar vi følgende Stige: ¹) *αἴδ-* = «alt hvad der er *αἰεί*»: de døde; ²) *αἴδᾶ-* «de dødes Land»; ³) *Ἄιδης*: «Herskeren i de dødes Rige» eller *Ἄιδωνεύς* «han, som bor i Landet, hvor man er *αἰεί*». Og naar *Ἄιδης* er dannet, bruges siden det og *ἄις i Flæng.

¹ Maaske foreligger *αἴφιδ-* ogsaa i Verbet *κεραιζω*, der ikke er tilfredsstillende forklaret. *κερ-* vilde da være det *κερ-* (*σκερ-*), som findes i *κερομέω*, *σκεροβόλω* (se Brugmann I. F. XV 97 f. Betydningen «Haan» ligger næppe i *κερ-*, men i Verberne *τέμνω* og *βάλλω*), *-αίζω* til *Ἄιδ-* «dræbe, tilintetgøre». Endnu skal tilføjes, at *αἰδηλος* «dræbende, ødelæggende, fordærvelig», som ligeledes staar uforklaret (Clemm bl. a. tænkte paa *φιδ*: Curt. Stud. VIII 76, andre paa en Partikul *αι* + *δηλος*: se Ameis Anh. til π 29; Düntzer til θ 309 sætter Ordet i Forbindelse med *δηλέομαι*, men intet af disse Forslag har mindste Sandsynlighed), maaske hører til *αἴδα som *σπηγός*, *ἀπατηγός* til deres tilsvarende *ᾶ*-Stammer.

Sammenstillingen af *αἰφεί*, *αἰφών* og *αἰφιδ-* i *αἰφίς, *Ἄιδης* fører, hvis den er rigtig, til den tiltalende Slutning, at man har givet Underverdenen Navn ud fra en ligesaa oprindelig og naiv Forestilling som den, der ofte ligger til Grund for Navne paa den underjordiske Gud. Dernede er *οἱ πολλοί*, og dernede er man *αἰεί*. Det er to umiddelbart indlysende Tanker, som betinger hinanden, og som logisk følger af Tanken om et Sted, hvor *ψυχή* gaar hen, naar den ved Døden forlader Mennesket; thi tilbage vender den ikke. I *δόμος ἄιδος* residerer «den store Vært», *Πολυδέκτης*, *Πολυδέγμων* eller hvad man vil kalde ham. *Ἄιδης* hedder han kun som den individuelle Repræsentant for sit Rige. Grunden til, at Hades ikke er Kultusnavn, er, at dette Navn først er afledet af *αἰς. At Navnet bliver saa udbredt, forklares ved den systematiske Theogonis Trang til en underjordisk Pendant til Himlens Zeus.

ἙΤΕΡΟΑΛΚΗΣ.

Som bekendt bruger Herodot dette adjektiv på to steder: VIII 11 og IX 103, begge gange på en sådan måde, at man har været i tvivl, om betydningen deraf er den samme som hos Homer (*φ* 236 ἢ *ῥα καὶ οὐ πῶ πάγχυ δίδου ἑτεροαλκία νίκην*), nemlig *afgjort*, eller det skal forstås i lighed med *ἑτεροοροπέης* hos Aischylos (Suppl. 403), som *uafgjort, med væxlende held*. Medens der næppe kan indvendes noget mod at forstå ordet anderledes end det er brugt hos Homer, vil det unægteligt være ret betænkeligt at tillægge Herodot selv anvendelsen af et og samme ord i to modsatte betydninger, hvad mærkeligt nok blandt andre Herodots oversætter Friedrich Lange har gjort.

Stedet i 9de bog frembyder mindst vanskelighed; men for at forstå det rigtigt vil det være nødvendigt at gå tilbage til begyndelsen af kap. 102, hvor Herodot skildrer landslaget ved Mykale. *Τοῖσι μὲν νῦν Ἀθηναίοισι καὶ τοῖσι προσεχέσι τούτοις τεταγμένοις μέχρι κοῦ τῶν ἡμισέων ἢ ὁδὸς ἐγένετο κατ' αἰγιαλόν τε καὶ ἄπεδον χώρον, τοῖσι δὲ Λακεδαιμονίοισι καὶ τοῖσι ἐπεξῆς τούτοις τεταγμένοις κατὰ τε χαράδρην καὶ ὄρεα. ἐν ᾧ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι περιήσαν, οὗτοι οἱ ἐπὶ τῷ ἐτέρῳ κέρει ἔτι καὶ δὴ ἐμάχοντο.* [Det ganske upassende *ἔτι* har allerede Schäfer slettet; men der vist endnu en fejl tilbage i teksten, da *οὗτοι* både i sig selv er overflødig og forkert istedenfor *ἐκεῖνοι*. Jeg

formoder, at οἱ Λακεδαιμόνιοι er et glossem til οὗτοι, der passer udmærket som subjekt til περιήσαν; måske gør man da også rettere i med Steger at flytte ἐτι hen foran περιήσαν, hvorfra det kan være blevet forskudt ved glossemets indføjelise i teksten.] ἕως μὲν νῦν τοῖσι Πέρσῃσι ὄρθια ἦν τὰ γέρεα, ἡμύνοντό τε καὶ οὐδὲν ἔλασσον εἶχον τῇ μάχῃ. Det fremgår heraf tydeligt, at kampen i begyndelsen har stået lige; ja, selv efterat Athenerne havde taget kraftigere fat og situationen var blevet forandret (ἐνθεῦτεν ἤδη ἑτεροιοῦτο τὸ πρῆγμα), modstod Perserne deres angreb og værgede sig længe (δεξάμενοι καὶ χρόνον συχρὸν ἀμυνόμενοι). Når derfor Herodot i kap. 103 fortæller om Samierne, at de gjorde deres bedste for at hjælpe Hellenerne, ὡς εἶδον ἀντίκα κατ' ἀρχὰς γινομένην ἑτεροαλκία τὴν μάχην, kan der ikke godt være tvivl om, at han har ment, at kampen var uafgjort; ellers havde den tilsigtede hjælp jo været unyttig.

På stedet i 8de bog: τοὺς δ' ἐν τῇ ναυμαχίῃ ταύτῃ ἑτεροαλκίως ἀγωνιζομένους νῆξ ἐπελθοῦσα διέλυσε synes den anden opfattelse at ligge nærmest, da Herodot omtaler at Hellenerne tog 30 af fjendernes skibe, medens han ikke nævner noget tab af helleniske skibe, hvad han derimod gør i skildringen af den anden træfning ved Artemision (kap. 16), hvor han, som fremhævet af G. Selchau (i dette tidsskrifts VII. bind s. 123), udtrykkelig siger: ἐν ταύτῃ τῇ ναυμαχίῃ παραπλήσιοι ἀλλήλοισι ἐγίνοντο. Men de 30 skibe betyder dog ikke så overmåde meget i forhold til fjendernes store tal, og hvis Herodot virkelig havde betragtet kampen som sejrrig for Hellenerne, således at kun nattens frembrud hindrede dem i at udnytte sejren, er det mærkeligt, at han ikke skulde have brugt stærkere udtryk og udtalt sin beklagelse af at sejrns løn forspildtes. Jeg tror derfor, at ἑτεροαλκίως må forstås som *med væxlende overlegenhed*, hvormed dog ikke er sagt, at de kæmpende parter var hinanden ganske jævnbyrdige. Denne opfattelse vilde også stemme med den skildring som Diodor, der her vel har benyttet både Herodot og Eforos, har givet (XI 12 extr.): (οἱ Ἕλληνες) πολλὰς μὲν ναῦς κατέδυσαν, οὐκ ὀλίγας δὲ φυγεῖν ἀναγκάσαντες μέχρι τῆς γῆς κατεδίωξαν· μετὰ δὲ ταῦτα παντὸς τοῦ στόλου συναχθέντος καὶ γενομένης ναυμαχίας ἰσχυροῦς, μέρει μὲν τῶν νεῶν ἐκάτεροι ἐπροτέρησαν, οὐδέτεροι δὲ ὄλοσχερεῖ νίκη πλεονεκτήσαντες νυκτὸς ἐπιλαβοῦσας διελύθησαν.

Karl Hude.

Virgils Ciris.

Af

A. B. Drachmann.

For et Par Aar siden var det under Virgils Navn overleverede lille Digt Ciris Gjenstand for ivrig Debat i den philologiske Verden. Skutsch havde i sit Skrift *Aus Vergils Frühzeit* (Leipzig 1901) fremsat den Hypothese at Ciris var forfattet af Cornelius Gallus, og havde søgt at støtte den ved en Paavisning af, at Ciris paa en Række Steder, der stemmer ordret med Steder i Virgils *Bucolica*, *Georgica* og *Æneis*, syntes at være Originalen, Virgil Efterlignereren. Skutsch blev imødegaaet fra flere Sider; det vægtigste Indlæg imod ham var en Artikel af Leo i *Hermes* (37, 1902, S. 14 ff.). Leo kom til det Resultat, at den hidtil almindelige Opfattelse af Ciris var den rette: det var et Makværk af en Stympet, der skrev efter Virgils Død, men i en ældre Tids Maner, og som plagierede Virgil. Ved dette Resultat synes man at have slaaet sig til Ro, uden at agte paa at Leos Bevisførelse fik et alvorligt Stød ved et kort efter hans Artikel fremkommet Indlæg fra anden Side (Wünsch i *Rh. Mus.* 57, 1902, S. 368 ff.). Det synes da rimeligt at tage Problemet op til fornyet Drøftelse; men først vil en kort Redegjørelse for dets Stilling være nødvendig.

Under Virgils Navn er der overleveret et Digt, som i The-maets Valg og Udførelse, i Sprog og Metrik stemmer nøie overens med den alexandriniserende latinske Digterskoles Frembringelser. Digtet indeholder talrige Overensstemmelser med Catul, Lukrets og Virgil; derimod er sikre Berøringspunkter med andre Digtere ikke efterviste. Om alt dette er der almindelig Enighed. Ligeledes er det in confesso, omend ikke behørig understreget, at der mellem Overensstemmelserne med Catul og Lukrets paa den ene Side og med Virgil paa den anden Side er en bestemt Forskjel. Lighederne med Catul og Lukrets er mange, men de gaar intetsteds ud over Reminiscenser af forbigaaende Art («Anklänge»);

intetsteds har Ciris et helt Vers, endsige da en Versgruppe, tilfældes med en af disse to Digtere. Derimod udstrækker Overensstemmelserne med Virgil sig til hele Versgrupper, og har overhovedet et Omfang, der (paa een Undtagelse nær) er uden Sidestykke i den ældre latinske Litteratur. Dette er de foreliggende Kjendsgjæringer, som det altsaa gjælder at forklare.

Skutsch's Antagelse, at Ciris er et Værk af Gallus, som Virgil har plagieret i alle sine tre Hovedværker, er (fraset hans Beviser for Ciris's Prioritet overfor Virgil) saa slet begrundet og saa fuldstændig gjendrevet af Leo og andre, at det ikke lønner sig at spille flere Ord paa den. Men ogsaa Leos Hypothese frembyder alvorlige Betæneligheder, selv om man foreløbig seer bort fra Spørgsmaalet om hvem der har Prioriteten paa Parallestederne. At Digtets hele Teknik er paaafaldende og uden Sidestykke, naar det skal være forfattet efter Virgils Død, har Leo naturligvis selv erkjendt; han forklarer det ved at antage, at Forfatteren er en Dilettant, som Tiden er løben fra, saa at han hylder en Smag der var paa Mode 30 Aar før hans Tid. Det er en i sig selv lidet sandsynlig Antagelse, og den bliver ikke sandsynligere, naar man erindrer, at denne Archaist i stort Omfang tager Virgil til Forbillede. Men hertil kommer en anden Vanskelighed, der er undgaaet Leos Opmærksomhed. Denne dilettantiske Stympen kjender sin Lukrets og sin Catul og forstaar at benytte dem uden at plagiere dem; hans Laan hos dem gaar ikke ud over hvad vi kjender hos andre romerske Digtere fra denne Periode, selv om de maaske er noget mindre behændige. Han kjender ogsaa sin Virgil og — skriver ham af. Hvorfor, maa man dog spørge, benytter han ikke Virgil paa samme Maade som de to andre? eller de to andre paa samme Maade som Virgil? Og naar han endelig vilde skrive af, hvorfor skriver han saa af efter den yngste og berømteste af alle romerske Digtere? Han maatte jo vide at han netop her vilde blive grebet paa fersk Gjærning af næsten enhver Læser. Paa disse Spørgsmaal kan der ikke gives noget Svar ud fra Leos Hypothese, naar man da ikke vil antage Forfatteren af Ciris for at have været, ikke blot en Stympen, men næsten fra sin Forstand. Ligeledes er det i det mindste kjedeligt, at en saa uselvstændig Digter, der skrev efter 19 f. Chr., kun røber Kjendskab, og et grundigt Kjendskab, til netop disse tre Forfattere, og slet ikke til den øvrige bevarede Litteratur fra Tiden mellem 50 og 20. Kjendte han ikke Horats,

Tibul og Properts, eller fandt han det ikke Umagen værd at laane fra dem? Begge Antagelser er lige usandsynlige.

Det blev ovenfor bemærket at saa vidtgaaende Overensstemmelser som dem mellem Ciris og Virgil var uden Sidestykke i den ældre romerske Litteratur, naar man gjør een eneste Undtagelse. Denne Undtagelse maa netop gjøres med Virgil. Der findes en Digter, som Virgil har benyttet paa samme Maade som han efter Skutsch skal have benyttet Gallus i Ciris og som efter Leo Forfatteren til Ciris skal have benyttet Virgil. Denne Digter er — Virgil selv. Overensstemmelser som Ciris 59—61 = Ecl. VI 75—77 eller Ciris 539—41 = Georg. I 406—09 finder deres fuldkomne Paralleler i Steder som Aen. VIII 449—53 = Georg. IV 170—75 eller Aen. VI 306—08 = Georg. IV 475—77, og finder dem kun i disse Steder.

Den eneste Antagelse som synes at kunne løse de i disse almindelige Betragtninger liggende Vanskeligheder paa naturlig Maade, er aabenbart den, at Ciris er forfattet af Virgil selv og forfattet i hans Ungdom. Denne Antagelse, og kun denne, forklarer, at Forfatteren foruden til Virgil kun viser Tilslutning til de to Digtere Catul og Lukrets. Catul og Lukrets er de eneste bevarede Digtere som den unge Virgil kunde ventes at tage til Mønstre. Den forklarer endvidere det ganske forskjellige Forhold mellem Ciris og disse Digtere og mellem Ciris og Virgil. Lukrets og Catul har Virgil i Ciris benyttet væsentlig paa samme Maade som han i sine senere Arbejder har benyttet dem og andre Forgjængere, omend, som rimeligt er, med mindre Selvstændighed og Dygtighed; Virgil i Ciris har Virgil i Bucolica, Georgica og Æneiden benyttet paa ganske samme Maade som Virgil i Æneiden har benyttet Virgil i Bucolica og Georgica.

Disse almindelige Betragtninger synes mig at have saa stor Vægt, at der skulde meget stærke Modinstanser til for blot at naae til et Non liquet. Saadanne Modinstanser har man fremfor alt søgt i en Sammenligning mellem de Steder som Ciris og Virgils andre Digte har tilfældes. Man har fra begge Sider gjort det under den Forudsætning, at Forfatteren til Ciris og Virgil ikke var een og samme Person. Ud fra denne Forudsætning er Forskerne kommet til stik modsatte Resultater: Skutsch mener at have paavist at Ciris, Leo at Virgil har Prioriteten. En Undersøgelse, der regner med den Antagelse, at Forfatteren kunde være een og samme Person, er da nødvendig; den vil forhaabentlig

løse de bestaaende Vanskeligheder og tillige forklare, hvorledes Regnestykket har kunnet give saa forskjelligt Facit.

Skjønt Skutsch's Gallushypothese iøvrigt var uden solidt Grundlag, var hans Paavisning af at visse Vers i Ciris var langt bedre paa deres Plads end i andre Digte af Virgil af den Art at den ikke syntes at kunne omstedes. Det er ogsaa fra modsat Side blevet erkjendt, at Skutsch's Position havde sin Styrke her; og det er efter min Mening for en Række Steders Vedkommende end ikke lykkedes Leo at rokke den. Disse Steder skal jeg kun lige nævne, da jeg ikke har noget væsentligt at føie til Skutsch's Argumentation. De er: Cir. 402 f. = Aen. II 405 f.; Cir. 280 = Aen. VI 406; Cir. 125 = Ecl. IV 47; Cir. 267 = Ecl. VIII 60¹; Cir. 430 = Ecl. VIII 41.

Til disse Steder kommer endnu eet, som Skutsch ikke var gaaet ind paa, ja som endog var det stærkeste Punkt i hele Leos Argumentation imod Skutsch. Det er Cir. 369—73 ≠ Ecl. II 10 f., 48 ff., Ecl. VIII 73 ff. Medens man efter Leos Behandling af disse Steder maatte tro at Versene i Ciris var et meningsløst Sammenpluk af de tre Virgilsteder, saa har Wunsch i den oven citerede Afhandling bevist, at Versene i Ciris indeholder en korrekt og med andre Vidnesbyrd nøje overensstemmende Skildring af en bestemt Form af Trolddom, den saakaldte *defixio* (cfr. Cir. 376 f.: *pergit . . . regis Iolciacis animum defigere votis*). Dette er egentlig i sig selv alene afgjørende. Det er utroligt at det skulde lykkes en stympetagtig Dilettant ved at laane Vers fra tre forskjellige Steder hos Virgil, Vers der tildels staaar i helt anden Sammenhæng, at frembringe en dadelfri Beskrivelse af en indviklet Ceremoni.

Imod disse Steder staaar nu hos Leo ikke faa hvor han med fuld Ret hævder at de fælleds Ord eller Vers er bedre anvendt paa Parallelstedet hos Virgil end i Ciris. Cir. 58 ff.: *illam (Scyllam) esse aerumnis quam saepe legamus Ulixi . . . Dulichias vexasse rates* indeholder i Sammenligning med Ecl. VI 74 ff.: *Scyllam Nisi, quam fama secutast . . . Dulichias vexasse rates* en Stilfeil, og af ganske samme Art er Forholdet mellem Cir. 473: *linquitur ante alias longe gratissima Delos Nereidum matri*

¹ Leo har her ikke taget tilstrækkeligt Hensyn til den Omstændighed, at Ordet *orientis* er yderst upassende i dens Mund, der bringer selve sin Død som Gave (Ecl. VIII), derimod fuldstændig passende for den, der i sin Dødsstund bringer noget andet (Ciris). Jvfr. Skutsch S. 119.

et *Neptuno Aegeo* og Aen. III 73: *sacra mari colitur medio gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Aegeo*; flere Exempler hos Leo S. 36 f. Disse Exempler er bevisende imod Skutsch; men de betyder intet, dersom man forudsætter at Ciris er et Ungdomsarbejde af Virgil selv. Han kan meget godt i et saadant Arbejde have begaaet Feil, som han senere undgik, da han benyttede de samme Vers. En slaaende Parallel hertil har man i Forholdet mellem Georg. IV 170—75 og Aen. VIII 449—53 (Skildringen af Cycloperne); kjendte man ikke Tidsforholdet mellem Georgica og Æneiden, vilde ingen tvivle paa at Versene var digtede til Æneiden og med lidet Held overførte til Georgica. I Betragtning af dette Forhold vil man ogsaa indrømme Muligheden af at Cir. 233 (*quo* [nl. *tempore*, o: om Natten] *rapidos etiam requiescunt flumina cursus*) kan være ældre end Ecl. VIII 4 (*et mutata suos requierunt flumina cursus*, nl. ved at høre paa Orpheus), skjønt Tanken unegtelig er bedre paa sin Plads i Bucolica. Denne Mulighed kan forøvrigt hæves til Sandsynlighed ad en anden Vei. Den urimelige Idee at Floderne løber langsommere om Natten, lader sig under ingen Omstændigheder forklare ved, at Verset hvori den er udtrykt forekommer et andet Sted i en ganske anden Sammenhæng. Kun hvis det var tankeløst overtaget sammen med andre Vers, hvortil det oprindelig hørte, og som lod sig bruge i den nye Sammenhæng, vilde Sagen være forklaret. Men det er netop ikke Tilfældet her: fraseet det citerede Vers er der ikke Spor af Lighed mellem de to Steder. Nu findes imidlertid, som Jahn har bemærket (Hermes 37, 1902, S. 172), endnu et tredje Sted, nemlig i Calvus's Io: *Sol quoque perpetuos meminit requiescere cursus*. Da Solen fornuftigvis gjør dette om Natten (det løsrevne Calvusvers's Sammenhæng er ukjendt), er der dermed givet et Udgangspunkt for Benyttelsen af Verset i Ciris, men ikke i Bucolica. Paa det sidste Sted røber desuden det ørkesløse *mutata* den til en given Form bundne Efterdigter.

Af de andre Steder hos Leo skal jeg indskrænke mig til at anføre to, hvortil jeg har lidt at føie; de fleste lader sig forklare ud fra de allerede fremsatte Betragtninger. Aen. III 514 er *auribus aëra captat* om Palinurus, der staar op om Natten for at erfare hvad Vind der blæser, uheldigt; ingen kan erfare Vindens Retning ved at «indfange den med Ørene»; er det mørkt, saa man ikke kan see hvad Vinden er, maa man føle sig til det. Ciris 210—11: *auribus arrectis nocturna silentia temptat et*

pressis tenuem singulibus aëra captat staar Udtrykket naturligt og i oprindelig Brug (om Indaanding). Den fælleds Situation (en Person, der staar op om Natten medens alle andre sover) har været Udgangspunkt for Virgils Benyttelse af Cirisstedet, eller vel snarere for at det eengang brugte Udtryk løb ham i Pennen; hans notoriske Mangel paa Sømandskab har gjort den forkerte Anvendelse mulig. — De fire sidste Vers af Ciris vender tilbage i første Bog af Georgica (406—09). Leos Forsøg paa at eftervise at de staar paa deres Plads dette sidste Sted er ikke lykkedes og kunde ikke lykkes. De kommer midt i en Række Tegn paa godt Veir, der alle er tagne af Arat. De indledes med Versene: *apparet liquido sublimis in aëre Nisus et pro purpureo poenas dat Scylla capillo*. Man faar her det Indtryk at det er Havørnens Tilsynekomst der varsler godt Veir, og overraskes ved at skulle høre om dens Forfølgelse af Ciris. Denne indtræder nemlig altid naar Ørnen seer Ciris, og kan derfor ikke i og for sig være noget Veirtegn — hvad der da heller ikke ellers er overleveret det Mindste om. Den følgende fire Vers lange Skildring af deres indbyrdes Forhold kommer derfor saa malplaceret som vel muligt. Derimod danner det Hele en virkningsfuld og den eneste naturlige Slutning paa Cirismythen. En isoleret Betragtning af de to Steder vil aldrig kunne føre til andet Resultat end at Versene er digtede til deres Plads i Ciris og derfra overtagne i Georgica. Hvad Virgils Udgangspunkt for at sætte dem mellem Veirtegnene har været, er ikke godt at vide.

Endnu kræver en Iagttagelse af Jahn (i Hermes 37, 1902, p. 161 ff.) et Par Ord. Jahn gjør gjældende at enkelte af Parallelerne mellem Ciris og Virgil tillige viser Tilslutning til Theokrit, der ellers ikke synes at være benyttet i Ciris. Det vigtigste Sted er Ecl. VIII 41 = Ciris 430: *ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error*; cfr. Theocr. 3, 41: *ὡς ἴδεν, ὡς ἐμάνη, ὡς εἰς βαθὺν ἄλατ' ἔρωτα*; 2, 82: *χὼς ἴδον, ὡς ἐμάνην, ὡς μοι περὶ θυμὸς ἰάφθη*. — Jahn er ganske rigtig opmærksom paa den Mulighed at de fra Græsk oversatte Ord (*ut vidi ut perii* = *ὡς ἴδον ὡς ἐμάνην*) kunde forekomme hos andre alexandrinske Digtere end Theokrit og derfra være gaaet over i Ciris. Det er da ogsaa oftere udtalt at Ciris neppe er forfattet ganske paa fri Haand, men efter et græsk Forbillede (jvfr. Rohde Griech. Roman¹ S. 93 m. Anm. 3). Jahn argumenterer nu videre, at da Virgil i Ecl. VIII i stort Omfang har benyttet netop Theokrits Id. III, saa vilde det være højst mærkeligt,

om han paa dette Sted skulde have laant sit Udtryk fra Ciris og ikke direkte fra Theokrit. Han har fuldstændig Ret — dersom man gaar ud fra at Ciris er af Gallus eller overhovedet af en anden Forfatter end Virgil; men hans hele Bevisførelse falder sammen, naar man regner med den Mulighed, at Virgil selv har præget Udtrykket i Ciris og derfra overtaget det i Bucolica som Ækvivalent for det samme græske Udtryk han engang før havde oversat. Og føier man saa hertil Skutsch's Iagttagelse, at *malus error* passer langt bedre i Ciris end i Ecl. VIII, og noterer man yderligere, at netop disse Ord ikke har noget Tilsvarende hos Theokrit (trods Jahn S. 168), saa vil man vanskelig kunne bestride at denne Mulighed nærmer sig stærkt til Vished.

Den alvorligste Indvending mod den her fremsatte Hypothese om Ciris's Tilblivelse vil altid hentes fra den store Forskjel, der er mellem dette Digts Stil og Teknik og Virgils øvrige Værker, selv dem der maa ligge Ciris nærmest i Tid. Herved er dog først at mærke, at man ikke med Sikkerhed kan bestemme Ciris's Affattelsestid. Dersom den Messala, til hvem Digtet er dediceret, og som Vs. 36 tiltales *iuvenum doctissime*, er den bekjendte M. Valerius Messala Corvinus, saa kan Digtet ganske vist ikke godt være ældre end ca. 45; thi Messala var rimeligvis født 64 f. Chr., ialtfald neppe tidligere. Men en Ansættelse saa faa Aar før Bucolica er ganske vist lidet trolig; man synes derfor at maatte opgive at identificere Digtets Messala med den bekjendte Stormand. Derimod passer Indledningens Angivelser nøie til den Tid, da Virgil havde opgivet Rhetorikens Studium og den praktiske Sagerervirksomhed, og hengivet sig til Studiet af Epikurs Philosophi. Herved føres vi til Tiden omkring 50, og med den stemmer Digtets hele Teknik og Valget af dets Sujet ypperligt.

Det er lidet sandsynligt, at Ciris er blevet udgivet af Virgil selv; der er endog Steder i Digtet (især Indledningen og Vs. 139 ff.) der tyder paa at det ikke er blevet gjort helt færdigt til Udgivelse. Disse to Antagelser vil forklare baade den udstrakte Benyttelse Virgil har gjort af Digtet netop i Bucolica, og de store Ujevnheder der findes deri. Vi veed jo at Virgil bragte sine Vers til Verden som nogle kluntede Uhyrer, der først efter langvarig Behandling fik den Form som han selv ansaa for tilfredsstillende. Den første Antagelse stemmer ogsaa med den Plads Digtet har i vor Overlevering.

Anmeldelser.

Inscriptiones Graecae ad illustrandas dialectos selectae, scholarum in usum edidit Felix Solmsen. Leipzig 1903, Teubner. VIII + 96 p.

Fremkomsten af denne lille Samling maa hilses med Glæde. Udgiveren bemærker i sit Forord med Rette, at der har været Trang til en saadan, da den sidst udkomne Udgave af Cauers bekendte Samling, *Delectus* etc., nu er 20 Aar gammel og en ny Udgave ikke synes at ville fremkomme og paa den anden Side Interessen for Studiet af disse Indskrifter vistnok er i Stigen. Han har da foranstaltet en Samling af de vigtigste Indskrifter til en billig Pris (2 Mark) og det er at haabe, at denne vil blive meget benyttet.

Om Valget af de optagne Indskrifter kan der naturligvis være forskellige Meninger, men i det hele forekommer det Anmelderen at være tilfredsstillende. Udgiverens Grundsætninger, væsentlig kun at meddele saadanne gamle Indskrifter, hvor Dialekten endnu er ganske ren eller kun lidet paavirket af det almindelige Sprog, samt at udelade de altfor fragmentariske, kan med Henblik til Samlingens Formaal kun billiges. Blandt de 50 Indskrifter Samlingen rummer findes, for blot at nævne de største, den store Gortynindskrift, tabulae Heracleenses og Labyadeindskrifterne fuldstændigt meddelte, men ogsaa om de andre gælder det, at de fleste er saa vigtige og interessante, at de nødtig maatte savnes.

Den Form, hvori Indskrifterne er udgivne, er som man kunde vente det af saa kyndig en Mand paa dette Omraade som Solmsen, fortrinlig. Stenenes Tekst aftrykkes nøjagtigt, saaledes (i Modsætning til de fleste Udgaver) med Bevarelse af ϵ og o , ogsaa hvor de udtrykker henholdsvis η og ϵi , ω og ov . Til Vejledning for Begyndere har S. da tilføjet Længdetegn, hvor Længden er sikker, og hvor der kan være Tvivl oplyst dette i en Anmærkning.

Til hver Indskrift er medgivet et kort kritisk Apparat indeholdende afvigende Læsemaader og de vigtigste fremkomne Konjekturen, som det synes i fyldestgørende Omfang. Nogen egentlig Kommentar gives derimod ikke, bortset fra enkelte spredte Bemærkninger, men hver Indskrift indledes med en fyldig Litteraturfortegnelse over Udgaver og Steder hvor den er behandlet.

Nogle Steder er der Uoverensstemmelser med tidligere Udgaver i Angivelsen af hvad der kan læses paa Stenen og hvad der er suppleret, men disse er uden Betydning. Til at diskutere

enkelte Steder er der ingen Anledning her, den givne Tekst er overalt godt funderet, og Varianterne i alt Fald anførte.

Alt i alt en meget brugbar Bog, som man maa være Udgiveren taknemlig for, og som nok skal gøre sin Nytte.

Elof Olesen.

Memoria Graeca Herculanensis, cum titulorum, Aegypti papyrorum, codicum denique testimoniis comparatam proposuit *Guilelmus Crönert*. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri. MCMIII. X + 318 SS. 8vo.

Wie heutzutage bei der Neuherausgabe älterer Litteraturwerke die Orthographie des Verfassers oft modernisirt wird, entweder absichtlich, was unter Umständen vertheidigt werden kann, oder unabsichtlich, was natürlich nur verwerflich ist, so stehen unsre mittelalterlichen Handschriften der Classiker im Verdacht eher die Orthographie des Schreibers als die des Verfassers zu geben. Bekanntlich hat man daher längst angefangen die dem betreffenden Schriftsteller gleichzeitigen Inschriften als authentische Zeugnisse zur Controlle heranzuziehen und danach die handschriftliche Ueberlieferung zu ändern, und dagegen ist nichts einzuwenden, vorausgesetzt dass das inschriftliche Material umfangreich genug ist, und dass der Herausgeber mit Tact und nicht mit roher Rutine verfährt. Weit geringere Beachtung in dieser Beziehung hat bisher eine andere Classe authentischer Zeugen gefunden, die aus dem Alterthum erhaltenen Bücher, d. h. für die griechische Litteratur bis vor wenigen Jahren im wesentlichen die Herculanensischen Rollen. Es ist daher mit Dank zu begrüßen, dass W. Crönert, dessen Studien über die volumina Herculanensia schon viel wertvolles aus dieser noch lange nicht erschöpften Grube zu Tage gefördert, es in dem vorliegenden Buch unternommen hat sie für solche Fragen auszubeuten. Ein vitales Interesse für die Philologie wird man diesem ganzen Gebiet nicht beimessen. Aber erstens ist Genauigkeit auch im kleinsten gute Philologensitte, und Kleinigkeiten haben sich oft genug zu wichtigen Ergebnissen summirt. Zweitens ist die Grenze zwischen rein Orthographischem und Formenlehre äusserst schwankend, und unscheinbares ist oft für die Sprachgeschichte von Bedeutung geworden. Der Verf., der eine Neubearbeitung von Passows Lexikon vorbereitet, hat sich auch nicht auf Orthographisches beschränkt; angeregt von W. Schulze, dem das Buch dedicirt ist, hat er alles für die Formenlehre wichtige und viel lexicographisches Material zusammengestellt, wie schon die Inhaltsangabe der 8 Abtheilungen des Werks zeigen

kann: 1) Orthographisches von den Vocalen, 2) Orthographisches von den Consonanten (bis S. 100), 3) Grammatisches von den Vocalen, 4) Grammatisches von den Consonanten, 5) Nomina, 6) Verba, 7) Alphabetisches Verzeichniss der Verbalformen, 8) Einige zusammengesetzte Wörter. Wie der Titel angeibt, hat er neben den Herculansenischen Rollen auch Inschriften und alte Handschriften und besonders die in den letzten Jahren gefundenen Papyri berücksichtigt und so ein reiches Material gesammelt, das Herausgebern griechischer Schriftsteller von der Ptolemäerzeit abwärts ähnliche Dienste leisten kann wie für ihr Gebiet Meisterhans' Grammatik der attischen Inschriften, und dessen Benutzung durch ausführliche Indices (S. 300—318) erleichtert wird.

Diese Zusammenstellungen mahnen zu Vorsicht in Aenderung von Formen, die der Schulgrammatik widersprechen, wie z. B. *προρηθεῖσιν* (S. 80; so *ἀναρπιζομένων* Ptolemaios Synt. I 23, 6 u. *προρήσεων* ib. II 203, 10 die beste Ueberlieferung) oder *δολογῶν* (S. 214, vgl. S. 43) oder *βαρεῖα* als Neutr. plur. (S. 111). Gegen Gleichmacherei sprechen die Zeugnisse für *ἀεί—αἰεί* S. 104 und die reichen Sammlungen über Substantiva auf *-εῖα, -ια* S. 31 ff. Die Papyri bieten ja jedenfalls eine Handhabe um den Antheil der byzantinischen Schreiber an der äusseren Sprachform unser Classikertexte richtiger zu beurtheilen; Schreibarten, die schon die Papyri kennen, sind nur unter besonderen Umständen den Byzantinern zuzuschreiben. Aber natürlich bleibt die Gefahr nun antike Schreibergewohnheiten für die Hand des Schriftstellers zu nehmen. Bei der Entscheidung muss, wie der Verf. öfters hervorhebt, sowohl das Niveau des Schriftstellers (und der betreffenden Schreibweise) als die Qualität seiner Ueberlieferung beachtet werden. *πάλι* vor Consonanten z. B., das in den Papyris der Römerzeit vereinzelt auftritt, von Phrynichos für seine Zeit bezeugt wird und sich in der Volkssprache immer erhalten hat, wird man dem Philodem belassen, da die voll. Herc. es in seinen Schriften, und in ihnen allein, öfters bieten, dem Hypereides aber wird man es nicht zutrauen, wenn auch der schlecht geschriebene Pap. des *Ἐπιτάριος* es ein Mal hat (S. 140). *δύω*, das weder in attischen Inschriften noch in den voll. Herc. vorkommt, dagegen für die alltägliche Sprache durch die Papyri bezeugt ist, darf aus altchristlichen Schriften nicht entfernt werden, dagegen wohl bei attischen Schriftstellern sowie bei Plutarch und Polyb, besonders da es in der Ueberlieferung nicht sehr fest sitzt (S. 197). Wenn die voll. Herc. wie die späteren Inschriften *σώζειν* geben, kann es auch den Zeitgenossen Dionysios Halic., Diodor und Strabon mit den Hssn. zugetraut werden, wogegen bei den Attikern nach den alten Inschriften *σώζειν* mit Recht durchgeführt wird, und ebenso bei consequenten Atticisten wie Lukian die Spuren dieser Form, die sich in der Ueberlieferung erhalten haben, zu conserviren und vielleicht zu verallgemeinern sind (S. 51). Weitere

Beispiele der Sorgfalt, womit der Verf. Zeit und Umfang einer Schreibart zu bestimmen bemüht ist, sind die hübschen Auseinandersetzungen über *-σαι -σειε -σαιεν -σαιαν* S. 211 ff. oder über *οὐθείς* S. 155 ff. (*οὐθέν* Eukl. Elem. I 2, 1). Nicht so reinlich ist das Ergebniss der Untersuchung über *ποίησας* u. ä. S. 116 ff., ganz unbefriedigend, was über *ν ἐφελκυστικόν* zusammengestellt wird S. 137 ff.; hier vermisst man besonders genaueres über *ν* vor Consonanten; die Schulregel wird erst spät, etwa vom XIII. Jahrh. an, durchgeführt, aber der Brauch der alten Hssn. macht nicht den Eindruck der Willkür; vielleicht spielt die Art des folgenden Consonanten dabei eine Rolle. Das in Inschriften und alten Hssn. seltene *εἰκοσιν* kommt in den voll. Herc. selbst vor Consonanten vor, lmal doch auch *εἰκοσιεπτὰ* (S. 141). Dagegen stimmen die voll. Herc. mit den Inschriften in der Schreibung *μείγνυμι* (S. 29), *βιβλίον* (S. 21), *ἐνάκις* (S. 75) u. a.

Natürlich bleibt manches zweifelhaft. Dass *εἶρηκα, εἶρημαι* statt *ἦρηκα, ἦρημαι* (S. 38) oder *ἀποδείξει* als Coniunctiv (S. 37) und Dative wie *Ἐὐριπίδει* (S. 36) ohne weiteres in den Text gehören, wie jetzt vielfach angenommen wird, scheint mir nicht so ausgemacht. Diese Vertauschung von *η* und *ει*, die bekanntlich in attischen Inschriften seit etwa 380 verbreitet ist, hat nicht einmal in ihnen jemals vollständig gesiegt und stirbt vom I. Jahrh. v. Chr. an schnell ab; es ist daher gar nicht ausgeschlossen, dass die eigentliche Litteratur sich dieser Verwechslung enthalten hat, und dass die wenigen Beispiele der Hssn. auf Versehen der Abschreiber beruhen, wie Crönert es für die Coniunctivformen selbst zugiebt (S. 37 Anm. 3). Dafür spricht, dass *εἶρηκα* sich auch bei ganz späten Schriftstellern findet, die zu einer Zeit schrieben, wo diese Orthographie seit Jahrhunderten todt war (S. 38, 2), und dass sie nur in Geschäftspapyri verbreitet ist, aber z. B. im Thukydidespap. corrigirt wird (ibid.). Das Zeugniß der voll. Herc. ist so schwankend, dass es nichts entscheidet. Dagegen ist zuzugeben, dass die auffallend häufige Schreibart *ἔως ἄν ἄξει* u. ä. im Phaidonpap. nicht auf einfachem Irrthum beruht, sondern wie die gleichzeitigen Inschriften beurtheilt werden muss (S. 37, 3); aber um so bedeutsamer ist es, dass daneben auch die correcte Form vorkommt; Platon wird also *η* geschrieben haben, das der Schreiber dann unwillkürlich seiner eigenen Orthographie hier und da angepasst hat.

Aehnlich steht es mit den S. 61 ff. besprochenen Assimilationen wie *ἐμ μέσῳ, μὲν γὰρ*. Da sie der byzantinischen Schulorthographie fremd sind, müssen die nicht ganz wenigen Spuren, die sich in Hssn. erhalten haben (S. 62—63, aus Ptolemaios' Synt. füge ich hinzu I 127, 19; II 6, 4, 7; 22, 8 ἐμ D), auf das Alterthum zurückgehen, wo solche Schreibungen auf Inschriften und (in beschränkterem Maasse) in Papyris, auch den voll. Herc., häufig sind. Aber daraus folgt ja nicht, dass sie vom Schrift-

steller selbst herrühren; dass sie mehr dem alltäglichen Brauch gehörten, wird dadurch bestätigt, dass sie in den meisten literarischen Papyris so gut wie gänzlich fehlen (S. 62). Die entgegengesetzte Erscheinung, Schreibungen wie *ἐνκ*-, *ἐνπ*-, *ἐνλ*-, *ἐνμ*-, die auf Inschriften häufig sind, scheint Crönert selbst nicht der eigentlichen Litteratursprache zuzutrauen, indem er darauf aufmerksam macht (S. 57 ff.), dass sie desto seltner werden, je sorgfältiger ein Papyrus geschrieben ist. Aus Ptolem. Synt. kann ich folgendes anführen, alles aus D, der nach einer Papyrusvorlage lüderlich abgeschrieben ist: *ἐνκ*- I 14, 15; 24, 6; 335, 19; 348, 3; 503, 24; 504, 11; 512, 13; 526, 5; II 35, 12; 189, 9; 193, 18; 197, 12, 15, 22; 198, 2, 7; 200, 1; 278, 9; *ἐνπ*- I 104, 5; 505, 8 (in allen Hssn. II 530, 2; 531, 2); *ἐνλ*- I 276, 18 (auch C); *ἐνμ*- II 194, 1, 25 (auch C); 196, 12; 203, 23; 529, 10 (auch AC); aber auch die Uncialhs. A bietet einige Beispiele: *ἐνκ*- I 23, 1; 84, 14; *ἐνπ*- I 29, 21 (auch C); 220, 19; 267, 11; 405, 15 (auch C); 452, 9 (auch BC); *ἐνλ*- I 495, 18 (auch BC); *ἐνμ*- I 259, 10 (auch C); 261, 22; II 190, 9 (auch BC)¹.

Aber selbst wo wir es unzweifelhaft nur mit Schreibergewohnheiten zu thun haben, gewinnt manches, das man früher geneigt war als «Schreibfehler» einfach wegzuwerten, für die Sprachgeschichte Bedeutung; als Beispiele können genannt werden die reichen Sammlungen über *ἐνεχθεῖς* — *ἐνεγγθεῖς* S. 68 ff., über *λημψ*- S. 66 ff. (Ergänzung der Ausführungen von W. Schulze; zu den S. 67 angeführten Stellen aus Ptolem. Synt. kommen jetzt II 3, 6 AC, vgl. I 265, 14; D II 200, 17; 202, 12; 208, 21; [I] 261, 11 ist Druckfehler st. 268, 11) oder über das Augment S. 202 ff. Für die Aussprache interessant sind die Nachweise über *δλί(γ)α* S. 91 und *τᾶ(ν)τό* S. 126. Zur Orthographie von *Βρεττανία* S. 83 ff. bemerke ich, dass *Βρι*- in Ptolem. Synt. nur an der S. 85 angeführten Stelle in D vorkommt; D hat meist *Βρεττανία* (I 112, 17; 113, 9; 114, 4), I 113, 3 *Βρεττανία*, nur I 111, 14; 140, 1 *Βρεττανία*, wie die übrigen Hssn. immer.

Auf eine wenig erörterte, nicht uninteressante Frage gehen die Bemerkungen über Worttheilung S. 10 ff. ein; zu den Sammlungen aus Hssn. S. 15—16 füge ich hinzu, dass in der Uncialhs. von Ptolem. Synt. (A) ein gleichzeitiger Corrector, der auch einen Theil der Hs. geschrieben hat, öfters die Worttheilung corrigirt, so I 219, 3 *εἰστά* in *εἰσ|τά*; 301, 2 *ἐκλείψεων* in *ἐκ|λείψεων*; 329, 9 *διασαφεῖται* in *δια|σαφεῖται*; 379, 14 *ἰσην* in *ἰση|ν*; 394, 8 *ἐν* in *ἐ|ν*, vgl. 397, 7; II 171, 19 *νότιος* in *|νότιος*, vgl. II 218, 2 (merkwürdig I 438, 4 *δεκ* in *δε|εκ*), I 270, 19

¹ Zu S. 60 vgl. Ptolem. Synt. I 416, 5 *ονν*- D, zu S. 53 ff. *ἐγλειπτικούς* D I 501, 8 u. 5.

ἤλεγ|ξεν in ἤλε|γξεν; 277, 10 διεψενο|μένη in διεψευ|σμένη wie 327, 19; 339, 15; 344, 6; 352, 2; II 192, 15; 193, 4; 346, 12; 467, 20; ἀποδεδειγ|μένη in ἀποδεδειγ|μένην I 334, 6; ἀριθ|μούς in ἀρι|θμούς I 383, 21; 483, 18 und sich selbst corrigirend II 496, 13¹. Merkwürdig abweichend corrigirt dieselbe Hand I 304, 24 σύνεγγυς in σύ|νεγγυς; 445, 2 εἰσ|εγγυκόντες in εἰσε|νεγγκόντες (vgl. die Selbstcorrecturen I 501, 4; II 3, 22; 37, 1).

Der Verf. will sich eigentlich auf die Erscheinungen beschränken, wofür die voll. Herc. Beispiele bieten. Da aber auch ihr negatives Zeugniß von Bedeutung sein kann, knüpft er zuweilen seine Sammlungen an ein solches, so über Comparative und Superlative zweier Endungen, die in den voll. Herc. nicht vorkommen, S. 181; sehr dankenswerth ist auch die Zusammenstellung von Positiven zweier Endungen S. 182 ff., die ausser den voll. Herc. auch Strabon und andere ihnen gleichzeitigen Schriftsteller ansbeutet (ἐσπέριος und ἐφῶς S. 184—85 schwanken auch bei Ptolemaios). S. 142—43 wird festgestellt, dass die voll. Herc. zwar πολλάκι aber nicht z. B. ἐνάκι kennen, und hieran wird eine Anmerkung über die besonders bei den Mathematikern beliebten Formen ohne -ς geknüpft; die S. 143 Anm. 3 angeführte Stelle aus «Euklid» V 48, 25 beweist nichts, da nur die geringere Ueberlieferung das *ς* weglässt und ausserdem das XV. Buch der Elemente aus dem 6. Jahrh. stammt; dagegen sind bei Ptolemaios Synt. II 217, 7, 20 τριακοντάκι und ὀκτωκαιδεκάκι einstimmig überliefert. S. 203 werden zu διελέχθη, das 1mal in den voll. Herc. vorkommt, Beispiele für die interessante Analogiebildung διειλέχθην gesammelt, S. 215 ff. sucht ein Excurs die Coniunctivformen διδοῖς διδοῖ in Ionischer Prosa festzustellen; S. 98 ff. veranlasst die Form φιλιείους der voll. Herc. eine Auseinandersetzung über das Wort φιλία oder φιλία, deren Ergebnis: φιλίτιον aus φιλίτης, das sich zu φιλία verhalte, wie συμμορίτης zu συμμορία, allerdings kaum Zustimmung finden wird. Wenn φιλία, das bei den älteren Schriftstellern allein vorkommt (bei Xenoph. Rep. Lac. jedoch mit der Variante φειδίτιον), wirklich das richtige wäre, würde die andere Form ganz unerklärlich sein; φιλία ist wohl eine Volksetymologie und das richtige erst spät durch gelehrte Forschung über den spartanischen Staat bekannt geworden.

Diese Andeutungen mögen genügen um von dem reichen Inhalt des nützlichen und fleissigen Werks eine Vorstellung zu geben.

Das Buch ist lateinisch geschrieben. Das mag für ein solches

¹ Hieraus möchte man schliessen, dass die Vorlage diese Theilungsgesetze nicht befolgte; vgl. noch die Selbstcorrectur I 490, 22 μέσ|ως in μέ|σως.

Repertorium nicht unzweckmässig sein. Aber wenn es also wesentlich zum Nachschlagen, nicht zum Lesen, bestimmt ist, wäre auf alle Eleganz besser verzichtet worden; mir wenigstens kommen die obligaten Uebergänge schrecklich langweilig und abgeschmackt vor: *Iam apte ad ea nomina pergitur* (S. 31), *Et quoniam ad verba deducta est quaestio, facile quibus . . . tributum sit adiungitur* (S. 44), *Hucusque magnam partem de accrescenti gutturali res fuit; iam inspiciamus deletam* (S. 91), *Deinde si vocem πλείων spectamus* (S. 108), *Huic loco aptissimam duxi nominis χείρ memoriam* (S. 115), *Protinus ad diphthongum oi tendenti maxima consistit cura* (S. 116), *Verum recurrendum ad Atticos* (S. 118), *Inde iam facilem mihi ad diphthongum ev paravi viam* (S. 128), *His expositis ad exitus vocabulorum oculos concertamus* (S. 137), *His de initio verborum propositis ad terminos examinandos procedamus* (S. 210) usw. Redewendungen wie *ex Aegyptiorum litteris haec exhausseris* (S. 156), *Ionum usus . . . vicius ac vicens est habitus* (S. 216) oder *ad ipsum librarium recedunt* (S. 18, Anm. 1) sind auch keine Zierde, und mit *quidem* und *quoque* wird ein arger Missbrauch getrieben (*atque est quidem in Herodoto* S. 216, *errat quoque* S. 212 usw.) — um von *neminis* S. 13 Anm. 2 und *duo saecula ante* S. 16 Anm. 1 gar nicht zu reden. Der Titel des Buchs ist nicht unmittelbar verständlich.

J. L. Heiberg.

Aristotelis Ethica Nicomachea. Recognovit Franciscus Susemihl.
 Editio altero, curavit Otto Apelt. Lipsiae in aedibus B. G.
 Teubneri MCMIII. XXIX + 280 Ss.

Für diese neue Auflage sind keine weiteren Handschriften herangezogen worden, weil der Herausgeber davon keinen Nutzen erwartet. Dagegen hat er von der Haupthandschrift Laur. LXXXI, 11 eine von Rud. Schoell für H. Rasso gemacht Collation benutzen können und daraus einige unwesentliche Irrthümer im Apparat verbessert (1153^a 29 u. 30 hat Laur. ἀγαθά, nicht ἀγαθαί); für den Text hat sie nichts ergeben. Auch in den neuen Ausgaben der Commentatoren hat der Herausgeber nichts für den Text brauchbares gefunden. Selbst stenert er in der Vorrede 3 Coniecturen bei, von denen τὰ αὐτὰ st. ταῦτα 1139^a 24 ansprechend ist, aber das μέν, das die Hssn. vor oder hinter ταῦτα haben, nicht erklärt, die beiden andern (μεσότητος st. μέγεθος 1122^b 12, εἰ δεινός st. ἰδεῖν 1142^b 19, vgl. 1144^a 23 ff.) wenigstens beachtenswerthe Heilungsversuche sicher verdorbener

Stellen bieten¹. Was seit Susemihls Ausgabe erschienen ist, hat der Herausgeber registrirt und die werthvollen Litteraturangaben vervollständigt und übersichtlicher geordnet, wie überhaupt alles wesentliche aus Susemihls Vorrede wieder abgedruckt ist. Der Hauptfortschritt ist aber die zweckmässige Vereinfachung des Apparats, die wesentlich durch Weglassung der Namen von Gelehrten erreicht ist, die eine Lesart gebilligt hatten. Auch dass die Siglen, die Susemihl für die Uebereinstimmung von je zwei Hssn. eingeführt hatte, abgeschafft worden, ist nur zu billigen; ihre Bedeutung war in den verschiedenen Büchern eine verschiedene! Nur Schade, dass die alten schwerfälligen Siglen K^b O^d usw. beibehalten sind. Wie viel Raum gespart worden ist, lehrt der Augenschein. Da nämlich die Stereotypplatten für den Text wieder benutzt sind, entsteht durch die Kürzung des Apparats zwischen diesem und dem Text ein leerer Raum von ungleichmässiger Breite. Das sieht nicht hübsch aus, aber die bequemere Einrichtung des Apparats ist damit nicht zu theuer erkauft.

J. L. Heiberg.

Verhandlungen der 47. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Halle a. S. vom 6. bis 10. Oktober 1903. Leipzig 1904, Teubner. VIII + 191 S.

Det er en overvældende Mængde Foredrag, som Deltagerne i det 47. tyske Philologmøde have faaet at høre. Foruden i Fællesmøderne holdtes der Foredrag i 10 forskjellige Sektioner — deriblandt en mathematisk —, og i hvert enkelt Møde blev der holdt indtil 4 Foredrag. Det er da ikke saa underligt, at den Tid, der kunde indrømmes til hvert Foredrag, maatte indskrænkes til en halv Time. Men om Deltagerne have været i Stand til i Løbet af saa kort Tid at optage og fordeje saa stort og forskjelligartet et Stof, turde vel være tvivlsomt.

I Oversigten over Mødets Forhandlinger gives der kun ret kortfattede Referater af Foredragene, af hvilke ogsaa de fleste ere eller ville blive trykte andetsteds. Her vil det være tilstrækkeligt at henlede Opmærksomheden paa nogle af dem, der synes at have haft mest Interesse.

---

¹ Statt *ιδεῖν* schlug Madvig Adv. cr. I 462 *δεῖν* vor, was weder Susemihl noch Apelt erwähnen, obgleich dieser S. XXIII die Adv. cr. mit auführt. So hatte die alte lateinische Uebersetzung, was Susemihl noch anführte, Apelt aber weglässt; es scheint zwar nicht zu genügen, war aber doch erwähnenswerth.

Flere af Foredragene ere nærmest at betegne som Beretninger, saaledes Vollmers Beretning om den latinske Thesaurus og Matthias's om Brødrene Grimms tyske Ordbog, hvis Tilendebningelse møder store Vanskeligheder. Endvidere de archæologiske: Hülsens om Udgravningerne paa Forum Romanum, Noacks om Paladserne i Knosos og Phaistos, Grenfells om de i 1903 foretagne nye Udgravninger i Oxyrhynchos, hvis vigtigste Resultater senere ere offentliggjorte i 4de Bind af *The Oxyrhynchus Papyri*. Andre Foredrag synes at have haft en væsentlig theoretisk Interesse, saaledes et Foredrag om Forholdet mellem Archæologi og Numismatik af Pick og et andet om Forholdet mellem Philologi og Folklore af Voretzch. Foredrag af pædagogisk Indhold holdtes ikke alene i den særlige pædagogiske Sektion, men ogsaa paa andre Steder. Betegnende for Forskjellen mellem tyske og nordiske Forhold er Muffs Foredrag om Sophokles i Skolen. At betegne Chorsangene som en særlig Pryd, der navnlig fryder Ungdommen, vilde en nordisk Skolemand ikke turde vove — hvad enten Talen var om Original eller om Oversættelse. Megen Diskussion vakte Cauers Foredrag om det indbyrdes Forhold mellem de forskjellige Retninger af højere Skoler. Han var klar over, at det ikke længere er muligt at faa Plads til alle Fag indenfor samme Retning, og forlanger derfor, at hver Retning skal samle sig om sine Hovedfag, saaledes at den dog fra de andre Retninger optager de almindelige Synsmaader og Metoder. Hvad der menes hermed, illustreres tildels ved Müllers Foredrag om den Betydning, det har for Matematiklæreren at blive bekendt med sin Videnskabs Historie og Litteratur og med Opriindelsen til dens Terminologi.

Af Foredrag, der bringe nye Synspunkter eller nye Resultater, er der flere at nævne. Winterfeld paaviser Betydningen af Studiet af den latinske Litteratur fra Middelalderen, som han paralleliserer med den byzantinske. Et nyt Hjælpemiddel for den philologiske Kritik har Sievers udfundet ved Paaavisningen af, at der til Grund for de forskjellige Forfatteres Skrifter ligger visse bestemte Typer af «Sætningsmelodier», som enkelte let reagerende Læsere ere i Stand til at reproducere. Her aabnes der for Textemendationen (eller Textinterpolationen) et vidt Felt. Keil henleder Opmærksomheden paa en forglemt Humanist, Carlo Valgoglio, og Franck fremdrager et i 1899 efter et københavnsk Haandskrift udgivet nederlandsk Digt «Leven van Sinte Lutgart», hvis Forfatter han formoder er Willem von Aflighem. De øvrige Foredrag forbyder Pladsen at nævne, om der end ogsaa blandt dem findes adskillige tankevækkende.

Til Slutning bør de vedtagne Resolutioner omtales. Man vedtog et Andragende til det østerrigske Kultusministerium om snarlig Offentliggjørelse af Erkehertug Rainers Papyri og et til den tyske Rigskansler om at medvirke til, at Brødrene Grimms

Ordbog kan blive afsluttet i en overskuelig Fremtid. Endelig udtalte man Ønsket om, at den Skik at hædre berømte Mænd med Festskrifter snart maa gaa af Brug.

Hans Ræder.

Christian Harder, Homer. Ein Wegweiser zur ersten Einführung in die Ilias und Odyssee. Mit 96 Abbild. u. drei Karten in Farbendruck. Leipzig u. Wien, 1904, Freytag & Tempsky. VIII + 282 S.

En Kommentar til Homer, ikke til enkelte Vers og Ord, men Redegørelse for de Forhold, hvorunder Folk levede paa de homeriske Digtes Tid eller før den, en Fremstilling af deres Opfattelse af Guder og Mennesker, et saadant Forsøg er ovennævnte Bog, beregnet, som Forordet siger, fornemmelig paa Lærere, der underviser i Skoler, hvor Græsk ikke er optaget i Læseplanen, men hvor der dog gennem Oversættelser stiftes Bekendtskab med de homeriske Digte; dog haaber Forf., at den ogsaa kan være til Nytte, hvor den græske Text læses.

Det er et ikke ringe Maal, Forf. har sat sig; der kræves en omfattende Viden og Kendskab til den fjærneste græske Oldtid og Litteraturen derom og Evne til at samle og sigte de meget spredte Oplysninger. Trods mange gode Betingelser kan man dog ikke sige, at det er lykkedes Forf. paa en i alle Henseender tilfredsstillende Maade at løse sin Opgave.

I Forordet siger H.: «Das Masz des allgemein Zugestandenen ist kein geringes; und so schien es mir nicht unmöglich, mit Weglassung des Unbrauchbaren und Unbeweisbaren ein genügendes Bild von der homerischen Zeit zu bieten». Men det er netop dette «unbrauchbare» og «unbeweisbare», som ikke tilstrækkelig er holdt borte fra Fremstillingen. Allerede i Indledningen: «Geschichtliche Grundlagen» er der ikke saa faa dristige og ubeviste Paastande, og i Afsnittene om Guder og Heroer (S. 60—105) endnu flere. Der anføres en Del Oversættelser af Egennavne, der for største Delen synes meget betænkelige, f. Ex. S. 6 Ἀχαιοί: «die Erlauchten»; S. 72: Apollo «der von der Hürde», hvortil nævnes som Støtte et Ord ἀπιέλλα, som ikke eksisterer; S. 73: Artemis: «die Schlächterin»; S. 74: Hermes: «der Gott des Steinhaufens» o. fl., og der er mange mærkelige Udtalelser, der ikke uden videre kan anses for at høre til det, som alle er enige om, f. Ex. S. 15, 1: Døerne var nærmere i Slægt med Italiens Befolkning end med Grækenlands i den mykeniske Tid; S. 16 opstilles den Slutning, at den Omstændighed, at Sagnet lader Tydeus forlade Ætolien og drage til Argos, viser, at Ætoliens

oprindelige Beboere maatte flygte for Dorerne. S. 94 er Achilleus «ursprünglich ein Wassergott», men S. 228 er han «der Frühlingsgott». Thersites er «ursprünglich eine dem Achill feindliche Gottheit des Winters»; Hektor «ein alter böotischer Heros; in Theben wurde er verehrt». S. 95: Trechos (Il. V 706) bliver naturligvis «der Stammheros der Landschaft Trachis», hvorvel Homer kalder ham en Ætoler; men «zwischen Trachis und Ætolien bestand seit alten Zeiten ein enger Verkehr». S. 97: «Auch alte Wohnsitze der Troer selbst werden nachgewiesen in Attika zwischen Athen und Phaleron». S. 100 erklæres Iphitos for «ein Vertreter der altgriechischen von den Dorern angegriffenen Völker». S. 101 faar man at vide, at Æneas oprindeligt hørte hjemme i Orchomenos i Arkadien. Der kunde nævnes mange flere Exempler. Det er muligt, at et og andet af dette kan have nogen Sandsynlighed, skønt det, f. Eks. naar man ser efter hos Pauly-Wissowa, viser sig, at der er flere andre Forklaringer foreslaaede, der kan være ligesaa gode eller daarlige, og hvortil knyttes Bemærkningen: «Lose Vermutungen», eller, hvis man tager sin Tilflugt til Roscher, viser sig, at det, man søger, end ikke er nævnt; men hvorledes det end forholder sig dermed, saa maa en Bog, der vil tjene Lærere til Vejledning og samle et Stof, der ellers møjsommeligt maa hentes i store Værker, nødvendigvis forsynes med Henvisninger til de Kilder, hvorfra Forf. har sine Oplysninger. Man maa kunne se, hvad der tjener til Støtte for saadanne Paastande. Men Citater af den Slags mangler ganske, en meget følelig Ulempe ved de ovennævnte Dele af Bogen. Derimod er der baade der og andre Steder Citater nok tagne fra selve Iliaden og Odysseen. Men besynderligt nok er det mange Gange, som om det kun er Forf. om at gøre at nævne et Sted, hvor det af ham omtalte Navn forekommer, ligegyldigt om Stedet ellers passer. Saaledes tales S. 67 om Titanerne «welche in den Tartaros verbannt wurden»; hertil citeres Il. VIII 13, hvor Zeus siger, at han vil kaste enhver af Guderne, der mod hans Befaling hjælper Troer eller Achæer, i Tartaros. S. 92 omtales det, at Dioskurerne fra gamle Dage æredes i Lakedæmon; hertil citeres Od. XI 300 og Il. III 237, men intet af Stederne findes den mindste Hentydning til denne Dyrkelse. Det samme gælder paa samme Sted om Tiresias, Lenkothea og Herakles. Lignende Steder findes S. 16, 7; S. 20, 14; 36, 5 (Od. XI 522) og 14; 37, 1, 3, 11, 12 (de fleste af Citaterne); 60, 2; 66, 4; 74, 20 (som Bevis for at «Hermes zerstreut Wolken und Nebel» citeres Il. III 11, hvor der staar, at Notos udbreder Taage); 78, 13 (Od. XI 572); 80, 4; 157, 4 (Il. V 734), 8 (Il. XXIV 647), 10 (der tales om, at Kapper [*χλαῖναι*] kunde lægges dobbelt; hertil citeres Il. XXIV 230 og Od. XXIV 276, hvor der begge Steder tales om Kapper, der er enkelte, *ἀπλοῖδες*); 251, 1; 256, 9. Disse Steder som Eksempler, men der er sikkert flere. Hertil kommer Trykfejl i Citaterne: S. 6, 1; 36, 9; 66,

3 og 11 (Il. V 71); 80, 4 (Il. XXII 230) o. a. St. Nogle Steder falder Forf.'s Bemærkninger ret komisk som S. 248: «Taktgefühl verbot dem Sänger, den Amphinomos, den verständigsten der Freier, unter Odysseus' Händen sterben zu lassen» eller (samme Side), for at man ikke skal finde det upassende, at Apollo sidder og skyder paa Grækerhæren i 10 Dage (Il. I 43—54), «fügt der Dichter die Vorstellung von den Totenfeuern hinzu, so dass jenes Bild gar nicht erst Anstoss erregen kann». S. 226, 2 anføres som Exempel paa upassende Billeder og Lignelser, at Ajas lignes med et Vildsvin.

Medens altsaa Mytologiens og Sagnhistoriens Behandling ikke er fyldestgørende, synes de forskellige Afsnit S. 105—226 at være meget mere vellykkede. Her har Forf. holdt sig til Digtene selv og Udgravningernes Resultater uden at lade enten sin egen eller andres Fantasi føre ham ud i det vilde. Ogsaa Afsnittet: Die Entstehung der Gedichte (S. 230—243) vil være af betydelig Interesse for mange. Bogen er forsynet med mange Afbildninger, for største Delen gode og tagne efter virkelige Oldsager.

Kan man nu ikke ubetinget anbefale denne Bog, men maa opfordre til Forsigtighed ved Brugen, er der paa den anden Side meget, der læses med Fornøjelse og Udbytte. Det maa beklages, at Forf.'s store Flid ikke overalt har haft det forenskede Resultat.

E. Trojel.

Autenrieths Schulwörterbuch zu den homerischen Gedichten. Zehnte verbesserte Auflage besorgt von Adolf Kaegi. Mit vielen Holzschnitten u. zwei Karten. Leipzig u. Berlin 1904, Teubner. XIV + 374 S.

At Autenrieths Ordbog til Homer har oplevet 10de Oplag, er et Bevis paa dens Brugbarhed for Disciplene og paa den Dygtighed, hvormed Forf. og efter hans Død Prof., Dr. Kaegi har gennemført Arbejdet og stadig søgt at følge med Forskningens Fremskridt. Skulde man indvende noget imod den, vilde det snarest være, at den sine Steder maaske er lidt for indholdsrig for en Bog beregnet til Skolebrug; men Udg. skriver i Fortalen, at det havde været hans Hensigt at forkorte den paa mange Punkter, men at Tiden var bleven ham for knap dertil. Det næste Oplag vil altsaa sandsynligvis bringe Forandringer i den Henseende.

Til Trods for al anvendt Omhu synes Citaterne at indeholde adskillige Fejl, der dels endnu hidrører fra første Udgave, dels har indsneget sig paa forskellige Maader. Ved et løseligt Gennemsyn fandtes under *A* følgende: S. 7 *Ἀδρηστος* (3): 51 for 63;

(4): 604 for 694. S. 10 ἀνήρ; 684 for 864. S. 14 Αἰεΐας: «nach Hektor der tapferste», men de to anførte Steder indeholder intet derom. S. 17 αἰόν: Σ 58 for X 58. S. 30 ἀμφιέννυμι: ζ 23 for? S. 57 Ἀσκληπιός: Α 194 for Δ 194. S. 59 ἄτη: 301 for 302. S. 60 ἀλός: ι for τ. S. 61 ἀντή: Β 135 for? Γ 331 for Δ 331; Ἀντόλυκος: Lin. 2 og 3: τ 396 ombyttet med ω 334 og τ 409 for τ 406; Lin. 6: ἐπίστορα for ἐπίστορα. S. 62 αἰώς: Ι 590 for Ι 599. S. 64: Ἀχιλλεύς: Γ 681 for Β 685; Φ 408 for?; Ι 490 for Α 490; λ 410 for?; 477 burde udelades, 482 rettes til 485.

Det er ret naturligt, at der findes Fejl blandt saa mange Citater, dog burde maaske et 10de Oplag være nærmere ved Idealet.

E. Trojel.

Methode Toussaint-Langenscheidt. Brieflicher Sprach- und Sprech-Unterricht für das Selbststudium der spanischen Sprache von Dr. S. Gräfenberg unter Mitwirkung von D. Antonio Paz y Mélia. 668 S. + 6 Beilagen och ett Sachregister om tillsammans 227 S. Stor 8°.

Den här ifrågavarande metoden torde vara allmänt bekant. Den har redan följts vid utarbetandet af «språkbref» eller läroböcker i engelska, franska och ryska; omedelbart efter de spanska språkbrefven började utgifvandet af italienska och svenska; och under förberedelse äro nederländska, rumänska och ungerska språkbref. Brefven utkomma med fjorton dagars mellanrum i tvenne kurser å aderton bref i hvarje.

Meningen med dem är, såsom redan i titeln angifves, att tjäna själfstudiet. Följaktligen äro de mycket populärt hållna i framställningen, och häri ligger en af deras förtjänster. Vidare återkommer framställningen ofta till en och samma sak, som vändes och ses på olika sätt eller i olika sammanhang. Häri ligger, då det är fråga om praktiskt språkstudium, en annan förtjänst. Detta praktiska språkstudium understödjes för öfrigt af goda råd, anvisningar och upplysningar af alla slag. Anmärkningsvärda äro särskildt de i dialogform gifna meddelandena om land, folk och sedvänjor i det ifrågavarande språkets område.

Men äfven för den framskridne filologen äro språkbrefven intressanta, hufvudsakligen genom rikhaltigheten af de meddelade fakta och framställningens tillförlitlighet.

I detta sista hänseende böra författarnes af de spanska språkbrefven namn gälla såsom fullgod borgen. Dr. Paz y Mélia, som är öfverbibliotekarie vid Nationalbiblioteket i Madrid och en

känd litteraturhistoriker, har naturligtvis på sin medarbetare, Dr. Gräfenberg, ur språkriktighetens synpunkt öfvat den bästa kontroll. liksom han väl och torde ansvara för riktigheten af framställningarna af spanska lefnadsförhållanden och litteraturhistoriska uppgifter. Dessa sista växa i Bilagan VI ut till en hel spansk litteraturhistoria, som är förträfflig. Man kan dock ej undgå att märka, att denna är i hög grad bearbetad efter Beer's *Spanische Literaturgeschichte* (i Sammlung Göschen, 1903), i allt fall den yppersta grundval att bygga på.

Alltså kan man lifligt anbefalla de spanska språkbrefven åt hvem som helst, som befattar sig med det spanska språkets studium. För den, som vill genomgå alla öfningarna i den ordning, hvari de följa hvarandra, kan icke annat slutresultat bli möjligt än att han kommer att sitta inne med en högst solid insikt i spanskan.

Några detaljanmärkingar torde emellertid vara befogade.

En af hufvuduppgifterna för den Toussaint-Langenscheidtska metoden är bibringandet af ett godt uttal. Den noggranna och samvetsgranna uttalsbeteckningen, som i de första brefven beledsagar hvarje ord och hvarje sats, är ett godt medel för detta ändamål. Men i de teoretiska partierna har någon gång sträfvandet till lättfattlighet fört med sig otillfredsställande uppgifter om spanska ljudförhållanden. Jag afser i främsta rummet likställandet af sp. *ll* och *ñ* med *lj* och *nj* (§§ 35, 36, S. 18). Visserligen är icke detta likställande absolut (för *ll* «ungefähr»), och s. 335 säges till och med, att *ll* och *ñ* beteckna ljud, som ej finnas i tyskan; men ingen läsare af §§ 35, 36 skall komma på annan idé än att återgifva *ll* med *lj* och *ñ* med *nj*. Och dock är detta ett mycket svårt misstag, som stöter ett spanskt öra i hög grad. Det är för öfrigt anmärkningsvärdt, att så ofta samma felaktiga uppgift återkommer i spanska grammatikor. I de af svenskarna Carlberg och Stavelius författade finnes den; i de mest brukliga af tyskar skrifna grammatikorna likaså; se Schilling, Wiggers, Ollendorff, Sauer, Förster; i Knapps och Edgrens på engelska skrifna ej mindre. Likväl jämföra flera af dessa författare *ll* med ital. *gli* och *ñ* med franskt *gn*. Franceson har den underliga motsättningen af *ll* såsom ett enkelt ljud (hvilket ju är riktigt) och *ñ* såsom ett dubbelt ljud (hvilket det alls icke är). Italienare, som skrifvit spanska grammatikor (t. ex. Manetta och Rughì eller Gorra) likställa *ll* med *gli* och *ñ* med *gn*, hvilket i det hela är riktigt (jag bortser från det sydspanska och amerikanska uttalet *ll* såsom *j*). Aranjó betecknar dessa ljudtecken såsom representanter för enhetliga ljud, palataler. Såsom sådana karaktäriseras de naturligtvis också af alla skolade fonetici, Sievers, Jespersen m. fl. och Nyrop i hans spanska läroböcker; i hans Kortfattat Spansk Grammatik, 3^e uppl., t. ex.: *ll* betegner en enkelt Lyd, det mouillerede *l* [ʎ], en Sammensmæltning af [ʎ] og [j]. Jespersen

skiljer som bekant i sin Fonetik på palatala och palataliserade konsonanter (s. 408); de förra ha högre tungställning än de senare; han anser ital. *gli* för palatalt och spanskt *ñ* för palataliseradt. Om ital. *gn* och spanskt *ll* yttrar han sig ej särskildt. Möjligen kan detta hänvisa på att graden, och i någon mån sättet, för palataliseringen är olika i de båda språken, åtminstone så att *gli* är vanlig palatal, under det *ll* är palataliseradt. Detta skulle lättare förklara öfvergången till *j*. Men i intet fall kan ansättandet af *ll* och *ñ* som *lj* och *nj* häraf få något stöd.

Såsom andra onöjaktigheter i det fonetiska partiet må anmärkas sammanställningen af det spanska *s* i t. ex. *desde* och det tyska eller franska klingande *s* i t. ex. *rose* (s. 17); uppgiften att ljudet *z* fattas i spanskan (s. 6) i stället för att det är ljudförbindelsen *ts*, som där fattas; regeln att *sc* alltid uttalas i spanskan som *sk* (s. 17) med glömska af ord sådana som *escena*; eller uppgiften att *n* blott framför *g* och *k* (*ch*) är nasalt (s. 20).

Vid substantiven talas om nom., gen., dat., akkus. (s. 53), gammal slentrian, som borde försvinna från de romanska språkens grammatik.

Hufvudtempora angifvas (s. 56) såsom pres., imperf., fut.; perfektet är dock mera ett hufvudtempus än imperf. (bortsedt från perf. logicum).

Ordet *maleta* användes (s. 192) i en dialog, men får först sedan (s. 210) plats i ordförteckningen till en annan dialog; sådana små lapsus förekomma här och där, men äro ju ytterst ursäktliga.

S. 414 ett i en lärobok anmärkningsvärdt tryckfel *trajo* för *trujo*; annars är korrektur synnerligen omsorgsfullt läst.

Åtskilnaden mellan adverb och konjunktion kunde i ett eller annat fall göras annorlunda (s. 357 ff); *entre tanto* t. ex. är väl snarare adverb än konjunktion.

Bland de sista textproffen upptages en komedi af Vital Aza: *Parada y Fonda* (från s. 400). Den är rätt betecknande för åtskilliga spanska förhållanden, särskildt hotellväsendet, men såsom dramatisk produkt så utomordentligt tarflig, att det förvånar, att den fått plats bland de annars förträffliga textproffen. Måhända har det skett för att visa, hvad spanjoren nu för tiden kan uthärda i sina teatersalonger. Quantum mutätus ab illo!

I sammanhang med dessa spanska språkbref må omnämnas en af Dr. Paz y Mélia utarbetad *Taschenwörterbuch der spanischen und deutschen Sprache* (Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung, u. å.) pris: 3,50 Mk. Den innehåller en spansk-tysk och en tysk-spansk del, tillsammans öfver 1000 tvåspaltiga sidor. Det är en förträfflig handbok, hvars förnamsta förtjänst är uttalsbeteckningen för de spanska orden, gifven efter samma metod som i språkbrefven.

Johan Vising.

Kr. *Nyrop*, Manuel phonétique du français parlé. Deuxième édition, traduite et remaniée par *Emmanuel Philipot*. Copenhague (& Leipzig & Paris) 1902, Det nordiske forlag. VIII + 182 pages.

I 1893 udkom første gang Nyrops kortfattede franske lyd-lære (112 sider); det er et bevis på denne bogs gode egenskaber, at den 1902 udkommer på ny i udvidet skikkelse både på fransk og dansk.

Bogen har først og fremmest et praktisk formål. Uden at fortabe sig i detaljspørgsmål giver den i det første kapitel begynderen en klar og tilstrækkelig oversigt over taleorganerne og deres brug, oplyst med billeder. — I fremstillingen, der helt igennem er bleven foretaget og adskillige steder ændret, lægger man i konsonanterne særlig mærke til den udvidede skildring af det dentale og velære *r* samt til indrangeringen af *h* blandt konsonanterne som «spirante laryngale», mens den tidligere var klassificeret som «aspireret stemmeles vokal». En tilføjelse er også de interessante bemærkninger (§ 67) om forekomsten af stød i fransk (Passy's «plosive laryngale»). I afsnittet om vokalerne er af særlig nyt en detaljeret undersøgelse af forekomsten af [ə], der skyldes oversætteren. Det samme er tilfældet med de forlængede konsonanter.

Nyrops Manuel ejer det pædagogiske fortrin at være fornøjelig, med mange oplysende og morsomme anekdoter, uden at tabe noget i retning af klarhed og overskuelighed. For så vidt synes bogen anlagt for germanske læsere, som den vrimler af jævnforelser og sammenligninger med og tagen afstand fra beslægtede lyde og fænomener i de forskellige germanske sprog. Det er sikkert et fremskridt, at forf. i den ny udgave benytter den af Association phonétique internationale brugte lydskrift, som ganske vist indeholder et for os danske særlig uheldigt tegn [œ], der, hvis det bruges i dansk skrift og tryk, uvægerlig opfattes som æ, bevis: trykfejlen s. 38, l. 4: [fæjte], for [fæjte]. Som trykfejl må vel også opfattes [pa], for [pa], *pas*, skønt det forekommer tre gange, §§ 38, 44, 93. — Fra først til sidst får man ved læsningen et stærkt indtryk af, hvor vanskeligt det ofte er at få fat i «le bon usage», og hvordan det franske sprog — også i den kultiverede form — ideligt skifter skikkelse og er et i høj grad levende og elastisk tungemål.

Er Nyrops Manuel således en god praktisk lærebog, så er den ypperlig som forskole for sproghistorisk, særlig lydhistorisk studium. Uden at karakteren af lærebog i moderne fransk undvikes, er det lykkedes forfatteren at indflede en mængde små historiske bemærkninger, der både forklarer de nutidige mærkeligheder og også har selvstændig værdi som det første solide grundlag for sproghistorien. Ad levende vej stifter begynderen

her bekendtskab med f. eks. assimilationer, lydforskydning, svara-
bhakti, osv., osv., og får straks et stærkt indtryk af skrift-
sprogets upålidelighed som historisk værdibetegnelse. Afsnit som
Écriture et prononciation (§ 168, flg.) og om ictus' skæbne i
romansk i modsætning til i germanske låneord (§ 136, flg.) må
give begynderen blod på tanden; ligeså forklaringen af den anden
lydforskydning i tysk (§ 27, Rem. 2). — Naturligvis er det for-
fatteren en stor støtte, at han hele tiden kan henvise til sin
Grammaire historique.

Anker Jensen.

---

*E.-E.-B. Lacomblé, Histoire de la littérature française. 2e édition.
Leipzig 1903, Teubner. 107 pages.*

En lille tiltalende bog, der, rigtig benyttet, sikkert med
udbytte vilde kunne anvendes i de højere klasser i latinskolen og
pigeskolen. Som forfatteren selv stærkt fremhæver, er det ingen-
lunde meningen, at den skal læres udenad, men at den skal tjene
som basis for «une leçon d'esthétique»; det kommer altså an på
den enkelte lærer, hvor megen tid han vil kunne afse dertil, og
hvilken interesse han vil kunne vække hos eleverne. Jeg kunde
tænke mig, at en nidkær lærer oplæste udvalgte oversættelser,
hele eller brudstykker; der foreligger jo en tilstrækkelig række
af sådanne fra klassikerne til nutiden, og også af den ældre lite-
ratur er adskillige ting oversat, som Roland, Aucassin. Renart,
o. a. Jævnside hermed skulde så vedkommende forfatters bio-
grafi eller literaturværks karakteristik læses hos Lacomblé og
eventuelt tjene som grundlag for korte samtaleøvelser på fransk
mellem lærer og elev — al egentlig udenadslæren udelukket.
Mon ikke en del af den tid, der så smukt bruges til «måned-
læsning», kunde gøres mere frugtbringende og mere dannende ved
på en forstandig måde at anvendes i den antydede retning? Som
sagt, et udvalg skulde det være. — Undertiden bliver forfatteren
noget langtrukken og noget for abstrakt i sine skildringer — er
på sine steder også noget svær rent sprogligt —, men som helhed
må bogen siges at være praktisk og let overskuelig.

Hvis man så synes, kan man til literaturprøver vælge blandt
dem, som forfatteren skønsomt har samlet i sit *Complément* (hos
Noordhoff, Groningue).

Anker Jensen.

F. A. Heinichen, Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch. 7. verbesserte Auflage, bearbeitet von *C. Wagener*. Leipzig und Berlin 1903, B. G. Teubner. XXVI + 937 pp.

Allerede længe har den foreliggende ordbog i Tyskland nydt anseelse som et af de bedste hjælpemidler ved skoleundervisningen i Latin, og utvivlsomt har de to sidste udgivere, A. Dräger og nu efter hans død C. Wagener, bidraget deres til at holde bogen på højde med de fordringer, man må stille til en sådan bog.

Som indledning findes korte oversigter over den latinske litteraturs historie og sprogets stilistik, tilsammen kun 18 sider. Trods den knappe plads er der dog i stilistikken givet adskillige nyttige sammenstillinger mellem latinsk og tysk sprogbrug, og opstillingen er praktisk og overskuelig, så det må være nyttigt for en secundaner at arbejde den igennem.

Selve lexikonet udmærker sig ved smukt, stort og tydeligt tryk på godt papir, som de tyske skoler forlanger det.

En virkelig anmeldelse af bogen, grundet på omhyggeligt studium af den, kan anmelderen ikke give; men han har i et halvt år stadig ved læsning af de forfattere, hvis ordskat er behandlet i den, benyttet ordbogen og har fundet, at den gennemgående ydede alt, hvad man kan forlange. Ved læsningen af en enkelt forfatter, nemlig Plautus, slog den ikke til; der mangler en del gloser og betydninger for gloser, der forekommer hos Plautus, selv i sådanne stykker, som kan tænkes læste i skoler (både i Ussings, Leos, Götz og Schölls udgaver). Udgifveren siger, at han har søgt at forbedre lexikonet ved at tage hensyn over alt til de nyeste og bedste tekster; for flere værker vilde det have været nyttigt, om der i fortalen havde været angivet, hvilken text der er lagt til grund.

I artiklerne er der taget mere hensyn til formlæren, end man er vant til at se, f. ex. «*bibo bibi* († *bibitus*, † *bibiturus*, wofür klassisch die Formen von *potare* gebraucht werden)» [om † se nedenfor]. Vokalernes quantitet findes angivet også i positionsstavelser (af hensyn til de efter sigende ikke få skoler i Tyskland, der søger at indføre en consequent og så vidt muligt nøjagtig udtale af Latin).

De længere artikler synes vel ordnede. I en bog, hvis omfang ikke er større, kan der selvfølgelig ikke findes mange angivelser af kildesteder; dog findes de ikke helt sjælden ved usædvanlige constructioner (f. ex. *non ignoro quin Cic. Flacc. § 64*) og sværere (navnlig digter-) steder. Hyppigt er også et forfatternavn tilføjet ved specielle betydninger eller citater. Citater, betydninger og constructioner, der først findes hos efterklassiske forfattere, er betegnede med †, og findes de kun hos digtere, er de betegnede med en stjerne.

Ganske praktisk har udgifveren i bogen optaget en række

stamord, som vel ikke findes hos de forfattere, hvorfra dens stof er hentet, men dog ofte forekommer ellers. I den henseende kunde vist både den foreliggende og andre latinske (og græske) skoleordbøger uden fare for at blive for vidtløftige gå en del videre.

Julius Nielsen.

Wilhelm Viëtor, Deutsches Lesebuch in Lautschrift (zugleich in der amtlichen Schreibung). I. Teil: Fibel und erstes Lesebuch. 2. durchgesehene Auflage. Leipzig 1904, B. G. Teubner. XII + 158 pp.

Udgiverens formål med den foreliggende bog er, at den skal tjene «als Hilfsbuch zur Erwerbung einer mustergültigen Aussprache». Han har i dette øjemed samlet en del læsestykker, mest bekendte stykker, der går igen i mange læsebøger, og forsynet dem med en phonetisk omskrivning (på venstre side retskrivnings- og paa højre phonetisk text) med Association Phonétique Internationale's lydskrift. Forud for læsestykkerne er anbragt en oversigt over det tyske sprogs lyde og en række sammenstillinger af enkelte ord egnede til indøvelse af de enkelte lyde og lydgrupper.

Den foreliggende første del¹ indeholder af læsestof et afsnit «Bei Scherz und Spiel», s. 16—41, börneramser, börnerim og et stykke om börns lege, derefter «Bei der Arbeit» s. 44—77, hvor navnlig et stykke, der hedder Rechenstunde og indeholder en samling regneøvelser udførte, så at man kan lære de tyske udtryk for de enkelte operationer ved regningen at kende, og et andet Geographiestunde (et stykke Tysklands geographi) er meget nyttige, og endelig «In Haus und Hof» s. 80—143 indeholdende digte, fabler og eventyr (bl. a. flere af brødrene Grimm's).

Til sidst findes s. 144—158 i Erläuterungen drøftelser af en række tvivlsspørgsmål vedrørende udtalen, delvis med begrundelse af forfatterens standpunkt over for anderledes menendes.

Viëtor ventede sig ved udgivelsen af første udgave ikke, at bogen skulde blive brugt som egentlig læsebog i Tyskland, men håbede, at den skulde kunne blive skoleungdommen indirecte til nytte ved lærernes benyttelse og studium af den (både i Tyskland og i udlandet). Da første udgave har kunnet udsælges på 5 år, må hans forhåbninger om ivrig benyttelse af lærere sikkert også være gået i opfyldelse.

Udførelsen i det enkelte vil der ikke være anledning til at gå ind på; Viëtors standpunkter er sikkert de fleste, der interesserer sig for phonetiske spørgsmål tysk vedrørende, tilstrækkelig bekendte; det er egentlig også overflødigt at bemærke, at bogen er

¹ Anden del, udkommen 1902, har anm. ikke set.

skreven og gennemført med forfatterens sædvanlige omhu og nøjagtighed. I det hele og store slutter Viëtor sig til de resultater, som commissionen for undersøgelsen af den tyske theaterudtale kom til (Deutsche Bühnenaussprache. Ergebnisse der Beratungen . . . herausgegeben von Theodor Siebs, 1898). På enkelte punkter er han liberalere end commissionen og tilsteder en dobbeltudtale, f. ex. udlyden i *Tag* både som spirant [ta:x] og som *k* [ta:k]. I enkelte Tilfælde har Viëtor også ændret opfattelse; f. ex. forlanger han ikke længere *w* efter *sch* og *u* efter *q* udtalt bilabialt, men anbefaler tværtimod labiodental udtale.

Anm. kan kun slutte med på det varmeste at anbefale den foreliggende bog til vore tysklæreres opmærksomhed.

Julius Nielsen.

Ernst Horneffer, Platon gegen Sokrates. Interpretationen. Leipzig 1904, Teubner. 82 S.

Der Verfasser der vorliegenden Schrift hat sich die Aufgabe gestellt, den Zweck der Dialoge «Hippias minor», «Laches» und «Charmides» durch genaue Interpretation festzustellen. Dabei ist er zu dem überraschenden Resultat gelangt, dass die genannten drei Dialoge, welche von der bisherigen Forschung gewöhnlich als besonders «sokratisch» angesehen wurden, vielmehr als anti-sokratisch aufzufassen seien. Nach seiner Interpretation verfolgt Platon in allen drei Dialogen denselben Zweck: neben der deutlich ausgesprochenen Verehrung der Person des Sokrates sokratische Lehrsätze — und zwar die allerbedeutendsten — zu widerlegen. So soll sich der «Hippias minor» gegen die sokratische Gleichsetzung von Tugend und Wissen richten, und ebenso — mit besonderer Rücksicht auf die Tapferkeit — der «Laches», während im «Charmides» die sokratische Lehre von der Selbsterkenntnis angegriffen werden soll.

Wenn diese neuen Interpretationen sich als richtig erweisen sollten, würden zugleich die bisherigen platonischen Forschungen als geradezu stümperhaft erwiesen sein. Da hat man Jahr aus Jahr ein jene Dialoge in dem Sinne interpretiert, als ob Platon darin sokratische Lehrsätze darstellte und erläuterte, und jetzt ergibt es sich plötzlich, dass, wenn man genau zusieht, in eben denselben Dialogen eben dieselben Lehrsätze als falsch und widersinnig gestempelt werden! Dies ist schon an sich wenig wahrscheinlich und ebensowenig ist es für die neuen Interpretationen eine Empfehlung, dass sie, wenn man mit dem Verfasser die genannten Dialoge als echt ansieht, uns zu der Annahme nöthigen, dass die Anschauungen Platon sin Bezug auf jene Fragen ausserordentlich

stark geschwankt haben. Der Verfasser giebt ja zu, dass Platon im «Staate» und im «Protagoras» eben jene sokratischen Lehrensätze vorträgt, die er im «Hippias minor» und im «Laches» bekämpft (S. 28 und 48), und wenigstens den «Staat» betrachtet er als ein späteres Werk Platons. Hat Platon denn in seiner Jugend die sokratischen Lehren bekämpft, um sie im späteren Alter wieder aufzunehmen, und zwar, wie im «Staate» VII p. 535 E, mit heftigem Ausfall gegen den Standpunkt seiner Jugend? Zwar hebt der Verfasser mit Recht hervor, dass jeder platonische Dialog zunächst für sich allein zu interpretieren sei; dennoch muss die Richtigkeit der Interpretationen sehr überzeugend sein, um uns so Unglaubliches glauben zu machen.

Sehen wir uns nun zunächst die Interpretation des «Hippias minor» an. Der Dialog schliesst bekanntlich mit dem paradoxen Ausspruch, dass der absichtlich Fehlende — wenn es einen solchen gebe — kein anderer als der Gute sei. Da man aber zu diesem absurden Ergebnis nur unter der sokratischen Voraussetzung von der Identität der Tugend und des Wissens gelangt, ist nach der Ansicht des Verfassers die paradoxe Folgerung als Widerlegung eben jener Voraussetzung anzusehen. Gegen die gewöhnliche Auffassung, welche im Bedingungssatze *εἴπερ τις ἐστὶν οὗτος* die Lösung des Räthselns findet — nach der sokratischen Voraussetzung giebt es ja keinen absichtlich Fehlenden —, stellt er erstens eine zweifellos unhaltbare Erklärung des *εἴπερ* auf, indem er den Bedingungssatz mit folgenden Worten wiedergiebt: «wenn anders es einen solchen gibt, da es ja bekanntermassen einen solchen gibt» (S. 20 f.); zweitens weist er auf den ersten Theil des Dialogs hin: nach der gewöhnlichen Auffassung «bliebe der ganze erste Teil des Dialogs unerklärt, wo nachgewiesen wurde, dass auch der Böse Wissen haben muss, dass, wenn das Bestimmende der Tugend das Wissen ist, der Gute und der Böse identisch sind, dass denn der Gute um nichts besser ist als der Böse» (S. 20).

Diese Auslegung des ersten Theiles ist aber keineswegs so evident, wie es dem Verfasser scheint; sie ist im Gegentheil entschieden falsch. Platon sollte hier den sokratischen Lehrsatz «Tugend ist Wissen» durch den Nachweis widerlegen wollen, dass gescheitertes Lügen eben durch das Wissen bedingt wird. Diese Widerlegung würde aber in der That ganz kindisch sein und würde nur die als sokratisch unnachweisbare Behauptung treffen, dass, wer das Richtige (z. B. das Facit einer Rechenaufgabe) wisse, unmöglich etwas Verkehrtes sagen könne. Die Sache ist nämlich die, dass nach sokratischer Auffassung die Lüge nicht unter allen Umständen verwerflich ist. Das weiss ja doch sogar Xenophon (Mem. IV 2, 14 ff.); der Verfasser der gegenwärtigen Schrift weiss es aber nicht. Sonst hätte er nicht auf S. 8 ohne weiteres den *ψευδής* als Gegensatz des Tugendhaften aufstellen können

oder auf S. 20 «der Gute und der Böse» schreiben können, da doch Sokrates (p. 367 C) vom *ψευδής τε καὶ ἀληθής* redet. An diesem folgenschweren Irrthum hängt das Ganze.

Die Unterscheidung von Zweck und Mitteln, die doch so tief im Platonismus wurzelt, ist dem Verfasser nicht aufgegangen. Auch die Lüge kann, wie jede scheinbar unrichtige Handlung, einen guten Zweck verfolgen, und wer um eines solchen Zweckes willen absichtlich lügt, ist natürlich besser, als derjenige, dessen «Lüge» nur durch Irrthum oder Unwissenheit verschuldet ist. Darin liegt gar nichts Widersinniges. Die Möglichkeit einer absichtlichen Lüge wird auch gar nicht von Sokrates geleugnet; er erklärt es nur für unmöglich, dass jemand einem von ihm als absolut erkannten Guten mit Bewusstsein entgegenarbeiten könne. Indem Platon seinen Lesern diese Folgerung nahe legt, hat er den schon öfters erwähnten sokratischen Lehrsatz — nicht widerlegt, sondern erläutert und vertieft.

Die Interpretation des «Laches» leidet an derselben Ver-
kennung des Unterschiedes von Zweck und Mitteln. Im «Laches» sieht der Verfasser eine Widerlegung der sokratischen Lehre, dass die Tapferkeit auf Wissen beruhe. Diese Widerlegung soll z. B. dadurch geschehen, dass nachgewiesen wird, dass «die Tapferkeit durch das Wissen geradezu aufgehoben zu werden scheint» (S. 38). Es ist aber hier nur von einem rein technischen Wissen die Rede: wer nur wegen seiner technischen Überlegenheit Stand hält, ist nicht als tapfer zu rühmen; das technische Wissen giebt zwar Muth und Kühnheit, aber keine Tapferkeit. Vom technischen Wissen (d. h. dem Wissen von den Mitteln) ist aber das Wissen vom Guten und Üblen oder vom obersten Endzwecke, mit Rücksicht auf den die Tapferkeit ausgeübt wird, genau zu unterscheiden. Dies führt der Dialog aus, indem die von Nikias vorgetragene sokratische Lehre, dass die Tapferkeit das Wissen vom Schrecklichen und Nicht-Schrecklichen sei, insoweit vertieft wird, als anstatt des Schrecklichen und Nicht-Schrecklichen das Gute und Üble gesetzt wird. Hierdurch wird freilich der Unterschied zwischen der Tapferkeit und den übrigen Tugenden aufgehoben — ganz wie im «Protagoras»; mit welchem Recht man es aber als unzweifelhaft ansehen darf, dass Platon im «Laches» von der entgegengesetzten Voraussetzung von der Eigenheit jeder einzelnen Tugend ausgehe, wodurch der sokratische Tugendsatz «treffend und wirksam» widerlegt sein würde (S. 48), ist nicht zu ersehen.

Auch beim «Laches» verlangt der Verfasser eine einheitliche Interpretation des ganzen Dialogs (S. 46). Bei der gewöhnlichen Interpretation vermisst er eine Erklärung der Lobpfeisung und Verherrlichung des Sokrates, welche einen grossen Theil des Dialogs aufnimmt. Es muss ihm zugegeben werden, dass diese Lobpreisung und Verherrlichung eine ganz andere Bedeutung gewinnt, wenn

sie mit einer Bekämpfung sokratischer Gedanken verbunden wird; dadurch ist aber nicht erwiesen, dass sie gerade von diesem Gesichtspunkte aus erklärt werden muss.

Auf die Interpretation des «Charmides» sind nur wenig Worte zu verlieren. Dieser Dialog bezieht sich in der That auf die sokratische Lehre von der Selbsterkenntnis. Weder technisches Wissen noch Wissen von dem, was man weiss und nicht weiss, genügt zur Glückseligkeit, sondern dazu gehört das Wissen vom Guten und Üblen. Dies steht mit dem «Laches» im Einklang, und auch hier kann nur von einer Vertiefung sokratischer Gedanken die Rede sein. Auf das Gute als aller Dinge Endzweck zielen sämtliche Dialoge hin; dieser Gedanke ist in der That echt platonisch, aber deshalb doch weder unsokratisch noch anti-sokratisch.

Hans Ræder.

A. P. Fors, The ethical world-conception of the Norse people. Chicago 1904, University Press. 57 sider.

Denne lille afhandling handler om den etiske livsopfattelse hos Nordboerne i oldtiden (world-conception vil forf. lade svare til det tyske udtryk welt- und lebensanschauung). Den består af 3 kapitler foruden en indledning. I denne sidste gør forf. rede for denne «verdens- og livsanskuelse», dens væsen og art, særlig for så vidt som den viser sig i den gamle mytologi, og han udtaler (s. 13): «The entire Norse system, therefore, may be regarded as an expression of the consciousness of a moral order of the world». Dog er det ikke forf.'s mening, at her med «system» skulde menes et udførligt, systematisk hele. Det er i det hele ret almindelige betragtninger, forf. i så henseende gør gældende. Kap. 2 (det første af de 3 hovedkapitler) handler om «Norse mythological conceptions, expressing the ethical world-conception of this people». Her udvikles den mytologiske opfattelse især af striden mellem godt og ondt som grundlag for den etiske verdensanskuelse, og dette søges vist nærmere ved hjælp af Odin-Tor-Loke-Balder, osv. Der er overhovedet ikke meget nyt eller originalt hverken i grundsyn eller betragtningmåde; forf. anfører også stadig udtalelser så af den ene, så af den anden; det hele bliver næsten et florilegium af andres udtalelser, men det er sat ret pænt sammen. Forf. er åbenbart endel belæst, ikke mindst i ældre skrifter; han er henrykt over Sv. Nilssons «Urinvánare» og V. Rydbergs «Undersökningar» og citerer desuden rent uvidenskabelige skrifter. Det 3. kapitel indeholder hovedsagelig fra litteraturen hentede eksempler, der oplyser det «oldnordiske etiske

system», den almindelige opførsel, mod og visdom, troskab, løfter og eder, venskab og fostbroderskab osv. Endelig giver forf. i det sidste kap. (4., Conclusion) hovedsagelig en kort sammenligning med andre folks, især Persernes systemer, samt omtaler forholdet til kristendommen — stadig med rigelig citeren.

Afhandlingen er ret læselig og vel ordnet, men noget videre selvstændigt udbytte giver den ikke. Enkelte småfejl er næppe værd at bemærke (som f. eks. Huding-cide f. Hunding-, forekommer oftere). Som kuriosum bemærkes, at forf. citerer Gunnarsslagr som et olddigt; det er forfattet af præsten Gunnarr Pálsson i det 18. årh. En pudsig misforståelse er det, når forf. (s. 19) tror, at der i Völs. forn. v. 34 («Helgi Hudingcide, vs. 32») med *sifjungar* mulig menes Aser og Vaner.

København, Oktbr. 1904.

Finnur Jónsson.

In Odysseam β 243 sqq.

Vulgo de enarratione desperatur verborum, quibus Liocritus Mentori respondet, si textus integer servatur. Nauck Düntzer Ludwich alii v. 251 ut interpolatum damnant. Nitzsch omnia enarrari posse negat. Hentze («Anhang») vv. 245 et 251 miros atque suspectos judicat.

Ac tamen versus illi, ut in codicibus leguntur, sine ulla litura vel conjectura (καὶ παύροις pro καὶ πλεόνεσσι v. 245: Schol. — εἰ πλεόνες οἱ ἔποιοντο v. 251: Buttman) forsitan enarrari possint. Respondet enim Liocritus ad duo. Prius Mentor dixit procos in discrimen vitæ duci bona Ulixis comedentes, eum non rediturum opinatos. Deinde populum frequentem paucos illos objurgando cohibere jubet. Liocritus prius ad hæc: Insanus, inquit, es, qui nos verbis cohiberi jubeas. Tum ad illa — neque enim nisi cum Ulixē pugnantes in discrimen vitæ ducentur —: Difficile est nobiscum pugnare; pugnantes enim plures erimus, non pauci; adversarius unus Ulixes, si veniat, morietur, si cum pluribus de epulis pugnaverit; tu, Mentor, erras, cum nobis Ulixis reditu discrimen capitis fore nuntias (cum decertare opus erit, plures, non pauci erimus).

Hoc si tenebimus καὶ πλεόνεσσι et μαχήσασθαι (v. 245 et 251) — plures autem sunt ad Ulixem unum — contrarium esse παύρους illi et καταπαυέμεν (v. 242) — pauci autem non sunt nisi cum vulgo Ithacensium comparantur —, omnia perspicua erunt. περὶ δαίτι, δαινυμένους ad κατέδουσι referuntur. δὲ conjunctio (v. 244), quæ enarrationi vulgatæ obstat, nostræ favet, quæ ab verbis illis ἀργαλέον δὲ novam sententiam incipere facit. Nusquam enim causa, cur ποῖον ἔειπες (N 824 β 85 ρ 406), ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες (A 552 A 25 Θ 209 462 Ξ 330 Π 440 Σ 361), ποῖόν σε ἔπος φήγην

ἔρκος ὀδόντων (Δ 350 Σ 83 α 63 γ 230 ε 22 τ 492 φ 168 ψ 70) dicatur, conjunctione δὲ adjungitur, sed ubique ἀσύνδετος sequitur, nisi ε 22, ubi γὰρ conjunctio adhibita est, ψ 70, ubi sententia relativa, quæ idem valet quod participium ὀτρύνων β 244, causam indicat. φ 168 post v. 169 interpositum v. 170 eodem modo quo ceteri loci continuatur. β 85 locus unus nostro similis est. Etiam illic causa, cur ποῖον ἔειπες dicatur, participio (αἰσχύνων β 86) exprimitur; quæ autem δὲ conjunctione adiciuntur, alia sunt. — καὶ v. 245 πλεόνεσσι urget («præsertim qui plures simus»). — γὰρ v. 246 exemplum adicit loci communis ἀργαλέον δὲ etc. — αὐτός v. 246 Ulixem non Ithacensibus opponit, sed idem significat quod semper in formula αὐτός ἐπελθών (π 197 ρ 382 ψ 285 ω 506 Ω 418): ipsum sive coram adesse, cf. θεὸς αὐτὸς ἐπελθών ψ 285 f.

Haunivæ.

Carl V. Oestergaard.

In Plutarchum.

De Herodoti malignitate c. 6. ὥσπερ οἱ κωμικοὶ τὸν πόλεμον ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐκκεκαῦσθαι δι' Ἀσπασίαν ἢ διὰ Φειδίαν ἀποφαίνοντες, οὐ φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ φιλονεικίᾳ μᾶλλον στορέσαι τὸ φρόνημα Πελοποννησίων . . . ἐθέλησαντος.] *Studium iurgii* hic nullum locum habet; restituendum est, sicut multis aliis locis factum est (cf. Schanzii prol. Plat. VI 1), *φιλονικία*.

Ib. c. 11. εὐθὺς ἀποφαίνεται γνώμην τὸ κάλλιστον ἔργον καὶ μέγιστον τῆς Ἑλλάδος ἀβελτερίᾳ τὸν Τρωικὸν πόλεμον γενέσθαι διὰ γυναῖκα φαύλην.] Collocatio verborum apud Plutarchum haud raro aliquid insoliti praebet illa quidem; dubito tamen, an verba q. s. τὸν Τρωικὸν πόλεμον spuria sint.

Ib. c. 23. ὡς δ' εἰώθει, παραμυγνὸς . . . φησὶν κτέ.] Scribendum εἴωθε, cf. p. 863 c: εἴθ' ὑπεικὼν, ὥσπερ εἴωθε, . . . φησὶ κτέ. et p. 868 d: οὐδὲ γὰρ εἰς ἑτέροισι, ὥσπερ εἴωθεν, ἀνάγει κτέ.

Ib. c. 23. καίτοι Περιάνδρου σχετικώτερον οὐδὲν οὐδ' ὁμότερον ἔργον ἰστορεῖται τῆς ἐκπομπῆς τῶν τριακοσίων ἐκείνων οὓς ἐξαρκάσαι καὶ διακωλύσαι παθεῖν ταῦτα Σαμίους ἀργίξασθαι φησὶ καὶ μνησικακεῖν Κορινθίους ὥσπερ ὑβρισθέντας.] Quid est ταῦτα? ut emitterentur? sed emissi erant. Quod ne pueri Corcyraei paterentur Samii impederent, id erat ut castrarentur, cf. c. 22 in. Κερκυραίων παῖδας τριακοσίους τῶν πρώτων Περιάνδρος δ Κορίνθου τύραννος ἐπ' ἐκτομῇ παρ' Ἀλνάτην ἐπεμπε. Apparet, ni fallor, non ἐκπομπῆς, sed ἐκτομῆς Plutarchum scripsisse, cui scripturae id certe non obstat, quod Perianthro non contigit ut consilium perpetraret. (Correctura demum facta iam Dübnerum verba q. s. ταῦτα παθεῖν ne castrarentur vertentem mendum intellexisse video.)

Carolus Hude.

Papyrusfundene i Oxyrhynchos. IV.

Af

Hans Ræder.

Det 4de Bind af Grenfell og Hunt's *The Oxyrhynchus Papyri* (London 1904) indeholder en Række højst interessante Fund, Frugten af en ny Udgravning, som fandt Sted i 1903. Det er de litterære Papyri, hvortil Hovedinteressen knytter sig, og med dem skulle ogsaa de efterfølgende Bemærkninger udelukkende beskæftige sig¹.

Forrest i Bindet meddeles et opsigtvækkende Fund, et Stykke af en Samling «Jesu Ord», i Smag med dem, som ere offentliggjorte i 1ste Bind. Den ivrige Diskussion, som de tidligere fundne Ord have vakt, vil nu sandsynligvis tage stærkere Fart, saa meget mere som den nye Samling indeholder flere Mærkeligheder, som ere i Stand til at kaste et nyt Lys over Spørgsmaalene. I de ret udførlige Bemærkninger, som Udgiverne have knyttet til de meddelte Brudstykker, have de selv taget Stilling til de indviklede Problemer, som de to Fund give Anledning til.

Fundet af en Samling af Jesu Ord kunde til at begynde med vække en Formodning om, at vi have faaet fat i Noget, der er beslægtet med den «Talesamling», som af de nyere Kritikere formodes at være en Kilde til nogle af vore Evangelier, og dermed Haabet om, at vi kunne komme bag om Evangeliernes Overlevering. Dog har denne Formodning ikke megen Sandsynlighed for sig; dertil indeholde de nye Samlinger — ved Siden af deres mange Overensstemmelser med Evangelierne — for meget Stof, der bærer en senere Tids Præg. Særlig skal her fremhæves det 2det Ord af den sidst fundne Samling. Dets Begyndelse er desværre overleveret i en saa mangelfuld Tilstand, og Udgivernes Suppleringer ere saa usikre, at den helst maa lades ude af Be-

¹ Jvfr. Wilamowitz-Möllendorff i *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1904, S. 659 ff.

tragtning. Men længere fremme følger i Tilslutning til Ordet ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐν τὸς ἡμῶν ἐστι (= Luk. 17,21)¹ en Anvendelse af det gamle græske γινῶθι σεαυτὸν: den, der kjender sig selv, vil finde Himmeriges Rige o. s. v. Til Grund herfor ligger en helt anden Tankegang end Evangeliernes; med Rette anføre Udgiverne et Ord af Clemens Alexandrinus (Pædag. III 1, 1): ἐαυτὸν γὰρ τις ἐὰν γινῶθι, Θεὸν εἴσεται.

Nok saa mærkeligt er det imidlertid, at der et andet Sted findes en Overensstemmelse med Hebræerevangeliet, som ellers kun er kjendt gennem enkelte Citater. Et af Ordene lyder saaledes (det, der er sat i Klammer, er suppleret, men efter de tidligere kjendte Citater): μὴ πανσάσθω ὁ ζη[τῶν . . . . .] ἕως ἄν] εὕρη καὶ ὅταν εὕρη [θαμβηθήσεται καὶ θαμ]βηθεὶς βασιλεύσει κα[ὶ] βασιλεύσας ἀναπα]θήσεται². Af Hebræerevangeliet citerer Clemens (Strom. II 9, 45): ὁ θαναμάσας βασιλεύσει καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαθήσεται, men endnu nøjere er Overensstemmelsen med et andet Sted hos samme Forfatter (Strom. V 14, 96), hvor ganske vist ikke Hebræerevangeliet citeres som Kilde: οὐ παύσεται ὁ ζητῶν ἕως ἄν εὕρη, εὐρών δὲ θαμβηθήσεται, θαμβηθεὶς δὲ βασιλεύσει, βασιλεύσας δὲ ἐπαναπαύσεται.

Det brændende Spørgsmaal er nu, om disse Jesu Ord ere at opfatte som et Uddrag af et eller flere tabte Evangelier, eller om de hvile paa ældre Samlinger, der ere uafhængige af Evangelierne. Med Hensyn til de først fundne Ord har den førstnævnte Antagelse fundet Støtte fra mange Sider, men der er en Omstændighed ved de senest fundne Ord, der gjør Sagen noget tvivlsom. Af det Forhold, at der til et af Ordene tillige er føjet Foranledningen, et Spørgsmaal fra Disciplene, kan ganske vist Intet sluttes, men af større Betydning er det, at man nu har fundet de Ord, hvormed hele Samlingen indledes, hvilket ogsaa kan bidrage til at kaste Lys over de tidligere fundne Jesu-ord, som synes at have tilhørt den samme Samling. Indholdet af Indledningen — Formen er paa flere Punkter meget tvivlsom — er, at de efterfølgende Ord ere talte af Jesus til Thomas og muligvis en anden Discipel, idet der foran Θωμᾶ findes et καὶ, og foran dette en Lakune. Om, hvad der har staaet i denne, meddele Udgiverne flere Formodninger: det kan enten være Navnet paa en anden Discipel eller nogle Ord som τοῖς τε ἄλλοις eller

¹ τῶν οὐρανῶν er suppleret af Udgiverne; Lukas har τοῦ θεοῦ.

² παύσομαι er Futurum Passiv af πάω.

endelig et andet Navn for Thomas¹. Men i ethvert Tilfælde synes et mindre troligt, at en saadan Indledning kan være bleven sat foran Samlingen, hvis den i Virkeligheden kun er et Uddrag af et Evangelium. Det skulde da være, at det var et Uddrag af det saakaldte Thomas's Evangelium, men om dette vides der næsten Intet, og det, som vides, stemmer daarligt med Ordenes Charakter.

Udgiverne, som iøvrigt fremstille Stridsspørgsmaalene med stor Objektivitet, hælde selv til den Antagelse, at Jesuordene gaa tilbage til en meget gammel Tid (det 1ste Aarhundrede) og hvile paa en Kilde, der er uafhængig af de kanoniske Evangelier, medens de selv have haft Indflydelse paa flere af de tabte eller apokryphiske Evangelier, og de opstille i Tilknytning hertil den Formodning, at den mystisk-spekulative Tankeretning, som findes i Johannesevangeliet, har været mere almindelig udbredt i en tidlig Tid, end man sædvanlig antager. Herimod taler imidlertid ikke alene det, at Jesuordenes Tankegang, som ovenfor bemærket, paa flere Punkter har Berøring med senere Tidens, men særlig det omtalte Forhold til Hebræerevangeliet. Thi det er en afgjort Sag, at dette Evangelium oprindeligt var skrevet i det aramæiske Sprog; men hvorledes skal man da forklare den ordrette Overensstemmelse?

En ikke ringe Lighed med dette Fragment frembyder et andet, der ligeledes indeholder en Del af Jesu Udtalelser, men afbrudte ved et Spørgsmaal fra Disciplenes Side. Ordene minde her for en stor Del om Steder hos Matthæus og Lukas, især af Bjergprædikenen, men i en noget kortere Form. Der advares imod Bekymringerne for Føde og Klæder og henvises til Lilierne, *ἅτινα ἀρξάνει οὐδὲ νήθει*, medens Fuglene ikke nævnes. Men saa følger kort efter Disciplenes Spørgsmaal: «Naar vil du aabenbare dig for os, og naar skulle vi se dig?» Og dertil det mystiske Svar: «Naar I afføre eder eders Klæder og ikke skamme eder derved» (*ὅταν ἐκδύσησθε καὶ μὴ αἰσχυνθῆτε*). Vi have ogsaa her en Overensstemmelse med et tabt Evangelium, nemlig med Ægypterevangeliet, hvoraf der er opbevaret en Samtale mellem Jesus og Salome af et lignende Indhold, idet der henvises til den Tid, da «I skulle træde paa Blufærdighedens Klædning», og al Kjønsskjel skal være forbi (*ὅταν οὖν τὸ τῆς αἰσχύνης*

¹ Suppleringen [*τῷ Λιδόμω τῷ*] καὶ Θόμα (jfr. Joh. 20, 24) vilde stemme med Lakunens Omfang.

ἔνδυμα πατήσητε, καὶ ὅταν γένηται τὰ δύο ἔν, καὶ τὸ ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας οὔτε ἄρρεν οὔτε θῆλυ). Men det er vel værd at lægge Mærke til, at Ordene i det sidst fundne Brudstykke have en langt simplere og naturligere Form, ligesom Overensstemmelsen med Genesis 2, 25 og 3, 7 er større. Der er da ogsaa i dette Tilfælde Grund til at overveje, om vi ikke have fundet Udsagn, hvis Oprindelse gaaer tilbage til en meget gammel Tid. Men ganske vist er Sammenhængen mellem de Udsagn, der forekomme her, af en noget paafaldende Art, idet Forbudet imod at bekymre sig for Klæderne er sat i Forbindelse med en Henvisning til, at det overhovedet er et Tegn paa Ufuldkommenhed, at Menneskene — af Blufærdighedshensyn — have Brug for Klæder. Derved er Tankegangen unægtelig bleven noget forrykket — hvilket dog ikke berettiger Wilamowitz til Vittigheden om «Evangelium des Gallimathias».

Af Fragmenter af de bibelske Skrifter findes to meget omfangsrige, af Genesis i Septuaginta's Oversættelse og af Hebræerbrevet, som alene ved deres Ælde (henholdsvis første Halvdel af 3die Aarh. og første Halvdel af 4de) ere af stor Betydning for Textkritiken; de stemme ikke overens med noget enkelt af vore øvrige Haandskrifter og have begge flere særlige Læsemaader.

Til den religiøse Litteratur kan paa en Maade endnn regnes en Erklæring om at have ofret til Guderne. Den stammer fra Aar 250, fra Kejser Decius's Tid, da der fandt en Christenfølgelse Sted. En Mand ved Navn Aurelius (Efternavnet er delvis revet ud) erklærer, at han altid har ofret til Guderne og atter har gjort det i Overværelse af Undersøgelseskommissionen samt smagt paa Offerkjødet sammen med sin Søn og sin Datter, og beder nu om en Attest desangaaende. Af den Slags Erklæringer er der allerede tidligere fundet to.

Vi gaa nu over til de Fund, der vedrøre den klassiske Oldtidslitteratur. Her er først at mærke et Par Brudstykker af Digte, som, naftet der ikke findes noget ndtrykkeligt Bevis derfor, dog ved hele deres Form, Sprog og Udtryksmaade tilkjendegive sig som skrevne af Pindar. Det er de omfangsrigeste Stykker af Pindars Digte, som hidtil ere fundne i Ægypten. De synes at høre til to forskellige Digte, der dog begge ere skrevne til Ære for den samme Mand, Aioladas, kjendt fra Thukydid (IV 91) som Fader til Pagondas, der anførte Bøoterne i Slaget ved Delion (424) og ogsaa nævnes i det ene af Digtene. Disses Tid kan da bestemmes som Midten af det 5te Aarhundrede.

Af det første Digt er der kun bevaret 16 Linier. Det er for en stor Del almindelige Sententser, holdte i Pindars knappe, prægnante Form. Der tales om Misundelsen over Menneskenes Fortrin (*πανὶ δ' ἐπὶ φθόνος ἀνδρὶ κείται ἀρετᾶς, ὃ δὲ μηδὲν ἔχων ὑπὸ σιγῇ μελαίνα κάρα κέκρουπται*). Kronos's Sønner anraabes om at give Lykke til Aioladas og hans Slægt, i hvilken Anledning der tales om, hvorledes Slægten forplantes i det Uendelige, medens den Enkelte maa dø (*ἀθάναται δὲ βροτοῖς ἄμειραι, σῶμα δ' ἔσσι θνατόν*). — Det andet Digt er interessant derved, at det er et Partheneion, en Digtart, hvorom vi tidligere ikke have kunnet gjøre os nogen rigtig klar Forestilling. Det lægges i Munden paa en Kvinde (det vil naturligvis sige et Chor af Kvinder), som kommer med Laurbærgrene for at hædre Aioladas's Hus med Sang og Fløjtespil. Hans Slægt prises bl. A. i Anledning af Sejre i Hestevæddeløb paa forskjellige Steder. Digtets Sammenhæng er desværre uklar, da de tre Brudstykker, som ere fundne, ere adskilte ved Mellemrum af ubestemmelig Størrelse.

Et Fund af megen Interesse er et Stykke af en Indholds-oversigt over Kratinos's Komædie *Διονυσιαλέξανδρος*¹. Begyndelsen mangler, men af den velbevarede Slutning faa vi en tydelig Forestilling om, hvad Stykket har handlet om. For det Første klares det Spørgsmaal, hvad det er for en Alexandros, som det har drejet sig om. Det viser sig at være den trojanske Prins (Paris), og Komædien har da indeholdt en Travesti af Sagnet om Helenes Rov. Man har sædvanlig ment, at Travestien af Sagnene og Mytherne var Noget, som først kom op med den mellemste Komædie, men nu lære vi, at allerede den gamle Kratinos har valgt sig et Thema af den Art. Han har lavet Sagnet om paa den Maade, at Dionysos, Theatrets Gud, er bleven Kvinderøveren, men har dog samtidig bevaret Forholdet til Troja. Dionysos optræder omgivet af sine Satyrer, der aabenbart have udgjort Komædiens Chor, og efter Parabasen — hvor vor Indholdsoversigt begynder — holde de nogle Løjer med ham. Saa har Digteren fundet paa at lade ham fælde Dommen mellem de tre Gudinder; selvfølgelig tilkjender han Aphrodite Prisen og sejler saa til Lakedæmon og henter Helene. Komædien tog det jo ikke saa nøje med Tid og Rum, og vi maa derfor heller ikke undres over at se Dionysos vende tilbage til Idabjerget med Helene eller over, at han kort efter forfærdes over, at Achæerne have angrebet

¹ Jvfr. herom Körte i *Hermes* XXXIX S. 481 ff.

Landet. Saa veed han ikke anden Udvej end at skabe sig om til en Vædder og Helene til — Noget, som har staaet i et Hul i Texten; i ethvert Tilfælde putter han hende i en Kurv og flygter ind til Byen med hende, til Alexandros's Hus. Hvorledes denne Scene er bleven udført, veed vi ikke, men der kan vel ikke være nogen Tvivl om, at her har været Anledning til en hel Del Løjer. Da saa Alexandros opdager Parret, vil han udlevere dem til Achæerne, men da Helene nødig vil, beholder han hende af Medlidenhed (!) som sin Hustru. Dionysos bliver derimod udleveret og rejser afsted ledsaget af sine Satyrer, som ikke ville svigte ham. Meningen er vel den, at paa den Maade skal det være gaaet til, at den populære Gud fra først af er kommen til Grækenland. Til Slutning findes der en Notits om, at Perikles skal være bleven angrebet i Komædien paa en forblømt Maade som den, der havde styrtet Athen i Krig. Dermed er Stykkets Tid ogsaa saa temmelig bestemt; Angrebet har vel været af en lignende Art som i Aristophanes's «Acharner» (v. 524 ff.), hvor ligeledes et «Kvinderov» angives som Anledning til den peloponnesiske Krig. Vi have altsaa her en meget kjærkommen Forøgelse af vort Kjendskab til den gamle attiske Komædie.

Et ganske mærkeligt Stykke er det, som af Udgiverne betegnes som hørende til en philosophisk Dialog, en Betegnelse, der har mere Rimelighed for sig end den, Wilamowitz har foreslaaet, nemlig at det skulde være en Roman. Dialogen synes at have behandlet det fra Platon velkendte Thema, om en Tyran kan være lykkelig. Imidlertid er der foruden Noget af Indledningen kun bevaret et mindre Stykke af selve Samtalen. Denne refereres af en af Deltagerne, som fortæller om sig selv, at han, da Peisistratos blev Tyran i Athen, forlod Byen og i Ionien traf sammen med Solon, som allerede forinden var rejst bort. Senere vendte han imidlertid tilbage til Athen. Derefter fortælles om nogle personlige Forhold, som have mindre Interesse, men længere henne tages saa fat paa Samtalen, hvori bl. A. Peisistratos tog Del. Overfor denne søger et Par af de andre Deltagere i Samtalen at vise, at et Tyranregimente er fordæveligt for Indehaveren, i hvilken Anledning de paaberaabe sig Periandros's Exempel, og der begyndes paa en Fortælling om en Ulykke, der ramte ham som Tyran i Korinth.

Fra hvad Tid Dialogen skriver sig, er vanskeligt at afgjøre. Udgiverne henføre den til Aristoteles's Tid, Blass til selve Aristoteles, medens Wilamowitz af sproglige — dog næppe af-

gjørende — Grunde henfører den til en langt senere Tid. I ethvert Tilfælde kan den dog ikke gjøre Krav paa at regnes for en paalidelig historisk Kilde med Hensyn til de Personer, der nævnes i den, men alligevel giver den Anledning til at rejse nogle Spørgsmaal angaaende Chronologien i den ældre græske Historie. For det Første er der at mærke, at det fortælles, at Solon rejste til Ionien, efter at Peisistratos havde tilrevet sig Eneherrredømmet i Athen. Paa denne Rejse kan hans Møde med Kræsus, som Herodot henlægger til en tidligere Tid, godt have fundet Sted. Det er nu ikke noget Nyt; paa den Maade fremstilles Forholdet ogsaa hos Diogenes Laertios I 50. Mere mærkeligt er det, at der i Dialogen gaaes ud fra, at Periandros endnu levede, efter at Peisistratos var bleven Tyran, medens han efter den sædvanlige Chronologi allerede skal være død 585 (Diog. Laert. I 95). Men det er vel værd at lægge Mærke til, at ogsaa Herodot paa flere Steder gjør Periandros til samtidig med Peisistratos. Saaledes fortæller han V 94—95, at Periandros mæglede mellem Athenærne og Mytilenærne angaaende Sigeion, som Peisistratos havde erobret, og III 48 meddeler han, at Periandros endnu levede en Menneskealder før det Krigstog, som Lakedæmonierne gjorde mod Polykrates paa Samos (omtr. 525). I Virkeligheden beroer hele denne Tids Chronologi paa ganske usikre Kombinationer. Naar man har sat Periandros's Tid saa tidligt, kommer det af, at han skal have været samtidig med Tyrannen Thrasybulos i Milet (Herod. I 20), imod hvem den lydiske Konge Alyattes kjæmpede i Begyndelsen af sin Regjering (Herod. I 18 ff.); men Alyattes regjerede efter Herodots Beregning 617—560. Nu er det imidlertid en afgjort Sag, at Herodots Opgivelser angaaende de lydiske Kongers Regjeringstid ere fejlagtige; at han har sat Gyges for tidligt, sees af de assyriske Beretninger. Vi have derfor Lov til at antage, at han har Uret i at fortælle (I 25), at Alyattes regjerede i hele 57 Aar; det eneste Holdepunkt, vi ellers have for denne Konges Regjeringstid, er Solformørkelsen 585. Der er da Intet til Hinder for, at vi — hvad enten nu Forfatteren af den omtalte philosophiske Dialog har vidst rigtig Besked eller ikke — kunne faa Periandros's Død trukket ned til henimod Midten af det 6te Aarhundrede¹.

¹ Beloch (Rhein. Mus. N. F. XLV S. 465 ff.) har, støttende sig paa Herodot, flyttet Pittakos med samt Alkæos og Sappho ned til Midten af det 6te Aarhundrede, hvorimod han forkaster Herodots Beretninger an-

Vi gaa nu over til Betragtningen af et Fund, der har vakt særlig stor Opmærksomhed. Som bekjendt er det særdeles faa af de hidtil fundne Papyri, der have foreget vort Kjendskab til den latinske Litteratur, men denne Gang er der nu fundet en saadan, nemlig et Stykke af et hidtil ukjendt Udtog af Livius¹. Man synes overhovedet i Ægypten at have haft en særlig Interesse for historiske Kompendier; fra Ægypten stammer saaledes ogsaa det Haandskrift, hvori Granius Licinianus's ligeledes for en stor Del paa Livius beroende Kompendium er opbevaret², og af de i Oxyrhynchos fundne græske Papyri er der ogsaa flere, som indeholde kortfattede historiske Oversigter, saaledes i dette Bind en, der opregner forskellige Begivenheder af Siciliens Historie i det 5te Aarhundrede f. Chr.

For at vende tilbage til Udtoget af Livius, saa er først at bemærke, at det er ganske forskjelligt fra de tidligere kjendte Periochæ; dog udviser det nogen Lighed med den Periocha af mere kortfattet Art, som alene er opbevaret til 1ste Bog. Det forholder sig saa heldigt, at det nye Udtog dels refererer sig til Bøger af Livius, som ere opbevarede i deres Helhed, dels til tabte Bøger; det omfatter nemlig 37te—40de og 48de—55de Bog. Kun den sidste Del giver os altsaa nye positive Oplysninger, medens den første Del hjælper os til Klarhed over, paa hvilken Maade Udtoget er foretaget.

Til Forskjel fra de gamle Periochæ er det nye Udtog affattet i streng annalistisk Form, idet hvert Aars Begivenheder indledes med Konsulnavnene. Desuden er som Overskrift angivet de paa-gjældende Bøger af Livius, hvis Navn iøvrigt ikke udtrykkelig

---

gaaende Periandros, forsaavidt som de stride imod den vedtagne Chronologi; men han indrømmer alligevel, at Periandros's Tid maaske virkelig er ansat et Par Decennier for tidligt. Utvivlsomt fortjener Herodot ogsaa paa dette Punkt mere Tiltro end Alexandrinernes chronologiske Systemer.

¹ Heraf foreligger nu en særlig Udgave med kritisk og historisk Kommentar af Ernst Kornemann (*Die neue Livius-Epitome aus Oxyrhynchus. Beiträge zur alten Geschichte, zweites Beiheft.* Leipzig 1904, Dieterich).

² Af Granius Licinianus er nylig udkommen en Udgave ved Michael Flemisch (Leipzig 1904, Teubner). Den indeholder foruden en vidtløftig kritisk Kommentar, der gjør Rede for Konstitutionen af den meget hullede Text (Haandskriftet er ikke blot en Palimpsest, men en «codex ter scriptus»), tillige en Sammenstilling af talrige Parallelsteder fra romerske og græske Forfattere, som kunne tjene til Hjælp ved Udredningen af Kildeforholdet. Smlgn. om Granius Licinianus Madvig: *Kleine philologische Schriften* S. 391 ff.

nævnes. Formen er kort og knap uden Forsøg paa at knytte Begivenhederne sammen. Men endskjøndt Udtoget saaledes er meget kortere end de gamle Periochæ, medtages der dog adskillige Begivenheder, som ikke nævnes i disse. Der tales baade om Krigsbegivenheder og om indre romerske Forhold; særlig Interesse synes Epitomatoren at have haft for lidt pikante Historier.

Den overleverede Text er i en meget daarlig Forfatning. Der er mange Huller i den, og dertil de besynderligste Skrivefejl (som f. Ex. *vastaita* for *basilica*), som tyde paa, at Skriversen ikke har kunnet Latin. Dette er dog ikke saa meget generende for os, da det, hvor Talen er om Begivenheder, som omtales i de gamle Periochæ eller hos andre Forfattere, i Reglen ikke er saa vanskeligt at udfylde Hullerne og rette Skrivefejlene. Med Hensyn til Kildeforholdet er det umuligt at antage, at Kompendiets Forfatter direkte har benyttet Livius; han maa have haft et andet Kompendium for sig. Ved Sammenligning med de mange korte Uddrag af den romerske Historie, som vi have fra Kejsertiden, har Kornemann endog godtgjort ret overbevisende, at der maa ligge mindst to Mellemed imellem Livius og det nye Udtog. Ved saadanne gjentagne Bearbejdelser er det naturligvis ikke løbet af uden Misforstaaelser; da et af Mellemedene ikke har benyttet den strengt annalistiske Opstilling, men undertiden har omtalt flere Aars Begivenheder paa eet Sted, kan det hælde, at det nye Udtog har faaet visse Ting ind under et galt Aar. En pudsig Misforstaaelse foreligger i den uforstaaelige Sætning: *Rhodia de Soli deducta*, som aabenbart er opstaaet ved Sammensmeltning af to Sætninger: *Rhodii de Solis* (sc. egerunt) og *Bononia deducta* (se Liv. XXXVII 56, 7 og 57, 7).

Her skal nu gives en kort Sammenstilling af de nye historiske Oplysninger angaaende Aarene 150—137, som vi have faaet ved dette Fund; flere af dem ere ganske vist i sig selv af ringe Betydning. Masinissas Død sættes her med Bestemthed til 148, medens hidtil Adskillige have sat den til 149. Paa samme Maade forholder det sig med et Nederlag, som den romerske Prætor Juventius led i Thessalien mod den falske Philip, der optraadte som Thronprætendent i Makedonien. Endvidere blive vi bekendte med det hidtil ukjendte Faktum, at Romerne i Aaret 141 led et Nederlag overfor Skordiskerne, et Folk i Pannonien, som formodentlig gjorde Indfald paa Balkanhalvøen. Vi faa Navnene at vide paa de tre Gesandter, som Romerne i Aaret 149 sendte til Pergamon, og blive derved i Stand til at rette det hos Polybios

(XXXVII 6) korrump overleverede Navn *Λεύκιος Μαλλιολέων*; Manden hed Lucius Manlius Vulso (*Μάλλιος Οδόλοων*). Flest Oplysninger faa vi dog angaaende Krigen mod Viriathus i Spanien og angaaende de indre Forhold i Rom, som netop synes i høj Grad at være paavirkede af den uheldige Krigsførelse i Spanien. Vi faa her bedre Rede paa Chronologien, end vi tidligere have haft; navnlig er det først nu blevet muligt at fastslaa, i hvilken Rækkefølge Statholderne i Hispania ulterior have fulgt efter hinanden. Viriathus's Drab sættes til 139 (ikke 140), og Romernes Vægning ved at belønne Morderne sættes endda først til 138; heraf synes at fremgaa, at Vægningen, som ogsaa Aurelius Victor angiver, skyldes Senatet, ikke, som Eutropius meddeler, Konsulen Cæpio, der netop angives at have anstiftet Mordet.

Angaaende Forholdene i Rom faa vi den Oplysning, at det Bytte af Kunstværker, som Mummius havde taget i Korinth, først blev fordelt i Rom og Italien i Aaret 142, da Mummius var Censor, samt at Aqua Marcia i Aaret 140 blev ført op til Capitolium. Interessantest er det, at vi ved det nye Fund blive bedre i Stand til at se, hvorledes det under den spanske Krig stadig trak mere og mere op til de gracchiske Uroligheder. At Folket led haardt under de stadige Udskrivninger af Soldater, se vi af gjentagne Beretninger om Strid mellem Konsuler og Folke-tribuner i den Anledning. I Aaret 140 satte Tribunen Appius Claudius igjennem, at der ikke maatte holdes Udskrivning to Gange om Aaret, og samme Aar søgte en anden Tribun at hindre Konsulen Cæpio i at drage til Spanien med Tropperne. To Aar efter kom det endog saa vidt, at to Tribuner lode Konsulerne fængsle; dog blev den Bøde, som de vare blevne idømte, eftergivet dem af Folket. Endelig er at mærke, at Scipio Africanus's Anklage mod Cotta for Udsugelser bliver fortalt under Aaret 138. Denne Overlevering er sikkert at foretrække for Ciceros rhetorisk farvede Angivelse (*bis consul fuerat P. Africanus et duos terrores huius imperii, Carthaginem Numantiamque deleverat, cum accusavit L. Cottam*, pro Mur. 58, jvfr. Div. in Cæc. 69), hvorefter Anklagen skal være faldet efter 133. I ethvert Tilfælde synes Kornemanns Formodning meget rimelig, at det netop var den Omstændighed, at Cotta — trods svære Beviser, men paa Grund af Bestikkelse — var bleven frikendt, som gjorde, at Africanus Aaret efter understøttede Lex Cassia, som indførte den af Optimaterne i høj Grad forhadte hemmelige Afstemning (Cic. de legg. III 37; Brutus 97). Vi se

saaledes Africanus forholdsvis tidlig i Opposition til Optimaterne, som han først efter Tiberius's Optræden igjen nærmede sig til.

Til Slutning skal endnu omtales enkelte af de Papyri, hvori der er opbevaret Brudstykker af hidtil kjendte Værker af den græske Litteratur. Det vil erindres, at Udbyttet af de i forrige Bind offentliggjorte Fund forsaavidt var mindre glædeligt for de moderne Textkritikere, som det i flere Tilfælde viste sig, at den saa hyppig anvendte Fremgangsmaade, at bygge alene paa den bedste Haandskriftklasse og skyde alle «ringere» Haandskrifter til Side, blev desavoneret af Papyrushaandskrifterne, som ofte bekræftede de ringere Haandskrifters Læsemaade. Særlig grelt kom dette Forhold frem ved Xenophons Anabasis, hvor det viste sig, at Papyrushaandskriftet i et lille Stykke Text Gang paa Gang i Fællesskab med vore ringere Haandskrifter frembød en rigtig Læsemaade, hvor det «bedste» Haandskrift, som er lagt til Grund af de nyere Udgivere, er helt forvansket.

Fuldt saa galt er det ikke denne Gang; dog er det nok værd at bemærke, at i et Fragment af Xenophons Kyropædi — hvoraf der ligesaa lidt som af Anabasis til Dato eksisterer nogen ordentlig kritisk Udgave — følger Papyrushaandskriftet snart den ene, snart den anden Haandskriftklasse, og i Sophokles's Elektra 995 har Pap. ligesom de ringere Haandskrifter *ποτε βλέψασα for ποτ' ἐμβλέψασα*.

Paa den anden Side byde de nye Fund dog ogsaa Kritikerne den Trøst, at der er Konjekturen af nyere Lærde, som finde Bekræftelse. Hos Apollonios Rhodios III 745 bekræfter Pap. Porsons Konjektur *ναυτίλοι* for *ναῦται*, og hos Æschines III 94 ligeledes Kaibels Konjektur *ζώντων* for *δρόντων*. Med blandede Følelser optager man det derimod, at der er kommet for Dagen en hel Del Læsemaader, som ere, om ikke bedre, saa dog ligesaa gode som de hidtil kjendte. Ved Ordstillingen *ἀπορίαν ἔσεσθαι* for *ἔσεσθαι ἀπορίαν* hos Æschines III 96 fjernes en Hiatus, og Tilføjelsen af *δὴ* i *ταῦτα μὲν <δὴ> τὰ φανερά* er heller ikke ilde. Endelig er der til Thukydid fremkommet en hel Del nye Varianter i nogle Brudstykker af IV 28—36, som tilhøre det samme Haandskrift, hvoraf der tidligere er fundet nogle Stykker af de paafølgende Kapitler (36—41). I cap. 29,3 er at mærke *ἀπροσοδοκίτοις*, indført ved Rettelse for *ἀπροσοδοκίτως*, i cap. 32, 1 *κατὰ τὸ εἰωθός* for *κατὰ τὸ ἔθος*; i cap. 32, 2 findes Læsemaaden *ἀπέβαιεν* i Stedet for Haandskrifternes *ἐπέβαινον*, som i Udgaverne er rettet til *ἀπέβαινον* (ogsaa Flertallet

er unøjagtigt, da Subjektet er *ὁ στρατός*). Fremdeles findes i cap. 34, 1 *ἀμύνεσθαι*, som er rettet til *ἀμύνασθαι*, de senere Haandskrifters Læsemaade, men *ἀμύνεσθαι* maa vistnok foretrækkes; i cap. 35, 1 er *ἐχώρησαν* rettet til *ἀνεχώρησαν* og sammesteds findes den noget større Variant *οὐ πολὺ ἀπέχον* for *δὲ οὐ πολὺ ἀπεῖχε*; endelig cap. 35, 2 *δὴ* for *ἤδη* og *πρὸς* for *ἐς*, og cap. 36, 2 *πιστεύοντες* for *πιστεύσαντες*. Om end disse Varianter for en stor Del ere ret ligegyldige, bidrage de dog til at forstærke Indtrykket af vor Overleverings Mangelfuldhed, et Indtryk, som overhovedet de mange Papyrusstumper, der graves frem i Ægypten og underkastes et saa ihærdigt Studium, nødvendigvis maa fremkalde.

Nye etruskiske Indskrifter.

Af S. P. Cortsen.

I «Sitzungsberichte der Bayer. Akademie der Wissenschaften» for 1904, Hefte IV, har A. Torp og G. Herbig udgivet en Del etruskiske Indskrifter, som de har fremdraget under Rejser i Italien i det sidste Par Aar. Beretningen, der foruden Indskriftene selv indeholder Oplysninger angaaende de Omstændigheder, der har ledsaget Fundene, afvigende Læsemaader, samt af og til Tydningsforsøg, er udkommet som Særtryk (i Komm. hos G. Franz, München).

Man maa være Udgiverne taknemlig, fordi de allerede nu har publiceret disse Indskrifter, som egentlig først skulde foreligge i C. I. E., men paa Grund af den Langsommelighed, hvormed dette Værk fremkommer, endnu kunde lade vente paa sig i lange Tider. Det ret righoldige Materiale, den sidste halve Snes Aar har bragt os (navnlig Mumiebindet i Agram; endvidere den af Bücheler i Rheinisches Museum for 1900 offentliggjorte Gravskrift fra Capua, Indskriften fra Monte Pitti o. fl. a.), i Forbindelse med de ældre Kilder, vækker Haab om, at det snart kan lykkes at sprede noget af den Taage, hvoraf det etruskiske Sprog endnu er omgivet. Ogsaa af en anden Grund tegner Udsigterne sig lysere; der kan ikke længere være Tvivl om Arbejdsmetoden. De Resultater, de fleste af de ældre Etruskologer har naaet, maa nødvendigvis for den uhildede lagttager synes faa og smaa i Forhold til det anvendte Arbejde; men saa længe man spillede Prokrustes' Rolle overfor etruskisk, søgte at tyde dette Sprog ud fra et eller andet kendt, kunde det ikke være anderledes. I Praxis har denne Fremgangsmaade, hvis Uholdbarhed ret hurtigt skulde synes indlysende, slaaet sig selv død; et graverende Eksempel paa Metoden frembyder Deecke's «Tydning» af Blypladen fra Magliano. Etruskisk kan — det indrømmer vist alle nu — kun tydes gennem de etruskiske Indskrifter. Dette Synspunkt har af de ældre Forskere Pauli altid gjort gældende, skønt han — af forstaaelig Utaalmodighed — ikke tilstrækkeligt skarpt har trukket Grænsen mellem sikker Viden og rene, ofte ganske æventyrlige Kombinationer; det fremtræder ligeledes nogenlunde konsekvent gennemført

hos Torp i hans Etruskische Beiträge I og II; at man alligevel paa en Mængde Punkter maa være enig med ham, er bl. a. en Følge af Undersøgelsernes Vanskelighed. Særlig lidet overbevist har jeg følt mig af Torps Afhandling om de etruskiske Talord (I p. 64 fg.), hvor han søger at bevise, at de første 6 Tal har Værdi i denne Orden: *ðu : zal : ci : sa : maχ : huθ*, samt at *-em* i Forbindelsen Ener + Tier svarer til latinsk *de* i *undetriginta*; *saθrum* skulde betyde 20. I et Par af de nyfundne Indskrifter mener Torp nu at have fundet Støtte for sin Theori. Nr. 46 (p. 510) lyder saaledes: *ziltnal | ramθa | avils : θu | nem : za | θrums arθθai*. Disse Ord er indhuggede paa et Sarkofaglaag, der bærer Billedet af en ung Kvinde. *Ramθa* er Genetiv med den almindelige Udeladelse af Gen.-Mærket *s*. Betydningen er altsaa: *Ramtha Ziltnas* (nl. er denne Kiste). *avils θunem saθrums* angiver den afdødes Alder (*avil* = Aar). Efter Torp er *θunem saθrums* = *undeviginti*, og dette kunde passe ndmærket paa den fremstillede Figur; de to Arbejdere, der var Torp behjælpelige, anslog den unge Kvindes Alder henholdsvis til 19 og 18 å 19 Aar. Det er mærkeligt, at Torp ikke har indset, hvorlidt der lader sig bygge paa den Art Materiale. Hvormange vil efter Fotografi paatage sig at bedømme en Persons Alder til Punkt og Prikke? Men hvor uendelig meget vanskeligere bliver ikke Bedømmelsen her, hvor man ingen Garanti har for, at Portrætlighed har været tilstræbt? Og selv om Etruskerne har haft Sans for realistisk Fremstilling, hvorpaa forskellige Ting tyder, er det jo ingenlunde afgjort, at de altid har forstaaet at give den et tilfredsstillende Udtryk. Ofte har vel den dødes Slægtninge købt Sarkofag med Billede færdigt, og om nogen tilstræbt Lighed mellem den afdøde og Sarkofagfremstillingen bliver der da naturligvis ikke Tale. Endvidere ved vi intet om Etruskernes tidlige eller sene fysiske Udvikling; hvor Indskriften er anbragt paa Sarkofagkassen og Figuren paa Laaget, er der Mulighed for, at Laaget slet ikke tilhører denne Kasse — noget saadant kan i enkelte Tilfælde bestemt paavises; og endelig kan Billedet fremstille en hel anden end den afdøde, f. Eks. den, der har skænket Kisten. For at danne sig blot en Smule Skøn over det tilladelige i Slutninger fra Sarkofagfremstillinger til Betydningen af de herhen hørende Tal, hvor disse er udtrykt med Bogstaver, krævedes en Undersøgelse af Forholdet, hvor Tallene er angivne med Taltegn (af denne Art forekommer der mange). Indtil en saadan fore-

ligger, bør man ved Fastsættelse af Talordenes Betydning ikke benytte Argumenter hentede fra Sarkofagbillederne. Forøvrigt ndtaler Torp sig selv i den førnævnte Afhandling ret nedsættende om Slutninger paa dette Felt, ganske vist i Anledning af en Fremstilling, der synes at gaa mod hans Hypothese. Fabretti 2071 er afbildet en velvoksen Mand, der af Fabretti betegnes som *uomo vecchio*, medens Deecke angiver hans Alder til højst 30 Aar. Indskriften har: *avils ciem zadrum's lupu*, der efter Torp skal være: Han gik bort i en Alder af 17 Aar. I Virkeligheden kan der her lige saa lidt hentes et Modbevis mod *ciem zadrum's* = 17, som der af Stedet ovenfor kan søges en Bekræftelse paa *θunem zadrum's* = 19.

Gennem en anden Betragtning forekommer det mig imidlertid usandsynligt, at *zadrum* kan have saa lav en Værdi som 20. Fabr. P. S. 388, hvor der er Tale om en Mand, død *max zadrum* Aar gammel, læser Deecke (Forsch. n. St. VI Nr. 20) og andre: *zilaxnuce | zilc XI. purtsaovc XI*. . . Nu har Torp utvivlsomt Ret i, at det ikke kan forholde sig rigtigt med denne Læsemaade *XI*. Bortset fra, at man ved Angivelser af, hvor hyppigt en Mand har beklædt et Embede, ellers altid finder Talbogstaver (*cizi, esls* osv.), er et saa højt Tal ganske urimeligt. Det højeste Tal, vi ellers finder angivet — og det staar endda ret isoleret — er (Fabr. P. S. 387) *cezps (zilχnu = var Zilc) + θunz (purtsavana = var puruθn)*, hvilket i det højeste kan være 15, men sandsynligvis er meget mindre; men den døde har der opnaaet en saa høj Alder som *avils esals : cezpalχals* d. e. mindst 72 Aar. Hvad der skal læses, bliver et andet Spørgsmaal og har ikke Interesse i denne Sammenhæng; men naar Torp vil forstaa Stedet saaledes: Han var Magistratsperson (*zilaxnuce*) i Embedet (*zilc purtsaovc*, da er dette bevislig urigtigt, *zilχ* kan ikke betyde Embede i al Almindelighed; dette fremgaar allerede af Indskrifter som Fabr. 2339: *larθ : ceisinis : velus : clan : cizi : zilaxnuce*. En saadan Betegnelse: 3 Gange Embedsmand uden Tilføjelse af, af hvad Art Embedet har været, er ganske utænkelig. Desuden staar *zilχ* ofte sideordnet med *cepen, puruθn* o. a. Ord, om hvilke vi ved, at de betegne bestemte Embeder, og endelig viser den før citerede Indskrift: *zilχnu : cezps : purtsavana θunz*, at *zilχ* er en Embedstitel; thi Meningen kan dog ikke være, at den døde har været Embedsmand x Gange, *puruθn* (Embede af sakral Karakter) y Gange. Af hvad Art dette Embede som *zilχ* har været, lader sig efter min Mening ogsaa omtrentlig bestemme (jeg

ser fuldstændig bort fra Deeckes halsbrækkende Etymologi Forsch. u. St. VI p. 31 fg.).

Fabr. 2335 a. (Deecke VI Nr. 17) er *zilχ* en Mands eneste Embedstitel (*esls. zilaxndas : avils : θunesi : muvalχls : lupu* = efter at have været *zilχ* 2 Gange døde han i en Alder af — Aar). Paa Forsiden af Kisten ser man den døde paa en Biga, ledsaget af 8 Mænd foran, 2 bagved. Fabr. P. S. 387 (før omtalt) er følgende Ord indhugget paa Kanten af en Sarkofag: *tute : larθ : anc : farθnaxe : tute : arndals : lupu : avils : esal : cezpalχals : hæðli-als : raondu : zilχnu cezpz : purtsvana : θunz*. Dette betyder: Larth Tute gav denne (Kiste) til Arnth Tute (Gen.-Mærket udeladt; sml. ovenfor), død i en Alder af — Aar, en Søn af Ravnthu Hathli; han var *zilχ* — Gange, *puruθn* —. Forsidens Relief viser den døde staaende paa en Biga, togaklædt; foran Vognen gaar 2 Liktorer i Toga, ved Siderne 2 Hornblæsere og bagved Vognen 2 Embedstjenere, hvoraf den ene holder en Lov-tavle. Da *puruθn* er et Præsteembede, kan denne Fremstilling kun tage Sigte paa *zilχ*-Stillingen. Man faar det Indtryk, at *zilχ* har været en Stilling, der paa nogle Punkter svarede til romersk Prætor, paa andre til romersk Konsul; for denne verdslige Karakter af Embedet har vi ogsaa indirekte et Bevis deri, at vi slet ikke finder *zilχ* omtalt paa Blypladen i Magliano eller Mumiebindet i Agram, der afgjort er af sakralt Indhold, og hvor *puruθn*, *ixuteo*, *cepen* o. a. Embedsmand er nævned.

Overensstemmende med det ovenfor udviklede har den Mand, hvis Alder er *max zadrum*, beklædt to Embeder, og da synes 25 Aar (saal. Torp) for lavt; saa vidt mig bekendt er ellers den laveste Alder for en Embedsmand 36 Aar, maaske med Undtagelse af Fabr. 2055: *elsi : zilaxnu : θeluša : ril : XXVIII*, hvor Tilføjelsen: 29 Aar gammel muligvis skal betegne en usædvanlig tidlig Embedsbeklædelse.

I Nr. 55 finder vi et nyt Talord. Indskriften lyder: *lari-sallari | salisla | θanχpilus | calisnial | clanl avils | huθnars*. Da Tierne dannes ved *alχ* eller *θrum*, repræsenterer *huθnar*, som Torp rigtig har set, Ener + Tier (*huθnar* maaske = 16; Figuren kan dog ikke tages til Indtægt for denne Værdiansættelse). Naturlig er da den Slutning, at vi i *nar* har det etruskiske Ord for 10. Herved bliver Eksistensen af det af Torp konstruerede Ord for 10 *lu* højst problematisk; thi at etruskisk skulde have to Ord for 10 i Ener × Tier og ét i Ener + Tier, uden at noget af disse Ord skulde være = Tallet 10, er ikke rimeligt.

gave); altsaa maa *oac*l være noget, der ofres (et Suffix *-tnam* er ganske ukendt).

I Nr. 55 finder Torp Genetivformen *clanl* (*clan* = Søn) højest paafaldende, da den almindelige Form er *clensi*. Da Genetiv Enkelttal i etruskisk dannes enten med *s* eller *l* og der ikke synes at være Tale om forskellige Deklinationer, kan jeg ikke se, hvad der skulde være i Vejen for, at det samme Ord danner sin Genetiv baade med *s* og *l*, selv om den ene af disse Dannelsesmaader er den almindelige. Forøvrigt kan en saadan Vekslen bestemt paavises i Ordene paa *na* (sml. ogs. *fuftun-l*, hvor det ikke er nødvendigt at antage Elision af *s*; *ness* ved Siden af *nesl*, *murs*s og *mursl*; sikkert *larθias* og *larθial* som Gen. til Larthi(a) m. a.). Den samme Genetivform har vi aabenbart C. I. E. 4539 *ca : suθi : nes*[*l* : XX] | *amcie : titial : can*[*l* : *restias* (Udeladelse af *l* er ganske almindeligt); maaske ogsaa C. I. E. 76 *mi : cana : larθias : zanl : velθinei : se . . .*

Nr. 35 lyder saaledes: *nerinai . ravndu . avils . ril . ↑ IIX . at . cravzathuras* (: *velθurs : lrθalc*). Betydningen er klar. Ravnthu Nerinai (død) i en Alder af 58 Aar, Velthur og Larth Cravzathuras *at*. I *at* maa der stikke Forkortelse af et kvindeligt Slægtsnavn, naturligst Moder (for Hustru har vi Ordet *puia*). Efter min Mening maa dette *at* (eller *ati*, som Pasqui læser) sættes i Forbindelse med *atiou* Fabr. 2169. Paa den ene Side af en Nenfrostele læses: [*r*] *avndu . sei | tiθi*; paa den anden: *atiou | sacniša : aturs*. Den samme Form med udeladt *o* har vi Fabr. 1013: *larθi : seianti : fraunisa : atiu : piute : s*. Denne sidste Indskrift maa betyde: Larthi Seianti Frau(c)nis Datter, Sethre Piutes *atiu*; *atiu* bruges altsaa her om en Kvinde; «Moder» synes at passe godt. (Da *piute* er skilt fra *s* ved Punkt, kan man ikke som Torp I 34 opfatte *piute : s* som Gen. til *piute*, men *s* er her som ikke sjældent Afkortning af Navnet *sethre*). 2169 maa betyde: Ravnthu Seitithi (nl. hviler herunder). Hendes Moder indvier *aturs*. Torps Oversættelse: Ravnthu Seitithi, *die atiou*, indvier til sig selv (underforst. en Grav) er urigtig. Hvis *atiou* hørte sammen med Ravnthu Seitithi, havde det sikkert staaet paa samme Side; *atiou* uden Genetiv vilde være underligt, da det efter Torp, der rigtigt afviser Deeckes *sacerdos*, betyder: Enke, Søster el. l. (hvis Enke eller Søster?); og endelig er *aturs* ikke Gen., men Nom.-Acc. og danner Objekt for *sacniša*. At *s* hører med til Ordets Stamme, fremgaar af Fabr. 2335 (paa Laaget af en Sarkofag) . . . *atrsrc*.

escuna . calti . suditi (*c* = og) . . . og giver *atrscr* i Gravrummet. Torp øver Vold mod Teksten, naar han river *rc* løs fra *atrś* og tager disse to Bogtaver som Objekt.

Af Gloser, vi allerede i Forvejen kendte, og hvis Betydning er nogenlunde klar, finder vi *mutna* = Kiste 49, 50, 51 og 53; *neres* = Billede, Billedstøtte 21 (almindeligt paa M. A.); *tinia* 37 a etruskisk Navn for Juppiter (med Sideformen *tina*, Gen. *tinsś*, *tinsī*); *ecn*, *eca*, *ca*, grafiske Varianter af det demonstr. Pronomen, = denne; Betydningen er absolut sikret, og Herbig's «vielleicht» er unødvendig Forsigtighed; 42 *eclđi ramđa cainei* er *eclđi* aabenbart Lokativ af Nom.-Acc. *cal*, *cel*, *cela* = lat. *cella*; alt-
saa blot grafisk forskelligt fra *clđi*, *celati*, *calati*, *calti*, *clt*, *clđ*. Til *eclđi*, *clđi* sml. *ścuna*, *escuna*; *luri*, *eluri*; *ecn*, *cn*; *puruđn*, *eprđne* osv.

Anmeldelser.

F. Cumont, Die Mysterien des Mithra. Deutsche Ausgabe von G. Gehrich. Leipzig 1903, Teubner. XVI + 176 s.

Med enestående koncentration har den belgiske arkæolog *Franz Cumont* helliget sig til studiet af guden Mithra, og han har i de c. 15 år, denne hans forskning har staaet på, gennemgransket sit æmne til bunden. Det var også fornødent, at det blev gjort. At den iraniske guddoms kultus var mægtig i den romerske kejsertid og vidt udstrakt over riget, vidste man; men dens liv var så lønligt og dens steder så spredte, at der skulde en gennemtrængende søgen til for at få sagen samlet under øje. Fr. Windischmanns udførlige artikel om Mithra i ZKM I var ikke nok dertil og opholdt sig tilmed især ved Mithradyrkelsens østlige ende; den støttede sig også næsten udelukkende til litterære mindesmærker. Men der måtte gås arkæologisk tilværks om man skulde faa fat i Mithra, og Cumont havde ikke ladet nogen indskrift eller noget billedværk upåagtet, da han i 1896 og figg. år fremlagde sit store værk «Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra» (Bruxelles, Lamertin). Det er hovedindholdet af dette lærde opus som han nu har gjort almindelige dødelige den tjeneste at fremstille i let tilgængelig korthed¹; og denne mindre bog har da også fundet fortjent udbredelse, idet den foreligger både i tysk og engelsk oversættelse fra den franske original.

Det mindst betydelige af bogens afsnit er det første om Mithraismens oprindelse. Forf. viser her meget kortfattet hvorledes den iraniske guds kultus har bredt sig over Armenien, Pontus og Kappadokien og det øvrige Lilleasien, dens sammen-smeltning med babylonisk religion og andre semitiske elementer. De vigtigste problemer på dette område har C. dog ikke søgt at løse. Mithras forbindelse med solen er vel kendt fra Veda og Avesta, hans forbindelse med oxen — som er et hovedtræk i hans vestlige form — derimod ikke. Hvor stammer den fra? og på hvilket tidspunkt har han faaet sin frygiske hue? Hvor mange iraniske elementer har han overhovedet bevaret? At Mithra er

¹ Også hans artikel Mithra i Roschers lexikon kan anbefales dem, der vil slippe lettere til det.

et rigtig godt eksempel på et kultisk konglomerat er ihvertfald tydeligt, og måske man aldrig får nøglet viklet op. Skade, at den danske præst Johannes Fibigers store værk om Mazdaismen aldrig blev udgivet. Det indeholdt en meget grundig undersøgelse af Mithradyrkelsens lilleasiatiske elementer og kom, såvidt jeg husker, til det resultat, at disse var det afgørende ved gudens senere skikkelse.

Med det næste afsnit: Mithradyrkelsen i Romerriget betræder Cumont sit egentlige revier. Det første udbytte af hans topografiske eftersøgning er dette vigtige: at «Mithra for stedse blev udelukket fra den græske verden». Grækernes nationale stolthed bød dem det; de kunde tage mod mange fremmedguder, men den persiske arvefjendes skytsgud har de betakket sig for. Italien er Mithra ifølge Plutarchs troværdige beretning nået til på Pompejus' tid, vistnok gennem den kilikiske sørøverkrig. Overhovedet er hæren det bindeled mellem øst og vest, ved hvilket den nye kultus forplanter sig; derfor nåede den først ud til rigets udkanter, langs grænserne i nord, og vest, hvor legionerne lå; først senere, og da især med soldaterkejseren Commodus, vinder den rigtig fod i Rom. Særdeles levende er C.s påvisning af, hvorledes bestemte rekrutteringer med asiatiske tropper, f. ex. Hadrians i Dalmatien og Mesien, og enkelte kolonisationer som Trajans i Dacien, har ført Mithraismen med sig og hvilken betydning det havde, at just Commagene, hvor denne religion stak særlig dybt, kom til at levere så meget mandskab til legionerne. Således afsøger C. det hele terræn «fra Sortehavets bredder op til de skotske bjerge og ned til Saharas ørken»; han opleder kultusstederne, viser, hvor dyrkelsen har udbredt sig over landdistrikterne, og hvor den (som i Britannien) har holdt sig til de befæstede pladser. I Middelhavets havnebyer forklarer han udbredelsen gennem de asiatiske slavers spredning, hvad også indskrifterne ligefrem beretter om. I Cæsarea i Kappadokien vier en slave («på meget god latin») et solbillede til Mithra, hvad jeg griber lejligheden til at notere som støtte for tydingen af Trundholmfundet (Danske Studier I). Hvor C. finder lokaliteter uden fremtrædende Mithradyrkelse, søger han at forklare det; i Asia propria, Bithynien og Galatien mangler den, fordi handelen var på græske hænder og fordi der herfra kun exporteredes mandskab. Når den mangler i Spanien og Midt- og Vestgallien, slutter C. at det var fordi der ikke var stående legioner i disse egne, som altså kunde rekruteret fra Asien — hvilket er stærkt sluttet. Som et hovedresultat slår C. fast, at

Mithradyrkelsen har spredt sig med en vidunderlig hastighed, hvilket jo også stemmer med det almindelige indtryk, man har af mindesmærkernes ensartethed og samtidighed.

I det smukke lille kapitel «Mithra og kejsermagten» anføres der strax en grund til denne hurtighed, nemlig at dyrkelsen kom så sent til Rom, at den undslap forfølgelser, som tidligere orientalske kultusbevægelser havde været udsat for. Kejserne tog allerede fra Neros tid velvilligt imod den og fandt selv en positiv støtte i Mithraismen, idet denne gav et vægtigt bidrag til kejserdyrkelsens udbredelse. Ganske vist dyrkede Perserne ikke kongens person, men for guddommelig regnede de dog hans kongelige magt, den såkaldte *hoareno*, der snart tænkes som en ildslue, snart som et blot abstractum. Dette ord oversatte Grækerne ved *τύχη*, Romerne ved *fortuna*, og denne persiske forestilling om kongemagtens guddommelighed forplantede sig via Pontus og Kappadokien, indtil vi finder den på Vespasians og hans efterfølgeres mønter som *fortuna Augusti*. Den samme tankegang ligger, som C. i det enkelte påviser, bag kejsertitlerne *pius*, *felix* og navnlig *invictus*, der er en arv fra den med Mithra identificerede *Sol invictus*. Solkronen har sin oprindelse sammestedsfra, og udtrykket *deus et dominus natus* forklarer C. ud fra Mithra-theologiens præexistenslære.

Udførligt fremstilles nu denne theologi som et spekulativt system sammenføjet af den iraniske dyrkelse af «Tiden» (*Zeroan* = *χρόνος* identificeret med *Κρόνος*) og af naturelementerne: den babyloniske stjernedyrkelse med dens skæbnetro og den til Mithra særligt henhørende soldyrkelse. I denne verdensorden står solguden (ligesom den babyloniske Shamash) som en «midler» (*μεσίτης*), dette vigtige begreb, der i de første århundreder melder sig i alle religiøse systemer, gnostiske og platoniske såvel som kristelige, idet det for alle gælder om at skaffe en effektiv forbindelse mellem den unærmelige og uerkendelige gud og menneskeslægten. Derfor kredser den mythologiske fantasi nu så stærkt om Mithras person, hans fødsel i klippehulen, hyrdernes tilbedelse, hans dyst og forlig med solen, først og fremmest hans gentagne kampe med oxen. Disse får dels kosmogonisk betydning efter gammelarisk mønster, idet tyrens blod og sæd giver alt Levende væxt og liv på jorden, hvorved Mithra altså bliver skaber (*демиург*); dels antager disse kampe en heroisk-tragisk karakter i stil med Heraklesarbejderne; det er Mithras lidelse og møje. Hvor tyreslagtningen senere optræder med sin bloddåb i Mithrasliturgien,

tyder C. den vistnok rigtigt som livsgivende, ikke som rensende. Imidlertid spiller også renheden (og denne er jo et persisk grundbegreb) en rolle i den mithraiske etik. Den vandtes dels ved afholdenhed, men mere ved krigersk tapperhed, ligesom man i det hele sporer den persiske mandigheds- og virksomhedsånd i denne moral. Det afgørende er dog gudens hjælp og den forløsning, der ligger i optagelse i hans kultuskreds og den mystiske forbindelse med hans væsen. Ved denne hjælpes den troende gennem skæbnerne hinsides graven og går frelst ud af dommedagsprøverne og verdensbranden. Også disse sidste optrin er utvivlsomt lån fra det persiske.

Såvel dette dogmatiske kapitel som navnlig det følgende om liturgien er læselig holdt og bevæger sig en del i formodningens form. De er heller ikke længer vor bedste kilde. C.s arbejde lider på dette punkt af den vanskæbne at være kommet til verden kort før Dieterich udgav den liturgi, som han har bestemt som en Mithrasliturgi. C.s eget suk efter «et lykkeligt tilfælde som skulde bringe et Mithramissale for dagen», har således fået prophetisk betydning, men samtidig har dette fund og dets tydning kronet C.s egne arbejder; thi uden disse var Dieterich sikkert ikke kommet langt frem med sin tolkning af denne næsten ulgennemtrængelige text. I Dieterichs bog må man altså søge nærmere bekedt om Mithradyrkelsens faktiske indhold (ihvertfald så længe Dieterichs påstand står uomstyrtet, at det virkelig er en Mithrasliturgi, han har fremlagt).

I slutningskapitlet om Mithraismens skæbne i Romerriget og dens forhold til de andre datidige religioner er C. atter på sikker grund, og hans fremstilling former sig her til et særdeles lærerigt billede af kejsertidens indviklede religionsforhold. Grundene til, at Mithradyrkelsen efter sin hurtige udbredelse og stærke kulmination (omkring 250) så brat sank sammen, søger han fornuftigvis ikke blot i de kristne kejseres forfølgelser, men også i indre skavanker. At kvinderne var udelukkede fra Mithradyrkelsen var allerede en fatal omstændighed, men endnu mere skæbneavanger var Mithra-religionens synkretistiske karakter, der ikke blot indvævede alskens ufugtbare naturspekulationer, men også orgiastiske ndskejelser i det ellers så smukt aalagte Hele. Og disse nægte bestanddele blev Mithraismen aldrig befriet fra, fordi den ikke som kristendommen blev avet af modstand og modsigelse i sin opvæxt, men tværtimod strax gjorde lykke og kom på moden. Dog tror jeg ikke, det er modstandens rensende skærpsild alene, der gav kristen-

dommen overtaget. Underligt, at der i disse afregninger mellem kristendom og hedenskab fra videnskabelig side lægges så lidt mærke til det faktum, at kun de tre religioner, der er grundlagte af en personlighed, og som består i forholdet til denne personlighed, har kunnet blive verdensreligioner.

Edv. Lehmann.

Oluf Nielsen, Lærebog i fransk Syntax til Brug for de højere Klasser. Kbh. 1904 (G. B. N. F.). 167 S.

De lærere, der har følt ulæmpene ved at anvende Bariéls store syntax, men som ikke har kunnet bekvemme sig til at bruge en mindre bog som f. ex. Jungs grammatik, vil sikkert med glæde hilse fremkomsten af et hjælpemiddel, der er mere beregnet paa undervisningen i de højere klasser. Om nærværende bog træffer det rette, vil naturligvis kun kunne lade sig afgøre ved at bruge den med et eller to hold. Paa forhaand synes den at være lidt for omfangsrig, medens den paa den anden side har forskellige gode egenskaber, der røber den kyndige lærer. Det er saaledes absolut et fremskridt, at læren om infinitiv er ordnet efter infinitivens funktioner og ikke efter dens forbindelse med præpositioner, at der gøres opmærksom paa forskellen mellem *personne* og det substantiviske *aucun*, at det fremhæves, at en sætning med *pour que* ikke altid er en hensigtssætning, og flere andre ting. I det hele og store afviger bogen imidlertid ikke meget fra den traditionelle behandling af fransk syntax. Der findes adskilligt forældet, og, hvad værre er, der er ikke skarpt nok skelnet mellem lærebog og sprogbeskrivelse. En lærebog skal f. ex. docere, at nægtelsen paa fransk er *ne—pas*, en sprogbeskrivende fremstilling skal tillige vise, hvorledes det literære sprog paa mange maader viser spor af ældre tilstande. Nu siger forfatteren ganske vist udtrykkeligt (s. 129), at *pas* i det moderne sprog er uundværligt, og lader tilfældene med *ne* alene træde i baggrunden; men rundt om i bogen findes der eksempler, der er tagne fra det literære sprog og ikke afpassede efter lærebogens tarv, saaledes f. ex. s. 16—17: *Je ne pouvais choisir meilleur moment*. Da der ikke er saa mange aar tilbage, inden fransk faar en væsentlig anden stilling i skolen, meddeler forf. i fortalen, at han agter at sammenarbejde sin «grammatik» og foreliggende syntax til en ny lærebog, der vil kunne svare til det ny gymnasiums tarv, og at han i denne vil foretage en oprømning i det traditionelle stof. Forhaabenlig vil han da se mere bort fra det sprogbeskrivende og indføre ensartethed i alle meddelte eksempler.

Passé défini maa vige for passé indéfini overalt undtagen netop i den anmærkning, der skal kortelig fortælle, at passé défini er en ren bogform. Paa samme maade maa imparf. du subj. udryddes fra alle eksempler, der ikke direkte vedrører subjunctif, og selv der maa tilfælde som *on eût dit* erstattes af *on aurait dit* osv. Opgaven er ikke saa ganske let, da det gælder om at kaste saa meget overbord, som hidtil er anset for nødvendigt, men det vil være et meget fortjenstfuldt arbejde, som man kun kan ønske forf. held til at fuldføre.

Med hensyn til forskellige enkeltheder har jeg en anden opfattelse end forfatteren. Da det vilde blive for vidtløftigt her at komme ind paa dem alle, skal jeg nøjes med at udplukke et par ting, der for øvrigt ikke alle er af lige stor betydning.

S. 14. Blandt de tilfælde, i hvilke artiklen udelades, findes som sædvanligt *il loge rue de Richelieu*. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at sige, at artiklen udelades ved bopælsangivelser. For det første er det kun navne paa gader, torve og pladser, der kommer i betragtning, for det andet anvendes disse navne uden artikel i langt større omfang end blot ved bopælsangivelse. Sml. følgende eksempler, der langt fra er udtømmende: *arrivés place Royale* (Daudet, Numa R. 249); *on s'arrêta rue Jacob* (D., Sapho 18); *l'argent filait rue Fortuny, chez le mange-tout* (D., L'immortel 27); *[il] l'avait vu se faire cirer, boulevard Montmartre* (Zola, L'assommoir 302); *Place du Théâtre Français, elle se décida brusquement* (Lesueur, Fiancée d'outre-mer 94). Navnlig anvendes gadenavne osv. saaledes meget almindeligt i stedet for et bestemt hus eller en bestemt families eller persons bopæl, ganske som paa dansk («Jærnbanegade» = Dagmarteatret), f. ex. *il se fit conduire rue de Courcelles. Plus personne* (D., L'imm. 193; 5: til fyrstinde Rosens palæ i rue de C.); *il lui raconta sa visite rue de Rome* (D., Sapho 242), osv.

S. 37. Det forekommer mig mindre heldigt at sige, at *il est* anvendes, naar prædikatet er et adjektiv eller et forholdsled. Hellere: «eller en adjektivisk forbindelse». Det er i de allerfleste tilfælde *à* + infinitiv, der ogsaa ellers fungerer som adjektiv, medens vendinger som det anførte *il est d'un dupe de . . .* sikkert er forældede.

S. 44. Bemærkningen om ordstillingen *de ne le point voir* (for *de ne pas le voir*) kunde passende udgaa af en lærebog, og det samme gælder s. 45 *il crut pouvoir lui tout dire*. Det regelmæssige er, at pronominet kommer umiddelbart foran infinitiven, og det er det, eleven skal lære.

S. 45 fodnote 1. Det er et meget stort spørgsmaal, om *voici* og *voilà* er oprindelige imperativer. Det strider mod pronominers foranstilling ved disse ord, og der kan næppe være nogen tvivl om, at det fra først af er spørgeformer.

S. 52. Der vilde være grund til under omtalen af de pos-

sessive pronominer at anføre tilfælde som *je suis heureux d'avoir fait votre connaissance, à vous et à votre sœur; leur fille adoptive, à elle et à son frère* (Zola, Travail 477) «hendes og hendes broders adoptivdatter»; *sa fille adoptive et celle de son frère* kunde misforstaaes. Exemplet s. 56 *ma maison et celle de mon voisin* er oversat «mit og min nabos hus» og kan næppe oversættes paa anden maade med faa ord. Der er rimeligvis tale om to forskellige huse, men da det ogsaa kan opfattes som gældende et hus, som jeg og min nabo ejer i fællesskab, er der anledning til at fremhæve, hvorledes forskellen lader sig udtrykke paa fransk.

S. 59. Det er for lidt at sige, at *cela* «undertiden» bruges som foreløbigt subjekt i stedet for *il*. Vendinger som *cela m'ennuyait beaucoup d'en parler* er i virkeligheden ganske almindelige og hænger sammen med den sædvanlige tendens til at sætte *cela* foran upersonlige verber (*ça suffit, ça fume, ça neige* osv.) i modsætning til det personlige *il*.

S. 63. En sætning som *au moment que je sortais* er umulig paa moderne fransk. Det relative adverbium *que* bruges om tidsforhold kun efter substantiver med ubestemt artikel samt efter tidsadverbier som *aujourd'hui, maintenant* osv. Naar man i litteraturen træffer tilfælde som *du temps qu'il travaillait à Mousseaux* (Daudet, L'imm. 55); *où est le temps que M. Paul Margueritte publiait la «Force des choses»!* (Pellissier i La Revue 1 avr. 1902, 91) er det bevidste eller ubevidste arkaismer, som elementærgrammatikken ganske maa se bort fra. Det hedder altsaa normalt f. ex. *le jour où ça est arrivé; au moment où il quittait sa patrie; les fois où il rentrait ivre*, osv. *Du moment que* forekommer i betydningen «siden» (begrundende), men det mere moderne *du moment où* er vel nok saa hyppigt. Derimod regelmæssigt *un jour qu'il se promenait... une après-midi que...* osv., men kun indledende, ellers følger der ogsaa *où* efter substantiver med ubestemt artikel, f. ex. *il arrive un jour où c'est fini de rire* (Maupassant, Bel-Ami 142); *elle jura de venir le surprendre une après-midi où elle n'irait pas là-bas ensuite* (Daudet, L'imm. 142).

S. 76. «Visse intransitive Verber (som f. Eks. *aller, courir, dormir, vivre*) kan endogsaa kun bruges absolut». Denne sætning er meget dunkel, naar der som eksempel paa intransitive verbers absolute og ikke-absolute brug lige er nævnet *il parle — il parle de Paul*.

S. 77. *pleurer la mort de qn., sentir le tabac og sonner la charge* er ikke homogene.

S. 81. Sætningen *un cri les fit dresser en sursaut* maa forandres til *un cri les fit se dresser en sursaut*. Sprogbrugen gaar mere og mere i retning af at beholde *se* foran infinitiv efter *faire* med undtagelse af de nævnte faste forbindelser, hvortil ogsaa hører *faire dresser les cheveux*. I ikke faa tilfælde er det oven i

købet nødvendigt at anvende *se*, se Alfr. Johansson i «Mélanges Wahlund».

S. 96. *malgré que* angives af Dict. général at være forældet. Dette udelukker ikke, at det ret jævnligt findes i nyere literatur, hvorpaa der kunde nævnes mange eksempler, som *malgré qu'elle fût alors maigre et frêle* (J. H. Rosny, Thérèse Degaudy 12). Det er ikke sikkert, at brugen af *malgré que* hos moderne forf. (og i vulgærsproget) er at henregne blandt arkaismerne, da den ogsaa kan forklares ved indflydelse fra *malgré* + substantiv ganske som paa dansk undertiden *trods* som sætningspræposition (sml. eksempler anførte af Jespersen Dania III 82—83, hvortil kan læses Soderberg: Gadens Digte 110: «trods jeg ved, at alt paa Jorden»; ogsaa det omvendte, «skent» som præposition har sit tilsvarende i fransk vulgærprog: *quoique ça*). Men i intet tilfælde hører *malgré que* hjemme i en lærebog, som derimod bør fremhæve *bien que* og *si — que* paa bekostning af *quoique* og *quelque — que*.

S. 97. *en attendant que* er ikke «ventende til», men «afventende at».

S. 99 fodn. At sige, at *de* foran infinitiv svarer til dansk *at*, tysk *zu*, engl. *to* er misvisende; det er tvært imod *à*, der i mange tilfælde er en nøjagtig parallel til de germanske «infinitivmærker», f. ex. *facile à tromper* = let at bedrage. Forskellen er den, at «at» i germansk ud fra saadanne tilfælde er generaliseret, medens det tilsvarende *a* i romansk kun har faaet en lignende udvidet brug i ét sprog, nl. rumænsk, idet andre udviklinger er traadt i vejen i de andre sprog.

S. 100 fodn. 1. Hvorledes infinitiven i *je suis bien bon de l'écouter* kan sammenstilles med den i *ma première pensée fut de maudire cet accident* er mig en gaade.

S. 104. Det er at stille sagen ganske paa hovedet at sige, at *commencer* «endnu» kan have *à* + inf. ved siden af *de* + inf. Brugen af *à* + inf. er langt overvejende i litteraturen og vist eneherskende i det talte sprog.

Forfatteren har bestræbt sig for saa vidt muligt at forklare de forskellige sproglige fænomener, og ogsaa i denne henseende indeholder bogen adskilligt godt i sammenligning med sine forgængere. Dog er jeg ikke sikker paa værdien af saadanne oplysninger som den (s. 63 fn.), at det relative adverbium *que* enten er «en videre Udvikling af det i § 59.s omtalte *que* eller af Neutrumspronomen *que* (§ 58 Anm. 1, Note)», bortset fra, at man i dette tilfælde ingen oplysning faar ved at følge den sidste henvisning.

Kr. Sandfeld Jensen.

Bibliographie der vergleichenden Literaturgeschichte. Herausg. von
A. L. Jellinek. 1ster Band. Berlin 1903, A. Duncker.

Det sammenlignende litteraturhistoriske Studium med dets Følgesvend, Sagnforskningen, spiller i vore Dage en saa betydelig Rolle, dyrkes paa saa mange Steder og har en saa vidtledtig Litteratur at opvise, at en regelmæssig udkommende Bibliografi som den foreliggende, over Nyheder paa dette Omraade, næsten hører til de nødvendige Ting og vil blive hilst med Glæde, naar den blot er nogenlunde fuldstændig og omhyggelig gjort. Bogen er egentlig et Tillæg til Tidsskriftet «Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte», der for faa Aar siden begyndte at udkomme i Berlin. Et Hæfte af Bibliografien ledsager hvert Kvartal af Tidsskriftet, og dens 1ste Bind indeholder da hvad der er udkommet fra midt i 1902 til midt i 1903, for saa vidt det har været Udgiveren tilgængeligt, — han beklager sig i saa Henseende over manglende Interesse fra Forlæggeres og Forfatteres Side, idet han forgæves har anmodet om Tilsending af de Arbejder, de have ladet se Lyset. Imidlertid er Bindet, med Forfatter- og Sagregister samt en geografisk Fortegnelse over litterære Vexelvirkninger, blevet paa 74 Sider. Udgiveren lægger, som rimeligt er, særlig Vægt paa at faa det fjernere Liggende med, det som ikke enhver Studerende vil træffe paa Alfarvej, altsaa hvad der er spredt i alskens Tidsskrifter, i Disputatser o. desl. Inddelingen er følgende: 1) Almindeligt og Theoretisk, 2) Æmner og Motiver, 3) Litterære Forbindelser («Beziehungen») og Vexelvirkninger, med en særlig Rubrik ang. de enkelte Forfatteres litterære Indflydelse. Den anden Afdeling er ubetinget den omfangsrigeste og indeholder især en stor Del Folklore; indenfor den ere atter de enkelte Motiver ordnede alfabetisk, som: «Pflanzen», «Physiologus», «Politische Dichtung», «Roland», «Romeo u. Julie» osv. Ganske korte Notitser om vedkommende Arbejdes Indhold slutte sig til Titelangivelserne. Men der er unægtelig ved dette Bind det mindre Heldige, som Registrerne ikke afhjælpe helt, at de fire Hæfter Bibliografi fra Tidsskriftet nok ere sammenstillede her, men ikke sammensmeltede, saa at man af og til maa se efter paa en hel Del forskellige Sider. — Det bibliografiske Arbejde synes at udmærke sig i det hele ved prisværdig Nøjagtighed og vil vistnok blive af virkelig Betydning, naar Tilslutningen ikke udebliver og naar der raades Bod paa den nys paapegede Mangel. Fra den nordiske litteraturhistoriske Forskning anføres i dette 1ste Bd. Arbejder af E. Björkman, O. Davidsson, J. L. Heiberg, J. P. Jacobsen, O. Kyrre-Olsen, S. Larsen, W. Moestue, C. Nyrop, A. Olrik, J. «Ostrup», O. Sinding, W. Söderhjelm, C. Wahlund, E. Wrangel og undertegnede Anmelder.

E. Gigas.

P. Vergilius Maro Aeneis Buch VI. Erklärt von Eduard Norden.
 (Samml. wissensch. Kommentare zu gr. u. röm. Schriftst.)
 Leipzig 1903, Teubner. XII + 484 S.

In der Reihe der bisher erschienenen wissenschaftlichen Kommentare ragt Nordens Erklärung der Nekyia Virgils sowohl durch die Wahl der Aufgabe als durch die Ausführung hervor. Von Virgil ist seit Heyne in Deutschland keine erklärende Ausgabe erschienen, die wissenschaftlichen Anforderungen genügt; andererseits hat sich gerade in den letzten Jahrzehnten die Specialforschung dem lange vernachlässigten Dichter stark zugewandt. Ihre Bemühungen sind ganz besonders dem 6ten Buch zu Gute gekommen; schon deshalb war die Wahl gerade dieser Partie der Aeneis wohl gerechtfertigt. Ausserdem ist die Nekyia, wie der wichtigste, so auch der schwierigste Abschnitt des ganzen Gedichts.

Norden behandelt in einer verhältnismässig kurzen Einleitung die schwierige Quellenfrage; dann folgen Text und Übersetzung; Kommentar (S. 105—341); Schlussbetrachtung über die Composition; stilistische und metrische Anhänge; endlich Nachträge und Register.

Der Text ist, wie sich gebührt, durchaus konservativ behandelt; wenn ich mich nicht irre, hat keine einzige Konjekture Aufnahme gefunden. Der Apparat ist sehr knapp gehalten; hie und da vermisst man Varianten, so zu 734 *despiciunt* (alle alte Hdss.), zu 704 *siluis* (so F Ms), die auch im Kommentar keine Erwähnung finden. — Die Übersetzung hat kein einheitliches Metrum, sondern zeigt bunten Wechsel von Iamben, Trochäen, Nibelungenstrophe u. a. Dass sie misslungen ist, ist wol ein so allgemeines Urtheil, dass ich mich dabei nicht weiter aufzuhalten brauche.

Der Quellenfrage, die in neuerer Zeit vielfach behandelt ist, hat N. mit Recht seine besondere Aufmerksamkeit zugewendet. Leider steht das Ergebnis in keinem rechten Verhältnis zur verwandten Mühe. Man ist darüber einig dass Virgil zwei Arten von Quellen benutzt hat: mythologisch-poetische und theologisch-philosophische. Dass unter ersteren sowohl eine *κατάβασις Ὀρφέως* als eine *κ. Ἡρακλέους* war, hat N. durch eine Reihe in den Kommentar aufgenommener Einzelbeobachtungen sicher gestellt. Als philosophische Hauptquelle will er in der Einleitung eine Apokalypse des Posidonius nachweisen. Dass zahlreiche Parallelen zwischen Virgil und von Posidonius beeinflussten Schriftstellern vorhanden sind, steht nach N.'s Untersuchungen ausser Zweifel; nur wissen wir leider von einer Posidonius-Apokalypse nichts, und die Parallelen können bei der in dieser Litteratur ausserordentlich zähen Tradition leicht täuschen. Dessen ist sich Norden übrigens wohl bewusst und trägt daher seine Hypothese mit aller Reserve vor. Am meisten bleibt zu bedauern, dass die ganze Quellenarbeit, wenn sie auch sicherer wäre, für die Erklärung so wenig abwirft,

so lange wir die Quellen nicht rekonstruieren können; und das ist leider sowohl bei der einen wie der andern Gruppe bis jetzt unmöglich. — In der Abgrenzung der Quellen gegen einander bietet N. sehr Beachtenswerthes; Widersprüche bei Virgil gelten ihm (mit vollem Recht) auf diesem Gebiete nicht als Beweis von Benutzung verschiedener Quellen.

Im Verhältnis zur Quellenfrage ist die Behandlung der Komposition etwas zu kurz gekommen. Das Buch von Heinze «Die epische Technik Virgils» hat Norden nur für seine Schlussbetrachtung verwerthen können. Das ist sehr zu bedauern; gerade dieser Abschnitt, wo N. auf den von Heinze gewonnenen Resultaten selbständig weiter baut, enthält ganz Vortreffliches und zeigt dass N. für derartige Untersuchungen ein entschiedenes Talent hat. Hätte er die Betrachtungsweise, die hier versucht ist, durchführen können, so hätte der Kommentar so wie die Einleitung an vielen Stellen sehr gewinnen müssen. Nun vermisst man manches — am meisten, was doch in der «Schlussbetrachtung» hätte stehen können, eine Betrachtung der Stellung der Nekyia zum übrigen Gedicht. Eine solche ist nicht nur an sich natürlich, sondern zugleich für die Erklärung vieler Einzelheiten im VI. Buch geradezu nothwendig. Ich könnte mich bei diesem Punkt mit einem Verweis auf meine Abhandlung «Guderne hos Virgil» (1887) begnügen; weil aber dies Buch (aus leicht erklärlichen Gründen) Norden unbekannt geblieben ist, und ich einiges heute, nach fast 20 Jahren, anders formuliren möchte, werde ich unten gelegentlich auf diese Fragen zurückkommen.

Der Kommentar ist gehaltvoll ohne weitschweifig zu sein. Selbstverständlich hat Norden die neueren Untersuchungen über einzelne Stellen, Quellen- und Kompositionsfragen u. s. w. sorgfältig verwerthet; ausserdem hat er aus den älteren Kommentaren, vor allem natürlich aus Servius, manche wertvolle Notiz ans Licht gezogen. Mitunter begnügt er sich freilich mit einem Hinweis auf eine fremde oder eigene Specialarbeit. Das mag in Nebensachen gerechtfertigt sein; an wichtigern Stellen ist es übel angebracht. So thut er fast die ganze Realerklärung der Verse 788—807 (Weissagung über August) mit einem Verweis auf einen Zeitschriftaufsatz und eine Abhandlung ab. Das ist, trotz der darauf bezüglichen Bemerkung in der Vorrede (S. VII), ein kaum zu verantwortendes Verfahren. Wenn die Erklärung eines Abschnittes anderwärts erledigt ist, so mag man die Begründung derselben übergehen; die Ergebnisse gehören aber in einen Kommentar der diesen Namen verdienen soll. — Über das Verhältnis Virgils zu seinen Vorgängern bietet N.'s Buch mehr und Besseres als irgend ein früherer Kommentar; an zahllosen Stellen wird der Ausdruck analysirt um Abhängigkeit von älteren Dichtern zu konstatiren. Auch die technischen Mittel Virgils, wie Alliteration, metrische Feinheiten u. dgl., finden eingehende Behandlung. Ausser-

dem wird jedem Abschnitt eine sorgfältige Darlegung der rhetorischen Komposition vorausgeschickt. Ich gestehe, ich habe mich mit diesen a, b, c, 1, 2, 3, *τροϊκῶλον*, *τετρακῶλον* u. s. w. nicht recht befreunden können; sie nehmen viel Platz ein, und ihr Nutzen bleibt zweifelhaft. Sehr dankenswert sind dagegen die Zusammenstellungen metrischer und stilistischer Beobachtungen, die die Anhänge bieten, und mit vollem Recht hat N. durch ihre Ausscheidung den Kommentar entlastet.

Bei einer so schwierigen Aufgabe werden viele Einzelheiten immer kontrovers bleiben. Einiges von der Art soll im Folgenden besprochen werden, wobei ich mich vorzugsweise an die schwächste Seite der N.schen Arbeit, die Behandlung der Komposition, halten werde. — In der Einleitung S. 29 behandelt N. ausführlich V. 439 (*noviens Styx interfusa coërcet*). Diesen Zug, der sonst nicht zu belegen ist, erklärt er «kosmisch», aus einer philosophischen Lehre von 9 Sphären, woraus die Welt zusammengesetzt sei (Cic. somn. Scip. 17). Mit der Styx lässt sich diese Lehre nur durch eine Reihe unhaltbarer Kombinationen in Verbindung bringen. Auch hiervon abgesehen passt die «kosmische» Vorstellung gar nicht in die Virgilstelle hinein. Die 9 Sphären reichen von der Erde bis zum Aether als dem Aufenthalt der Seligen; bei Virgil ist von den Selbstmördern die Rede, die in das irdische Leben gern zurückkehren möchten. Von diesem sind sie doch höchstens durch eine Sphäre getrennt (wobei übrigens zehn herauskommen würden; bei den neun ist an die Unterwelt überhaupt nicht gedacht). Viel näher liegt ein Verweis auf die Hesiodstelle Theog. 790, wo von der Styx als dem zehnten Theil der in neun Windungen sich um die Erde schlingenden Okeanos die Rede ist. Von dieser Stelle aus ist die Verschiebung der Vorstellung vom Okeanos auf die Styx leicht zu begreifen; sie wird schon in der Quelle Virgils vollzogen worden sein. — Überhaupt sind diese «kosmischen» Erklärungen etwas bedenklich. So wird der Ausdruck *aëris campi* 887 auf die Mondregion gedeutet, und dadurch in die Unterweltdarstellung Virgils ein ganz fremdes Moment hineingetragen. Das Gleiche gilt von den Versen 740—42: *aliae panduntur inanes suspensi ad ventos, aliis sub gurgite vasto infectum eluitur scelus* etc. Jeder Gedanke an die «überirdische Sphäre», von welcher N. auch hier redet, wird durch die Worte *sub gurgite vasto* ausgeschlossen. Vielleicht meint N. nur, dass diese Vorstellungen von Virgil auf die unterirdische Welt übertragen sind; dann müssen sie aber (auch *aëris campi*) zunächst von dieser erklärt werden. — Für den Zug dass Aeneas in der Unterwelt zwei Führer hat, bringt N. mit grossem Aufwand von Gelehrsamkeit allerlei Parallelen bei. Sie sind zum Theil etwas weit hergeholt; immerhin sind sie dankenswert, weil das *ἀμάκτωρον οὐδὲν αἰίδω* für Virgil durchgängig voranzusetzen, der Nachweis etwaiger Vorbilder also ein Erfordernis an seinen Erklärer ist. Nur sollte man darüber

nicht vergessen, dass die Theilung der Führerschaft unter allen Umständen für Virgil nothwendig war, wenn die Zusammenkunft mit Anchises nicht in eine ganz müszige Begegnung auf der Strasse auslaufen sollte; und diese Zusammenkunft ist wiederum nothwendig als Hauptmotiv für die ganze Hadesfahrt. N. behandelt hier, wie auch sonst gelegentlich, den Virgil als ob er ein Geschichtsschreiber wäre, der seine Quellen wohl oder übel nacherzählen muss, während er doch als Dichter vor allem durch ästhetische Rücksichten gebunden war. Aus ähnlichen Gründen kann die Behandlung der Stellung, die dem Anchises und der Sibylle in Bezug auf die Wahrsagung über die Zukunft des Aeneas angewiesen ist, nicht befriedigen. Im III. Buch wird dem Aeneas versprochen, dass ihm die Sibylle mittheilen wird, wie er sich in Latium zu verhalten habe (458 ff.); V 737 sagt Anchises dass Aeneas in der Unterwelt über sein Geschlecht und dessen Stadt Auskunft erhalten wird — deutet also nur auf die «Heldenschau» hin. Im VI. Buch (890—92) dagegen wird auch die Anweisung über die nächste Zukunft dem Aeneas von Anchises gegeben, wobei die betreffenden Verse aus III direkt wiederholt sind. Aus diesem Sachverhalt schlieszt N., wie andere vor ihm, dass Virgil die Absicht hatte bei der letzten Redaktion der Nekyia die Anweisung des Anchises zu streichen und sich mit der Wahrsagung der Sibylle (VI 83—97) zu begnügen. So einfach liegen aber die Dinge keineswegs. Die Wahrsagung der Sibylle, wie sie jetzt aussieht, enthält nicht was sie nach dem Versprechen des Helenus in III enthalten musste; Aeneas bekommt nur einige Andeutungen, aus denen er nicht klug werden kann. Man kann aber weiter gehen: nach der Absicht des Dichters sollte sie auch nicht das Versprochene enthalten; sonst hätte er den Aeneas in seiner Bitte an die Sibylle (VI 65 ff.) eine entsprechende Prophezeiung verlangen lassen — was Aeneas eben nicht thut. Eine tiefgreifende Umarbeitung der ganzen Sibyllenscene wäre also nothwendig gewesen um wirkliche Übereinstimmung mit III 458 ff. zu erzielen. Nun ist freilich andererseits zu beachten (was N. ebenfalls übersehen hat), dass Virgil es niemals auf eine wirkliche Erfüllung des Versprechens in III abgesehen hat. Er hätte ja dadurch der letzten Hälfte seines Gedichts von vorn herein alles Interesse benommen. Das Versprechen des Helenus hat Virgil in Anlehnung an Homer (≈ 539 f.) erfunden um dem Aeneas einen Beweggrund für das Aufsuchen der Sibylle und damit einen ersten Anstosz zur Hadesfahrt zu geben. Von der Unterwelt und von Anchises konnte in III, wo Anchises noch lebt, keine Rede sein. Damit war aber auch die Rolle dieses Motivs ausgespielt; es ist weiter nicht zu gebrauchen, es ist eben nur ein Scheinmotiv, deren es so viele in der Aeneis gibt. Deshalb erfährt der Leser nichts von dem Inhalt der so wichtigen Wahrsagung über die Verhältnisse in Latium; deshalb redet und handelt Aeneas in

VII—XII als ob er niemals eine derartige Wahrsagung erhalten hätte. Doch erfüllt müsste das Versprechen werden — d. h. zum Schein erfüllt; daher die ganz leeren und bedeutungslosen Worte VI 890—92. Aber gerade in dieser reducirten Form liess sich die Wahrsagung in der Scene mit der Sibylle nicht anbringen; dazu ist diese viel zu bewegt, viel zu stark durch den bevorstehenden Abstieg in die Unterwelt bedingt. So hat sie Virgil an die Stelle gebracht wo sie jetzt steht, und wo sich kein Mensch um sie kümmern sollte; ob diese Prophezeiung von Anchises oder der Sibylle gegeben wurde, war ja einerlei. So wird Virgil gerechnet haben; im Ganzen richtig, nur hatte er die Philologen nicht mit in Anschlag gebracht. Die ganze Art wie er durch stetes Verschieben der Motive seine Nekyia mit dem übrigen Gedicht in Verbindung gesetzt hat ist für seine Arbeitsweise überaus lehrreich; doch mag es hier mit der Besprechung dieses einen Punktes genug sein. — Für das Verlassen der Unterwelt durch das Thor der Träume sucht Norden vergeblich Parallelen zu bringen; was er anführt, zieht nicht. Vielleicht hat Virgil hier einmal wirklich geneuert; er war gezwungen, Aeneas und die Sibylle auf einem kürzern Weg nach der Oberwelt gelangen zu lassen, und hatte wol hierfür keine Parallele. — In der «Schlussbetrachtung» S. 352 bemerkt N., dass Virgil das Motiv des goldnen Zweiges nicht ganz im ursprünglichen Sinn ausgenutzt hat; eigentlich hätte der Zweig Proserpina persönlich überreicht werden müssen. Dies ist gewiss richtig; man kann aber ferner zeigen dass Virgil das Motiv nicht ganz ausnutzen konnte, weil ein Besuch beim Herrscherpaare der Unterwelt in seiner Nekyia keinen Zweck hatte und sich doch als Nebensache nicht abthun liess. Das führt zur weiteren Frage, warum er denn überhaupt dies Motiv aufgegriffen hat; und hierauf scheint keine andere Antwort möglich als dass er es in einer Quelle fand und aus Rücksicht auf die poetische Schönheit nicht missen mochte. Dann ist ferner wahrscheinlich dass das Motiv in dieser Quelle im ursprünglichen Sinne verwendet war (so auch Norden); und auf diesem Wege werden wir auf eine *κατάβασις* mit Darbringung eines Bittzweigs an Proserpina geführt — das heisst gerade auf eine *Ὀρφέως κατάβασις*, von der N. nichts wissen will. Dem steht freilich gegenüber dass die alten Virgilerklärer das Motiv nicht belegen konnten, und dennoch die *Ὀρφέως κατάβασις* gekannt zu haben scheinen. Doch ist dies nicht ganz sicher; das *lectum est in Orpheo*, das zweimal bei Servius steht, braucht nicht nothwendig auf die *κατάβασις* bezogen zu werden.

Diese Beispiele aus der Einleitung und Schlussbetrachtung N.s werden genügen um zu zeigen, wie wichtig die stete Berücksichtigung der Komposition für die Virgilerklärung ist, und dass hier auch nach Nordens Bemühungen viel zu thun übrig bleibt. Ich wende mich jetzt zum Kommentar, um einen Abschnitt desselben

etwas genauer durchzugehen und aus dem Rest einige Stellen auszuheben.

Für die Erklärung der Verse 42—155 (Begegnung des Aeneas mit der Sibylle) hat N. zunächst gründliche Auskunft über das Lokal eingeholt. Diese versucht er dann für die Erklärung der Beschreibung Virgils auszunutzen. Leider kommt dabei gar nichts heraus; die Beschreibung ist so unklar dass keine Exegese aus ihr ein deutliches Bild herausklauben kann. N. gibt das eigentlich selbst zu (S. 133); wozu dann aber alle die Anstrengungen statt des Nachweises dass Virgil wie gewöhnlich selbst keine klare Anschauung von den Dingen hatte und deshalb auch seinem Leser keine solche beibringen konnte? Diesen Nachweis zu führen sind die von N. eingeholten Aufschlüsse vorzüglich geeignet, und auch das ist ein werthvolles exegetisches Resultat, wenn auch ein negatives. — Zu Vs. 53 stehen gute Bemerkungen über Verbindungen wie *mors pallida* u. dgl. Wenn aber *domus attonita* dahin erklärt wird dass die Höhle durch die Gegenwart des Gottes mit Stummheit geschlagen sei, ist die Feinheit wol zu weit getrieben. — Zu 57 (*direxti*) richtige Bemerkungen über den verschiedenen Gebrauch dieser Formen bei Catull (Vulgarismen) und Virgil (Archaismen). — Zu 66 f. (*da Latio considerare Teucros*) ist übersehen, dass Aeneas hier nicht um das bittet, worum er nach dem Rath des Helenus in III hätte bitten sollen; vergl. oben S. 128. — 80 *premo* vom Anziehen der Zügel ansprechend erklärt und gut belegt; beim ersten Anblick der Stelle ist man versucht, das Wort vom Gebrauch der Schenkel zu verstehen, was unschön ist. Im Flgd. wird die eigentliche Bedeutung des Ausdrucks *plena deo* klargestellt. Das Wort ist als virgilisch überliefert; es findet sich jetzt nicht in unsrem Texte, scheint aber an dieser Stelle ursprünglich gestanden zu haben. Doch durfte N. nicht deshalb Ausdrücke wie *Phoebe nondum patiens*, *domare* und *premere* als zweideutig bezeichnen; im jetzigen Zusammenhang sind sie durchaus eindeutig. — 86 *sed non et venisse volent* hat mit Verbindungen wie *effugisse volunt* nichts zu thun, wie N. will. — 88 wird gesagt dass Aeneas die Worte *Dorica castra* vom Griechenheere vor Troja verstehen musste. Was das heisst, ist mir unklar; Aeneas musste nach dem Zusammenhang die Worte ebenso wie jeder Leser verstehen, von einem Feinde ähnlicher Art wie die Griechen (vgl. *alius Achilles* 89). — Die schwierige Stelle 95 f. (*tu ne cede malis sed contra audentior ito quam tua te fortuna sinet*) ist nicht befriedigend erklärt. N. hält an der überlieferten Lesart *quam* fest, ohne sich mit der darin enthaltenen Schwierigkeit gehörig auseinanderzusetzen: über den Muth womit jemand auftritt hat ja die Fortuna nichts zu sagen. Wenn *sinet* mit »dulden will« paraphrasiert wird, so wird diese Schwierigkeit nur vertuscht; denn das kann *sinet* nicht bedeuten. — 103 ff. rächt es sich, dass N. die eigenthümliche Form der Bitte in 66 nicht beachtet

hat (s. oben S. 130); er findet jetzt eine Schwierigkeit darin dass die Wahrsagung der Sibylle auf Aeneas keinen Eindruck macht. Aeneas hat aber nur Eins verlangt: die Gewissheit dass sein Volk in Latium eine bleibende Stelle finden wird. Die wird ihm gewährt (*in regna Lavini Dardanidae venient, mitte hanc de pectore curam*), freilich mit dem Zusatz dass es nach schweren Kämpfen geschehen wird. Ganz korrekt antwortet er: das ist mir gleichgültig, in der Beziehung bin ich auf alles gefasst; wenn nur die Hauptsache in Ordnung ist, bin ich zufrieden. Wenn er dann fortfährt: *unum oro* (nämlich meinen Vater zu sehen), so ist diese Bitte nicht «unvermittelt», noch hat Servius mit der Erklärung: nicht «um dies allein», sondern «um dies vornehmlich», den Sinn des Dichters getroffen. Die Worte sind ganz einfach zu nehmen wie sie dastehen: nachdem ich über das was mir vor allem am Herzen lag Gewissheit habe, so habe ich nur noch eine Bitte an dich: lass mich meinen Vater sehen. Auf diese Weise hat der Dichter die Bitte um eine Wahrsagung mit der Bitte um die Hadesfahrt verknüpft — sehr geschickt, wie mir scheint, aber freilich mit Verschiebung des ursprünglichen Motivs, wonach Aeneas die Sibylle um Auskunft über die *res Italiae* u. s. w. bitten sollte. — Wenn es in diesem Zusammenhang weiter heisst, die passive Haltung des Aeneas in der Aeneis erkläre sich dadurch, dass Virgil Züge des stoischen Idealmenschen auf seinen Helden übertragen habe, so ist die Beobachtung an sich richtig: Aeneas redet hier und anderswo wie ein Stoiker; aber N. hat Antecedens und Consequens verwechselt. Die Passivität des Aeneas ist in der Gesamtanlage des Gedichts tief begründet; um sie heldenmässig zu machen, setzt Virgil hie und da etwas stoische Schminke auf. — 105 gehört *animo* nicht ἀπὸ κοῦροῦ zu *praecepi*, sondern *animo mecum ante peregi* ist Epexegeze zu *praecepi*. — 110 ff. sagt N. unrichtig, Helenus habe dem Aeneas befohlen Anchises aufzusuchen; vgl. oben S. 128. — Vor 119 wird Punkt gesetzt und eine Anakoluthie statuirt — ohne Nothwendigkeit und ohne Rückhalt an den angeführten Parallelstellen; sie sind eben nicht parallel. — 121 f. geht aus den Worten Virgils nicht mit Sicherheit hervor, dass er Kastor und Pollux einen um den andern im Himmel und in der Unterwelt unterbringen will; wie freilich Lukian dial. deor. 26 thut. — Der Widerspruch zwischen 260 (*vagina eripe ferrum*) und 290 (*corripit . . . ferrum Aeneas*) wird durch N.s Erklärung nicht vollständig gehoben; was heisst hier *corripit ferrum*? etwa: fasst das Schwert fester? — 406. *aperit ramum qui veste latebat* soll Reminiscenz aus Ap. Rhod. III 1012—13 sein! Zwischen beiden Stellen ist keine formale Ähnlichkeit, und vor allem ist in der Situation keine Analogie die eine Anlehnung veranlassen könnte; N.s Einfall ist nur eine Verlegenheitsauskunft um einer unangenehmen Konsequenz (Abhängigkeit von der Ciris)

auszuweichen. — 408 hätte die Konjektur *resident* eine Erwähnung verdient; dass die Stelle bedenklich sei, gibt N. selbst zu. — 411 wären einige Belege für den seltenen Gebrauch von *alius* erwünscht gewesen. — 505. Dass Deiphobus *Rhoeteo litore* begraben war, braucht Virgil aus keiner Quelle zu haben; wenn er ihn in diesem Theil der Unterwelt anbringen wollte, musste er ihm ein ordentliches Begräbnis zu Theil werden lassen. — 510 hätte der sonderbare Ausdruck *funeris umbris* wol eine Anmerkung verdient. — 515 wäre neben Ennius Alex. fr. IX Aesch. Agam. 787 zu nennen gewesen. — Die Stelle 548 ff. (Tartarus) ist in den meisten Stücken von N. richtig interpretirt; aber die Hauptschwierigkeit ist übersehen. Wenn das Gericht des Rhadamanthys innerhalb der 549 genannten *moenia* stattfinden soll, wie Norden will, wie kann dann Virgil sagen, dass erst nach beendigtem Gericht sich die Pforte öffnet (573)? Offenbar meint V. dass das Gericht ausserhalb der Stadt abgehalten wird; die Stadt ist die Strafanstalt, nicht das Gerichtslokal. Ohne diese Voraussetzung kommt kein Sinn in die Stelle; sie ist aber, wenn auch nicht bestimmt ausgesprochen, doch mit den Worten des Dichters wohl vereinbar (*Gnosius haec Rhadamanthys habet durissima regna* besagt nur, dass diese ganze Gegend dem Rh. unterlegt ist). — Was über die Stelle 601 ff. gesagt wird, befriedigt nicht; vor allem ist es unrichtig, dass die Worte 616 f. *radiusque rotarum districti pendent* nicht auf Ixion zu beziehen sind; sie folgen unmittelbar auf die Worte *saxum ingens voluunt alii*, bei welchen der Leser nothwendig an Sisyphus denkt, und im nächsten Verse werden zwei mythische Verbrecher (Theseus und Phlegyas) geradezu genannt. Damit fällt die Möglichkeit, dass Virgil bei den in 602 ff. genannten Strafen an Ixion gedacht hätte. — Dass 612 f. der Sklavenkrieg des S. Pompeius gemeint sei, ist nicht so sicher wie N. meint; *dominorum fallere dexteras* ist für Sklaven ein unpassender Ausdruck. — Heisst *superne* 658 wirklich «nach oben»? Der Lorbeerhain lag hoch (vgl. 676, 678), und von ihm kommt der Fluss; das genügt wohl um das Wort zu erklären. — 763 ff., wo N. sonst richtig erklärt, ist nicht genügend hervorgehoben, dass *educet silois* sinnlos wird, wenn man nicht an den Zwist zwischen Lavinia und Ascanius denkt. Dass Livius *casu quodam in silois natus* sagt, hilft hier nichts.

Die vorstehenden Bemerkungen haben hoffentlich gezeigt, dass Nordens Arbeit nach gewissen Seiten verbesserungsfähig ist: die Komposition muss eingehender berücksichtigt werden, und auch in der Einzellexegese ist hie und da schärfere Formulirung der Probleme möglich. Vor allem aber sollten sie mein Interesse für das Buch bezeugen. Wer sich mit Virgil eingehender beschäftigt hat, wird immer mit Freude daran denken, dass wir jetzt wenigstens für einen Abschnitt der Aeneis einen gross angelegten und wissenschaftlich durchgeführten Kommentar besitzen. Unter den vielen

Vorzügen, die Nordens Arbeit auszeichnen, sei noch einer besonders hervorgehoben: dass er umlernen kann. Manche Erklärung, die er früher in Specialundersuchungen vertreten hat, ist hier aufgegeben und durch Besseres ersetzt. Um so mehr möchte man ihm wünschen, dass er Gelegenheit finde diese geistige Regsamkeit für die Erklärung der virgilischen Nekyia weiter zu bethätigen. Die erste Auflage seines Buchs hat uns schon sehr viel Gutes geboten; gerade von Norden ist zu erwarten, dass eine zweite fast nichts mehr zu wünschen übrig lassen wird.

A. B. Drachmann.

A. *Philippson*, Das Mittelmeergebiet, seine geographische und kulturelle Eigenart. Leipzig 1904, Teubner. VIII+266 S.

Uden at gjøre Fordring paa at optræde som Anmelder ønsker jeg at henlede Fagfællers Opmærksomhed paa dette fortræffelige Værk af den udmærkede Geograf, der har gjort Studiet af Middelhavslandene, særlig de græske, til sit Speciale. En Oversigt over Indholdet vil bedst af alt vise hvad det er der her bydes.

Stoffet er delt i 9 Kapitler. Først behandles Middelhavsregionens Geologi i store Træk, dens Opstaaen og successive Forandringer indtil den Dag i Dag. Derpaa følger en Oversigt over de enkelte Dele af Omraadet, den vestlige og østlige, m. H. t. deres Bygning. De følgende Kapitler behandler: III Havet (Vandet, dets Bevægelser, Skibsfart, Dyreverden o. s. v.); IV Kysterne (med Redegjørelse for deres forskjellige Bygning); V Klimaet; VI Vandløb, Overfladeformer og Jordbund; VII Planteverdenen; VIII Landdyrene; IX Mennesket.

Det er en uhyre Stofmængde der rummes i denne Bog; men Stoffet er overalt behersket, dets vigtige Sider træder frem i behørigt Relief, Phænomenernes Aarsagssammenhæng betones fra først til sidst. Formen er saa behagelig at man læser Bogen fra Ende til anden uden at trættes; at Indholdet er paalideligt, derfor borger Forfatterens hele tidligere Produktion. Kapitler som III, V, VI, VII og VIII indeholder en Mængde Ting af største Interesse og Nytte for Philologen og Læreren i de gamle Sprog. Prisen er i Forhold til det der bydes forbausende billig; gode Illustrationer og Kort forhøier yderligere Bogens Brugbarhed. Den bør ikke savnes i noget Skolebibliothek.

A. B. Drachmann.

Otto Jespersen, Lehrbuch der Phonetik, autor. Übers. von Hermann Davidsen; mit 2 Tafeln. Leipzig u. Berlin 1904, B. G. Teubner. VI + 255 ss.

Otto Jespersen, Phonetische Grundfragen, mit 2 Figuren im Text. Leipzig u. Berlin 1904, B. G. Teubner. 185 ss.

Med disse bøger har Jespersen overført mellem halvdelen og to-tredjedelen af sin store danskkrevne «Fonetik» på tysk. Hvad der ikke er kommet med i den tyske gengivelse, er — ganske naturligt — den indtrængende beskrivelse af skandinaviske, og ganske særligt danske, lydforhold, som forfatteren frygter uden for sit fædreland «weder interessieren noch gewürdigt werden können». Da nu således det meste af bogen er forelagt det europæiske publikum, turde det ikke være ubetimeligt at ønske, at forfatteren vilde skænke sine landsmænd resten, altså uddrage en dansk eller endnu bedre en nordisk lydlære, for de danske, hvis kundskaber og interesser ikke er vidtgående nok til, at man kan byde dem det store internationale værk.

Lehrbuch der Phonetik er helt og holdent et uddrag af «Fonetik», og jeg kan for så vidt nøjes med en kortere omtale af den. Den indeholder efter en indledning de fire hoveddele: «Analyse», «Synthese», «Kombinationslehre» og «Nationale Systematik.» Fremstillingen er på flere punkter forkortet og lagt bedre pædagogisk til rette; derved kan det ske, at noget er gået i løbet, som man synes burde været med, f. e. i § 2 eksemplerne på lydhistorisk udvikling (= Fonetik, 7). Derimod er det kun rimeligt, at den udførlige diskussion om [ʃ]-lyd (og dansk sj) er udeladt, og at den smukke afhandling om R-lydene, der i sin tid dannede et helt kapitel for sig, reduceres til et par sider. Bogen er jo først og fremmest en lærebog.

Af nyt er der, så vidt jeg kan se, ikke synderlig meget. Bemærkes bør dog gengivelsen af nogle af de eksperimentalfonetiske resultater i Ernst A. Meyers (i 1903 udkomne) bog Englische lautdauer (§ 187 b), og ligeledes E. W. Scripture's toneundersøgelser i de senere år (§ 247). Ligeledes er der under Synthese tilføjet en rapid oversigt over konsonanterne, der gør disse let overskuelige. Selvfølgelig er fremstillingen i det hele ført op til den nyeste tid, hvad angår anvendelse af og henvisning til nye kilder — jeg skal således nævne, at Bells vokal-tavle er gengivet (§ 146) efter Sweets nyeste fremstilling (fra 1902), og med henvisning til Sweets sidste ndtalelser om mixed-vokalerne.

Som allerede sagt, er omtalen af danske forhold meget stærkt reduceret, men der findes netop så meget derom — synes jeg —, som uden at tyngre fremstillingen danner et nyttigt pendant til det, der er bogens hovedstof: de tre hovedsprog tysk, engelsk og fransk. Kuriøst nok har forfatteren strøget bemærkningen om Danmarks fremskudte stilling på døvstummeundervisningens om-

råde (Fonetik, 9), skønt Forchhammer flere gange citeres. — Værre er det, at den nyttige bibliografiske vejledning er udeladt.

I dette værk benytter Jespersen «Maitre phonétique»'s stedse mere udbredte lydskrift, dog med bibeholdelse af sin apostrof for det danske stød.

Phonetische Grundfragen er kun tildels et uddrag af «Fonetik». Dette gælder de fem første kapitler: Laut und Schrift. — Lautschrift. — Die beste Aussprache. — Akustisch oder genetisch? — Systematisierung der Sprachlaute. Hvad der ovenfor i almindelighed er sagt om Lehrb. der Ph., gælder tildels også her. — Spørgsmålet om «den bedste udtale» er naturligvis ikke i den grad underbygget med betragtninger over danske sprogforhold, som sket er i «Fonetik», og jeg er derfor afskåret fra her at knytte nogle bemærkninger til forfatterens velkendte definition af det danske rigsmål i forbindelse med hans opfattelse af dettes genesis — jeg håber andensteds at få lejlighed til at syle lidt med disse standpunkter, som efter min mening bør modificeres en del.

Nyt er derimod kapitel VI: Untersuchungsmethoden (side 118—142). Her opruller forfatteren et interessant vue over «instrumentalfonetikens» metoder og resultater. Han øver en kyndig kritik til alle sider — ikke som den, der afsejer undersøgelsernes endnu famlende fremgangsmåder og små, tit usikre resultater, men som den interesserede tilskuer, der selv har gjort forsøg, f. e. med Röntgen-stråler på Københavns kommunehospital — desværre uden held (§ 128). Med særlig interesse læser man (§ 132) fremstillingen af E. Rosengrens teori om dynamisk accent = kvantitet, og om den rolle, fonografen har spillet til at «bevise» denne teori, mens de Jespersen'ske forsøg, der alle gik imod R., slår fast, «dass wir auch in Zukunft Intensität und Quantität als zwei verschiedene Grössen betrachten dürfen». Forøvrigt mener J., at Poulsens telegrafon vil få større værd til fremtidige undersøgelser end de øvrige benyttede reproducerende apparater.

Endelig kapitel VII (s. 142—182), der hedder Zur Lautgesetzfrage. Det består af 2 dele: den afhandling, som findes i dette tidsskrift, ny række, VII 207 ff., og et «Nachtrag» fra 1904 (s. 171 ff.). Dette sidste er dog kun en mundssmag («vorläufige Andeutungen») på et helt nyt kapitel om lydforandringer, som forfatteren oprindeligt havde haft til hensigt at skrive til dette værk. Man må da håbe, at J. engang vil give en samlet fremstilling af sin opfattelse af dette vigtige spørgsmål. Som fonetiker og mangesidig filolog vil Jespersen formentlig være den rette mand til at foretage de nødvendige modifikationer i den junggramatiske formulering af lydlovene. Her fremfører han foreløbig en række bemærkninger, som yderligere søger at fastslå den intime forbindelse af ydre og indre, lyd og betydning i sprogets liv.

Det er ikke enhver — heller ikke enhver fonetiker — givet at spænde over så store vidder som prof. Jespersen. Så mange

sprog og tungemål er, mere indtrængende eller i forbigående, behandlet i hans værk, at man næsten burde have bedømmelser fra kompetente mænd af de pågældende nationer. Her må det da være mig tilladt at henvise til den anmeldelse af *Lehrb. d. Ph.*, som A. R. Gonçalves Vianna har skrevet i «*Maître phonétique*», XIX (1904), p. 128—137. Den lærde portugiser giver her en række tilføjelser fra flere italienske og spanske sprog og dialekter; anmeldelsen er helt igennem overordentlig anerkendende og taler om «*ce beau livre où l'on trouve à chaque moment des observations nouvelles et précieuses*». Der er da også næppe noget af de talrige behandlede punkter, hvor V. er i alvorlig uoverensstemmelse med forfatteren¹. Den bedste danske anbefaling turde da være den, at forfatteren er den fineste og skarpeste iagttager af sit modersmål, der har beriget sine landsmænd med værdifulde bidrag til forståelsen af sprogets ydre og indre liv.

Endnu et punkt må omtales. «Fonetik» vrimler af historiske sidebemærkninger, som emnet giver anledning til, og det er der ikke slået af på i den tyske udgave. Det er på den måde, en moderne fonetik skal skrives (jeg har ovenfor s. 87 haft anledning til at fremhæve det samme med hensyn til Kr. Nyrops *Mannel phonétique*). Det er velgørende at se, at begejstringen for fonetiken som selvstændig videnskab ikke fordunkler dens udmærkede egenskaber som filologisk hjælpevidenskab. På den anden side burde det efterhånden blive utænkeligt, at nogen gav sig til at studere sproghistorie uden i forvejen at kunne betjene det elektrisk-klare strejfflys, den moderne fonetiske videnskab yder.

Mærkeligt nok er de to bøger skrevne med store begyndelsesbogstaver i substantiverne. Man kunde synes, det er en uvæsentlig anke mod et videnskabeligt værk, men Jespersen har selv i sin tid (*Dania*, III 383) — med rette — bebrejdet Verner Dahlerup dette forhold i hans «*Det danske Sprogs Historie*». Det samme argument, som han der anfører, kan nu anføres mod ham, nemlig at de om forfatterens egen mening uvidende vil opfatte det som en erklæring for det gamle. Men måske har Jespersens tyske forlægger ikke været så fremskridtsvenlig som f. e. Norens? Pædagogiske hensyn har dog vel næppe heller været det ledende i så henseende. — Den kortfattede danske lydlære, som de to herrer O. J. og V. D. tilsammen har udgivet (senest i 2. udg., 1898) — en bog, som ifølge forordet ikke er bestemt til direkte

¹ I en afhandling om nasalvokaler i hollandsk (*i Taal en letteren*, XV 30—37) henviser H. Logeman til J.s bemærkninger om nasalvokaler i dansk og hollandsk; når han der (s. 37, note 2) udtaler tvivl om den af J. givne stærkt sammentrunkne form *mē'r* af *mijnbeer* (*Fonetik* 371 = *Lehrbuch* 175), savner anmelderen forudsætninger for at udtale sig derom. Jeg nævner det nærmest for også at få lejlighed til at henlede opmærksomheden på den omtale af de nærværende bøger, som den hollandske filolog vil give i det nævnte tidsskrift.

skoleundervisning — er alligevel skreven med omhyggelig iagttagelse af store bogstaver og verbale flertalsformer; til sammenligning tjener, at Wimmers oldnordiske bøger, der bruges i alle skolerne, blæser ad al officiel retskrivning.

København, februar 1905.

Anker Jensen.

E.-E.-B. Lacomblé, Complément de l'Histoire de la littérature française. (Morceaux choisis, poésies, analyses.) 2e édition, revue et augmentée. Groningue 1904, P. Noordhof. XII+232 pages.

Denne bog er et «complément» til forfatterens franske literaturhistorie, som jeg har anmeldt i dette tidsskrift, ovenfor s. 88. Dengang var anden udgave (1. udg. udkom 1900, 196 pages) netop under trykning, og jeg måtte derfor nøjes med en betydning til den. I tilslutning til, hvad der er sagt om muligheden af i de højere klasser at indføre lidt litteratur og literaturhistorie, anbefaler jeg kolleger denne samling, der byder mangt og meget, som, oplæst i god oversættelse, måtte kunne interessere eleverne.

Endvidere mener jeg, at denne bog måtte kunne være til nogen nytte for de studerende, der forbereder sig til eksamen i fransk. Det er ikke så helt let en kunst at uddrage et résumé — på ordentligt fransk — af de værker, man opgiver, til mundtlig eller skriftlig gengivelse ved eksamen. I så henseende yder den den ønskeligste vejledning, idet den bl. a. indeholder en række «analyses» af Roland, Patelin og af mesterværker af Corneille, Molière, Racine og Voltaire, hver på et par sider eller tre. Ved et omhyggeligt studium af disse oversigter jævnsides med læsningen af værkerne vil man lære selv at lave slige også for prosaværker.

Forøvrigt er udvalget helt igennem fornuftigt og velvalgt. For bifagsfolk, der ikke ønsker at blive stående ved det tidspunkt, eksamensfordringerne tillader dem, er det en udmærket begynderbog. Den begynder med Serments de Strasbourg, ledsaget af oversættelse på moderne fransk, hvilket også er tilfældet med de følgende stykker af Roland, Villehardouin og Joinville. Bogen er forsynet med talrige noter.

København, februar 1905.

Anker Jensen.

Hugo Pipping, Bidrag till Eddametriken. (Skr. utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland. LIX.) Helsingfors 1903, 118 s.

I en afhandling i nærværende tidsskrift for et par år siden (3dje række X) gjorde jeg et forsøg (fremkaldt af personlige

grunde) på at rejse en almindeligere metrisk discussion herhjemme. Det er nemlig selve grundspørgsmålene, det er galt fat med; man er vedblivende uenig om mål og midler for metrisk forskning, og så længe det er tilfældet, har metrikken som videnskab ret ringe udsigter. «Metrikkens land er vedblivende gyngende grund, et af sprogvidenskabens farlige hjørner, hvorfra man skynder sig bort for ikke at blive hængende.» Og står det således til med moderne versbygning, yder den ældre metrik langt fra et mere oplivende skue. Hvad ved man om klassisk metrik? Først og fremmest, at de lærde er i aller højeste grad uenige, og at man ikke har nogen almindelig anerkendt forståelse af, hvad vers efter kvantitetsprinciper egentlig vil sige. Og nu de germanske oldsprogs versbygning. 1893 udgav *E. Sievers* sin *Altgermanische Metrik*, hvori han giver en sammenfattende fremstilling og begrundelse af «femtype-teorien», der jo har et flertal af tilhængere vidt om. Næste år kom *A. Heuslers* «Über germanischen Versbau», som polemiserer direkte mod Sievers, både grundlag og enkeltheder. Her foreligger nu af en tredje fuldtud kompetent forsker nogle bidrag til eddametrikken, hvis resultater, om de er rigtige, kuld-kaster en stor del af Sievers' bygning, men går helt andre veje end Heusler.

Lad mig straks sige, at jeg anser Pippings bog for et overmåde skarpsindigt og dygtigt arbejde, der alene ved sine undersøgelsers art har ført vor metriske viden et godt stykke fremad. Det har to udmærkede grundsynspunkter: det handler om sprogmateriale, ikke om musik og derhen hørende rytmeformer, og det respekterer i alt væsentligt den foreliggende tekstoverlevering. For det nytter ikke! Den metriske undersøgelse, hvis regler kun slår til, når der gøres endda ret kraftig vold på det overleverede sprogstof, har kun fået og vil kun få stakket liv.

Det synes, som om også Pipping går ud fra som givet, at eddadigtenes rytmiske opbygning er afhængig såvel af trykfordeling som af stavelsekvantitet, eller med andre ord, at det oldnordiske folkelige versmål fornyrøislag ikke blot har et vist regelbundet afvekslingsforhold mellem hævnning og sænkning, men at de for rytmen nødvendige tidsafsnit helt (eller delvis?) beror på stavelsens længde. Han opstiller da det indledningsspørgsmål, «huruvida spiritus lenis kunde verka position eller ej». Ved spiritus lenis forstår han «knæklyden», der går forud for vokal i trykstavelens forlyd, når stemmebåndene er lukkede ved talens begyndelse; som bekendt den almindelige regel i moderne tysk og et hyppigt fænomen i dansk, derimod overordentlig sjældent i fransk og engelsk. Sievers og andre har ment, at man med denne lyds tilstedeværelse kan forklare det ejendommelige oldnordiske allitterationsforhold, at alle vokaler allittererer indbyrdes; altså fordi de i virkeligheden har en konsonant foran sig, der blot ikke betegnes i almindelig skrift. Pipping billiger denne opfat-

telse og besvarer sit opstillede første spørgsmål bekræftende. Dette kan, som han siger, også udtrykkes således, at alle old nordiske ord begynder med en konsonant. For at beregne stavelsekvantiteten opstiller han dernæst følgende regler: kort lyd er en tidsenhed, lang lyd to enheder; korte er de stavelser, som rummer mere end tre enheder, de øvrige er lange; en stavelses enheder (Pipping siger *moræ*) regnes fra og med dens vokal til men ikke med den følgende stavelses vokal. Hvis nu indledningsstødet betragtes som en altid tilstedeværende konsonant, kan forfatteren løse en række vanskelige spørgsmål, der hurtigt påtrænger sig i oldnordisk metrik. Efter typeteorien behandler man feks. første stavelse i ordet *búa* som kort; men i sætningen *bú es betra* er *bú* lang, efter Pippings mening altså, fordi der kommer en tidsenhed til fra *spiritus lenis* foran *es*. Nye vanskeligheder, som hans teori medfører, lykkes det ham uden tvang at forklare, tildels i hvert fald. — Ganske naturligt bliver det da, at han prøver sin opfattelse med en større statistisk undersøgelse; han vælger hertil alle længere, sammenhængende dele af eddaen, som er digtede i fornyrdslag, og han følger Bugges udgave, som den der var den mest konservative, da han begyndte sine undersøgelser. I undersøgelsesmaterialet findes der omkring 6000 vers, der med kun et par undtagelser hver indeholder fra tre til syv stavelser. Hvormange kombinationer er nu mulige inden for disse vers mellem lange og korte stavelser? Det kan med matematiske formler hurtigt fastslåes, at der i alt er 4088 muligheder, i sandhed lidet opleftende, når man kun har 6000 vers at undersøge! Dette ser forfatteren grant, og han begrænser straks grundig sin opgave ved ikke i reglen at gøre forskel mellem lang og kort stavelse i sænkningerne; derved bliver der i alt næppe 600 muligheder, og det viser sig hurtigt, at hele grupper kan udelades, fordi de enten slet ikke forekommer, eller i hvert fald yderst sjældent.

Værkets hovedparti omfatter da denne statistiske undersøgelse, der synes foretaget med største omhu og grundighed, og hele ordningen er anerkendelsesværdig klar og overskuelig. Grupperne ordnes efter stavelsernes antal, betegnet med romertal; arabiske cifre ved siden af disse angiver trykstavelsernes plads; feks. III 13 betegner altså et vers af formen $\bar{x}x\bar{x}$. Derunder ordnes verslinierne fra eddadigtene efter kvantiteten $\bar{x}x\bar{x}$, $\bar{x}x\bar{x}$ osv. Som man ser, ydes der samtidig materiale til at kontrollere typeteorien.

Efter således at have gennemgået undersøgelsesmaterialet uddrager forfatteren 15 regler om stavelsetal og stavelselængde. Adskillige af disse regler er tilpas ubestemte («sällan», «nästan alltid», «vanligen» osv.); men i alt væsentligt forekommer de mig uangribelige ud fra de opstillede forudsætninger, og utvivlsomt er det, at de synes at føre et dræbende slag mod en hel række vigtige enkeltheder i Sievers' hele verslære, hvad forfatteren også drøfter i sine slutningsbemærkninger; særlig gælder dette den be-

rømte «metriske opløsning» ($\text{˘} = \text{˘} \text{x}$), som for mange har været en alvorlig anstødssten.

Jeg har nu forsøgt at gøre rede for dette vigtige værks hovedindhold, så vidt den begrænsede plads har tilladt mig det. Hvad er der nu at sige om denne udvikling? Først stiller jeg mig stærkt tvivlende over for udgangspunktet, hvorpå opbygningen for en stor del beror. Er det nemlig så aldeles givet, at der virkelig foran hver indledningsvokal har været en konsonantisk lyd, frembragt ved sprængning af stemmebåndslukket? Det er vel i hvert fald meget tvivlsomt (sml. Kocks og Jespersens udtalelser om dette punkt). Og så længde- og tidsenheden. Det forekommer mig ret betænkeligt, mekanisk, om man vil alt for skematisk, at gøre den enkelte lyd isoleret (konsonant eller kort vokal) til enhed, selv om det naturligvis er rigtigt, at stavelsen bliver «tungere», jo flere lyd den rummer (forf. anfører selv Hofforys lære herom). Pipping måler fremdeles stavelsens længde fra top til top og lægger stavelsetoppen i begyndelsen af stavelsens vokal. Men dette er jo et fonetisk omtvistet spørgsmål, hvor der formentlig er god grund til tvivl. — Sæt nu imidlertid, at hele undersøgelsen er uangribelig. Forbindelsen af Sievers' typeteori og Pippings kvantitetslære giver alligevel grumme lidt oplysning om det versprincip, hvorefter eddasangerne har digtet. De fleste er jo enige om, at femtypeteorien kun giver de naturlige hovedformer af de mulige trykkombinationer i et firestavelsesvers. Nu har Pipping på en lignende måde fundet de naturlige hovedformer af længdefordelingen i det foreliggende sprogmateriale. Men ingen kan dog for alvor tro, at eddasangenes forfattere blot tilnærmelsesvis har været klar over de fem typer med deres mange underafdelinger og de femten Pippingske stavelserregler. Mig i hvert fald forekommer det indlysende, at det egentlige versbygningsprincip — det, der har skilt oldnordisk vers fra oldnordisk prosa — må have været langt simplet, siden den halvvejs folkelige eddadigtning har kunnet beherske det. Naturligvis, vil man sige: men derfor er undersøgelser som Sievers' og Pippings lige nødvendige og lærerige. Dette indrømmer jeg meget gerne. Men — man bliver stærkt fristet til at anvende analogien fra moderne versbygning på eddadigtningen og sige: fornyrdislagverset er vers, fordi hver linie består af to omtrent lige store tidsgrupper, med ét hovedtryk dominerende i hver; parvis hører linierne nøje sammen, som allitteration og andre germanske oldvers viser; et hovedtryk kan kun beherske et begrænset antal stavelser, kommer der for mange, sprænges enheden ved det rytmetryk, der af sig selv indfinder sig også i prosa, derved forstyrres også tidsgrupperingen; dette sidste kan også ske, ved at lydængden bliver for stor; forøvrigt er det principielt ganske ligegyldigt, enten trykket står, og principielt ligegyldigt, enten stavelserne er lange eller korte, kun at afveksling ifølge alminde-

lige psykologiske love foretrækkes for hobning; matematisk talt er der saare mange kombinationer mulige; undersøgelse af de faktisk foreliggende vers viser, at kun et mindretal praktisk forekommer; dette kan bero på mange ting: sprogstoffet i sig selv, den anførte afvekslingslov, efterligning af givne forbilleder (enkelte former kommer af en eller anden grund i særlig yndest; erindres må det også, at det bevarede versstof er forholdsvis lille); heri ligger igen muligheden for, at visse former kan blive regel i mere bevidst kunstdigtning; hvorfor bliver sligt vers? rytmefølelse og rytmelove er rene psykologiske problemer; hvorfor netop sådanne oldnordiske vers? det er et historisk spørgsmål, som kun kan løses, om det overhovedet kan, ad sammenlignende sprogvidenskabelig, ikke ad den statistiske undersøgelses vej. Eller: der behøver aldeles ikke at være nogen principiel forskel mellem allitterationsverset og rimverset, når vi for dette sidstes vedkommende tager den fremmede kirkelyriks indflydelse i betragtning. — Hvor om alting er: Pippings bog må, ganske nanset de fremførte indvendinger og den moral, jeg drager af resultaterne, betegnes som et overordentlig dygtigt og værdifuldt arbejde. Hvad der er godtgjort, er i sig selv af stor vægt, og det kan næppe undgås, at man ud fra dettes indhold må vinde større klarhed og indsigt i vor versbygningslære. Det er et hovedværk, som bør studeres af alle, som bryder sig om disse spørgsmål, og det vil bringe belæring både til ven og modstander.

Odense, Januar 1905.

Karl Mortensen.

F. Noack, Homerische Paläste, eine Studie zu den Denkmälern und zum Epos. Mit 2 Tafeln und 14 Abbildungen im Text. Leipzig 1903, Teubner. 104 S.

Mykenæisk har man pleiet at kalde den oldgræske Kultur, som i forhistoriske Tider har hersket i Landene ved Ægeerhavets Kyster, ikke med Urette, da det var i Mykenæ, at den havde vist sig i sin rigeste Udfoldning, saa at de øvrige Lande paa Hellas' Østkyst kunde synes at være afhængige deraf; men efter at der i de senere Aar paa Kreta var opdaget lignende Monnumenter, som overgaa de mykenæiske baade i Storhed og i kunstnerisk Udførelse, og som tilmed ere meget ældre, kan dette Navn ikke længere kaldes træffende, og om man end vil beholde et Fællesnavn, maa man ikke lukke Øinene for de store og gjen-nemgribende Forskjelle, der findes. Noack har i sin ovennævnte Bog paataget sig at paavise disse. Med Forbigaaelse af alt hvad der kunde synes mindre betydende, holder han sig til de store Paladser, saa vidt som disse hidtil ere tilstrækkelig bekendte,

d. e. paa Kreta Knossos og Phæstos, i Hellas Tiryns og Mykenæ og den mindre Borg, han selv har udgravet paa Vestsiden af Kopais-Søen, hvori han mener at gjenfinde det homeriske Arne.

Det er strax iøinefaldende, at de vældige kykloperiske Mure, der skjærmer Borgene i Hellas, ikke findes paa Kreta. Paladserne i Knossos og Phæstos ere ubefæstede; de vidne om fredeligere Tider. De ere anlagte efter en regelmæssig Plan; de samme Hovedlinier gaa helt igjennem, baade fra N. til S., og fra V. til Ø. Ogsaa i Tiryns findes en Mængde regelmæssige Værelser, men de fleste ere lagte ved Siden af hinanden uden organisk Forbindelse og adskilte fra hinanden ved Korridorer, der gaa ved Siden af dem og uden om dem, medens de paa Kreta støde umiddelbart op til hinanden med fælles Mellemvægge. I de kretiske Paladser dannes Centrum af en stor aflang Gaard, i Knossos henimod 60 M. lang og c. 28 bred, i Phæstos 47×23 ; i Tiryns og Mykenæ findes flere mindre Gaarde med tilnærmelsesvis kvadratisk Grundplan. Det er kun paa Kreta, at man har fundet disse lange Korridorer med smalle og dybe Magazinrum ved Siderne, adskilte ved Mellemvægge, hvorpaa det øvre Stokværk har hvilet. I dette laa Storstuen, Megaron, som er delvis bevaret i Phæstos, og i Knossos synes at have havt samme Form; i de øvrige Paladser laa den i Stueetagen og var forsynet med et Arnested, som i Troja, Mykenæ og Tiryns er cirkelrundt, og i de to sidste omgivet af 4 Søiler, der bære Loftet. I Troja er Storstuen meget aflang; Dybden er over dobbelt saa stor som Bredden; ellers er den i Almindelighed enten kvadratisk, som for det Meste de mindre, dermed analoge Sale, som man antager for Kvindernes Værelser, eller den nærmer sig til denne Form, dog med den Forskjel, at i Hellas er Dybden større end Bredden, paa Kreta omvendt, og som Følge deraf sættes de 3 Søiler, der ansees for nødvendige til at støtte Loftsbjælkerne, i en Række paa tværs for Indgangen, ikke som i adskillige gamle Sale i Troja og i Hellas efter Længden, hvorved der dannes, for at bruge et fra Kirkebygningen laant Udtryk, toskibede Rum. Noack udtrykker det saaledes, at hine have en bred, disse en smal Front.

Jeg maa give Forf. Ret i at disse «princielle» Uligheder tyde paa en ethnologisk Forskjel. Det er vel nu til Dags almindelig antaget, at der har fundet betydelige Indvandring Nord fra Sted i Grækenland, en Antagelse der bl. A. støtter sig paa en Sammenligning imellem de trojanske og oldgræske Megara med de gamle nordiske Bønderhuse, saaledes som disse endnu kunne findes i enkelte Exempler lige fra Island til Neder-Sachsen; paa den anden Side røbe de kretiske Storstuer, hvor Arnestedet mangler, en sydlig Herkomst; Værelsernes «brede Front» minder om Mesopotamien, og de lange Rækker af Magaziner ved Siden af hinanden kjendes fra ægyptiske Vægmalier, som Perrot-Chipiez Hist. de l'art I p. 459. Men der er jo al Sandsynlighed for

at den kretiske Kultur, som vistnok er 1000 Aar ældre end den mykenæiske, maa have udøvet stærk Indflydelse paa denne.

Det forstaaer sig selv, at disse archæologiske Opdagelser maatte yde Bidrag til Forstaaelsen af de homeriske Digte. Ord, hvis Betydning tidligere var uklar, kunne nu forbindes med anskuelige Forestillinger, som *μέγαρον καὶ δῶμα καὶ αὐλή, πρόθυρον, πρόδομος, ζῶγες, αἶθουσα*¹ o. a. Men er dette det Hele? Give ikke Paladserne i Tiryns, Knossos o. s. v. en anskuelig Forestilling om, hvorledes Priamos', Odysseus' og Alkinoos' Kongsgaarde have set ud? Herpaa svarer Noack S. 69 f.: «Hverken de kretiske eller de græske Paladser svare til den Forudsætning, under hvilken vi alene kunne forstaa det homeriske Hus; de indeholde for mange og for uligeartede Rum. Man har ikke med Urette fremhævet de Træk, hvori disse Monumenter berøre Digtningen. Det er enkelte Elementer, Gaardens Propylæon, Gaarden selv med dens Offerplads, Storstuen med dens Forhal, Korridorerne, der uafhængig af denne forbinde de øvrige Værelser med Gaarden. Men allerede det andet Megaron forstyrrer. Man antager det for Kvindernes Bolig, og det med Rette;» men et eget Gynækonitis, paaستاar han, findes ikke hos Homer. Husfruen sidder om Dagen i Storstuen og der overnatter hun; et eget Sovekammer for Mand og Hustru havde kun Odysseus (altsaa dog). De hyppig omtalte Thalami vare «Nebenräume, Gesindezimmer und Vorrathskammer». I Storstuen var det ogsaa rimeligere (!) at huse den fremmede Gjæst end i de aabne Haller ved Gaarden, o. s. v. Dette Resultat naaes ved en vidtløftig Drøftelse af Digtens Text, hvoraf han efter de nyeste kritiske Undersøgelser bortskjærer store Stykker som tilhørende en senere Tid og ikke værdige at tage Hensyn til. Men selv fra dette Standpunkt er Bevisførelsen ofte utilfredsstillende, og de Indvendinger, der gjøres f. Ex. imod Achilles' Telt i Iliad. 24, imod Phønix' Flugt i 9. Sang, og adskillige andre Steder, ville næppe godkjendes selv af dem, der staa paa samme kritiske Standpunkt som Forf.; men der vilde kræves en hel Bog til at gjendrive dem. Paa dette Sted maa jeg indskrænke mig til at sige, at, medens jeg giver Noack Ret i Hovedresultatet, misbilliger jeg ganske hans Bevisførelse, og jeg vilde anse det for meget heldigt, om han havde forskaanet os for Bogens 2det Afsnit. Archæologien og Philologien skulle arbejde sammen som trofaste Venner; men en For-

¹ Man er enig om at dette Ord betegner en aaben Søilehal ud til Gaarden saaledes som man ser navnlig i Tiryns; Ordets Oprindelse er derimod ikke oplyst. At antage det for Participium af *αἶθω* med underforstaaet *στοά* er umuligt uanset at dette Substantiv ikke findes hos Homer. Snarere kunde det antages for beslægtet med lat *aedes*. I den macedoniske Dialekt svarer *d* til græsk *θ*, se Curtius Gr. Et. I 215. I Latin er der Spor af det Samme, som *deus θεός*, inde *ἔνθευ*, *medius μέσος*, *arduus ὑψός*.

skjel er der alligevel: Et Digt er en daarlig Byggegrund for et Palads. Dersom man viste Homer de Planer af «homeriske Huse», som ere fremsatte lige fra Voss til Perrot, vilde han sikkert frabede sig dem. Han havde jo ikke i Sinde at levere Materialier til Rekonstruktion af Bygninger, som havde existeret for Aartusinder siden, men han slog Guldharpn for at fremkalde glimrende Billeder i Tilhørernes Fantasi.

Endnu et Par Ord om de tilføjede Exkurser. I den ene af disse behandles den eiendommelige Bygning, som kjendes fra Freskomaleriet i Knossos og et Par Guldplader fra Gravene i Mykenæ. De mangfoldige Gaader, som denne Helligdom frembyder, ere hidtil uløste. Vi se en Bygning bestaaende af et høiere Midtparti og 2 lavere Sidepartier. I det første støttes Loftet af to Søiler ved Siden af hinanden, i de to sidste af en enkelt Søile paa hvert Sted. Om herved menes de forreste Søiler, hver i sin Række, saa at Midtpartiet forestiller en treskibet, Yderpartierne toskibede Haller, eller om der ikke tænkes paa nogen større Dybde end den, som Tegningen viser, kunne vi ikke afgjøre; men vi have ikke mindste Tvivl om at det er Bygningens Front, vi se. Noack er imidlertid ikke utilbøielig til at antage en Hypothese af Zahn, hvorefter den afbildede Helligdom ikke skulde bestaa af 3 Afdelinger, men af et eneste Rum med to Søiler, den ene bag ved den anden. Tegningens Midtparti skulde vise os Rummets Indre set fra Siden, hvorved Søilerne kom til at staa ved Siden af hinanden og ikke bag ved hinanden. Dette Parti havde Tegneren for Tydeligheds Skyld (!) løftet i Veiret (S. 78 f.). Tilheire og venstre for dette skulde vi derimod se Forsiden og Bagsiden af Bygningen; man maatte tænke sig de to Halvdele af den svungne ud til Siderne efter en Vinkel af 90°. Der bliver derved kun 1 Søile paa hvert Sted, men det er de samme to, som vi før saa fra Siden af. At Maleren har givet dem forskjellig Farve, ligesom ogsaa at de hidtil uforklarede «Hornsymboler», der omgive Søilerne, ere flyttede paa en ubegribelig Maade, lades uanset. Denne Fremgangsmaade kaldes «et kunstigt Perspektiv, hvortil der findes Paralleler i ægyptiske Vægmaleries». Nei, noget saa Urimeligt findes virkelig ikke i Ægypten. Der sigtes formodentlig til Malerierne fra Tell el Amarna; se Perrot-Chipiez I p. 457, 459, hvor ægyptiske Paladser afbildes vistnok ikke naturalistisk, men paa en ret naturlig og tydelig Maade i en Blanding af geometrisk og malerisk Fremstilling: en Plan-tegning af den store Gaard med de omgivende Værelser og Haver, der betegnes som saadanne ved Træer og andre Gjenstande sete forfra; men dette er, som man ser, noget helt Andet.

J. L. Ussing.

Det synoptiske Problem.

Af P. O. Ryberg Hansen.

Ernest D. Burton, Some Principles of literary Criticism and their Application to the synoptic Problem. (Univ. Chic. Dec. Public. Vol. V.) Chicago 1904, Univ. Press. 72 S. 4°.

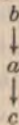
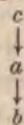
Den Bog, hvoraf der her skal gives et Referat og en Vurdering, kan anbefales til dem, der ud fra filologiske Interesser og Forudsætninger vil sætte sig ind i det synoptiske Problem. Al den historiske Ballast er kastet over Bord, idet Forfatteren ikke tilstræber nogen Redegørelse for de mange i Tidens Løb fremkomne Løsningsforsøg. Ej heller beskæftiger Værket sig med Evangelisternes teologiske Farve og Holdning — som tilsvarende tyske Arbejder (f. Eks. P. Wernle: Die synoptische Frage, 1899). Det begrænser sig til Kildeanalysen i egenligste Forstand. Ud fra de foreliggende Tekster undersøges Slægtskabsforholdet mellem Skrifterne som Helhed og deres enkelte Dele. Kun i anden Linie tages der Hensyn til de historiske Overleveringer om Evangelierne Tilblivelse. Bogen har et vist statistisk-tabellarisk Præg. Den meddeler i sammentrængt Korthed det fornødne Materiale, rubricerer det paa overskuelig Maade og drøfter enhver Hypotese, der frembyder sig som logisk mulig.

Det synoptiske Spørgsmaal er kun en særlig Form for det Problem, som Historikeren altid staar overfor ved Benyttelsen af Dokumenter, der uden at være Dubletter frembyder et øjensynligt indbyrdes Slægtskab (smgln. herom Bernheim: Lehrbuch der historischen Methode 1903 S. 379 ff.). Er Slægtskabet — som ved de synoptiske Evangelier — saa nøje, at det kun kan skyldes Benyttelse af delvis de samme skriftlige Kilder, bliver Arbejdet i mange Maader beslægtet med tekstkritiske Undersøgelser. Forf. mener da ogsaa, at Evangelieforskningen bør lære af Tekstkritikken. Her er man gennem Generationers Arbejde naaet til Enighed om visse Grundprincipper. Studiet af de synoptiske Evangelier kan efter Forf.s Mening for en stor Del gaa ud fra

disse og derved opnaa en metodisk Sikkerhed, som det hidtil i for høj Grad har savnet.

Undersøgelsen begynder da med en Redegørelse for de af Kildeanalysens og Tekstkritikkens Principper, der er særlig anvendelige paa Løsningen af det synoptiske Problem. Først og fremmest Kendetegnene paa Afstammings Retning: et Dokument kan med Sikkerhed betegnes som sekundært i Forhold til et andet i Fald det 1) indeholder Udtryk, der kun kan forklares som fremkomne ved Misforstaaelse af det andet, 2) har Tilføjelser eller Udeladelser, der tydeligt forstyrre Sammenhængen eller 3) har Tilføjelser, Udeladelser eller Ændringer, der hænger sammen med dets Forfatters særlige Tendens. Den almindelige tekst-kritiske Regel: at den vidtløftigste Læsemaade er den sekundære, kan derimod ikke uden videre overføres paa et Omraade som dette, hvor vi ikke staar overfor Afskrivere, men overfor Forfattere, der forfølge deres særegne Formaal.

I et Tilfælde som det foreliggende, hvor de beslægtede Dokumenter er tre i Tallet, vil hine Vidnesbyrd for Afstammings Retning kunne kombineres med andre Iagttagelser. Den vigtigste blandt disse er Forholdet mellem Skrifternes indbyrdes Overensstemmelser. (Her tænkes hovedsagelig paa de positive Overensstemmelser. Fælles Udeladelse af Stof kan aldrig have saa megen Beviskraft: to Forfattere kan have de samme Udeladelsesmotiver eller af forskellige Motiver udelade det samme uden indbyrdes at være afhængige af hinanden.) Hvis af tre beslægtede Dokumenter (*a*, *b* og *c*) *a* og *b* ofte stemmer overens imod *c* og *a* og *c* ofte imod *b*, medens *b* og *c* aldrig stemmer overens imod *a*, maa *a* paa en eller anden Maade indtage en Midtstilling mellem de to. Forklarer man denne Midtstilling ved at *a* har benyttet baade *b* og *c*¹, maa man for at forklare Slægtskabet mellem *b* og *c* tage andre Kilder til Hjælp. Sér man foreløbig bort fra Eksistensen af andre Dokumenter end de tre, bliver følgende Kombinationer mulige: *a* er afledet af *b*, *c* igen afledet af *a*², eller *a* er afledet af *c*, *b* igen afledet af *a*³ eller endelig: *a* er den fælles Kilde for *b* og *c*⁴. Hvis nu *b* og *c* gennem Vidnes-

¹ Figur I:² Figur II:³ Figur III:⁴ Figur IV:

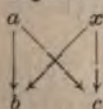

byrdene for Afstammings Retning begge er udpegede som sekundære i Forhold til a , vil det være sandsynligt, at den sidste Kombination er den rette.

Man kunde jo imidlertid tænke sig at det nævnte Overensstemmelsesforhold (a og b mod c , a og c mod b , men aldrig b og c mod a) fandt Sted i Enkeltheder indenfor Stof, som var Fællesgods for alle tre, medens b og c derimod havde en Del Stykker tilfælles, som aldeles ikke fandtes i a . Dette vilde ikke omstøde den i Fig. IV udtrykte Hypotese, men nøde os til at supplere den ved Antagelsen af en anden ikke længere eksisterende Fælleskilde for b og c ⁵.

Inden Overgangen gøres fra de almindelige Principper til deres Anvendelse paa det foreliggende Emne, kan forudskikkes nogle — af Forf. i en senere Sammenhæng anbragte — Analogier, der kaster Lys over Evangelieforfatternes Fremgangsmaade overfor de af dem optagne fremmede Stoffer. Vi besidder i N. T. en Række Citater af gl.-testamentlige Skrifter. Stundom er disse Citater vel gengivne med næsten bogstavelig Nøjagtighed efter LXX's græske Oversættelse, men paa mange Punkter har den n.tlige Forf. tilladt sig stor Frihed. Enkelte Steder kan Afvigelsen fra LXX vel skyldes Brug af den hebraiske Grundtekst, men hyppigt træffes ganske frie Omstillinger og Forandringer, ja ogsaa Kombination af forskellige Steder. Vi har desuden i Markus-Evangeliets Slutning et Stykke (Mk. XVI 9—20), der almindeligt anerkendes som en senere Tilføjelse, og som i Virkeligheden er en Art Kompendium af de øvrige Evangeliers afsluttende Dele. Her møder vi foruden meget frie Sammen dragninger af de foreliggende Tekster en Række Tilføjelser, sandsynligvis fra andre Kilder. Endelig har vi en værdifuld Analogi til Evangeliernes Kildebenyttelse i et Værk fra c. 175: Tatians «Diatessaron» — et Forsøg paa at sammenarbejde vore fire Evangeliers Tekst til ét Værk. Selve Værket er gaaet tabt, men dets Tekst kan nogenlunde rekonstrueres gennem en bevaret Komentar (sé Th. Zahn: Forschungen zur Geschichte des n.-tlichen Kanons I 1881 S. 112 ff.). Det røber en tydelig Bestræbelse for at be-

⁵ Figur V:

vare enhver Fortælling, Tale og Sentens, der findes i vore fire Evangelier, med Undgaaen af Gentagelser. Ikke desto mindre sér vi her Kilderne modificerede paa alle Maader, ved Tilføjelser, Fordobling, Udeladelser, Sammenblanding o. s. v. (Tatians Værk er egentlig kun et Skridt videre paa den Vej, som de to større Synoptikere er slaaet ind paa ved at sammenarbejde ældre Kildeskrifter. Havde Værker som dette fortrængt de adskilte Evangelier, vilde den evangeliske Literatur ligesom Mosebøgerne have foreligget som et Kollektivværk, hvis oprindelige Bestanddele vi kun ved møjsommeligt og usikker indre Kritik vilde have kunnet udskille.) Analogier som de her anførte er alle lærerige, derved at vi i disse Tilfælde er i Besiddelse af de Kilder, paa Grundlag af hvilke Arbejdet har fundet Sted.

Som Grundlag for selve Kildeanalysen meddeles nu en statistisk Opgørelse af de 3 Evangeliers indbyrdes Forhold i stoffig Henseende. Det er i Virkeligheden overordentlig vanskeligt at fremstille en saadan paa en Maade, der paa én Gang tilfredsstiller Nøjagtighedens og Anskuelighedens Fordringer. Opgørelsen kræver en Opløsning af Stoffet i dets «Enere» $\circ$: Smaastykker, hvis enkelte Bestanddele ikke kan tænkes at være overleverede hver for sig. Men Afgrænsningen af disse Enere vil ofte bero paa et Skøn. Man er mindst udsat for Vilkaarlighed i det historiske Stof: en Fortællings enkelte Træk kan ikke tænkes uden Helheden. Men i Talestoffet bliver Afgørelsen ofte vanskelig: et kort Tankeprog kan godt have levet selvstændigt i Overleveringen, selv om vi nu forefinder det som Led af en samlet Tankerække. Har man nu efter et saadant Skøn opløst Stoffet, grupperer man naturligt dets enkelte Dele i tre Klasser:

- I. Saadanne, der forekommer hos alle tre Forfattere. Summen af dette «trefoldige» Stof vil omtrent svare til vort Markus-Evangelium, naar vi af dette Skrift tænker os fjernet et samlet Stykke i dets Midte (Mk. VI 45—VIII 26). Dette Stofs Enkeltskykker er forskelligt ordnede hos de forskellige Forfattere. Dog er ogsaa i denne Henseende Markus saa at sige den Generalnævner, i hvilken de andre gaar op: Markus og Lukas stemmer ikke sjældent i Orden overens imod Mattæus, Markus og Mattæus ogsaa stundom imod Lukas, medens Mattæus og Lukas aldrig i Stykkernes Ordning stemmer overens imod Markus.
- II. Saadanne Stykker, der forekommer hos to af Forfatterne, men mangler hos den tredje. Hertil hører det nævnte Midter-

parti af Markus, som denne har tilfælles med Mattæus, uden at det findes hos Lukas. Dernæst en ikke ringe Stofmængde, som Mattæus og Lukas har tilfælles ud over Markus, og hvor Ligheden mellem de to Forfattere ofte er overraskende nøje, medens Stykkernes Ordning er ganske forskellig.

III. Saadanne Stykker, der kun forekommer hos én af Forfatterne. Af saadant Særstof har Lukas den største Mængde, Markus kun ubetydelige Smaadele.

Først rettes nu Opmærksomheden paa den første Klasse, det trefoldige Stof. Dettes «Enere» er hidtil betragtede som énsartede Blokke. Men gaar vi nærmere ind paa de Ord og Sætninger, af hvilke «Blokkene» er sammensatte, er disse paa ingen Maade nøjagtig éns hos hver af Forfatterne. Tager man en utvivlsom «Ener» som «Stormen paa Søen» og læser de tre Versioner igennem (Mk. IV 35 ff. Mt. VIII 23 ff. Lk. VIII 22 ff.), vil man finde, at de Ord, der er fælles for alle tre, endog er i Minoritet (til et indgaaende Studium af slige Enkeltheder kan anbefales: Rushbrooke, Synopticon, London 1880, hvor de parallelle Tekster er trykte ved Siden af hinanden og Overénstemmelserne fremhævede ved Farver og forskellige Typer). Bedst illustreres dette Forhold ved det af Forf. ikke fremdragne Faktum, at skønt Markus-Ev. som Helhed repræsenterer det fælles, er der ikke ét af dette Evangeliums 619 Vers, der i ganske énslydende Form findes hos begge de andre. Et nøjagtigt Studium kræver da, at man ogsaa med Hensyn til «Enerne»s enkelte Ord foretager en lignende Opgørelse som den, der før gjordes med Stoffet en bloc. Der viser sig da indenfor det trefoldige Stof følgende Forhold: Mattæus og Markus stemmer ved Tilføjelser, eller Ændringer overéns imod Lukas i omtr. 1600 Ord, Markus og Lukas imod Mattæus i omtr. 860 Ord og Mattæus og Lukas imod Markus i omtr. 275 Ord. Særlige for Lukas — stadig indenfor det trefoldige Stof — er c. 1100 Ord, for Mattæus c. 830 og for Markus c. 1000. Dette sidste kan ogsaa udtrykkes saaledes, at Mattæus og Markus stemme overéns imod Lukas i Udeladelsen af 1100 Ord indenfor Fællesstykkerne o. s. v. analogt hermed.

Tænker man nu efter denne Opgørelse tilbage paa de S. 146 f. opstillede Kombinationer, synes Markus-Evangeliet nærmest at indtage den Midtstilling, som dér var tillagt Dokumentet *a*. Til Afgørelse af, hvilken Kombination der bør vælges, vilde det

være af Betydning, om det kunde godtgøres, at Vidnesbyrdene for Afstammings Retning udpegede de andre som sekundære overfor Markus i det trefoldige Stof. Forf. synes ikke at mene, at dette kan paavises. Hovedvægten lægges i al Fald paa at vi ved at følge Fig. I, II eller III, der forudsætter, at Markus har benyttet begge de større Skrifter eller ét af dem, ikke ret forstaar hans Bevæggrund til at udelade de betydelige Stofmængder, som hine har udover det trefoldige Stof. Ved den Kombination, der er udtrykt i Fig. IV: Markus som Grundlag for de to større, er den tilsvarende Vanskelighed i al Fald betydelig formindsket. Thi sér man paa Stoffet en bloc, er det kun meget faa Markusstykker der savnes hos begge de andre.

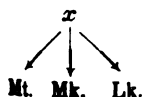
Naar Forf. altsaa forklarer de 3 Evangeliers Fællesstof gennem den nu saa almindelige «Markushypotese», er det dog ingenlunde fordi han savner Blik for denne Hypoteses Vanskeligheder. Disse træder især frem, naar man fra Stoffet en bloc gaar til Stykkernes enkelte Bestanddele. Ved at betragte den førnævnte Opgørelse, vil man sé, at c. 1000 Ord indenfor Fællesstoffet er særlige for Markus : at Mattæus og Lukas indenfor dette Omraade stemme overéns imod Markus i Udeladelsen af c. 1000 Ord. Paa dette Punkt er Mattæus' og Lukas' Overénsstemmelser imod Markus endog større end Markus' og Lukas' Overénsstemmelser mod Mattæus (c. 830 Ord). Og endnu betænkelige synes det, at Mattæus og Lukas ogsaa i Tilføjelser og Ændringer stemmer overéns imod Markus i c. 275 Ord.

Forf. mener dog, at disse Vanskeligheder for en stor Del forsvinder ved en nærmere Betragtning. Hvad Udeladelsen af de 1000 Markusord angaar, er det allerede tidligere bemærket, at Overénsstemmelse i Udeladelse aldrig kan have den Vægt som Overénsstemmelse i Tilføjelser. Dernæst viser det sig at de for Mattæus og Lukas fælles Udeladelser i mange Tilfælde er sammenfaldende Resultater af Fremgangsmaader, der i sig selv er højst forskellige (man sammenligne saaledes Mk. V med de to Paralleltjekster: de er begge kortere og falde sammen i Udeladelsen af c. 100 Ord, men Afkortningerne synes at være ledede af forskellige Hensyn). Hvad dernæst de for Mattæus og Lukas fælles Tilføjelser og Ændringer angaar, da er de enten ganske underordnede (Ombytning af *εἶπεν* og *λέγει* eller *καὶ* og *δέ*) eller forklarlige ud fra Motiver, der kan have paavirket de to Bearbejdere selvstændigt (som naar Mattæus og Lukas er enige om i Forudsigelserne af Jesu Opstandelse at forandre Markus' *μετά*

ταῖς ἡμέραις til det med den senere Begivenhed mere stemmende *τῇ ἑσπέρῃ ἡμέρᾳ* Mk. VIII 31. Mt. XVI 21. Lk. IX 22.) eller de er i al Fald ikke betydeligere end at de kunde skrives paa den ældste Tekstoverleverings Regning $\circ$: en Reminiscent fra Mattæusteksten kunde have gjort sig gjældende for Afskriveren af Lukas eller omvendt. For senere Perioders Vedkommende kan man sikkert godtgøre en Bestræbelse hos Afskriveren for at assimilere de parallelle Evangelietekster. Man kunde nu søge at undgaa de fremhævede Vanskeligheder ved at antage et tabt Skrift som den fælles Kilde for alle tre Forfattere i det trefoldige Stof (Urmarkushypotesen)⁶. Men et Forsøg paa at rekonstruere dette Dokument vilde som Resultat give et Skrift, der kun blev lidet forskelligt fra vor Markus. Man maatte hist og her lægge nogle Ord til, hist og her trække nogle Ord fra vort Markusskrift. Men Enkeltstykkerne maatte i det rekonstruerede Dokument stilles nøjagtig i den Orden, i hvilken de foreligger i vor Markus. Dette er overhovedet Markushypotesens urokkeligste Støtte, at Mattæus og Lukas aldrig i Stykkernes Ordning stemme overens med Markus. Forf. ender da med at udpege Markus-Ev. «eller et Dokument i Hovedsagen identisk med dette» som Kildeskriftet hvad det trefoldige Stof angaar. At et Skrift af Mark.-Ev.'s Type er Grundlaget, finder Forf. ogsaa bekræftet ved den ældste Beretning, vi har om denne Literaturs Kilder: Forordet til Lukas-Ev. Lukas har bygget paa Overlevering fra «*οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπαι καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου*». Da «Øjenvidner» og «Ordets Tjenere» er den samme Klasse Mennesker, maa «Begyndelsen» være: ikke Jesu Livs Begyndelse, men Begyndelsen af hans offentlige Virksomhed. De Kilder, Lukas sigter til, har altsaa ikke som de to større Evangelier indeholdt Barndomsfortællinger, men har som Markus kun omhandlet hans offentlige Virksomhed.

Hermed er Undersøgelsen af Evangeliernes Fællesstof afsluttet. I den ovenfor (S. 148) givne Opgørelse nævnedes dernæst Stykker, der var fælles for de to af Skrifterne uden at findes i det tredie. Hvad der her især tildrager sig Opmærk-

⁶ Fig. VI:

somheden er den betydelige for Mattæus og Lukas fælles, udenfor Markus liggende, Stofmasse. Vil man ikke ty til ukendte Skrifter, kan man forsøge den Forklaring, at Lukas foruden at have benyttet Markus ogsaa har brugt Mattæus eller — den analoge Hypotese — at Mattæus foruden Markus ogsaa har benyttet Lukas. Men disse Forsøg strander hovedsagelig paa den Vanskelighed, at den formodede Benytter, der nogenlunde fuldstændigt optog sin ene Kilde (Markus), vilde have forbigaaet væsentlige Stykker af den anden. Man henvises da til den ovenfor (S. 147) i Fig. V udtrykte Kombination: Mattæus og Lukas har ved Siden af Markus havt en anden Fælleskilde: x . Det er imidlertid ingenlunde paa Forhaand givet, at dette x repræsenterer et enkelt Skrift. For at vinde Klarhed over dette Forhold, maa det undersøges, hvorledes Ikke-Markusstoffet overhovedet er anbragt i de to større Evangelier.

Begge indledes de med indbyrdes forskellige Barndoms-historier, der savner Parallel i Markus. Iøvrigt har de anbragt deres Ikke-Markusstof paa højst forskellig Maade. Hos Lukas findes det hovedsagelig i to større Indskud: VI 20—VIII 3 og IX 51—XVIII 14 (hvortil XIX 1—27 slutter sig). Det første af disse tilhører Jesu galilæiske Virksomhed. Det andet indledes med, at Jesus begiver sig paa Rejse til Jerusalem, og det forbindes mod Slutningen med den Kres af Fortællinger, som Markus har knyttet til den sidste Rejse. Hele Stykket Luk. IX 51—XIX 27 kan derfor betegnes som «Rejsehistorien» (Forf.s Udtryk «Perævirksomheden» synes mindre heldigt). Mattæus har derimod for største Delen anbragt sit Ikke-Markusstof som Led af 6 store Taler 1) Bjergprækenen (V—VII), 2) Udsendelsestalen (X), 3) Lignelsestalen (XIII), 4) Talen om Disciplenes indbyrdes Forhold (XVIII), 5) Farisæertalen (XXIII), 6) den eskatologiske Tale (XXIV—XXV). I Tilfældene 2, 3, 4 og 6 har Markus — og Lukas — paa det tilsvarende Sted en mindre Tale af samme Tema, i Tilfældet 5 i det mindste nogle Tanke-sprog vedrørende samme Emne. I disse Tilfælde synes altsaa Markusilden at have været bestemmende for Talens Plads i Skriftet. For Bjergprækenens Vedkommende findes Parallellen kun hos Lukas, men dens Anbringelse — i Spidsen for Jesu offentlige Virksomhed — er givet dermed, at den er opfattet som indledende Programtale.

Undersøger man disse Talers Komposition, viser det sig, at den egentlige Hovedstamme — det, der passer med den angivne

Anledning — er det med Markus (for Bjergprækenens Vedkommende med Lukas) parallelle Stykke. De øvrige Dele, der i Omfang gennemgaaende er langt betydeligere, gør Indtryk af at være Tilføjelser, der staar i en løsere Forbindelse med Hovedemnet. Saaledes er i Udsendelsestalen (X) kun den første Del (V. 5—15) praktiske Regler for de uddragende Disciple. Den vidtløftigere senere Del vedrører Bekendernes Vilkaar overhovedet. Og kun den første Del har Paralleller i det tilsvarende Stykke hos Markus og Lukas. I den eskatologiske Tale udgør kun XXIV 4—36 den egentlige, med de andre parallelle Apokalypse — Resten gør Indtryk af mere tilfældigt tilknyttede Lærestykker. Disse tilføjede Dele vil gennemgaaende kunne henføres til to Klasser 1) Særstof for Mattæus, 2) Stof, der ogsaa findes i Lukas' Rejsehistorie, som oftest i nøje beslægtet Form. Studiet af Mattæustalerne synes da at give følgende Resultat: Markuskildens Ordning har været bestemmende for Forfatteren, og herfra er i Reglen Fundamentet for Talen hentet. Men Stoffets Hovedmasse er taget dels fra én for Mattæus ejendommelig Kilde, der forsaavidt vi kender den kun har indeholdt Ord af Jesus — dels fra et Dokument, som Mattæus har haft tilfælles med Lukas, og som hos den sidste er knyttet til Jesu Rejse til Jerusalem.

Til den førstnævnte af disse Kilder ligger det nær ogsaa at henhøre de øvrige for Matt. Ev. ejendommelige Jesu-Ord, der i mindre Stykker findes paa spredte Steder i Evangeliet. Forf. mener, at dette Talestof, der ialt udgør c. $\frac{1}{5}$ af Evangeliet, er ét med den Ordsamling, der ifølge Overleveringen skulde være nedskrevet af Mattæus (Papias iflg. Eusebius hist. eccl. III 39 *Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο*). Ved at fortolke denne Overlevering — ikke som det hyppigt skér om én af begge de større Synoptikere benyttet Talesamling — men om ét kun af Matt. Ev. benyttet Skrift, faar man den naturligste Forklaring paa, at netop det første Evangelium har faaet Mattæus' Navn.

Hvad det andet i Mattæustalerne benyttede Dokument angaar, foreligger det altsaa baade i Mattæus' og Lukas' Ev. Den Antagelse ligger nær, at Lukas Ev.'s Gengivelse kommer dets oprindelige Form nærmest: her fremtræder det jo som en solid Masse (IX 51—XVIII 14 og XIX 1—27), medens dets Stof, forsaavidt det findes i Matt. Ev., forekommer spredt i Sammenhænge, hvor dets Plads ofte kun syntes bestemt ved løse Idé-

associationer. At dette Skrift, der nu hos Lukas staar som en Art Rejsehistorie, i og for sig har villet skildre Jesu sidste Rejse, er lidet troligt. Stedet, hvor Lukas har anbragt det, synes bestemt ved, at ét af dets sidste Stykker taler om en Ankomst til Jericho, som det laa nær at identificere med det i Mk. X 46 ff. skildrede Jerichobesøg, der ligger umiddelbart forud for Indtoget i Jerusalem. At Mattæus, tiltrods for at »Rejsehistorien«s Stof nu forekommer spredt i hans Værk, kan have kendt denne Kilde omtrent i den Form, i hvilken den foreligger hos Lukas, volder det os mindre Vanskelighed at antage. Han har i det hele en Tendens til at samle det ensartede Stof — en Tendens, der ogsaa overfor Markuskilden stundom har ført ham til Ændring af Kildeskriftets Ordning (smlgn. den Maade, hvorpaa han i Kap. VIII—IX samler en Række Undere fra spredte Steder i Markus).

Det berøres ovenfor, at Lukas foruden »Rejsehistorien« havde et tidligere Indskud i Markusberetningen (VI 20—VIII 3). Af dette Indskuds enkelte Dele findes tre (Bjergprækenen, Høvidsmanden i Kapernaum og Døberens Søndefærd) ogsaa hos Mattæus og er af ham anbragte i samme Periode: den galilæiske Virksomhed. Et enkelt (Salvningen) synes at erstatte et Stykke, der hos Markus er anbragt paa en langt senere Plads (i Lidelseshistorien) — det udelades nemlig i denne senere Sammenhæng af Lukas. Det ligger nær at stille disse Stykker sammen med nogle forud for dette Indskud staaende Lukasfortællinger, hvis synoptiske Forhold er det samme σ : som enten er fælles for Mattæus og Lukas uden at findes i Markus (Døberens Tale og Fristelses-samtalen) eller som erstatte Fortællinger fra Markus (Synagogen i Nazaret og Peters Fiskedræt) — saa meget mere som der mellem alle disse Stykker er et indre Slægtskab: de høre ved deres Liv og Fylde til Evangeliets ypperste Dele. I denne Række Fortællinger (de sidstnævnte 4 samt hele Indskuddet VI 20—VIII 3) vil Forf. sé Rester af et tabt Evangelium: den galilæiske Kilde, G, benyttet baade af Mattæus og Lukas. At det ikke blot er spredte Overleveringselementer, der her foreligger, sluttes af følgende Omstændighed: Markus' Ordning følges gennemgaaende af Lukas med større Troskab end af Mattæus. Naar Lukas da stiller de af G's Fortællinger, der erstatter tilsvarende Markusstykker paa en fra Markus helt forskellig Plads, maa det være fordi deres Stilling var bestemt ved Placeringen i den anden Kilde, der altsaa maa have givet en vis ordnet,

sammenhængende Fremstilling af den evangeliske Historie. Man kunde nu maaske formode, at **G** og **R** («Rejsehistorien») i Virkeligheden var ét Dokument. Men herimod taler dels deres Forskellighed: **R** indeholder næsten udelukkende Talestof, **G** overvejende fortællende Stykker — dels Mattæus' forskellige Holdning overfor de to Dokumenter. Han benytter **G** paa samme Maade som han benytter Markus 3: afkorter Fortællingerne noget, men henfører dem til samme Periode af Jesu Virksomhed, hvori ogsaa Lukas har stillet dem. **R** knyttes derimod i forskellige Brudstykker til Evangeliets Taler og intet af denne Kilde er af Mattæus anbragt i samme Afsnit af Jesu Historie, som det i Lukas tilhører (Reisen til Jerusalem). **G**'s Stykker har da formentlig i Kilden baaret Præg af at tilhøre en bestemt Periode medens **R**'s Stykker har været uden kronologiske Mærker.

Resultatet af Undersøgelsen vil da omtrent kunne sammenfattes saaledes: Hovedkilderne for vort første Evangelium har været Markus og Mattæus' Logiasamling (**L**). **G** er af og til benyttet som supplerende i de galilæiske Fortællingers Kres. **R** bruges til at berige de Taler, hvis Grundlag er hentet fra Markus eller **L**. Lukas Ev. har de samme Kilder med Undtagelse af **L**. Han benytter Markus som Værkets Grundlag og historiske Traad. I den galilæiske Periode indføjes et Afsnit af **G**. Lukas erstatter ogsaa hist og her Markusstykker med tilsvarende Stykker fra **G**, hvor denne Kilde synes ham mere levende og fyldig. **R** indføres som et samlet Indskud knyttet til Markus' Rejsehistorie. Ogsaa paa anden Maade er Mattæus' og Lukas' Fremgangsmaade overfor Kilderne forskellig. Hos Mattæus er Bestræbelsen for at samle énsartede Grupper af Fortællinger og Belæringer mere fremherskende end det kronologiske Hensyn. Lukas har derimod villet give sit Værk Karakter af en kronologisk fremadskridende Beretning. Gentagelser undgaar han omhyggeligt. Naar han f. Eks. fra **R** har taget Lignelsen om det ufrugtbare Figentræ, udelader han af Markus Fortællingen om Figentræets Forbandelse. Ja den blotte Forekomst af Ordet om Skilsmisse i XVI 18 er ham Grund nok til at forbigaa hele Stykket i Markus X 1—12.

Efter denne Opgørelse af Resultaterne slutter Bogen med en omhyggelig udarbejdet, detailleret Oversigtstabel, der belyser hvorledes Enkeltstykkerne af det evangeliske Stof fordeler sig paa de forskellige Skrifter (ved en Trykfejl er under Part IV

Nr. 65 Tallene 957—62 satte i Rubrikken «Markus» i Stedet for i Rubr. «Lukas»).

Ved ovenstaaende er det forsøgt at gengive Hovedtrækkene af den i sig selv stærkt sammentrængte og støftunge Bog. Sér man tilbage paa de af Forf. fastslaaede Resultater, vil man med Kendskab til den nyere Evangelieforskning ikke finde meget nyt i hans Standpunkt overfor Evangeliernes Fællesstof. Han havner jo her i den almindelige Markushypotese. Snarere kunde man ønske denne Hypoteses Vanskeligheder udførligere drøftede. Saaledes gaar han kun lejlighedsvis i en Anmærkning (S. 45) ind paa den Vanskelighed, at et større sammenhængende Stykke af vort Mark. Ev. savnes hos Lukas (det ovenfor S. 148 omtalte Midterparti). Og skønt han selv blandt de tekstkritiske Regler, der finder Anvendelse paa det synoptiske Problem, nævner Vidnesbyrdene for Afstamningens Retning, indlader han sig dog ikke paa en Prøvelse af Markustekstens Forhold til de andre ud fra dette Synspunkt. Undersøgelser af denne Art — med Paavisning af at det ingenlunde altid er Markus' Tekst der er den primære — vil man finde i nyere tyske Arbejder som Joh. Weiss: *Das älteste Evangelium*, 1903, og R. A. Hoffmann: *Das Marcusevangelium und seine Quellen*, 1904. Trods alle Indvendinger staar dette jo imidlertid fast: at Markusskriftet i Omfang og Ordning giver os Billedet af det primære Dokument indenfor den synoptiske Literatur. Ved dette Hovedpunkt bliver Burton staaende og betragter vel Drøftelsen af dette Dokuments Kilder som liggende udenfor sin Opgave: de 3 Evangeliers indbyrdes Forhold.

Mere Interesse frembyder Forf.s Behandling af det udenfor Markus liggende Stof, navnlig hans fortrinlige Analyse af Mattæustalerne. Da det for Mattæus og Lukas fælles Ikke-Markusstof hovedsagelig er Ord og Taler, er det i den nyere Forskning almindeligt, at man antager dette for hentet fra en «Talesamling», hvorved der i Reglen tænkes paa de ifølge Traditionen af Mattæus samlede «Logia». Denne Antagelse har imidlertid flere Vanskeligheder at kæmpe med. Dels den, at vi blandt det for Matt.-Luk. fælles Ikke-Markusstof finder nogle fortællende Stykker (en Dél af Døber- og Fristelsesfortællingen samt Høvidsmanden i Kapernaum). Dels at vi har Vanskelighed ved at forestille os denne Samlings oprindelige Form og Ordning, idet hverken den hos Mattæus eller den hos Lukas foreliggende Skikkelse af Stoffet med nogen Rimelighed kan hævdes

som den oprindelige. Endelig: hvis de formodede Mattæus-Logia var benyttede baade i det første og i det tredie Evangelium, hvorfor skulde da netop det første være kommet til at bære Mattæus' Navn?

Disse Vanskeligheder vilde nogenlunde afhjælpes ved Burtons Antagelse af tre forskellige Ikke-Markuskilder. Den galilæiske Kilde (G) vilde hjælpe os ud over den første Vanskelighed: Mattæus og Lukas har ogsaa havt en fortællende Fælleskilde. Den forklarer os ikke blot det sammenhængende Indskud, som Lukas (VI 20—VIII 3) gør i Markusteksten, men ogsaa hvorfor han, naar han erstatter Markusfortællinger med varierende Fremstillinger af samme Emne, anbringer disse paa en hel anden Plads end den, man ifølge Markuskilden — hvis Orden han ellers følger — skulde vente. Ingen af disse Omstændigheder vilde fyldestgørende forklares ved, at Lukas her optog isolerede Overleveringselementer. Lukas' Benyttelse af et saadant tabt Evangelium er jo ogsaa sandsynlig ifølge Forordet, hvor han taler om de «mange», der har gjort Forsøg paa evangeliske Beretninger. Den for Mattæus ejendommelige Kilde L gør paa en naturlig Maade Rede baade for det rige, for dette Skrift ejendommelige, Logiastof og for Skriftets overleverede Forfatternavn. Endelig ligger det nær at opfatte de indbyrdes beslægtede Stykker, der fra Luk. IX 51 optræde i sluttet Række, som en Kilde for sig. Denne maatte ifølge de mange ordrette Overensstemmelser med Talestoffet i det første Evangelium være benyttet af dette. Har den som Helhed foreligget for Mattæus, er det rigtignok en Betænkelighed, at store og vigtige Stykker er udeladte af ham (f. Eks. den barmhjertige Samaritan, den Fortabte Søn, den utro Husholder, den rige og den fattige). Man undrer sig over, at Burton aldeles ikke gaar ind paa denne Vanskelighed.

Et Hovedfortrin ved Burtons Arbejde er den metodiske Klarhed, hvormed Forfatteren ud fra Tekstkritikkens og Kildeanalysens almindelige Principper arbejder med det indviklede literære Problem, der ligger i disse Skrifers indbyrdes Forhold. Det vil naturligvis aldrig lykkes at reducere dette Problem til et Regnestykke, af hvilket det subjektive Skøn helt skulde kunne udelukkes. Men man kan i Burtons Fremstilling nøje kontrollere Arbejdet og med Klarhed sé enhver Hypoteses Fortrin og Svagheder.

In Minucium Felicem XIV 1.

Scr. Johannes Paulson.

Postquam Caecilius peroravit, in haec verba erumpit: *ecquid ad haec . . . audet Octavius, homo Plautinae prosapiae, ut pistorum praecipuus, ita postremus philosophorum?* hic vox quae est *pistorum* ad coniciendum inuitavit: coniecerunt *Christianorum, iuris consultorum, disertorum*, et nescio an etiam alia. nuper tamen Norden (De Minucii Felicis aetate et genere dicendi, Greifswald 1897) noua protulit argumenta, cur libri lectio tenenda esset, ut etiam qui nouissimi extiterunt editores Felicis, Boenig, Waltzing, *pistorum* retinuerunt; quare forsitan abhinc tuta sit a mutationibus. si cui nihilominus non satisfacit illud *pistorum*, eum delegabo ad Lactant. Instit. div. V 2, 17, ubi obtrektor quidam Christianismi dicitur reprehendisse Christi discipulos et eos rudes iudicasse et indoctos: *nam quosdam eorum piscatorio artificio fecisse quaestum*. unde nescio an loco Minuciano erui possit legendi ratio quae est *piscatorum*. quod coniectum mirum in modum tueri uidetur locus, qui occurrit inter fragmenta latina epistolae cuiusdam Juliani imperatoris, quae Hertlein (Juliani imperatoris quae supersunt omnia) exhibet p. 606, ubi fastuose de Christianis loquitur: *Iste enim malo communis utilitatis Athenas navigans et philosophans imprudenter musicorum participatus est rationem, et rhetoris confectionibus odibilem adarmavit linguam aduersus caelestes deos, usque adeo ignorans paganorum mysteria, omnemque miserabiliter imbibens, ut aiunt, degenerum et imperitorum ejus theologorum piscatorum errorem*.

Gothoburgi mense Dec. 1904.

Ad Aristeam.

Scr. A. B. Drachmann.

Aristeae epist. § 55 (p. 18,¹² Wendl.) legendum videtur: *ἔτι γὰρ ἐπιταπῆς* (ἐπὶ τὰ τῆς codd. ἐπιτάσεως Diels) οὐσης οὐδὲν ἂν ἐκατάμειξε (si [mensura mensae] *adhuc extendi potuisset, nihil [ad magnificentiam eius augendam] defuisset*).

Anmeldelser.

J. M. Secher, Græsk-romersk Kunsthistorie til Skolebrug. 2den ændrede Udg. Kbh. 1903, Nordisk Forlag. 62 S.

Den nye udgave af overlærer Sechers kunsthistorie adskiller sig i flere henseender fordelagtigt fra 1ste udgave. Den rivende udvikling, som den archæologiske forskning har gennemgaaet i de senere aar, særlig for Grækenlands vedkommende, har gjort en stærk omarbejdelse nødvendig, og denne er foretagen med megen kyndighed og en vaagen sans for det væsentlige. Trods sit ringe omfang indeholder bogen en stor mængde positivt stof, og den er behageligt fri for æsthetisk skønsnak.

Det første afsnit, den forhistoriske tid, fremtræder i udvidet skikkelse, som rimeligt er efter de store resultater, som de nyeste udgravninger har bragt. Hvor meget man her vil medtage, beror naturligvis paa et skøn. Anm. savner en bemærkning om den mykeniske kulturs stilling indenfor broncealderen og i det hele taget en antydning af, at den fra den nordiske archæologi velkendte inddeling i sten-, bronce- og jernalder ogsaa finder anvendelse paa Grækenland. Det havde vistnok ogsaa været heldigt, om den saakaldte Dippylonperiode var bleven nærmere karakteriseret ved en kort beskrivelse af vasestilen, istedenfor at denne nu maa søges bagest i bogen, hvor hele vasemaleriets historie er given i en saa sammentrængt form, at den hverken kan tilfredsstille lærere eller disciple. Ganske vist kan der i skolen ikke ofres megen tid paa det græske vasemaleri; men naar vaserne næsten er det eneste, vi har tilbage fra en forholdsvis lang kulturperiode, kunde det vel forsvares at skænke dem en lidt nærmere omtale.

Et af de stærkest omarbejdede partier er afsnittet om den archaiske plastik. Her har den af Jul. Lange opstillede frontaltetslov i en forbavsende grad spredt lys og klarhed over den græske billedhuggerkunsts udviklingshistorie. Skulpturerne fra Zeustemplet i Olympia, der i første udgave var omtalt efter Parthenon-skulpturerne, er nu komne paa deres rette plads.

I det følgende afsnit, kunstens blomstringstid, har større forandringer ikke været nødvendige. Et enkelt punkt giver anledning til nogle bemærkninger. Forholdet mellem det gamle Athentempel paa Akropolis og Erechtheion er fremstillet overensstemmende med den almindelige opfattelse, hvorefter Erechtheions østlige cella har været indviet til Athena Polias og saaledes er traadt istedenfor det gamle tempel. Men det er tvivlsomt, om denne opfattelse lader sig opretholde. Pausanias nævner jo ikke

med et ord Athena Polias ved omtalen af Erechtheion, og det er næppe rigtigt, naar man for at forlige hans ord med den gængse opfattelse antager, at han betræder templet fra nordsiden. Ordene opfattes naturligt saaledes, at østcellen indeholdt Poseidons alter, hvor der ogsaa ofredes til Erechthevs; i den lavere vestlige del fandtes saltvandskilden. Dörpfelds anskuelse er, som bekendt, at det gamle Athenatemple har bestaaet endnu i Romertiden, og at Erechtheion ikke har været noget Athenatemple¹. Selv om denne anskuelse ikke endnu er trængt igennem, kan det ikke nægtes, at de indvendinger, der kunde rejses mod den, er blevne stærkt svækkede, efter at Dörpfeld for nylig ved beregning af den ved Erechtheion anvendte maalenhed har gjort det sandsynligt, at den oprindelige plan, hvorefter templet skulde have været bygget, ikke er kommen til udførelse, men at den skikkelse, som Erechtheion fik, er en følge af et kompromis, ganske som ved Propylæerne². Tænker man sig en akse gennem midten af nordhallen, gaar den ikke blot midt igennem indgangsdøren fra nordhallen, men ogsaa midt igennem den lille dør fra jomfruhallen. Afstanden fra denne akse til akselinjen af østfrontens søjler er nøjagtig 60 fod, hver fod regnet til 0,328 meter, hvilket er den maalenhed, hvorefter kvadrene er huggede. Dörpfeld formoder, at den vestlige del af templet skulde have været ganske som den østlige, saaledes at nordhallen kom til at ligge midt paa nordsiden og jomfruhallen ligeoverfor. Da det nu ikke blev tilladt at bygge saa langt ud mod vest, og man heller ikke var tilbøjelig til at nedrive det gamle temple, som var genopbygget efter Perserkrigene, gav man Erechtheion en provisorisk afslutning mod vest, hvorved jomfruhallen formindskedes noget, og templet har da bestaaet som Poseidon-Erechthevstempel, skønt det — ogsaa efter Dörpfelds mening — havde været hensigten, at det skulde erstatte det gamle temple og at den østlige cella skulde indeholde gudindens billed. Jeg ser ikke rettere, end at forf. her havde gjort bedre i at beholde 1ste udgaves fremstilling, hvorefter inddelingen af Erechtheion hører til de ting, som endnu ikke kan afgøres med sikkerhed. Til gengæld vilde en lille rettelse have været paa sin plads der, hvor det fortælles (s. 27), at Parthenonskulpturerne blev ført til London i begyndelsen af dette aarhundrede.

Fremstillingen af plastikens historie i det 4de og de følgende aarhundreder er paa mange punkter forbedret og bragt i overensstemmelse med videnskabens nuværende standpunkt. I det sidste afsnit, kunsten hos Romerne, har der ikke været anledning til større omarbejdelse.

En stor forbedring er det, at bogen er bleven forsynet med en række særdeles gode afbildninger, især af plastikens hoved-

¹ Se bl. a. Athenische Mittheilungen, XXII s. 159—178.

² Athen. Mittheil., XXIX s. 101—107.

værker. Det er af stor betydning, at eleverne stadig kan have de vigtigste værker af oldtidens kunst for øje; indtrykket af, hvad der forevises i timerne, bliver jo let afbleget. Men naturligvis er det nødvendigt, at læreren raader over et større billedmateriale, og det er ganske praktisk, at der stadig er henvist til Seemanns «Kunstgeschichte in Bildern», som enhver skole kan overkomme at anskaffe. Dog kan man ikke ret vel nøjes med disse smaa gengivelser, naar man har at gøre med en klasse, der bestaar af mere end ganske faa disciple. Det bedste undervisningsmateriale er efter anm.s erfaring den samling af store fotografier, som kultusministeriet efter forslag af Jul. Lange har anbefalet til skolerne ved cirkulære af ²⁰/₅ 96. Det er, som bemærket i cirkulæret, ikke uden betydning, at man benytter førstehaands gengivelser efter selve originalværkerne.

Fr. Weilbach.

Chr. Blinkenberg, Archäologische Studien. Kopenhagen 1904, G. B. N. F. (Leipzig, Harrassowitz.) 128 S.

De fire afhandlinger, som udgør indholdet af ovennævnte bog, vil sikkert vække stor opmærksomhed i den archæologiske verden. Emnerne er hentede fra forskellige grene af archæologien, og disse studier aflægger saaledes et fordelagtigt vidnesbyrd om forfatterens grundige og mangesidige viden, saa vel som om hans evne til ved sindrige kombinationer at vinde frem til nye videnskabelige resultater. At bogen er skreven paa Tysk, vil forhaabentlig bidrage til, at den bliver kendt ikke blot her hjemme, men ogsaa i udlandet, hvor Blinkenbergs navn jo i forvejen er godt kendt.

Den første afhandling, «*Griechische Steingeräte*», indeholder en klar og indgaaende fremstilling af, hvad der for tiden vides om stenalderen i Grækenland. Herom har der hidtil kun foreligget spredte notitser i tidsskrifter o. lign. Blinkenbergs afhandling er saaledes grundlæggende paa dette omraade. Der findes vel heller ikke nogen, der vilde være bedre rustet til at behandle dette emne end Bl., som i lige høj grad er hjemme i den nordiske og den klassiske archæologi. Hertil kommer, at vore museer, ikke blot Nationalmuseet, men ogsaa Glyptotheket, nu besidder righoldige samlinger af stenalderfund fra Grækenland. Det er særlig dette materiale, som danner grundlaget for undersøgelsen. Et udvalg deraf er gengivet i afbildninger. Bl. undersøger nu først det spørgsmaal, om alle de fundne stenredskaber bør henføres til stenalderen. En del stenredskaber, særlig pilespidser, er nemlig fundne sammen med vaaben af bronze i mykeniske grave. Dette forklares deraf, at Grækenlands stenalderfolk istedenfor

flint anvendte en vulkansk stenart, obsidian, som lader sig flække paa samme maade som flinten, men endnu mere regelmæssigt. Til sværere redskaber (økser) anvendtes ligesom i norden haarde bjærgarter. Ved overgangen til bronzealderen opgav man nu straks de haarde bjærgarter, saa at økserne fra den tid altid er af bronze. Derimod vedblev man i lang tid at forfærdige knive og pilespidser af obsidian. Mærkeligt er det, at skønt obsidianet findes paa mange græske øer, synes det kun paa Melos at være fundet brugbart til bearbejdelse. Man har der fundet de gamle stenbrud, og engelske archæologer har ved Phylakopi udgravet en forhistorisk by, som ligefrem maa have levet af at bearbejde og udføre obsidianflækker. Da stenredskabernes tid var forbi, gik byen til grunde. Bl. beskriver udførlig den tekniske fremgangsmaade ved forfærdigelsen baade af obsidianredskaberne og stenkøksøkserne og inddeler dem efter de forskellige typer. Ved sammenligning med fundene fra andre lande, særlig fra Norden, kommer han til det resultat, at stenalderen i Grækenland har været forholdsvis kortvarig, idet den kun svarer til den yngre stenalderes første periode (spidsnakkede økser). Den rige udvikling, som stenalderkulturen fik i Norden i den anden og tredje periode, er der intet spor af i Grækenland, aabenbart fordi bronzealderen der indtræder meget tidligere end i Norden. Ogsaa spørgsmaalet om, hvorfra stenalderkulturen er kommen til Grækenland, mener Bl. at kunne besvare, idet der er en kendelig overensstemmelse med lignende fund fra Forasien, medens indflydelsen fra Ægypten synes at være ringe.

Den anden afhandling har interesse i videre krese. Den handler nemlig om bueskydningen i Odysseus' Megaron. Det har fra oldtiden af voldet vanskeligheder at forestille sig denne scene anskueligt, og grunden dertil er, at man savnede kendskab til de reale genstande, som fortællingen drejer sig om. Først nu, efter at udgravningerne har bragt virkelige mykeniske økser for dagen, er en sikker fortolkning bleven mulig, og afhandlingen afgiver et smukt eksempel paa, hvilke resultater der kan fremgaa af en samvirken mellem philologi og archæologi. Den ældre forklaring, som gaar tilbage til oldtiden, gaar ud paa, at *πελέκειες* er øksebladene uden skaft, og at Odysseus skød gennem skaft-hullet. Det maatte da have været nogle mægtige økser, og man begriber ikke, at de to piger kunde bære 12 saadanne økser i en kurv (*φ* 58—62). Helt uforstaaeligt bliver det, naar det hedder, at Odysseus sigter efter *πρώτη στείλει* (*φ* 422), den yderste ende af skaftet, og naar økserne sammenlignes med *δρύοχοι* (*τ* 574), som betyder de opklodsninger, som skibsbyggeren lægger under kølen. Man greb derfor til den mislige udvej at tillægge disse ord helt nye betydninger, som de ellers aldrig har. I den nyeste tid har man forsøgt andre forklaringer, f. ex. at økserne var stillede med skaftet i gulvet, og at opgaven var at

skyde hen over toppen af skafterne eller, efter andres mening, gennem et øje i øksebladet. Økser af denne form har man ogsaa fundet; men Bl. indvender med rette, at økserne ikke kunde opstilles saaledes uden at graves temmelig dybt ned i jorden, desuden bliver sammenligningen med *δρούχοι* ikke mere forstaaelig paa denne maade. Endelig, hvis pilen blot skulde strejfe toppen af skafterne, bliver udtrykket *διὰ δ' ἀμπερὲς ἦλθε θύραζε ἰδὸς χαλκοβαρῆς* (φ 422—23) højst besynderligt, bortset fra, at et saadant maal ikke kunde være en passende prøve paa en skyttes dygtighed. Paa den anden side, hvis man tænker sig et øje i øksebladet, bliver det uforstaaeligt, at digteren siger, at pilen træffer *πρώτη στείλει*.

Men hvilken form af økser er nu den almindelige i den mykeniske tid og i Dipylontiden? Det er ubetinget dobbeløksen, *ἀμφοτέρωθεν ἀκαχμένον*, som Homer siger (ε 235). Bl. gør nu opmærksom paa, at paa de smaa votivøkser af bronze, som haves fra Dipylontiden, er den ende af skaftet, som er modsat bladet, udhamret og gennemboret, og paa en geometrisk vase fra Boiotien (afbildet i bogen) ses en saadan økse ophængt ved en paa enden af skaftet anbragt ring. Han slutter deraf, at vi maa tænke os økserne opstillede med bladet nedad. Denne maade at opstille økserne paa er aabenbart langt lettere at praktisere, og sammenligningen med *δρούχοι* er da ganske naturlig. Opgaven ved bueskydningen har da været at skyde gennem de 12 jærnringe, og hertil sigter altsaa udtrykket *διοϊστεύειν σιδήρου* (φ 114 og 127). Paa denne maade bliver det forstaaeligt, at Odysseus' skud er et mesterskud.

Herefter følger en afhandling, «*Ein attisches Votirelief*», som vil være bekendt for danske læsere. Den har tidligere været udgivet paa Dansk i «Festskrift til J. L. Ussing». Men den er med god grund optagen her, den fortjener at blive kendt ogsaa i udlandet. Bl. forklarer meget sindrigt det ved første øjekast noget gaadefulde relief som en fremstilling af den attiske heros Hippolytos, der havde en lille helligdom under sydsiden af Akropolis. Bagved denne laa Themis' tempel mellem Asklepios' og Aphrodite Pandemos' helligdomme. De 3 figurer i baggrunden af relieffet svarer til disse 3 guddomme. Der er næppe nogen grund til at tvivle om rigtigheden af denne forklaring, derimod vil forfatterens bestemmelse af relieffets tid og stil maaske nok vække modsigelse. Bl. mener, at det hører til de sidste aartier af det 5te aarhundrede og er udført af en billedhugger, der stod Pheidias' kres nær. Mellem gudeskikkelserne paa Parthenonsfrisen og dem paa det her omhandlede relief finder Bl. en overensstemmelse, der lader sig forfølge indtil de mindste detaljer, og han hævder, at reliefstilen, behandlingen og inddelingen af fladerne er ganske den samme som paa Parthenonsfrisen. Dette vil man dog næppe finde ganske overbevisende. Kan man med

rette sige, at et relief, hvis baggrund er opfyldt af en fremstilling af et klippeparti, et tempel og flere guddomme, samtidig med at forgrunden er rigelig forsynet med figurer — til venstre stifteren, i midten Hippolytos førende sin hest ved tøjlen, til højre en hund — at et saadant relief er i ganske samme stil som Parthenonsfrisen? Mig forekommer det, saa vidt gengivelsen tillader at dømme derom, at være et ret svagt arbejde af en kunstner, som vel arbejder med reminiscenser fra den attiske kunsts bedste tid, men ikke i nogen særlig grad er gennemtrængt af denne tids aand. Allerede den omstændighed, at Asklepios' dyrkelse, som Bl. selv anfører, først er indført i Athen 420 f. Chr., neder os jo til at fjerne dette relief noget fra Pheidias' tid.

I den sidste og største af afhandlingerne behandler Bl. «*Darstellungen des Sabazios und Denkmäler seines Kultes*». Udgangspunktet for undersøgelsen er et broncerelief i Nationalmuseet i København, hvorved der kastes nyt lys over de mærkelige votivhænder af bronze, hvis betydning ofte er bleven misforstået. Om end emnet hører til de mere specielle, som nærmest har interesse for fagmænd, læser man ogsaa denne afhandling med fornøjelse. Den udmærker sig ligesom de andre ved skarpsindighed i bevisførelsen og en klar fremstillingsform.

Fr. Weilbach.

Otto Henk, Die frage in der altenglischen dichtung. Eine syntaktische studie. (Kieler studien zur englischen philologie. Heft 5.) Heidelberg 1904, Winter. IV + 111 sider.

Dette er en omhyggeligt udført syntaktisk-statistisk undersøgelse, der tar hensyn til hele den oldengelske digtning. Det behandler i et første kortere kapitel spørgsmålets art (direkte og indirekte, i hver af disse afdelinger pronominal- og adverbialspørgsmål, i den første desuden «det rene spørgsmål»), dernæst i andet kapitel den anvendte måde og i tredje ordstillingen. I andet kapitel påvises en gennemgribende forskel efter om hovedsætningen er spørgende, optativisk, nægtende eller imperativisk, eller om den ikke er nogen af delene. I første tilfælde er der større tilbøjelighed til at bruge konjunktiv, uden at denne måde dog er gennemført: efter verber der betyder spørge odsl., er forholdet mellem indikativ og konjunktiv 8 : 24 imod 21 : 43, efter verber der betegner iagttage, vide, sige odsl. 48 : 46 imod 74 : 19; de tilfælde der falder ind under en tredje afdeling, verber der betegner en sindsstemning (gemütsbewegung), er for få til at man kan drage nogen slutning af dem. M. h. t. ordstilling behandles meget udførligt subjektets og prædikatets indbyrdes stilling, og

ved alle undtagelsestilfælde undersøges de forskellige grunde, især af metrisk art, der kan ha givet forfatteren anledning til afvigelsen. Her kunde der måske hist og her være anledning til at fremdrage andre momenter. Ved Elene 512 fx (*nu ðu meahþ gehyran . . . hu arfæst is ealles wealdend*) nævnes kun metriske grunde til fremtrækningen af *arfæst is*; men det samme kræves jo ganske naturligt af den nære samhøren af *hu* og adjektivet, hvorefter verbet rykker ind på sin yndlingsplads som nr. 2; sml. også flere af de andre umiddelbart før og efter nævnte eksempler. Men i reglen må man være enig med forfatteren.

Af mere principiel art er de følgende betæneligheder. Forf. har selv tydeligt indset (se især slutningen af hans arbejde), at der egentlig er noget urigtigt i at undersøge forholdene ved den dog ret kunstlede oldengelske digtning, før prosaen er nøje behandlet. Her mangler det ene modstykke, der vilde bringe hans resultater i den rette belysning. Men der mangler også det andet modstykke: forholdene udenfor spørgsmål, i fremsættende sætninger. Særlig ved ordstillingen får dette betydning¹. Forf. citerer med bifald side 42 Ries's sætning (Stellung von subject und prædicats-verb im Héliand, QF. 41): «Eine sprache, die überhaupt änderungen der wortstellung syntactisch . . . verwertet, musste vor allem die frage durch eine besondere wortstellung auszudrücken bemüht sein; denn kein satzverhältnis sondert sich so scharf von dem gewöhnlichen, wie dieses: sind die andern modificationen, so ist die frage das gegenbild der aussage; ist die stellung des subjects vor dem verbum die gewöhnliche folge für die einfache mitteilung einer tatsache, so scheint sich die umgekehrte ordnung für die frage ganz von selbst darzubieten». Dette indeholder imidlertid en sproglig psykologi af samme art som den jeg flere steder tidligere har bekæmpet, og som synes mig så falsk som vel muligt. Her forudsættes egentlig, når man tar Ries's ord nøje, a) en tilstand i en viss periode, hvor de talende er nået til fast ordstilling (*s + v*) i almindelige udsagn, men enten slet ikke bruger spørgsmål overhodet, eller dog ikke har nogen fast ordstilling i dem, og b) en bevidsthed om denne ordstillingslov og en bevidst stræben efter at betegne spørgsmålet som das gegenbild der aussage ved omvendt ordstilling (*v + s*). Men sådan kan det jo dog umulig ha gået til. Lige så visst som den sidste forudsætning om den art bevidsthed strider mod alt hvad sproglivet hos de nutildags talende viser os, lige så urigtig er den første forudsætning. Forf. må jo dog ha iagttaget at stillingen *s + v* ingeniunde, ikke engang i den overleverede oe. digtning, er fastslået. Man behøver ikke at læse langt for at finde eksempler med stillingen

¹ Er der fx nogensomhelst forskel på indirekte spørgsmål og andre bisætninger i denne henseende, bortset fra de tilfælde hvor der er et spørgende pronomen som objekt o. lign.?

v + s i ligefremme udsagn (Beow. 78 *scop him Heort naman se ðe...*; 90 *Sægðe se ðe...*; 102 *wæs se grimma gæst...*; 133; 142 osv.), for ikke at tale om de utallige tilfælde hvor den samme ordstilling fremkaldes ved et *ne*, et *þa* osv. i spidsen af sætningen. Forf. burde i sin statistik også ha givet os en oversigt over disse tilfældes hyppighed i forhold til stillingen s + v. Først da kunde vi ha set, hvor langt oe. poesi var nået på vejen fra den gamle tilstand med forskelsløs s + v og v + s i alle arter af sætninger til den nye tilstand, hvor s + v betegner ligefrem udsagn og v + s spørgsmål.

Gentafte ved København, 25/2 05.

Otto Jespersen.

Alexander Hargreaves, A Grammar of the Dialect of Adlington (Lancashire). (Anglistische Forschungen, heft 13.) Heidelberg 1904, Winter. VIII + 121 s. Pris 3 mark.

Forfatteren oplyser desværre ikke udtrykkeligt noget som enhver forfatter af dialektundersøgelser burde meddele, nemlig hvad forhold han selv står i til det mål han skildrer: om han har talt eller taler det som sit naturlige sprog (alene eller ved siden af rigsmålet), eller om han har samlet sit stof som en fremmed ved iagttagelse på stedet eller på anden måde. Et enkelt udtryk (s. 78 *Instead of using very = veri we sometimes repeat the adj.*) tyder på at han er indfødt, hvad der jo gir hans meddelelser større troværdighed.

Bogen indeholder en beskrivelse af lydene, en historisk lyd-lære, hvor de enkelte lyd henføres til middelengelske lyd og hvor omvendt de enkelte middelengelske lyds skæbne i målet forfølges — ved vokalerne med en underafdeling for de franske låneord —, en formlære med enkelte indstrøede syntaktiske bemærkninger, og endelig nogle fortræffelige sammenhængende sprogpøver: folkelige småfortællinger, kunstdigtet «*Come whoam to thy childer an' me*» af Edwin Waugh, og et folkeligt skæmedigt. Waughs digt nedskrev jeg i 1899 i Manchester i lydskrift, således som det blev udtalt af en mand, der var blevet mig anbefalet af prof. J. Wright, udgiveren af *English Dialect Dictionary*, som særlig fortrolig med Lancashiresprog, en mand der desuden havde kendt Edw. Waugh personlig. Afvigelserne mellem denne optegnelse og den hos Hargreaves er tildels ret betydelige, men ikke af den natur at de bringer mig til at tvivle om nøjagtigheden af H.s gengivelse af sit mål. I det hele må sikkert H.s bog betegnes som en af de bedste fremstillinger af engelske dialekter vi overhodet har; den fortjener at samstilles med J. Wrights bog om Windhillmålet, der har tjent den som mønster.

Det er kun småting jeg har at indvende. S. 3 er beskrivelsen af den lyd, H. skriver *ā* ikke helt klar; det kunde se ud somom kæben skulde være i bevægelse under udtalen af lyden, hvad der dog næppe er meningen. Hvor forf. skriver *r* efter vokal, er der vel næppe nogen virkelig konsonant, snarest en tungespids hæven, mens selve vokalen varer. S. 4 exemplet til at oplyse værdien af *u* (like the *u* in English *who*) er ikke velvalgt. Ved «a slight spirant» s. 3 og 4 menes vel en åndet (ϵ 2) afslutning af vokalen, sml. udtrykket i de allerøverste linier s. 3. S. 6 bruges udtrykket *vocalic l* for det som forf. andetsteds, og bedre, kalder *syllabic l*. § 5.4 og 53.6: kunde *rens* ikke komme direkte fra skandinavisk istedenfor gennem fransk? S. 46 Scand. *greidli* skal være *greidligr*, *greidliga*. S. 70 § 77.2 *baßs*, *smißs*, *munßs*, *ilßs* må dog være analogi fra ental, sml. *tlwss clothes*. S. 70 § 78.2 og 5 skulde være gjort opmærksom på at *s* her allerede i me. var stemt. S. 73 § 85 er systematisk uheldig: *h* opføres blandt gutturals, og her behandles under ett *h*, *hw* og *x*-lyden; denne omtales på en mærkelig måde: «ME. *h* in the group *gh* has disappeared» — men er det da en lydgruppe? og hvad er der da blevet af *g*? I § 82 har forf. det rette, og dær skulde § 85.2 og 3 ha været anbragt. S. 84 § 97 anføres de to former *enū* og *enuf* for enough, uden at det oplyses, om den gamle forskel mellem flertal og ental overholdes. S. 85 § 97 a vilde jeg ha været taknemlig for en oplysning om trykkets plads i forbindelserne «to-tre»; det ser ud somom første led får trykket.

Gentofte, febr. 1905.

Otto Jespersen.

C. *Lucilii carminum reliquiae*, rec. enarravit *Fridericus Marx*.
Volumen prius. Prolegomena, testimonia, fasti Luciliani, carminum reliquiae, indices. Leipzig 1904, Teubner. CXXXVI + 169 pp.

Marxii Lucilius diu expectatus tandem prodit, non adhuc integer, sed prior pars, quae continet verba Lucilii, praemissis prolegomenis et adiectis indicibus; alterum volumen, vel commentarium, prelo iam traditum esse praefatione dicit Marx. ibidem «quem quaeso», inquit, «lector candide, expectes, quo rectius de hoc priore volumine indicare possis». quibus verbis admonitus, paucis me continebo.

Prolegomenis primum de satura disputatur, tum de Lucilio eiusque saturis. saturam, carminis nomen, ortum esse ab locutione ‚per saturam‘ (i. e. ἄτακτα vel σύμμεικτα, Kiessling), ut catalepta ab illo κατὰ λεπτὸν, haud improbabilis est opinio Marxii;

idem ostendit primum Persium huius generis libros incripsisse «saturas», Lucilium autem putat nominasse suos «libros sermonum per saturam».

Iam de Lucilio eiusque scriptis nova multa adstruxit Marx Studiis, quae ante plus viginti annos scripserat, Lucilianis. multa sane in his prolegomenis notabilia. velut quod p. XVI disputat Marx maiorem Lucilio, ut peregrino, qui legibus Romanis non teneretur, fuisse licentiam vitia hominum vivorum Romanorum notandi. p. XXVII ita disputat Marx quasi Plinius h. n. XXXVI 185 dixerit ad Cimbricum bellum — quod quidem dicere non potuit — et non (iam) ante Cimbricum bellum frequentata pavimenta; ex loco hoc Plinii nihil efficitur ad annum definiendum, quo Lucilius saturas scribere desierit. illud autem maioris momenti commemorat Marx ibidem, cenam Granii factam esse L. Crasso tribuno, id est anno 107; de qua Lucilius v. 1180.

Ex quibus auctoribus et fontibus nostra de Lucilii saturis cognitio ducatur quae disputat Marx, eorum nonnulla non modo ad Lucilii carminum, sed etiam ad philologiae latinae et litterarum Latinarum historiam aliquid pertinent. ut p. LXXVIII sqq. A. Schottmuelleri P. Schmidtii W. Lindsayi inventis usus Marx exponit quomodo per servulos Nonii concinnata sit Nonii Compendiosa Doctrina (qua continetur maxima fragmentorum Lucilianorum copia). quod Marx scite dicit eodem modo factum esse, quo paterfamilias Catone de agri cult. 76 doctore placentam concinnaverit. primum solum substratum, tum singula tracta imposita, i. e. singulas strues farinae subactae, postremo opus totum melle unctum. sed quae ex hac operis Noniani compositione ad Lucilii operis compositionem eruendam Marx effici vult, ea ingeniose ille quidem, et multa satis probabiliter profert, sed haud pauca incerta ac dubia, propterea quod opus Nonianum non una est quasi placentia, sed ex multis constat, non unum solum substernitur, sed multa, superstructio denique alibi aliter comparata. accedit quod a servis Nonii loci Lucilii modo recto ordine, modo, idque saepius, inverso excerpti sunt. quo ratio fit saepe implicata atque minus certa. denique quod ex ratione excerpti, quot versuum fuerit vel quisque liber Lucilii vel quaeque satura, Marx computare conatur, eo minus videtur proficere. ut ex Lucretii libro I versus 14, ex Lucilii libro I totidem versus attulisse Nonium Marx p. CVIII dicit, eamque ob rem fortasse Lucilii librum primum fuisse eadem amplitudine qua primum Lucretii; verum id non modo est, quod proficitur Marx ipse, incertum, sed ne probabile quidem; si quidem veri simile est in libris Lucilii, poetae antiquioris et satirici, fuisse plura quae viderentur homini priscae latinitatis curioso digna quae excerpterentur, quam in poemate Lucretii, poetae recentioris et philosophi, quamvis multa eius generis apud Lucretium ipsum invenirentur. quod quo modo se habeat, quo magis intellegatur, comparemus excerptorum ex Lucretio Nonianorum numerum cum ex-

cerptis ex Terentio, cuius scripta extant. excerpti apud Nonium sunt ex Lucretio loci fere 116, ex Terentio fere 240. quam ob rem si ratio de excerptis computandi, qua utitur Marx, sit vera, consentaneum est numerum versuum Terentii plus altero tantum esse, quantum versuum numerum Lucretii, vel Lucretii versuum numerum plus dimidio minorem numero versuum Terentii. quod secus est. nam fabulae sex Terentii continent versus 6069; libri sex Lucretii versus 7386. nimirum servus ille Nonii cui dominus Terentium perlustrandum mandaratum, pro portione plura invenit quae secundum sententiam et institutum domini exciperet, quam ille, cui Lucretium.

In verbis Lucilii quo modo Marx editoris officio functus sit tum tempus erit indicare, cum alterum volumen, quod commentarium continebit, huic volumini erit additum. verum tamen iam satis apparet praestantia huius editionis. in qua non solum acumen et doctrina satis elucet, sed etiam diligentia et modestia. etsi vellem hac re sibi ipse Marx magis constaret, magisque etiam imitatus esset Vahleni, qua novissime in Ennio usus est, tutam rationem. certe in fragmentis edendis, plerumque oportet in adnotationem criticam relegare coniecturam quamvis acutam quamvis subtiliter excogitatam, potius quam recipere in eum verborum contextum cuius sententia raro non lateat. nam fragmenti sententiam plerumque latere necesse est, quia fragmentum non solet habere plenam sententiam, est pars sententiae deperditae. velut apud Nonium p. 216.18 fragmentum Lucilii de libro IX sic scribitur: *quid ego si cerno ostrea cognorit fluvium limum ac c(a)enum sapere ipsum?* hoc idem Lachmann ed. 285 *quid ergo? sic erit. ostrea | cognorit fluvium limum ac caenum sapere ipsum*:: Lindsay autem sic ed. Non. l. q. d.: *quid ergo, si ostrea cerno, | cognorim fluvium, limum ac caenum sapere ipsum?* denique Marx ed. 328 *quid ergo? si tenera ostrea | cognorit fluvium limum ac caenum sapere ipsum.* quae variant ita editores, ut nemo videatur ad certam veritatem pervenisse. quam ob rem melius fuit, si suas quisque editor coniecturas adnotatione adscripsisset, verba Lucilii ita reddidisset, ut essent ab Nonio tradita. sed satis est uno exemplo rem ostendisse.

In instrumento critico cum maxime codices Nonii editori Lucilii adhibendi sint, Marx iure in codicis Leidensis 73 saec. IX scriptura prima (L¹) tamquam fundamento collocavit recensionem. quod autem idem, quod dicit p. OXIII, ex reliquis codicibus Nonianis solum codicem Guelferbytanum saec. X elegit, cuius lectiones apponeret, videtur nimis angustum ipse sibi fecisse apparatus criticum, nec sine aliqua iactura et rei incommodo. nam, ut alios codices Nonii omittam, nescio an e re illi fuerit certe cod. Bernensem 83 saec. X et Genevensis saec. IX et Escorialensem saec. X adhibuisse. quod cum longum sit accuratius demonstrare, satis est unum alterumve exemplum attulisse. v. 841

sq. = Non. 288.³¹ sq. sic legit Marx: ~ ~ ~ — *has e fenestris in caput | deiciunt, qui prope ad ostium aspiraverint*; et haec adnotavit: «e Aldus] et fenestris *L m.*² fenestras *L m. 1 G*». sed non modo *L*² verum etiam Genevensis et Bernensis habent et *fenestris*, ex quo intellegitur legendum esse *ec fenestris*, non *e fenestris*, quod cum Aldina Marx; cf. 652 Marx = Non. 38.¹⁹ et 249.¹⁶ *ecferres*. — v. 857 = Non. 300.²⁵ Marx sic: *ubi erat † scopios | eicere istum abs te quam primum et perdere amorem ad quem loc.* Marx adnotavit: «*scopios codd*», tamquam omnium codicum ea sit communis lectio; quamquam in Genevensi et Bernensi est *scopiose*, quo saltem expletur hexametri finis; fortasse scribendum sic: *erat scabiose*, ut Lucilius 474 *Ma idne aegre est*; 470 *non male sit* (a quo non multum distat quod temptavit Marx *e. scabiosus*). — v. 662 Marx: *malis, nec esse lautum e menta pure capturus cibum*, ad quem locum haec adnotavit «*Non. p. 254.⁶ — — necesse lutum*»; quamquam p. 254 codices Genevensis et Bernensis habent *iautum*, quod propius abest a vero illo *lautum*. — v. 418 sq. sic scribit Marx: *Quintus Opimius ille, Iugurtini pater huius, | et formosus homo fuit et famosus, utrumque | primo adulescens; posterius dare rectius sese*; ad quem locum *da* tamquam codicum communem lectionem Marx adnotavit; etsi in cod. Bernensi saec. X est *dat*, quod ad sententiam apte dicitur pro *dedit*, more poetarum; velut Volcatius poeta Lucilii aequalis *vita vacat* scripsit pro *vita orbatu est*: «*Sed ut Afer populo sex dedit comoedias, iter hinc in Asiam fecit. ut navem semel conscendit, visus numquam est: sic vita vacat*»; et Vergilius Aen. II 662 «*iamque aderit Priami multo de sanguine Pyrrhus, gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras*». quod autem Marx recepta Turnebi coniectura *dare*, punctum, signum absolutae sententiae, posuit ad *sese*, sic erit *dare* infinitivus historicus inusitato modo positus, cum infinitivus historicus nec pro perfecto poni soleat, nec unus, sed duo pluresve. — v. 742 = Non. 237.⁶ Marx sic scribit: «*Socraticum quidam tyranno misse Aristippum autumant*; et adnotavit: «*Socraticum Iunius] socratium . . .*», quasi *socratium* sit in omnibus codicibus melioribus, tametsi in Genevensi et Bernensi est *socratitum*, per quod facile ducimur in veram lectionem *socraticum*; atque apparet *socratitum* per lapsum calami aut oculorum ex *socraticum* extitisse, illud autem, quod est in *LG* aliisque codicibus, *socratium* veri simile est extitisse ex *socratitum* per pravam correctionem, id est interpolationem. — ibidem quod Marx cum Guyeto pro *misisse*, quod est in codicibus, habet *misse*, scilicet ne alterum colon septenarii sic scanderetur: *mtsiss(e) Aristipp(um) autumant*, nescio an iure *misisse* retinuerit Lindsay; ante elisionem enim prisci poetae latini vel paenultimam positione longam ita corripiebant non nunquam, ut ex iambo fieret pyrrhichius. — v. 851 = Non. 238.¹⁰ sic Marx: *praeterea ut nostris animos adtendere*

dictis | *atque adhibere velis*, et adnotavit hoc: «adtere de re *codd: del ed. pr.*». quamquam haec lectio emendatior *adtere dictis* plus quingentis annis antiquior est aetate Pomponii Laeti et editionis principis; est enim codicis Escorialensis (saec. Xⁱ) scriptura prima. — item v. 1028 = Non. 249.¹³ Escorialensis m. pr. (E¹) nobis dux esse poterit ad veritatem. quem versum sic Marx: *cui sua committunt mortali claustra Camenae*; quo loco Marx *cui*, secutus Lachmannum; is enim *quoi*, cum in omnibus codicibus sit *quia*, praeter Escorialensis m. pr. (E¹) *qui*. quodsi existimamus primo fuisse *qui*, facile intellegitur, quomodo in ceteris codicibus fieri potuerit *quia*; et constat dativum ipsum scribi potuisse *qui* (id est *qui*) pro *cui*; ut olim Veronensis codex Catulli, quod ex apographis intellegitur, habuerat *qui* pro *cui* pluribus locis: Catull. 1.1 *qui dono*; Catull. 2.3 *qui primum digritum dare adpetenti*; Catull. 24.5 *isti qui neque serous est neque arca*; 67.47 *qui lites intulit*; exempla ex cod. Reg. Ciceronis Verrin. et ex palimpsest. Taurin. Ciceronis pro Caecina dat Nene-Wagener II³ 454; cf. etiam Ellis ad Catull. I 1; Munro ad Lucr. IV 44; Bersù die Gutturalem p. 87. — v. 1049 (= Non. 250.⁴⁴) Marx: — — — *quandoque pudor ex pectore cessit*; ad quem locum hoc Marx: «*pudor edit. pr.*] *pudore*»; sed *pudor* est in E¹, ergo multo antiquius editione principe. — sed haec hactenus; et sane haec leviora sunt, ut non officiant huius editionis laudibus.

De re metrica postremo pauca; quae sunt non vituperantis, sed de re controversa disputantis. — v. 1243 sic verba a Consentio 400.⁴ K. tradita ore | *corupto* Marx per duos versus dividit. quo quid est usitatus Lucillio? qui persaepe sententiam versibus discerpit, quod in sermonibus imitatus est Horatius. et quia scriptionis geminatio consonarum praevalens illa quidem erat inde ab Lucilii aetate, id est temporibus Scipionis et Gracchorum, nondum tamen constans, potuit sane interdum Lucilius tamquam in priscum morem relapsus, scribere *coruptus*, etsi dicebat *corruptus* ut scribitur Lucilii 982 *Ma tristem et corruptum scabie*. verum tamen cum scriptum sit apud Consentium l. q. d.: «*Lucilius ore corrupto; dempsit enim unam litteram per metaplasmum r*». veri simile est illum grammaticum, a quo hoc Consentii profectum est, sic scandisse hoc loco Lucilii: ore *cõrupto*, certe nisi ita scandi ad metrum necesse esset, non facile potuit sic disputare. nec Lucretii VI 1135 *an caelum nobis ultro* (Avantius: *vitro codd*) *natura cõruptum* facile tollitur; certe non modo Isidorus imitatus, quem locum affert Lachmann comm. ad h. l., de natura rerum cap. 39 scripsit «*aer corruptus ex alii caeli partibus veniens*», sed etiam Cyprianus ad Demetr. cap. 7 «*si . . . aerem pestilens aura corrumpat*». atqui si Lucretius h. l. *natura coru(m)ptum* voluit esse hexametri exitum, nihil est quod dubitemus quin Lucilius quoque eo loco de quo quaerimus vel

dixerit vel dici voluerit ore *cōrupto*. quodsi ita est — quod in medio relinquo, et potius crediderim nec Lucilium nec Lucretium hoc barbarismo usum esse — sed si ita est; causam, quod ad Lucilium quidem attinet, monstravit Lachmannus l. q. d., qui «Lucilium autem», inquit, «*ore corrupto* non potuit dicere nisi irridendi causa aut forte in recte loquendi legibus demonstrandis; cuius modi est illud, *pretor ne rusticu' fiat*». erat enim rustici sermonis consonantem longam vel geminam ante accentum acutum interdum ita corripere ut vocalis antecedens non produceretur; cuius generis perpauca in sermonem politioem atque urbanum recepta sunt: *mamilla, ofella, polenta, farina, omitto, pusillus*. plura huius generis non inveni; omitto enim incerta dubia falsa aliena, ne videar esse imitatus hunc morem, qui inter eos qui de historia et proprietatibus linguae latinae disputant nunc increbuit, ut, sine ullo examine aut dilectu aetatis regionis auctoris, exempla vera pauca cum multis falsis dubiis alienis confusa promiscue congerantur. — v. 815 malim initium septenarii sic scandere: *ūnde dōmūm vix rédeat . . .* quam, ut Marx p. 162: *ūnde domūm v. r.* nam demonstrari potest *domum* corripere potuisse ultimam, non potest demonstrari *ūnde* corripere potuisse paenultimam. — v. 962 ex Donat. ad Ter. Ad. III l. s sic scribit Marx: «— *puer hic e re nata sic eius dedit haud malus [est]*»; et addit adnotatione ad h. l. et p. 162 *eius* esse iambum (*ēiūs*); sane inusitate. de sententia nihil iudico; sic restituitur certe metrum: — *puer hic e re nata sic dedit eius, haud malust.* — v. 720 Marx p. 162 sic scandit initium septenarii per pyrrichium *ille contra omnia inte plures*; ego malim ex ratione Skutschii per apocopen *ill(e) contra . . .*; sed de hac re aliter alii. — v. 467 . . . *Hibera | in terra fuit, lucifugus, nebulo, id genus omne* Marx scribit p. 168 *fuit* h. l. pati synizesin et esse monosyllabum. quod etsi multi sic existimant, tamen mihi videtur probabilius, *fuit* l. hoc loco dicendum esse per correptionem iambicam; quia video Plauto *fūt* pyrrhichium esse, sive in arsi est, sive in thesi, sive vocalis sequitur, sive consonans. ut in thesi ante consonantem Capt. 272 *fūt molesta*; in thesi ante vocalem Bacch. 550 *īll(e) quod inse fūt accuratum habuit quod posset mali*; in arsi ante consonantem: Mil. 1226 *vix fūt cōpiā*; in arsi ante vocalem: Pers. 471 *quē fūt hōdie*; cuius generis locos plus quadraginta ex fabulis Plautinis notavi. — illud tamen veri simile est, quod dicit Marx l. q. d. *fuisse* synizesin pati in hoc hexametro 542 *conpernem aut varam fuisse Amphitryonis acoetin*. nam ut hoc loco licet fortasse *fuisse* ante elisionem corripere in pyrrichium, tamen haec optio non datur CIL X 5958 *Quam mihi di dederint si non ta)men invidi fuissent*, ubi *invidi* correptionem cretici patitur, *fuissent* autem synizesin. eos locos scaenicorum omitto, ubi solet *fuisse* haberi disyllabum; fortasse enim *fuisse* paenultimam talibus locis ita corripit, ut frequentissime *nec*

esse, quod sse, aliaque eius generis; ubi qui dicunt esse corripit accentu praecedentis monosyllabi, falluntur, caret enim quod accentus intentione.

Lundae.

C. M. Zander.

Max Meinicke, Das Präfix Re- im Französischen. Berlin 1904. VIII + 115 S. 2 M. 40.

Die Arbeit verfolgt den Zweck, die Geschichte des Präfixes *re-* im Französischen hinsichtlich der Form und der Bedeutung ausführlich klarzulegen. Der Gegenstand bietet viel Interessantes aber auch viel Schwieriges. Die Untersuchung des Verfassers muss im ganzen als sehr wertvoll bezeichnet werden.

Im ersten Teile seiner Abhandlung betrachtet Verf. das Präfix *re-* nach Gestalt, Veränderlichkeit und Stellung. Er beginnt mit den Veränderungen, denen Präfix und Verbum in der Kompositionsfuge unterliegen. Zuerst kommt in Betracht die Elision oder Nichtelision des *e*, sodann die verschiedenen Lautwerte von *re-*, dessen *e* offen, geschlossen oder dumpf sein kann, die Fälle von *ra-* für *re-*, einige Fälle von Präfixvertauschung und schliesslich die Behandlung von mit *s* beginnenden Verben, in denen das *s* oft zu Gunsten der Aussprache verdoppelt wird, was jedoch nicht regelmässig, sondern, wie Verf. zeigt, in sehr inkonsequenter Weise durchgeführt worden ist. Das folgende Kapitel ist der Stellung des Präfixes gewidmet. Verf. erledigt zuerst ganz kurz die verschiedenen Arten von mit *re-* zusammengesetzten Verben (vom Latein ererbten oder gelehrten und im Franz. gebildeten, unter denen die parasynthetischen ohne Präposition, wie *regorger, reculer* ein wenig mehr Aufmerksamkeit verdient hätten), die Doppelformen, die Fälle, wo *re-* durch Vereinigung mit *es-* oder *en-* die Form *res-*, *ren-* annimmt, und die Fälle von *re-* neben anderen Präfixen (z. B. *re-* selbst: *il rereboit, reregrimpe* etc.), um dann die im Altfranz. gewöhnliche Trennung von *re-* und dem Verbum zu behandeln. Diese Erscheinung kommt wie bekannt am meisten bei den mit *avoir* und *estre* gebildeten Zeitformen vor, aber *re-* erscheint auch sehr oft mit dem modalen Hilfsverbum statt mit dem folgenden Infinitiv vereinigt. Verf. konstatiert, dass dieser Gebrauch im allgemeinen willkürlich ist, zeigt aber gewisse Fälle, in denen man den Grund sehen kann, warum die eine Konstruktion der anderen vorgezogen wurde. Es ergibt sich, dass es oft metrische Bedingungen sind, die den Platz des Präfixes bestimmen. Es wäre von grossem Interesse gewesen, auch die Entstehung der fraglichen, eigentümlichen Erscheinung behandelt zu finden. Davon sagt aber Verf. sehr wenig.

S. 22 nennt er als eine beitragende Ursache die Fälle, wo ein prädikatives Adjektiv bei *avoir* oder *estre* steht, Fälle, in denen die Verbindung von *re-* mit *avoir* und *estre* die einzig mögliche ist. Das genügt aber nicht. S. 24 heisst es, dass es sich im allgemeinen sagen lässt, «dass *re-* zum regierenden Verbum gezogen sich auf das Subjekt, zum Part. Perf. gezogen sich auf das Objekt des Satzes bezieht». Das scheint ein wenig zur Erklärung der ganzen Erscheinung helfen zu können, insofern *re-* sich auf das Subjekt beziehend leichter vom Verbum sich trennen dürfte, um vor dem ganzen Prädikat zu stehen. Der Fall aber, in dem *re-* sich ganz besonders auf das Subjekt bezieht, ist S. 42 ff. besprochen. Es sind da zwei Subjekte im Spiele und *re-* hat die Bedeutung meinerseits, seinerseits etc. Es handelt sich nicht um eine Wiederholung oder andersartige Modifikation der im Verbum liegenden Handlung, sondern um eine Bestimmung, welche den ganzen Satz in eine gewisse Relation zu einem vorhergehenden Seienden setzt. Wenn man in solchen Sätzen *re-* mit dem Verbum vereinigte, würde der Sinn oft ein anderer werden, z. B. *Li enfes Hues fu forment esmaiés . . . Li compagnon resout moult esmaié* H. Bord. 3290. Ich glaube also, dass man, um die fragliche Konstruktion zu erklären, von diesem Falle ausgehen muss. Dafür scheint auch die Tatsache zu sprechen, dass die Trennbarkeit von *re-* wie die Bedeutung meinerseits etc. am Ende der altfranzösischen Periode schwinden. Denn das neufr. Beispiel S. 45 ist doch nicht mit den altfranz. gleichzustellen (*Fais en sorte que je repasse partout où tu auras passé*). Hier haben wir es vielmehr mit einer gewöhnlichen Wiederholung zu tun, obgleich der Ausdruck des Verfassers unlogisch ist. Als eine Erweiterung jener Stellung bezeichnet Verf. mit Recht den Gebrauch Péain Gatiueaus, der *re-* durch ein tonloses Pronomen vom Verbum trennt. — Nachdem Verf. gebührende Aufmerksamkeit der Nichtwiederholung von *re-* vor einem mit *et* koordinierten Verbum (*adous la rebeise et acole* Erec 4932) gewidmet, bespricht er schliesslich das Präfix in Verbindung mit anderen Wörtern als Verben. S. 32 spricht Verf. von mit *re-* gebildeten Substantiven und teilt sie in drei Klassen: 1) vom Latein geerbte, 2) aus franz. mit *re-* zusammengesetzten Verben gebildete, 3) von Substantiven, die auch ohne *re-* vorkommen, gebildete. Die zweite Gruppe wird aber zu eng charakterisiert, wenn Verf. zu ihr nur die sogenannten Postverbalia (*renouveau, refus* etc.) zählt. Gehören doch hierher alle aus *Re-* verben abgeleitete Abstrakta auf *-ment, -ation, -ance* etc. Dass, wie Verf. S. 34 sagt, im Franz. mit *re-* verbundene Adjektiva recht selten seien, scheint auch ganz nicht zutreffend. Man denke z. B. an alle von Verben mit *re-* abgeleiteten Adjektiva auf *-able*.

Der zweite Teil, die Bedeutungsanalyse des Präfixes *re-*, ist bei weitem der interessanteste. Er besteht aus zwei Haupt-

abschnitten. Im ersten bespricht Verf. *re-* in der Bedeutung einer Wiederholung, im zweiten *re-* in der Bedeutung einer Richtungsveränderung. Verf. sucht aber nicht diese beiden Bedeutungen auf ihr gegenseitiges Verhältnis zurückzubringen, sondern begnügt sich mit einem Hinweise auf die von Darmesteter festgestellte allgemeine Bedeutung des Präfixes, die einer «*Opposition entre deux termes*». Mir scheint es, als dürfte man wie Meyer-Lübke II § 613 andeutet, von der Wiederholung als für alle Bedeutungen gewissermassen gemeinsam ausgehen. Wenn es sich um Raumbegriffe handelt, so kann sich die Wiederholung auch in entgegengesetzter Richtung vollziehen, aber es ist immer eine Wiederholung. In dem Satze *il passe et il repasse le fleuve* handelt es sich um eine Wiederholung, auch wenn *re-* die Rückkehr bezeichnet. Und in gewissen Fällen hat *re-* als Wiederholungspräfix ganz dieselbe Bedeutung wie als Richtungspräfix, z. B. die der Wiederherstellung eines Seienden in einen früheren Zustand (S. 65 u. 82 z. B. *le temps se racoisa* und *elle retomba dans sa contemplation*). Verf. sagt, dass der Weg zu dem sonst gleichen Ergebnisse in beiden Fällen ein verschiedener ist. Das ist vielleicht wahr, aber der Fall zeigt, wie nahe die beiden Bedeutungen einander stehen. Das zeigt sich auch z. B. S. 95, wo Verf. von *re-* in *révoquer*, *réprouver* etc. spricht und von dem altf. *recreire* sagt, es bedeute «zurückglauben» d. h. den bisherigen Glauben aufgeben, umglauben, oder den Glauben an das eigene Vermögen, an die eigene Tüchtigkeit aufgeben, daher sich für besiegt erklären. Eine Wiederholung, die sich vollzieht, weil das erste Tun irgendwie nicht befriedigt, führt auch zu einer Richtungsveränderung. Man wiederholt etwas in anderer Weise, vielleicht in entgegengesetzter. Natürlich kann *recreire* sich auch aus der Raumbedeutung ableiten, aber das ist nicht sicher.

Doch hat Verf. natürlich ganz Recht, wenn er die Richtungsbedeutung für sich behandelt, es wäre nur zu wünschen gewesen, dass er den engen Zusammenhang zwischen den beiden Abschnitten deutlicher hervorgehoben hätte.

Der erste Abschnitt (Wiederholung) ist in zwei Hauptkapitel geteilt, je nachdem die Wiederholung in Bezug auf das Subjekt oder das Objekt des Satzes geschieht. Der erste dieser Abschnitte zerfällt in zwei Kapitel, je nachdem die Wiederholung durch dasselbe oder durch ein anderes Subjekt vorsieht, der zweite in vier, je nachdem die Wiederholung durch dasselbe oder ein anderes Subjekt in Bezug auf dasselbe oder ein anderes Objekt geschieht. In jedem der so entstandenen Kapitel behandelt Verf. die dahingehörenden abgeleiteten Bedeutungsnuancen. — Diese Einteilung ist logisch und konsequent, führt aber einiges Missliche mit sich, da Fälle, die doch deutlich zusammengehören, getrennt werden. Wenn wir dasselbe Subjekt haben, ist *re-* von ganz ähnlicher Natur bei transitivem und intransitivem Prädikat (vgl. *je ne lis plus je relis*

S. 37 mit *Manette faisait mieux que de lire la lettre elle la relisait* S. 47). Nur in dem Falle nimmt *re-* hier eine andere Bedeutung, wo dasselbe Subjekt auf verschiedene Objekte wirkt. Dieser Fall scheint aber mehr mit demjenigen zusammenzugehören, wo die Subjekte verschieden sind. Wenn das der Fall ist, nimmt *re-* die Bedeutung meinerseits, seinerseits u. s. w. an. An diese schliessen sich auch die Fälle an, von denen Verf. S. 42 und S. 49 spricht, und in denen es sich um einen Gegensatz handelt. Doch scheint mir *re-* in den Beispielen der ersten Gruppe S. 42 besser als wiederherstellend zu verstehen zu sein, und so fasse ich auch das erste Beispiel unter b. S. 49. In allen diesen Fällen ist die Wiederholung gewissermassen eingeschränkt. Mir scheint es demnach, als ob die folgende Einteilung mehr befriedigend wäre als die vom Verf. gewählte:

A. Vollständige Wiederholung. Subjekt und, bei transitivem Verbum, Objekt sind dieselben. Bedeutung von *re-*: wiederum, noch einmal (*Pasmée caï . . . a icel mot reciet pasmée* S. 37 *Sulpice Barboiseau compta et recompta les écus* S. 48),

B. Wiederholung mit neuem Subjekt, aber demselben Objekt. Bedeutungen von *re-*: seinerseits, von neuem (*Elle se mit en devoir de rejouer à son profit la petite comédie qui venait de réussir si bien à Yvonne* S. 52),

C. Wiederholung mit demselben Subjekt, aber neuem Objekt. Bedeutung von *re-*: auch (*Li trois qui a la chambre sont Tristan ont pris et lié l'ont Et liée ront la roïne* S. 55),

D. Wiederholung mit neuem Subjekt und bei transitivem Verbum auch neuem Objekt. Bedeutung von *re-*: auch, seinerseits etc. (*Quant Erec voit le roi venant, et terre descendant maintenant, Et Enide rest descendant* S. 44 *Rollant ocistrent Tur, moi rociront* Escler S. 57).

Die allmähliche Erweiterung des Gebrauches von wiederholendem *re-* wird so besser klar, die verschiedenen abgeleiteten Bedeutungen können leicht an unsre Kategorien angeknüpft werden, Zusammengehörendes wird so nicht getrennt.

Zu B. sei die Bemerkung gemacht, dass das einzige altfranzösische Beispiel, das Verf. gefunden hat: *Se je me duel, il se rediaut De ma dolor et de m'angoisse* S. 51 (Clig. 5430), kaum zutreffend ist. Es handelt sich hier nicht um ein Objekt, sondern um ein Adverbial. Wenn die Wiederholung das Objekt umfasst, ist sie natürlich vollständiger, als wenn nur der Grund der Handlung als in beiden Fällen derselbe angegeben wird. Darum kann im Neufranz. *re-* in diesem Beispiel nur durch *aussi, de son côté* ausgedrückt werden, während in den anderen modernen Beispielen *re-* durch *de nouveau* ersetzt werden kann.

Eine wichtige Verschiedenheit zwischen dem wiederholenden und dem eine Richtungsänderung bezeichnenden *re-* ist, dass bei diesem das Subjekt und das Objekt dasselbe oder ein anderes

sein kann, ohne dass es eine Bedeutungsänderung zur Folge hat, was darauf beruht, dass *re-* hier die Art der Handlung modifiziert, dort ursprünglich nur die einfache Wiederholung bezeichnet, also in den Fällen B. C. D. über die normale Sphäre hinausgeschritten ist.

Im letzten der soeben besprochenen Abschnitte zeigt Verf., wie in dem Falle, wo die Wiederholung durch ein anderes Subjekt an einem anderen Objekt geschieht, es eintreffen kann, dass die beiden Subjekte sich gegenseitig zum Ziele desselben Tuns nehmen (*Votre estre et vostre non me dites Et je vous redirai le mien* S. 69). «Das reciproke *re-*», sagt Verf., «bringt hier eine Art Vergeltung für Empfangenes zum Ausdruck». Von hier kommt man leicht zu *re-* in Verben wie *rénumérer, rétribuer, remercier* etc. und auch zu der Bedeutung einer Opposition oder Reaktion, die in *réclamer, récriminer, répugner* vorliegt. Die weiteren Bedeutungen von wiederholendem *re-*, die Verf. behandelt, sind die der Wiederherstellung eines Seienden in einen früheren Zustand (*Florissant bois, cil pré sont raverdi* S. 66), der Wiedereinsetzung in einen früheren Besitz (*li rois reprist sa femme qu'avoit devant eue* S. 68), des Eintretens in einen anderen Zustand (*rembellir, rembrunir* etc.) und der Verstärkung (*resserrer, relargir*). Nachdem Verf. dann *re-* als Verstärkungspartikel (*rechercher, recommander*) und als bedeutungslosen Vorschlag behandelt und schliesslich in einem besonderen Abschnitt die Verwendung des Präfixes zur Bezeichnung einer mehrmaligen Wiederholung besprochen hat, geht er zur Richtungsbedeutung über.

Die Verhältnisse liegen hier viel klarer, die eine Bedeutung geht im allgemeinen in leicht verständlicher Weise in die andere über. Es giebt, wie schon gesagt ist, viele Analogien zwischen diesem *re-* und dem wiederholenden, so finden wir z. B. auch hier *re-* auf einen Faden der Erzählung zurückgreifend (*Or vous redoi de Huelin parler* S. 48 *A Cleomades revenir me plaist* S. 80). Interessant ist u. a. die Bedeutung der Übertragung eines Seienden von einem Orte nach einem anderen (*J'ai rejété sur elle toute l'aigreur que je me sentais contre vous* S. 85) und die einer Loslösung, einer Trennung (*retrancher, recouper*). Gegenüber Darmesteter zeigt Verf., dass wir auch bei den Verben, die eine Licht-, Schall- oder Prall-Erscheinung bezeichnen, wie *reluire, resplendir, retentir, rebondir*, von der Richtungsbedeutung ausgehen müssen.

In einer Schlussbetrachtung giebt Verf. eine zusammenfassende Übersicht über die Verwendung des Präfixes im Lat., im Altfr. und in der modernen Sprache, wo er einen gewaltigen Niedergang im Vergleich mit der altfranz. Blütezeit konstatiert. Doch glaubt er, eine Neu belebung des Präfixes sei gar nicht undenkbar. Darauf deutet die erweiterte Verwendung desselben in der Volkssprache. In seiner Schlussbetrachtung spricht Verf.

vielmals von dem Grundbegriffe des Präfixes, der Gegenüberstellung zweier Sein oder Tun. Er scheint es aber hier anders zu fassen als S. 36. Hier sagt er, dass wir im Latein nur ganz schwache Ansätze zu dieser Grundbedeutung bemerken und dass man davon im Neufranz. so gut wie nichts findet. Dort sagt er, diese allgemeine Bedeutung sei immer vorhanden. Und das ist richtig, weil was Verf. in der Schlussbetrachtung unter der Grundbedeutung versteht, nur eine der abgeleiteten Verwendungen ist (cf. Darmesteter, *Mots Composés* S. 117). — Zum Schluss behandelt Verf. in einem Anhange die pleonastischen Zusätze zum Präfixe, die schon im Latein vorkommen und noch im Neufranz. vorhanden sind. Sie sind interessant, auch weil sie vielfmals zu klarem Verständnis des Präfixes verhelfen.

Die Abhandlung Meinickes ist ausserordentlich lehrreich und bezeichet einen beträchtlichen Fortschritt unserer Kenntnisse von der Natur und der Verwendung des so wichtigen Wortbildungselementes, das sie zum Gegenstande hat.

Upsala, im März 1905.

Erik Staaff.

Julius Beloch, Griechische Geschichte III 1—2. Strassburg 1904, Trübner. XIV + 759 og XVI + 576 S.

Det Grænseskjæl, som Beloch satte indenfor den græske Historie ved Alexander den Stores Erobring af Persepolis, hvormed han afslutter det 2det Bind af sin «Griechische Geschichte»¹, kom da ikke til at betegne hele Værkets Afslutning, men der foreligger nu en Fortsættelse, som fører Fremstillingen af den græske Verdens Historie ned til Aar 217, da de græske Stater af Hensyn til «Tordenskyen i Vest» bekvemmede sig til for en Tid at indstille deres indbyrdes Kampe.

Af de to Halvbind, hvori det 3die Bind falder, indeholder kun det første en sammenhængende historisk Skildring, medens det andet er helt optaget af Exkurser og Specialundersøgelser af en meget broget Art — en nødvendig Følge af baade Overleveringens og den tidligere Historieforsknings Mangelfuldhed for den her behandlede Periodes Vedkommende. Beloch har saaledes seet sig nødsaget til gennem vidtløftige chronologiske og genealogiske Undersøgelser at skabe et Grundlag, hvorpaa den historiske Fremstilling kan hvile. Af stor Betydning er saaledes hans Undersøgelser af de Kalendersystemer, som anvendtes i de forskjellige Stater i Diadochtiden, og af de chronologiske Sy-

¹ Se dette Tidsskrift VI S. 87 ff.

stemer, som anvendtes af de forskjellige Historieskrivere. I mange Tilfælde er den rette Erkjendelse af Begivenhedernes Tidsefterfølge først mulig efter et saadant grundlæggende Arbejde. Exempelvis skal anføres, hvorledes Paavisningen af, at Unøjagtighederne i den romerske Kalender havde medført, at Konsulerne ved Begyndelsen af den 1ste puniske Krig først tiltraadte deres Embede ved Midsommertid, drager den Konsekvens med sig, at den nævnte Krig først har taget sin Begyndelse i Foraaret 263, ligesom overhovedet hele Krigens Historie antager et nyt Udseende. Ved den Art Undersøgelser viser Beloch ligesom i de foregaaende Bind en ualmindelig Evne til at gaa tilbunds i Problemerne og danne sig en selvstændig Mening paa Grundlag af den ægte Overlevering med resolut Bortskjæring af antike og moderne Historieskrivers Misforstaaelser. Og ligesom tidligere udtaler han med hensynsløs Skarphed sin Dom over sine Forjængere: Polybios har excerperet Fabius «gedankenlos oder bedientenhaft», — «und die Neueren haben ihm nachgeschrieben» (1, 677). For Polybios nærer han overhovedet kun ringe Agtelse: medens man faaer større og større Ærbødighed for Thukydid, jo grundigere man beskjaeftiger sig med ham, er det Omvendte Tilfældet med Polybios (2, 448). Og moderne Historikere (Droysen, Niese m. Fl.) faa ikke nogen blidere Medfart.

Nok saa stor en Interesse som de talrige Enkeltundersøgelser har imidlertid det omfattende historiske Blik, som Forfatteren lægger for Dagen. Den Totalopfattelse, der ligger til Grund for hans Arbejde, har han udtrykt ved Bindets Undertitel «Die griechische Weltherrschaft». Af væsentlig Betydning for Forstaaelsen af dette Verdensherredømme er unægtelig Spørgsmaalet om Makedonernes Nationalitet. Dette Spørgsmaal, som Beloch naturligvis ogsaa tidligere har været inde paa, behandler han her paany og beviser paa en, som det synes, nigjendrivelig Maade, at Makedonerne virkelig vare Grækere, der blot vare komne noget senere med i Kulturudviklingen end de øvrige Grækere og talte en noget afvigende Dialekt. Utvivlsomt er det jo i ethvert Tilfælde, at Alexanders Erobring af Perserriket giver Stødet til en overordentlig stærk Udbredelse af græsk Aand og Væsen. Imidlertid betoner Beloch ogsaa (1, 276 ff.), at Østens Hellenisering væsentlig indskrænkede sig til Byerne, medens Landbefolkningen i Syrien, Ægypten o. s. v. i Hovedsagen beholdt sine gamle nationale Ejenommeligheder. Ellers havde det græske Verdensherredømme faaet ganske anderledes Bestand.

Beloch seer med Sympathi paa alle Forkjæmpere for den græske Nationalitet. Dette er en af Aarsagerne til, at hans Domme over de ledende Personligheder ofte lyde anderledes end tidligere Historikeres. Saaledes berømmes Agathokles, den syrakusanske Tyran, i varme Ord (1, 215 ff.) — ligesom forhen Dionysios —, og der udtales en skarp Dom om de Historikere,

som tankeløst have stillet sig paa samme Standpunkt overfor ham som Kilderne uden at agte paa, at Kilderne ere afhængige af Timæos, Agathokles's politiske Modstander. Og den Berømmelse, der udtales over Agathokles, virker dobbelt stærkt hos en Historiker, der ellers kun lægger saa ringe Vægt paa de «store Mænds» Betydning. Ganske anderledes lyder Dommen over Alexander den Store (1, 66 f. 557): han var hverken nogen stor Feltherre eller nogen stor Statsmand, men Hovedæren for det, som han udrettede, tilkommer Antipatros og Parmenion.

Ligesom Agathokles faa ogsaa andre «Tyranner» en venlig Omtale (1, 600); for det upaalidelige Demokrati i Athen, der var modtageligt for «patriotiske Phraser», har Beloch ingen Sympathi (1, 71 f. 78); hvad den Folkemængde, der tiljubede Demosthenes Bifald, betragtede som Patriotisme, er for ham kun Partikularisme. Aldrig, mener han derimod, er Athen blevet bedre regjeret end af Phalereeren Demetrios, der realiserede Platons Statsideal (1, 153); af denne Statsmand giver Droysen «ein Zerrbild», og Niese «noch nicht einmal das» (1, 151).

En særlig Interesse viser Beloch de nye Former for Statsstyrelsen, som kom op efter Alexanders Tid, dels den centraliserede monarchiske Stat med dens fortræffelige Organisation, som rigtignok kostede mange Penge og krævede en talrig Embedsstand, der ikke til Stadighed kunde underkastes en tilstrækkelig Kontrol (1, 407) — dels den republikanske Forbundsstat, der viste, hvor stærkt Grækernes politiske Modenhed var steget siden Perikles's og Demosthenes's Dage (1, 553), og hvori han seer Oldtidens mest fuldkomne Frembringelse paa det politiske Omraade (1, 630). Her findes politisk Magt forenet med personlig Frihed for den Enkelte, men Betingelsen er naturligvis, at den enkelte Stat opgiver en Del af sin Suverænitet. I begge Tilfælde have vi imidlertid en langt stærkere Centralisation, end man tidligere havde kjendt i den græske Verden.

Nu maa man rigtignok spørge, i hvor høj en Grad det paa dette som paa andre Omraader er orientalsk Indflydelse, der har gjort sig gjældende paa Grækerne. Og her betoner Beloch, at, naaget der f. Ex. i Diadochernes indbyrdes Krige ofte lægges en Ridderlighed for Dagen, som var de gamle Grækere ukjendt (1, 554), trænger der dog efterhaanden helt barbariske Skikke ind i Grækenland: grusomme, afskrækkende Straffe o. Lign. (1, 555). Og som Orientens første Indvirkning fremhæves Indførelsen af Majestætstilbedelsen, der har faaet verdenshistorisk Betydning ved at sætte en Skranke mellem Folk og Hersker, som bestaaer endnu den Dag idag (1, 51). Paafaldende er det imidlertid, at Beloch alligevel i denne Sammenhæng kan tale om et Etikettespørgsmaal, der gav en glimrende Anledning til rhetoriske Deklamationer, og betegnede Athenæernes Indvilligelse i at tildele Alex-

ander guddommelig Ære som en Sejr for den sunde Menneskeforstand (1, 50).

De interessanteste Partier af Bindet ere de midterste Kapitler af 1ste Halvbind. Efter at nemlig Fremstillingen er naaet til Aar 280, gives der, inden Fortællingens Traad tages op paany, en Oversigt over de politiske, økonomiske og aandelige Tilstande i hele den græsk-orientalske Verden. Beloch viser her paany sin Evne til at give en sammenhængende Skildring af Forhold, hvorom der i Kilderne kun er overleveret spredte Oplysninger, og tillige en Sans for historiske og sociale Realiteter, som ofte savnes i Skrifter, som behandle Oldtidens Historie. Vi faa talrige værdifulde Oplysninger om de forskellige Staters finansielle og militære Styrke og om økonomiske og kommercielle Forhold af forskellig Art. Ligesom i de tidligere Bind anlægger Beloch ogsaa her helt moderne Synspunkter paa den græske Historie. Med Hensyn til Litteratur og Aandsliv støtter han sig i højere Grad til tidligere Forskeres Arbejder, men hans Oversigter ere i høj Grad læseværdige, og der findes ogsaa med Hensyn til Litteraturhistorien i 2det Halvbind adskillige selvstændige Undersøgelser, der have givet nye Resultater.

I en Efterskrift, der findes foran i 2det Halvbind, udtaler Forfatteren, at der endnu til Planen hører en Fremstilling af, hvorledes Grækerne blev til Byzantinere, men han tør ikke love at give nogen Fortsættelse af sit Arbejde i en nær Fremtid. Lad os haabe, at det maa lykkes ham.

Bindet er ledsaget af en Tidstavle, et Register og sex Kort.

Hans Ræder.

Hermann Reich, Der König mit der Dornenkron (Særtryk af «Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur»). Leipzig 1905, Teubner. 31 S.

Den foreliggende Afhandling tager sit Udgangspunkt i Betænkningen om Christi Tornekroning (Matth. 27, 27—31, Marc. 15, 16—20), som adskillige Forskere have fundet historisk uforklarlig. Hvor har det kunnet falde de romerske Soldater ind i Nærværelse af «den ganske Røde» at opføre en saa mærkværdig Forestilling, der synes ligesom at gaa for sig efter en bestemt Plan? og hvor kunde Officererne tillade saadanne Optøjer? Mange have derfor erklæret Optrinnet for uhistorisk.

Forfatteren søger at løse Vanskelighederne ved at henpege paa en særlig Art af græske Mimer, hvori der blev drevet Spot med Jøderne eller de Christne. Han behandler bl. A. det bekjendte Spottekrucifix (Christus med Æselshovedet) fra Palatiner-

bjerget, som efter hans Mening er blevet til under Paavirkning af Mimer, hvori Christus fremstilledes som den ægyptiske Seth, Guden med Æselshovedet, med hvem han af visse Gnostikere blev blandet sammen. Noget afgjørende Bevis herfor er det dog ikke lykkedes ham at føre. Hertil knytter sig en Paavisning af, at der i lange Tider bestod et heftigt Fjendskab mellem Kirken og Mimeskuespillet, indtil Kirken uskadeliggjorde Fjenden ved at optage Mimerne og omdanne dem til Mysterier. En staaende Figur i Mimerne var den Christne, der led Martyrdøden, hvorved det ofte skal være hændt, at Skuespilleren greben af Situationens Alvor omvendte sig og nu virkelig blev Martyr. Af den Slags Martyrhistorier findes der en hel Del.

Forfatterens Skildring af disse Forhold er meget interessant, men har ganske vist ikke direkte Betydning for Hovedspørgsmaalet, der jo gjælder en Begivenhed, som ligger længere tilbage i Tiden. Men til Forstaaelsen af denne fremdrager han en Beretning, som findes hos Philon, om, hvorledes Alexandrinerne spottede den jødiske Konge Herodes Agrippa ved under hans Ophold i Alexandria at udstaffere en stakkels Djævel som Jødekonge og hylde ham som saadan, hvilket udtrykkelig siges at være et Laan fra Mimerne; thi i disse var ogsaa «Kongen» en staaende Figur.

Saaledes blive altsaa de romerske Soldaters Løjer med den fangne Christus at forstaa som en Opførelse af en Scene af en Mime. Derfra stammer hele den ejendommelige Udstyrelse, og deraf forklares det, at der er en vis Plan i Løjerne, og at Officererne tillod Komediespillet; thi Mimerne havde en privilegeret Stilling i den romerske Hær. Saaledes er der da heller ingen Grund til at betragte Begivenheden som uhistorisk.

Hans Ræder.

Harvard Studies in Classical Philology, Vol. XV. Cambridge Mass. 1904, Harvard University. 244 S.

Dette Bind indeholder fem Afhandlinger, af hvilke de fire første ere skrevne paa Engelsk, den femte derimod, som netop fylder Halvdelen af Bindet, paa Latin. Den første Afhandling skyldes Kennard Rand og handler om Kompositionen af Boethius's *De consolatione philosophiae*. Forfatteren vender sig navnlig mod Useners Paastand, at Boethius væsentlig indskrænker sig til at reproducere Aristoteles's *Protreptikos* og et nyplatonisk Arbejde, og søger at vise, at, selv om han har benyttet saadanne Kilder, har han dog gjort det med Selvstændighed, saa at de Tanker, han har laant af Andre, føje sig ind under hans egen Plan. Paa det Spørgsmaal, hvorledes Boethius, som var

Christen, kan fordybe sig saa stærkt i den hedenske Philosophi, giver Forfatteren det Svar, at hans Formaal har været ikke blot at forsone Platon og Aristoteles indbyrdes, men ogsaa at bringe dem i Overensstemmelse med den christne Lære; han opfatter saaledes Boethius som den første Scholastiker. — Stanley Pease behandler efter litterære og archæologiske Kilder Spørgsmaalet om Brugen af Klokker (i det private og offentlige Liv og ved Gudsdyrkelsen) hos Grækerne og Romerne. — Om Kratinos's Komædie *Nemesis* handler en Afhandling af Capps. Om denne Komædies Tid har der hersket Tvivl, da den paa den ene Side synes at være opført senere end Aristophanes's «Fugle» (ifølge et Scholion hertil, v. 521), medens paa den anden Side Perikles skal være bleven angrebet deri. Forfatteren klarer denne Vanskelighed ved at antage, at det beroer paa en Misforstaaelse af Plutarch (Perikles c. 3), naar det paagældende Vers ($\mu\acute{o}\lambda\lambda', \delta\tilde{\nu} \text{ } \text{Ze}\tilde{\nu} \text{ } \xi\acute{\epsilon}\nu\epsilon \text{ } \kappa\alpha\iota \text{ } \mu\alpha\kappa\acute{\alpha}\rho\iota\epsilon$) er bleven betragtet som møntet paa Perikles. I saa Fald maa *Nemesis* altsaa være et Værk af den yngre Kratinos. — Om Nymphernes Dyrkelse hos Grækerne og Romerne handler en Afhandling af Ballentine. Det paavises, at Nympherne hos begge Folk have været betragtede dels som Vandguddomme, dels som Guddomme for Ægteskab og Fødsel, og til Slutning opregnes alle de Navne paa Nympher, som kjendes, med Henvisninger til de Steder, hvor de nævnes. — Endelig skriver Wilson Baker udførligt om de Domme over litterære Forhold og Personer, som findes hos de græske Komædieskrivere. Afhandlingen er væsentlig en Materialsamling, idet alle de Komædiefragmenter, hvori saadanne Domme forekomme, ere aftrykte og sammenstillede. Nogen sammenfattende Behandling af dem findes ikke, hvilket allerede er udelukket af den Grund, at der intet Hensyn tages til de fuldstændigt opbevarede Komædier af Aristophanes. Der findes kun til Slutning en statistisk Sammenstilling af, hvor hyppige Fragmenter med litterært Indhold ere af de forskjellige Komædie digtere, og af hvad Art de fældede Domme ere. Forfatterens Konklusion er den, at de græske Komædie digtere have været i høj Grad litterært interesserede, og at de Domme, de have fældet over litterære Forhold, gjennemgaaende ere retfærdige. Den sidste Paastand giver han dog ikke noget egentligt Bevis for.

Hans Ræder.

Finnur Jónsson, Islandsk sproglære, et omrids af det islandske sprogs formlære i nutiden. Kbhvn. 1905, Gad. 43 s.

Forf. har med dette lille arbejde udfyldt et hul i vor lærebogslitteratur. Vi har virkelig hidtil ikke haft nogen lærebog i nyislandsk på dansk. Dette hænger sammen med den mangel på interesse for nutidens Island, som er så almindelig her i landet, ikke mindst ved universitetet. Vi interesserer os nok for oldtidens Island, det er vi så at sige nødt til. Og der er vel en del af os, som endnu ikke har glemt, hvilke værdier eddaerne og sagaerne har tilført dansk åndsliv. Men nutidens Island overlader vi gladelig til Tyskere, Englændere og Amerikanere. En Konrad Maurer, en Willard Fiske har ofret arbejde og penge på Island, de har fundet værdier dær, de har haft tro på landets fremtid. Men alt slikt har vi følt os hævede over — hidtil. Nu synes der at være blevet vakt nogen interesse for Island i visse krese, men det er ikke nok. Hærhjemme er det ikke tilstrækkeligt, at enkelte mænd og enkelte krese kender Island; vi må huske på, at Islænderne er vore nære frænder og nu i flere århundreder har været vore statsfæller, hvortil kommer, at det snart var på tiden, at vi fik øjnene op for Islands fremtidsmuligheder og den betydning, dette land vil kunne få for så vel den enkelte som hele riget. Island vil kunne komme til at betyde et værdifuldt plus for hele Norden og, da der mangler menneskehænder dærøpe både til det ene og det andet, adskillige muligheder for unge energiske danske. Men naturligvis må Islændernes sprog og nationalitet respekteres.

Man lære dærfor islandsk. Akademikeren, som iforvejen kan oldnordisk (der ikke skiller sig synderlig mere fra moderne islandsk end Holbergs dansk fra nutidens dansk), og som dærfor er den nærmeste til at stifte bekendtskab med den nyislandske litteratur. Landmanden, købmanden, ingeniøren o. a., som måtte have lyst til at tage en hånd med i det store arbejde, der er at udføre dærøpe.

Men hidtil har vi som sagt manglet lærebøger i nyislandsk, og dem må vi se at få. Professor Finnur Jónssons ovennævnte lille bog er en begyndelse i så henseende, men også kun en begyndelse, vi savner endnu en praktisk læsebog og en fuldständig ordbog.

I det hele og store finder jeg, at forf. har været heldig med sin bog. Der er ikke taget mere med end højst nødvendigt, og hvad der mangler, vil i reglen kunne læres af ordbogen. Dertil kommer, at fremstillingen gennemgående er kort og klar, ligesom man naturligvis ikke behøver at frygte egenlige fejl eller urigtigheder.

Men selvfølgelig — *stnum augum litur hoer á silfrið* — findes der et og andet, jeg kunde have ønsket anderledes. Således

kunde forf. på flere steder uden skade have forladt den sproghistoriske «opstilling», som almindeligvis træffes i oldnordiske grammatikker, den hører ikke hjemme i en praktisk lærebog.

Blader jeg bogen igennem, har jeg følgende indvendinger at gøre.

§ 1. Alfabetet burde også være opført i den almindelige bogstavorden for ord bogens skyld, de islandske bogstaver og deres rækkefølge falder jo ikke sammen med vort alfabet.

§ 2. Jeg savner en praktisk lydskrift, der kunde gengive den islandske udtale fyldigere og nøjagtigere. Forf. giver hær ikke mere end Wimmers oldnordiske grammatik, og forklaringerne er alt for «populære» for vor fonetiske tid.

§ 3. Overgangen *e—i* (*verðr—virða*) burde være medtaget under *i*-omlyden.

§ 28. I omtalen af det efterhængte kendeord burde det være nævnt, at *i* ogsaa undertiden falder bort efter andre medlyd end *r* i flertal, således *stað-num.*, *dal-num.*

§§ 38—43. Inddelingen af de stærke udsagnsord er noget af det, der er mindst vellykket i denne bog. Forf.'s vedhængen ved de sproghistoriske klasser har bevirket sådanne urimeligheder som, at *vega*, *vefa* og *fela* (i bet. overdrage) er opførte under 2. kl. (*gefa*); de burde været opførte under 1. kl. (*fara*) eller for sig selv. På samme måde er *spýja* opført under fjerde kl. (*grípa*) alene fordi det engang i urnordisk har heddet *spívan* (got. *speivan*). Lettest vilde det kunne opstilles under *búa*, sjette kl. *e*, tilmed da det også har formen *spúa*. Det almindeligste er vist, at det bøjes svagt. — Jeg skal villig indrømme, at de stærke udsagnsord frembyder adskillige vanskeligheder; men hvis forf. havde dristet sig til at gøre skridtet fuldtud og se helt bort fra det engang vedtagne, tror jeg nok, der kunde være fundet en mere praktisk inddeling.

§ 53. *unz* er opført som biord, skulde være bindeord.

§ 54. Bindeordene er lidt stemoderligt behandlede. De burde være opstillede i klasser og flere være medtagne, således *fyrst*, eftersom, *til þess að* og *svo (að)*, forat, *af því*, fordi.

Til slut vil jeg omtale mangelen af en syntaks. Forf. kalder rigtignok sin bog en formlære, men derfor kunde der jo godt være medtaget nogle af de vigtigste syntaktiske regler, således om brugen af kasus og brugen af konjunktiv, samt enkelte andre vigtige regler. Det hele behøvede ikke at have fyldt ret mange sider.

Men med alt dette er denne lille bog særdeles brugbar, og professor Jónsson fortjæner tak for, at han, som har så mange jærn i ilden, har taget sig tid også til dette arbejde, som vi har savnet så længe.

H. Wiehe.

Ad Herodotum.

Scr. Carolus Hude.

VII 136. ὡς δὲ ἀπεμαχέσαντο τοῦτο (οἱ ἄγγελοι), δευτέρῳ σφι λέγουσι τάδε καὶ λόγον τοιοῦδε ἐχόμενα· Ὡ βασιλεῦ Μήδων, ἔπεμψαν ἡμέας Λακεδαιμόνιοι ἀντὶ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀπολομένων κηρύκων ποιῆν ἐκείνων τίσοντας, λέγουσι δὲ αὐτοῖσι ταῦτα Ξέρξης ὑπὸ μεγαλοφροσύνης οὐκ ἔφη κτέ.] Mirum in modum verba q. s. καὶ λόγον τοιοῦδε ἐχόμενα addita sunt; nec enim facile dixeris quae alia legatos proferre convenerit. Stein dum *was sonst noch dazu gehörite* vertit, Kruegerum secutus locum q. e. I 120 affert; verum et ille locus (τὰ τῶν θνητῶν ἐχόμενα) et quos illic collegit locos ab nostro valde discrepant. Scribendum est, ni fallor, ἐχομένοισι, cf. VII 5 τοιούτου λόγου εἶχετο (*his verbis usus est*), VIII 60 ὁ δὲ ἄλλου λόγου εἶχετο, et fortasse etiam verba q. s. λέγουσι τάδε καὶ expungenda sunt, quamquam de prolixitate Herodoti aliquid detrahare nonnihil vereor.

VII 137. τὸ δὲ συμπεσεῖν ἐς τοὺς παῖδας τῶν ἀνδρῶν τούτων κτέ.] Post ἐς in codicibus A et B exstat τε, in qua vocula particulam γε latere suspicor, quae ad verba q. s. τοὺς παῖδας premenda aptissima est.

VII 144. τότε Θεμιστοκλῆς ἀνέγνωσε Ἀθηναίους τῆς διαρέσιος ταύτης πανσαμένους νέας τούτων τῶν χρημάτων ποιήσασθαι διηκοσίας ἐς τὸν πόλεμον, τὸν πρὸς Αἰγινήτας λέγων.] Verbum q. e. διηκοσίας nescio an spurium sit. Nam Athenienses apud Salamina triremibus ducentis rem gessisse, Herodotus narrat ille quidem (VIII 44—46, 61); sed hoc loco satis mire numerus et tantus et tam certus positus est, et facile fieri potuit, ut lector aliquis numerum celebratissimum adderet.

VII 215. Ξέρξης δέ, ἐπεὶ ἤρесе τὰ ὑπέσχετο Ἐπιάλτης κατεργάσεσθαι, αὐτῆκα περιχαρῆς γενόμενος ἔπεμπε Ὑδάρνεα καὶ τῶν ἑστρατήγει Ὑδάρνης.] Verba q. s. περιχαρῆς γενόμενος post ἤρесе non languent, sed supervacanea sunt, quae res tota mutabitur, si ἤκουσε scriptum erit.

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

FJORTENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1905—1906

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Andersen, Dines, professor, dr. phil. Kbhvn.
Bertelsen, Henrik, adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Bing, Just, stiftsarkivar, dr. phil. Bergen.
Blinkenberg, Chr., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.
Bøgholm, N., adjunkt. Frederiksborg.
Cortsen, S. P., cand. mag. Kbhvn.
Drachmann, A. B., professor, dr. phil. Kbhvn.
Dyrlund, F., dr. phil. Kbhvn.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Hammer-Jensen, Ing., mag. art. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Kjær, Hans, museumsassistent, cand. mag. Kbhvn.
Kragh, Axel, cand. mag. Kbhvn.
Krarup, J., adjunkt. Roskilde.
Mortensen, Karl, adjunkt, dr. phil. Odense.
Nielsen, Julius, adjunkt. Frederiksborg.
Norvin, William, arkivassistent, cand. mag. Odense.
Orluf, Fr., cand. mag. Vejle.
Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., docent, dr. phil. Kbhvn.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Thulin, Carl, dr. phil. Lund.
Trojel, E., overlærer, dr. phil. Kbhvn.
Weilbach, Fr., adjunkt. Horsens.
Wide, Sam, professor, dr. phil. Uppsala.

Indhold.

	Side
Talordene i Etruskisk. Af <i>S. P. Cortsen</i>	1
Dantes Matelda. Af <i>Just Bing</i>	35
Ad Plauti Asinariam. Scr. <i>Carl Thulin</i>	49
Etymologiserende Notitser. II. Ved <i>E. Jessen</i>	97
Til Platons Euthyphron. Af <i>A. B. Drachmann</i>	109
Apologien og Euthyphron. Af <i>Ing. Hammer-Jensen</i>	116
Nordens fremmedforbindelser i vikingetiden. Af <i>Finnur Jónsson</i>	145

Anmeldelser.

<i>Libanius</i> , rec. <i>R. Foerster</i> . I—II. Af <i>Hans Ræder</i>	46
<i>Hugo Pipping</i> , Nya gottländska studier. Af <i>Finnur Jónsson</i>	48
<i>Otto von Friesen</i> , Om runskriftens härkomst. Af <i>Karl Mortensen</i> .	53
<i>Commentationes philologae in honorem Johannis Paulson</i> . Af <i>Hans Ræder</i>	60
<i>Richard Heinze</i> , Virgils epische Technik. Af <i>A. B. Drachmann</i> ...	61
<i>Ernst Kaper</i> , Kortfattet tysk Fonetik. Af <i>J. Krarup</i>	71
<i>M. Winternitz</i> , Geschichte der indischen Litteratur. Af <i>Dines Andersen</i>	72
<i>K. Florenz</i> , Geschichte der japanischen Litteratur. Af <i>Dines Andersen</i>	72
<i>Ludw. F. A. Wimmer</i> , De danske runemindesmærker. III. Af <i>F. Dyr-lund</i>	77
Palæografisk Atlas. Af <i>Henrik Bertelsen</i>	82
<i>N. K. Skovgaard</i> , Apollon-Gavlgruppen fra Zeustemplet i Olympia. Af <i>Fr. Weilbach</i>	86
<i>Otto Schrader</i> , Totenhochzeit. Af <i>Hans Kjær</i>	89
Skandinavisk Månadsrevy. Af <i>N. Bøgholm</i>	91
<i>Aleiphronis epist.</i> , ed. <i>M. A. Schepers</i> . Af <i>J. L. Heiberg</i>	121
Anonymer Kommentar zu Platons Theaetet, bearb. von <i>H. Diels</i> & <i>W. Schubart</i> . Af <i>Hans Ræder</i>	126
Harvard Studies, Vol. XVI. Af <i>Hans Ræder</i>	128
Studier i modern språkvetenskap. III. Af <i>Kr. Sandfeld Jensen</i> ...	130
Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte. Af <i>E. Gigas</i>	133
<i>Cicero pro Archia</i> , erkl. von <i>Richter</i> & <i>Eberhard</i> . Af <i>Valdemar Thoresen</i>	135

	Side
Horatius, Oden u. Epoden, erkl. von <i>Nauck & Weissenfels</i> . Af <i>Valdemar Thoresen</i>	137
<i>Joh. Geffcken</i> , Das griechische Drama. Af <i>Axel Kragh</i>	138
Euripides, Iphig. Taur., erkl. von <i>N. Wecklein</i> . Af <i>Axel Kragh</i>	140
<i>Frank W. Dignan</i> , The idle actor in Aeschylus. Af <i>Axel Kragh</i> .	142
<i>Magnus Olsen</i> , Det gamle norske ønavn Njarðarlög Af <i>Finnur Jónsson</i>	143
<i>Heinrich Brunn</i> , Kleine Schriften. II. Af <i>Sam Wide</i>	157
<i>Hans Ræder</i> , Platons philosophische Entwicklung. Af <i>William Noroie</i>	160
<i>Walther Judeich</i> , Topographie von Athen. Af <i>Chr. Blinkenberg</i> ...	164
<i>Pauly-Wissowa</i> , Realencyclopädie. V. Af <i>J. L. Heiberg</i>	171
<i>Verner Dahlerup</i> , Geschichte der dänischen Sprache, übers. von <i>W. Heydenreich</i> . Af <i>Karl Mortensen</i>	175
<i>Hans Möller</i> , Beiträge zur Charakteristik der Dichtungen Johs. Ewalds. Af <i>Karl Mortensen</i>	176
<i>Henrik Bertelsen</i> , Dansk sproghistorisk Læsebog. Af <i>Karl Mortensen</i>	176
<i>E. H. Lind</i> , Norsk-isl. dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Af <i>Finnur Jónsson</i>	177
<i>Bennike & Kristensen</i> , Kort over de danske folkemål. 4—5. Af <i>Holger Pedersen</i>	179
<i>Oskar Weissenfels</i> , Auswahl aus Plato. Af <i>Hans Ræder</i>	180
Tyske Skolebøger. Af <i>Julius Nielsen</i>	184

Mindre meddelelser.

Ad Herodotum. Scr. <i>Fr. Ortuſ</i>	120
<i>Πελαγονίων</i> . Scr. <i>Carolus Hude</i>	156

Nekrologer.

Paul Tannery. Af <i>J. L. Heiberg</i>	43
J. L. Ussing. (Med portræt.) Af <i>E. Trojel</i>	92

Alfabetisk fortegnelse
over
behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte eksempelvis.)

	Side		Side
<i>Herodotos</i> V 64.....	156	<i>Plautus</i> Asin. 65.....	50
— VII 36.....	120	— — 98.....	49
<i>Plautus</i> Asin. 45 sqq.	50		

Rettelser.

- S. 103 l. 18—19 udgår: i norsk *lei* led, og.
- 107 udgår sidste punktum af art. *uforbrikket*.

Talordene i Etruskisk.

Af S. P. Cortsen.

I «Die wahre und die falsche Methode bei der Entzifferung der etruskischen Inschriften»¹ har *Pauli* udtalt, at en Nybehandling af de etruskiske Talord kunde blive nødvendig, saafremt Materialet skulde vokse. Som man ved, har dette i høj Grad været Tilfældet; ogsaa for Talordenes Vedkommende har den sidste Snes Aars vigtige Fund, Blypladen fra Magliano², den store Gravskrift fra Capua³, de af Torp og Herbig publicerede Indskrifter⁴ samt særligt Mumiebindet fra Agram⁵ beriget vor Viden ganske betydeligt. Siden *Pauli* i *Etr. Forsch. u. St. III* gav en sammenhængende, detailleret Bearbejdelse af de etruskiske Talord, har disse vel fra forskellige Sider været Genstand for Behandling (bl. a. af Bugge⁶, Lattes⁷, Schaefer⁸, Skutsch⁹, Thomsen¹⁰ og Torp¹¹), og nye Hypoteser vedrørende Enernes Rækkefølge har været opstillede; men en Oversigt over vort nuværende Kendskab til de etruskiske Talord med Afvisning af de fejlagtige Anskuelser, *Pauli* og andre paa flere Punkter har næret, noget, hvortil det fyldige Materiale sætter os i Stand, har hidtil manglet. Anledningen for mig til at forsøge at give en saadan Oversigt har dels været Lysten til at vise specielt Ikke-Etruskologer, at vi nu

¹ *Altitalische Studien* IV, II pag. 107 (1885).

² Udgivet f. Eks. i *Deecke & Pauli: Etruskische Forschungen und Studien* VI p. VI fg.

³ *Bücheler* i *Rheinisches Museum* 1900 p. 1 fg.

⁴ *Sitzungsberichte der kgl. Bayer. Akademie der Wissenschaften* 1904, Heft IV p. 489 fg.

⁵ *Krall: Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften* 1892.

⁶ *Etr. Forsch. St. IV* p. 139 fg. *Etruskisch und Armenisch* p. 118 fg.

⁷ *Rendiconti del reale istituto di Lombardo, Serie II* vol. XXXII 1899 p. 1357 fg.

⁸ *Die Plural-Bildung im Etruskischen*, *Pauli Altitalische Studien* III, II p. 1 fg.

⁹ *Indogermanische Forschungen* 1895 p. 255—266.

¹⁰ Oversigt over det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1899 p. 387 fg.

¹¹ *Etruskische Beiträge* I p. 64 fg.

Nord. tidsskr. f. filol. 3die række. XIV.

virkelig sidder inde med en hel Del positiv Viden om de etruskiske Talord, særligt hvad den formelle Side af dem angaar, dels Trangen til at opponere mod den Rækkefølge af Enerne, der nu almindeligt antages (Torps), men som efter min Mening paa et Par væsentlige Punkter er urigtig.

Paa følgende Steder forekommer der Talord i vore Tekster.

1) De bekendte Terninger Fabr. 2552 (Vulci). Deres Ægthed er ganske uomtvistelig; Tallene staar saaledes overfor hinanden: *ša — ci; max — zal; θu — huθ*. Diagrammerne Pauli p. 5 Nr. 1.

2) Fabretti 2104 (Tuscania) *larθi . ceisi . ceises . velus . velinas . raonθus . seχ | avils . šas . amce . uples*. Pauli p. 7 Nr. 8.

3) Fabretti 2119 (Tuscania), korrigeret Primo supplemento p. 113. *vipininas : vel : cla | nte : ulnas : laθal clan | avils XX : tivrs : šas*. Pauli p. 7 Nr. 9. Torp I 69 *altnas*; vel Trykfejl.

4) Corpus inscriptionum Etruscarum 48 (= Fabr. 346).

<i>l (:)</i> <i>titeši : cale</i>	<i>ši</i>
<i>cina : cš : mes</i>	<i>tleš</i>
<i>huθ : naper</i>	<i>lescan</i>
<i>letem : θui</i>	
<i>araša : θen</i>	<i>tma</i>
<i>se : laei : tre</i>	<i>cš</i>
<i>θenst : me</i>	<i>uaθa</i>

Pauli p. 6 Nr. 3.

5) C. i. E. 4538 (Cippus Perusinus) A 14 *v|eldina . hut . naper . penes|masu*.

6) Torp og Herbig p. 513 Nr. 55 *larisallari | sališla | θanχvilus | calisnial | clanl avils | huθnars*.

6* Gamurrini Appendice 804, 1. *neteiesuinunehutueluniθ-muer*.

Ikke opført hos Pauli. Talordet *hut* synes at forekomme her; dog er det ikke ganske sikkert, da Indskriften ingen Adskillelse har, og Sammenhængen er ganske dunkel.

6** Capua L. 9 efter Torps Læsning II 47: *rac . vanies . huθ . zusle . riθnai*.

Usikkert, da Bücheler læser *rac . vanies . fuh . zus — leriθnai*.

7) Fabretti Suppl. pr. II 437 (Tarquinii) *larθi einanei . sedres sec . ramθas | ecnatial . puia . larθl . cuclnies . velθurusla | avils . huθs . celχls*.

Pauli p. 8 Nr. 12.

8) Fabretti Suppl. sec. 115 (Tarquinii) larθ auis . clan auis
huds . muozyls . lupu.

Pauli p. 8 Nr. 18.

9) Agram Mus. VIII 3 celi (:) hudiθ . sudrumis . sterxou .
neduns'fucri . thezeric . scara . pridaf.

10) Agram Mus. XI 15 etnam ais[na]esa ix hudiθ : sudru-
mis sterxoe tr[in] nedunsl . in . dunt.

11) Fabr. 2335 (Tarquinii) larθ . arndal . plocus : clan :
randasc : apatruat : eslz . zilaxndas : auils : dunesi : mucnzlxu
lupu.

Pauli p. 9 Nr. 20. Corssen I p. 552: dunnai . Pauli laener
dunai . Deecke Forsch. VI p. 9 dunsai . Torp I 71: Vielleicht
hatte Deecke . . . Recht; sml. dog Pauli: Altitalische Forschungen
II 2 (1894) p. 155 . . . das . . . angebliche . . . dunemmunalzlu . .
existiert nicht, es steht, wie ich nach Papierabklatsch bemerken
kann, vielmehr in der That dunesi da, das si vollkommen
deutlich. Ligl. Lattes Wochenschrift für klassische Philologie
1903 Nr. 9 p. 237. Schaefer Alt. St. III 46 dunesi.

12) Fabr. Nr. 2057 (Sarrina) ao [le . ale] θnan / u/rndul
cla[n] θanzvilusc . ruofal . zilax[nu] . apureθi . apiani unilun
marunuxoa cepen . tenu . eprθnece . entz [elnu] eprθnann uals

Pauli p. 9 Nr. 25.

Pauli supplerer zilax'nuce]. men herriθ ayuan der ilke θnan
Deecke VI p. 14 marunuxoa cepen . e et i eprθnece θ. ilkeθa θylyθi
Deecke eprθnece.

13) Fabretti Nr. 2155 unat Suppl. sec 115 c. 2. Tarquinii, ut illi
aledn es . ar . cla . rī XXXVIII . . . sal . arce . . .
maneri. Pauli p. 7 Nr. 4 . . .
nordentlig Trykist. In Fabricii . . .
Deecke VI p. 15 XXXVIII

14 Capua I. 26 . . .
ligl. sal 35.

15 . . .
cils : eslem . . .

Pauli p. 1 Nr. 21 . . .
Gammis . . .

16 Capua . . .
al θi . C . I . X . . .

102 betvivler fuldstændig uden Grund, at der her foreligger et Talord.

17) Agram Mus. XI 8 *peðereni . eslem . saðrum . mur . in . oelðines|cilds . vacl . ara.*

Krall : *mur* (.) *in*. Torp II p. 54 not. 3: Der Punkt nach *mur* ist sicher.

18) Agram Mus. VI 14 *eslem . saðrumis . acale . tinsin : sarve|ludti* (.) *rax.*

19) Agram Mus. X 20 . *zudeoa . zal | esic . ci . halxa . ðu . esic . zal . mula . santic.*

20) Agram Mus. XI 12 *eslem . cealyxus . etnam . aisna* (.) *cesal | tuxlac . edri . suntnam . ceza.*

21) Agram Mus. XI 17 . *ðunem [cialxus et] nam ix eslem* (.) *cialxus | vanal.*

22) Fabretti Suppl. pr. Nr. 387 (Vulci) *tute : larð : anc farðnaxe : tute : arndals : lupu : avils esals : cespalxals|hadlials : raonðu : zilxnu : cesps purtsaana : ðuns.*

Pauli p. 8 Nr. 17.

23) Fabr. 2055 (Surrina) *alednas . v . v . ðelu . zilað . parxis|zilað . eterav . clenar . ci . acnanasa|elsi . zilaxnu . ðelusa . ril XXVIII papalser . acnanasa . VI . manim . arce . ril LXVII.*

Pauli p. 7 Nr. 5. Behandlet af Bugge Bezzenbergers Beiträge XI 57 fg., Fo. u. St. IV p. 65 . *papalser* for det overleverede *papalsea* utvivlsomt rigtigt . *elsi* for *olsi* sikkert, *saal* ogsaa Deecke Fo. u. St. VI p. 15 (Efter Undsets Revision). Maaske med Bugge *ðelusa* for *celusa*, som Fabrettis Tekst byder.

24) Fabr. 2340 (Tarquinii) *ramða . matulnei . sex . marces . matulna[s] . . . .|puiam . amce . sedres . ceis[in]ies . cisum . tame [ra] . u . . . . .|laf . . . . .nasc . matulnasc . clalum . ce . . . . .s . ci clenar . m . |a . . . . .avence . lupum . avils [m]axs . mealyxsc . eitvapia . me . . . . .*

Pauli p. 7 Nr. 6. Bugge Forsch. St. IV 128 har forsøgt at supplere denne Indskr.; paa Grund af de talrige Huller, der gør det umuligt at forstaa Størsteparten af Indskr., betragter jeg Bugges Rekonstruktion som meget usikker. Da der efter Bugge mellem *ce* og *s* næppe er Plads nok til *eisin*, skal der maaske

læses *isin cef[sini]s* med den alm. Kontraktion af dobbelt Vokal til enkelt.

25) Fabr. 2335 d. (Tarquinii) *auicne . . . veltna: . . . . .*
ture fnesiθvas|avils cis . muvalxl[sc.].

Pauli p. 8 Nr. 19. *muvalxl . . .* skal sikkert suppleres til *muvalxl [sc]* sml. Nr. 24.

26) Mon. Ined. VIII, tab. XXXVI. *θui . clθi . a . utniadθ .*
vel velusa . avils|cis . zaθrmisc|s e . . . r : auisa. Pauli p. 9 Nr. 22,
korrigeret efter Torps Meddelelse Chria. Videnskabselskabets
Skrifter 1903 II 4.

27) Cippus Perusinus (C. I. E. 4538) A 22 *hen . naper . ci .*
cnl . hareutuse (eller: *hare utuse*).

28) Capua 16: *es . ci . tar . tiria—ci . fir . 2 sul . citar : tiria*.

28*) Capua 3 *cim . c . leva . acas-ri . ci = ci + m (= og)?*

29) Fabretti 2071 (Surrina) *larθ : χurχles : arndal (:) χurχles*
: θanχvilusc : cracial|clan : avils : ciemzaθrms : lupu.

Pauli p. 9 Nr. 24.

30) Magl. A 5 *mariθl menitla . afrs . ci . alaθ . χimθm*.

31) Fabr. 2339 (Tarquinii) *larθ . ceisinis . velus . clan . cizi .*
silaynce . |meani . municleθ medlm . nupqzi candce calus . . lupu.

Forlivesis Kopi: *|medlum nurθzi . candce . calus . . lupu*
meiani . municleθ. Maffeis Kopi ogsaa *nurθzi . nupqzi* som
Pauli bemærker, usandsynligt paa Grund af Konsonantsammen-
stillingen.

Pauli p. 10, Nr. 27. Deecke Forsch. St. VI p. 8 For-
livesis Kopi.

32) Agram Mus. V 17 : *erc . sudce . citz . trinum|hetrn .*
aclxa (.) ais . cemnac . truθ . trayθ . rinuθ|citz . vacl . nunden .
θesan . tins . θesan|eiseras . seuθ.

33) Agram Mus. VII 2 *ceia . hia . etnam . ciz (·) vacl .*
trin (·) velθre|male . ceia . hia . etnam . ciz vacl . aisvale|male .
ceia . hia . trinθ . etnam . ciz . ale|male . ceia . hia . etnam . ciz .
vacl . vile . vale|staile (·) hia . ciz . lrmθasa . sacnitn.

(D), som Krall læser udfor *vale*, skyldes sandsynligvis, at
Vædsken her er løbet ud, se Lattes: Wochenschrift für kl. Phil.
1904 I p. 15 Not. 1.

34) Agram Mus. VIII 1 *θucte . cis . saris . esvita . vacltnam*.

35) Agram Mus. IX γ 2 *ciem . cealχus . lauxumneti . eisna .*
θayθein.

36) Agram, Mus. X 2 ^{???} *cus pedereni . ciem . cealzuz . capeni marem zax ame.*

37) Torp II p. 131 (Indskriften læst af Danielsson 1890).
[ec]a . *šudi ci žici* (eller *ci . žici*) *ðu|atrenu . |par . prni.*

Sammenstillingen *ci* og *ðu* styrker Antagelsen af, at der her optræder Talord; absolut sikkert vilde dette være, hvis Punktet efter *ci* er rigtigt.

38) Fabretti 2108 (Tuscania) *oipinans : sedre . velður[us] . medlasial : đanχpilu : avils : cis : cealzls.* Pauli p. 8 Nr. 13.

20) *ésic . ci* se ovenfor.

39) Magl. A 6 *avilsχ . eca . cepen . tudiu . đuz . iχuteor . hešni . muloeni . ed . zuci . am . ars.*

Deecke *tuci*. Torp bemærker til dette Sted I 66: hier ist unstreitig die ganze Stelle vollkommen unverständlich; wir wissen weder . . . noch, ob *đuz* in *đu + χ* ($\chi = c$, und) zu zerlegen und mit *iχuteor* zu verbinden sei. *đuz = đu + χ* er dog en ganske naturlig Opfattelse, tilmed da vi ikke kende noget enkelt Ord *đuz*, og *iχuteor* (en Præstetitel) er et Begreb, foran hvilket et Talord udmærket godt kunde passe. Forevrigt har alle, der har behandlet dette Sted (f. Eks. Bugge og Deecke) været enige i at forstaa *đu* som et Talord. II 97 siger Torp selv i Modstrid med I 66: vielleicht: dieses O(pfer) soll geben der erste *cepen* und ein (? *đuz*) *iχuteor* (wohl Priester irgend einer Art) in dem Tempel. Nærmere senere.

40) Capua 18 *laruns . ilucu . đuz : sin tidurial.*

41) Capua 26 *đuχ χadju : mazziei : nilaiei . tirtiriiai — fanχ-e-i -pepθiana|zuceχinilaiei — tur . tae—s . χadθ.*

Torp II 47 *đuχ . ladu usiia . zus . ** i.*

42) Fabretti 2335 b (Corneto) [*lari*]sal . *cespe . đanχoilus pumpnal . clan|zilad . . . rasnas . marunux| . . . n zilc . đufitendas . marunux . paχanati . ril . . . ||* Ikke opført hos Deecke eller Pauli.

At der her foreligger et Talord, er sikkert; saal. ogsaa Skutsch, Deecke VI p. 10 og Bugge Etr. u. Arm. p. 118. Ogsaa Torp antager, at Ordet hører sammen med *đu* (I p. 66). Efter *zilad* maa der suppleres *mexl*; sml. Fabr. 2033 bis Ea *mexlum rasneas clevsinslθ zilaynuce* og primo suppl. 399 an: *zilad : amce : mexl rasnal*. Derimod er *amce*, som Torp foreslaar, urigtigt,

da *rasna* = etruskisk kun kendes som Adjektiv. Efter *marunux*: [*cepe*]; *cepen marunuxpa* er en Embedstitel, der forekommer flere Gange, se f. Eks. ovenfor Fabretti 2057. . . . . det første Tal maa sikkert være ¶ = L, det andet X, det tredje X el. V.

43) Magl. B. 4 *tins . lursθ . tev|auviθun|lursθsal*.

44) Torp og Herbig Nr. 46 p. 510 : *ziltnal|ramθa|avils : θu|nem : za|θrums|arsθai*.

45) Agram Mus. VI 12 *etnam eisna (·) iχ . flers . crapsti|θunsna . θuns . flers*.

46) Agram Mus. X γ 3 *neri . canoa . carsi . putnam . θu . calatnam|tei . lena . haustis*.

For *carsi* skal der sikkert læses *farsi*.

47) Agram. Mus. XII 7 *hursic . caplθu . ceχam . enac . eisna*. For *capl* vel *cape*, det velkendte Ord *cape*, *capi*, hvis Flertalsform *caper* ogsaa forekommer paa Mumiebindene. Ændringen er grafisk let.

48) Agram Mus. XII 10 *θunem . cialχus . masn unialti (·) ursmna*.

12) *θunesi*, 20) *θu*, 21) *θunem*, 22) *θunz*, 37) *θu*.

49) Fabretti 2070 (Surrina) *arnθ : χurcles : larθal : clan : ramθas : nectnial : zilc : parχis : amce|marunux : spurana : cepen : tenu : avils : mayx sempalχls lupu*.

Pauli p. 8 Nr. 14.

50) Fabretti Suppl. pr. 388 (Vulci) *tutes . sedre . larθal . clan . pumplialχ . velus . zilaxnuce|zilcti purtsoavcti . lupu| . avils mayx . zaθrums*.

Pauli p. 9 Nr. 21. Baade Deecke B. B. I og Pauli *zilcti purtsoavcti*. Deecke derimod Etr. Fo. u. St. VI p. 11: Die Zahl XI ist bisher stets als *ti* verlesen, obwohl das deutliche *t* in *tutes* eine andere Form hat. Det sidste Argument for Læsemaaden XI betyder dog intet, se Torp I p. 76. Bugge *zilcti* og *purtsavcti* Fo. u. St. IV (Forklaringen ganske søventyrlig). Skutsch Indog. Forsch. V 1895 p. 260 *zilc* XI *purtsavc* XI; i Modstrid hermed Rhein. Mus. 1901 56 B. p. 638 Not. 2. *zilcti purtsavcti*: Lattes Indog. Anzeiger V 1895 p. 285 og Rendiconti p. 1365 Nr. 120 —*ti* —*ti*, *com'io proposi dietro ¶Helbig, unico teste*.

50*) Capua 30 *mac'ril*. Tvivlsomt.

24) *mayx*.

51) Fabretti Nr. 2033 (Volsinii) bis Dc. . *vel* . *leinies* : *larθial* . *θura* . *arndialum* | *clan velusum* : *prumadš* . *avils* . *semqš* | *lupuce*.

Pauli p. 7 Nr. 10.

52) Monum. Ined. VIII tab. XXXVI (Tarquinii) *arnd* [·] *apunas* [·] *velus* : *ma|maχ* : *cezpalχ* : *avil|svalce* . . . | . . . | *L*.

53) Monum. Ined. VIII tab. XXXVI (Tarquinii) *cezpa* . . . . . | . . . | . . . | *cezpa* . . . . . 22 : *cezpz*.

6) *hudnars*.

54) Agram Mus. VI 9 *zathrumsne* : *lusaš* . *fler hamqisca* : *θezeri* . *laoisca* 9 *zathrumiš* 10 *hudiš* : *zathrumiš* 15 *eslem* . [*z*] *athrumiš* 17 *eslem* . *zathrum* 18 *eslem* . *zathrumiš* 26 *cis* . *zathrmisc* 29 *ciemzathrms* 44 *θunem* : *zathrums* 50 *maxš* . *zathrums*.

55) Fabretti Suppl. sec. II 112 (Tarquinii) : *velθur larθal* . *clan|pumpnal* *clan* . *larθial avils* . *cealχls* . *lupu*.

Pauli p. 8 Nr. 11.

56) Torp og Herbig Nr. 56 p. 515 L. 2 x x x *lane vel sedal* . *acilc* . ↑ . ^ . *celc* : *ceanud* : *avils*.

7 *huds* . *celχls* 20 *eslem cealχus* 21 *θunem [cialχus]* . . . *eslem* : *cialχus* 35 *ciem* . *cealχus* 36 *ciem* . *cealχuz* 38 *cis* . *cealχls* 48 *θunem* . *cialχus*.

8 *huds* . *muvalχls* 11 *θunesi* : *muvalχls* 24 [*m*] *axš* . *mealχlsc* 25 *cis muvalχl[sc]*.

22 *esals* : *cezpalχals* 52 *max* . *cez palχ*.

49 *maxš semqalχls*.

*

*

*

Nom. *sa* forekommer paa Terningerne; Gen. *sa-s*, dannet ligesom Gen. af Subst., Adj. og Pron., Nr. 2 og 3 i Forbindelse med *avils*, Gen. af *avil* = Aar.

Parallelt hermed har vi Nom. *hud* foruden paa Terningerne Nr. 4 og Nr. 6, grafisk varieret *hut* Nr. 5 og 6*; *θ* og *t* ombyttes i etr. ganske almindeligt; saal. ender Lok. snart paa *θi*

(*θ*), snart paa *ti* (*t*); *suθi* og *suti*, *θunt* og *tunt*, *truθ* og *trut*, *θui* og *tui* bruges i Flæng. Som Gen. svarer hertil *huθs* Nr. 7 og 8; *huθis* 9 og *huθis* 10 maa opfattes som blot grafisk forskellige for *huθs* (for *s* og *ś*, der veksler ligesaa hyppigt som *θ* og *t*, sml. *śec* og *sec*, *śex* og *sex* = Datter, samt Eksemplerne hos Krall Agram Mb.), analogt med *larθalis* = *larθals*. Vokalerne i etr. maa i ubetonet Stavelse have være ganske korte og ubestemte, siden vi i de samme Ord (ofte i de samme Tekster) i Indlyd mellem to Konsonanter snart finder Vokaler skrevne snart ingen, medens baade i Ind- og Udlyd forskellige Vokaler veksler.

Vokaludeladelse viser f. Eks.

a { *larθl* overfor *larθal*; *harθna* overfor *farθana*, *alpan* overfor *alapan* (= Gave) og *alapan* overfor *alpan*, *calti* overfor *celati*, *calti* (= i Cellen), *elysantre* overfor *ilaxantre* (= Alexander).

i { *axle* overfor *axile* (= Achilles), *vacl* Agram Mb. overfor *vacil* Indskr. fra Capua, *hamθna* overfor *hamθina* (= kampansk).

u { *vinm* Agram Mb. 1 Gang overfor det alm. *vinum*; derimod sammesteds *mlox* alm. overfor det 1 Gang optrædende *mulax* (= Gave). *pendna* og *penduna*, *θuflθas* og *θufulθas* (en Gudinde), *clutmsta* og *cludumusθa*, *arnd* og *arund*, *turce* og *turuce* (= gav), *petoi* og *petuvi*.

Saaledes maa ogsaa *larθialisole* C. I. E. 4116 (Torp II 89: dessen *o* unaufgeklært ist) forklares som staaende for *larθialisle* med *o* for *u* som ikke sjældent; identiske er ligeledes *alce* Fabr. 111: *appius|alce* (= Appius gav) og *alice* Bull. 1882 p. 91: *mi atianaia axapri alicē venelisi* (Indskrift paa et Fad), der vel bet. Denne Skaal (*axapri*? sml. *cape*) gav Atianaia til Veneli.

Eksempler paa Ombytning af Vokaler findes f. Eks.

a { *axale* og *axele*, *calati* = *celati* (i Gravrummet), *afunas* og *afunes* *ibid.* A 11, *rasnas* og *rasnes* (Fabr. 2335 b og Cip. Perus.), Gen. af *rasna(ne)* = etruskisk, *afrs* og *efrs* Magl., *caθra* og *caθre* Agram Mb. i ganske de samme Forbindelser (*etertic. caθra* og *etertic. caθre*), *hilarθuna* og *hilarθune* *ibid.*, *tarna* og Gen. *tarnes*, *alfaniθle* C. I. E. 1437 og *larθialisole* C. I. E. 4116 i St. for de alm. Dobbeltgen. paa *-sla*, *lautnescle* og *velθuruscles* overfor *θuflθicla* (Stederne Torp II 90). *sec* vel = *zac* (*zax*) Agram Mb.

ceye paa den af Torp I pag. 21 anførte Indskr. (Deecke Fo. u. St. VI 53) *sta tx nu herma tins ceye* staar ganske som ellers *ceya* (= votum); Torp tænker ved denne Form paa Dat., men af en saadan Kasus findes der ellers intet Spor.

Paa Grund af denne almindelige Vekslen mellem *a* og *e* stiller jeg mig foreløbig tvivlende overfor Torps Antagelse, at Tilføjelsen af de to Suffixer *na* og *ne* ved Verb. betinger en Betydningsforskel (*na* Præs., *ne* Præter.), og er tilbøjelig til at tro, at f. Eks. *satene* Cip. Perus. A 19 er identisk med *satena* B 2.

Axale og *axile*, *spurana* og *spurinal* (f. Eks. C. I. E. 3858), *umrana* og *umrinal* (= Umbrenus). } *a* og *i*

Fuftunsal og *fufstunsul* (Gen. af *fufstuns* = Bacchus), }
puplana og *pupluna*, *umranasa* og *umruna*, *huzlunia* } *a* og *u*
= *cuizlania*.

Cape og *capi* (= Bæger); *elysantre* og *ilaxsantre*. }
velður alm., men *viltur* Indskr. fra Capua, *fase* og *fasi* }
(= *faseis*) Agram Mb., *mi cana* (= dette Billedværk), men }
mecana C. I. E. 304 (*mena mecanaçoinia* osv.), *eprðne* } *e*
= *eprðni* (1305). *edauoa* = *idacusoaka* (Navnet paa }
en Gudinde, *-ka* er efterhængt Artikel), *clante* og *clanti* } *og*
(Aflædninger af *clan* = Søn, brugte som Egennavne). } *i*
Itna Indskr. fra Capua sikkert = *etnam* Agram Mb. }
(Offergave), *ðuruni* Cip. Perus. B 15: *velðina afuna* }
ðuruni ein zeri er ðuruni vel = *turune* B. 10: *velðina* }
acilune turune (= gav el. skal give).

Petevi og *petuoi*, *perni* og *purni*, *mulounike* og } *e* og *u*
mulvenike.

Ziumide og *zimude* (= Diomedes). *aisunal* Agram } *i* og *u*
Mb., men *aisinal* Fabr. 2283.

Det etr. Gen.-Mærke, som vi efter Subst., der ender paa Konsonant, finder med foregaaende *a*, *e*, *i* og *u*, har vistnok været *s* og *l*, og Vokalen maa betragtes som Udtryk for den Glidelyd, der indsniger sig mellem de to Konsonanter.

Nom. *zal* optræder paa Terningerne samt Nr. 13, 14 og 19; med udskudt Vokal som Følge af tilbagetrækket Accent Nr. 16 i Formen *zl*. Gen. *esals* Nr. 22 med *s* for *z* paa Gr. af det prothetiske *e*, hvorved *z* bliver indlydende. Et lignende *e* viser *eclði* overfor *clði*, *eluskes* overfor *lusce* Torp I 59, *eprðni* over-

for *purðne* (en Embedstitel), *escuna* Fabr. 2335 overfor *scuna* C. P. A. 23, ligl. *cn*, *ca* (dem. Pron.) overfor *ecn*, *eca*, Gen. *cs* og *ecs*. *Eslem* er Nom. *zal* med prothetisk *e* og *s* for *z* + Ordet *em*; om hvis Bet. der senere vil blive talt. I *eslz* 11 og 12 foreligger der en adv. Dannelse; allerede Deecke (Bezz. Beitr. I 272) forklarede disse Former paa *zi* og *z* (sml. Gen. *si* og *s*) rigtigt som i Bet. svarende til græsk *τετράκις* o. s. v. *eslz* *zilaxndas* er altsaa: havende været *Zilch* — Gange.

Nom. *ci* foreligger foruden paa Terningerne Nr. 20, 23, 24, 27, 28, 30 og 37; Gen. *cis* 25, 26, 34 og 38. *Ciem* 29, 35 og 36; Adv. *cizi* 31, i Formen *ciz* 33 5 Gange, grafisk varieret *citz* 32, hvad der kunde tyde paa en Udtale af *z* som *ts* (*ds*); smlgn. dog *axvistr* og *akvistr* overfor *axvizr*.

Nom. *ðu* foruden paa Terningerne Nr. 20, 37, 39, 40 og 41, de tre sidste Steder i Forb. med den kopulative Partikel *χ* (*c*); en anden Form for Nom. er *ðun* Nr. 43, ligeledes fremgaaende af *ðunem* 21, 44 og 48 samt af Gen. *ðunesi* (for *ðun* — *si* med indskudt Vokal) Nr. 12, af *ðunśna* og *ðunś* Nr. 45 og Taladv. *ðunz* Nr. 22 (*zilχnu* : *ðunz* = værende *Zilc* : *ðun* Gange). *ðun* maa have været den opr. Form for dette Talord; Udeladelse af *n* (*m*) kan paa etr. belægges med mangfoldige Eksempler, der viser, at dette Bogstav maa have været udtalt *n*; herpaa tyder ogsaa den ikke sjældne Ombytning af *n* og Vokaler, især *a*. Direkte fremgaar dette af hvad Deecke meddeler Etr. Fo. u. St. VI p. 37 *larð titina arndalisa*: Das *n* war vom Steinhauer vergessen . . . und ist nachträglich darüber eingehauen. Udeladelsen af et oprindeligt *n* har sejret i Navnet *larð* for *larnð*, der kun er bevaret et Par Steder (Deecke Fo. u. St. V 46: *larnð*, dessen *n* ein kostbarer Rest der alten Form ist), og er almindelig i det andet bekendte Fornavn *arnð* og Afledninger, saal. C. I. E. 35, 270, 659 a og 2069 *arðal* 3866 *arzius* (3867 *arnzius*). Ogsaa i adskillige andre Navne udelades *n* af og til; saal. forekommer *cecu* for *cencu*, *acari* for *ancari*, *laqe* for *lamqe*, *pupu* for *pumpu*, *selvaśl* C. I. E. 4446 og *śelansl* 438. *haqnas* C. I. E. 4461 = det alm. *hamqnas* (*hamqna* = lat. *Campanus*; 3389 *lð*: *campania*). *maerce* Fabr. 2754 = *mamerce*. C. I. E. 3591 *crusel* for *crunsele*. *Eorqia* = *Evmóρqia*, ikke = *Evtερπε* (saal. Bugge Etr. Fo. u. St. IV p. 15 Not. 2). Agram Mb. III 23 *hantec*, IV 4 *hatec*; parallelt med *ðu ðu* er *ein ei* (dem. Pron.); sml. endvidere *zilaxnce*

= *zila*(χ)*ce*; *nudin* Agram Mb. X 9 sikkert = *nunðen* (sig?); *petna . ama* Agram Mb. X 14 = *penðna . ama* Cipp. Perus. B 14 (= Stenkrukke); *penðna* ogsaa C. I. E. 4541 *an . tular . u₁flea penðn|a* og 4540: *sudiš: eca|penðuna* (denne stensatte Grav); *nacnva* Fabr. Prim. Suppl. 436 og *nacnvaiasi* ibid. 398 (= *nacnvasi*, Gen.) er identiske med *nacnvani* C. I. E. 1136 og *naxva, naxve* Agram Mb. VI 6; VIII γ 1 samt III 17 (= Grav, Grube; VI 3: og stil Skaalene ned i Graven, idet du indvier [dem som] Gaver til Guderne og Gaver til Dæmonerne?).

Erstatning med Vokaler: *eca* og *ca* = *ecn* og *cn*; *ta* og *ða* = *tn* og *ðn*; C. I. E. 2170 *aradval* = *arnðal*, *arad* = *arnð*; *seati* = *senti*; *masn* Agram Mb. X 10 = *masu* Cip. Perus. Der er ingen Anledning til at uniformere Agram Mb., hvor der V 21 ser ud til at staa *acl χ a*, medens efter Torp VIII 16 og især X 9 *acl χ n* synes sikkert.

Angaaende *ðufi* Nr. 42 henvises til det følgende.

ðunsna bestaar af Gen. (eller Nom. med s-Mærke?) af *ðun* + Suffix *na*. Dette Suffix er velkendt som adjektivdannende, saal. har vi *spurana* af *spur*, By, Stat, *aisna* (*eisna*) = umbr. *esono* guddommeligt, hellig af *ais* = Gud; *rasna* = etruskisk; *hamφna, umrina* (de to sidste Ord anvendt subst., som *nomina propria*), *petna* Sten —, hørende til *peðerini* Agram Mb. (= *pet* + Fl.-Mærket (*e*)r + Lok. *nī*). — At *na* Dannelserne ogsaa kan bruges subst., viser *mulana, mutna* = Kiste; *šutna* brugt = *sudi*. Ogsaa til Verbalstammer knyttes denne Endelse (ligesom *ne* og *nu*), *satena, turune* osv. Maaske staa *ðunsna* ganske = *ðuns*; til Forsvar for en saadan Opfattelse kunde anføres *eprðni* = *puruðn* og Agram Mb. VII 7 *sacnitn|an . cilð . ce χ ane . sal . šucion* osv. sammenlignet med XII 11 *an . sacnicn . cilð ce χ a . sal . cus* osv. og *marnu*, en Embedstitel = *maru*; men da Sammenhængen paa vedkommende Sted er nforstaaeligt, er det lige saa tænkeligt, at Tilføjelsen af *n* giver Talordet f. Eks. ordinal Betydning.

Nom. *max* Terningerne, 50* og 52, Gen. *maxs* 49 og 50.

Af Talord mellem 7 og 10 har vi Gen. *semφs* 51, hvoraf vi kan slutte os til en Nom. *semφ*, der ogsaa fremgaar af Tieren *semφal χ ls*. Taladv. *cezpz* 32 samt Tieren *cezpal χ* (*cezpal χ als*) giver os en anden Ener *cezp*.

Nurð og *nar* se under Betydning.

Af Tiere forekommer:

zadrum. En saadan Nom.-Form. ikke *zadrumi* som af Torp antaget, naar man til ved Sammenligning mellem Gen.

zadrumis 9, 10, 12, 15, 18, 26 (*zadrmis*) *zadrums* 40, 50 og 54 (*zadrumsne* med Suffix som i *θunsna*) og 29 (*zadrms*).

zadrum hører aabenbart sammen med *zal* og staar altsaa eg. for *zalθrum; *l* er forsvundet foran Konsonanten; dette Bogstav maa have haft en blød Klang, da det ofte falder bort i Udlyd og i Indlyd foran Konsonanter, hvor det undertiden ogsaa erstattes med Vokalen *i*, medens det i Forlyd gaar over til *h*.

Et bortfaldet Slutnings-*l* viser f. Eks. *larθia* Fabr. Prim. Suppl. 305 og *arta* Torp og Herbig Nr. 37 c; *ri* for *ril* (= *ætatis*) C. I. E. 68 *au*: *cneuna . s . cracnal . ri . XXXXIII*. Sml. endvidere *can* C. I. E. 321 for *clan*, *vesu* for *velsu*, *matuna* for *matulna*, *hatu* for *haltu*. Gaaet over til Vokal er *l* i *heizumnatial* (C. I. E. 1708: *arnsa : anie : heizumnatial*) overfor *felzumnati* 1709 (*larθi : felzumnati : aniesa*); *h* for *l* C. I. E. 535 *vel hetari*, men 534 *ol. hedari*. 3607 *fedī = hedī*, men 3606 *ledī*.

Særlig foran *θ* (*t*) svinder *l* alm., saal. C. I. E. 52 a 9 *pultace*, men 12 *putace*; 2115 *vedura* (= *velθural*) 405 *veduras* som ikke sjældent i dette Navn.

Nr. 17 *eslem . zadrum* mangler *s*. Man kunde tænke sig, at dette var motiveret af Stillingen ved en Lokativ *pederēni*, men dette modbevises ved Nr. 36 *pederēni . ciem . cealχuz . capeni*. I *zadrum* er der herefter bortfaldet et *s*, saal. som dette er blevet almindeligt i Nom., *aule* og *anie* i St. for det opr. *aules* og *anies*; Torp og Herbig Nr. 56 p. 513,2 xxx (= *stā*) *lane* for det alm. *stallanes* (en selvstændig Akkusativform kan ikke paavises); *sudī* er bleven den alm. Form for Grav, men en opr. Nom. *sudis* har vi C. I. E. 4540: *sudis : eca|penduna* osv. (*sudis* forstås af Torp fejlagtigt som Gen.). Ogsaa i Gen. kan en saadan Udeladelse af *s* dokumenteres; saal. har Agram Mb. *flere* i samme Forbindelser som *fleres* (= Statue); sml. f. Eks. IV 14 *trin . flere|in . crapsti* med IV 8 [*trinum f*] *lereš in : crapsti* og VIII 14 *trin . flere . nedunsl* (indvi til Neptuns Statue) med IX 14 *farθan . fleres : nedun(sl)*; ligel. IV 20 *sin aiser fase* med V 15 *sin . eiser faseis*; III 20 *hustne . vinum . esis esera : nuera* og VIII γ 4 *hustne . vinum esi esera . nuera*; ogsaa Magl. II A 2 *casθialθ*, men 4 *caθialθi*.

Til *ci* svarer som Tier *cialχ* (*cealχ*), fremgaaende af *cealχus* Nr. 20 Gen. (eller Nom. med *s*-Mærke?), [*cialχus*] og *cialχus* Nr. 21, *cealχus* 35, *cialχus* 36 og *cialχus* 40. Genetiv-

former er ogsaa *celχls* 7 og *cealχls* 38 og 55; Gen. er her udstyret med Dobbeltsuffix ligesom i *larθals* og *arndalisa*, Gen. af *larθ* og *arnd*; netop i Sydetrurien, hvor de fleste Tiere med *ls* hører hjemme, kan disse Dobbeltgen. af Navne særligt paavises (Schäfer), hvad der stærkt taler imod Paulis Antagelse, at *l* skulde være ordenstaldannende. *Um* i *zadrum* opfattede han paa samme Maade og antog, at Tieren eg. hed *zadr; men denne konstruerede Form kan ingen Steder paavises, medens *zadrum* optræder ikke mindre end 11 Gange. Alle Former af Talord ved *avils* forstaas naturligt som Gen. af Grundtal; en Forb. som *avils sas*¹ med el. uden tilføjet *lupu* (= han døde) er en Art beskrivende Gen., svarende til den navnlig i lat.-etr. Indskr. gængse lat. Betegnelse *annoru(m)* IV (f. Eks. C. I. E. 18 *annor. LXX*, 62 *annoru XXII*, 77 *annorum XLV*, 87 *annorum LXXVII* 3439 *annorum XV*. 3735 *annor VI*). Saaledes synes ogsaa Pauli senere at have opfattet Forholdet, siden han Altit. Stud. II 2 p. 72 oversætter *avils . cealχls . lupu : annorum sezaginta mortuus est*.

Om Suffixet *alχ* yderligere kan opløses (og da sandsynligvis i *al + χ*) faar staa hen; i ethvert Tilfælde er det ikke = *a + lχ*, som Deecke vilde stille sammen med lithauisk *lika*, se Pauli III p. 37.

Nr. 36 *cealχuz* viser *z* for det alm. *s*; parallelt med *cealχuz cealχuz* har vi *saloi* ved Siden af *saloi*, *saluoi*, *zauturia* (C.I.E. 4302) overfor *sautri* (4301), *uđuze* og *uđuše* (= Odysseus), *felsnal* og *flsznal*, *falzati* Magl. vel = *falsti* Cip. Perus.

Nr. 7 *celχls* har den velkendte Kontraktion af Dobbeltvokal til enkelt, som kan paavises i en Mængde Ord; et *a* er som her forsvundet i *puil* C. I. E. 15: *mi : cana : larθial* [:] *numθral : lauces* [:] | *puil* og 1119 : *anes : caes . puil* (*puil* Gen. af *puia* = Hustru); ligel. i *fulnai* = *fulni*. *i* er forsvundet i *eθ* = *eiθ*; *cezase* = *cezasiē* (en Præstetitel, omtr. = *flamen*; Torp opfatter urigtigt *cezase* som Verbalform); *amcie* = *amce* (var), *iucie* = *iuce* (indviede); *tinia* = *tina* (= Juppiter); *u* i *zimυde* = *ziūmυde* (Diomedes), *θi* = *θui* f. Eks. C. I. E. 2859 vel *tites : urfa : θi* og flere andre af de hos Torp II p. 77 anførte Steder; *caθas* Gam. App. 799 (Gudenavn) = *caudas* Magl. A 1; *ašte* C. I. E. 3914 = *aufte* 3913; *lazumni* 3567 overfor *lauzumēs*

¹ At *sa* ved Bøjningen skulde antage kardinal Betydning (Pauli), er ganske usandsynligt.

2386 (a derimod forsvundet *luxumni* 3932); ligl. 4790 *latni* for *lautni*, men 4792 *luθniθa* for *lauθniθa* og 469 *latn*, men 3779 *lutni*. *clepatra* = *Κλεόπατρα*, *šleparis* = *Κλεοπαρίς*, *amfare* = *Ἀμφιάραος*.

muvalχ(is) 8, 18 og 25 er utvivlsomt samme Tier som *nealyš* 24. *o* bortfalder ikke sjældent, især naar det er intervokalt som her; sml. *caie* = lat. *Gavius*, *caile* = *Gavilus*, *šae* = *Flavius*; *nuoi* og *nui* = *Novius*; *iθavus oa — ka* = *θαύσθα*, *šeloasi* og *selansi*, *išvei* og *išai* Indskr. fra Cap., *atiou* Fabr. 2169 = *atiu* 1013 (Moder?); *mulveneke* = *mulenike*; *θues* = *θues*, Stederne Torp I 57; *e* = *u* som i *petevi* = *petuoi*, se ovenfor. *cešpalχ* Nr. 52, det eneste Sted, hvor en Tier optræder i Nom. (*maχ . cešpalχ . avil . švalce* = Han levede — Aar), Gen. med dobbelt Suffix og indskudt Vokal 22 *cešpalχals*.

semfalχ, fremgaaende af *semfalχis* Nr. 49. Forbindelsen mellem Ener og Tier synes at kunne etableres ad 3 Veje, der repræsenteres gennem f. Eks. *huθiš zaθrumis*, *cis zaθrumis-c* og *θun-em*: *zaθrums*, d. v. s. asyndetisk, ved Partiklen *c* (= og) og Ordet *em*, hvis Betydning senere vil blive drøftet. Ved nærmere Betragtning falder dog de to første Udtryk sammen, idet Forb. *huθiš zaθrumis* kun tilsyneladende er asyndetisk, i Virkeligheden kopulativ med udeladt Partikel «og»¹. Ganske analogt med *huθiš zaθrumis* for *huθiš zaθrumis-c* er Udeladelsen af «og» paa Gravskrifter mellem Angivelsen af Faderens og Moderens Navn; Forb. som *larθi . ceisi . ceises . velus . raonθus . seχ* Fabr. 2104, *lartiu . cucinies . larθal . clan | larθial ceinanal* Fabr. Prim. Suppl. 438 og *velθur . partunus : larisališa : clan : ramθas . cuclnial* (en Søn af — og —) Terz. Suppl. 367 er lige saa alm. som Forb. med «og». Paa denne Udeladelse af «og» ved forbundne Led kan vi ogsaa hente Eksempler Agram Mb.; sml. saal. VIII 14 *šacnicštes . cilθs . špureštes . enas* (for disse hellige Boliger og Lande el. 1.) og V 3 *šacnicštes . cilθs . špureštesc . | enas*; IV 6 *špureri . medlumeric . enas* (for dette Land og Folk) og V 13 *šacnicleri . cilθl . špureri . medlumeri*; endelig VIII γ 4 *vinum esi | [esera : nuera arse] fašeic* (gid Vinen i Skaalen og Sonofferet maa afværge den fordærvelige Esera) og III 20 *vinum . . . . .*
dis esera : nuera arse | fašei špureštes . enas.

Kun paa de ovenfor anførte Steder er Talords Forekomst

¹ Torps Sammenligning: *viginti duo* og *duo et viginti* er altsaa rigtig.

sikker eller sandsynlig. I en Del andre Tilfælde, hvor man tidligere har formodet Talord, er Tilstedeværelsen af disse tvivlsom eller kan bestemt modbevise. Inden jeg gaar over til Undersøgelsen af Talordenes Betydning, finder jeg det paa sin Plads at begrunde, hvorfor jeg ikke har opereret (eller opererer) med disse af andre antagne Former, og giver i det følgende en Udsigt over de vigtigste af dem. De Tilfælde, hvor man har antaget Talord uden anden Støtte end lydlig Tilknytningspunkter til indogermanske Former, forbigaar jeg helt. — Paa følgende Steder er der formelt intet til Hinder for Antagelsen af Talord:

Gam. App. 912 bis:

ekududiialzreχuvazelesulzipuldesuva.

Her udskiller Bugge etr. Fo. u. St. IV p. 74 *esulsi* = *esli*. Da Indskr. ingen Ordadskillelse har og den foreløbig er ganske uforstaaelig, har vi ingen Garanti for, at Afskilningen ikke muligvis skal foretages paa en hel anden Maade. *cisum* i den fra Agram Mb. II 6; III 22; IV 3, 16 o. fl. St. velkendte Formel: *cisum pute . tul . θansur hadrði repindic* (el. *θans . hatec . repinec*) — en enkelt Gang i anden Forb. — opfatter Torp = *cis* + *um* (*um* = og). *cis* er ellers Gen. af *ci*, men da denne Bet. ikke synes at passe, formoder han, at *cisum* er opstaaet af *cizum («og tre Gange»). Man maa ved Torps Forklaring finde det underligt, at vi aldrig har *cizum*, medens vi konstant finder *ciz*; ligeledes, at *nundend* el. *vacl* (efter Torp henholdsvis: «sig» og: «Sætning») aldrig tilføjes ved *cisum*. *Cisum* behøver dog ikke nødvendigvis at sættes i Forbindelse med *ci*, maaske har det lige saa lidt hermed at gøre som paa dansk Tone og Torv med to; det gør snarest Indtryk af at være et Subst. (ogsaa Fab. 2340: *cisum*) med samme Endelse som *vinum*, *medlum* og *hetum*.

Ogsaa *elsi* Fabr. 2055: *elsi . zilaxnu . θelusa . ril XXVIII* kunde forsvares som anden Skrivemaade for *esli*, skønt vi da maatte regne med to Uregelmæssigheder: *s* for *z* og Metathese (til det sidste smh. C. I. E. 219 *θana : coelne* og 225 *la : coelne : ca*). Angaaende Forstaaelsen af denne Indskr. har der iøvrigt hersket saa megen Uenighed, og særligt *elsi* har været opfattet saa forskelligt (Thomsen: Gen. af *sal*, Torp ser heri et Ord for ældste Søn), at denne Form foreløbigt maa lades ude af Betragtning.

sal Agram Mb. VII 6:

trindasa . sacnitn | an . cilθ . cezana . sal og
XII 12

*θunem . cialzus . masn . unialti : ursmnal | aθre . acil . an .
sacnicn . cilθ . ceza . sal.*

stiller Krall sammen med *sal*, vel næppe rigtigt. Thi en Sammenligning mellem de to Steder viser, at *sal* (ogsaa Cap. 23 *es . sal*) hører til *ceza*, for hvilket Torp utvivlsomt rigtigt har fundet Bet. votum. Et Talord hertil er vanskeligt at forstaa. Torp opfatter *sal* som Verbum.

Former, der i Udseende afviger fra de tidligere nævnte Typer, bør foreløbigt ikke uden tvingende Grunde regnes til Talordene.

Mest tilbøjelig vilde jeg være til at finde Talord i Forb. *tamera zelarvenas* (*zelarvenas*) og *šarvenas* (Embedstitler) paa Grund af den umiskendelige Lighed med *sal* og *ša*. Flertalsmærket *r* (smlg. engelsk *fours*) kunde forsvares ved Sammenligning mellem

C. I. E. 3858 *ve : ti : petruni : ve : aneiral : spurinal : clan : veilia : clanti : arsznal || tusurθi* og C. I. E. 3860 *la . tile . petruni . ve . clantial . fasti . capznei . ve || tarχisa . χvestnal . tusurθir.*

tusurθi staar her i første Indskr. ganske = *tusurθir* i anden. Ordet Ægtefæller har vel eg. heddet *tusurθi*, men da det reelt er Flertal, har dettes Mærke *-r* kunnet tilføjes.

Torp udtrykker sig meget bestemt om disse Formers Forb. med *ša* og *sal*, Chria. Videnskabsselsk. Skrifter 1903 II Nr. 4 p. 64: darüber kann kein Zweifel herrschen, dass sie (die Wörter auf *venas*) zusammengesetzt sind, und dass *ša*- und *zelar*- mit den Zahlwörtern *ša* und *sal* in Verbindung stehen. Sml. ogsaa C. I. E. 4116 *zelur* og *tunur*, maaske af *sal* og *tun* (= *θun*).

θui stiller Krall sammen med *θu*, og ogsaa Lattes sætter det i Forb. med Talordet. Dette er absolut urigtigt; *θui* er sikkert et Adv. med Bet. her. Særlig hyppigt er dette *θui* i Udtrykket *θui cesu* = her ligger. Pauli St. III 121 opfattede *θui* som: liggende, *cesu* = her; Deecke omvendt *θui* = her og *cesu* = liggende. Om Rigtigheden af Deekkes Antagelse, som ogsaa Pauli senere tiltraadte, kan der ikke være Tvivl. *Cesu* har den ægte Participialendelse *u* (sml. *туру*, *мүлү* o. l.) og anvendes som Navn, hvortil Bet. «her» daarligt vilde egne sig; ogsaa forekommer *θui* alene i Gravindskr., hvor det selvfølgelig «ligger» bedre kan undværes end Adv. her. Eksempler paa Anvendelsen

af *ðui*, hvoraf Betydningen fremgaar, er f. Eks.: C. I. E. 174 (*l*)*arði . putrnei | ðui* . 181 *larð . vete . arn | ðalisa . ðui . lar | ð . vete . line* (Larth Vete, Arnths Søn her [ligger]; Larth Vete byggede [Graven]). 193 (*operculum ossuarii tofini*) *laris . vete . ðui* . 199; [*š*]*rtznei : ðui* 467 *lart kaiš ðui* 1791 *larð : auclina : | cešu ðui*. Yderligere Bevis for *ðui* = her er Lokativforbindelserne Agram Mb. X γ 5 *napti ðui* (se senere); VI 3 *turi . ðui . streted* (her i denne *streta*, Nom. *streta* staar XI γ 4; *face vel* = *fase*, *fasi*, hvorfor jeg formoder Bet. Sonoffer); 18 *ðui : uceti cepen* og XI γ 3 *vacl . ara . ðui . useti*; Nom. til dette Ord finder jeg Fabr. 2279 (Indskrift paa et Fad):

[*c*]*aisu tez usi ar[c]e* (Caisu lavede — Fad);

endvidere X 3 *neriš . sane : epa : ðui : neri* (*epa* = ἱβῆ) o. fl. St. *ðunt* Agram Mb. I 4, *ðunt* XI 16 (*flerxoe tr[in]neðunsl . in . ðunt*), grafisk varieret *tunt* XI γ 2 (*tunt enac etnam*) hører sammen med *ðun* IV 5, 17.

spec . an . cs . mele . ðun . mutince, og *ðuna*, der af Bugge oversættes ved Hus, men maaske, som Forb. *tr[in] neðunsl . in . ðunt* (indvi til Neptun —) kunde tale for, maaske snarere (eller ogsaa) betyder Tempel. At *ðun . mutince* hører sammen, viser XII 3 *ðunxulem . mud . hilarðune*, længere nede *mud . hilarðuna* og *mud | nac : huca . unxoa . hetum . hilarðuna*. *hilar* er et Ord for Grav sml. XI γ 5 *rasna hilar*, C. I. E. 8866 (Cippus = *tular*) *hilar : hilar . nesl* og Fabr. 1989 : *tular : hilar . tins*. Den sidste Indskr. maa betyde Tinas Gravsten, *hilarðuna* altsaa Gravrum, Gravhvælving el. l.

Angaaende *tei* henviser jeg til Torp II 51, hvor Beviset er ført for, at dette Ord i ethvert Fald ikke er Talord.

ðuni, *ðunxers*, *ðunxulem*, *ðunxulðl* o. l. staar i Forbb., hvor Tanken paa Talord paa Forhaand synes udelukket; i nogle af disse Ord formoder jeg Komposita med *ðun*, Hus, Tempel.

De vigtigste af de hidtil opstillede Hypoteser angaaende Talordenes Betydning:

	1	2	3	4	5	6
1) Campanari, Fabretti, Deecke (senere)	<i>max . ðu . zal</i>	<i>. huð . ci</i>	<i>. sa</i>			
2) Taylor	<i>max . ci . zal</i>	<i>. sa</i>	<i>. ðu . huð</i>			
3) Deecke (Bezz. Beitr.)	<i>ðu . ci . max . zal</i>	<i>. sa</i>	<i>. huð</i>			
4) Brinton	<i>max . ci . zal</i>	<i>. huð . ðu</i>	<i>. sa</i>			

	1	2	3	4	5	6
5) Pauli ¹	<i>sa</i>	<i>.zal</i>	<i>.ðu</i>	<i>.huð</i>	<i>.max</i>	<i>.ci</i>
eller	<i>max</i>	<i>.zal</i>	<i>.ðu</i>	<i>.huð</i>	<i>.sa</i>	<i>.ci</i>
6) Skutsch ²	<i>max</i>	<i>.ci</i>	<i>.ðu</i>	<i>.huð</i>	<i>.sa</i>	<i>.zal</i>
7) Thomsen	<i>sa</i>	<i>.ci</i>	<i>.zal</i>	<i>.max</i>	<i>.huð</i>	<i>.ðu</i>
					(<i>ðu</i>	<i>.huð</i>)
8) Torp	<i>ðu</i>	<i>.zal</i>	<i>.ci</i>	<i>.sa</i>	<i>.max</i>	<i>.huð</i>

Gaar vi nu over til Undersøgelsen af Talordenes Betydning, ved vi med absolut Sikkerhed, at Bogstavgrupperne paa Terningerne betegne Tal — i den Retning er den andet Steds fra kendte Forbindelse med *avil* = Aar bevisende —, og altsaa svarer til Rækken 1—6. Endvidere er det saa godt som afgjort, at Tallene er kombinerede 1—6; 3—4; 2—5, den Maade, hvorpaa Ordningen almindeligt foretoges (og foretages) eller 1—2; 3—4; 5—6. Begge disse Kombinationer træffe vi nemlig paa de i Etrurien fundne almindelige Terninger; den første er den hyppigste, men den anden er særligt repræsenteret i Sydvestetrurien, hvor Campanaris Terninger hører hjemme, saaledes at Sandsynlighedsprocenten for begge Grupperinger paa Forhaand omtrent er den samme. Forevrigt saa det i nogen Tid ud, som om ikke engang denne Forudsætning stod fast. Pauli meddelte nemlig Altitalische Studien II 2 p. 219 som Korrektion til Etr. Fo. u. St. III p. 11 (Antike Würfel mit anderer Anordnung giebt es durchaus nicht) efter Cullin, at der i British Museum fandtes over et Dusin etr. Terninger med afvigende Gruppering. I den Anledning rettede Skutsch (Indog. Forsch. V 1895 p. 265 not.) en Forespørgsel til Assistent Walthers ved den etruskiske Afdeling af British Museum; dennes Svar gik imidlertid ud paa, at ingen af Cullins Terninger med Sikkerhed kunde henføres til Etrurien. Selv om nu virkeligt et Par af disse skulde være etr., er det ganske usandsynligt, at Campanaris to Terninger med samme Kombination skulde tilhøre denne svagt repræsenterede Gruppe og ikke en af de to store Hovedgrupper.

Men gaar man ud fra denne Forudsætning (og hertil synes man nødsaget), maa den af Campanari, Doecke o. a. antagne Rækkefølge *max*; *ðu*; *zal*; *huð*; *ci*; *sa* falde; den Lighed, der gennem de besynderligste Vridninger kan skabes mellem denne Række og de tilsvarende indog. Talord, og paa hvis Bekræftelse

¹ I Etr. Fo. u. St. III betegner han disse Rækker som lige sandsynlige: af Udtalelser i Altit. Stud. fremgaar det, at han senere foretrækker den sidste.

² Sml. dog Rhein. Mus. 1901 (56 B. p. 688 not.

Pauli har anvendt saa mange Sider i sin Talordsafhandling, vil næppe mere kaldt nogen i Marken til Forsvar for denne Ordning. Et yderligere Holdepunkt, hvormed Pauli (med Reservation p. 138: Zwingend ist diese Annahme freilich in keiner Weise) og Skutsch opererer, maa bortfalde. Cippus Perusinus har A L. 5 *hen naper* XII *velðinadúras*; L. 14 *municlet . masu|naper . sranç . zl*; L. 16 *o|eldina . hut naper* og L. 24 *hen naper . ci cnl*. Man har heraf villet forme Ligningen *zl* (= *zal*) + *hut* + *ci* = XII. Maaske hører Talordene paa de sidste tre Steder til *naper*¹; i *sranç* synes at foreligge et Adj. til *sren* (maaske = Billede), Agram Mb. *srencoe*, *srençoe*; til Adjektivsuffixet *c* sml. *lautnic*, *avilsç*, *šudic*, *eprðnevc*, *eisnevc* o. l., altsaa omtr. billeddrydet; ogsaa Parallellismen *hen naper* XII og *hen . naper . ci* taler herfor; til *cnl* hører *ci* næppe, da dette ser ud som Gen. (grafisk varieret *canl*) til *cana* (= Kunstværk). Men selv i saa Tilfælde berettiger intet os til at opstille Ligningen, da vi slet intet forstaar af Indskriften (Thomsen); Torps Tydningsforsøg Etr. Beitr. II p. 83 fg. har desværre ikke bragt os mange Skridt nærmere Forstaaelsen.

Problemets Løsning maa søges gennem Bestemmelsen af Talordet for 1. Her kan vi straks udelukke *ci* og *zal*, da de forekommer med Flertalsformen *clenar* af *clan* (Biform *clen?*) = Søn: *clenar . zal* Nr. 13 og *clenar . ci* 23; saaledes allerede Deecke; ligel. Pauli, Bugge, Torp o. fl. Det samme fremgaar af Tierne *cialç* (*cealç*) og *zadrum*, der som ovenfor paavist hører sammen med *ci* og *zal*, da 1 naturligvis ingen Tier kan danne. Endvidere forbydes Bet. 1 af Taladv. *cizi* og *eslz* i Forbindelser som 31 *cizi . zilaxnce* og 12 *eprðnevc . eslz te [nu]*, (han var Zile — Gange; valgt til, fungerende som Eprthnevc — Gange) hvor disse Adv. ikke vilde være tilføjede, hvis Meningen var: én Gang.

Heller ikke *huð* (*hut*) kan være = 1. Agram Mb. X 5 har *napti . ðui . lais . cla*. Sammenlignes denne Form med det ovenfor nævnte *naper* og *huð*: *naper* Nr. 4, samt Fabr. Suppl. Sec. 90 . . . *sušnal* | . . . *naperi* ses Forholdet at være: Lok. Sing. overfor Nom.-Acc. Plur. *napti* svarer til en Nom.-Acc. Sing. **nap* (saal. Torp) eller snarere **nape* (Lok. med elideret *e* som *alm*) paa Grund af den konstant anvendte Form *naper*, i Analogi med *cape* (*capì*) =

¹ Hvad forevrigt dette Ords Bet. angaar, har der været opstillet forskellige Hypotheser; Bugge oversætter det ved Libation, andre ved Gravnischer eller Flademaal; Forbindelsen med *ðui* Agram Mb. og Sammenhængen de andre Steder synes at føre i Retning af en Bet. som Beholder, Kande el. l.

καπις, umbr. *kapi*, Flertal *caper* Agram Mb. VI 6, Indskriften fra Capua 13; 14; 58 (*zaper*). Allerede Deecke og Bugge havde, inden Agram Mb. fandtes, betragtet *naper* som en Flertalsform; *napti* for **naprti* er vel muligt, da *r* ikke helt sjældent udelades, saal. almindeligt i *sedre* = Sertorius og i *larθ*, f. Eks. C. I. E. 552 *laθl*, 2346 *laθal*, 3789 *laθial* og 3798 *laθi*, men lidet sandsynligt. Forøvrigt har, saavidt mig bekendt, alle Etruskologer været enige i at fraskrive *huθ* Værdien én.

Angaaende *max* har Meningerne derimod været i høj Grad divergerende. Medens Pauli Altit. Stud. III 2 p. 61 udtaler: *max*, für welches die Bedeutung «eins» fast so gut wie sicher steht, og i Tilslutning hertil Bugge Etr. und Arm. p. 123: Ich finde es... höchst wahrscheinlich, dass *max* eins bedeutet, siger Torp, Skrifter udg. af Videnskabselskabet i Christiania 1903 II Nr. 4 p. 16: *max* bedeutet, wie ich meine bewiesen zu haben... nicht «eins». Til Støtte for *max* anfører Pauli Ordet *medlum*, *mezlum* (*mezl*), der sikkert betyder Folk (f. Eks. Fabr. 2033 bis Ea *mezlum rasneas cleosinslθ zilaxnuce* = Han var Zilath for det etr. Folk i Clusium), men af Pauli opfattes som eg. = *unio*, *unitas*. Saalænge man ikke ad anden Vej kan godtgøre, at *max* er = 1, er denne Opfattelses Rigtighed dog højst problematisk; ogsaa maa man finde det paafaldende, at *max* altid optræder med Vokalen *a*, medens *mezlum* lige saa konstant viser *e*. Ikke mere Hold er der i Skutschs Ræsonnement Indog. Forsch. V p. 265, der er en videre Udformning af en af Deecke Bezz. Beitr. I p. 265 gjort Iagttagelse. Hvis man nemlig lægger Terningerne saaledes, at *max* vender op paa dem begge og staar i samme Skriftretning, vil de korresponderende Flader fremvise samme Tal (skønt ikke overalt i parallel Retning); derimod vil der komme til at staa forskellige Tal paa de til hinanden svarende Sider, hvis *θu*, *sa*, *ci*, *zal* eller *huθ* anbringes paa denne Maade. Heraf drager Skutsch den Slutning, at *max* maa være = 1. Iagttagelsen er imidlertid ganske værdiløs for Talbestemmelsen; Beviskraft vilde den kun have, hvis vi forudsatte, at vedkommende Mand (Mænd?), der havde forfærdiget sig disse Terninger, efter at have indføjjet én, havde vendt samme Side op paa dem begge, derpaa anbragt samme Tal og saal. fremdeles. Men herom ved vi slet intet; Manglen paa Korrespondens, hvis ét af de andre Tal sættes = 1, forklares let deraf, at enhver af de til 1 stødende Sider lige naturligt kunde anvendes til det næste Tal. Mod *max* har Thomsen og Torp gjort gældende, at denne Ener

næppe lader sig skille fra Tieren *muvalχ*, *mealχ*; ogsaa Herbig (Berliner phil. Wochenschrift 7. Februar 1903) finder det mest methodisk foreløbig at stille de to Tal sammen. Han indrømmer dog, at de lydige Vanskeligheder ikke lader sig overvinde. Nogen tvingende Grund synes der mig ikke at være til at kæde *max* sammen med *muvalχ*; nærmere beset indskrænker Ligheden sig til samme Forbogstav (Bugges Formodning, at *max* er opstaaet af *muvaχ*, er Fantasteri), og man kunde med lige saa stor Ret bringe *ci* i Forb. med *cezp* eller *sa* med *semq*. En Ener **meu* (**mev*), som maa formodes udfra *muvalχ*, kan ganske vist ikke bestemt paavises, men dog antages at foreligge i 4 *me||uaθa*. Heller ikke de af Torp anstillede statistiske Betragtninger er, som han selv indrømmer, fældende for *max*. Antage vi en Ener **meu*, maa den, da den ikke forekommer paa Terningerne, mindst være = 7, altsaa *cezp* og *semq* henholdsvis 8 og 9; sætter vi nu *cezp* som det hyppigst forekommende til 8, vil vi blandt 19, hvis Alder er angivet med Bogstaver, have 4 paa 70 Aar, 3 paa 80 og 1 paa 90¹. Antallet af Oldinge er her uforholdsmæssigt stort sammenlignet med Forholdet for de Indskrifters Vedkommende, der har Taltegn i St. for Bogstaver. Ved Undersøgelse af Materialet hos Pauli Etr. Fo. u. St. VII finder vi mellem 110 døde kun 8 — ikke som af Torp angivet 7 — paa 70 Aar og 4 paa 80. Men dette Misforhold er en Følge af, at Antallet af Hyppigheden af Embedsbeklædelsen i meget høj Grad er i den første Klasses Favør.

Endnu et Moment maa her berøres. Fabr. 2339 (Nr. 31) lyder saal. *larθ . ceisinis . velus . clan . cizi . zilaxnuce|medlum nurθzi . candce* o. s. v. *cizi zilaxnuce* betyder: han var Zile — Gange. Man vil næppe kunne bestride, at *nurθzi candce* er en med *cizi zilaxnuce* analog Forbindelse, da vi ved, at *camθi* (ogsaa skrevet *candē*; til Vekslen mellem *m* og *n* sml. *matam* og *matan*, *manim* og *manince*, *celucn* og *celucum*, *lampe* og *lanpe*, *amqare* og *anqare*) ligesom *zilχ* betegner en Embedsstilling, uden at vi forøvrigt er i Stand til at afgøre af hvad Art; *camθi* har vi f. Eks. Fabr. P. S. 438: *camθi eterau* sml. Fabr. 2055 *zilavθ eterav*, hvor *eterav* (grafisk varieret *eterau*) er Adj.

¹ Torp mener aldrig at have fundet saa høj en Alder som 90 Aar paa de Indskrifter, hvor Alderen er angivet med Tal; i en lat.-etr. Indskrift omtales dog en Kvinde paa 94 Aar, og i og for sig kunde en Etrusker vel nok blive 90 Aar eller derover, selv om Datidens Hygiejne ikke kunde staa Maal med vor.

(med Suffixet *va* afkortet til *v* ligesom Gen. *sa* > *s*) til *etera*, der betegner en eller anden underordnet Samfundsklasse. *nurθzi* maa da staa parallelt med *cizi*, d. v. s. der foreligger her en adverbial Dannelse af et Talord **nurθ*; den eneste anden Mulighed for Opfattelsen af *nurθzi*, at dette repræsenterede et eller andet Bynavn, maa bortfalde, da vi i saa Tilfælde maatte vente den alm. Lok.-Endelse *θi* (*θ*) som i *clevsinslθ*, *tarχnalθi* (= Tarquiniis), *velclθi* (= Vulcis, Bugge), maaske ogsaa *ueiθi*, (= Vejis) C. I. E. 301 (statua ahenea): *larce lecne turce fleres uθurlan ueiθi* (. . . . gav Statuen til Juturna i Veji?; *uθurlan* vel Gen. med efterhængt Artikel).

Yderligere Støtte vinder dette Talord **nurθ*, der antages af Pauli, Bugge og Lattes, hvorimod Torp og Thomsen slet ikke omtaler det, gennem Gam. App. 740: [*a*]leθnas . a . v . zilχ . marunuxva . te . . . . rθz . since . . . . . rθz. I den første Lakune supplerer Deecke [*nθas h*] og læser *r* som *u*; mere tiltalende er Ændringen [*nu . nu*], hvorved vi undgaar at røre ved det sikre *r*; *tenu* er et velkendt Part. og *since* maa her vistnok forstaaes = *zilce* (var *Zilch*; *l* og *n* ombyttes f. Eks. i *mene* = *mele* Agram Mb. *munsle* = *mulsle*). Dette Talord *nurθ* maa enten have Bet. 9 (Bugge) eller 10 (Lattes og Pauli); men hvis Bugges Værdi er den rigtige, bliver der ikke Plads til en Ener **meu*, da 7—9 saa optages af *cesp*, *semφ* og *nurθ*. Imidlertid er Bugges 9 sikkert urigtigt, skønt ikke gendrevet af Paulis lidt æventyrlige Forsvar for *nurθ* = 10 Etr. Fo. u. St. III p. 138.

Paa etr. Indskr. møder vi ofte et Navn, der skrives paa følgende Maade: *mamarce*, *mamerce*, *mamurce* (sjældnere *maerce* og *mamerse*). At der her kun foreligger forskellige Skrivemaader og ikke forskellige Navne, kan lige saa lidt betvivles, som at *perni* og *purni*, *apurθe* og *aprθe*, *velχara*, *velχera* og *velχra*, *manarva*, *menerva* og *menrva* er identiske Former. Under hvilken Synsvinkel maa nu denne grafiske Uensartethed ses? Saavidt jeg har kunnet konstatere, kommer Tids- og Stedsforhold ikke i Betragtning; den eneste Forklaring, der synes at kunne strække til, er den, at Vokalen foran *r* i disse (og naturligvis mange andre) Tilfælde har været ganske kort, har mistet sin Klangfarve, og paa Grund af dens vanskeligt bestemmelige Karakter har den da snart ikke faaet Udtryk i Skriftsproget, snart kunnet optræde i forskellige Vokalers Skikkelse. Saaledes har Flertalsendelsen efter min Mening kun været *-r* og Former som *clenar*, *aiser*, *tior* og *θansur* har i Virkeligheden samme Suffix. Om forskellige Deklinationer

kan der næppe være Tale, da vi efter samme foregaaende Konsonant finder snart *e* snart *u* foran *r* (*aiser*; *ðansur*) og ofte forskellig Vokal i samme Ord (*aiser* Agram Mb., men *aisaru*, *esari* o. l.). At den én Gang foretrukne Skrivemaade bibeholdtes indenfor samme Tekst, eller at Sædvane hjemlede en bestemt Vokals Brug i samme ofte anvendte Ord (Agram Mb. altid *aiser*, *eiser*; men *ðansur*; *clenar* 4 Gange paa Indskr.), er let forstaaeligt.

Ud fra denne Betragtning maa sikkert *ðansur* i den flere Gange tilbagevendende Formel Agram Mb. *ðansur* . *hadrði* . *repinðii* identificeres med *tanašar*, sidste Led i *apastanasar* (eller som Helbig læser *arastanasar* Gam. App. 794) og i *tritanasa* (første Del *trin* = indivi, giv [Torp]). *tanašar* = *ðansur* er som det fremgaar af Gam. Anm. en bestemt Slags Præster. Samme Form er maaske ogsaa *arus* Agram Mb. X 5 og *aras* ibid.; ligeledes *ðauras* og *ðaurus* (Stederne Torp II 109), sikkert *arce* og *erce* = gjorde, *atrs*, *atarš*, *aturš* (Torp I 29) samt *cerur* C. I. E. 4116 og Capuaindskr. 36 og *cerer* i *cererɣoar* Agram Mb. VII 10, endelig *zelar* i *zelarpenas* Fabr. 2058, *zelarpenas* Fabr. 2100 og *zelur* C. I. E. 4116 *tunur* : *clutiva* : *zelur* . . . *r*, der gaar tilbage til en Sing. *zal* sml. *clenar* af *clan*.

Paa samme Maade ligger det nær at bringe *nurð* sammen med *nar* i *hudnars* Nr. 6 (Torp og Herbig p. 513) Ener + Ti, og antage, at i det Øjeblik, *nurð* = 10 træder i Forbindelse med Eneren, springer Accenten over paa denne; Vokalen i *nurð* mister derved sin Tydelighed, hvorfor den har kunnet gengives ved *a* (svarende til en Udtale *hudnars*). At Ti indgaar i Forb. Ener + Ti i en let ændret Form (Bortfald af *ð*), har sin Analogi i en Række andre Sprog.

Altsaa: *nurð* er det etruskiske Ord for Ti¹, og en Ener *meu umuliggøres ikke.

Hverken for eller imod *max* = 1 kan der saaledes anføres tvingende Grunde; i og for sig at nære Fjendskab til denne Betydning af *max*, fordi den tidligere har været taget til Indtægt af de indogermaniserende Etruskologer, er urimeligt.

Mod *sa* indvender Fabretti (Osservazioni paleografiche e gram-

¹ Den behageligt indogermansk udseende Form *tesn* (Grote Deecke o. fl.) bortfalder altsaa ligesom Torps *lu*; for intet af disse Ord kan findes nogen Støtte.

maticale. Pr. S. p. 243 Not. 1), at da det staar i Forb. med *avil* ved Aldersangivelse (her Nr. 2), maa det mindst være = 4, eftersom Etruskerne aldrig angav Alderen paa Børn, der var døde under 4 Aar. Denne Paastand, der udelukkende baseredes paa det foreliggende Indskriftmateriale, har Thomsen, der antager *ša* = 1, stillet i den rette Belysning, og ogsaa Torp tager absolut Afstand herfra. Direkte modbevises Fabrettis Anskuelse forøvrigt gennem C. I. E. 109 *ravntsa . urinati . ar . ril . II*, hvor man tidligere læste 1 ↓ (= 49); men til dette Ord oplyses nu: numeri signum in fine est I cum linea fortuita; sml. ogsaa den lat. etr. Indskrift 116: Flavia C. f. a. III. Lige saa lidt Beviskraft indeholder Paulis Forsøg paa at opfatte den lemniske Form A I 2 *sialpveis* (: *avis*) og B I 2 (*avis*;) *sialpweis* (: *marazm* : *avis*) som Tieren til *ša* (*avis* efter Pauli = *avils*). Vort Kendskab til Indholdet af den lemniske Indskr. er altfor ringe til at berettigge en saadan Sammenstilling; jeg skal blot anføre, at Torp (Chria. Vid. Selskabets Skrifter II Nr. 4, p. 11 sml. Etr. Beitr. II 136) betragter *avis* som hørende til etr. *avi*, hvori han ser et Ord for Søn og kalder Paulis Oversættelse *annorum quinquaginta eine durchaus falsche*. Selv om *sialp(e)is* virkeligt var Talord, kunde det lige saa godt sættes i Forb. med etr. *cialxus* (saal. Krall). Betænkeligere kan det ovenfor nævnte *šar* i *tamera šaroenas* synes, der unægteligt ser ud som *ša* + Flertalsmærket *r*. Men Ligningen *ša* = 1, paa hvis Berettigelse Manglen af Tier i vore Tekster selvsagt ikke er noget Bevis, maa absolut opgives af andre Grunde. Nr. 3 *avils XX* : *tivrs* : *šas* er *tivrs šas* Gen. til *tiv *ša*. Fra Placentinerbronzen kende vi *tiv* = *luna* (svarende til *usil* = *sol*), Deecke Etr. Fo. IV p. 7; for Opfattelsen af *tiv* (Maaned-[er]) er der da to Muligheder. Enten er *tiv* simpelthen Plur. til *tiv*, dannet paa alm. Vis med *r*, i hvilket Tilfælde man paa etr. vilde have haft samme Ord for Maane og Maaned, hvortil der kan paavises Analogier i adskillige Sprog, indog. og andre; sml. f. Eks. tysk Mond og græsk *μήν*, ligel. ofte i Norsk, Fritzner: Ordbog over det gamle norske Sprog, Andet Bind 1891, *máni* 1) Maane 2) Maaned = *mánaðr*, og i serbisk *Popović*: Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache, Pančova 1886: Monat *mecey*, Mond *mecey*; paa grønlandsk anvendes *kaumat* i begge Bet., Kjer og Rasmussen: Dansk-grønlandsk Ordbog, Kjøbenhavn 1893. Denne Anskuelse nærer Deecke IV p. 42 og Bugge Etr. Fo. u. St. IV p. 90, hvor andre Eksempler paa samme Forhold er fremdragne. Schäfers

Paastand Altit. St. III 2 p. 82: Wir behaupten . . . , dass vom natürlichen Standpunkte aus zwei verschiedene Begriffe auch durch verschiedene lautliche Formen bezeichnet werden — holder altsaa ikke Stik. Eller *r* i *tior* er Afledningsendelse, som antaget af Thomsen, Pauli Etr. Fo. u. St. III p. 91 samt Schäfer Altit. Stud. III 2 p. 81. Et saadant Suffix lader sig ogsaa paavise, skønt temmelig sjældent; sikkre Beviser har vi i *aisaru* af *ais* (*nēduni* : *aisaru* Fabr. 2345 = Guden Neptun), *capra* af *cape*; maaske ogsaa *putere* af *pute* (= Drikkeskaal?) og *tular* (= *cippus*) af *tul*, *tula*? At *r* bruges baade som Flertalsmærke og Aflednings-suffix er parallelt med Anvendelsen af *θi* (*ti*) som Lok., men ogsaa som Suffix f. Eks. i *lein-θ* (en Dæmon) og *clanti* (*clante*) af *clan*. En Form, der hører sammen med *tiv*, ser Torp i *tiurim*, kendt fra Agram Mb. i Forb. *ēdrse* . *tinsi* . *tiurim* . *avils* . *χis*; *m* er efter ham den forbindende Partikel, *ri* Kasusendelse til en Nom. *tiu (I p. 70). Dette er dog højst usikkert, da Formlen foreløbigt er uforstaaelig; derimod foreligger den af Torp antagne Nom. Magl. A 3 *tudθi* . *tiu*. Uden Betænkning kan denne Form identificeres med Placentinerbronzens *tiv*, da *u* veksler med *v*, f. Eks. *lautni* og *lavni*, *eterau* og *eterav* (se ovenfor), *aule* og *avle*, *munisuleθ* Fabr. T. S. 230 og *munisoleθ* Fabr. 2058. Men hvad er Bet. af dette *tiu*, Maane eller Maaned? Maglianoindskr. indeholder Regler for Offre til forskellige Guder, hvis Navne staa i Gen. (som alm. paa etr. med Dativs Betydning); af saadanne nævnes straks i Begyndelsen *Cautha* (*caudās* . *tudθiu* . *avils* . LXXX . *ez* . *χimθm*), en Solgud; Nom. Acc. *caveθ* (for *caudθ*) Agram Mb., *caθa* Placentinerbronzen; Gen. *caθas* Gam. App. 799 (med Enkeltvokal for dobbelt), *kaudās* Not. Scav. 1895 : *eca* : *kaudās* † *αχuias* † *versie* | *avle numnas turke* (Denne Offerskaal [*persie*?] gav Aule Numnas til *Cauθa* —), *caθs* Torp og Herbig p. 511 Nr. 47 (*statlanes* . *larθ* . *velus* : *lupu* . *avils* . XXXAI . *paθaduras* : *caθsc* | *lupu* = Larth Statlanes, Vels Søn, død 36 Aar, død som Maro for Pachaθura og Ca(u)θa). *aiseraś* Gen. af *esira*, *esera*, en Dødsgudinde, *marisθ* af *maris*, *maris* = lat. Mars, *tins* af *tinia*, *tina* Gen. ogsaa *tins*, *tinsi*, *tinas* (omtr. = Jupiter), *calus* af *calu* = Orcus. Indskriftens Begyndelse bet. altsaa: Til *Cauθa*. I det følgende er *avils*, Gen. af *avil* = Aar, vel kendt; *tudθiu*, der hører til *avils* — ved Gudenavnene findes der paa Magl. ingen Adj., som naturligt i Følge Sammenhængen — viser Adj.-Suffixet *iu*, der ogsaa kendes fra *larθiu*, *leθiu*; *hindθiu* C. I. E. 4116, sammentrukket *hindu* f. Eks. Agram Mb. IV y 1

: *aisna . hindu . vinum* = den til *di manes* indviede Vin sml. *vinum inferium* og XII 7 *enac . eisna . hindu . hetum*; *heliu* Rendiconti 1891 p. 116 : *cure latna heliu* o. s. v., sammentrukket *helu* Cippus Perusinus; *sacniu* Fabr. 2182 *eca . sudu . larðal . tarsalus . sacniu* (denne Grav er indviet til Larth Tarsal). Man kunde undre sig over, at Gen.-Mærket mangler ved *tudiu*; men i etr. finder vi alm., hvor to Ord skulde staa i Gen., Gen.-Mærket kun føjet til det ene, snart det første, snart det andet; sml. *mezl rasnal . ramðas mania . medlasial ðanxpi-lu* o. m. l. *tudiu* har vi paa Magl. endnu to Gange, i Forb. med *cepen* A 6 *cepen . tudiu . ðux . iðuteor* samt B 3 *edtudiu-nest*; endvidere med *n* for *u* (sml. ovenfor, særligt Agram Mb. *masn* overfor *masu* Cippus Perusinus) *cepen . tutin* Agram Mb. VII 9, C. I. E. 446 *velias . fanacnal . ðuflðas | alpan . menae . clen . ceza . tudines . tlenaxeis* (sml. Fabr. 2599 *fleres tlenaces . coer*); C. I. E. 4196 *velias . aulesi . meteliis . ve . vesial . clensi|cen fleres . tece . sansl . tenine . tudines . xisolicis*. Af de Subst., hvortil *tudiu* (*tutin*, *tudin*) paa disse Steder er knyttet, kende vi *nes*, der bet. død el. l. (se nærmere Torp II 18) samt *cepen*, en Embedstitel, som Deecke dristigt opfatter = rex eller dictator; det maa aabenbart bet. en Stilling af sacral Art og sammenstilles med *cupencus*; Servius til Virgils Æneide XII 538 *nec di texere Cupencum*: *cupencum Sabinorum lingua sacerdotem vocari*; til etr. *e* overfor lat. *o* eller *u* sml. *Velðurna* = Volturnus, *velclði* = Vulcis, *velðri* = Volaterris. Hvilket Adj. passer nu til Ord med saa forskellig Betydn. som Aar, død, Præst? Utvungent synes «hver, al» at fremgaa af dette første Magl. Sted; man vil her ikke kunne indvende noget mod en Overrættelse som Til Cauða hvert Aar 80 *ez* (Obj.). Men *tudi tiu*, der staaer parallelt med *tudiu avils* (*tudiu—tudi* sml. *sacniu sacni*), kan da kun bet. hver Maaned (Til Aisera disse Gaver — — hver Maaned). *Tior* er altsaa Flertal af *tio* (*tiu*) Maane, Maaned, og *sa* kan ikke bet. l.

Det af *ðu*¹ dannede Adv. *ðunz* staaer Fabr. P. S. p. 837 (Nr. 22) angivende en Embedsbeklædelses Hyppighed; Forbindelsen her forbyder efter Thomseus og Skutschs Mening Betydningen l. Herimod gør Torp (I p. 66) gældende, at selv om vedkommende Mand kun havde beklædt det nævnte Embede i Gang, maatte

¹ At *ðunzulðl* skulde være den af *ðu* dannede Tier (Pauli), behøver ikke længere nogen Imødegaaelse.

man finde det i sin Orden, at Taladv. *ceps* (*zilχnu : ceps*) i det foregaaende havde trukket det andet med sig. Denne Betragtning holder ikke Stik. Man kan ganske roligt regne med, at et Talord, der forekommer paa den ovenfor nævnte Maade, aldrig — ligegyldigt i hvilken Sammenhæng — kan bet. 1; det vil f. Eks. vist falde haardt paa Latin at finde T. Manlius Torquatus consul tertium, P. Decius Mus primum, skønt det første Led her ogsaa er forsynet med Talord. Torp har altsaa ikke Ret, naar han finder: Es heisst natürlicher: «Zilath war er x mal, Purtsvana einmal», als etwa «Zilath war er x mal, Purtsvana; og hvad skulde være til Hinder for at give Sætningen en anden Form, f. Eks. *purtsvana . tendvas . zilc . tendvas . ceps*, saaledes at man undgik det kedelige 1?

Et lige saa tydeligt Sprog fører Fabr. 2335 b (her Nr. 42): *zilc . θufi . tendvas . θufi* maa her nødvendigvis forstaas som Taladv. (Bynavn synes udelukket) paa Gr. af Forbindelsen: valgt til Zilc; saal. ogsaa Deecke Etr. Fo. u. St. VI p. 10 og Bugge Etr. u. Arm. p. 188. At *θufi* skulde være = *θunz* (Bugge: Etr. Fo. u. St. IV p. 67) finder jeg med Torp højst usandsynligt, da en saadan Lydovergang ellers ikke kan paavises indenfor etr.; derimod ligger det nær at tænke sig en Forskel i Bet. mellem *θunz* og *θufi* som mellem lat. *ter* og *tertium umbr. novis* og *novime*. Til noget saadant synes Sammenhængen at berettige. Den første Del af Indskr. bet.: Crespe (= lat. Crispus), en Søn af Laris og Thanchvil Pumpnei, Zilath for det etr. Folk og *cepen marunu* (= Præst ved *maru*-Kollegiet); herpaa gentages *zilc* med Tilføjelsen *θufi tendvas* og en ny Titel *marunux . pazanati* (= *maru* for Pacha; *pazanati* = *paxa + na + ti?*); Indskr. slutter *ril* [LXX]III = 73 Aar gammel. Den sidste Del af Indskr. synes da kun at kunne forstaas som en Angivelse af, hvilke Embeder Crespe sad inde med, da han døde 73 Aar gammel, og omtr. at kunne gengives saaledes: (død) 73 Aar gammel, da han fungerede som Zilath for — Gang og var *maru* for Pacha. At *θu* da ikke kan bet. 1, synes indlysende.

Mag. A 6 *χimθm . avilsχ . eca . cepen . tudiu . θux . izuteor . hesni . muloeni* synes nogenlunde gennemsigtigt; *χimθ* bet. Offer, *avilsχ* er Adj. til *avil* og *eca* dem. Pron.; *cepen . tudiu* = alle Offerpræsterne, *muloeni* hører til Stammen *mulu* (maaske = *muluni*, *mulune*), *hesni* vel = i Templet; *θux izuteor* forstaas alm. som χ = «og» samt Talordet *θu* i Forb. med Subst. *izuteor*, en Præstetitel; altsaa: dette aarlige Offer skal alle Offerpræsterne

og — *ixuteor* give i Templet; omtr. saaledes gengiver ogsaa Torp Stedet II 97, medens han I 66 finder det absolut uforstaaeligt. Naar Torp ikke vil gaa med til $\vartheta u\chi = \vartheta u + \chi$, hvortil Forb. indbyder, er Grunden den, at Sammenhængen i saa Fald er fældende for Torps Ansættelse af $\vartheta u = 1$. *ixuteor* ser nemlig afgjort ud som en Plur., Sing. *ixuteo er os ganske vist ikke bekendt, men denne Forms Konstruktion er tilladelig, da sidste Led *teo* kendes fra Magl. B 4 *teo . auoidun* og *tevarad* Gam. App. 795 = Præst af en eller anden Art (nærmere Deecke Etr. Fo. u. St. VI p. 46). Første Del *ixu* hører vel sammen med *iucie* Fabr. 2400 d. *ituna . larði . marcei . curieas* : | *cludhi . iucie*. = Kruset indviede Larthi Marcei til Curia —); sml. umbr. *iuka* = preces, dedicationem vel simile Conway; denne Rod *iux* = *widmen* er antaget af Bugge, se Torp II 129.

Endnu en Iagttagelse munder ud i samme Resultat. Fra Agram Mb. kender vi *vacltnam*, *calatnam*, *suntnam* o. l. i Forb. med *etnam* = Offergave. Sammenligner man disse Udtryk med X γ 3 *neri . canva* : *farsi* : *putnam . ðu*. vil det være vanskeligt at opfatte *ðu* som 1, da Tilføjelsen af Talordet her ikke er motiveret af nogen Modsætning til andre Tal, og et saadant næppe vilde være anvendt, hvis *putnam* skulde forstaaes som én *pute* som Offer. Saaledes ogsaa XII 7 *hursic . capeðu . cexam . enac*. Det er karakteristisk, at medens de umbr. Ord for to og tre saa ofte optræde paa tabulae Iguvinae, findes Talordet 1 (*oino*) kun en eneste Gang.

Endelig kan nævnes *tunur* C. I. E. 4116; hvis vi her har Talordet, vil Flertalsendelsen *ur* ogsaa umuliggøre Bet. 1; men dette er usikkert.

Følgen af $\vartheta u > 1$ bliver, at Torps Hypothese vedrørende Bet. af *em* mellem Ener og Tier maa bortfalde. Men dette bliver sikkert ogsaa Resultatet, selv om man vurderer Hypotesen uafhængigt af *ðu*'s Værdi. Som den udvikles I p. 71 fg., gaar den kort resumeret ud paa følgende. Etr. kender to Maader at forbinde Ener og Tier paa; sml. *ciscealyts(c)* og *ciemcealyts*. I *ciscealyts(c)* bøjes baade Ener og Tier, i *ciemcealyts* kun Tieren. Udtrykkene er saa forskellige at en Addition ogsaa i sidste Tilfælde synes udelukket. Multiplicerende, som Pauli en Tid havde antaget, kan *em* ikke være¹.

¹ De af Torp anførte Modgrunde er overbevisende; man vilde da have to Ord for 120 og mærkeligt nok ved *em*-Forbindelsen aldrig Ener, skønt dette dog maatte være 9 Gange saa almindeligt som det runde Tal.

Tilbage staar da Subtraktion, som allerede Deecke havde tænkt paa (Bezz. Beitr. I 270), men senere opgivet. Hvis *em* er subtraherende, har Subtraktion vel — Torp kunde have sagt sikkert — været bundet til visse bestemte Tal og ikke kunnet anvendes altid; nu finder vi *em* ved *ðu*, *ci* og *sal*, der altsaa maa have været de mindste Tal, og da hverken *ci* eller *sal* kan være = 1, maa *ðu* have denne Værdi. Til Støtte for sin Theori anfører Torp, at Additionsbetegnelsen ved de os bekendte Tiere aldrig gaar ud over 6 —, samt at Subtraktionen i Latin, der er noget for dette indog. Sprog særegent, gennem denne Antagelse kan forklares som et Laan fra Etr., fra hvilke Romerne jo ogsaa synes at have faaet Kalender, Maal og Vægt.

Imidlertid maa jeg slutte mig til Pauli, der i Anledning af Deekkes Subtraktionshypothese uden nærmere Begrundelse Fo. u. St. III 24 udtaler: Das ist mir durchaus unwahrscheinlich. Vi kender en forbindende Partikel, skrevet snart *m*, snart *um*; ser man nu hen til, hvad der ovenfor er udviklet om Vokalforholdene paa etr. i ubet. Stavelse — og en saadan maa Ordet «og» altid komme til at danne — maner det os til den største Forsigtighed med at opstille Ordforforskell udelukkende paa Basis af Vokalforskell. Betænk man f. Eks. at *mn*, *men*, *min* og *mun* kun er grafiske Varianter af samme Forb., svarende til lat. *mn*¹, maa et Ord, der kan paavises i Formerne *m* og *um*, principielt ogsaa kunne ventes at antage Formerne *em* og *im*; at vi ikke kan belægge *im* og *em* med Eksempler, maa sikkert tilskrives vort mangelfulde Kendskab til Indholdet af de etr. Tekster. Paa flere Steder synes forøvrigt Partiklen i Formen *em* og *im* at kunne antages; sml. f. Eks. Agram Mb. X 3 *marem zaχ* med *mar : zac* Capua 7 (*mar* ogsaa 10); *ðunxulem* Agram Mb. XII 3 overfor *ðunxulði* C. P.; *cadnaim* Agram Mb. X 13 overfor *cadnal* X 16 (Gen. af *cadna); særligt C. P. 13 *falaš . χiemfusle . velðina* osv., hvor de to andet Steds fra formelt kendte Ord *χi* og *fusle* ser ud til at være forbundne ved og, samt Not. degli Scavi 1885 p. 511 *mianrðemlayxið* (Denne [nl. ejer] *Arnth* og *Laksith*??).

Den af Torp antagne Præposition *de* kan intetsteds paavises; men saa synes det methodisk rigtigere foreløbigt at blive staaende ved den gamle Forklaring (*em* = og), saa meget mere, som *ciemcealχls* o. l. Forb. intet frembyder, der ikke godt kan forstaas paa Grundlag af denne. Naar Partiklen er anbragt mellem

¹ Deecke Fo. u. St. V p. 5.

de to Led og ikke, som alm., bag det sidste, har dette sin Analogi i Forholdet ved den anden forbindende Konjunktion, der i Formen $c(\chi)$ sættes bagefter, men i Formen $ic(i\chi)$ ¹ mellem de sammenhørende Ord og f. Eks. Agram Mb. XII 9 *etnam . aisna . i\chi . matam*, X 10 *eis . cemnac . i\chi . vel\thetaa*. At Eneren ikke bøjes er en Følge af Stillingen af *em*, hvorved det hele smelter sammen til et Kompositum (sml. græsk $\tau\rho\iota\sigma\kappa\alpha\iota\delta\epsilon\kappa\alpha$). Vi finde ikke 7, 8 eller 9 + Tier; men dette kan skyldes en Tilfældighed af lignende Art som den, der har skaffet os *ci* og Tier 6 Gange, men aldrig *sa* og Tier. Det vilde være lige saa uberettiget heraf at drage nogen Slutning som om vi, hvad Materialet lige saa fuldt kunde indbyde til, af, at *em*-Forbindelse kun kan paavises ved de to Tiere *ceal\chi* og *zadrum*, sluttede, at en saadan Forbindelse ikke var mulig ved andre Tiere. Tilfældet maa nødvendigvis her have været paa Spil, da det vel er utænkeligt, at Tallene 7, 8 og 9 ikke skulde findes ved nogen Tier; Torp selv synes at have haft en Følelse heraf (I 72: Selbst wenn für die Zahlen 7, 8 und 9 + Zehner beide Bezeichnungen nebeneinander hergingen).

En statistisk Opgørelse af de alm. Additionsformer og *em*-Forb. viser følgende Forhold:

<i>hu\theta</i>	+	Tier 4	Gange		
<i>ma\chi</i>	+	Tier 4	—		
<i>ci</i>	+	Tier 3	—	<i>ciem</i>	og Tier 3 Gange
<i>sal</i>	+	Tier 1	—	<i>eslem</i>	og Tier 5 —
<i>\thetaun</i>	+	Tier 1	—	<i>\thetaunem</i>	og Tier 3 —

Altsaa ved 5 Enere 13 Gange alm. Addition, 11 Gange *em* med Tier, et Forhold, der vilde være mærkeligt, hvis *em* betød «fra», da denne Forbindelse dog maatte være ret sjælden, men let forstaaeligt, hvis vi forudsætter *em* = og.

Endelig: Kunde en Adskillelse som *ciem . ceal\chi\us*, *\thetaunem* : *zadrum* forstaaes, hvis *em* betød fra? Og findes der noget Sprog, hvor Subtraktionen strækker sig over 3 Enere²? Paa Grundlag

¹ Jeg ved, at Torp ikke opfatter *i\chi* = og, men oversætter det snart ved hvorledes, snart ved ligesom, saa vel som o. l. Og er imidlertid den rigtige Oversættelse; sml. navnlig Agram Mb. *ais . cemnac . i\chi . vel\thetaa* (*ais* = Gud *vel\theta[a]* = Dæmon) overfor *etnam . aisunal . etnam . vel\thetainal*; *etnam . vel\thetaite . etnam . ais\thetaale* samt *\thetaunem* [*cial\chi\us et*] *nam i\chi eslem . cial\chi\us* | *\thetaanal*

² Korrekturnote. Det sidste Spørgsmaal maa jeg besvare bekræftende; i Jorubasproget betegnes 26 som $30 \div 4$, 25 som $30 \div 5$.

af latinsk undetriginta o. l. er det heller ikke nødvendigt at antage *em* = de; Torp selv bemærker, at Sanskrit med *unavimsati* viser en Tendens i samme Retning; men ogsaa fra Græsk er den subtraherende Talbetegnelse godt kendt; *ἑνὸς δέοντες εἴκοσι, ἑνὸς δέοντες τριάκοντα* findes allerede paa attiske Indskr. fra 5te Aarh. (Meisterhans Grammatik der attischen Inschriften² p. 128).

Efter det foregaaende bliver der kun Mulighed for *max* = 1 . *zal*, der paa Terningerne staar overfor *max*, maa da enten være 2 el. 6. Da dette Tal Nr. 13 staar ved *clenar* (= Sønner; Faderen til disse Sønner er død 43 Aar gammel) og Nr. 11 og 12 ved Embedstitler, kan Valget ikke være tvivlsomt. Ogsaa Betydningen af den til *zal* svarende Tier *zadrum* tyder paa Rigtigheden af Ansættelsen to.

For *ci* har vi et Holdepunkt Nr. 32 og 33 (Agram Mb.) hvor det tilsvarende Adv. *ciz* (*citz*) forekommer ikke mindre end 7 Gange. Om Indholdet af Agram Mb. som en Række rituelle Forskrifter er vel alle enige; VI 2 bet. efter min Mening: *ceia hia* (et Udraab); indivi(*trin*) [med dette Udraab] — — Gange *vacl* som Offergave; *velðre* | *male* . *ceia* . *hia* (nl. sig; ved *velðre* som i det følgende *aisvale* maa der forstaaes forskellige Kategorier af Guder, og *male* er vel et Adj. med Bet. naadig (*vacl* som Offergave — Gange (nl. indivi); men uanset denne Oversættelses Rigtighed viser Sammenhængen, at *ciz* er det Antal Gange, en Offerhandling skal udføres eller en Sætning reciteres. Da nu 3 alle Vegne er det hellige Tal, saal. i romersk, umbrisk — sml. det hyppige *ter* paa tabulae Iguvinae — græsk, persisk, babylonisk og jødisk Religion¹, og der Agram Mb. ikke findes andre Taladv.², synes det ikke for dristigt at sætte *ci* = 3.

Vi vinder herved en Betydning, der passer godt paa de Steder, hvor Sammenhængen er forstaaelig; Nr. 31 har *cizi* ved *zilaxnce*, Nr. 23 og 24 *ci* ved *clenar*. *Clenar* . *ci* . *acnanasa* paa Nr. 23 sidste Indskr. overfor *papalser* . *acnanasa* VI, hvor Bugges Tydning af *papalser* = Efterkommere utvivlsomt er rigtig, viser, at *ci* maa være mindre end VI. Lattes ser (klass.-phil. Wochenschrift 1903 p. 237) i XII 10 ||||| *vacltnam* overfor

¹ Til det sidste sml. Wolff, Danske Bønner for Israeliter, 2den Udgave, Kjøbenhavn 1858, p. 415, 413, 407.

² At *mutzi* X 19 skulde være et saadant, som Bugge hos Torp I 101 antager, er ganske usandsynligt; tilmed er Læsemaaden ikke engang sikker (*mutzi*).

det almindelige *cis . vacl* et Bevis for $ci = 5$. Man forstaar imidlertid ikke, hvorfor Talbegrebet denne ene Gang skulde være udtrykt paa en anden Maade end de 7 andre; desuden er ikke alle Stregene lige høje, der staar ||||, og hermed skal sikkert kun tilkendegives, at Afsnittet er til Ende. Angaaende *cianil* se XIII. Bind p. 113. Forøvrigt har Torp ogsaa anført *cis* paa Agram Mb. som Forsvar for $ci = 3$. Da 4 efter begge Kombinationer staar overfor 3, maa *sa* have denne Værdi. Nr. 1 skal altsaa oversættes: *Larthi Ceisi*, en Datter (*sex*) af *vel Ceise* (og) *Ravnthu Velisna*. 4 Aar var hun — (levende?); Nr. 3 *Vel Clante Vipinanas*, en Søn af *Larth Ultna*, 20 Aar, 4 Maaned. *huð* og *ðu* maa herefter bet. 6 og 5 eller omvendt; noget Holdepunkt for Bestemmelsen har vi ikke her, jeg skal blot anføre, at Nr. 41 (Capua) ser det ud, som om *ðu* angiver Tallet paa de i det følgende nævnte Former paa *ei* (Kvindenavn?)¹. Jeg vilde være meget tilbøjelig til at betragte *huð* som 6, *ðun* som 5.

Rækkefølgen bliver altsaa:

1	2	3	4	5	6
<i>max</i>	<i>. zal</i>	<i>. ci</i>	<i>. sa</i>	<i>. ðu</i>	<i>. huð</i> ,

en Ordning, der nærmest slutter sig til Torps (undtagen for *max*'s og *ðu*'s Vedkommende).

Resten af Enerne kan efter Hyppigheden af de tilsvarende Enere ordnes saaledes:

7	8	9
* <i>meu</i> (4 Gange)	<i>cerp</i> (3 Gange)	<i>semq</i> (1 Gang).

Ti = *nurð*, *huðnars* = 16.

For *ceanuð* Nr. 56 foreslaar Torp Bet. 18 (3×6), maaske rigtigt (Torp og Herbig p. 516).

Af Tiere maa *cialx* sættes til 30; af de to Mænd, der er døde i den Alder (Nr. 38 *cis . cealyisc* = 33, Nr. 55 *avils . cealyis* = 30), har ingen beklædt noget Embede; i de Indskr.,

¹ Til Støtte for *ðu* = to har Lattes o. a. anført *tusurðir* (= Ægtefælle) overfor *surði* (Bet. ukendt). Hvad den første Del af Sættelsen her er, kan vi ikke vide, jeg formoder *ðun*, *tun* (= Hus); angaaende endnu usandsynligere Formodninger, at *ðu* skulde være = to i *ðuluter*, *ðunsus tuzulza* o. l. henviser jeg til Torp I 67.

hvor Alderen er angivet med Bogstaver, er den laveste Alder for en Embedsbeklædelse 36 Aar.

Vanskeligere at bestemme er *zadrum* paa Grund af den afvigende Endelse, i hvilken man snart har set et Ord for 10, snart for 20. Idet man Nr. 50 tidligere læste *zilc XI purtsavc XI lupu*, maatte man naturligt betragte *zadrum* som et højt Tal (Skutsch og Thomsen = 60); men denne Læsemaade er urigtig, sml. XIII. Bind p. 111. Ved den af Lattes og Torp fremdragne Parallel Fabr. 2100 *eprðnevcc . t macstreoc . t m . . .*, forsvares Læsemaaden *zilcti purtsavcti* ikke; thi paa disse Steder er *t* skilt fra de paa *vc* endende Titler og at forstaa som Afkortelse for *tenu*, *tendvas*; heller ikke er det sandsynligt, som Torp I p. 76 formoder, at *ti* skulde være Lokativsuffix. *zilcti* og *purtsavcti* er Videredannelse med det i Navnesystemet velkendte Suffix *ti*, *ði*, der ikke nuancerer Betydningen.

Torp sætter *zadrum* = 20, mest vel for at kunne opfatte Talordene Agram Mb. som Maanedsdatoer. Ud fra Nr. 50, hvor efter den Døde har beklædt to Embeder (sml. XIII. Bind p. 111), er denne Ansættelse vistnok for lav, 40 er sandsynligere; Nr. 15, død *eslem [z]adrumis*, og Nr. 19, død *ci emzadrums* Aar gammel, har ingen Embedstitler. I et Par Tilfælde har vi Afbildninger ved Angivelse af en Levealder paa *zadrum* (+ Ener) Aar; hvor lidt man kan slutte heraf, har jeg omtalt p. 110; sml. yderligere Pauli Altit. St. III, I p. 63. Den afvigende Endelse *ðrum* vilde forevrigt snarest tyde paa Bet. 20.

Dantes Matelda.

Af Just Bing.

Dante er vandret gennem flammerne, som skiller ham fra Beatrice. Snart skal han møde hende; han er sovnet ind paa et trin i den klippestige, der fører op til skjærsildbjergets top, hvor det jordiske paradys er. I drømme ser han en kvinde, som plukker blomster paa en eng. Jeg heder Lea — siger hun — plukker blomster til en krans at smykke mig med for mit speil; min søster Rachel sidder altid foran sit speil og taus beskuende sig fryder

At se sig selv i øiet hende trøster;
jeg heller med min haand en krans mig binder
at handle min, at skue hendes lyst er.

Og da han er vaagnet op og vandret ind i paradislunden, ser han hinsides en klar bæk virkelig en ensom kvinde, der syngende plukker blomster og binder dem i en urtekost. Han beder hende komme nærmere, hun minder ham om Proserpina paa engen, da hun blev røvet.

Som naar en kvinde dreier sig i dansen
og synes fod knap foran fod at sætte,
mens henad jord hun svæver uden stansen:
Saa vendte hun sig om og kom med lette
fjed, lig en mø, der bly sit øie sænkte,
hen mod mig paa den blomstergule slette.

Man skulde sige det var en af Botticellis nymfer! Hun smilede sødere end Venus, da Amor rettede pilen mod sin mor, mens hun stadig bliver ved at synge. Dante higer over til hende, men vover ikke af sig selv at overskride bækken. Hun siger da: I undrer Eder over at jeg ler her i menneskeslegtens første rede. Men salmen Delectasti kan give lys og sprede taagen fra Eders forstand. Hun forklarer ham saa paa hans spørgsmaal dette jordiske paradys — at træernes kroner suser evig ved himlens omdreining, at han maa drikke af begge bække, han ser — Lethe, der sletter ud mindet om synd, Evnoe, der frisker op hver

god gjerning. Og af sig selv forklarer hun, at det er den guldalder, oldtidens digtere drømte om paa Parnas.

Saa følger synet af det store optog, i hvis skikkelser Dante har inkarneret hele kristendommen, og derefter hans storartede skildring af mødet med Beatrice, hendes anklage og hans bekjendelse. Og Beatrice straalere i ny herlighed, saa Dante ved synet føler sin anger over at have sveget hende saa bittert at han besvimer. Da staar den mø han mødte alene, over ham og siger: Hold i mig! Og hun drager ham ned i Lethes vand til halsen, medens hun selv svæver over som en væverskytte, hun trækker ham ind i de 4 purpurklædte kvinders (de verdslige dyders) kreds og de danser omkring ham og synger:

Her er vi nymfer og histoppe stjerner;
før Beatrice steg fra himlens bue
til jord, blev vi bestemt til hendes terner.
Vi føre dig til hendes øines lue.

Men først maa hans syn skjærpes af de tre, som ser dybere: de tre theologiske dyder. Saa drager hele det store optog afsted — efter dem vognen (Kirken) trukket af griffen (Kristus) — ved dens venstre hjul gaar Dante, Statius, den — som Dante mente — kristne oldtidsdigter, ført af den fagre mø, og vognen forvandles for Dantes øine, — det er et apokalyptisk syn, der aabenbarer kirkens forfald ved det vanslegetede pavedømme og dets overflyttelse til Avignon. De vandrer fremdeles — hun, Statius og Dante efter Beatrice. I gaadefulde spaadomsord forkynder Beatrice kirkens og keiserdømmets gjenreisning — og da Dante finder det gaadefuldt, forkynder hun at Herrens visdom ligger over «den skoles skranker, som du har fulgt og seet dens lærdom». Han ser en bæk skille sig i to løb og spørger hvad det er. Beatrice svarer «Bed Mathilde — i denne tort at hjælpe dig tilrette». Her faar vi først vide hendes navn. Hun svarer, at hun allerede har sagt ham det. Beatrice nævner den som Eunoe og byder hende at føre ham. Glad tager hun ham ved haand, byder Statius at følge. Dante har ikke tid til at skildre, hvor herlig Eunoes vand var at drikke, thi skjærsildens skildring er færdig. Gjenfødt og ren stiger han op af floden, «beredt til op at gaa mod himlens stjerner».

Dette er alt, hvad vi faar høre om denne gaadefulde Mathilde. Her i det jordiske paradys hører hun hjemme som en Beatrices terne. Hun er forudanet i drømmens Lea — skildringen

af de to er fuldstændig kongruent; og derom kan der vel ikke herske tvil: drømmens forhold mellem Lea og Rachel svarer til forholdet mellem hende og Beatrice. Hvem er, hvad betyder da denne syngende, dansende, blomsterplukkende ungmø?

Spørgsmaalet er dobbelt — som stadig hos Dante. Den guddommelige komedies skikkelser er baade historiske og symbolske. Vergil den historiske skikkelse, Æneidens sanger, og tillige symbol for den menneskelige fornuft og sædelighed; Beatrice er Dantes ungdomselskede og tillige symbol for den af Guds naade oplyste fornuft.

Altsaa: Hvem er Mathilde? Og hvad betyder hun?

Jeg skal først nævne de tidligere løsningsforsøg paa denne gaade efter Scartazzinis resumé i hans *Encyclopedia Dantesca*.

Scartazzini siger indledningsvis, at der om Mateldaspørgsmaalet er en hel litteratur, og dog er det ikke løst og vil aldrig løses. Paa spørgsmaalet, hvem Matelda er, har man givet følgende Svar:

Hun er 1) Matelda, grevinde af Toscana eller Canossa, veninde af Gregor 7, saa de gl. kommentatorer. 2) St. Mathilde, Henrik Fuglefængers hustru, mor til keiser Otto I. 3) Mathilde af Hachenborn, benediktinernonne i klostret Hellfta nær Eisleben, død c. 1310. 4) Mathilde af Magdeburg, med tilnavnet Regina, forfatterinde af bogen *Fliessendes Licht der Gottheit* ca. 1250. 5) Donna gentile i Dantes *Vita Nuova*. 6) Monna Vanna, Guido Cavalcantis kjæreste og veninde af Beatrice, nævnt i *Vita Nuova*. 7) «Skjærbret-damen» i *Vita Nuova*. 8) Ingen historisk person, men et symbol.

Om hendes allegoriske betydning er ogsaa meningerne delte. Hun repræsenterer 1) det handlende liv (*vita activa*) — saaledes alle de gamle kommentatorer og en hel del nyere. 2) Kjærlighed til kirken. 3) *Gratia præveniens et cooperans* — den forudgaaende og medvirkende naade. 4) Religionen. 5) den fuldstændige fred (*perfetta pacificazione*). 6) Paradisets sande liv. 7) den filosofiske videnskab. 8) Uskylden, som blev tabt ved syndefaldet. 9) den fuldkomne kjærlighed. 10) det monarkiske princip. 11) den praktiske mystik, medens Beatrice betyder den spekulative mystik. 12) den kirkelige autoritet — sindbillede paa presten. I sin bog om Dante nævner Kraus endnu flere løsninger.

Man kan vel af denne samling forklaringer konstatere, at man fremdeles er i vilderede med figuren og ikke har fundet hverken hvem Matelda er eller hvad hun betyder.

Nu kan der vanskelig tviles paa, at hun skal være symbolet for handlingens liv modsat betragtningens — den gamle middelalderiske modsætning mellem *vita activa* og *vita contemplativa* — det er de to sider af middelalderens livsideal: ridderen og helgenen — det er middelalderens to kulturmagter: borgen og klostret. — Det er i Dantes drøm udtrykt ved de nedarvede middelalderiske allegoriske skikkelser Lea og Rachel. Det forklarer Dantes Lea selv, og der kan ikke være tvil om, at hun svarer til den følgende virkeligheds Matelda; Rachel, der efter middelalderens anskuelse var en herligere repræsentant for et høiere liv, maa da svare til Beatrice. Herom er ogsaa alle Dantes gamle kommentatorer enige; men dette *vita activa* forklarer de igjen hver paa sin maade.

Men denne syngende, blomsterplukkende unge pige synes ikke at være en særlig egnet repræsentant for det virksomme liv; hendes beskæftigelse er jo nærmest en ikke særlig virksom leg. Det fører uvilkaarlig vore tanker bort fra handlingen, det er i ganske andre egne, at vi finder en pendant til hende.

Den blomsterplukkende pige, der mødes alene med ridderen — det er en situation, som er velkendt baade i folkeviser fra de forskellige lande og fra trubadurpoesien og dens efterklang i den italienske poesi før Dante. Det er lige til en typisk, konventionelt poetisk motiv. Uvilkaarlig ved Mateldas optræden drager hun os fra handlingen hen mod digtningen.

Men ogsaa ellers fører hun os hen mod poesien. Da hun har forklaret Dante — paa hans spørgsmaal — det jordiske paradys's indretning, saa tilføier hun af sig selv — og med en undskyldning for, at hun gjør det af sig selv — at her har den guldalder hjemme, som oldtidens digtere drømte om paa Parnas. Paafaldende er det ogsaa, at hun i disse scener stadig optræder sammen med de to digtere, ikke bare med Dante, men ogsaa med Statius. Sammen med dem gaar hun paa vognens venstre side, og da Beatrice byder hende føre Dante til Ennoe, opfordrer hun ogsaa Statius til at følge med.

Hvordan kan nu dette forenes? Efter Dantes udtrykkelige ord skal hun betyde handling. Efter alt hvad hun foretager sig og den maade, hun optræder paa, maa vi nærmest tro, hun skulde betyde poesien. For at forstaa det, maa vi tage Dantes person med i betragtning. For ham var jo poesien hans egentligste handling, hans livs virksomhed, hans store kald. Naar han talte om sin gjerning i verden, da blev det først og fremst hans poesi.

Forstaar vi nu Mathilde som inkarnationen af Dantes egen poesi, da kan vi ogsaa begribe, at hun i disse sange staar ham saa nær, nærmere end Beatrice; hun leder ham ved haanden, hun drager ham gjennem bækkene og staar hos ham, da han er besvimet.

Men Dantes poesi var et med hans elskovstjeneste for Beatrice; hende var hans digte viet. Derfor kan Matelda sige, at hun — som de verdslige dyder — var forudbestemt til at være Beatrices tjenerinde. Og som Beatrices terne optræder hun bestandig, paa hendes befaling dukker hun Dante ned i Lethe og i Eunoe, det er, som hun er her bare for at udføre Beatrices befalinger og intet andet.

Den guddommelige komedies personer er i reglen knyttet til en bestemt plads, enten saa at de der faar sin straf og sin løn eller saa at de har sin bestemte funktion — Cato vogter skjærsildens indgang, Minos dømmer paa helvedstragtens tærskel o. s. v. — Men Matelda har intet saadant at gjøre, og heller ikke fremføres hun som en typisk beboer af det jordiske paradis; det er som endog Dante har betænkeligheder ved at lade hende synge og danse, lege og le her mellem blomsterne paa engen. Stedet — menneskeslegtens første rede — er for alvorligt dertil; hun nævner det selv, og forklarer det ved en henvisning til salmen *Delectasti* (o: salme 92), hvor det staar, at det er godt at danse for herren, at prise hans naade og sandhed paa psalter og cithar med sang. Det er som Dante vil indføre poesien lyse væsen i sit paradis ved denne ytring; poesien faar som et slags ethisk værd og hermed stemmer det at Matelda slutter sig til de fire verdslige dyders kreds; de skal sammen føre ham til Beatrice; men hans syn maa skjærpes af de tre, der skue videre, de kristelige dyder, tro, haab og kjærlighed.

*   *   *

Dersom min antagelse er rigtig, at Matelda skal være en repræsentant for poesien, for Dantes poesi, da er det vistnok umuligt, at hun i virkeligheden er nogen af de Mathilder, man har nævnt. Hverken grevinden af Toscana, keiser Otto den førstes mor eller nogen af de tyske nonner. Ogsaa hele hendes optræden gjør hende vistnok helt forskjellig fra dem¹. Rimeligere er, at

¹ Der er en mulighed for, at hun kan være grevinde M. af Toscana, hvis grevinden staar som eponym for Toscana, toskansk sprog og poesi. Men det er vel neppe meget sandsynligt.

hun skulde være en af Vita Nuovas kvindeskikkelser, men her mangler vi navnet. Naar man har villet nævne Monna Vanna, Guido Cavalcantis kjæreste, er det aldeles urimeligt, at Dante her skal have omdebt hende fra Giovannâ til Matelda. Det kan vel heller ikke være «Donna gentile», da jo denne i Vita Nuova er den, som drager Dantes sind bort fra Beatrices minde. Den antageligste gjætning er her ubetinget Scartazzinis, at det er «donna del Schermo». Men paafaldende er det, at ingen af de gamle kommentatorer kjender en saadan identitet mellem de to, men alle som én mener, at det er grevinden af Toscana.

Skulde man lede efter navnet Mathilde, da, maatte man, om hun skal betyde poesien, vel nærmest søge hende i poesiens verden. Og man kan da ganske sikkert vende sig baade til den ældre italienske poesi og til den provençalske trubadurpoesi. Lige før mødet med Matelda — i slutningen af skjærsildens 26de sang — træffer Dante trubaduren Arnaut Daniel (han er det sidste menneske, Dante mødes med før Drømmens Lea) og han taler til Dante i provençalske vers. Dante har selv været Provençalernes lærling; — Scherillo har eftervist hvor meget i Vita Nuova er dannet efter provençalske mønstre, endog Beatriceskikkelsen, ja, navnet Beatrice for den tilbedte dame har sine forbilleder i trubadurlyriken¹. Og hvor optaget af deres digtning Dante har været, derom vidner ikke bare Dantes lovprisning af dem i hans skrift *De vulgari eloquio* (om det italienske litteratursprog) og andensteds; men en hel række trubadurer kalder hans guddommelige komedie op af graven: Bertrand de Born, Sordel, Folco af Marseille, Arnaut Daniel.

I Bertrand de Borns digtning møder vi en Mathilde, den af trubadurerne feirede Mathilde af Montignac². En anden Mathilde — Richard Løvehjertes søster og Henrik Løves gemalinde — besang han i sine digte under navnet Helena³. Jeg er ikke sagkyndig nok til at kunne udtale mig, om man i trubadurpoesien og den italienske poesi kan finde et nærmere forbillede for Dantes skikkelse. Heller ikke tør jeg sige, at der er nogen afgjørende sandsynlighed for at det er nogen af Bertrand de Borns Mathilder, vi gjenfinder hos Dante — isaafald bliver vel Mathilde de Montignac at foretrække. Men hun staar ganske vist Dantes skik-

¹ Kraus: Dante S. 231 f.

² Diez: *Leben und Werke der Troubadours* 180. Sstedes 211.

kelse adskillig nærmere end de Mathilder, man før har nævnt, og hvad Vita Nuovas kvinde angaar, saa har hun det ubestridelige fortrin, at hun heder Mathilde.

* * *

Mateldaskikkelsens arkitektoniske betydning i Dantes digt som et mellemed mellem Vergil og Beatrice forstaar man uden nogen udlægning. Hun er skillet mellem to verdener; hun gjør deres idealskikkelser naafhængige af hverandre, og derved bliver deres selvstændighed baade rankere og naturligere i sin holdning. Hvorledes skulde vel hedningen Vergil staa overfor det store kristendommens optog, som Dante fører os for øie? Han maatte jo enten omvende sig eller blive trodsig staaende som den hedning, han var. Dante har ikke villet nogen af delene: vistnok er han heltud kristen, og Vergil er som hedning, som inkarnationen af den rent menneskelige fornuft og sædelighed, for Dante en forberedelse til kristendommens livssyn, Beatrices verden. Men i sig selv staar Vergil for ham som en afsluttet, selvstændig idealskikkelse. Og dette store kristendommens optog, det kommer jo i Dantes digt for at indføre hans Beatriceskikkelse med glans: saaledes føler vi i hende en inkarnation af den Guds naades oplysning, som er kristendommens herligste gave til mennesket.

Men Matelda giver ogsaa Dantes egen person i digtet større selvstændighed. Hun viser ham vei, men hun vil ingen ethisk indflydelse øve paa ham, slig som Vergil eller Beatrice. Derfor staar Dante — og maa staa — saa selvstændig her som neppe nogensteds ellers i komedien. Her maa han træffe sit valg, og med det afgjørende valg er indre oplevelser forbundet, som han maa opleve i sin sjæls inderste og i deres fulde styrke. Skildringen af hans anger, hvorledes selverkjendelsen først gjør ham kold og haard, men saa ved »de søde toner fra det høie» opløser sig i smeltende graad, det er en skildring fuld af dyb menneskelig sandhed. Dantes Jeg er her skildret med en livets magt, som gjør disse sange til en af Divina Commedias mest gribende partier. Dantes forhold her paa dette sted overfor den aabenbarelsens Beatrice, der her træder ham imøde, fornemmes som noget intenst gennemlevet; intet under, at man har holdt denne vision for et virkeligt syn. Dante har havt, — det han omtaler i slutningen af Vita Nuova — og i dette optrin har set den modercelle, hvorfra hele digtet har sit udspring.

Men ved Mateldas optræden hæves ogsaa Beatrices skikkelse

paa høide med hvad hun ellers er i digtet. Beatrice er helt ætherisk i sit væsen. Dante fornemmer hende i sit indre uden at se hende. Hun er en aabenbarelse, ingen ydre skikkelse; hun foretager sig ingen ydre handling. Hun fører Dante gennem paradys bare ved at række ham haanden; hæver han sit blik mod hende, føres de opad paa en flugt uden vingeslag, en svæven, som Dante selv ikke aner. Hver stigen føler han bare ved at Beatrice straalere i ny glans. Ogsaa her i det jordiske paradys bliver Beatrice immateriel; den materielle handling udfører hendes terne; Matelda dukker Dante ned i floderne. Beatrice er et rent aandigt væsen, et syn, en aabenbarelse, der ikke kan beskrives, en sjælens løftning i andagt.

Ser vi nu i Matelda inkarnationen af Dantes poesi, faar det hele oprin en dybere og tillige mere bestemt begrænset sandhed. Dante havde i sit skrift Gjestebudet forsvaret sig mod den beskyldning, at han som digter var bleven Beatrice utro. Følte han her sin samvittighed ren, saa kan han her med selvbevidsthed fremstille sin digtning som evig knyttet til Beatrice som hendes terne og som et brødefrit paradysvæsen. Overfor Beatrice staar den som Lea overfor Rachel. Beatrice er den lyskilde, hvoraf Dante øste sin inspiration; i Beatrice bliver digtningen for Dante til beskuelse, løftning, andagt. Men hans kunstneriske virksomhed er en udarbeidelse, en formning, som maa vise sig inspirationens høie flugt værdig; den er Matelda, Beatrices terne. Vistnok synes den Guddommelige Komedies stolte terziner baade ældre og mere majestætiske af væsen end den syngende ensomme pige, der plukker blomsterne paa engen. Men det er i Beatrices billede, at Matelda har faaet sin ungdom.

Er inspirationen hans ungdoms elskede, der straalere i evig ungdom, saa aander ogsaa en strøm af en evig livets vaar gennem hendes ternes, den formende, arbejdende kunsts væsen.

Og denne kunst, hvori han stedse føler sig tro mod Beatrice, den ledsager ham her stedse som hans bedre Jeg. Den vil ikke retlede ham; for den er ikke over ham selv. Men naar han som menneske synker sammen i anger og sønderknuselse, staar den hos ham og siger ligetil *Tiemmi! Tiemmi!* (Led mig! Ræk mig haanden!) og den dukker ham ned i paradysfloderne, hvor al synd slukkes og hvor alt godt i ham faar ny livskraft. Som digter oplever Dante paradysets sødme; i hans digteraand springer frem en kilde med renhed og løftning, idet han som menneske kaster sig til jorden i ydmyg selverkjendelse og tilstaaelse af sin brøde.

Paul Tannery.

F. 20. Dec. 1843, d. 27. Nov. 1904.

At den Mand, hvis Navn staar over disse Linier, var af en usædvanlig Art, fremgaar allerede af den Omstændighed, at han ved sin Død var Directeur for den franske Stats Tobaksfabriker i Pantin, Præsident for Selskabet Pour l'encouragement des études grecques en France, en skattet Medarbejder ved flere filosofiske Tidsskrifter og Medlem af vort Videnskabernes Selskab paa Grund af sine Arbejder over Matematikens Historie.

Paul Tannery var udgaaet fra École polytechnique 1861 og kom strax ind paa den Embedsbane, som han siden gik til Ende. Hans Embedsforretninger levnede ham Tid til videnskabeligt Arbejde, og der er ikke mange, der har forstaaet at udnytte Tiden bedre end han. Hans overordenlige Arbejdsevne og hans ligesaa hurtige som skarpe Opfattelse af Kjernen i et Problem satte ham istand til at beherske meget omfattende Omraader indenfor Philosophien og Videnskabernes Historie. I Midtpunktet for hans Interesse stod vel nok Matematiken. Med ved Siden deraf gaar lige fra Begyndelsen af hans Forfattervirksomhed en levende Interesse for Philosophi, ogsaa den moderne, og hans Forskninger over den græske Matematiks Historie førte ham vidt omkring, ikke blot til de beslægtede Videnskabers Udvikling hos Grækerne, især Astronomiens og i hans sidste Aar Musiktheoriens, men ogsaa til Middelalderens og nyere Tiders Matematik. Han var selvskreven som den bærende Kraft ved Udgivelsen af Fermats og Descartes' samlede Værker. Men han havde ogsaa, for Græskens Vedkommende væsenligt paa egen Haand, erhvervet sig tilstrækkeligt Kjendskab til de gamle Sprog til ikke blot at kunne læse Kilderne i Original, men ogsaa levere Udgaver med fuld philologisk Nøjagtighed; særligt maa nævnes hans Udgave af Diophantos (Teubner 1893—95); desuden havde han forberedt en Udgave af Pachymeres' Encyklopædi, som forhaabenligt engang bliver fuldført. Matematikens Historie i Byzants, der er meget forsømt

og kun kan interessere den virkelige Historiker, ikke Mathematikeren som saadan, beskæftigede ham overhovedet meget.

Hvilken udmærket Læser Tannery var, viser hans talrige Anmeldelser i forskellige Tidsskrifter, særligt i Bulletin des sciences mathématiques; han besad i høj Grad den Evne i Korthed at kunne give et klart Billede af en Bogs væsentlige Indhold og gav altid til af sit eget. Man kunde ikke ønske sig en bedre Recensent end ham.

Men denne produktive Modtagelighed, der for mangen hæderlig Videnskabsdyrker udgjør den hele videnskabelige Bagage, var kun en Side af Tannerys ejendommelige Begavelse; han var i dybeste Forstand en original Forsker. Paul Tannery var saagodtsom den eneste Franskmand, der tog activ Del i det Opsving i Studiet af Matematikens Historie, som for en 30 Aar siden udgik fra Tyskland. Strax hans første Afhandlinger (fra 1876 af, mest i Mémoires de la Société des Sciences og Annales de la Faculté des Lettres i Bordeaux) vakte fortjent Opmærksomhed, og han stod snart i første Række mellem det nyaabnede Omraades Dyrkere. 1882 leverede han saaledes paa Opfordring af H. Diels til dennes Udgave af Simplikios' Commentar til Aristoteles' Physik en Fortolkning af et for Matematikens Historie vigtigt Sted deri. Endel af sine Afhandlinger har han arbejdet sammen i to fremragende Værker: *Pour l'histoire de la science hellène* (Paris 1887), hvori han belyser de ældre græske Philosophers Systemer fra et naturvidenskabeligt og matematisk Synspunkt, og: *La géométrie grecque, comment son histoire nous est parvenue et ce que nous en savons* (Paris 1887), en kritisk Vurdering af vore Kilder til den græske Geometris Historie og en Fremstilling af Geometriens Udvikling især før Euklid. Hertil kom i 1893: *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*, en Reconstruction baglæns udfra Ptolemaios' Syntaxis af de Værker, hvorpaa Ptolemaios bygger, maaske det betydeligste af alle Tannerys Arbejder og i hvert Fald for lange Tider et Hovedværk for græsk Astronomis Historie. Men foruden disse tre større Bøger foreligger der fra hans Haand ikke faa højst værdifulde Afhandlinger, der burde gøres let tilgængelige i en samlet Udgave; mange af dem hører til det bedste, der foreligger paa dette Omraade.

Tannerys tre større Værker beskæftiger sig med Perioder, der ligger forud for den bevarede Litteratur. Det er derfor en Selvfølge, at Hypoteser spiller en stor Rolle deri. Tannery

hørte i den Henseende til de modige Forskere. Men ved sin indtrængende Førstehaandskjendskab til græsk Videnskab var han ogsaa som faa skikket til at slaa Bro mellem Overleveringerne løsevrne Kjendagjæringer, og han var altid klar over Hypotesens Berettigelse og Begrænsning; selv hvor man ikke kan følge ham, hører man altid Gavn og Beløring af at se, hvordan han betragter et Problem. Alt, hvad han har skrevet, er rigt paa ny og originale Synspunkter underbyggede med megen Lærdom og grundigt Arbejde, der ikke har betaget ham Evnen til at se frikt paa et gammelt Problem og opdage ny. Hans Navn vil for bestandigt være knyttet til en Række af de smukkeste og skarpest indsigte Iagttagelser og Opdagelser indenfor Matematikkens Histories

Personligt var Paul Tannery overordenligt elskværdig, med et lyst og livligt Temperament.

I Januar 1903 blev der ved Collège de France en Lærerpøst ledig, som syntes skabt for Tannery, og som han ønskede for at faa mere Tid til videnskabeligt Arbejde ved at blive fri for sine Embedsforretninger, der efterhaanden lagde stærkere og stærkere Beslag paa ham; det var et Professurat i Histoire générale des Sciences. Tannery blev indstillet baade af Collège de France og af Académie des Sciences, men Ministere fortrak den Mand, der var indstillet som Nr. 2. Han har i den Anledning i Frankrig fra competent Side offentlig maattet høre adskillige ubehagelige Sandheder, og i Udlandet har det him alle Sagskyndige vakt Forbavselse, at den franske Regering ikke havde Brug for den Mand, der ikke blot i Frankrig men i hele Vorden for Tiden var den eneste, der virkelig var i stand til at have Competence at foredrage Videnskaberne Historie i den hele Verden. Og med Forbavselse hører der ogsaa en Ager, Historikere, Tannery, som led af en Lærerpøst, som sig selv en god Beherskethed Tilværelsen meget mere, og som har en dybt betænksom Opmærksomhed har den fremkaldt, naar det er om muligt for tidligt berøver Videnskaberne en fremragende Kendskab som han heller ikke andet end ved en gunstig Omstændighed er medens ellers omkring i Europa findes et i den videnskabelige store meder Indevener for alle disse og videnskabelige Kendskab Undervisningsministeren i den videnskabelige Kendskab des Sciences vist at berøver den Mand en fremragende Kendskab som vist Kjendskabet til den videnskabelige og historiske oplysning

P. Tannery

Anmeldelser.

Libanii opera. Recensuit *Richardus Foerster*. Voll. I—II. Lipsiae 1903—1904, Teubner. IX + 535 + 572 pp.

Det er et længe næret Savn, som nu er ved at blive udfyldt ved Førsters Udgave af Libanios. Thi hidtil har man maattet søge helt tilbage til Reiske for at finde en Udgave af Libanios's Taler (1784—97), og Brevene have endda ikke været udgivne siden 1738. Men nu er der ogsaa Udsigt til, at en samlet Udgave snart vil foreligge, takket være den overordentlige Flid og Energi, som Førster har lagt for Dagen. Thi det er et uhyre Arbejde, som har maattet udføres. I Fortalen fremsættes der nogle talende Tal: Antallet af de enkelte opbevarede Skrifter og Breve af Libanios overstiger 2000, og af Haandskrifter findes der henved 500, som alle ere blevne undersøgte enten af Udgiveren selv eller af hans Medarbejdere, hvoraf der opregnes 64 fra de forskjelligste Lande. Men først efter at Førster havde brugt 35 Aar til at skaffe hele Materialet tilveje, har han paabegyndt selve Udgivelsen. Derved er han da ogsaa bleven i Stand til at love, at de følgende Bind ville kunne udkomme Slag i Slag. Det bliver nok en statelig Række.

De to første Bind indeholde tilsammen 25 af Libanios's Taler. Først kommer Talerens egen Levnedsbekræftelse, dernæst nogle Smaataler, rettede mod Misundere, og en Lovtale over Artemis, saa nogle mindre Taler af væsentlig ethisk Indhold og en lang Lovtale over Antiochia. Af Talerne i 2det Bind ere de fleste rettede til Kejser Julian eller handle om ham, saaledes den store *Ἐπιτάφιος*, der skildrer hele Julians Liv; derefter følge nogle Taler, der dreje sig om et Oprør i Antiochia under Kejser Theodosius, og endelig en Tale af ethisk Indhold (*περὶ δουλείας*). Desværre har Udgiveren paa enkelte Punkter brudt med den overleverede Ordning af Talerne, hvorved der let kan komme Forvirring i Numereringen.

Udgaven er indrettet paa den Maade, at der foran hver Tale gives en Oversigt over alle de Haandskrifter, hvori den er overleveret, og første Gang et Haandskrift forekommer, gives der en fuldstændig Beskrivelse af det med Opregning af alle de Skrifter, som det indeholder. Der er stor Forskjel baade paa Antallet af Haandskrifter for hver enkelt Tale og paa Antallet af de Taler eller andre Skrifter af Libanios, som hvert enkelt Haandskrift indeholder. Naturligvis ere ikke alle Haandskrifter blevne fuldt kollationerede, men der er dog anstillet saa grundige

Undersøgelser af dem, at Udgiveren har dristet sig til at opstille et Stemma ved hver enkelt Tale — forskjelligt for de forskjellige —, hvorefter han har afgjort, hvilke Haandskrifters Varianter der burde optages i Apparatet. I denne Henseende ere hans Erklæringer dog noget kategoriske; forhaabentlig ville de lovede «Epilegomena» give de fornødne Beviser.

Overleveringen maa gjennemgaaende siges at være god, men der findes naturligvis i Haandskrifterne en Mængde Smaavarianter, som Udgiveren har været meget liberal med at anføre, saa at Apparatet paa mange Steder er svulmet stærkt op. Selvfølgelig har den grundige Undersøgelse af Haandskrifterne gjort det muligt paa mange Steder at forbedre Texten (f. Ex. XI 50: *μήμην* for *γνώμην*). Med Konjekturen har Udgiveren været varsom, men han har dog ikke skyet dem (f. Ex. I 192: *ποθεινότερον* for *δεινότερον*. I 238: *σοφρονίσαι* for *φρονήσαι*, IV 1: *ὑπερφρονεῖν* for *φρονεῖν*, XIX 19: *πόλει* for *βουλῆ*, XX 14: *ταραχῆς* for *ἀρχῆς*). I orthographiske Smaating har han holdt sig nær til Haandskrifterne; om han burde have optaget den besynderlige Dualisform *πόλεων*, som ikke engang har særlig god haandskriftlig Autoritet for sig (f. Ex. XI 203), er dog yderst tvivlsomt. XI 59 findes Førmerne *ναόν* og *νεών* lige ved Siden af hinanden, uagtet mange Haandskrifter paa begge Steder have *νεών*.

Udgaven indskrænker sig ikke til at være en rent kritisk Udgave, men er ogsaa forsynet med en rigelig Mængde af Kildesteder og Parallelsteder. Disse vidne om en uhyre Belæsthed hos Udgiveren, ikke alene i Libanios's egne og hans Samtidiges Skrifter, men ogsaa i de gamle Klassikere, som Libanios idelig hentyder til. Men det er dog ikke altid klart, hvad Udgiverens Mening har været med at anføre saadanne Steder. Ofte har hans Formaal været ved Anførelsen af et Parallelsted at give Læseren en Vejledning til Forstaaelsen, hvilket man maa være i høj Grad taknemmelig for; men hvad er Meningen, naar der et Sted, hvor Sagnet om Phaethon berøres (XVIII 181), gives en Henviisning til Plat. Tim. p. 22 C? Er det til Oplysning for Læseren, eller menes der, at Libanios har sit Kjendskab til det nævnte Sagn netop derfra? Man maa unægtelig forbausnes ikke alene over de utallige Hentydninger til Steder hos ældre Forfattere (Platon, Demosthenes o. s. v.), som findes hos Libanios, men ogsaa over, at Udgiveren har opdaget dem. Men til andre Tider maa man spørge, om der virkelig ogsaa foreligger en saadan Hentydning. Naar Libanios I 192 bruger Vendingen *παρά γε ὀρθῶ κριτῆ*, er det saa afgjort, at han har tænkt paa, at Herodot engang (III 160) har sagt *παρά Λαρείῳ κριτῆ*? Eller er I 194 *χωρήσειν εἰς σπονδάς* virkelig paavirket af Eur. Phoen. 443 f. (*εἰς διαλλαγὰς ὅδε χωρεῖ*)? At *κῆδος συνάρασθαι* (XI 55) kan være et Laan fra Thuk. II 29,3, er rimeligt nok, men at *τὸ χροῖμα τῶν*

λόγων (XI 192) skal stamme fra Plat. Theæt. p. 209 E, er mindre afgjort. Endnu mere tvivlsomt turde det være, om ἄξιον ζῆν (XXIV 4) er et Laan fra Plat. Krit. p. 53 C.

Af saadanne Steder kunde der endnu nævnes mange, men der er ingen Grund til at fremsætte flere Smaaindvendinger overfor en Udgave, der maa modtages med Taknemmelighed, og hvis Fortsættelse maa imødesees med Forventning.

Hans Ræder.

Hugo Pipping, Nya gotländska studier. Göteborg 1904, Wettergren & Kerber. 24 S.

I «Göteborgs högskolas årsskrift» for 1904 (IV.) har den skarpsindige forsker H. Pipping udgivet en afhandling med ovenstående titel. Den består af en række tekstrettelser og forklaringer til Gutalag og Gutasaga, samt handler om forholdet mellem de to håndskrifter, som Gutalag findes i, og endelig om *i*-omlyden. Forf. konstaterer bl. a. et *ai* i Gutal. = isl. *ei* i betydning «altid», et *tta* = «tå», forholdet mellem *huar* og *huer* i Gutas. m. m. Han viser, at Schlyters behandling af udtrykkene *linda gyrt* og *gyrþlu gyrt* er urigtig; Schl. vilde ombytte ordene *linda* og *gyrþlu*, idet han antog, at *linda* kun kunde betegne det kvindelige bælte; bægge udtryk skal betegne henholdsvis mand og kvinde (mandkøn og kvindekøn). Pipping viser på en overbevisende måde, at Schl. har uret, at teksten er rigtig, at *linda gyrt* netop betegner mandkønnet. På alle punkter synes P. at have ret undtagen måske i sin forklaring af *staþ* (Gl. K. 36) = strandbred. Dette vil han identificere med gotisk *staþ = kyst imod Schlyter, der antog masc. *staþr*, medens Bugge identificerer ordet med isl. *støð* (*støðvar*), hvilket også ligger nærmest. En form *ambætnu*, hvor man har haft vanskeligt ved at forklare æ, påvises at bero simpelthen på en fejllæsning.

Denne række af bemærkninger slutter med en smuk tekstrettelse til Gutasaga k. 1 (*ain niþ* f. *ai miþ*). — I stykket om *i*-omlyden vender forf. sig særlig imod E. Tuneld (i Arkiv t. nord. fil XIX), navnlig med hensyn til den finske form *karilas*. Imod disse bemærkninger har Tuneld igen skrevet en afhandling i det næstsiddste hefte af Arkiv. Jeg skal ikke her komme nærmere ind på den indviklede sag, men blot henlede opmærksomheden på denne polemik.

I august 1905.

Finnur Jónsson.

Ad Plauti Asinariam.

Scr. Carolus Thulin.

I. V. 96 Demaenetus. *Qua me, qua uxorem, qua tu seruum
Sauream*

Potes, circumduce, aufer: promitto tibi

Non offuturum, si id hodie effeceris.

Libanus. Iubeas una opera me piscari in aere

† Venari autem rete iaculo in medio mari

[*obfuturum* Festus 198 M., sit D¹ E, si B D², si id Festus. 99—100 om. Festus, qui adfert 96, 98, 101. *rete* om. E. *in medio* B D.]

Leo ad h. l. «Recte opponi videtur tantum *venari autem in medio mari*; nec tamen facile dixeris quae verba *rete iaculo*, ut interpolatum sit, expulerit». Haec enim verba *rete iaculum* de vero piscatu Plautus adhibet: Truc. 35 *Quasi in piscinam rete qui iaculum parat*. Quae si servantur, ut inconsiderate fecit Ussing, plane nihil restat ridiculi vel perversi, quod tamen sine dubio exprimere voluit Libanus. *Iaculum* servari potest, *rete* omnia corrumpit. Sed eo deleto cum cod. E duobus hiatus versus laborat. — At non solum in verbo *rete* vitium latet; etiam verbum, quod praecedit, *autem* offendit, cum *aut* exspectemus. Haec duo verba simul corrupta facile omnia explicant. Orta enim sunt *autem rete* ex *aut tereti*. Quod si scriptum erat *autereti*, librarius facile signum duplicationis pro signo litterae *m* accipiens *autem* finxit. Sed cum intelligeret a verbo *autem* versum non incipere posse, *venari* audacter in initium transposuit. Legendum igitur est:

v. 97 *Iubeas una opera me piscari in aere,
aut tereti iaculo venari in medio mari.*

Ad *tereti* cf. Festus p. 363. Liv. 21, 8, 10 *hastili—tereti*. Verg. Aen. 7, 665 *mucrone tereti*. Fortasse servandum est *terete* ne quid mutemus.

Langen, Plaut. Beitr. p. 82 haec protulit:

— *piscari in aere*

Reti, iaculo autem venari in medio mari.

Sed non erui potest, cur adeo temere verba transposita sint.

II. V. 64 *Omnes parentes, Libane, liberis suis,
Qui mi auscultabunt, facient † obsequellam*

Item Nonius 215 M. (nisi quod etiam vitiose *faciunt*), qui *obsequellam* vindicat et huic loco et quattuor aliis: Turpili duobus, Sallustii uni (Hist. II 7, 8), Afranii uni. *Obsequentiam* nostro loco substituerunt Gruter Scaliger Bentley Goetz et Loewe, omnibus locis substituerunt Bothe (Emend. Non. Rh. Mus. V) et Havet (Mélanges Graux p. 805). Neutrum credibile. Nihilo probabilior coniectura Acidalii: *obsequellam* <eam> = in ea re, aut audax illa Leonis:

*omnes parentes, Libane, facient liberis [suis],
qui mi auscultabunt, obsequellam* <amantibus>.

Ortum esse credo vitiosum verbum *obsequellam* ex *obsequell(ul)am*. Nam et sententia ipsa hanc subridiculam formam deminutivam commendat («ein wenig Nachsicht») et similes voces deminutivae paulo infra, in eiusdem fabulae v. 223, reperiuntur: oratione *vinnula venustula* (cf. 667 *agnellum haedillum* etc.). Nonius qui omnia verbi *obsequella* exempla colligere voluit, hunc quoque versum Asinariae attulit, sive quod codex eius iam corruptus erat, sive quod parvam discrepantiam formae deminutivae non respexit.

III. V. 45 Demaenetus. *Cur hoc ego ex te quaeram aut cur
miniter tibi,*

48 *Propterea quod me non scientem feceris?*

Aut cur postremo filio suscenseam

Patres ut faciant ceteri? — Libanus. Quid istuc novist?

Demiror quid sit et quo eadat sum in metu. —

52 Dem. *Equidem scio iam, filius quod amet meus*

Istanc meretricem e proximo Philaenium.

Estne hoc ut dico, Libane? Li. Rectam instas viam.

Duae res in hac parte offensioni fuerunt: verbum *hoc* in v. 45 et structura periodi v. 52 *equidem scio iam filius quod amet meus*. Nam *hoc* explicatione eget, neque credi potest, Plautum sine causa scripsisse: scio *filius quod amet* pro *filium amare*. Sed hae duae offensiones, siquidem ea iungimus quae cohaerent, ipsae inter se tollunt. Nam quamvis multa intercedant, *hoc* verbis demum v. 52 *filius quod amet* explicatur. Diligenter autem observandum est, verba Libani 50—51 seorsum et tacite dicta esse neque Demaeneti sermonem interrumpere. Et paren-

thesis fere loco sunt, quae post *quaeram* vv. 45—50 Demaenetus ipse addidit, ut ambagibus rem praepararet prius quam eloqueretur. Sed etiam in eis sententiis subauditum vivit illud *hoc*: (*hoc*) *scientem* et (*hoc*) *suscenseam*, et tota periodus 45—52 continetur his sententiis, quae proxime inter se respondent: *cur hoc ego ex te quaeram?* (v. 45) et *equidem scio iam* etc. (v. 52): «Warum sollte ich denn dich darüber fragen? — — Ich kenne es schon selbst, dass nämlich — —».

En habes, cur non accusativum cum infinitivo sed *quod* explicativum Plantus elegerit. Exempla conferamus similia.

Poen. 547 *scitis*¹, *rem narravi vobis, quod vestra opera mihi opus siet.*

Verba, quae intercedunt, *rem narravi vobis*, effecerunt, ut post *scitis* sequeretur *quod* pro acc. c. inf. Nam, ut nunc est, sententia illa *quod*—*siet* non minus substantivum *rem* explicat, quam verbo *scitis* subiungitur. Item res se habet

Bacch. 1008 *tantum flagitium te scire audivi meum,
quod cum peregrini cubi uxore militis.*

Eadem vice qua in his exemplis *rem* et *facinus*, in As. 45—52 fungitur verbum *hoc*: ‚quod explicativum‘ post ‚scio‘ ‚audivi‘ adhibitum est, quia praecedunt determinativae illae voces.

Coniunctivus autem in Poen. 547 *quod* — *siet* post *scitis* — *narravi* sine dubio obliquus est, ad rem narratam se referens, ut post *audivi* in

Truc. 382 *Sed quod ego facinus audivi adveniens tuom,
quod tu hic me absente novi negoti gesseris?*
[382 *quod* A. *quid* P. *negoti* A. *negotiis* P.]

ubi *gesseris* idem est quod *gessisse narraris*. Quare etiam in As. 52 post *scio* = *audivi* vel *mihi narratum est* obliquum coniunctivum accipere licet: *quod* — *amet*: «er sei verliebt», «er soll ein Verhältnis haben».

Leoni igitur non possum assentiri, qui credere videtur ‚quod cum coniunctivo‘, etiamsi nulla sit ratio obliqua, nulla vox determinativa, ubivis post verbum *scio* adhiberi posse. Nam Mil. 893 *Dum nescientes quod bonum faciamus, ne formida* ita explicat:

¹ Sic malim interpungere quam cum Leone *scitis rem, narravi vobis.*

«dum (faciamus) nescientes bonum nos facere», cum ita sit interpretandum: «Dum nescientes (sc. nos bonum facere) quod bonum (= aliquid boni) faciamus».

Coniunctivum quidem scite explicat Blass Rh. Mus. 1882 p. 151 sq. verba *equidem scio iam* Libano secum loquenti attribuens et haec coniungens

49 *Aut cur postremo filio suscenseam,
patres ut faciunt ceteri, —
— —, filius quod amet meus — —?*

Eiusmodi enim coniunctivus assimilationis praecedit

45—8 *cur miniter tibi, Propterea quod me
non scientem feceris?*

Sed nexum sententiarum hac via corrumpit. Nam Demaeneti, non Libani, esse verba *equidem scio iam*, et ex interrogatione quae sequitur *Estne hoc ut dico, Libane* concludere licet et ex eo quod supra demonstravi, proxime inter se respondere 45 *Cur hoc ego ex te quaeram?* et 52 *Equidem scio iam*.

Anmeldelser.

Otto von Friesen, Om runskriftens härkomst. (Ur: Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala förhandlingar 1904—1906.) Uppsala 1904, Akad. boktr. III + 55 S.

Siden Wimmers formelt og reelt mesterlige undersøgelse fra 1874 over runeskriftens oprindelse og den forøgede udgave af samme arbejde *Die Runenschrift* 1887, er der vel fremkommet en række spredte bidrag til runeskriftens historie, deriblandt vel også et og andet værdifuldt, som f. eks. v. Grienbergers forskellige studier. Men det allermeste har kun bidraget til at bringe forvirring på punkter, hvor Wimmers sikre fremstilling synes at give fuld klarhed, og resultatet har da også været det, at et stort flertal af kompetente forskere har sluttet sig til Wimmer og betragtet grundspørgsmålet om runeskriftens oprindelse som afgerende og uomstødeligt løst. Det er det resultat, som af Wimmer i *Die Runenschrift* s. 176 udtrykkes således: das runenalphabet ist nach dem lateinischen alphabete frühestens am ende des zweiten oder zu anfang des dritten jahrhunderts nach Chr. bei einem der südlich wohnenden germanischen stämme (natürlich an einer einzigen stellen und — können wir wohl getrost hinzufügen — von einem einzigen manne) gebildet, und es hat sich von dort aus allmählich zu den andern nahverwandten stämmen verbreitet.

En af grundene til, at Wimmer har fået et så betydeligt flertal for sin opfattelse af selve runernes opkomst, er sikkert den, at han i det samme skrift med overbevisende skarpsindighed og kraft har afgjort en række andre vigtige spørgsmål vedrørende ældre nordisk sprog; med hensyn til selve runeskriften rammede han en forsvarlig pæl gennem de forskellige fantasier om skriftens ælde og mulige afstamning fra østerlandske alfabeter; han påviste med en til vished grænsende sandsynlighed, at runeskriften kun middelbart har noget med fönikiske skrifttegn at gøre, men direkte var afhængig af sydeuropæiske, latinsk-græske forbilleder, og han beviste uigendriveligt, at det nordiske runealfabet på 16 tegn er en organisk udvikling og indskrænkning af det fællesgermanske ældre på 24 tegn. Man var i beundring herover tilbøjelig til at overse svagheder i bevisførelsen for visse runeformers opståen og

til at glemme, hvad Wimmer ingenlunde selv gjorde, at der var slemme uløste vanskeligheder tilbage. Wimmer regner helt hypotetisk med, at gallerne i Norditalien kunde være mellemmand, der havde lært den pågældende sydgermanske stamme det latinske alfabet at kende. Men hvorledes forklares så det forunderlige forhold, at goterne og nordboerne har de ældste runemindesmærker, efter alle kyndiges overensstemmende datering meget ældre end vestgermanske indskrifter. Wimmer regner altså faktisk med en østlig-nordlig udbredelse af runerne tidligere end den nordlig-vestlige; dette har formentlig også mer eller mindre bevidst været medvirkende til hans datering af de ældste nordiske mindesmærker, som efter hans mening er adskilligt yngre, end arkæologiens betydelige mænd mener.

Som allerede fremhævet, stod Wimmers opfattelse i det væsentlige urokket trods forskellige angreb og kritiske forsøg. Det vakte derfor stor opsigt, da Bugge ved det femte nordiske filologmøde i Kristiania 1898 holdt et foredrag om runeskriftens oprindelse, hvori han — ifølge hans eget referat, der er meddelt hos v. Friesen i forordet — blandt andet hævdede, at det første germanske folk, som havde brugt runerne, var goterne i det sydøstlige Europa, og at runeskriften fra goterne var kommet til nordboerne og uafhængigt deraf ad en anden vej til de vestgermanske folk på fastlandet og fra dem igen til angelsakserne, og at runeskriftens tegn dels stammede fra latinske bogstaver, dels fra græske. Begge disse hovedsætninger belystes med en række grunde, og der udtaltes helt forbavsende hypoteser om tid, sted og omstændigheder for runeskriftens tilblivelse; men den geniale norske forskers tanker blev kun kendt for en større kreds gennem et meget kortfattet referat i mødets forhandlinger.

Det første på en sammenhængende bevisførelse hvilende bidrag til at løse spørgsmålet om runeskriftens oprindelse ad andre veje end Wimmer bliver da nærværende lille skrift af den unge alvorlige og skarpsindige svenske forsker. Otto v. Friesen er enig med Wimmer i ikke få af de bærende udgangspunkter; han anerkender, at *W̃*. har bevist, at runealfabetet på de 24 tegn er ældst, at disse er opstået med sydeuropæiske, ikke med fønikiske forbilleder, og at runealfabetet utvivlsomt har hentet visse af sine tegn fra det latinske alfabet. I modsætning til forgængeren hævder han derimod, at runeskriftens oprindelse ikke skal bestemmes ud fra et enten græsk eller latin, men fra et både græsk og latin, og, efter hans mening, har *W*. ikke for alvor undersøgt

denne mulighed; fremdeles at kursivskriften sandsynligvis har spillet en større rolle som forbillede end den litterære skrift og indskriftstilen (W. udleder jo runerne fra de romerske kapitalbogstaver), da det vel var forretningsmænd o. l., som var formidlere; endelig giver han i modsætning til W. arkæologien det afgørende ord, når tidsbestemmelser og kulturstrømninger i jernalderen skal bestemmes; de sproglige vidnesbyrd kan her på grund af deres knaphed først komme i anden række. Ved denne sidste påstand nærmer vi os udgangspunktet for hele v. Friesens undersøgelse. Denne ér nemlig fremkaldt af Dr. Bernhard Salins bog *Die altgermanische Thierornamentik*. I denne bog — som anm. kun kender fra v. Friesens referat — udvikles og begrundes ved undersøgelse af oldsagsfundene, at en germansk kultur i det andet århundrede efter Kr. udbredte sig paa den nordlige og nordvestlige kyst af det sorte hav og i de tilgrænsende egne af det nuværende russiske rige. Denne germanske kultur er godtgjort ved fund, som med sikre kendetegn skilles både fra slavisk og keltisk; men den holder sig ikke lokaliseret til de egne, hvor den først er opstået, den forskyder sig i nordvestlig retning op mod det sydøstlige hjørne af Østersøen, hvor vi finder den i Østpreussen allerede omkring 200 e. Kr. Omkring 350 sker der imidlertid en afbrydelse af denne forbindelse mellem Sortehavet og Østersøen; de germanske oldsager forsvinder mod øst, medens de stadig optræder talrigt ved den sydvestlige kyst af Østersøen, i Danmark, Norge og delvis Sverige, hvilke egne lige så fuldt som de østlige har været under indflydelse af den germanske sortehavs-kultur. Grunden til denne spaltning er efter Salins mening slavernes fremstød i vestlig retning fra deres oprindelige bolig nordøst for Karpaterne, og følgen af dette fremstød blev igen, at den sydøstlige og den nordvestlige germanske kulturgruppe nu trods oprindelig lighed udviklede sig videre uden gensidig påvirkning. Vel sagtens under tryk fra hunnernes side breder sortehavsgermanerne sig med vestlig retning over den nordlige del af Balkanhalvøen, Ungarn, Alpelandene, Italien og Frankrig i slutningen af 4. og begyndelsen af 5. århundrede. Samtidig får den nordvestlige kulturgruppe med Hannover og tilgrænsende egne som midtpunkt en original udvikling og breder sig dels mod vest til England, dels mod syd over Rhinlandene mod alperne, hvorved de to germanske strømme atter kommer til at møde hinanden. Nu er det utvivlsomt, at runerne først optræder inden for de her nævnte kulturstrømme, og det falder da straks i øjnene, når man f. eks. følger Wimmers datering af ind-

skrifterne med de ældre runer, at de ældste findes i den nordgående kulturstrøm, hos sortehavs- og hos østersøgermanerne, de yngre i den fra Hannover udgående bevægelse mod vest og syd.

Her kunde det nu synes påfaldende, hvorfor ikke den gotiske bevægelse mod vest bragte kendskabet til runeskriften med sig. Salins svar herpå er, at Wulfilas virksomhed i Mæsien i det 4. årh. forhindrede dette; det var hans for bibeloversættelsen dannede alfabet, der trængte igennem hos goterne, og som disse førte med sig under deres fremstød mod vest. Med hensyn til runeskriftens oprindelse bliver den lære vi på forhånd kan drage af Salins arkæologiske undersøgelser, at vi for at efterforske runernes oprindelse må have vor opmærksomhed henvendt på sortehavslandene. — v. Friesen slutter sig uden forbehold til denne ad arkæologisk vej fundne stedbestemmelse for runeskriftens tilblivelse. Gennem en kritik af de hidtidige kronologiske angivelser om de gotiske runemindesmærker og runeindskrifter fra de danske mosefund — hvor der som bekendt er ret stor uenighed mellem svenske arkæologer, Montelius, danske, Sophus Müller, og sprogforskere, Wimmer — kommer han til følgende tidsbestemmelse for runernes opståen: ca. 200 efter Kr., et resultat, der falder sammen med Wimmers, som ganske vist hviler på helt andre forudsætninger. Ud fra samtlige foreliggende omstændigheder, Wimmers, Bugges og Salins undersøgelser, hævder da v. Friesen, at germanerne i det 2. eller 3. årh. e. Kr. i landene nærmest nord og nordvest om det sorte hav under stærk påvirkning fra den klassiske kultur også har lært bogstavskriften at kende. Tager man nu hensyn til, hvad vi ved om goterne, kan det næppe være tvivl om, at det er dem, der ved Sortehavet har tilegnet sig bogstavskriften, ydermere da alle er enige om, at goterne på Wulfilas tid kendte runerne, der jo har haft indflydelse på det wulfilanske alfabet.

Det er vanskeligt at sige, om hele denne udvikling virkelig kan holde stik for en nærmere sagkyndig prøvelse. Af afgørende vigtighed vil det her først og fremmest være, hvor stor beviskraft man kan tillægge den forhistoriske arkæologiske tids- og vandringsbestemmelser. Efterhånden har denne videnskab vel fået materiale nok og undersøgelsesfasthed nok til at bestemme typer og disses stedlige forekomst og ud fra dette at sandsynliggøre vandringer og kulturstrømninger. Jeg ser dog ikke rettere, end at Wimmers grundsyn stadig slår bedst til: en sproglig tids- og stedsbestemmelse, som der kan gives gode grunde for, levner mindre plads

for vilkårlighed og gætning end en udelukkende arkæologisk bestemmelse. Lad os blot tænke på, hvilke fortvivlede resultater med hensyn til germansk etnografi O. Bremer har fået ud af det arkæologiske materiale. På den anden side skal det ikke nægtes, at Salin — v. Friesens teori har en højst tiltalende forhåndssandsynlighed ved sit på én gang vide udsyn og ved på en anskuelig måde at løse to af runeproblemets største vanskeligheder: goternes tidlige kendskab til runeskriften og den påfaldende omstændighed, at de ældste nordiske runeminder er ældre end vestgermanernes.

Mod v. Friesens næste påstand kan der næppe rejses afgørende indvendinger, den nemlig, at goterne ved det sorte havs nordkyst i det pågældende tidsrum havde lejlighed til at komme i berøring både med hellenistisk og romersk kultur. For det første punkts vedkommende er sagen vel utvivlsom; sortehavslændene droges jo mange århundreder før den kristne tidsregning ind i den græske kultursfære og blev der langt op i den byzantinske tid. Og det romerske fremstød mod Dacien, hvor meget eller hvor lidt det end har betydet, godtgør i hvert fald, at der var mulighed for romerske kulturstrømninger ved Sortehavet omkring 200 e. Kr. Men at den græske kultur var overvældende i disse egne har jo dog al sandsynlighed for sig. Ganske uvilkårligt tvinges v. Friesen da i retning af runealfabetets væsentlig græske oprindelse; at der er forbindelse med det græske alfabet finder han på forhånd fremgår af to karakteristiske ejendommeligheder ved runeskriften, runernes navne med selvstændig glosebetydning — der jo ikke kendes i latin — og «stavelsetegnet for η », der umiddelbart efterligner det græske $\gamma\gamma$. På det første punkt lægger som foran angivet også Bugge stor vægt; men går det an uden videre at slå fast, at ng -runen har lyd-værdien $\eta + g$ og så ydermere bygge en vigtig påstand derpå? Wimmer opfatter jo vedblivende denne rune som tegn for ganenasal, altså som konsonant — ikke som 'stavelsetegn', og selv om v. Friesen med støtte hos Bugge, v. Grienberger o. a. tør hævde, at der ofte skal læses j , hvor W. læser η , må det bestemt hævdes, at denne sag ikke kan betragtes som uomtvistelig. Det er ret forbløffende, så længe der ikke foreligger fyldig redegørelse, at se dette punkt anført som et apriori-bevis for runeskriftens forbindelse med det græske alfabet, samtidig med at Wimmer Die Runenschrift s. 116 drager den stik modsatte slutning af ng -runen.

På den anden side må jeg indrømme, at hvis vi kan tiltræde den nye opfattelse af sted og tid for runeskriftens opståen, vil

alene dette, støttet af rune-navnene, gøre det sandsynligt, som v. Friesen siger, «att i runraden ingå såväl latinska som grekiska tecken»; ti også efter v. Friesen mening har Wimmer en gang for alle godtgjort, at runerne for *f* og *h* udgår fra det latinske alfabet.

Efter denne almindelige indledning, som jeg foran kort har gengivet grundtanken af, går forf. i resten af sit skrift over til en redegørelse for de enkelte runers herkomst. Resultatet af denne granskning sammenfatter han s. 45 således:

- 1) femten runer udgår med sikkerhed eller sandsynlighed fra det græske alfabet;
- 2) fem runer kan afledes af det græske eller det latinske alfabet;
- 3) fire runer stammer med sikkerhed fra det latinske.

En nærmere granskning af disse forhold viser, at det latinske alfabet ved dannelsen af runeskriften kun er blevet anvendt i to tilfælde, nemlig hvor et tilsvarende runetegn savnedes i græsk eller for at undgå sammenfald med et andet runetegn. Heraf drager forfatteren da den slutning, at også de fem runetegn, der efter hans mening med lige stor sandsynlighed kan udledes af begge alfabeter, i virkeligheden udgår fra det græske.

Hovedresultatet bliver da, at tyve runer stammer fra græsk og fire fra latinsk alfabet.

Af enkeltheder fremhæves:

Runerne for *a*, *i*, *b*, *s*, *t*, *k*, *m*, kan utvivlsomt lige så let udledes af det græske som af det latinske alfabet; på den anden side forekommer det mig afgjort at *n*- og *l*-runen lettest udledes af det græske. v. Friesen er enig med W. om, at runerne *f*, *h*, *r* og *u* har latinsk oprindelse, kun at han afleder den sidste af latinsk *o*, ikke af *u(v)*. Det går med stor lethed at aflede *e*, *ē* og *o* af græsk *η*, *ε* og *ω*; vanskeligere er forholdet ved runen for *w* (lat. *u* eller gr. ligatur for *ει*), *γ* (lat. *g* eller forkortelse af gr. *ov*) og *ḫ* (der kun i ringe grad ligner forbillederne). Gane-nasalrunen betragtes udelukkende som tegn for *ηg* (stavelse-tegn) og sættes udendvidere = gr. *γγ*; her må der rigtignok energisk mindes om, at forholdet mellem *j*- og *ng*-runen er meget omtvistet, og om Wimmers særstandpunkt. Men størst diskussion vil sikkert v. Friesens sidste ligninger volde, nemlig at:

runetegnet for	<i>d</i>	=	gr. <i>θ</i>
—	-	<i>g</i>	gr. <i>ζ</i>
—	-	<i>ḫ</i>	gr. <i>φ</i>
—	(slutnings)	R	gr. <i>ψ</i>

I første øjeblik studser man over de dristige sammenstillinger, der ganske vist støttes ved overensstemmelsen mellem de sammenlignede former. Og det må indrømmes, at v. Friesens udvikling her som overalt er velgrundet og ledsaget af et godt gennemtænkt bevismateriale. Mest påfaldende forekommer det mig, at oldnordisk $\bar{p}$ skulde stamme fra græsk φ ; der er ganske vist, som v. Friesen fremhæver, akustisk lighed og derved mulighed for forveksling mellem de to ustemte hæmmelyd; men gotisk har jo netop nøje holdt dem ude fra hinanden; medens andre germanske, deriblandt de nordiske sprog har overgangen $\bar{p}l > fl$, har gotisk den oprindelige lyd, men ikke desto mindre skulde det bruge tegnet for en græsk f -lyd til at udtrykke sit $\bar{p}$!

I bogens slutning berører forfatteren spørgsmålet om runernes rækkefølge — den fra mellemjernalderen kendte behøver jo ikke at være den oprindelige — og om deres forhold til Wulfilas gotiske alfabet; dette opfatter han nærmest som en grundig reform af runealfabetet i den nøjest mulige tilslutning til samtidens græske skrift; derved bliver altså det wulfilanske alfabet en vigtig kilde til vort kendskab til runerne i deres ældste tidsrum; endelig tales der kort og hypotetisk om runernes ældste historie. Her som overalt findes der interessante udtalelser og synspunkter, men sikkert også meget, hvorom der foreløbig intet kan siges med sikkerhed.

Otto v. Friesens bog fortjener at læses af alle, der er interesserede i den nordiske sprogforskning, og der kan næppe være tvivl om, at den betegner en ny mærkepæl i runologiens historie og vil fremkalde en forhåbentlig frugtbringende drøftelse mellem de specielt sagkyndige paa det svære område, hvor dens undersøgelse bevæger sig. Man føler sig ligefrem imponeret af den koldblodige sikkerhed og selvbeherskelse, hvormed forfatteren i kort og knap form gennemfører sin i og for sig så radikale opfattelse. Men den korte og sammentrængte fremstilling gør også, at langt fra alle enkeltheder virker med samme overbevisende kraft som Wimmers omskuende og fyldige begrundelse. v. Friesens bog er i hvert fald et værk af overordentlig videnskabelig interesse og det betydeligste, som på dette område er fremkommet siden Wimmers *Die Runenschrift*.

Odense, september 1905.

Karl Mortensen.

Commentationes philologiae in honorem Johannis Paulson. Scripserunt cultores et amici. Gotoburgi 1905, Wettergren & Kerber. 213 pp.

Dette Skrift, som er dediceret Prof. Johs. Paulson i Göteborg paa hans 50 Aars Fødselsdag, indeholder 20 paa Svensk og Latin skrevne Afhandlinger af et meget forskelligartet Indhold. Der er først nogle Arbejder, som indskrænke sig til at give rent faktiske Oplysninger, saaledes *Wählin's* Kollation af et Vegetiushaandskrift, der findes i Lund, og *Lundströms* Rettelser og Tilføjelser til Tamilias Katalog over de græske Haandskrifter i Biblioteca Vittorio Emanuele i Rom. Andre Afhandlinger ere af sprogligt Indhold. Saaledes søger *Johansson* at finde en Forklaring af det homeriske Ord *τερμύεις*, der bruges baade om et Skjold og om en Chiton; han forklarer det som «beklædt med Skind». *Lidén* behandler Ordet *σατήνη*, som forekommer i en homerisk Hymne i Betydningen «Stridsvogn», og søger at godtgjøre, at det er et armenisk Laaneord, optaget gennem Phrygisk. Af sproglige Undersøgelser vedrørende Latin forefindes en Afhandling af *Ahlberg* om Elision af lang Vokal + s hos Plautus; om Tilladeligheden af en saadan Elision har der været Tvivl, men Forfatteren mener, at den kan tilstedes, saafremt et andet nærstaaende Ord med samme Endelse gjør det utvivlsomt, hvorledes den borteliderede Endelse skal suppleres; det lykkes ham dog ikke helt at klare alle tvivlsomme Steder. De latinske Synonymer *prodigium*, *portentum*, *ostentum* og *monstrum* behandles udførligt af *Thulin*, medens *Samuelsson* ved Exempler fra latinske Forfattere, især Cicero og Livius, søger at udfinde Regler for Anvendelsen af det reflexive Pronomen som visende tilbage paa det logiske Subjekt til en absolut Ablativ. Saa er der en Del kritisk-exegetiske Afhandlinger. *Lagercrantz* forklarer Beskrivelsen af Ploven hos Hesiodos (Op. 465 sqq.) ved Hjælp af en lille Terracottafigur fra Tanagra, og *Danielsson* drøfter udførligt to vanskelige Steder hos Æschylos: Sept. v. 10 sqq. (behandlet af Madvig Adv. I 194) og 576 sqq.; sidstnævnte Sted læser han: *καὶ τὸν σὸν ἀνδρὶς πρόσφορ' ἀπ' ἀδελφεόν, | ἐξυπνιάζων ὄνομα πολυνεικοῦς λίαν | δὲ τ' ἐν τελευτῇ τοῦνομ' ἐνδατούμενος, | καλεῖ κτλ., ο*: «og han nævner atter din kjødelige Broder med de ham tilkommende Navne, idet han lægger Navnet den altfor Hædefulde til Grund og til Slutningen anbringer Navnet to Gange». Om Betydningen af Ordet *παροξείρωσία* hos Thukydide (IV 12 og VII 34 og 40) handler *Alexanderson*; han forkaster den i nyere Tid af Assmann fremsatte Forklaring («Aarebryn» Gertz) og vender tilbage til den gamle Forklaring, at det skal betyde Skibets forreste og agterste Del, hvor der ingen Aarer fandtes. En Del Steder hos Statius behandles af *Törneblad*, medens *Persson* behandler Steder hos latinske Panegyrikere. *Janson* giver en Over-

sættelse af Properts V 11 og forsvarer iøvrigt Digteren mod Schück, som har paastaet, at hans Digting er helt opfyldt af «kvinnekropp», og *Sylvan* giver en historisk Oversigt over Behandlingen af Hexametret i Svensk. Fremdeles er der nogle litteraturhistoriske Afhandlinger. *Röding* taler om det homeriske Spørgsmaal ud fra den Forudsætning, at Homerkritiken har sat sig til Opgave at skjelne mellem «homerisk» og «uhomerisk», og kommer som Følge heraf til at fremsætte flere selvindlysende Paastande. *Kjellberg* polemiserer mod Bethes Theorier angaaende det homeriske Sagnstofs Oprindelse fra det europæiske Grækenland; der kan være Grund til at fremhæve hans Advarsel mod i enhver Henseende at sætte Lighedstegn mellem en Sagnfigur og en Kultusskikkelse. Adskillige nye Synspunkter findes i *Nilssons* Afhandling om Dødsklagen og Tragedien. Han søger Tragediens Oprindelse i saadanne Dødsklager, hvoraf der fremstilles adskillige i de homeriske Digte, hvor een Person fører an, og de øvrige stemme i med; Tragedien skal da fra først af have været en Klage over Dionysos's Død, hvorved der ofredes Bukke, og de optrædende Personer iførte sig Bukkenes Skind; derimod skal den ikke, som ofte antaget, have udviklet sig af Satyrspillet. Om Thukydid's peloponnesiske Kilder handler en Afhandling af *Lindskog*; han fremhæver den gjennemgaaende Modsætning mellem Sparta og dets Forbundsfæller i den peloponnesiske Krig og viser, hvorledes Thukydid ved flere Lejligheder slutter sig til Forbundsfællernes Synsmaader; han formoder derfor, at han tildels bygger paa korinthiske Kilder. *Österberg* opkaster, idet han tager sit Udgangspunkt i Horats's 1ste Epode, det Spørgsmaal, om Horats og Mæcenat have været tilstede i Slaget ved Actium, og kommer til det Resultat, at ingen af dem har været det, men at Mæcenat til Trods for Horats's Udtalelser i det nævnte Digt under hele Feltoget har opholdt sig i Italien. Endelig behandler *Wallerius* Platonismen hos Clemens Alexandrinus; hans Iagttagelser ere rigtige nok, men selvfølgelig kan han ikke paa nogle faa Sider bringe synderligt Nyt i et saa omfattende Spørgsmaal.

Hans Ræder.

Richard Heinze: Virgils epische Technik. Leipzig 1903. Teubner.

Das groß angelegte Werk zerfällt in zwei Teile von ungefähr gleichem Umfang. Der erste Teil enthält die Analyse von fast allen Partien der Aeneis (nur die Nekyia ist übergangen)¹; der

¹ Diese Auslassung, die S. 286 ganz beiläufig durch einen Hinweis auf Nordens bevorstehende Arbeit motiviert wird, ist schwerlich zu recht-

zweite ist systematischer Art und behandelt in fünf Kapiteln Virgils Arbeitsmethode, Erfindung, Darstellung, Komposition und künstlerische Ziele. Ausgeschlossen sind Sprache und Metrik.

Der Verfasser hat seine Aufgabe so eng wie möglich gefaßt, was bei der Größe des Themas nur zu billigen ist. Er will Virgils künstlerische Grundsätze und Gewohnheiten erforschen; von seiner dichterischen Begabung ist nur ausnahmsweise und beiläufig die Rede. So wird das Buch mehr eine Darstellung von dem was Virgil gewollt als von dem was er gekonnt hat. Ferner ist die Untersuchung ziemlich streng auf Virgil und zwar auf die Aeneis beschränkt. Natürlich werden Homer und Apollonios fortwährend herangezogen; weitergehende Parallelen finden sich selten. Das war, wie H. selbst in der Vorrede bemerkt, im Ganzen nicht gut anders zu machen; trotzdem wird der Leser an einigen Stellen eine Erweiterung der Untersuchung vermissen. So hat H. S. 291 f. die an sich richtige Beobachtung, daß die physische Seite der Götter bei Virgil etwas mehr hervortritt als bei seinen unmittelbaren Vorbildern, dahin erklärt, daß Virgil auf naturphilosophische Deutungen der Göttervorstellungen anspielen wolle. Es ist möglich daß er Recht hat; doch wäre zu erwägen, ob nicht hier ein allgemeiner Zug späterer Poesie vorliegt — was sich freilich nur durch eine weitansholende Betrachtung ausmachen läßt. Ähnliches gilt von der Behandlung des Fatums bei Virgil; auch hier ist eine historische Untersuchung nötig um Klarheit und Sicherheit zu schaffen. S. 282 ff. und 410 ff. wird ausgeführt, daß Virgil in seinen Reden nicht so sehr auf die Vertiefung eines einzelnen Beweggrundes als auf die Häufung aller möglichen Argumente bedacht ist. Das ist unzweifelhaft richtig und meines Wissens bisher nicht hervorgehoben; es ist aber, wie H. selbst S. 135 andeutet, gewiß nichts für Virgil charakteristisches, sondern ließe sich von Homer durch das Drama und die Beredsamkeit bis zur hellenistischen Poesie verfolgen. — Endlich will H., wie er selbst in der Vorrede sagt, »nicht Werturteile fällen, sondern historische Tatsachen feststellen«. Diesem Program treu zu bleiben ist ihm offenbar sehr angelegen gewesen; aber durchführbar war es nicht. In nicht wenigen Fällen hat Heinze, nachdem er ein künstlerisches Princip dargelegt hat, doch die Frage gestellt und beantwortet, wie dies Princip wirkt, ob das Resultat ästhetisch günstig war oder nicht. Mitunter war dies gar nicht zu vermeiden. So hat H. richtig beobachtet, daß Virgil bei der Schilderung von Örtlichkeiten keine eigentliche Beschreibung vorausschickt, sondern die örtlichen Momente, auf die es bei der Handlung ankommt, erst im Verlauf derselben je nach Bedürfnis hervorhebt. Selbstverständlich hat er nicht unterlassen zu bemerken, daß diese Ma-

fertigen; tatsächlich ist denn auch die Nekyia durch diese Arbeitsteilung zu kurz gekommen.

nier gewöhnlich zur Unklarheit oder doch Unanschaulichkeit führt¹. Dem gegenüber stehen aber andere weit zahlreichere Fälle, wo er sich mit der Darlegung des Principis begnügt hat, obgleich die Frage, was bei dem Princip herauskommt, mindestens ebenso berechtigt war. Man bekommt durch dies Verfahren leicht den Eindruck, dass H., wo er schweigt, die Grundsätze Virgils gutheißt; und dieser Eindruck ist mitunter recht unangenehm. So wird in dem letzten Abschnitt «Erhabenheit» richtig als Virgils oberstes Ziel bezeichnet, und dabei gelegentlich bemerkt, daß in einem Punkt, der Betonung der Größe, die Erhabenheit hin und wieder ins Maßlose überschlägt. Das gibt dem Leser das Recht zu der Frage, ob es denn sonst mit der Erhabenheit der Aeneis überall seine Richtigkeit habe; eine Frage, die mit der Bemerkung S. 469 («Man wird trotzdem nicht die Empfindung haben, als wäre die Erhabenheit der Aeneis ‚gemacht‘») noch lange nicht beantwortet ist — ganz abgesehen davon, daß diese Bemerkung eine sehr dreiste Behauptung enthält. Die Sache ist wohl die, daß eine Objektivität wie sie H. anstrebt bei der Behandlung eines Kunstwerks überhaupt nicht durchführbar ist — auch in einem andern und tiefern Sinne nicht. Ich werde weiter unten auf diesen Punkt zurückkommen.

Sieht man von den Beschränkungen ab, die sich H. selbst auferlegt hat, so wird man urteilen müssen, daß er seine Aufgabe im Ganzen sehr tüchtig, teilweise sogar vorzüglich gelöst hat. Innerhalb des ersten Teils möchte ich besonders die Behandlung des dritten Buchs hervorheben. H. weist hier die allmähliche Aufklärung über das Ziel der Fahrt als leitenden Gedanken nach; ein Vergleich mit den übrigen Büchern führt zu dem Ergebnis, das III zu den spätesten Partien der Aeneis, wenigstens des ersten Teils derselben, gehören muß. Die Frage ist schon vielfach in verschiedener Weise beantwortet worden; nach Heinze wird man sie wohl als erledigt betrachten dürfen. (Ein leiser Zweifel ist mir noch geblieben, ob nicht die Stellen in den übrigen Büchern, an denen das Ziel der Fahrt feststeht, sich durch Rücksichten auf die künstlerische Wirkung der jeweiligen Stelle erklären lassen.) — Innerhalb des zweiten Teiles von dem Werk scheint mir besonders gelungen der erste Abschnitt des ersten Kapitels (die Vorbilder): Virgils Abhängigkeit von seinen Mustern ist hier scharf und erschöpfend charakterisiert. Im zweiten Kapitel («Erfindung») wird das Übergewicht der psychologischen Seite über den äußerlichen Momenten der Handlung richtig hervorgehoben. Ganz vortrefflich ist was S. 314—16 über den dramatischen Zug in der

¹ Wenn er es dabei unentschieden läßt, ob die Anschauung schon bei Virgil fehlte oder nur in der Darstellung ausbleibt, so ist das zu vorsichtig geurteilt. Er hat selbst zugestanden, daß Virgil wenig Phantasie hatte; damit ist die Beantwortung seines Zweifels gegeben.

Aeneis gesagt wird, ebenso S. 372 ff. die Charakteristik der Erzählung und Replikbehandlung Vergils; nicht weniger S. 258 die Bemerkung über die Komposition der Aeneis in Büchern, deren jedes für sich ein Ganzes ausmacht; durchaus zutreffend wird dieser Grundsatz Virgils auf die Sitte der *recitatio* zurückgeführt. Überhaupt enthält der ganze zweite Teil eine Fülle neuer und richtiger Beobachtungen, aus welchen auch wer sich eingehender mit Virgils Technik beschäftigt hat sehr viel lernen kann.

Diesen großen Vorzügen des Buches stehen freilich nicht unerhebliche Schwächen gegenüber. Um diese zu charakterisiren, greife ich zunächst einige Abschnitte zu näherer Beleuchtung heraus.

In der Behandlung der Dido-Episode hebt Heinze richtig hervor, daß Dido durchgängig in den Vordergrund tritt, und daß wir von Aeneas sehr wenig, von seinen Gefühlen fast nichts hören. Er meint S. 121, das habe seinen Grund nicht nur in des Dichters Scheu, bei seines Helden Schwäche zu verweilen, sondern auch in der künstlerischen Tendenz, die Einheit der Erzählung streng zu wahren. Ich glaube, das erste Motiv überwog durchaus; die Einheit der Erzählung in einer Liebesgeschichte dadurch zu wahren, daß man nur von der einen Partei handelt, wäre eine seltsame Anwendung eines an sich richtigen Grundsatzes. Weiter vermisse ich bei Heinze eine Betrachtung darüber, was Virgils Zurückhaltung auf diesem Punkt ihm gekostet hat. Erstens haben wir vor der Vereinigung der beiden kein Wort davon gehört, daß auch Aeneas verliebt sei; dadurch wird das Beilager selbst zu einem psychologischen Rätsel. Die Jagdbeschreibung und das Göttergespräch und die Verse IV 165 ff., über die Heinze zweimal in Entzücken fällt, sollen den Leser vergessen machen, daß das psychologische Correlat zum faktischen Vorgang fehlt. Virgil hat das sehr wohl gewußt, und läßt deshalb nachträglich Dido selbst das Verhältnis als Ehe proclamiren — ganz richtig; nur hätte es von Anfang an eine Ehe sein müssen, so wie die beiden nun einmal sind. So kann er aber diese Auffassung als Dido's hinstellen, und den Aeneas nachher ihre Bezeichnung des Verhältnisses zurückweisen lassen (338 f.). Wiederum sehr richtig: Aeneas darf eine Ehe nicht brechen; nur hätte er dann freilich etwas früher gegen Didos Auffassung protestiren müssen. Und so kann man fortfahren: die Ungereimtheit, die in der Menschenwelt vorhanden ist, spiegelt sich in der Götterwelt wieder, wo das Auftreten beider Göttinnen ungenügend und willkürlich motivirt ist. Fragt man nun, woher alle diese Schwierigkeiten, so finde ich nur die Antwort, daß die Vereinigung der beiden, so wie Virgil einmal seinen Helden charakterisirt hat, eben nicht zu bewerkstelligen ist. Aeneas kann sich weder in einen ganz gemeinen Liebeshandel einlassen nur um die Zeit zu vertreiben, noch kann er sich ernstlich verlieben und dann doch die Ehe ausschlagen, noch darf er ein gebrochenes Ehebündnis hinter sich haben. Dies hat alles Virgil vollkommen klar gestanden:

trotzdem wollte er aus naheliegenden Gründen auf die Episode nicht verzichten. Von diesem Gesichtspunkt aus, und nur von diesem, läßt sich die ganze Komposition des vierten Buchs aufrollen; nur von dieser Voraussetzung aus versteht man, warum Virgil schweigt, wo er reden müßte, warum er seine Götter an die Stelle der natürlichen Psychologie setzt. Es ist alles bewußte Absicht, um den Leser über die Schwierigkeiten hinwegzutäuschen, die dem Dichter selbst klar genug waren. Und nicht allein für das vierte Buch, sondern immer wieder in der ganzen Aeneis ist dieser Gesichtspunkt, im Kleinen wie im Großen, der einzig fruchtbare; im Großen, um es nur anzudeuten, für die Behandlung der Ereignisse in Latium, wo Allecto statt jeder vernünftigen Psychologie herhalten muß, weil eine vernünftige Psychologie eben unmöglich ist; im Kleinen z. B. an der von H. ganz richtig erklärten Stelle IV 65 ff., wo die Opfer — echt virgilisch — weder günstig noch ungünstig sein dürfen. Auch die Nisus-Euryalus-Episode in IX, auf deren Verteidigung H. viel Scharfsinn verwendet hat, gehört hierher: die beiden sollen fallen, müssen aber vorher etwas ausrichten: deshalb läßt sie Virgil etwas tun, was sie unter den gegebenen Umständen nicht tun dürften, und sucht dies so gut es anging zu motivieren.

H. hat weiter beobachtet, daß Virgil eine durchgeführte Charakterisierung der Dido nicht gegeben hat, und daß er statt dessen durch Häufung von allen möglichen Motiven ihren Tod zu begründen versucht hat; dann heißt es (S. 136): «Und eben diese Kunst, die durch eine einzige Tat herbeigeführte Situation sich so zu sagen in natürlichem Wachstum nach allen Seiten entfalten zu lassen, diese Kunst zwingt dem Leser unvermerkt das Gefühl der Notwendigkeit des tragischen Schlusses auf, wie es bei andern großen Dichtern aus den Voraussetzungen eines konsequent gezeichneten und tief angelegten Charakters herauswächst.» — Ich denke, das Gefühl der Notwendigkeit kann überhaupt nur aus dem Zusammenspiel des Charakters mit der Situation hervorgehen; wo das eine Glied fehlt, bleibt trotz aller Kunst nur das Gefühl der Willkürlichkeit. So auch bei Virgil: willkürlich ist die Betonung der Treue gegen den ersten Gatten (das hat Heinze eigentlich selbst richtig gesagt S. 122 f.; nur mischt er mit der Herovorkehrung der moralischen Seite Ungehöriges hinein); willkürlich ist das Ausbleiben aller Sorge um die Zukunft Carthagos bei der sterbenden Dido (so auch Heinze S. 135); willkürlich vor allem die Häufung der Prodigien V, 452 ff., wo man den Arrangeur auf frischer Tat ertappt. — S. 134 wird Didos Gedanke, Aeneas für seine Untreue leiblich zu bestrafen, unter den Begriffen des Niedrigen, Tückischen, Gehässigen und barbarisch Rohen subsumiert. Das ist freilich ganz im Sinne Virgils: Dido darf auf diesen Ausweg nur in einem Moment des Wahnsinns verfallen. Aber so wie Virgil selbst den ganzen Hergang dargestellt hat,

wäre eine persönliche Rache von Seiten Didos ein durchaus natürliches und berechtigtes Vorgehen. Daß Virgil das ausschließt, ist wiederum Willkür, durch das Schuldbewußtsein Didos willkürlich motivirte Willkür.

Zu ähnlichen Betrachtungen gibt ein anderer Abschnitt bei Heinze Anlaß: die Behandlung der Charakterzeichnung bei Virgil. Neu ist hier vor allem die Vermutung, Virgil habe es bei Aeneas auf eine Charakterentwicklung abgesehen. H. stützt sich hier auf der richtigen Beobachtung, daß Aeneas in dem ersten Teil des Gedichts schwächer und zaghafter erscheint als in dem zweiten. Trotzdem ist die Vermutung sicher unrichtig. Erstens würde eine derartige Absicht Virgils in der gesammten antiken Litteratur allein dastehen; wenigstens kenne ich keinen einzigen sichern Fall einer Charakterentwicklung bei einem antiken Dichter. Zweitens bemerkt Heinze selbst, daß die Stimmung des Aeneas, wie sie VIII 18 ff. geschildert wird, gegen seine Vermutung spricht; ich halte es aber für ausgeschlossen, daß Virgil eine solche Idee, wenn er sie einmal gefaßt hätte, auch nur momentweise hätte vergessen können; dafür arbeitet er viel zu sorgsam und bewußt. (Widersprüche in Äußerlichkeiten sind natürlich was ganz anderes, und auch sie sind, darin gebe ich Heinze Kroll gegenüber vollkommen Recht, selten genug aus bloßer Unachtsamkeit zu erklären.) Endlich widerstrebt die ganze Komposition des vierten Buchs, so wie ich sie oben andeutungsweise dargelegt habe, der Annahme Heinzes aufs Entschiedenste. Wäre nicht Virgil an der Erhabenheit seines Helden, an seiner durchgehenden Festigkeit und Tugendhaftigkeit, von Anfang an alles gelegen gewesen, so hätte er in der Didoepisode die erwünschteste Gelegenheit gehabt, Aeneas als menschlich und dennoch sympatisch und entschuldbar darzustellen. Der Fortschritt, den H. findet, ist nur Schein, durch die Rücksichten auf die Komposition hervorgerufen; Virgil ist überhaupt kein Charakterdarsteller, er ist in dieser Beziehung vor allem von den Anforderungen der jedesmal vorliegenden Situation gebunden. Im vierten Buch kreuzt sich freilich dieses Princip mit einem noch höheren Grundsatz Virgils: der Erhabenheit seiner Personen und besonders seines Helden; daher sein Schweigen. Wie wenig Interesse Virgil für Charakter hat, zeigt sich auch in einem Zug, den H. merkwürdiger Weise nicht beachtet hat: daß er seine Personen niemals durch die Rede anderer direkt charakterisirt, obgleich dies Mittel mit der epischen Technik durchaus zu vereinigen ist und bei Homer vielfach verwendet wird. — In Turnus findet H. das Gegenstück zu Aeneas; es ist derselbe Heldenmut, nur ohne Beherrschung: *vis consilii expers*, die daher dem Untergang verfallen ist. Als besonders fein wird hervorgehoben, daß er den Mut verliert als die Entscheidung bevorsteht (XII 220), und daß er zuletzt um sein Leben bittet (932 ff.). Was das erste betrifft, so sind die Verse 220 ff. nur

deshalb geschrieben, weil Virgil die Motive für den Vertragsbruch wie gewöhnlich häufen will; daß Turnus den Mut verloren hat, unterläßt er wohlweislich zu sagen, überläßt es vielmehr dem Leser, ob er das gesenkte Auge und die Blässe des Gesichts als zufällige Umstände oder als Zeichen der Furcht deuten will. Und mit der Bitte um das Leben steht es nicht viel anders: sie ist viel mehr dazu da, um Aeneas in ein schmeichelhaftes Licht zu stellen, als um Turnus zu charakterisieren. Was sonst bei Turnus als Individualisierung aussieht, sind nur die typischen Züge des Jünglingalters. Und wie wenig überhaupt Virgil im letzten Teil des Gedichts auf wirkliche Charakterentfaltung bedacht war, zeigt am besten die Einführung der Allecto; mit der, freilich durch die Umstände gebotenen, durch und durch äußerlichen Motivierung der Ereignisse in Latium hat er sich von vornherein die Möglichkeit abgeschnitten, die Handlung von innen heraus zu gestalten. —

Es zieht sich durch das ganze Buch von Heinze eine Polemik gegen Krolls Studien über die Komposition der Aeneis (Neue Jahrb. Suppl. 27). In Einzelheiten ist H. Kroll gegenüber hier und da im Unrecht; principiell hat er aber durchaus Recht, wenn er die vielen Anstöße, die sich in der Aeneis finden, nicht wie Kroll aus der Unfähigkeit Virgils herleiten will, über den Teil seiner Dichtung hinauszudenken, mit dem er gerade beschäftigt ist. Unebenheiten und Widersprüche lassen sich bei Virgil fast immer entweder aus seinen künstlerischen Grundsätzen oder aus sorgfältig erwogenen Rücksichten auf die Komposition erklären. In der Aufspürung der Grundsätze Virgils hat Heinze sehr Bedeutendes geleistet; dagegen läßt sich die oben gegebene Kritik in dem Vorwurf zusammenfassen, daß H. das zweite Moment, die Komposition, nicht gehörig gewürdigt hat. Dieser Vorwurf weist aber auf einen tiefer liegenden Gegensatz in der Gesamtauffassung der Aeneis zurück. Heinze betrachtet offenbar, bei aller Kritik im Einzelnen, die Aeneis in letzter Instanz als ein wirkliches Dichterverk; ich sehe darin nur das Erzeugnis eines klugen Rechners, der mit großem Takt und noch grösserem Fleiß den Schein echter Dichtung hervorzubringen sucht. Auf diesen Gegensatz spielte ich an, als ich oben andeutete, daß die von Heinze angestrebte Objektivität bei seiner Aufgabe überhaupt nicht möglich sei. Jeder Erklärung eines Kunstwerks muß nämlich, wie Boeckh schon längst gesagt hat, eine Gesamtauffassung desselben vorausgehen; und diese beruht wieder in letzter Instanz auf dem unmittelbaren Eindruck, den das Kunstwerk auf den Betrachter oder Leser macht. Infolgedessen bleibt die Objektivität nur Schein; der Subjektivismus liegt immer zu Grunde. Daraus folgt freilich nicht, daß keine Begründung jener Gesamtauffassung möglich sei; sie läßt sich aber am Ende nur durch die Erklärung selbst geben, indem die Auffassung des Ganzen die richtige sein wird, welche die natürlichste und einleuchtendste Erklärung der Einzel-

heiten ermöglicht. Deshalb ist auch im Rahmen einer Anzeige eine Kritik von Heinzes Buch von meinem Standpunkt aus fast unmöglich; nur andeutungsweise läßt sich zeigen, zu welcher verschiedenen Ergebnissen die verschiedene Gesamtauffassung führen muß.

Unter diesem Gesichtspunkt möchte ich nur noch einen Punkt in Heinzes Darstellung berühren. Es ist bei ihm mehrfach von einer Weltanschauung die Rede, die der Aeneis zu Grunde liegen soll; das Werk wird als Ausdruck von Virgils religiöser und ethischer Überzeugung aufgefasst, ja Heinze versteigt sich sogar zu der Behauptung, die Aeneis sei «ein positiver Antilucrez». Es ist dies nichts Neues; Heinze verweist mit Recht auf den bekannten Abschnitt in Boissiers Religion Romaine. Von allem dem glaube ich kein Wort. Es ist vielleicht möglich, aus der Aeneis eine leidlich bestimmte Religion und Moral zu abstrahiren, obgleich mir wahrscheinlicher ist, daß das ganze Zeug, wenn man es ernsthaft zu hantiren anfinge, einem unter den Fingern zerbröckeln würde; daß aber diese Religion und Moral, wie sie auch sei, mit Virgils eigener Überzeugung irgend etwas zu tun habe, ist eine Behauptung, gegen welche alles und für welche nichts spricht. Wir wissen von Virgil daß er in seiner Jugend Epikureer war; es fehlt jedes Anzeichen dafür, daß er das nicht sein Leben lang geblieben ist. Nicht allein weiß ich keine einzige Stelle in der Aeneis, wo der Ton einer wirklichen Überzeugung hörbar würde; sondern was mehr sagen will, die ganze religiöse und moralische Atmosphäre des Gedichts macht mir ganz denselben Eindruck des Willkürlichen und Gemachten wie alles Übrige darin. Auch dies läßt sich natürlich nur indirekt erweisen; doch möchte ich beispielshalber kurz auf Heinzes Behandlung des virgilischen Schicksalsbegriffes verweisen. Nach H. ist das Schicksal bei Virgil identisch mit dem Willen des höchsten Gottes (S. 287); daß etwas gegen das Schicksal geschehen könne, ist undenkbar (S. 289). Nun passt dies nicht überall; also wird zunächst der weitere Satz aufgestellt, daß Jupiter das Fatum ein für alle Mal gesetzt habe und es nacher nicht ändern könne (S. 288), was durch ein schönes Citat — leider aus Seneca, nicht aus Virgil — belegt wird. (Daß dieser Satz mit I 260 neque me sententia vertit nach H.s eigener Auffassung in Widerspruch steht, hat H. übersehen.) Trotzdem passt es auch so nicht; also wird zugestanden, daß auch das so modificirte System nicht durchgeführt ist, sondern in Nebensachen immer wieder durchbrochen wird. Zu allerletzt wird in einer Fußnote (S. 289) bemerkt, daß bei der Psychostasie in XII auch diese Ausrede ver sagt, weil Leben oder Tod des Aeneas keine Nebensache ist. — Das ist was herauskommt, wenn man bei Virgil eine Auffassung der Dinge voraussetzt, für die er persönlich irgendwie ein stehen könnte. Statt dessen versuche man es einmal mit der Annahme, daß das Fatum bei Virgil ein nach homerischem Vorbild gebildeter, rein populärer und in sich widerspruchsvoller Be-

griff sei, den er allein nach künstlerischen Rücksichten handhabt, der aber bei ihm durch die enge Verknüpfung mit dem «Schicksal» Roms eine eigentümliche Färbung und gelegentlich einen Zug ins Unabänderliche bekommt. Ich glaube, bei dieser Voraussetzung, die außerdem mit einer Betrachtung der — wiederum meistens durch künstlerische Rücksichten bedingten — Stellung des virgilischen Jupiter zu kombinieren ist, werden sich sämtliche Fatumstellen bei Virgil ohne Schwierigkeit erklären lassen. Dabei soll natürlich nicht geleugnet werden, dass sowohl Schicksalsbegriff als Götterwelt bei Virgil vielfach von der Entwicklung beeinflusst sind, welche die antike Religion von Homer bis auf seine Zeit durchgemacht hatte (darauf wurde schon oben kurz hingewiesen), sowie von dem Umstand, daß er für Römer, nicht für Griechen, und für gebildete Römer, und speciell für Augustus schrieb.

Je stärker ich den Gegensatz in der Gesamtaufassung habe betonen müssen, um so mehr ist hervorzuheben, daß in allem, was von diesem fundamentalen Unterschied unabhängig ist, an dem Buch sehr wenig anzusetzen ist. Heinze ist ein tüchtiger und geschmackvoller Interpret, und er ist im Einzelnen seinem «Dichter» gegenüber nichts weniger als befangen. Nur um der Vollständigkeit willen mögen daher einige Einzelheiten, die mir beim Durchlesen aufgefallen sind, hier ihren Platz finden.

S. 153 wird Virgil gegen den Vorwurf verteidigt, daß er sich von dem Alter des Ascanius keine bestimmte Vorstellung gemacht habe. Daß Ascanius in Latium kein dreizehnjähriger Knabe ist, hätte Heinze besser zugestanden; Virgil wird entweder nicht nachgerechnet haben, oder er wird (mit vollem Recht) gemeint haben, es käme darauf gar nichts an. Derartige Apologetik ist sonst Heazines Sache nicht. — S. 181 wird *simulato numine Bacchi* VII 385 dahin erklärt, daß Allecto in Amata den Glauben erweckt, von Bacchus besessen zu sein; was dem einfachen Wortlaut der Stelle zuwiderläuft. Den Widerspruch mit 405, den Heinze nicht dulden will, muss man eben stehen lassen. — S. 184 wird *placida cum nocte iaceres* VII 427 als unerklärlich verworfen und mit Klouček *iacerem* verlangt — wenig methodisch an einer ohnehin verworrenen Stelle. — Was über das Verhältnis zwischen der troischen Flotte und dem troischen Lager (IX 67 ff.) gesagt wird (S. 220 u. 345), befriedigt nicht. Die Flotte liegt neben dem Lager (69), ist aber befestigt durch einen Wall (70); also brauchte Turnus nicht zuerst das Lager zu erstürmen, um die Flotte anzugreifen, wie S. 220 behauptet wird. Ebenso wenig wird sich Virgil gedacht haben, daß die Rutuler ihre Fackeln über den Wall auf die Schiffe schlendern, wie H. ebenda meint; das verbietet schon *invadit* 71. Offenbar meint Virgil, daß es zu gar keinem Angriff auf die Schiffe kommt; während die Fackeln herbeigeschafft werden, geschieht die Verwandlung der Schiffe. — Ueber die Behandlung von VI 890 ff. (S. 353) kann ich auf

meine Anzeige von Nordens Ausgabe der *Nekyia* (in dieser Zeitschr. XIII S. 128 f.) verweisen. — S. 27 wird das Wort *fuge* II 289 als der Kern der Rede Hektors bezeichnet — wie ich glaube mit Unrecht. Der Kern sind vielmehr die Worte 293 *sacra suosque tibi commendat Troia penates*. Aeneas bekommt nämlich die Penaten nirgends direkt überliefert; statt dessen tritt dieser Befehl Hektors ein, wozu sich nur die ganz beiläufige Erwähnung der *victi dei* in der Hand des Panthus V. 320 gesellt. Virgil wurde zu diesem merkwürdigen Kunstgriff gedrängt, weil Aeneas während der ganzen Schreckensnacht mit den troischen Penaten nichts anfangen kann, und sie dennoch nachher haben muß. — Was S. 45 ff. über die Helena-Episode gesagt wird, ist wenig befriedigend. Heinze hält die Verse für unecht (ich glaube, entschieden mit Unrecht) und nimmt eine Lücke an, in der von Selbstmordsgedanken des Aeneas die Rede war. Das ist schon wegen *indomitas iras* 594 unmöglich. — Zur Erklärung der Nicht-Erwähnung Junos in III läßt sich jetzt auf den Aufsatz O. Jörgensens im *Hermes* XXXIX (S. 357) verweisen. — 308 wird auf die «Natürlichkeit» der Träume bei Virgil hingewiesen, und dabei bemerkt, daß es ganz anders sein würde, wenn der Tiber Aeneas über die Dinge in Etrurien aufklärte, als wenn er von Euander spricht, den Aeneas schon kennt; wobei auf VIII 138 (soll wol 132 sein) verwiesen wird. Der Leser, der VIII 51—55 liest, ohne daß er von Euander vorher ein Wort gehört hat, wird weder den Eindruck haben, daß Aeneas schon vorher von ihm wußte, noch den Traum als irgendwie «natürlich» empfinden; daran wird Virgil auch nicht gedacht haben, als er VIII 132 schrieb. — Daß wir von Acestes zu wenig erfahren, hätte Kroll gegenüber nicht geleugnet werden sollen (S. 371). — Wie kann H. S. 389 sagen: «Aeneas liest hier aus den Bildern [des Schildes] die Zukunft», und gleich nachher *rerum ignarus imagine gaudet* citiren? — Ähnlich ist es, wenn es S. 112 heisst: «Der Dichter rechnet darauf, daß der Leser sich so lebhaft in die Situation des Helden hineinversetze, daß er die Gefühle, die jenen bewegt haben müssen, in sich selbst von neuem erzeuge [nämlich ohne daß diese Gefühle zur Darstellung kommen]; darauf . . . beruht die vom Dichter erstrebte pathetische Wirkung der Irrfahrten des Aeneas». Es müßte doch heißen: darauf beruht es, daß diese Wirkung ausbleibt. — Druckfehler finden sich etwas mehr als billig: S. 106 n. steht Überlieferung statt Überarbeitung; 108 Virgil; 171 XII 471 statt XI 471; 176 «der Reiz, der die endlos gedehnten Schlachtschilderungen . . . besessen hatte»; 290 *aeternas* für *aeterna*; 308 s. o.; 390 Anm. IX statt XI und 695 statt 595; 404 Lavinius statt Latinus.

Zuletzt möchte ich noch hervorheben, daß das Buch ganz ungemein gut geschrieben ist. Heinze hat keinen stark persönlichen Stil; aber ich kenne wenige wissenschaftliche Arbeiten,

deren Darstellung so gefällig und von aller Pedanterei so frei ist, Freilich hätte der tiefe Ernst, man möchte fast sagen die Ehrfurcht, mit der Heinze seinen Gegenstand behandelt, etwas häufiger ein wenig gemildert werden dürfen. Ein Anflug von Humor findet sich allein S. 443 und virkt da ungemein wohltuend; nur wird dadurch das Verlangen nach etwas mehr von der Art eher geschärft als befriedigt.

Kopenhagen im Oktober 1905.

A. B. Drachmann.

Ernst Kaper, Kortfattet tysk Fonetik. (Smaaskrifter, udgivne af Selskab for germansk Filologi Nr. 11.) Kbhvn. 1905, G. B. N. F. 55 S.

I J. og E. Kapers skolegrammatik for de højere klasser (1900) var afsnittet om bogstaver og lyd afgjort det svageste; fremstillingen var helt usystematisk, og man kunde der endnu læse om «blødt k», «blødt t» og finde udtalen af «sagen» oplyst ved sammenligning med dansk «vige». Hvad hr. E. Kaper byder i den foreliggende lille bog, er noget ganske andet; han har under sin virksomhed ved statens lærerhøjskole beskæftiget sig flittigt med fonetik og bevæger sig med sikkerhed på dette område. Bogen giver, væsentligt på grundlag af Viëtors «Die Aussprache des Schriftdeutschen», en kortfattet og klar fremstilling af det tyske lydssystem, et kapitel om forholdet mellem bogstaver og lyd og endelig nogle lydskrifttekster. Hvad der er forfatterens eget og bogens hovedfortjeneste, er den omhyggelige, ved mange praktiske vink og advarsler og ved gode eksempler støttede redegørelse for forskellen mellem danske og tyske lyd; herved vil den blive et meget nyttigt hjælpemiddel ikke blot for eleverne ved den nævnte læreanstalt, men endnu mere for de mange ikke-faguddannede lærere omkring i landet, som uden at have gennemgået dette kursus sættes til at bestride mellemskolens tyskundervisning. Det 2det kapitel, hvor de fleste af disse bemærkninger er samlede, er derfor bogens værdifuldeste del. — Det siger sig selv, at en så kortfattet lærebog ikke kan inklude sig på finere lydnuancer og må indskrænke sig til antydninger, hvor det gælder mere indviklede spørgsmål, såsom trykforholdene eller den så omstridte udtalenorm; hvad denne angår, stiller forf. sig teoretisk på et liberalt standpunkt, hvilket ikke udelukker, at han for kortheds skyld både i lydteksterne og ellers i bogen tager parti (f. eks. ved udtalen af *g* i ind- og udlyd). — Af enkeltheder, som anm. er standset ved, skal nævnes følgende. I § 11 står: «Til Frembringelse af Talelyd benytter Mennesket 3 Organer: a) Lungerne. b) Struben.

c) Munden (o: Ganesejl, Tunge, Læber)». Det er dog ikke blot de i parenteser nævnte bevægelige munddele, som benyttes til talen. § 15 siges «Føleprøven» at foregå ved «at føle på Strube og Hoved»; uden nærmere angivelse vil denne følen på hovedet ikke være forståelig. Til den korte bemærkning i § 20: «Grænsen mellem Vokal og Konsonant er flydende» burde være givet nogle oplysende eksempler; man kunde her have fået at vide, hvad stavelsebærende konsonanter er, hvilket begreb helt uforberedt optræder i § 56, 3. § 35, anm. siges aspirationen af *p, t, k* i dansk at nærme sig til *s* foran *i* osv.; det gælder da kun for *t*. § 45 sammenlignes stemmebåndslukket foran forlydsvokal med det danske stød, hvorved læseren må få det indtryk, at dette lukke ikke eksisterer på dansk. Hvorfor er tegnet for lukket med forset udeladt i lydteksterne med dagligdags sprog? Just her havde det en særlig interesse at se det anbragt. § 58, 2, a og b er ordene «foran en svag Stavelse» misvisende for «foran [ə]». § 65 er Ungarn betegnet [Uŋarn].

Roskilde d. 17/6 05.

J. Krarup.

- K. Florenz*, Geschichte der japanischen Litteratur. 1. Halbband. Leipzig 1904, Amelang. VIII + 254 S. M. 3,75.
M. Winternitz, Geschichte der indischen Litteratur. 1. Halbband. Leipzig 1905, Amelang. 258 S. M. 3,75.
 (= Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen. Bd. X 1 & IX 1.)

I Modsætning til den bekendte engelske Serie «Short Histories of the Literatures of the World», der har leveret adskillige velskrevne Haandbøger i en Række ældre og moderne Litteraturer, har den her nævnte Samling væsentlig begrænset sig til Østens Litteratur, dog saaledes at forstaa, at ogsaa den østeuropæiske Litteratur medindbefattes. Samlingens Omfang er begrænset til 10 Bind, hvoraf de 5 sidste ndelukkende beskæftiger sig med asiatisk Litteratur: persisk, arabisk, hebraisk (inkl. kristelig orientalsk), kinesisk, indisk og japansk, medens de 5 første helliges til den polske, russiske, ungarske og rumænske, middel- og nygræske (inkl. tyrkiske), cechiske og sydslaviske Litteratur. Det er saaledes alle de for det store Publikum lidt fjernere staaende Litteraturkredse, der her søges behandlede i almenfattelig Fremstilling, men tillige i en Form, der i Henseende til Fylde og filologisk Behandling synes at byde ikke saa lidt mere end den engelske Serie. Det turde derfor ikke være uden Betydning at henlede Filologers Opmærksomhed paa disse fortjenstfulde Arbej-

der, som egner sig godt til at give et nyttigt Indblik i Aandslivet fra de Sfærer, hvor de ikke til daglig færdes, og selv for Fagmænd kan gøre Tjeneste som praktiske Haandbøger.

Indholdet af den førstnævnte af de her foreliggende Afdelinger ligger desværre ligesaa fjernt for Anm. som for Flertallet af dette Tidsskrifts Læsere; en virkelig Vurdering af dette Arbejdes Enkeltheder vilde kræve nøje personligt Kendskab til den originale japanske Litteratur. Den fængslende Fremstilling af dette ejendommelige Folks Litteratur har ikke desmindre bevæget Anm. til ogsaa at ledsage denne med et Par orienterende Bemærkninger. Forfatteren Dr. K. Florenz er født i Erfurt 1865 og studerede fra 1883 orientalsk Filologi (særlig indisk) i Leipzig, hvor han nogle Aar efter vandt Universitetets Pris for et Arbejde over Atharvaveda, udkommen 1887 som Dissertation (Das 6. Buch der Atharva-Veda-Samihitā, übers. u. erkl. 1. Teil. Hymne 1—50). Han studerede derefter Kinesisk og andre østasiatiske Sprog under Gabelentz, hvorpaa Interessen for det fjerne Østen drog ham til Japan; her modtog han Ansættelse ved Universitetet i Tokyo som Professor i tysk Sprog og Litteratur, i hvilken Stilling han endnu virker. Samtidig med at han saaledes har arbejdet paa at sprede Frugterne af europæisk Aandsliv ud til Japanerne, har han med Iver arbejdet sig ind i disses egne Frembringelser og følgende sine europæiske Forgængere. Englænderne Chamberlain og Aston, paa dette Omraade søgt at gøre den dannede Verden i Europa nøjere bekendt med den japanske Litteraturs bedste Ting. Hvem har ikke set hans «Dichtergrüsse aus dem Osten», en Bog, der ved sit ejendommelig fine, ægte japanske Udstyr maatte fange alle Bogelskeres Blikke, da den for nogle Aar siden spredtes paa Bogmarkedet; den reves bort i faa Aar i 7—8 Oplag og fortsattes af et Par lignende: «Weiss-aster. Ein romantisches Epos nebst anderen Gedichten», og «Japanische Dramen». Udrustet som han er med Kendskab til de Kilder, indiske saavel som kinesiske, hvormed hele den japanske Aandsudvikling staar i intim Berøring, og levende netop i det rette Milieu, hvor Adgangen til Landets egen Litteratur og videnskabelige Arbejder er let, maatte man ikke kunne finde en mere kompetent Medarbejder paa dette Felt end netop ham. Det Arbejde, som her har maattet gøres, er imidlertid ikke af den Slags, man lige kan gaa til, selv om man ogsaa taler og læser japansk med Lethed. Her maatte baade den ældre og nyere japanske Litteratur nøjsommelig gennemløjes og sammenholdes med den samtidige kinesiske, hvortil kommer det vanskelige Studium af det gamle, klassiske Japansk, af Skriftsystemerne og deres Historie, samt den indfødte filologiske Kritik. Foruden af en Del nyere japanske Specialundersøgelser har han dog ogsaa haft Nytte af Atons History of Japanese Literature (London 1899), der i korte og klare Træk giver en Oversigt over den hele Litteratur,

samt af Grubes mesterlige Behandling af den kinesiske Litteratur (Leipzig 1902: tilhørende samme Serie). Sammenlignet med Astons Arbejde maa Florenz' Bog sikkert betegnes som langt mere fyldig og fængslende, ikke mindst paa Grund af den langt righoldigere Samling af Litteraturprøver den indeholder. Foreløbig foreligger kun det første Halvbind, der gaar til c. Aar 1200; Resten, der skal behandle Litteraturen i den sidste Del af Middelalderen og den nyere Tid, vil forhaabentlig ikke lade længe vente paa sig. Første Halvdel beretter om den kinesiske Skrifts og Kulturs Indtrængen gennem Korea (5. Aarh.) og dernæst Buddhismens Indførelse og stærke Udbredelse paa den gamle Shintoismes Bekostning (6. Aarh.), to Begivenheder, der hver for sig har været af gennemgribende Betydning for Japanernes Udvikling, uden at man derfor kan sige, at dette muntre, livslystne og fremadstræbende Folk nogensinde har faaet paatrykt hverken Kineseriets eller den kvietistiske Pessimismes Stempel. Efter en Periode i Afhængighed af de fremmede Læremestre følger en Emancipation fra dem, som især viser sig i Uddannelsen af en særlig fonetisk (Stavelses-) Skrift og et klassisk-japansk Digtersprog, saavidt muligt rensat for de fremmede kinesiske Ord, der først langt senere igen trænger ind i Massevis og har gjort det gamle Sprog næsten uforstaaeligt for de nulevende. Den ældre Litteratur (indtil 8. Aarh.), hvis Hovedmasse udgøres af de officielle Annaler (et Slags Rimkroniker med en Mængde mythologisk Stof), samt af store Samlinger af Lyrik (f. Ex. den bekendte Anthologi «Manyoshu») vil dog næppe efter de mange Prøver, som Forf. meddeler, gøre noget stærkt Indtryk paa den europæiske Læser, og det navnlig af den Grund, at Sprog, Indhold og Form i Virkeligheden gør det ganske umuligt at gengive denne Digtning i nogensomhelst Oversættelsesform; men trods dette læses mangt og meget i dette Afsnit med stor Interesse paa Grund af de ypperlige Bidrag til Kulturhistorien, som her findes. Langt stærkere føler man sig dog greben af den følgende Skildring af den Del af Middelalderen, der gaar fra ca. 800 til 1200. Kyoto bliver nu Residensstad, og her udvikler sig et interessant Digterliv i Hofkredsene; Lyrikken fortsættes, men allerede ved Aaret 900 er den kinesiske Indflydelse ophørt, en særlig klassisk Form uddannet jævnsides med en original japansk Æstetik, der fremtræder snart i Form af prosaiske Indledninger til Digtene, snart i Skitsebøger, Dagbøger, Rejseskildringer, men fremfor alt i Novellelitteraturen. Hvad der maaske vil overraske allermost er, at Litteraturens Bærere i en stor Del af dette Tidsrum var — Damer, Hofdamer eller rettere sagt Kammerjomfruer. Gennem denne righoldige Litteratur faas da ogsaa et meget levende Billede af Livet paa de Tider i de højere Samfundsklasser (særlig i det 11. Aarh.), og man vil ikke fortryde at have gjort sig bekendt med Forf.s Skildring heraf. Men allerede inden denne Periodes Udgang kom Danelitteraturen imidlertid i Forfald, og

Mændene træder atter i Forgrunden i Forfatternes Række med den historiske Roman som Afleser. Bindet slutter med en kort Redegørelse for den japanske Folkedigtning fra den ældre Tid. Hvis Værkets sidste Halvdel løser sin Opgave paa lignende Maade, er der ikke Tvivl om, at Forf. vil vinde megen Paaskønnelse for sit store Arbejde, som han selv ønsker maa indtage en beskedent Plads ved Siden af Grube's fornævnte Fremstilling af den kinesiske Litteratur.

Det andet af de ovennævnte Værker, der indeholder Winternitz's Fremstilling af den indiske Litteratur, er desværre heller ikke endnu afsluttet. Det betegnes som første Halvbind, men skal man dømme efter hvad Forf. har faaet Lejlighed til at behandle i denne første Del, da maa man forudse, at Resten kan komme til at fylde 2—3 Gange saa meget. Forf. siger, at han i denne Bog væsentlig kun vil beskæftige sig med Sanskrit-, Pali- og Prākrit-Litteraturen, d. v. s. den indiske Oldtids (og Middelalders) Litteratur; han vil saaledes ikke videre komme til at berøre de mange moderne indiske Sprogs Litteratur, og det maa indrømmes, at et saadant Arbejde vilde være for meget for én Forsker. Selv det Maal, som Forf. her har sat sig, er ingenlunde noget beskedent, navnlig naar vi betænker, hvorledes det staar til med Forarbejder. Sanskrit-Litteraturen er i denne Henseende ikke stedmoderlig behandlet; der findes ypperlige Monografier, og foruden den tidligere eneherkende Litteraturhistorie af A. Weber har flere andre Fremstillinger set Lyset, særlig L. Schröder's *Indiens Kultur und Litteratur* og Macdonell's med klar og nøgtern Kritik, men noget knapt affattede *History of Sanskrit Literature*; disse Værker behandler dog kun eller væsentlig kun Sanskrit-Litteraturen, hele den omfangsrige buddhistiske Litteratur, foruden Prākrit-Litteraturen (inkl. Jainismens hellige Bøger) har ikke været Genstand for samlet historisk Fremstilling. Dog turde Tiden dertil være inde nu, da saameget af denne Litteratur foreligger i Udgaver og tildels ogsaa i Oversættelser med en Række interessante kritiske Indledninger. Det vilde ogsaa nu være utænkeligt i en Fremstilling af den gamle indiske Litteratur helt at forbigaa Buddhismens mærkelige Frembringelser, der har bidraget saa meget til at kaste Lys over store Perioder af Indiens Historie. Forfatteren, som har indlagt sig Fortjenester ved sine Arbejder over Veda- og Ritual-Litteraturen og den ældste indiske Kultur og senere gjort sig bekendt gennem sine Indlæg i Mahābhārata-Spørgsmaalet, giver i dette første Bind først en almindelig Indledning, i hvilken han begynder med at paavise den indiske Oldtidslitteraturs Betydning; derefter følger en kort Oversigt over den indiske Videnskabs Historie, hvor vi Danske dog med en vis Skuffelse konstaterer (her som i andre lignende Fremstillinger), at Westergaards Navn forbigaaes i Tavshed, der hvor Lassen, Böhtlingk og Roth forherliges; denne Oversigt er forøvrigt velskreven

og indeholder flere nye Momenter. De følgende Kapitler indeholder Bemærkninger om den indiske Kronologi, Litteraturens Overlevering, Skriftens Brug og Sprogforholdene; men af selve Litteraturen naar Forf. iøvrigt kun igennem Vedatiden. Som Følge heraf lader det sig ikke gøre at udtale nogen endelig Dom over Arbejdet, men det, som hidtil foreligger, synes at varsle godt for det kommende. Til Studiet af Veda-Litteraturen gives der som bekendt mange udmærkede Forarbejder, og Forfatteren synes at være ypperlig bevaundet paa dette Omraade; hans Fremstilling er indgaaende og klart systematisk ordnet, Stilen flydende og holdt i en passende populær Form med et stort Antal velvalgte Prøver af Litteraturen i Oversættelse. Hertil kommer, at Fremstillingen hele Tiden ledsages af nøjagtige og næsten fuldstændige Litteraturhenvisninger (S. 147 savnes dog Henvisning til Sten Konow's *Sāmavidhāna-brāhmaṇa*). Hvis Værket føres til Ende efter samme Maalestok og samme Principper, saa vil her faas en fyldig almenfattetlig Skildring af den gamle indiske Litteratur og samtidig en nundværlig Haandbog for de mere faglig interesserede. Paa et Omraade som Veda-Litteraturen, hvor saa mange indbyrdes stridende Opfattelser saavel af de større almene som af de mere specielle Spørgsmaal er komne til Orde, er det klart, at Forfatteren af en saadan Fremstilling som denne, samtidig med at han selv tager Standpunkt, stadig maa styre fremad med Besindighed og søge at skifte Sol og Vind lige. Dette synes i det hele at være lykkedes Forf. godt. Til et af de allervanskeligste Stridsspørgsmaal, nemlig Spørgsmaalet om den indiske Kulturs og Rigvedas Ælde, vender Forf. tilbage i et Slutningsafsnit. Skønt han her tager Afstand fra dem, der vil lægge Rigvedas Kulturperiode tilbage til 3.—4. Aartusind f. Chr., og skønt han foretrækker at datere Vedatiden: x—500. f. Chr., saa er han dog tilbøjelig til med Bühler og andre at tænke sig Begyndelsesdatoen rykket ret betydelig tilbage, maaske i 2. Aartusind. Nutidens Tendens til at rykke dette Tidspunkt saa langt tilbage forekommer i det hele Anm. meget betænkeligt; selv om man ogsaa fastholder det 6.—7. Aarh. som Tidspunktet for Buddhismens og Jainismens Fremkomst, synes det dog ikke nødvendigt af den Grund at rykke Rigvedas Tid tilbage før c. 10.—12. Aarh. 500 Aar er en lang Tid, i hvilken meget kan ske, især naar der er stærk Bevægelse i Udviklingen, og det vil derfor sikkert være det raadeligste indtil videre at antage, at de indiske Ariers Erobring og Kultivering af Nordindien har fundet Sted i Tiden fra 1000—500 f. Chr. Med disse Bemærkninger ønsker Anm. da Bogen anbefalet paa det bedste; naar den senere bliver afsluttet, vil der sikkert blive Anledning til at vende tilbage til forskellige Enkeltheder.

Ludvig F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. Tegningerne af *Magnus Petersen*. III. Runestenerne i Skåne og på Bornholm. Kbhvn. 1904—5. Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag. Thieles bogtrykkeri. 328 sider i 4°.

I indholdslisten for ved dette bind opføres 44 skånske og 39 bornholmske stene. Deraf er imidlertid 4 skånske (de 3 Hällestadere og Sjøruperen) og én bornholmsk (Ny Larsker I) allerede behandlere i første bind; tilbage bliver da henholdsvis 40 og 38. Desuden drøftes lejlighedsvis (s. 14 og 101) to nu forsvundne skånske stene. Af de bevarede 78 er det yderst få, der den dag i dag findes på deres oprindelige pladser; med fuld sikkerhed tør det næppe siges uden om tre af de skånske: nr. 31 og 32, der har været rejste på en gravhøj fra sten- eller brøncealderen, og nr. 35, der knejser på en lignende høj. Senere slægter har ubarmhjertig tumlet med de allerfleste af disse mindesmærker, alt eftersom de stod i vejen eller fandtes brugelige til noget nyttigt. Bedst farne var uden tvivl de, som, forholdsvis tidlig, indmuredes i ny kirkebygninger; thi derved var de gennem hundreder af år unddragne yderligere omflytning. Intet under derfor, at der f. e. på Bornholm i slutningen af forrige hundredår under istandsættelsen af kirketårnene i Bodilsker, Nyker og Rødsker såvelsom ved nedbrydningen af de gamle kirker i Klemensker, Øster og Vester Marie opdagedes en del runestene. Mindre værnedes mod overlast var allerede de i kirkegårdshegn eller almindelige stengærder indsatte stene; mest udsatte for at tage skade var dog de runestene, der gjorde tjeneste som «tærskelsten» (i et våbenhus, bornh. nr. 25), trappesten ved en bondegård, dørtrin, som brosten i et køkken eller i en kostald, som ledstolper, dæksten over vandløb m. m.

Heldigvis oprandt en tid, da runestenerne atter kom til ære og værdighed som vigtige og derfor «fredede» folkeminder. Nu om stunder ser det næsten ud, som kappedes man om at vise sin deltagelse for disse så længe mishandlede stenblokke. Særligt for samfundsforholdenes forskellighed er det, at, medens i Skåne en halv snes stene er opstillede i «parken» ved forskellige herresæder (ved Marselisborg hele fem), er det på Bornholm, hvor rødsvæsenet aldrig har slået rod, en gårdejer og en «proprietær», der har forundt Brogårdstenen og Brohusestenen plads henholdsvis i «en lille lund» og i «et buskads». 6 skånske stene er bragte til museet eller «runestenshøjen» i Lund; derimod har Nationalmuseet i København kun fået 2 bornholmske, hvoraf endda den ene (nr. 35) er et ubetydeligt brudstykke, og den anden (nr. 39), den 1882 oppløjede lille «Alfabetsten», egenlig falder uden for værkets ramme. Naturligst er det unægtelig, at hvert landskab beholder sine runestene, og forholdene førte det med sig, at man i regelen skaffede dem et sidste tilflugtssted ved de nærmest lig-

gende kirker, hvad der da også, ligesom særlig i Nørrejylland, er stærkt fremtrædende både i Skåne og end mere på Bornholm. Af de på denne ø hidtil kendte runestene eller stykker af sådanne findes nu de 33 ved kirker, oftest flere ved samme kirke (våbenhuset, kirkegården; i Øster Marie i den bevarede ruin af den nedbrudte kirkes kor).

Også de fra gammel tid som bygningsømne i selve kirkebygningen indmurede nyfundne runestene er nu udtagne — på to nær: Bornholmeren nr. 14 (Bodilskerstenen I) og Skåningen nr. 41 (Holmbysten). En stor del af den sidste er skjult på dens plads i et hjørne af kirketårnet, så hverken indskriften eller, endnu mindre, det tilstedeværende billede kan forfølges i sin helhed. «Da stenen uden tvivl let kunde udtages, burde dette naturligvis ske snarest muligt».

Foreligger der ikke her en passende opgave for «Rigsarkivaren»?

Om tiden for runestenedenes tilblivelse oplyser Wimmer, at den store broderpart af de skånske grupperer sig om år 1000 eller, lidt nøjere bestemt, falder mellem årene 970 og 1025, idet kun ganske enkelte går ned til omtrent 1050. Enestående er til den ene side den i I s. 159 ff. behandlede Åsumsten fra omtrent 1210, til den anden side nr. 1, Örstjastenen, der af forfatteren med god grund sættes til senest 850, idet den efter det bevarede af indskriften må jævnstilles med de ældste sælandske og fynske stene. Derimod strækker sig efter Wimmer de 33 første bornholmske stene over tidsrummet fra kort før 1050 til hen imod 1150, medens de 5 næste rækker over sidste halvdel af 12te og lidt ind i det 13de hundredår. Alfabetstenen, hvorpå runerne er ordnede efter den latinske hogstavsrække, «er næppe ældre end år 1400».

Selvfølgelig lægger denne aldersforskel sig for dagen såvel i det sproglige (runernes form og betydning m. m.) som i selve indholdet. Som W. fremhæver (s. 186), bærer de bornholmske stene gennemgående et kristeligt præg: jævnlig brug af korset og af kristelige påkaldelser. Ganske vist forekommer snart det ene snart det andet af disse kendetegn på nogle skånske stene; men fra et kirkehistorisk standpunkt er det værd at lægge mærke til, at der på dem kun nævnes «Gud», medens de bornholmske, foruden «Gud» (nr. 12, 29, 31) og «Krist» (nr. 24, 25, 28, 32), ikke alene har «Gud og Krist» (nr. 22), men også «Gud og Guds møder» (nr. 6, 10, 11, 13) samt «Gud og St. Mikael» (nr. 9, 37) og «Krist og St. Mikael» (nr. 26), den sidste forbindelse som på den omtrent samtidige lålandske Tillisesten (II 491)¹. Formelen på Lundhöjstenen: «Krist og sante Mikkjel hjælpe deres

¹ Jf. Wimmer, Døbefonten i Åkirkeby s. 8 anm. — Mikael nævnes også på svenske runestene: Rosenberg Nordens åndsliv I 136 øv.

sjæl til lys og Paradis» minder iøvrigt stærkt dels om den ambrosianke lovsang (Daniels Thesaurus hymnologicus I 33; senere dansk oversættelse i Brandts læsebog s. 255) dels om en hymne af Hrabanus Maurus (Daniels Thesaurus I 218), aml. siden i Anders Sunesens Hexaëmeron: «Michael animos inducere sanctos dicitur in coeli paradikum» (Gertz's udgave s. 8).

Syv skånske stene, — den hidtil ufuldstændig kendte Holmbyer ikke medregnet, — udmærker sig ved stærkt iøjnefaldende billedlige fremstillinger, der, sammen med tilsvarende billeder fra andre danske landskaber, giver os en forestilling om datidens billedhuggerkunst, men for resten til dels volder vanskelighed med hensyn til forklaringen. To stene (nr. 5 og 9) er udelukkende «billedstene», idet de mangler indskrift; men sikkert har de hørt hver til sit større mindesmærke, — jeg tænker mig dem snarest indordnede i en række svære hegnstene om et familiegravsted, jf. tegningen (efter Worm) s. 24, hvorpå ses to andre, nu forsvundne, «billedstene». Mandsfigurerne s. 17 og 26 er sagtens portrætter: den første, i sin lange kjortel og med korsstaven i hånd, af en gejstlig, den anden, med stridsøksen over skulderen, af en kriger. Billedet s. 28 forklæres af W. (s. 37) som en gyge (troldkvinde) ridende på en ulv med en hugorm til tømme o. s. v. Den firfødde skabning s. 41 minder nærmest om dyrenes kronede konge. Side 90 ses et drageskib og derover «et vældigt dyr» (en ulv?), s. 132 f. «fantastiske dyr og slyngninger» m. m., og s. 148 en hjort. Wimmer, som lover i indledningen at give en samlet fremstilling af vore runestenes ornamentik, hævder allerede nu, at billedet s. 133 stammer fra et irsk forbillede, altså fra en side, hvorpå af vore oldgranskere særlig Sofus Müller har henledt opmærksomheden.

Kan de bornholmske stene ikke bryste sig med billeder enten af mennesker eller af dyr, er derimod Østermariestenen III, fra omtr. 1100, prydet med en «højest ejendommelig» form af det kristne kors (s. 269), der dog efter W. har mange sidestykker i Sverrig. Om påvirkning derfra vidner også visse egenheder ved «ormealyngningerne» på de to yngste skånske stene (s. 169 og 175), såvelsom på to af de ældste bornholmske (s. 197 og 200), alle fra tiden omkring 1050.

Føstre af en langt ældre tids kunstdrift er de «skålformede fordybninger» på en skånsk sten (s. 67); jf. i dette tidsskrifts 10de bind s. 70 øverst.

Som W. bemærker (s. 167), er ikke få danske stene — også uden for de «historiske» kredse — kenotafer: rejste af frænder eller fæller over mænd, der havde fundet deres grave fjærnt fra hjemstedet. Nogle var omkomne på vikingetog. Således de to Skåninger, der «blev døde» henholdsvis «nordpå i viking» (Strøstena I) og «vesterpå» uden tvivl i samme ærinde (Uppåkraestenen).

At der høstedes hæder ved vikingefærd, fremgår yderligere af Gårdstångastenen I, rejst af to efterlevende kammerater over to «helte vide berømte i viking». Andre satte livet til ude på havet, når de f. e. var på fiskeri eller på købmandsfærd til fremmede lande, hvor døden jo også kunde indhente dem. Således Bornholmeren Alvard (Halvard?), der «drukne ude» med mand og mus (som jeg helst forstår teksten på Ny Larsker II); af Skåninger den, der «blev død» på Gulland (Fugliestenen II), og de to, der udtrykkelig siges at «ligge i London» (Vallebergastenen). Alle disse tre stene er bestemt kristelig prægede og fra en forholdsvis sen tid (ellefte hundredår); men at sømanden som sådan var et agtet medlem af samfundet, fremgår desuden af, at på Torsjostenen roser en mand sin afdøde broder som en rask søgut (skipari), hvad der for så vidt hænger sammen med den sidste hilsen, en vis Björn får på Strøstenen II: at han selvanden ejede et skib, som det jo var skibsejerne, der tog søfolkene i deres tjeneste, jf. Wimmer II 82 og 414.

At også landbruget var en vigtig næringsvej, er en given sag; men for de taknemlige efterkommere var der kun anledning til at lovtale foregangsmændene på dette område, og den skånske Krageholmers dygtige og gæstmilde «*bomand*», såvelsom den skånske Lundagårds- og den jyske Skivumstens udmærkede «*landmænd*» tør vi med Wimmer II 31 forstå som «jorddrotter» (sml. Skånske lov 7, 3) d. v. s. godsejere.

Det har været mig påfaldende, at af alle de i bind I, II og III omhandlede 180 runestene er ikke en eneste rejst til minde om en som *smed* d. v. s. håndværker betegnet mand¹. Tingen er vel den, at, hvor uundværlige håndværkerne end var og hvor ansete end måske enkelte af dem kunde blive, regnedes de dog ikke for en selvstændig, med datidens «storborgere» jævnbyrdig samfundsklasse, men snarere for en egen klasse arbejdere, der selv var bedst tjente med at stå i et underordningsforhold til arbejdsgiverne. Den Toste, der «rejste» Kolindstenen, kalder sig «Asveds smed» (I 136), hvorved jeg uvilkårlig kommer til at tænke på langt senere tiders «herregårdssmed» o. desl. «Toke smed», der «rejste» Hörning- og Grensten-stenene (II 261 og 266), havde jo været træl. Hermed er jeg tilbøjelig til at sammenstille Skåningen Ravn, der efter den første Simrissten (III 171) havde været «svend» hos Gunnulv i Svithjod (Østsverrig); thi om et forhold mellem disse to mænd lignende det imellem vikingehøvdingen Frøger og Låliken Frode (II 462) vilde næppe været brugt ordet *svend* d. e. tjæner (underordnet medhjælper). Hvad slags håndværk den enkelte nærmest gav sig af med, kan vi ikke så lige vide. Da

¹ At den blekingske Gursten-sten skulde være sat over en «Odd smed», tror jeg for min del ikke; af de foreslåede læsninger er Låflers (Arkiv XIV 342) åbenbart den nærmest liggende og naturligste.

jeg ikke tvivler om, at «stensmedene» (se Fritzner) også har haft med tildannelsen o. s. v. af runestenen at gøre, er der dog en mulighed for, at, når en runesten er rejst af en «smed», ordet «rejse» da kan tages lidt mere bogstaveligt end ellers; thi sædvanlig må jo stenenes «*rejste*» (satte) forstås som enstydigt med «*lod rejse*» (sætte) d. v. s. har bekostet, — en dobbelthed i sprogbugen, der ingenlunde er fremmed for nutiden.

Med undtagelse af nogle fremmede mindesmærker i Danmark, der vil blive omhandlede i indledningen, har Wimmer nu meddelt os hele det rige udbytte af sine udtømmende undersøgelser. Om det med så stor udholdenhed tilvejebragte grundlags fuldkomne pålidelighed føler jeg mig så meget mere overbevist, som jeg, der under fire sommerophold på Bornholm, de to før, de to efter Wimmers første rejse derover, på egen hånd har læst en stor del af de bornholmske runestene, med glæde vedgår, at mine læsninger på adskillige punkter er blevne udfyldte og rettede ved Wimmers. Da nu også hans fortolkninger, som sædvanlig, er prægede af hans sikre sprogtakt, hans vidtskuende blik og hans ædruelige virkelighedssans, er det lidet eller intet, jeg dertil har at bemærke.

Som et særligt eksempel på, hvor meget han, ifølge den gamle regel «øvelsen gör mester», mer end én gang har fået ud af ufuldstændig bevarede indskrifter, vilde jeg fremhæve Bornholmeren nr. 10 (side 219). Overfor Skåningernes aldersformand, Örjastenen, optræder Wimmer med stor varsomhed, hvad der sikkert er det eneste fornuftige. Ikke des mindre vover jeg at fremsætte min mening om tekstens forståelse og sandsynlige udfyldning. Af de to side 8 henstillede opfattelser lyser jeg for min del ubetinget den sidste i kuld og kön. Jeg tager da *œft* som biord («stenen står efter» d. e. til amindelse) og *firi* som forholdsord (til ære for). Vel kunde man efter lignende forbindelser på den fynske Flemløser og på den bornholmske Ny Larsker II have ventet den længre form *œftir*; men det gör en forskel, at ordet på bægge disse stene står allersidst i sætningen, medens det på Örjastenen står i umiddelbar forbindelse med det følgende forholdsled, så meningen i virkeligheden bliver: til minde om og ære for. Det næste ord efter *firi* kan kun være ejeform af kvindenavnet *Åsa* (eller *Æsa*). Da *firi* i den angivne bemærkelse vel snarest styrede hensynsform, antages *Åsu* (*Æsu*) efterfulgt af *sunum*. Men hertil kommer, at, da der ikke er spor af runer for ved *stænder*, og grundordet *stæin* ikke godt kan tænkes med forsæt udeladt, må det, med sin fra Flemløseren (og den jyske Egtveder) kendte følgesvend, have været henlagt til sætningens slutning. Efter min gisning har da venstrerækken lydt: *stænder œft firi Åsu (Æsu) sunum stæin sási*, de 11 sidste runer på stenens afhuggede top.

Længre har hovedindskriften næppe været (i højrelinjen har vel kun stået: (*Tuf?*) *i fáði*, jf. de fynske Flemløse- og Helnæsstene); allermindst har brødrenes navne stået efter «*sunum*»: de vilde været indskudte foran moderens navn. Stenen «stod» altså som en minde- og ærestøtte for *Áse*- (eller *Æse*-) *sønnerne* (to i det mindste), der på den tid må have været almindelig kendte i Skåne under denne benævnelse, og formodelig er omkomne samtidig, f. eks. ved en søulykke. Hertil svarer, at Vagn Ágesens dattersønner, Svend og Astrad, «*váru kallaðir Þorgunnu synir*» (Knýt. saga kpt. 40) d. v. s.: under ét omtaltes som Thorgunnesønnerne. Grundene til, at sønner således nævntes efter deres moder («*váru kendir við móður sína*») var forskellige (og vedblev for almuens vedkommende længe at være det), deriblandt den meget naturlige, at «hun levede længer end faderen» (Laxd. saga kpt. 57) d. v. s. faderen var død, mens drengene var små.

Det er frugten af en lang årrækkes vedholdende arbejde, der foreligger i de hidtil udkomne to bind og to halvbind af De danske runemindesmærker, hvis videnskabelige værd og almene tilgængelighed vil blive yderligere øget ved de to tilbagestående halvbind: indledningen og ordbogen, som jeg håber ikke vil lade længe vente på sig. Desuden mangler en indholdsliste til I 2. Intet er i øvrigt vissere, end at dette, allerede ved sit omfang og sin udstyrelse (hidtil rigelig 1200 sider i stort format, forsynede med omtrent 200 tegninger og trykte med smukke typer på udmærket papir) meget fremragende nationalværk i vor bogverden vil komme til at stå som et varigt minde ikke alene om tolkeren, men også om tegneren og trykkeren. Åndens og håndens idrætsmænd har her virket i broderlig forening.

F. Dyrlund.

Palæografisk atlas. Dansk afdeling. Udgivet af kommissionen for det arnamagnæanske legat. Kbhvn. 1903, Gyldend. Boghdl. Nord. Forl. X s. + 76 bl. — Samme: Norsk-islandsk afdeling. 1905. XV s. + 74 bl.

De store fremskridt, reproduktionskunsten har gjort i det sidste halve århundrede, takket være benyttelsen af lyset til billedgengivelse, har haft en ikke ringe betydning for filologien. Direkte fotografering af håndskrifter har dog ikke været synderlig anvendt; i regelen fotograferes håndskrifterne på trykplader; derved lettes mangfoldiggørelsen. Til en begyndelse var fotolito-graferingen almindeligst; af danske og norsk-islandske håndskrifter er f. eks. runehåndskriftet af skånske lov, hovedstykket af Valde-

mars jordebog, Angers-fragmentet af Saxo, hovedhåndskriftet af Didrikssaga og Elucidarius udgivne i fotolitografisk gengivelse. Fotolitografierne betegner et betydeligt fremskridt fra tidligere tiders kobberstik og stentryk, der, selv med al mulig omhu, ikke kunde blive så nøjagtige, som en videnskabelig benyttelse måtte kræve det. Dog har også fotolitografien sine mangler: den gengiver ikke overgangene mellem lyst og mørkt; baggrunden kommer ikke frem, og — hvad der er det værste — tegningen på stenen bliver ikke helt nøjagtig; det vil i reglen være nødvendigt at korrigerer den; der bliver derved rum for subjektive opfattelser, og skriftrækkene kommer i den fotolitografiske gengivelse til at stå med langt større tydelighed end i originalen; man vil følgelig i tvivlstilfælde ikke kunne nøjes med at rådspørge den fotolitografiske gengivelse. I den nyeste tid fortrænges fotolitografien mere og mere af heliotypien (zinkætsning) og især af fototypien (lystryk), som formår at gengive overgangene mellem lyst og mørkt, ikke eller så godt som ikke behøver at korrigeres, og hvis brunlige farvetone stemmer godt med de fleste nordiske håndskrifers farve. Hvor udmærket en gengivelsesmåde fototypien kan være, fremgaar til fulde af «palæografisk atlas».

Udgivelsen af dette pragtværk er foretaget ved den arnamagnæanske samlings bibliotekar, dr. Kålund, der også har æren for det nærmest foregående store værk, som kommissionen for det arnamagnæanske legat har ladet udgive, nemlig katalogen over den arnamagnæanske håndskriftsamling og den sig dertil sluttende katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i det kongelige bibliotek og universitetsbiblioteket i København.

Atlaset består af en dansk afdeling på 64 og en norsk-islandsk afdeling på 53 afbildninger, fordelte henholdsvis på 38 og 37 folioblade; på lige så mange blade findes diplomatiske gengivelser af teksterne med en kort indledning til hver text. Hver afdeling indledes med en redegørelse for afdelingens indhold og ordningen af teksterne. Textprøverne er for største delen taget fra litteraturhåndskrifter med dansk og norsk islandsk sprog; en del hører til den latinsk-middelalderlige litteratur i Danmark, og en del gengiver diplomer. En undtagelse danner det bekendte Justinus-håndskrift, der antages at kunne være skrevet af Absalon. Teksterne er ordnede efter deres sandsynlige kronologiske rækkefølge; diplomerne er dog anbragt sidst i hver afdeling.

De til Danmarks middelalderlige litteratur hørende textprøver strækker sig over hele den danske middelalder indtil 1550. Ældst blandt litteraturhåndskrifterne er, bortset fra Dalby klostres evangelarium, som henføres til det 11. årh., men næppe er skrevet i Danmark, Necrologium Lundense, af hvilket der gives to prøver (nr. I og II), som repræsenterer ikke mindre end ti forskellige hænder; håndskriftet er anlagt omtrent 1125. Det ældste af diplomerne er Erik Lams gavebrev til Næstved kloster, dateret

21. marts 1140 (nr. L); det endnu ældre gavebrev fra Erik Emun til Lunds domkirke (1135) findes ikke gengivet, da det er optaget i det svenske palæografiske atlas «svenska skriftprof» I (1894). Først fra slutningen af det 13. årh. findes håndskrifter med dansk text, nemlig de ældste lovhåndskrifter og de danske stykker i kong Valdemars jordebog. Til tiden omkring eller snarest før 1300 sætter dr. Kålund: AM 24, 4to (nr. XIII): et brudstykke af Valdemars lov, der tidligere er udgivet fotolito-grafisk; AM 37, 4to (nr. XIV), af hvilket der gengives et stykke af skånske kirkelov; den ældste del af AM 28, 8vo (nr. XVII): rune-håndskriftet af skånske lov; AM 455, 12mo (nr. XIX), af hvilket der gengives et stykke af Eriks lov; Stockh. A 41 (nr. X): kong Valdemars jordebog. De to sidstnævnte håndskrifter er ifølge udgiveren skrevne af samme mand, altså af frater Johannes Jutæ, som skriveren af AM 455, 12mo navngiver sig i dette håndskrifts slutning. Ganske naturligt lægges hovedvægten på at få den ældste tids håndskrifter fyldigt repræsenterede; i forhold til de bevarede håndskrifers antal er prøverne fra tiden 1350—1550 færre. Et par af fototypierne gengiver håndskriftudsmykning, nemlig nr. VII—VIII: Calendarium Nestvediensense, og nr. XXX: bindet om Dalby klostres evangeliarium. Det sidste er måske ikke af dansk oprindelse, og det første står — som for øvrigt alle nordiske håndskrifers udsmykning — langt under, hvad sydligere folk har ydet i den retning. Det er desværre ikke alene i kunstnerisk henseende, man får et ringe indtryk af den danske middelalders litteratur ved at gennemblade «palæografisk atlas»; kun lidt af den har synderlig litterær værdi; den står ikke alene langt under den norsk-islandske, men også under den svenske litteratur i middelalderen. Ringe har den været til at begynde med, og endnu ringere er den bleven ved vanrøgt; mange af vore mest værdifulde håndskrifter er gået ud af landet, især til Sverige, hvor ikke mindre end 11 af originalerne for de i atlaset afbildede tekstprøver findes, og, hvad der er værre, det 16. og 17. årh.s ligegyldighed overfor middelalderens litteratur har forvoldt os store og uoprettelige tab.

Et langt lysteligere billede frembyder atlasets norsk-islandske afdeling. Skønt der i denne kun er optaget få diplomer og slet ingen latinske skriftprøver, har udgiveren dog, for at få et blot nogenlunde fyldigt udvalg af den norrøne litteratur, maattet standse ved c. 1300. I nær tilslutning til det foreliggende værk vil imidlertid dr. Kålund på egen hånd udgive en ny serie, som vil føre skriftprøverne ned til middelalderens slutning. De ældste bevarede håndskrifter med norsk-islandsk sprog går c. 100 år længere tilbage i tiden end de tilsvarende danske. Til anden halvdel af det 12. årh. henfører dr. Kålund AM 237 a, folio (nr. 1): brudstykke af en kirkedagshomilie, som anses for det ældste bevarede islandske skriftstykke; AM 315 d, folio (nr. 2):

brudstykke af et Grágás-håndskrift; samt begyndelsen af den i palæografisk henseende interessante Reykjaholts-Máldagi (nr. 44). Gennemgående står de norsk-islandske håndskrifter vel nok over de danske i retning af en fast og tydelig skrift; forskellen er dog ikke påfaldende stor, og atlasets to afdelinger viser, som man kunde vente, den samme udvikling af skriften, som også prøverne i «svenska skriftprof» viser: fra de ældre, stivere og tydeligere former til de senere, mere afrundede og utydelige. I retning af en sikker lydbetegnelse står de norsk-islandske håndskrifter højt; at spørgsmålet om den bedste skrivemåde har interesseret islænderne, fremgår noksom af de bekendte grammatiske afhandlinger i Snorres edda.

«Palæografisk atlas» vil få sit største værd som et fortrinligt grundlag for øvelser i håndskriftlæsning; det vil endvidere kunne have betydning for sproghistoriske undersøgelser, og det giver en anskuelig oversigt over de forskellige sider af den danske og norsk-islandske middelalders håndskriftlitteratur; endelig giver det sammen med «svenska skriftprof» et værdifuldt grundlag for forarbejderne til en nordisk palæografi. For datering af håndskrifter har man, for så vidt textindholdet ikke giver nogen vejledning, dels de sproghistoriske, dels de palæografiske ejendommeligheder at bygge på, men hvor sproghistorien svigter, f. ex. ved latinske tekster, har man unægtelig ofte stået vaklende, idet man kun i ringe udstrækning har foretaget systematiske palæografiske undersøgelser som grundlag for håndskriftdatering. De vidt forskellige dateringer af Angers-fragmentet af Saxo giver et godt eksempel herpå (se atlasets dansk afdelings indledning s. VI). For den palæografiske datering er diplomerne med deres sikre tidsangivelser af særlig stor betydning, og det havde måske været ønskeligt, om der i atlaset havde været optaget et større antal diplomer, end tilfældet er, selv om man ikke vilde gå så vidt som i «svenska skriftprof», hvor største delen af skriftprøverne er diplomer. Dog lader iagttagelserne fra diplomerne sig ikke uden videre overføre på litteraturhåndskrifterne, idet diplomskriften gennem middelalderen — og for øvrigt også senere — viser visse ejendommeligheder overfor litteraturskriften.

Skønt det ikke har ligget indenfor det foreliggende værks plan at give en systematisk palæografi, har dr. Kålund dog ikke alene indirekte, gennem selve den fototypiske gengivelse af et stort og godt udvalg af skriftprøver, givet et vægtigt bidrag til et sådant værk, men også direkte, ved den kronologiske ordning af prøverne og ved de vejledende bemærkninger, med hvilke i indledningerne ordningen af teksterne begrundes. Især i indledningen til den norsk-islandske afdeling behandler dr. Kålund de sproghistoriske og palæografiske holdepunkter for dateringen af skriftprøvernes alder. Af de første har navnlig overgangene $s > r$ i *es*, *vas*, $sk > z$ i refleksivformer, og, i islandske hånd-

skrifter, $\alpha > \alpha$ betydning; skjaldepoesien viser, at disse overgange er foregåede i den nævnte rækkefølge fra slutningen af det 12. årh. til c. 1250. Blandt de palæografiske holdepunkter behandler dr. Kålund især de forskellige måder, hvorpå omlyds-vokalerne betegnes, og de forskellige former for konsonanttegnene *d, f, ð, þ*.

Om værkets ndstyr og udførelse er der kun godt at sige. Lystrykkene, der er udførte i Pacht & Crones etablissement, er fortrinlige; de gengiver tydelig alle de skrifttræk, selv f. ex. de tynde streger over *i*, som den diplomatiske gengivelse viser, at originalerne har haft, og kun hvor læsningen af originalen frembyder særlige vanskeligheder, som f. ex. ved ns.-isl. nr. 2, er også gengivelsen utydelig. Hovedæren for arbejdet tilkommer som nævnt dr. Kålund; det er udført med den omhu og det grundige håndskriftkendskab, som dr. Kålund også i sine tidligere arbejder har lagt for dagen. Tidsansættelsen af de forskellige håndskrifter er anmelderen ikke kompetent til at kritisere; den diplomatiske gengivelse er omhyggelig; anmelderen har kun kunnet finde enkelte unøjagtigheder:

Da. afdel. nr. III l. 5 ,similam', læs ,similiam'; — da. nr. XIX l. 5 ,hín í gen', læs ,híní gen'; — da. nr. XLIII l. 24 ,kundæ', læs ,kwndæ'; — isl. nr. 8 l. 4 ,fvrlito', læs ,fvr lito' (jvf. l. 8 ,fvr típír'); — isl. nr. 9 l. 9 ,ganged', læs ,gangedð'; — isl. nr. 10 l. 2 ,unndan', mens der ellers opløses som i l. 6 ,pann' og l. 11 ,hinn'; — isl. nr. 14 l. 36 ,ocpat', læs ,ocpat'; — isl. 26 l. 11 ,konongr', læs ,konongr'.

Henrik Bertelsen.

N. K. Skovgaard, Apollon-Gavlgruppen fra Zeustemplet i Olympia. Mit deutscher Übersetzung. Kbhvn. 1905, Lehmann og Stage (komm.). 32 S. med en Tavle.

Opstillingen af Zeustemplets gavlgruppe er paa grund af templets fuldstændige sammenstyrtning og den uorden, hvori figurerne eller deres brudstykker fandtes, et af de vanskeligste problemer for archæologien. Et smukt bidrag til dette spørgsmaals løsning har maleren N. K. Skovgaard givet ved ovennævnte afhandling, hvori han har fremsat forslag til nogle ændringer i opstillingen af figurerne i den vestlige gavlgruppe. Denne er vel nok den af grupperne, hvor der er mest udsigt til at komme til et resultat. Til bestemmelse af figurernes indbyrdes

stilling har man navnlig tre midler, dels gavlfeltets form, dels forskellige afmejslinger, som er foretagne under opstillingen for at skaffe figurerne plads eller for at frembringe bedre forhold i deres afstande, endelig hensynet til hele gruppens virkning som samlet komposition. Det er særlig dette sidste synspunkt, som Skovgaard lægger til grund for sin undersøgelse, og med fuld ret hævder han, at der her foreligger ikke blot en archæologisk, men ogsaa en kunstnerisk opgave.

De 5 yderste figurer til begge sider (hos Skovgaard betegnet med bogstaverne A—E og R—V) kan man uden vanskelighed anvise deres plads ved hjælp af gavlfeltets form, idet den ejendommelighed ved figurerne fra Olympia, at de (i modsætning til Parthenons gavlgrupper) kun er fuldstændig udarbejdede paa forsiden, viser, til hvilken side de skal vendes, og figureres højde er da tilstrækkelig til at bestemme deres plads. Det samme gælder om de tre midterste figurer (K, L, M) Apollon og de to unge helte (sædvanlig kaldet Theseus og Peirithoos). I det mindste er der her ingen uoverensstemmelse mellem Skovgaards og Treus senere opstilling, som den er given i hans del af Olympiaværket. Tilbage bliver saa to grupper paa hver side. Disse grupper har Treu anbragt saaledes, at man til venstre (for beskueren) ser en kentaur, der vil bortføre en dreng (F, G), og en kentaur, der har grebet en kvinde (H, I), til højre en kentaur, der stormer i galop mod en kvinde (N, O), og en lapith, der søger at kvæle en kentaur, medens denne bider ham i armen (P, Q). Treu har til bestemmelse af disse figurers stilling benyttet sig af visse afmejslinger, i det han rigtig har set, at disse maa finde deres forklaring ved figurerens opstilling, og at hans ældre opstilling derfor ikke kunde være rigtig. Det drejer sig navnlig om to saadanne bortmejslinger. Paa bagpartiet af den galoperende kentaur er der hugget noget bort, aabenbart for at skaffe plads til en anden figur, der skulde opstilles foran. Denne figur er efter Treus mening Theseus, og han har derfor anbragt kentauren saaledes, at Theseus' venstre ben dækker den afmejslede hestelænd. Dernæst er der ved den kentaurskvælende lapith gjort et dybt udsnit i plinthen, og Treu mener nu, at aarsagen dertil er den, at der skulde være plads til bagbenet af den kentaur (R), hvis bryst gennembøres af en lapith. Skovgaard vil derimod bringe de to afmejslinger i forbindelse med hinanden, saa at den kentaurskvælende lapith dækker den afmejslede hestelænd samtidig med, at kentaurens bagben indpasses i plinthen. Han flytter derfor de to grupper N—O og P—Q over paa venstre side, saa at de bytter plads med de to tilsvarende H—I og F—G.

Naar Treu har ment, at det er Theseus, hvis ben dækker den afmejslede hestelænd, saa støtter han dette paa, at ogsaa Theseus' ben paa den indvendige side er behandlet paa en maade, der tyder paa, at figuren har været i berøring med en anden

figur. Dette synes for Treu at være det faste punkt i hans bevisførelse; i hvert fald har han baade i den ældre og i den senere opstilling fastholdt disse figurers sammenhøren. Skovgaard gaar derimod temmelig let hen over dette punkt, idet han blot i en anmærkning paa s. 5 erklærer, at han ikke paa afstøbningen kan se nogen afmejsling. Paa afbildningen hos Treu er den meget tydelig betegnet, men det skal indrømmes, at afstøbningen kun viser en paafaldende ujævnhed i overfladen; om nogen større afmejsling er der ikke tale. Om ujævnheden nu skyldes tilpasning til en anden figur eller blot en flygtig behandling af bagsiden, kan ikke ses paa afstøbningen. Maaske vilde en undersøgelse af originalerne give et resultat, og det var i hvert fald ønskeligt, at en saadan undersøgelse blev foretaget; men det er ogsaa muligt, at spørgsmaalet maa lades uafgjort i betragtning af, at figurernes bagside i det hele taget kun i ringe grad er udarbejdet. Paa den anden side ligger der ikke nogen stor beviskraft i Skovgaards paastand om, at den afmejslede hestelænd passer til ryggen af den kentaurkvælende lapith, «som denne maa tænkes at have været». Thi netop dette parti er saa grundigt ødelagt, at det ikke lader sig rekonstruere med sikkerhed.

Gaar vi imidlertid ud fra, at baade Treus og Skovgaards opstilling er mulige, da kan det ikke nægtes, at den nye opstilling har store fortrin. Hos Treu er der ikke den rigtige afstand mellem de to kæmpende ynglinge og kentaurerne, som de vil fælde. Skovgaard har ret i, at de maa ramme, ikke kentaurerne, men kvinderne, som de skulde forsvare. Desuden er der noget mindre tiltalende ved, at de hugger ind paa kentaurerne bagfra. I Skovgaards opstilling kommer det langt tydeligere frem, at de værger kvinderne og heltmodigt gaar imod de raa og drukne uhyrer. Ligeledes bliver gudens paa en gang bydende og afværgende gestus langt mere forstaaelig, naar kentaurerne stormer frem mod gruppens midte. — Ser vi dernæst paa gruppen med kentaurer, som røver en dreng, møder vi atter en stor forbedring. Denne kentaur har ingen bagkrop, naturligvis fordi dette parti var dækket af en anden figur, og dette opnaas paa den fortræffeligste maade hos Skovgaard, i det hestekroppen dækkes af kvinden (R). Det samme var forøvrigt tilfældet i Treus ældre opstilling, medens han ikke ved den senere ordning har kunnet komme ud over denne vanskelighed. Skovgaard paaviser endnu flere enkeltheder, hvorved gruppens komposition er bleven klarere og mere harmonisk. Alt i alt tør det vel siges, at saaledes som Skovgaard nu har ordnet gruppen, gør den en ypperlig helhedsvirkning, og der er næppe noget punkt, hvor den ikke tilfredsstiller øjet.

Skovgaard har lige saa lidt som Treu benyttet Pausanias' beskrivelse som vejledning ved figurernes ordning. Det er dog ikke uden interesse at undersøge, om den nye opstilling lader sig

forene med Pausanias. Ganske vist er hans beskrivelse flygtig og overfladisk, og han begaar mærkelige fejltagelser baade ved benævnelsen af figurerne og ved selve beskrivelsen, f. ex. naar han i østgavlen blandt kong Oinomaos' staldpersonale regner en figur, som har vist sig at være — en kvinde. Men alligevel er der grund til at tro, at figurer, som tydelig genkendes i beskrivelsen, har staaet i den orden, hvori Pausanias nævner dem. Hans meget kortfattede beskrivelse lyder saaledes: «I gavlfeltet har han (Alkamenes) fremstillet lapithernes kamp med kentaurene ved Peirithoos' bryllup. I midten af gavlen staar Peirithoos. Paa den ene side af ham staar Eurytion, der har grebet Peirithoos' hustru, og Kaineus, som staar Peirithoos bi i kampen; paa den anden side Theseus, som kæmper mod kentaurene med en økse; den ene kentaur har grebet en ung pige, den anden en smuk dreng». De øvrige figurer nævner Pausanias slet ikke. Midterfiguren, som han kalder Peirithoos, anses af alle for at være en gud, sandsynligvis Apollon; om det overhovedet er sagnet om Peirithoos' bryllup, kunstneren har villet fremstille, kan maaske være tvivlsomt; men hvorledes man nu end vil benævne figurerne, er det let at genkende de grupper og enkelte figurer, som Pausanias nævner, og det viser sig da, at beskrivelsen i et og alt stemmer med Skovgaards ordning, og det vilde være urimeligt ikke heri at se en bekræftelse paa rigtigheden af den foreslaaede opstilling.

Dommen om de to gavlgruppers værd som kunstværker har lydt meget forskellig; medens nogle mener, at de ikke engang er udførte af egentlige kunstnere, men af haandværkere, om end efter en kunstners komposition, hævder Skovgaard ikke blot, at kompositionen taaler sammenligning med Parthenons gavlgrupper, idet figurerens monumentale holdning stemmer bedre med den arkitektur, hvortil de hører, men ogsaa, at udførelsen, om den end ikke overalt er lige god, dog i nogle partier er af første rang. Skovgaards arbejde vil sikkert bidrage ikke lidt til, at dommen om disse figurer i fremtiden vil lyde gunstigere.

Fr. Weilbach.

O. Schrader, Totenhochzeit. Ein Vortrag. Jena 1904, Costenoble. 38 S. M. 1.50.

Under Titlen «Totenhochzeit» har O. Schrader i Jena, Forfatteren af «Sprachvergleichung und Urgeschichte», og det indholdsrige «Reallexicon der indogermanischen Alterthumskunde», udgivet, i lidt øget Form og med Noter, et Foredrag holdt i Jena's

Gesellschaft für Urgeschichte. Trods sit ringe Omfang er dette lille Skrift af betydelig Interesse, saavel for Filologer og Arkæologer som for Folklorens Dyrkere. Ved Siden af den megen kritkløse Brug, der for Øjeblikket, navnlig i Tyskland, gøres af Folkloren til Forklaring af Oldtidsforhold, er denne Pièce et Vidnesbyrd om, hvorledes der for den egentlige Oldtidsvidenskab kan vindes et værdifuldt Supplement ved kritisk Benyttelse af de gennem en senere Tids Folkeskikke bevarede Levninger af religiøst artede Fortidsforestillinger.

Skriftets Titelblad er prydet med en græsk Luroforos, og Udgangspunktet for Undersøgelsen er den græske Skik, hvorom der bl. a. er bevaret Underretning i Demostenes' Tale mod Leochares, at der paa den i ugift Stand afdøde Mands eller Kvindes Grav hensattes et Lerkar, Luroforos, med Brudebadet. I historisk Tid sattes den paa og over Graven og sagtens i Reglen tom; i ældre Tid (VIII—VII Aarh.) synes den at være bleven nedlagt i Graven selv, sammen med de øvrige Dødegaver. Det var et Symbol paa det Bryllup, som den døde ikke naaede at fejre; han har ikke i levende Live naaet Livets højeste Maal; derfor giver man ham efter Døden hvad der er hans Ret. At dette er den rigtige Forklaring, og at andre Udlægninger af denne ejendommelige Sædvane maa afvises, støttes nu, som Schrader paaviser, ved, at det over store Dele af Europa, navnlig dog i de slaviske Lande, har været Skik at fejre Brylluppet for den som ugift afdøde efter hans Død, eller at man ved en enkelt eller flere Scener gengav den hele Højtid. Der anføres saadanne Eksempler fra vor egen Tid fra Podolien, Lillerusland og Serbien. Men der haves tillige betydelig ældre og følgelig særdeles værdifulde Meddelelser om lignende Forhold. Ved 940 skrev Araberen *Masudi* om Russerne og Slaverne, at «naar en der som Ungkarl, gifter de ham efter hans Død». Og ejendommeligt nok er der hos en anden Araber, *Ibn Fadhlān* (921/22), med talrige realistiske Enkeltheder, som udelukke enhver Tvivl, skildret en russisk Høvdinges Dødsbryllup. En ung Kvinde gennemgaar frivilligt samtlige Brudeceremonierne, saaledes Brudebadet, her i Form af Fodtvæt, og den symbolske Indførelse i Brudehuset, hvorved hun ikke maa betræde Tærskelen; til sidst dræbes hun og brændes ved Høvdingens Side.

At den grovt realistiske Brudefærd hos den russiske Fyrste og Grækernes Hensættelse af Luroforos er forskellige Udtryk for de samme Forestillinger, i Grækenland opfattede og prægede af hellenisk Aand, synes uomtvisteligt. Et enkelt Vidnesbyrd om, at Skikken med Fejrelsen af Dødebrylluppet ogsaa i mere oprindelig Form i sin Tid har været kendt i Grækenland, ser Schrader i Polyxenas Ofring paa Achilleus' Grav.

Det maa være berettiget paa indogermansk Grund at vente ligeartede Forestillingskredse. Vanskeligere er det at følge For-

fatteren, naar han overhovedet i Dødegaverne vil se Udtrykket for de efterlevendes Vilje om, at den afdøde skal have sin rettelige Andel af det efterladte, og særlig i Charonsmønten vil se en Udløber af en Sædvane, der oprindeligt krævede, at hele den afdødes Ejendom skulde følge ham.

Spor af gamle Folkeskikke, hvori Tanken om Dødebrylluppet er bevaret, kan endnu findes, saavel Syd som Nord for Østersøen. — Naar Schrader specielt om Charonsmønten meddeler, at den endnu i lavere Folkelag bruges i Jena, kan hermed sammenstilles, at den samme Skik — omend i uren og misforstaaet Form — har været kendt i Jylland endnu i den sidste Menneskealder.

Hans Kjær.

Skandinavisk Månadsrevy för undervisning i de tre hufvudspråken.
Lund 1905, Gleerup. 32 s.

Universitetslektorerne *Hungerland, Flarenside* og *Polack* har påbegyndt et nyt undervisnings-organ. Dets hovedtiltrækning vil sikkert dets korrespondance-spalter blive. Det er planen at læserne skal indsende oversættelser til fremmede sprog og til modersmålet; disse oversættelser vil blive rettede af udgiverne, som til deres rettelser vil føje kommentar. Et sådant samarbejde mellem udlændinge og indfødte, hvor begge må antages at være i stand til at studere sprog med nogen iagttagelsesevne, er naturligvis vejen til at klarlægge vedkommende sprogs ejendommeligheder. Et anseligt antal skolebøger er indsendt til tidsskriftet og flere af dem blir bedømt. Det synes at bedømmelsen af de engelske bøger ikke er ledet af noget bestemt princip. Men måske har det sin betydning at bringe noget for hver smag.

Foruden programartikler på alle tre sprog og boglister indeholder første nummer en hel række fagmeddelelser, særlig om feriekursus. Også prisopgaver bydes der på. Første gang en engelsk gengivelse af en temmelig let svensk text.

København, September 1905.

N. Bøgholm.

Johan Louis Ussing.

10. April 1820 — 28. Oktober 1905.

En Gang i Midten af 1860'erne talte undertegnede som ung Student med Julius Lange om at studere Kunsthistorie og sagde, at jeg vel ikke dristede mig til som han at drive dette Studium for sig alene; jeg maatte vel nøjes med, saaledes som Professor Ussing, at forbinde det med det filologiske Studium, hvortil Lange svarede: «Ja — Ussing, det er jo da en udmærket Mand».

Det var netop det, Ussing var; men de unge studerende kunde ikke rigtig se det straks, naar de kom til Universitetet. Madvigs Berømthed og store Autoritet straaledede altfor stærkt, alt i Nærheden blev uden Farve; og dertil kom den urimelige Indretning, at en og den samme skulde være Professor baade i Latin, Græsk og Arkæologi. Selv for en Mand med Ussings Energi og Kundskaber har det sikkert nok mangan Gang været svært at kunne overkomme og følge med i alle tre Fag. Der viser sig da ogsaa visse Svingninger i hans videnskabelige Liv, en Gang er det den ene Disciplin, en anden Gang den anden, der har Overtaget.

Johan Louis Ussing blev født den 10de April 1820 i København, blev Student fra Metropolitanskolen 1836, tog filologisk Embedseksamen 1842 og kunde nu mere uhindret give Arkæologien en fremherskende Plads i sine Studier. Her fandt han en udmærket Støtte i Kunsthistorikeren Niels Laurits Høyen. Alleerede to Aar efter havde han en Afhandling færdig for Magistergraden, eller som man nu siger, Doktorgraden; den handlede om Mesternavnene paa græske Vaser (*De nominibus vasorum Græcorum*). Efter en toaarig Rejse i Italien og Grækenland, hvis Resultater han skildrede i «Rejsebilleder fra Syden», som fulgtes 1847 af «*Inscriptiones Graecae ineditae*» og 1849 af den vigtige Afhandling «*De Parthenone eiusque partibus*» (en Del af «Rejsebilleder fra Syden» og Afhandlingen om Parthenon udkom senere

St
at
fo
U
sv

k
N
i
r
t
o
a
s
(
l

l
:
:

bl.

paa Tysk: «Griechische Reisen und Studien» Kbhvn. 1857), blev han 1847 Lektor ved Universitetet i græsk og romersk Filologi og Arkæologi og udnævntes til Professor 1850.

Straks efter sin Hjemkomst fra Rejsen, i Efteraaret 1846, havde han holdt Forelæsninger som Privatdocent; da han tog sin Afsked 1896, havde han saaledes virket ved Universitetet i 50 Aar, en lang Tid opfyldt af ivrigt og anstrængt Arbejde for at fyldestgøre de Krav, der stilledes til ham, ogsaa lønnet med Æresbevisninger: 1851 blev Ussing Medlem af Videnskabernes Selskab, han var Universitetets Rektor 1875 og 1885, Dr. juris honoris causa ved Edinburghs Universitet, Kommandør af Danebrog o. a. Og skønt hans Tid var optaget af Studier, slap han heller ikke fri for saadanne Hverv, der vel er en Ære, men sluge den kostbare Tid. Han blev valgt til Folketingsmand 1864 og var Medlem af Tinget nogle Aar; fra 1875 til 1878 deltog han i Undervisningsinspektionen; han var ogsaa i Direktionen for Carlsberg-Fondet. Fra 1877 til 1896 var han Regensprovst og vandt megen Paaskønnelse hos de skiftende Hold af Regensianere, hvoraf vist mange med Glæde tænker tilbage paa den venlige Professor og de hyggelige Tirsdag Aftener i hans Familie.

Ussing var en flittig Mand; naar man kom for at tale med ham, traf man ham næsten altid ved hans Skrivebord omgivet af Bøger, med Pennen i Haanden og Mappen foran sig. Kunde der end af og til, naar Talen gik istaa, undslippe ham et lille modløst Suk, saa var han dog straks lutter Iver og Kampfærdighed, naar han kom til at tale om det, han just nu var optaget af. Han forfægtede ufortrødent sine Meninger. I det hele var Ussing vist af Naturen snarest kritisk anlagt, hvad der kunde være Grunden til, at han sjældent kom til at samle sig om et større Arbejde, medens mangfoldige mindre Afhandlinger er spredte i Universitetsprogrammer, Videnskabernes Selskabs Afhandlinger, Nordisk Tidsskrift for Filologi og andre Steder. Medens han, mærkeligt nok, ikke har efterladt sig noget større Værk i sin Yndlingsvidenskab, Arkæologien, udgav han derimod et stort filologisk Værk. Det var en kritisk Bearbejdelse med latinsk Kommentar af Plautus' Komedier (*T. Macci Plauti comoediæ* 1875—1887), et Arbejde der strakte sig over en lang Aarrække; første Bind udkom 1875, Værket afsluttedes først 1887. Ussing fik ikke straks megen Glæde af sit Arbejde; det blev stærkt kritiseret i Tyskland, hvor den vovede Metode i Bearbejdelsen af Plautus, som Ritschl havde indført, endnu var eneherskende. Efter som Tiden

gik, indtraadte dog mere ædruelige Anskuelse, og Ussings Værk blev rigtigere skattet. Tidligere, i Begyndelsen af Treserne, havde Ussing været Deltager i et andet stort Arbejde, nemlig Madvigs Udgave af Livius, og 1868 var hans Udgave af Theophrast udkommet (*Theophrasti Characteres et Philodemi de vitii liber X cum commentario ed. J. L. Ussing. Hauniae 1868*).

Da Høyen døde 1870, blev Ussing anmodet om at udgive de Skrifter af Høyen, som egnede sig dertil, og skrive en Levnedsskildring af sin afdøde Lærer og Ven. Dette Arbejde (Niels Laurits Høyens Skrifter I—III, København 1871—1876; Niels Laurits Høyens Levned, Kbhvn. 1872) optog de følgende Aar, indtil hans Plautus begyndte at udkomme. Efter at nogle Aar er gaaede med dette Studium, begynder Arkæologien igen at gøre sine Rettigheder gældende. Rejser til Grækenland, Lilleasien og Ægypten gav Lejlighed til Udgivelsen af forskellige, livligt fortalte Beretninger om disse Rejser og deres Udbytte for Arkæologien (Fra Hellas og Lilleasien 1883, Nedre-Ægypten 1889). Det var jo bleven en Tid af højeste Interesse for denne Videnskab: Schliemanns Udgravninger, Forskninger i Athen, Fremkaldelsen af Olympia for Dagens Lys, Gravninger i Delfi, paa Delos, der var nok at læse om og tale om, og i Foredrag, Forelæsninger og Afhandlinger om disse interessante Resultater søgte Ussing, altid i en livlig og populær Form, at udbrede Kendskab dertil. Skønt der ikke mærkes nogen Aftagen i Ussings Produktivitet, — i 1893 udgav han «Græsk og romersk Metrik», 1894 «Den græske Søjlebygningens Udvikling», fra 1895 deltog han i Revisionen af Oversættelsen af det nye Testamente, i 1896 udgav han et Skrift om Vitruvius' Bog *De architectura* (ogsaa udgivet paa Engelsk 1898), — maa han dog have følt sig tynget af sit Embede og vel ogsaa villet give Plads for yngre Kræfter. I 1895 tog han sin Afsked som Professor ved Universitetet. Men, hvad ingen skulde have ventet, det er at se ham da med en Ynglings Iver kaste sig over Arkæologien igen. Han blev ved at holde Forelæsninger ved Universitetet og Foredrag i filologisk Samfund. Stod han paa Kathedret eller Talerstolen, skulde ingen tro, at man havde en Mand for sig, der var nær ved eller havde naaet de firs; Stemmen var klar og tydelig, Bevægelserne livlige, han syntes ikke at trættes af den staaende Stilling, havde alting paa rede Haand til at belyse og forklare sit Foredrag. Han blev da ogsaa hædret ved et Festskrift af danske Arkæologer og Filologer paa sin firsindstyve Aars Fødselsdag.

Fundene fra Pergamos var imidlertid bleven opstillede i Museet i Berlin. Aar 1897 udgav Ussing en større Afhandling om Pergamos, som udkom paa Tysk to Aar senere. Endnu i 1904 foretog han i Sommeren en Rejse til Berlin og tilbragte Tiden med Studier i Museet. Saa snart det blev muligt at vide noget om de vidunderlige Opdagelser paa Kreta, var Ussing rede med Foredrag. Endelig begyndte de danske Udgravninger ved Kinch og Blinkenberg paa Rhodos. Ussing havde arbejdet ivrig for, at de skulde komme i Stand, og var uhyre interesseret i, hvad der indberettedes derfra. Da blev han farlig syg, kom sig dog igen, men kun for, kort Tid efter, at maatte underkaste sig en Operation. Han overlevede den et halvt Aars Tid, men endnu det i Aar afsluttede XIII. Bind af «Nordisk Tidsskrift for Filologi» bærer ved to Bidrag fra ham Vidnesbyrd om hans usvækkede Interesse for Videnskaben.

E. Trojel.

Afhandlinger, Anmeldelser og Skrifter af J. L. Ussing, som ikke er nævnte ovenfor.

I «Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. 5te Række. Histor. og filos. Afdeling». I. Om Italienernes Delagtiggørelse i den romerske Borgerret ved Bellum sociale (ogsaa i Udtog i «Oversigt over Det kgl. d. Vid. Selskabs Forhandl.» 1852). — II. Græske og lat. Indskrifter i Kjøbenhavn. — Attiske Studier: 1. Sokrates' Hermes Propylæos og Chæronæerne. 2. Om Planen og Indretningen af Parthenon. (Begge Afhdlgr. og i Oversigt over Selsk. Forhandl. 1856 og i «Griech. Reisen und Studien» 1857.) — III. Om de Kejser Trajan tillagte Breve til Plinius (i Udtog i «Oversigt o. s. v. 1860»). — To græske Vaser i Antikkabinettet i Kbhvn. Uddrag i Oversigt 1866). — IV. Kritiske Bidrag til Grækenlands gamle Geographi. — Kong Attalos' Stoa i Athen. — V. Nye Erhvervelser til Anamlingen i Kbhvn. — 6te Række. II. Phratri-Beslutninger fra Dekeleia. — IV. Betragtninger over Vitruvii de architectura libri decem med særligt Hensyn til den Tid, paa hvilken dette Skrift kan være affattet. — V. Om Phidias' Athenestatuer særligt Kliduchos. — Om den rette Forstaaelse af Bevægelser og Stillinger i nogle antike Kunstværker.

I «Oversigt over det kgl. d. Vid. Selskabs Forhandlinger». 1852, 1856, 1860, 1866 se ovfr. 1857. Om Traktaten mell. de lokriske Byer Chalion og Oeanthea. — Om de senest udgravne Thermer i Pompeji. — 1859. Bemærkninger om nogle Grave ved det gamle Cære. — 1862. Yderligere Bemærkninger om Traktaten mell. Chalion og Oeanthea. — Om By-

retterne for Malaca og Salpensa. — 1863. Om den rette Opfattelse af nogle berømte antike Statuer. — 1866. Om nogle af Fr. Rostgaard efterladte Papiraftryk af græske og latinske Indskrifter. — Nogle Bidrag til Grækenlands gamle Geographi. — 1868. Bemærkninger i Anledning af en ny Ud-gave af Theophrasti Characteres et Philodemi de vitili liber decimus. — 1869. Om Arkesilas-Vasen. — De nyeste Bidrag til Bedømmelse og Forstaaelse af den vatikanske Apollo. — Om den romerske Digter Nævius. — 1870. Kritiske Bemærkninger om et Par Bygningsmonumenter i Athen. — 1874. Flodguden Inopos' Helligdom paa Delos. — Et Bidrag til Forstaaelsen af Ordet *vestibulum*. — 1887. I. N. Madvigs videnskabelige Betydning. — 1889. Mendes og Thmuis i Nedre-Ægypten. — 1890. Lydiske Grave. — 1894. Meddelelser om den græske Søjlebygning Historie. — 1895. Midtgruppen paa Parthenonsfrisen. — 1897. *Scenica*, filol.-archæol. Betragtn. i Anledn. af Dörpfeld u. Reisch: Das griech. Theater. — 1899. Afsluttende Bemærkninger om det græske Theater og Vitruvs Forhold der-til. — 1900. Bidrag til Kundskab om Alteret hos Grækerne.

I «Nord. Tidsskr. f. Philologi og Pædagogik», I. Om de senest udgravne Thermer i Pompeji. — II. Kritiske Bemærkninger til Senecas Satire over Claudius' Apotheose. — VII. Krit. og exeget. Bemærkn. til Lucreti. — VIII. *Suum cuique*.

Samme Tidsskrift. Ny Række (Nord. Tidsskrift for Filologi). IX. Otto Benndorf: Wiener Vorlegeblätter für archäol. Uebungen.

Samme Tidsskr. Tredie Række. IV. Anmeld. af J. L. Heiberg: Attiske Gravmæler. — V. Anm. af Dörpfeld u. Reisch: Das griechische Theater. — VI. Anm. af Albrecht Dietrich: Pulcinella. — VII. Anm. af C. Weichardt: Pompeji vor der Zerstörung. — De arte critica in Vitruvii libris adhibenda. — VIII. Anm. af B. Sauer: Das sogenannte Theseion und sein plastischer Schmuck. — IX. Achilles' Skjold. — Anm. af R. Koldewey u. O. Puchstein: Die griech. Tempel Unteritaliens u. Siciliens. — Det store Alter i Pergamos. — X. Anm. af Mau: Pompeji og Barnabei: La villa di P. Fannio presso Boscoreale. — Anm. af O. Puchstein: Die griech. Bühne. — XI. Anm. af Alb. Müller: Das attische Bühnenwesen. — XII. Anm. af University of Chicago: Decennial Publications 1902. — Anm. af Jahreshefte des Oesterreichischen archäol. Instituts VI 2. — De illustrerede Haandskrifter til Terents. — XIII. *Ἑορᾶρα*, en lexologisk Udvikling. — Anm. af F. Noack: Homerische Paläste.

Universitetsprogrammer. 1849. De Parthenone eiusque partibus. — 1863. Om Grækernes og Romernes huslige og private Liv. — 1865. Undervisningen hos Grækerne og Romerne. (De to sidste ogsaa paa Tysk 1870 og 1885.) — 1876. Om Grækernes og Romernes Huse. — 1886. Om Tiryns og de der fundne Ruiners Betydning for Forstaaelsen af Homer.

I «Festskrift i Anledn. af Kbhvns. Universitets Firehundredaarsfest». 1879. Ledøje Kirke.

Fra en Rejse. Archæol. Skildringer. Kbhvn. 1873.

Fortolkning til I. N. Madvigs Udvalg af latinske Digteres Arbejder. Kbhvn. 1854. Anden Udg. 1879.

Etymologiserende Notitser. II.

Ved E. Jessen.

alke. Dette obsolete Verbum opføres endnu baade i V. S. O. og i Molbechs Lexicon med Betydningerne: have travlt, og søle (i Dynd osv.). Det er det samme Ord som norsk *alka søle*, og kives, aabenbart Denominativum af *Alka*: Fuglen Alke, og (skjønt Femininum) overført: svinsk Person, og kivagtig Person, ifølge Fuglens Renomme i begge Henseender; to Adjectiva følge med: *alkeleg* og *alken*, begge: svinsk, kivagtig. — Molbech vilde ikke gjenkjende Verbet i *alkæ*, P. 145 i den af ham udgivne «Harpestreng», et Ord, han «ikke veed at forklare». Der kan dog ikke være tilstrækkelig Forhindring for Betydningen: have travlt med (Udvidelse af: strides med, drages med); *Lipprea hetær en Steen thær Diur alkæ* som Dyr have travlt med, ville ifærd med (*ad quem sponte sua properat genus omne ferarum*). — Cf. nedenfor under *Theesth*.

Aust i samme «Harpestreng» P. 120. I indfødt Ord maa *-u-* i den Stilling ventes at være vocaliseret *-g-*. Et Substantiv **Agst* er vel ikke hidtil fundet. Hvis til norsk *Ag* Tvivl, Beraad (maaske oprindelig: Fornemmelse af truende Udsigt til *Aœ*?) havde hørt et iterativt Verbum **agsa* (fremkalde eller have Tvivl, Beraad), da kunde deraf dannes et Substantiv **Ags-t*, hvilket aldeles vilde passe i Texten: *takær fra them Ræslæ oc ond Aust* befrier dem for Rædsel og pinlig Tvivl. — Naturligvis kun Tankeexperiment.

Bale Rede. Cf. *φωλεος* Hule, Dyreleie.

beræven gjenstridig, kjephøi, o. L. Sees strax, at være aabenbart Laan fra Nedertydsk. Hos Lübben findes ikke Andet at henføre det til end *bereven* «mit Reifen, Bändern belegt» (om Kar) (egentlig dog: styrket indvendig med Ribber, *Rif*, Genitiv *Reves*,?; thi Reif heder i Plattydsk *Reep*). I dansk Brug stod det da figurligt: styrket, modstandsdygtig; og dernæst ironisk: i egne Tanker imponerende dygtig, Andre overlegen. — Hos Lübben anføres derimod ikke noget saadant Adjectiv af Verbet *reven* «unsinnig denken, reden, verlangen, delirare», hvilket maa være samme Ord som det obsolete høitydske *reben* «von Sinnen

sein, rasen», som man, med engelsk *rave*, deriverer fra fransk *rêver* (fordum ogsaa *raver*), altsaa fra latinsk *rabies*. Man faaer da, ialtfald indtil videre, at blive ved Henførelse af *beræven* til det documenterede plattydske Adjectiv.

Draaren, Fanden, turde være capricieus Variant for *Drolen*, der maa være det tydske *Droll* (hvoraf *drollig*) i Betydningen Troid; forøvrigt etymologisk et andet Ord end *Troid*, der har germanisk *T-*, hvorimod *D-* i *Droll* kommer af germanisk *Th-*.

Dreyer træffes i Betydning Bærer, af plattydsk *Dreger* (høitydsk *Träger*).

Drømmen, Fanden, er vel omdannet af plattydsk *Drummel* anvendt paa den Person; egentlig: Træklods o. L., og figurligt: Lømmel o. L.; af *Drum*, Eet med høitydsk *Trumm*, der er bevaret i Pl. *Trümmer*.

Dru Bundfald af Vin. Rietz henfører svensk Dialectform *Drov* (samme Betydning) til plattydsk Adjectiv *droce* (Eet med høitydsk *trübe*), hvilket synes plausibelt. Formen *Dru* vilde da nærmest passe til hollandsk *droef* (oe udtales som dansk *u*). Et egentligt Substantiv opføres her dog hverken hos Lübben eller i hollandsk Lexicon.

dru, trist, peger ligeledes nærmest hen til hollandsk *droef* (i Betydningen bedrøvet), men treffes skrevet *drud*; imidlertid er Tilføielse af *uegte* samt stumt *d* jo hyppig allerede i ældre Skrivemaade.

Drudh Narreri, Forsøg paa at skuffe, er vel celtisk; thi i Irsk angives *druth* Nar.

Dun (og *Dune*?) betyder ikke egentligst «Tjener», men, som norsk *Dun* og *Dune* Flok, Mængde, Sværm («især af Dyr»), og kunde vel høre sammen med *Dun*, nu *Døn*, altsaa som larmende Sværm. Mindre let kunde tænkes paa Laan fra Celtisk, ifølge irsk *duine*, kymrisk *dyn* Menneske (hvilket Stokes regner til samme Rod som i *ðavev*). — Correct er da *en off myn eygen Dwon* (Flok) i Rimkrøniken. Imidlertid er i Dansk Ordet gaaet over til ogsaa at betegne Person i Sværm, i Ens Følge, der passer nogle Steder, som i *en Dun skal bærvæ en Langhallems Kyærff*; og i *thii andre Dunæ oc Drengi*; uvist, om i *Dunerne i Borgestuffuerne*, og i *mz danskø Herre och Dvne*, hvor *Herre* er Pluralis, og *Dvne* kan betegne Tjenere eller Tjenerflokke.

dricke paa Duus. Heri stod *Duus* opr. i samme Betydning som i *Suus oc Duus*. Ved det nuværende *drikke Dus* (endnu ikke af Alle udtalt med kort *u*) tænkes paa Pronomenet; men

opstaaet maa det være ved, at den ældre Talemaade af sig selv indbød til denne Anvendelse; ellers vilde *-s* blive uforklarligt. Tydsk er Talemaaden ikke; og selvforstaaeligt kan *-s* ikke forklares af *-z-* i *dutzen*, og det saa meget mindre, som vi ikke have laant dette Verbum, men plattydsk *dutten*.

Dwss Tildækning, Skjul. Neppe opdrives Andet, der minder om dette besynderlige Ord, end norsk *dusa* dække for Øinene. Om Roden skulde være samme som i *Dys* (Stendysse), *døysa* op-hobe? Isaafald oprindeligt: begravende Tildækning.

ebre «skjære Tænder som en Orne». Af V. S. O. vel medrette deriveret af tydsk *Eber*, om end et Verbum **ebern* ikke er til at finde i Lexica. Let kunde det frit laves ved Anvendelse paa Person: **er ebert* ∴: macht, spielt den Eber.

endsige. Heri er *-g-* ikke falskt, som sees af den ældre Form *end at sige* (ogsaa *hoad at sige*). Sagen er altsaa helt simpel: *at* kunde undværes foran Infinitiven. Betydningen var da lige fra først af: for ikke at sige, anføre, omtale, nævne (*geschweige*), og ingenlunde: end mindre, som forudsættes i den gjængse (vel fra N. M. Petersen eller Rask hidrørende) Derivation fra *enn sider*, hvilken Forvanskning ogsaa fonetisk var uventelig (Comparativs *-er* er overmaade stabilt). Som sees kan *end at sige* ikke engang være Omfortolkning af *enn sider*. Det har altsaa lige fra først været correct at sige f. Ex. ,det har intet Menneske sagt, endsige Peter', hvor ,end mindre' vilde udelukke Peter fra at være Menneske, men ,slet ikke at nævne Peter' giver Mening. Ordet *sider* (dermed *end sider*) er simpelthen gaaet af Brug. — Ligesaa *end siden* (∴: senere), og det blotte *siden*, brugte om det mindre Probable, modsat *snarere*, før om det mere Probable. Endnu hos Baggesen treffes *siden* brugt saaledes: «knap see paa Stierner, siden tælle dem». Naturligvis er *endsige* heller ikke Forvanskning af *end siden* (der forøvrigt havde været lige saa nær at ty til som *enn sider*).

eem, vammelsmagende, gjenfindes i Norsk: *eim* vammel, flau. Hører sammen med *Em*, fordum *Eem*. Adjectivet er da først blevet anvendt om Sager, hvis Smag var spoleret ved varm Fugtighed.

Fegge Cumpaner, Fattere? («sodomitiske *Fegge*» hos Arrebo); kan neppe sondres fra norsk *Fegge* (Singularis), der ikke angives specielt at antyde Lastefuldhed: «Mand, Person, Gubbe, Fyr»; ogsaa «Kludrer» (da med Femininum *Feggja*). Aasen deriverer fra det gamle Plurale *Fedgar* (Fader og Søn), hvilket ogsaa

understøttes af Udtrykket *Feggje etter Feggje* Mand efter Mand (som Indehavere af Gaard). Dog henviser han ved Betydning Kludrer tillige til *fagga* pusle, kludre, og *Fagg, Fogg* Bylt, klodset Person; ligesaa Ross (der endvidere har Neutrum *Feggje* Folk, Pak). Antagelse af to Ord *Fegge* synes nødvendig, da *fagga, Fagg, Fogg* ikke vel kunne være Denominativa fra *Fegge* (hvorimod i svensk Dialect *fägga, smeka*, vistnok er Denominativum). — Aasen antager *Megga* Matrone, Hundyr (hvoraf Verbum *megga seg til* stadse sig op, o. L.) for snarest opstaaet af *Mødgur* (Pl., Moder og Datter). Forvanskning af langt *ø*, Omlyd af langt *o*, til kort *e* er som purt phonetisk nantagelig; den maatte altsaa være kommen af Attraction til *Fegge*. Man kunde vel omtrent lige saa vel antage hele Ordet *Megga* dannet afny efter *Fegge*, idet man var vant til *M* overfor *F* i *Moder: Fader, Mødgur, Fedgar*, osv. — Forestilling om Lastefuldhed hos *Fegge* kunde komme til fra hver af de andre Betydninger. Hos os kunde Ordet være Norvagisme; ialtfald Arrebo kunde have lært det i Norge.

fellig, felle hæsliq, modbydeliq; vel for *ferlig* = norsk *ferleg*.

Flolag «Jordlag i Klint»: *Flo* i Norsk og Islandsk betyder Lag («cf. *flaga*»).

Flogse, at flogse Tøite, at tøite omkring; Iterativa til Rodform *flug-* (i *flyve*). Ogsaa norsk: *Flogs, Flogsa* Flane; *flogsa* føite.

Flære Fiskefinne; cf. norsk *Fledra, Flærra, Flidra* Flig, Flis, Skive, m. M. (om muligt Sammenhæng med andre Ord se Ross).

fredelig treffes som udvidet Form af *fredig, freidig* (og omvendt *fredig* som kortere for *fredelig* af *Fred*).

Fyrm. Foruden *Fyrm* Skaansel (*f-* af *th-*) findes *Fyrm* Fasted, altsaa fra latinsk *firmus* (i Betydning Faste, og parallelt med dettes Derivation, kunde det ventes ligeledes at komme af *firmus*).

Fæt Vanslegtning? *Fæt* i *hver Æt*. Noget at combinere det med er vel ikke fundet, og findes maaske ikke. Norsk *Fæt* i Betydning listig Person duer ialtfald i phonetisk Henseende ikke, da *-t* hos os skulde blive til *-d*. *Fjott* i Betydning Pjalt, indskrænket Person, i samme Henseende heller ikke, om end Betydningen er god nok. Kunstlet maatte blive Henførelse til *faa* *Fjott, Fjett* «blive bortjaget, nødt til at pakke sig» (*Fæt* isaa-

fald: cassabel, ubrugbar Person). At antage *Fætt af germanisk *faih-t-* (ligesom *Ætt* af *aih-t-*: *aigan* eie, osv.) duer ikke meget; det fører til Ordet *feig*, hvis nuværende Betydning passer; den gamle: dødsbestemt, kun, hvis *Fætt betegnede Person fra Fødselen svag, ulevedygtig.

til *Gieds* til Behag el. L. Norsk *Gjed*, Sind, tilbyder sig først. I Norsk angives imidlertid til *Gjetes* tilpas, hvilket hører sammen med Verbet *gjeta*, gammeldansk *gitæ*, nu *gide* o: faae (‘jeg gider ikke gjort det’, oprindelig = jeg faaer ikke gjort det). Hvis *Gieds* er at forbinde hermed (Enstavelsesform da muligvis opstaaet ved Forkortelse?), betydede *tilgieds* fra først af: til Antagelse, ligesom tysk *annehmlich*, *angenehm*: antagelig.

glw, skarpsynet, nøieregnende, regnes vel med Rette for samme Ord som norsk *gløgg*, men er neppe egte dansk Form. Til norsk *ø* kunde svare *u*, som i ældre svensk *glugg-utter* (til-lige *glägg-er*). Men *-gg* skulde ikke ventes at forstumme saa let som det enkelte (spirede) *g*. Molbech citerer *glugagtig*, med utydsks, altsaa egte dansk Rodstavelse (*-agtig* er ikke dansk). Formen *glu* seer ud som laant sydfra, om end Ordet mangler hos Lübben. I ældste Saxisk og Høitydsk findes *glou*, *glau*. I Gotisk var, som hos os, indtrængt Snyltelyd *-gg-*: *glaggo* nøie o. L. (Adverbium).

grante, klynke efter Noget, er fra Plattydsk: *granten* gierig nach Etwas sein. Maaske for *gramten (cf. *gramizzon*, brumme, i ældste Høitydsk), og da med Aflyd til *grynte* for *grynte; cf. *χορμαδος*?

Guffer, Skoser, kan unegteligt tænkes at være Variant til *Gluffer*. Thi i Norsk (og ogsaa i dansk og svensk Dialect) betyde baade *guffa* og *gluffa* grynte, bjæffe, gjø, osv. (‘Hunden bjæffede just ikke, men guffede’: V. S. O.); norsk *guffa* tillige skose, stikle. — Besynderligvis findes ligedan Dobbeltform i Høitydsk: *Glufe* og *Guffe*: Stecknadel, hvilke altsaa ligeledes kunde have afgivet figurlig Betydning Spydighed.

en Heie Staahei el. L.? Cf. *heie* skrige, af plattydsk *heigen* keuchen o. L. — Om *Staahei* skulde hænge sammen hermed?

Heldighed, Gunst, af plattydsk *heldich* geneigt, heldende. (Har combineret sig med dansk *Held* osv.; af helt anden Rod, hvori *-d* er uegte.)

Herk, herke, Slag, slaa. Mon for *herdhke (slaa haardt), eller at forbinde med plattydsk *Herke* Rive?

Hevdh antreffes i Betydning Foster; behøver ikke at være et andet Ord end det sædvanlige *Hevd*, enten man vil henføre dette til *hæve* eller til *have*; kunde i Betydning Foster passe specielt til svensk *hafvande* frugtsommelig.

kibber kjephøi o. L.; cf. plattysk *kibben* = *kiven* kives (heitydsk *keifen*).

Kieks, Baadshage, behøver ikke at stamme fra Finsk, hvor det ogsaa opføres. Thi i Norsk har det aabenbare Slegtninge, som *kjeksa*, *kjeksla* hakke, snappe m. M., *kjeksen* bidsk o. L., hvilke vel høre til *kjakka* hakke.

knew flink, dygtig; kan naturligvis ikke være Eet med islandsk *knoef-r* (medmindre dette var laant fra Jydsk), ikke heller med norsk *knøok* kneisende, da Dansk ikke gjør langt *ø* af langt *o* til *e*; Formen *knøu* er jydsk Udtale, der forøvrigt ogsaa kunde være indtrængt i Almensproget, om Ordet der havde holdt sig (cf. *vroole* af *oreole*, *Stoole* af *Steole*, *Stovel*). For Henførelsen til det i Bremisches Wörterbuch angivne *Knäve* Stærke, med *knävig* stark, kan der ikke være Synderligt iveien; dog angives ikke noget Adjektiv *knäv(e)*. — (Hvis det nyislandske Ord rettere skrives *knaef-r*, kunde det tænkes at være Laan af vort ældre *knev*.)

Knocker, Pokker, behøver ikke at være blot capricious Variant; kan støtte sig til tydsk *Knocke* Knorren, Klotz, Bengel.

Cort; jeg veed ikke, om det i danske lingvistiske Bøger er noteret, at det er plattysk Contraction af *Koonraad*.

Kore Kant, Brømme; cf. norsk *Koarde*, *Kvare*, *Kvale* («tykt» *l* af *rd*) med samme Betydning, og lignende Ord i svensk Dialect; item plattysk *Querder* Randeinfassung (heitydsk *Köder*, Mading, antages opstaaet heraf).

Kraabe og Kraaber Afkroge; cf. norsk *Krop* bl. A. «lidet og lavt Værelse, lidet Skjul; egentlig: Rum at krybe ind i» (*kriupa*).

kregle, kives, fra Tydsk; nordtysk Adjectiv *kregel*, *krel*, munter, frisch, ogsaa fertigt zum Kampfe, pertinax; i ældste Høitydsk *widar-cregil* obstinatus. Grimms Henførelse til Rod i Verbum *krageln*, *krabbeln*, modsiges af et gammelnederlandsk *crüghel* (samme Betydning), der er uforeneligt med *a* i Roden, men peger paa Slegtskab med *Krig*.

kritten critiserelysten, dadlesyg, o. L. Det kunde synes vanskeligt at skille dette bort fra tydsk Verbum *kritteln*, der dog først findes i Nyhøitydsk, og som Kluge antager «mit An-

deutung an *Critik* entstanden aus einem volkstümlichen *gritteln zanken*, das im Mittel- und Althochdeutschen noch fehlt». Lübben opfører imidlertid plattysk Verbum *kriten*, *kreten* zanken, streiten, *Kriit*, *Kreet* erregen (i ældre Høitydsk betyder *kriizen* stöhnen, kreischen; nu *kreiszen* med Betydning in Geburtswehen stöhnen und schreien), hvortil det her omhandlede Adjectiv maatte kunne høre, hvorledes end *kritteln* etymologisk forholder sig.

Kullitze (. . . *mett andre Kyllingh* . . .), 'Kortvending' V. 907. Cf. *Rævitze* Hunræv. Om da for *Kuklitze Hønekyl-ling?; cf. *Kükel*-, *Kickel*-, *Gockel*-, *Gugel-hahn*?

Kyng(e) Intervall, repeterende Sygdomsanfald. Cf. norsk *kyngja* vibrere o. L. («f. Ex. om Klokke»); *Kyng* Klynge o. L., «maaske ogsaa Ryk, Stød, cf. i svensk Dialect *Kyng* Anfald, Dyst». — Rod minder om indisk *gung*- (sidste *g* mouilleret) summe; *γῶγ-γῶζ-ω* (-*γῶζ-* af *gugj*-) knurrer o. L. (?).

Ledye, ladies Lede, ledes, blive kjed. Da derivativt *-i* ikke kan have efter den oprindeligt lange Rodstavelse (*leid-*), maa her være betegnet Svækkelse af *d* til *i* (som i norsk *lei* led, og i *Veir* af *Vedr*), men saaledes at Bevidsthed om ældre Skrivemaade førte til alligevel at skrive *d* tillige (som stumt, eller som med Henstilling: udtal *i* eller *d* efter Behag).

liderlig i Betydning lidelig, taalelig (*leidlich*) er naturligvis Sprogfeil, om ikke Skrivfeil.

lirre gjøre Mundbevægelser (f. Ex. om Frøer). Eet med norsk *lidra*, *lira* vrikke o. L., og Stamord til *lirke*. «Cf. islandsk *hlidra* af *hlid* Side».

ett hett Malling «ubekjendt Torturinstrument». Skal vel udtales *Molling*, hyppig Variant for *Mullugh* (islandsk *mundlaug*, Femininum; Genusforvanskning er hyppig i ældre Dansk), Vandfad, der jo med Gløder i var Torturredskab, f. Ex. anvendt af de gude- lige Olaf'er til Nordmænds Omvendelse; det aubragtes paa Maven; («Det Samme som Jomfru *o*: Tommeskrue» kan Malling vist ikke være, da Tommeskrue jo ikke skulde ophedes.)

swerie om Meen vel forvansket for *aa Meen*?

Mæde angives at betyde Le. Er (med *meie*) laant fra Tydsk, og maa ifølge Tydsken (navnlig plattysk *Mede*) betyde Meinung, ikke Le. 'Man skal ei kaste Mæde i Andens Korn' kan realiter, om end ikke ordret, gjengives: komme med Le i Andens Korn.

nebbe 2 Gange hos Arrebo (Hexaem. P. 101 og 164), efter Nexus snarere: helt formørkes (om Maanen) end: aftage. Ety-

mologi isaafald nem: Rod germanisk *nab-*, *nib-*, som i tydsk *Nebel*, &c; *νεφος*, indisk *nabhas* Mørke, Taage, m. M.; &c. Men da vanskeligt at tro, at Glosen kunde treffes netop hos Arrebo alene, og ellers ikke i germanisk Literatur.

nickende Ney tirrende? cf. tydsk *necken*; eller afvisende? cf. islandsk *hnekkja*? drive tilbage.

Nunne Slags Tagsten (V. S. O.): «Mönch und Nonne, abwechselnd convex und concav liegende Dachziegel».

nyffsæ ruske, Iterativum til et **nyve*; cf. norsk *nyfsa* nape, pufte, samt *nyva* i Betydning knuge, prygle, svinge Ørene, &c.

Plattenslager, slaa En en Plade som formentlige «billedlige» Udtryk ere hverken tydske eller svenske, maa forsaa vidt, skjønt selve Ordene ere fremmede nok, være egne danske, opstaaede i det insipide kjøbenhavnske Gadesprog, formodentlig i 18de Aarhundrede, af (nu i Skriftsprog obsolet) tydsk, virkeligt billedlig, Talemaade *Einem Etwas fürplatten*, «richtiger fürblatten, auf dem Blatte vorblasen, lockend vorstellen». Item: *blatten*, *blätten* «auf dem Blatt pfeifen, einem Rehbock blatten, die Stimme der Riecke nachahmend». I middelalderligt Høitydsk endnu med enkelt *-t-*: *blaten* «auf einem Blatte pfeifen». Den udbredte tydske Confusion af *b* og *p* maa her have forledet Danske til at tage *platten* for Verbum med Betydning: slaa plat, slaa Plade (Harniskplade), hvortil behøvedes *ein Plattenschläger*. Dansk Beskedenhed og Smag har da atter renonceret paa at se Billedet i «billedlig Talemaade»; kunde naturligvis hverken gjenføre Tanke paa Harnisk, eller paa Tonsurplatte, endsige paa Ting, der ikke blot ikke laves af *Plattenschläger*, men ikke engang (som Tonsurskaldethed) kaldtes *Platte*, altsaa f. Ex. ikke paa nogen dansk Mønt; Talemaaderne vedbleve at anvendes ganske som den tydske, og uden Indlæggelse af nyt Billede, exempelvis ikke om Falskmøntere, men om dem, der, ved at vække falske Forestillinger, tilnarre sig Penge eller Fordele.

quere knirke, med norsk *koæra* klynke, islandsk *koara* ralle o. L., gammelhøitydsk *queran* sukke, hører tilhobe sammen med indisk Rod *g'ar-* (mouilleret *g-*) lyde, sprage, o. L., og maaske latinsk *garrire*, *garrulus*.

quere (quirre) male, fordoie. Jeg gjenfinder ikke dette Verbum i Lexica til germaniske Sprog. Dog maa det have været urgermaniskt, siden det phonetisk correct gjenfindes i Indisk: *g'ar-* (mouilleret *g-*) opløses, fordoies, ældes, med Causativum

g'araja- opløse, fordoie, &c. Af samme Rod er *Quern*, maaske *quær*. Uvissere blive germaniske Ord uden Spor til Labialisering af *k*, som *Korn*, *Karl* (uventelig Spaltning af Roden). — De to anførte Rødder *g'ar-* kunde (ifølge Betydningerne: opløses; knase) gjerne regnes som een.

quette, *quettze* knuse, af nedertydsk *quetten*, *quettsen*, *quessen*. Formen *quetske* stemmer med *quetschen*. *quæsse* (kvæste) kan passe til anførte *quessen*, men ogsaa til et helt andet Ord: *quese*, Simplex til *quæste*. — Noget Beslegtet udenfor Germanisk er maaske ikke til at finde; muligvis indisk *gadā* Kølle; germanisk *qu-* kan svare til indisk *umouilleret g-* (f. Ex. i *queman* komme).

quicke pippe: tydsk *quieken*.

Quonst «fartura, hakket Kjød til Fyld». Mon fra først af: forfalskende Fyld? Isaafald plattydsk *Quanst, Derivatum af *quans*, *quansis* nur zum Schein; *Quant* Tand, auch Windbeutel (i Hollandsk: Plattenslager); *quanten*, *quanzen*, *quanteln* schakke (oprindelig byde til Auction? *inquantum*?)

Raa, Rue Ligbaare, eller Underlag til den (hvoraf *rue* lægge paa den? pynte Lig?). Kan neppe være = *Ruge* Dyng. Jeg erindrer at have seet Form *Raa*, som dermed er uforenelig, men kunde passe til ældre tydsk *Raawe*, Sideform til *Ruhe*; her da i Betydningen *Ruhestätte*, eller Underlag hvorpaa Noget støttes (se Grimm).

en Rag Taage; cf. norsk *Rake* Væde.

Raggen Fanden? cf. norsk *Ragg* Krabat.

Ribitze Digesvale, *hirundo riparia*. Neppe til at finde i fremmede Lexica. Dog er Derivationen fra *ripa* plausibel. Kunde Tydsken af *ribes* lave *Ribitzel* (Ribsbusk), maatte ligesaa af *ripa* kunne laves *Ripitze.

ritse ud: *ausreiszen*, *desertere*.

«ritze» ophidse, tilskynde; lavet af *reisen* efter falsk Analogi, da heri *ei* er oprindeligt, ikke, som i *reiszen*, kommer af langt *i*.

en Russ Rastetid; sikkert forvansket af plattydsk *Ruste* Rast.

«sigtet fuld» (Bord med Retter; hos Holberg); *geschichtet*? skars knap, ringe; gennem Tydsk eller Engelsk af «*excarpus*», falsk Form for *excerptus*.

Skofte. Betydningen Prakker, Lurve, Schofelist (se V. S. O.) er neppe figurlig Anvendelse af Betydningen simpleste Sort Brød, et uventeligt (for uskyldigt) Billede, men omvendt den egentlige

Bemærkelse, hos os overført paa saadanne Brød, som vare for lurvede til at bydes gentilt Selskab. Thi Ordet kan vist ikke paa taaleligt *raisonnabel* Maade blive Andet end de tysdske Sprogs *Schoft, Schuft*, der (ligesom *Kjeltring*) rettelig betegner ussel Prakker («denn ein erbärmlicher Schuft ist wie der Mensch so der Hund»).

«Skoller Pjalter» i V. S. O. Feillæsning for *Skaller* (Conchylier, nemlig Pilegrims) i T. Reenberg's poetiske Skrifter II P. 126.

«snildløbe» vel forvansket af *snedløbe: løbe skraat (diagonalt) for at faae Forspring.

«*snuw*» hurtig. Da i Norsk og Islandsk ikke anføres noget Adjectiv «*snuud*» (kun et islandsk Substantiv *snúð-r* Hurtighed), gaaer det vel bedre an at tænke paa norsk *snøgg* hurtig, pludselig, m. M., svensk Dialectord *snågg, snågger*, nedertydsk *snugger, snögger, snügger* (hvoraf vel svensk *snugg*). Dog vilde *snuw* ikke forholde sig til *snøgg* som (ovenfor) *gluw* til *gløgg* med dettes Snyltelyd *-gg-*, idet de nedertydske Former vise, at *-gg-* her er egte, da indsneget *-gg-* er utydsk. *snuw* hos os maatte da være tilstudset efter falsk Analogi, en helt legitim Formodning. Cf. f. Ex. *ritse* ovenfor.

staage rage, pirke, stikke; ikke for *stage*, men af plattydsk *stoken* = høitydsk *stochen*, engelsk *stoke*.

Stuppel Tilbygning, Klokketaarn, = norsk *Stopul*, islandsk *stöpull*, der med falsk Analogi gjengiver engelsk *steeple* (gammel-engelsk *e* treffer i visse Tilfælde sammen med islandsk *ö*, f. Ex. *jörd, mjöl, höggva*).

Theesth en Søfugl af Alkefamilien, norsk *Theiste* columbus gryla, ligesom andre Alker anseet for ondsindet, pugnax, vel ogsaa svinsk, om end Ross nøies med «fyrig» i Talemaaden *taisten sum aen Taisti* (Adjectiv *teisten* som *alken* ovenfor: kivagtig). I den danske Rimkrønike overføres Substantivet directe paa glubsk Person: *then onde Theesth*. Ross har endvidere Derivatum *Teistell* hvas Person; Adverbium i *teistande idle* yderligt arrig (hvis Hødhøren han, vist med overdreven Betænkelse, finder uvis). Se samme Anvendelse af Fuglenavn Alke (ovenfor). — Rodstavelsen *theist-* kan være Aflydsform til *thist-* i *Thistel*, nu *Tidse*, tydsk *Distel*.

tøntele holde for Nar, o. L.,? Cf. plattydsk *betuntelen* forvikle, forvirre.

T(h)øt lille Fruentimmer? Cf. norsk (capricieust varierende)

Tytta, Tötta, Titta Kvindemenneske; svensk Dialect *Tutta* (se under *Tudse* i etymol. Ordb.); plattysk *Dutte* (ü?) albernes Frauentzimmer. Germanisk Grundform *thutt-*.

ubehouffuen uciviliseret: *unbehauen*.

Udød ond Død. Måske for *Uvdød overdreven Død (med unødig Pine; eller nfortjent). Cf. *useen, umichit, utunct* &c.

uforbilled, egtl.; uden Flimren for Øinene? Cf. i Norsk *brigla* flimre (*de brigle før Ogøm* «om subjective Lysphænomener»), *braga* blusse, *Brag* Nordlys; med derivativt *-d-*: *Bragd* Nordlys, og Verber *brigda, bregda, bragda* svæve &c. (og se *bebreide* i etymol. Ordb.). Indisk Rod *bhrāg-* (mouilleret *g*) straaie; latinsk *flag-rare*; &c.

Uføgle: vel af plattysk *unvoochlik* (öö: høitydsk *unfüglich*) af *Unvooch* (: *Unfug*). (*Uføgle* er vel substantiveret Adjectiv; Citatet, hvoraf grammatisk Beskaffenhed skulde sees, kan jeg ikke mere finde).

uneeet, unæt ubenyttelig, ubrugbar. Et af de Tilfælde, hvor et tydsk Ords Existents erfares af Optagelsen hos os; ialtfald Lübben har hverken *uneeet* eller *neet*, Adjectiv til Verbet *neeten, geniessen*, af Præsensrodform, germanisk *niut-*, dansk *nyyt-*, nu *nyyd-*, plattysk *neet-*; men *unnütte*, høitydsk *unnütz*, af Rodform *nut-*; og islandsk *neyt-r* (som Molbech henviser til) af Rodform *naut-*. Molbech citerer den endog rent tydske Stave-maade *unnet* med dobbelt *n* (i et dansk Lovsted).

unstalt vanskabt: tydsk *unstalt, ungestalt*.

Wele, Wæle Haarvalk, Charpilæg; hører sammen med norsk (og islandsk) *Veele* Stjert, Fuglehale. Men ingenlunde med tydsk *Wedel*, fordum *Wadil*. Nogle (af de Moderneste) sætte det = indisk *wāla* Halehaar; ret forlokkende; men hvorledes her til indisk *ā* skulde svare islandsk *é* (istedetfor *ó* eller *á*), seer jeg ikke. Bedre gik vel an at antage *é* af urgermaniskt *-iuh-*, som af et *Wiuhlia; hvormed vilde følge Spørgsmaal om Sammenhæng med *Væge*, ældre tydsk *Wieche* viklet Tot, Charpi, der vel kunde være af urgermaniskt *wiuh-* snarere end af *wiuk-*, idet *-k-* ikke kan bevises af svensk *veke*, norsk *Veik*, engelsk *wick*, &c., da den abnorme Vocalcorrespondents tyder paa Laan sydfra, hvormed maatte følge Ændring af uvant, fremmed Consonantlyd. (*Væile* er vel yngre Derivatum af *Væge*.)

wreffue gnede, Imperfectum Pluralis af *wriifue (som jeg ikke erindrer at have seet), Laan af plattysk *wriiven* (stundom *riiven*) = høitydsk *reiben*.

vrisse treffes i Betydning vrikke (*wridse, *wridke).

«Yre Kirtel»? kunde vel betegne Kirtel som fugtende, og høre sammen med norsk *Uur* Væde, latinsk *urina*, &c.; *ū* af *wā*, hvis disse Ord virkelig høre sammen med indisk *wār*. Vand. Eller betyder det Udslet, som *Ydde*? da for *Yddre? begge af *Odd*? (Blegn?).

yssset, jysset, jøsset askefarvet; ordret maaske harefarvet; cf. svensk *jösse* Hare, norsk *Jase* med Femininum *Jos*, hvis Rod (med *ia*- af *e*-, Aflyd til *a*-) forøvrigt vel er den samme som i *Aske*: *as*-, hvoraf indisk *āsa*. Aske, vel og latinsk *aridus* &c. Ogsaa i svensk Dialect angives *yssjug* graaskimlet (hvorimod *hiskjug*, *hyskji*, *hisklig* ere uvedkommende). — Fritzner angiver fra et norsk Document et hapax legomenon: Øgenavn *Hiæsi*, og holder til at tage det for Eet med *Jase* (kunde dog staa for *Hiassi*, et Fabeldyr); altsaa som om et *H*- var bortfaldet af *Jase*, og dette var af samme Rod som *Hare*, *Hase*, hvad ikke berører Spørgsmaalet om Sammenhæng med *jøsset*, da *h*- kunde bortfalde af det ene som af det andet. Videre Vægt kan ikke tilkjendes dette enestaaende *Hiæsi*.

øgris, øires «vaagne og røre sig». Passer formelt til norsk *aukra* «anke atter og atter» (af *auka* forege) med Gjentagelse opfattet som Forøgen. Om ikke ligesaa i den danske Form: Opvaagnen opfattet som Kommen atter til sig selv?

Ømmel Bagvaskelse, Jalousi; ømle mumle? Cf. norsk *umla*, *ymla* mumle, *ymja* (lignende Betydning). Af helt anden Rod, men ligedan Betydning, er norsk *øma* (cf. *oome* i mine tidligere Notitser). — Nogle henføre *ymte*, forhen ogsaa skrevet *ømte*, til Ord som de anførte, vel plausiblere Derivation end fra *om*.

Til Platons Euthyphron.

Af A. B. Drachmann.

1. Efter at Euthyphron med Sokrates's Hjælp er naaet til den Definition af det Fromme, at det er det som alle Guder elsker (p. 9 d), gjendrives denne Definition af Sokrates i et Ræsonnement, som allerede tidlig har vakt betydelig Opmærksomhed. S. begynder med at spørge om det Fromme elskes af Guderne fordi det er fromt, eller om det er fromt fordi det elskes. Da Euth. ikke kan svare herpaa, forklarer S. sig nærmere. *Tò φερόμενον*, siger han, er *φερόμενον*, *διότι φέρεται*; paa samme Maade *τὸ ἀγόμενον* og *τὸ δρώμενον*; derimod kan man ikke sige omvendt, at *τὸ φερόμενον φέρεται διότι φερόμενόν ἐστιν* o. s. v. Det Samme maa gjælde om *τὸ φιλούμενον* og altsaa ogsaa om *τὸ θεοφιλές*, der er = *τὸ ἐπὶ θεῶν φιλούμενον*. Det Gudvelbehagelige er gudvelbehageligt, fordi det elskes af Guderne — ikke omvendt. Derimod gjælder det om det Fromme, at det elskes af Guderne fordi det er fromt — ikke omvendt. De to Ting maa altsaa, da de forholder sig omvendt, være ganske forskellige fra hinanden (11 a). Nærmere bestemt er det Gudvelbehagelige kun en *πάθος* ved det Fromme, men udsiger ikke noget om dets *οὐσία* (11 a—b).

Dette Ræsonnement indeholder en logisk Feil som ikke synes at være bleven bemærket. Det er allerede paafaldende at de to Ting betegnes som helt forskellige fra hinanden; thi rent logisk seet er det Gudvelbehagelige simpelthen et videre Begreb, under hvilket det Fromme gaar ind som en Afdeling. (Dette gjælder ogsaa efter Platons Mening; han bestemmer i det Flg. det Fromme som en Underafdeling af det Retfærdige, og har selvfølgelig ikke betvivlet at alt Retfærdigt var gudvelbehageligt.) I saa Fald maa alt hvad der udsiges om det Gudvelbehagelige ogsaa kunne udsiges om det Fromme, men ikke omvendt. Kan man altsaa om det Gudvelbehagelige sige at det er gudvelbehageligt, fordi det elskes af Guderne, maa den tilsvarende Sætning kunne udsiges om det Fromme — hvad Platon bestrider. Det vil i det Følgende vise sig, at begge Sætninger er urigtige; men det vil

lette Undersøgelsen at tage Udgangspunktet fra det andet Sætningspar.

«Det Fromme elskes af Guderne fordi det er fromt» er aabenbart den Sætning hvorpaa det kommer Platon an. Dens Mening maa være: det Fromme elskes af Guderne, fordi det har visse (endnu ikke nærmere bestemte) Egenskaber, som Guderne holder af. I denne Betydning er Sætningen, som Platon ogsaa hævder, rigtig. Parallelsætningen: «det Gudvelbehagelige elskes af Guderne, fordi det er gudvelbehageligt» er imidlertid ligeledes rigtig, naar den forstaaes paa tilsvarende Maade: det Gudvelbehagelige elskes af Guderne, fordi det har visse (endnu ikke nærmere bestemte) Egenskaber, som Guderne holder af. Og dog erklærer Platon denne Sætning for falsk.

Ogsaa det andet Sætningspar maa selvfølgelig forstaaes paa tilsvarende Maade, dersom Platons hele Ræsonnement skal have Gyldighed. Altsaa maa Sætningen «det Fromme er fromt fordi det elskes af Guderne» kunne omskrives til: «det Fromme har visse (o. s. v.) Egenskaber, fordi det elskes af Guderne» — hvad der aabenbart er falsk, som ogsaa Platon siger. Men lige saa falsk er Sætningen «det gudvelbehagelige har visse (o. s. v.) Egenskaber, fordi Guderne holder af det»; og dog skal denne Sætning efter Platon være rigtig. Altsaa: de to første Sætninger er begge rigtige, de to sidste begge falske. Og saaledes maa det ogsaa være; der reflekteres i de opstillede Sætninger, naar de forstaaes som ovenfor, ikke paa de specielle Egenskaber ved det Fromme, der gjør det til et snevrere Begreb end det Gudvelbehagelige; altsaa maa hvad der gjælder om det ene Begreb ogsaa gjælde om det andet. Det Falske i Platons Ræsonnement bliver til at tage og føle paa mod Slutningen, hvor han siger: *τὸ μὲν (τὸ θεοφιλές) ὅτι φιλεῖται, ἐστὶν οἷον φιλεῖσθαι· τὸ δὲ (τὸ ὄσιον) ὅτι ἐστὶν οἷον φιλεῖσθαι, διὰ τοῦτο φιλεῖται.* Den sidste Sætning kan kun oversættes: «det Fromme elskes, fordi det er saaledes beskaffet at det maa elskes». Oversættes den første Sætning paa tilsvarende Maade (og den kan egentlig ikke oversættes paa nogen anden Maade), giver den ingen Mening. Man kan overhovedet ikke angive nogen Grund til at en Ting er lig med sig selv.

Feilen i Platons Ræsonnement beroer paa en Tvetydighed, der ligger i selve Brugen af Copula. Sætninger som «det Fromme er fromt», «det Gudvelbehagelige er gudvelbehageligt» kan forstaaes paa to Maader: enten som ovenfor (det Fromme har de

for det karakteristiske Egenskaber o. s. v.), eller saaledes at de betyder: en Ting kaldes med Rette from el. gudvelbehagelig. Af de fire platoniske Sætninger kan de to (det Fromme el. Gudvelbehagelige elskes af Guderne fordi det er f. el. g.) ikke forstaaes paa denne sidste Maade; det kan derimod de to andre, og saa bliver Platons Ræsonnement for deres Vedkommende rigtigt. «En Ting kaldes med Rette gudvelbehagelig, naar den elskes af Guderne» — den Sætning er rigtig; thi den siger blot, at det at elskes af Guderne er den rette Definition paa Begrebet det Gudvelbehagelige; derimod er Sætningen «en Ting kaldes med Rette from, naar den elskes af Guderne» ikke rigtig, fordi der skal mere til at definere det Frommes Begreb. Tillige er dermed Forskjellen ført tilbage til det hvori den virkelig bestaaer: at det Fromme er et snevrere Begreb end det Gudvelbehagelige.

Med Paavisningen af disse logiske Feil er der naturligvis ikke afgjort noget om Rigtigheden af Platons Resultat paa dette Sted, naar man seer paa hvad han i Realiteten har tilsigtet. Hvad han vil, har allerede Grote (Platon I S. 454 f.) rigtigt seet: han vil have Fromhedsbegrebet rationelt, i Modsætning til den populære Opfattelse, der blev staaende ved Gudernes Fordogtbeholdende som *ultima ratio*. Denne Tendens kommer klart frem i Dialogens sidste Afsnit, hvor Sokrates spørger: hvad Nytte har Guderne af vore Ofre?, og Euthyphron ganske korrekt svarer: de har ingen Nytte af dem, de vil bare have dem. *Χρόος μὲν οὐδὲν, βούλομαι δ' ὅμως λαβεῖν* — i denne aristophaniske Sætning kunde Platons blodige Kritik af det populære Fromhedsbegreb sammenfattes.

2. Medens endnu Schleiermacher opfattede Euthyphron som væsentlig negativ i Resultatet, har Bonitz (Plat. Stud. ³ S. 227—42) bestemt taget til Orde for, at det er Platons Mening, at Læseren skal finde et positivt Resultat, trods den negative Slutning; og han har fundet almindelig Tilslutning. Som positivt Resultat skulde efter Bonitz følgende Definition af Fromheden fremgaae: Fromheden er «die vollendete Sittlichkeit, nur unter der Form, dass sich der Mensch bewusst ist, hierdurch das dienende Organ für das göttliche Wirken zu sein» (S. 234). Bonitz finder dette Resultat ved at sammenligne Euthyphron med Steder i Staten og Timæus, men søger dernæst at paavise, at man ogsaa ved nøie at passe paa kan udlede det af selve Euthyphron. I Hovedsagen har han vistnok Ret, men der synes at kunne gives en rigtigere Begrundelse af hans Sætning.

Hvad der har bragt Bonitz og andre til saa stærkt at kræve en positiv Løsning af Euthyphrons Problem, er fremfor alt nogle Ord af Sokrates henimod Dialogens Slutning. Sokrates har foreslaaet og Euth. er gaaet ind paa at bestemme det Fromme som en Del af det Retfærdige; Euth. har nærmere bestemt det som den Del der angaaer Gudernes *θεραπεία*, og det tvetydige Begreb *θεραπεία* er blevet forklaret som = Tjeneste, ikke = Pleie. Efterat man er naaet saa vidt, spørger Sokrates, hvad Guderne da udretter ved at bruge Menneskenes Tjeneste. Dette Spørgsmaal kan Euth. ikke besvare, men opstiller i Stedet en ny Definition paa Fromheden og angiver dens Nytte. Derpaa siger Sokrates: «Du kunde rigtignok have svaret mig meget kortere paa Hovedindholdet af mit Spørgsmaal, Euthyphron, dersom du havde villet. Men du er ikke ivrig for at belære mig, det er tydeligt nok; for ogsaa nu sprang du fra, da du var lige ved det. Havde du svaret mig paa mit Spørgsmaal, saa havde jeg nu haft fuldstændig Besked af dig om Fromheden». Det kan heller ikke negtes at disse Ord, betragtede i og for sig, tyder bestemt paa at en udtømmende Definition af Fromheden ligger lige for Næsen — vel at mærke dersom man kan besvare Sokrates's Spørgsmaal kort og præcist. Definitionen maa altsaa have følgende Form: Fromheden er den Del af det Retfærdige, der angaaer Gudernes Tjeneste, og hvorved Guderne, brugende Menneskene som Tjenere, udretter — ja hvad de udretter, er vist ikke saa helt let at besvare. I hvert Fald er det klart, at Bonitz's Definition ikke tilfredsstillter den Fordring, at indeholde et Svar paa dette Spørgsmaal, og at den overhovedet ikke i sin Form svarer til den Definition, man efter hele Sammenhængen hos Platon maa kræve. Naturligvis har Andre følt dette: Schanz (i sin kommenterede Udg. S. 13) foreslaaer som Svar: «das vollkommene Gute», og Gomperz (Gr. Denker II S. 292) har i Hovedsagen sluttet sig til ham. Dette Svar tilfredsstillter dog ikke rigtig. Sokrates har som Paralleler henvist til, at Feltherren jo ved at bruge Menneskers Tjeneste frembringer et Resultat, nemlig Seir i Krigen; Landmanden paa samme Maade Næring af Jorden. I Sammenligning med disse Bestemmelser er «det fuldkomne Gode» noget vag, foruden at den klinger mere moderne-philosophisk end egentlig platonisk.

Man har, som det synes, i alle disse Undersøgelser overseet en Ting. Naar man har faaet Fromheden bestemt som den Del af det Retfærdige, der angaaer Gudernes *θεραπεία*, og endvidere

faaet *θεραπεία* forklaret som «Tjeneste», saa er dermed givet en fuldstændig Definition af Fromheden, d. v. s. Begrebet er tilstrækkelig afgrændset mod alle andre Begreber. Spørges der dernæst videre, hvad Guderne udretter med vor Tjeneste, saa er dette ikke mere noget Spørgsmaal om Fromhedens Definition, men om det definerede Begrebs Indhold og navnlig om dets Værdi; paa dette sidste ligger sikkert Vægten. Med andre Ord: Euthyphron indeholder en fuldt færdig Definition af Fromheden. Tilmed er dette (som allerede Bonitz har bemærket) en Definition, som dels er opstillet af Sokrates — han har selv foreslaaet at bestemme det Fromme som en Del af det Retfærdige —, dels ndtrykkelig godkendt af ham — da Euth. siger, at det Fromme er den Del af det Retfærdige, der angaaer Gudernes *θεραπεία*, siger Sokrates: «Jeg troer du har Ret». Det er altsaa urimeligt at søge efter nogen anden Definition af Fromheden i Euthyphron end den givne, da denne maa antages at være Platons egen.

Man kan imidlertid gaee et Skridt videre. Bonitz har med Rette hævdet at «det Retfærdige» i Euthyphron nærmest maa tages i Betydningen «det moralsk Gode» — et Begreb for hvilket Platon jo ikke havde noget *proprium*. Gaaer man ud herfra, saa ligger der i Definitionen: det Fromme er en Del af det Retfærdige, uden videre, at Fromhed bestaaer i at gjøre det Gode. Naar der dernæst tilføies, at Fromhed angaaer Gudernes Tjeneste, og dette tydelig forstaaes i Betydningen, at Fromhed bestaaer i at Mennesket tjener Guderne, saa har man Definitionen: Fromhed er at gjøre det Gode som Gudernes Tjener. Denne Definition adskiller sig aabenbart kun i Ordlyden fra Bonitz's, at Fromhed er «die vollendete Sittlichkeit, nur unter der Form, dass sich der Mensch bewusst ist, hierdurch das dienende Organ des göttlichen Willens zu sein» — idet jeg ikke antager at der kan lægges Vægt paa Begreberne «vollendet» og «bewusst» i Modsætning til den platoniske Definition, men tvertimod at de uden videre kan underforstaaes hos Platon. Der bliver herefter lidt komisk i, at Bonitz har ledt med Forstørrelsesglas i Euthyphron efter en Definition der staaer der med rene og klare Ord.

Vilde man alligevel tvivle, om Platon nu ogsaa har været sig dette Indhold af sin egen Definition klart bevidst, saa er det tilstrækkeligt at henvise til det af hans Værker, der utvivlsomt staaer Euthyphron nærmest, ja ligefrem er det positive Sidestykke til den. Som Euthyphron indeholder en Kritik af det populære Fromhedsbegreb, saaledes indeholder Apologien en Fremstilling

af den sande Fromhed — ganske vist ikke i begrebmæssig Udførelse, men i en kunstnerisk Fremstilling, der intet lader tilbage at ønske i Retning af Klarhed. Der lægges i Apologien stor Vægt paa at fremstille Sokrates som den i Sandhed Fromme; og hans Fromhed bestaaer ene og alene i, at han gør det Gode i Gudernes Tjeneste (naturligvis med klar Bevidsthed om hvad han gør, dersom man vil have dette Moment med). Overensstemmelsen gaaer saa vidt, at der i Apologien om Sokrates bruges Udtrykket *τοῦ θεοῦ λατρεία* (23 c), der ganske svarer til Udtrykkene *ἀπληροέτης* o. s. v. i Euthyphron. Man har ogsaa her ikke seet Skoven for lutter Træer, naar man efterviste Platons Fromhedsbegreb ved Hjælp af enkelte Steder i Staten og Timæus og lod Apologien ligge.

Man maa altsaa gaae ud fra, at et positivt Begreb om Fromheden ikke blot ligger bagved Euthyphron, men er ligefrem udtrykt i den, og at dette Begreb (efter Platons Forstaaelse) er det ovenfor angivne. Vender man med dette *in mente* tilbage til Sokrates's Spørgsmaal: hvad Guderne udretter eller frembringer ved at bruge Menneskene som Tjenere, saa maa det siges at være et underligt Spørgsmaal. Svarer man «det Gode», saa er dette Svar jo allerede indeholdt i Definitionen, saa Spørgsmaalet er overflødig. Spørges der derimod efter en bestemt afgrændset Del af det Gode — og saaledes leder Sammenhængen hos Platon til at forstaae Spørgsmaalet —, saa kan der ikke gives noget Svar; thi Fromheden er jo netop ikke begrændset til en bestemt Gruppe af gode Handlinger, men kan være tilstede i enhver god Handling. Spørgsmaalet kan altsaa efter den egentlig platoniske Definition af Fromheden ikke besvares saaledes, som Platon forlanger det besvaret.

Heraf kan kun drages den Slutning, at Spørgsmaalet i Virkeligheden ikke refererer sig til denne Definition. Man maa erindre, at Definitionen: det Fromme er den Del af det Retfærdige der angaaer Gudernes Tjeneste, er fundet i Overensstemmelse med Repræsentanten for den populære Fromhed og meget vel kan forstaaes udfra dennes Standpunkt, saaledes at der ved Fromhed tænkes paa de specielle gudstjenstlige Handlinger. At Euthyphron forstaaer det saaledes, viser han klart i sit Svar, hvor han bestemmer Fromheden som Indsigt i at gøre Guderne til Behag i Bøn og Offer, aabenbart uden dermed at ville give en ny og fra den fundne forskjellig Definition. Den populære Fromhed kan ogsaa meget vel besvare det Spørgsmaal, hvad Nytte de guds-

tjenstlige Handlinger er til. Euthyphron gjør det selv i sit Svar: de bevarer (*οφείλει*) baade private Huse og Statssamfund, siger han; strengere udtrykt maatte man sige, at de skaffer os de Goder, over hvis Tilveiebringelse vi ikke selv er Herre. Derimod kan den populære Fromhed ikke svare paa Spørgsmaalet i den Form hvori det stilles af Platon: hvad frembringer Guderne ved at bruge Menneskene som Tjenere; og det nagtet den lader Guderne bruge Menneskene til Tjenere paa en ganske bestemt og fra anden Tjeneste forskjellig Maade, saa at man skulde vente at deene Tjeneste ogsaa havde et bestemt, specielt Formaal. Naar altsaa Platon lader Sokrates stille Spørgsmaalet i en Form, hvori det ikke kan besvares af Euthyphron, og lader denne udtrykkelig erklære sig renonce med Hensyn til Svar, saa er det sikkert hans Hovedformaal at vise, at den populære Religiositet overhovedet ikke kan besvare Spørgsmaalet. Til Overflod understreges dette i det Følgende gennem Paavisningen af Offertjenestens Meningsløshed. Slutningen af Dialogen viser, at skjønt Euthyphron har faaet den rette Definition af Fromheden, saa kan han dog ikke stille noget op med den, fordi han *in concreto* tænker paa noget der slet ikke gaar ind under den rette Definition, nemlig paa den uadvortes Gudstjeneste.

Er dette rigtigt, saa maa de Bemærkninger af Sokrates, hvorpaa man fremfor alt har støttet Antagelsen om et positivt Resultat der ikke var udtrykt i Dialogen selv, opfattes ironisk — d. v. s. saaledes at de understreger, at Euth. efter sit Standpunkt burde kunne besvare Spørgsmaalet, samtidig med at det er klart for enhver, at han umulig kan det. Jeg seer ikke at der er noget til Hinder for denne Antagelse; og det forekommer mig at den bestyrkes ved Udtrykket i 13 e: *Εἰπέ δὴ πρὸς Διός, τί ποί' ἐστὶν ἐκείνο τὸ πάγκαλον ἔργον, ὃ οἱ θεοὶ ἀπεργάζονται ἡμῖν ὑπηρέταις χρώμενοι*. Naar Guderne bruger Menneskene i speciel Tjeneste, skulde man synes at der maatte komme noget Mageløst ud deraf; og der kommer — slet ingen Ting. Med fuld Ret slutter Gomperz sin Fremstilling af Indholdet af Euthyphron med et Citat af Kants «Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft»; der er i Virkeligheden den nøieste Overensstemmelse mellem de to Skrifter, kun at Platon antyder og lader underforstaae, hvad Kant direkte udtaler. «Es gibt keine besondere Pflichten gegen Gott in einer allgemeinen Religion; denn Gott kann von uns nichts empfangen» — i disse faa Ord af Kant er Indholdet af Euthyphrons sidste Parti sammenfattet.

Apologien og Euthyphron.

Af Ing. Hammer-Jensen.

Der har alle Dage været en stor Tilbøjelighed til at knytte Euthyphron og Apologien sammen, saaledes at Apologien betragtedes som en Fortsættelse af Euthyphron; paa det sidste er man dog ved at komme bort herfra, og fx. Dr. Ræder sætter i sin ny Bog «Platons philosophische Entwicklung» Euthyphron et godt Stykke inde i Platons Produktion, mens han er tilbøjelig til at sætte Apologien som Platons første Arbejde. Følgende Betragtning af Euthyphron skulde tjene til at knytte den gamle Forbindelse med Apologien, men rigtignok saaledes at det paa den ene Side indrømmes at Euthyphron ingenlunde kan høre til Platons tidligste Skrifter, paa den anden Side paastaas at Apologien er skrevet umiddelbart før Euthyphron.

Læser man Euth. 2 A—3 E, mener jeg ikke man kan nægte at man her har en Recapitulation af Apologien; der er Hovedanklageren, den officielle Anklages to Punkter: Fordærvelsen af de unge og Indførelsen af ny Guder, hvoraf det første egentlig er underordnet det sidste, men de to Punkter gøres i Grunden selvstændige her ligesom i Apol., der er Omtalen af τὸ δαιμόνιον, Hentydningen til den διαβολή der i Følge Apol. egentlig har fældet Sokrates, Berøringen af Sokrates' Levevis: hans Talenløs med enhver uden at tage Penge for det. En Recapitulation synes jeg man har Ret til at kalde det, naar man tager i Betragtning hvor kort og præcist det er antydnet her som er udførligt udviklet i Apol. Den rigtige Forstaaelse af hvad her siges kan man ligefrem ikke faa uden Apol. som Forudsætning. Det er navnlig klart paa to Punkter. 2 C nævnes ironisk Sokrates' ἀμαθία som Meletos' Grund til at anklage ham; det forklares ikke nærmere, og intet Menneske kan forstaa at man rejser retslig Anklage mod en Mand for Uvidenhed — naar man ikke mindes Apol. 25 C—26 A; σοφός om Meletos forklares ved samme Sted. Og den bitre Haan der ligger i Omtalen af Meletos som Politiker 2 D—3 A vil man umuligt kunne faa fat paa (og saa bliver dette Stykke ganske flovt), hvis man ikke husker Krydsforhøret i Apol.

24 C. Saa der kan vel ingen Tvivl være om at Apol. forelaa da Euth. blev skrevet.

Men hvad var Platons Hensigt med at indlede Euth. med denne Recapitulation af Apol.? Det kan kun have været at henvise til Apol., fordi han ønskede at Læserne skulde have denne in mente; men saa var der heller ikke anden Fremgangsmaade for ham end den indirekte han har brugt her, dels fordi Skriftet er en Dialog hvori Sokrates optræder, dels fordi Euth. foregaar før Apol. Og Grunden til at han ønskede at Læserne skulde genkalde sig Apol. er heller ikke svær at se: paa den ene Side vilde han ved at reproducere Stemningen fra Apol., det Syn paa Sokrates man fik gennem denne, give en betydningsfuld Baggrund for Sokrates' Optræden og Ord her lige før Processen; paa den anden Side, og ikke mindst, skulde Apol. hjælpe til at faa fat paa det positive filosofiske Resultat der er i denne Dialog: 14 C bebrejder Sokrates Euthyphron at han rendte fra det, just da han var lige ved at klare Spørgsmaalet: hvad er Fromhed. Ser man tilbage for at se hvad Platon mener med det, vil man — hvis man husker Apologiens indirekte Fremstilling af Fromhedens Begreb i Sokrates' Person, og særlig 23 C, 28 E, 30 A, hvor Sokrates ligefrem taler om sin Trældom for Guden — standse ved 13 D, hvor Fromhed bestemmes som et Trælleforhold (o: et absolut Underordningsforhold) overfor Guderne.

Der var altsaa Grund nok for Platon til at minde om Apol. som han tidligere havde skrevet. Ja, jeg tror ikke blot han havde skrevet den tidligere, men lige før Euth. For det første synes det mig langt det naturligste at Platon forudsætter saa meget af Apol. i frisk Minde hos sine Læsere, egentlig mere end han har Lov til, saa længe han endnu selv er helt i Apologiens Tankegang og Forestillingskreds. For det andet kunde han, netop ovenpaa sin Gaaenudenom Sokrates' Forhold til Guderne i Apol., ønske at uddybe dette Spørgsmaal, idet han tog det op til Behandling igen. For det tredie er der saadanne Smaating som det at ἀηδής med en Nægtelse i den ironiske Betydning: ganske morsom (ikke: behagelig, rar, pæn, som det plejer at betyde) kun findes hos Platon her og Apol. 33 C og 41 B. διάγω uden Obj. og med Part. i Betydn. tilbringe Tiden med det Participiet ud-siger, som her 3 E, staar hos Platon foruden Ap. 41 B kun Phædr. 276 D, ellers forbinder Platon det altid, som naturligst er, med Obj. (χρόνον ell. βίον). 8 C tales om Folk som for Retten πάντα ποιούσι καὶ λέγονσι; som Schanz (i Commentaren)

bemærker er *ποιεῖν* her overflødigt, det drejer sig udelukkende om hvad de siger; men Ap. 38 D, 39 A er der Tale om at bekvemme sig til *πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν* for Retten, nemlig slæbe frem med sine Slægtninge og selv gebærde sig medynksvækkende. — Der er pudsigt nok ikke én Sammenligning eller Lignelse i Apol. hvor der ikke forekommer Heste, det Dyr plejer Platon ellers ikke at bruge til Exemplificering, foruden Gorg. 516 A forekommer det vist kun Rep. 413 D, Legg. 666 E, 701 C, 708 D, disse Steder brugt paa en hel anden Maade end i Apol.; men 13 B her: sig mig fx.: det er jo ikke enhver der forstaar sig paa at passe Heste, lyder ganske som en Genklang af Apol. 25 B. 5 A her bruges ordret det samme ejendommelige Udtryk om Euth. som Apol. 35 A om Sokrates: *διαφέρειν τινὶ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων*. Disse Smaating synes jeg ogsaa styrker den Antagelse at Platon havde Apol. i Hovedet, da han skrev Euth. (I Parenthes bemærket er hele Euth. da en Prøve *κατ' ἐξοχήν* paa en Undersegelse af en der bildte sig ind grumme godt at vide hvad han ikke vidste, og dette fremhæves gentagne Gange, fx. 15 E med et Udtryk fra Apol.: *οἷτι εἰδέναι*.)

Og saa er der endelig Forholdet mellem Retfærdighed og Fromhed.

Sokrates selv erklærede som bekendt at Dyden er én, for saa vidt som alle Dyder er Viden; m. H. t. Fromhed og Retfærdighed mente han endvidere at der var stor Lighed mellem disse Dyder σ : i Henseende til deres Videns Art; det fremgaar af Prot. 331 B sammenholdt med Xen. Mem. IV 6 hvoraf ses at Sokrates har sagt noget lignende som at Fromhed er overfor Guderne hvad Retfærdighed er overfor Menneskene; men at Sokrates skulde have indordnet Fromhed under Retfærdighed findes der aldrig noget Spor af. Det er uden Tvivl Platons eget Paafund. Og hermed passer at den Definition hvori dette Underordningsforhold udtrykkes er lagt Euthyphron, ikke Sokrates i Munden, og at denne Definition, der (som Schanz i sin Commentar bemærker) kun har ren formel Betydning, indføres med en spidsfindig Vidtløftighed der tydeligt viser at dette er noget nyt der er gaaet op for Platon. Og nu tror jeg at man i Apol. kan se hvorledes Platon kom til denne Definition: Fromhed er den Del af Retfærdighed, der har Gudernes Tjeneste som Genstand, den anden Del, den egentlige Retfærdighed, har Menneskenes Tjeneste som Genstand.

I Apol. der er et Forsvar mod en Anklage for *ἀσέβεια*

skulde man vente at høre megen Tale om Fromhed og dens Modsatning, men tværtimod — Ordene *δσιον* (35 C), *ἀνόσιον* (32 D), og *εἰσεβῆν* og *ἀσέβεια* (35 C) nævnes kun hver én Gang og det en passant og ganske tonløst, derimod er der en anden Dyd som der stadig tales om — alt drejer sig om *δίκαια ἢ ἄδικα πράττειν*. Det stammer fra Anklagens Ordlyd, der 24 B formuleres saaledes: Sokrates *ἀδικεῖ* dels ved at forse sig overfor Guderne, dels ved at forse sig overfor de unge; her har vi akkurat det omvendte af Definitionen i Euth., især naar vi tager i Betragtning at sidste Del af Anklagen gendrives (24 C—26 A) saaledes at der slet ikke tages særligt Hensyn til unge Mennesker, men at der handles om Mennesker overhovedet. Dette Anklagens spaltede *ἀδικεῖ* optager Platon og bruger — ikke som det stod, som et almindeligt og farveløst Udtryk fra den daglige Tale, men som det led for hans Øre, med philosophisk Klangfarve — saaledes bruger han det som Grundlag for en stor Del af sit Forsvar. 28 B staar at det er en brav Mands Pligt ikke at bryde sig om Døden, men kun om *δίκαια πράττειν*, og at Sokrates gjorde saaledes vises 28 E, dels ved hans Lydighed overfor Befalingsmændene i Krigen, dels ved hans Lydighed overfor Guden. Og i Samklang hermed forklares *ἀδικεῖν* 29 B: *ἀπειθεῖν τῷ βελτίονι καὶ θεῷ καὶ ἀνθρώπῳ*. Klaret sig Forholdet mellem *δσιον* og *δίκαιον* har Platon endnu ikke, det er kun de første Skridt henimod Definitionen i Euth. vi ser, saaledes ogsaa 32 D hvor *ἄδικον* og *ἀνόσιον* sidestilles, men *ἀνόσιον* er ganske ubetonet, og i det følgende Stykke nævnes det retfærdige tre Gange, saaledes at det ogsaa indbefatter det fromme, mens det fromme slet ikke mere nævnes. Jeg synes man i Apol. ser hvorledes Definitionen: «Fromhed er den Del af Retfærdigheden der vender mod Guderne, mens den Del der vender mod Menneskene er den egentlige Retfærdighed», begynder at blive til for Platon, og Euth. ogsaa saaledes viser sig som en Fortsættelse af Apol.

Hermed vil jeg ingenlunde sætte Euth. som Platons næstførste Dialog; jeg vil naturligvis ikke nægte at de smaa Dialoger som Charmides og Hippias, og Laches med Protagoras maa gaa forud for Euth. — og følgelig ogsaa forud for Apol. efter min Antagelse. Men det synes jeg egentlig ikke er saa galt. Rent subjektivt set, fra et æsthetisk-kunstnerisk Standpunkt, synes jeg aldeles ikke Apol. gør Indtryk af at høre til Platons første Dialoger. Objektivt er det vanskeligt at faa noget Holdepunkt,

og dog er der én Ting som bestemt tyder paa at Apol. ligger efter Protagoras og dermed efter adskillige platoniske Dialoger.

Dialogen Protagoras kender ligesom Sokrates kun ét Onde, én Udyd, nemlig Uvidenhed, og kun ét Middel derimod: Belæring. Apol. 28 A kender ogsaa Syndere der trænger til Straf, *κολάσεως δεομένους*, i Modsætning til dem der som Sokrates fejler ufrivilligt og trænger til Belæring. Sokrates er slet ikke mere overbevist om at alle fejler ufrivilligt, han paaviser at det maa være saaledes i hans specielle Tilfælde, men den almindelige Sætning: *οὐδείς ἐκὼν ἁμαρτάνει* fra «Protag.» er der ikke Spor af, hvor megen Grund der end kunde være til at komme med den. Naar Sokrates dyrt forsikrer (37 A) at han aldrig har fejlet frivilligt, mener han at behøve flere Dage for at bevise det o: han vil forklare og forsvare hele sin Livsførelse; til at bevise den almindelige Sætning at ingen fejler frivilligt behøver han i Prot. knapt ti Minutter; det vil sige: vi er kommet et Skridt længere bort fra det sokratiske, henimod en mere realistisk Psychologi. Om dette er Platon bevidst eller ej er et Spørgsmaal, men i hvert Fald er han i Apol. ikke længere helt i den sokratiske Tankegangs Magt, som han endnu er det i Protagoras.

Dette gør at jeg ikke synes at det er nogen vovet Paastand: at Apologien er skrevet umiddelbart før Euthyphron og ikke hører til Platons tidligste Dialoger.

Ad Herodotum.

VII 36. *ἐξέγνωνσαν δὲ ὅδε· πενηκοντήρους καὶ τριήρας συνθέντες κιλ. . . . διέκκλιον δὲ ὑπόφανσιν κατέκλιον τῶν πενηκοντήρων καὶ τριχοῦ, ἵνα καὶ ἐς τὸν Πόντον ἔχη ὁ βουλόμενος πλείην πλοίοισι λεπτοῖσι καὶ ἐκ τοῦ Πόντου ἔξω]* Integra haec verba servanda sunt, abjecta Petavii nimio usa temporum favore conjectura, verbum q. e. *τριηρέων* ante *τριχοῦ* inserentis. Nam pons cum e majoribus et minoribus componitur navibus, nescio, quid vel aptius vel aliud fieri possit quam ut majores in alto, minores in vadosis locis ponantur; nec nihil interest, utrum medio in freto interrupta navium series summa vi aquarum validius prematur, an in brevi utroque litore exiguum relinquatur spatium vacuum. Diserte autem Herodotus testatur, levium navium causa spatia vacua esse relicta: igitur in brevibus. Recte ergo Herodotus in pentecontoris tantum patuisse vult transitus; qui cur tres ac non duo praebiti sint navigantibus — unus igitur alterius pontis, alterius duo —, causa esse videtur natura loci, vid. Strab. 591, unde, si antiquiora licet e recentioribus colligere, naviculis apparet inter Sestum et Abydum frequentantibus duos ejus pontis transitus opus fuisse et quidem utrumque prope ab litore.

Fr. Orluf.

Anmeldelser.

Alciphronis rhetoris Epistularum libri IV. Edidit *M. A. Schepers.*
Lipsiae 1905, Teubner. XXVI + 225 SS.

Die rhetorischen Briefe Alkiphrons sind in den Hssn merkwürdig zersplittert und sind daher erst nach und nach bekannt geworden. Die ed. princeps, die Aldina der Epistolographen von 1499, enthält deren nur 44, Bergler fügte 1715 hierzu 72 neue, und seit Seilers Ausgabe 1853 zählte man 118 einigermaßen vollständige Briefe und 6 Fragmente, auf 3 Bücher vertheilt. Die Buchtheilung war ziemlich willkürlich — das 3. Buch hatte Bergler aus den von ihm zum ersten Male herausgegebenen Briefen gebildet, und die beiden später gefundenen wurden hinten angehängt —, aber Reste einer Gruppentheilung in Fischer-, Bauern-, Parasiten- und Hetärenbriefe waren noch erhalten. Die vorliegende neue Ausgabe hat den Bestand nicht vermehrt; im Gegentheil sind 2 Fragmente ausgeschieden als dem Alkiphron nicht gehörend. Die Reihenfolge dagegen ist durchgreifend geändert (eine Tabelle S. 158 ermöglicht die Auffindung älterer Citate), und die Gruppentheilung ist nach Anleitung der Hssn consequent durchgeführt. Dass B. II (*ἐπιστολαὶ ἀγροικικαί*) eine Einheit bildet, geht daraus hervor, dass es für sich unter diesem Titel erhalten ist in Vindob. B, der ältesten aller Alkiphronhssn., nach dem beigegebenen Facsimile spätestens aus dem XII. Jahrh. (Schepers schwankt zwischen XII. u. XIII. Jahrh.), die allein II 1 und II 31—39 erhalten hat; dagegen fehlt II 5, dessen Platz aber durch sämtliche übrigen Handschriftenklassen gesichert ist; er fehlt also nur durch Zufall in B. Ob aber die *ἐπιστολαὶ ἀγροικικαί* in der vorauszusetzenden Gesamtausgabe der Briefe gerade die zweite Stelle einnahmen, ist sehr zu bezweifeln. Von den drei Hssngruppen, die der Hgb. neben B unterscheidet ($x x^1 x^2$), hat nur x^1 die Reihenfolge I—II—III, x hat III—II—I, x^2 I—III—II—IV, und auch in der selbständigen Hs Paris. N saec. XIII folgt der Anfang von III unmittelbar auf I. Danach scheint also II ursprünglich nach III (*ἐπ. παρασίτων*) seinen Platz gehabt zu haben. Wie die Umstellung von I in x entstanden sein mag, kann cod. Neap. III AA 14 erläutern, wo auf einen Auszug aus III (in geänderter Reihenfolge) mit einer anderen Hand I 1—12 folgen. Für die in x und x^1 häufigen Auslassungen und Umstellungen einzelner Briefe ist meistens kein Grund nachweisbar. Wenn sie alle beide Buch IV (*ἐπ. ἐταιρικαί*) weglassen, liegt es offenbar daran, dass der zuweilen etwas schlüpfrige Inhalt diese Briefe für den Unterricht weniger brauchbar machte. Buch IV ist nur in der Gruppe x^2 erhalten, die offenbar auf ein zufällig verstüm-

meltes, ursprünglich aber vollständiges Exemplar zurückgeht; es fehlten darin I 12 nebst dem Schluss von I 11 und dem Anfang von I 13, die ersten 35 Briefe von III nebst dem Anfang des 36, der Schluss von 41. und der ganze 42. nebst II 1 und dem Anfang von II 2, der Schluss von II 8 und der ganze Rest von II nebst dem Anfang von IV 1, Schluss von IV 12 und Anfang von IV 13. In einer Hs. der Gruppe (Paris. 3050) sind alle defecten Briefe hinter den vollständigen zusammengestellt, meist mit Randbemerkungen über die Lücken (*λείπει τὸ ἐξῆς. ἢ ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης οὐχ εὔρηται ἐν τῷ ἀρχετύπῳ: ὄθεν γραπτέον, ὡς ἔκειτο*, u. ä.); der Schreiber verfährt also selbständig (es ist eine Renaissance des XV. Jahrh.), und daher sind die Stellen, die Schepers S. IX Anm. 2 gegen die Abhängigkeit der Hs. von Paris. 3021 anführt, nicht ganz überzeugend; wo Paris. 3050 allein annehmbares hat (S. 105, 7; 120, 22; S. 107, 1 ist gleichgültig), kann es durch Coniectur gefunden sein; beweiskräftiger sind die Stellen, wo Paris. 3050 nicht nur mit den beiden übrigen Hssn der Gruppe sondern auch mit anderen Textquellen übereinstimmt (S. 20, 10; 134, 17; 138, 12). Wenn Paris. 3050 wirklich unabhängig ist, ergiebt sich aus diesen Stellen eine nähere Verwandtschaft der drei anderen Hssn der Gruppe (Paris. 3021, Flor., Vat. 2), von denen Flor. dem Paris. 3050 wiederum näher steht (S. 135, 11; 138, 7). Auch von den S. XIX Anm. angeführten Stellen, die beweisen sollen, dass Marc. VIII 2 von Harleianus unabhängig ist, sind eigentlich nur S. 3, 5 und 79, 11 von Belang.

Irgend etwas wesentliches ist jedoch gegen die Gruppentheilung des Herausgebers nicht einzuwenden. Ueberhaupt verdient die textkritische Grundlage der neuen Ausgabe alles Lob. Der Hgb. hat sämtliche bekannten Hssn untersucht und die massgebenden collationirt, mehrere zum ersten Mal; aber auch für die schon benutzten war eine Neuvergleihung dringend nothwendig, wie S. VII ff. für Paris. 1696 und S. XII für Vindob. B durch Beispiele gezeigt wird. Auch sind die Quellen der früheren Ausgaben vollständig aufgebellt; namentlich ist es dem Hgb. gelungen nicht nur das Exemplar aufzufinden (Leid. 67 L), woraus Bergler und nach ihm Seiler die Lesarten einiger vaticanischen Hssn angeführt haben, sondern auch diese Hssn selbst nachzuweisen (S. XIII ff.); zwei derselben scheiden jetzt aus (wie natürlich auch Leid.) als Abschriften noch erhaltener Hssn, und dasselbe Schicksal trifft noch 4 andere Hssn, die bisher den Apparat belasteten.

Aus dem gesagten geht hervor, dass die Ausgabe zum ersten Mal das handschriftliche Material gesichtet und erschöpfend vorlegt, und in dem Sinne ist die Arbeit höchst dankenswerth und ohne Zweifel abschliessend. Dagegen wird die Textgestaltung noch zu thun geben. Der Text ist sehr verdorben und hat eine

Unzahl von Verbesserungsvorschlägen hervorgerufen, z. Th. allerdings glänzende, aber auch sehr viel Spreu. Nach meiner Ansicht hätte der Hgb. manche Aenderung besser unerwähnt gelassen, die jetzt seine adnotatio critica beschwert und unübersichtlich macht; man muss jetzt mühsam die Lesarten der Hssn aus dem Wust der Coniecturen herausfischen. Im Allgemeinen verfährt der Hgb. ziemlich conservativ. Namentlich ist es entschieden zu billigen, dass er nicht mit Cobet die richtigen attischen Formen gewaltsam durchgeführt hat; der Atticismus Alkiphrons ist ja doch nur ein geborgtes Gewand, und seine Flecken zu entfernen hiesse geradezu die Sprachgeschichte um ein Document zu betrügen. Die Schwäche für Streichungen, die so vielen holländischen Philologen vom Meister her anhaftet, hat der Hgb. nicht ganz überwunden. Warum muss z. B. τῶν ἡόνων S. 16, 11 fort (Hercher)? Dass S. 70, 17 λύειν τὰ προμνήσια ohne Genetiv steht, beweist doch nichts, und das Wort sieht wahrlich nicht nach einem Glossem aus. Ebenso wenig verstehe ich z. B. die Streichung von ποός S. 42, 13; «er giebt sich Vergnügungen hin an den Friseurläden», treibt sich müssig da herum, ist sogar ein besserer Gegensatz zu τὰ δὲ αἴλια ἔρημα als «er freut sich über die F.» S. 84, 3—4 streicht der Hgb. mit Cobet und Meineke τῆς οἰκίας und ἐκβληθέντα; wie Jemand darauf kommen sollte diese recht überflüssigen Wörter zu interpoliren, ist nicht abzusehen, und wenn man τῆς οἰκίας zu ἐκπεσεῖν nimmt und γυμνὸν . . . ἐκβληθέντα verbindet, scheint die Stelle mir tadellos. Von den wenigen eigenen Coniecturen des Herausgebers gehen einige auf ebenso unnütze Streichungen aus, z. B. S. 18, 8; 42, 14. Umgekehrt wird S. 95, 9 mit Polak ein gänzlich überflüssiges τὸν eingeschaltet.

Eins vermisst man sehr in der für den Zusammenhang der Hssn sonst so ergiebigen Vorrede, eine durch reichliche Beispiele gestützte Charakteristik und Würdigung der verschiedenen Hssngruppen; von der Werthschätzung der einzelnen Gruppe hängt ja doch nicht nur die Wahl der Lesart ab, wo mehrere Gruppen vertreten sind, sondern auch die Art der Textbehandlung, wo der Text auf einer Gruppe beruht. Einige Beispiele sollen dies erläutern. Die auch vom Hgb. anerkannte Vortrefflichkeit von Vindob. B zeigt sich z. B. an Stellen wie S. 45, 10 δάσος] B, βάθος x, βάρος x¹; 46, 13 τὸ τῆτες] B, ταῖς θήτταις xx¹; 49, 2 ἦν τοῖς ἀρνούμενοις τοῦπιτίμον B, ἦν τοῖς ἀρνούμενοις ἐπέχρον xx¹. Die beiden zuletzt angeführten Stellen sind augenscheinlich in xx¹ durch eine gemeinsame, ungewöhnlich freche Interpolation verdorben; vgl. S. 44, 15 οἱ κακῶν σαυτὴν ἐνέσειας] B, οἶων κακῶν σαυτὴν ἔνδον ἔθηκας xx¹. Die erste Stelle dagegen sieht mehr darnach aus, dass ein blosser Schreibfehler in x (βάθος ist sinnlos) in x¹ falsch corrigirt worden; zweifellos ist das der Fall S. 45, 13 λημῶσαν] B, ληρῶσαν x,

ληροῦσαν x^1 und S. 44, 14 *κάρους*] B, *κέρρους x*, *κέρρρους x^1* . Jedenfalls werfen solche Interpolationen ein bedenkliches Licht auf x^1 und machen einen möglichst engen Anschluss an B rathsam. So schreibt der Hgb. S. 44, 14 *ἀναγκάσω* mit B, obgleich die Entstehung der Lesart von x^1 *ἀναπέσω* schwer zu erklären ist (es könnte vielleicht als Ironie verstanden werden). Viel sicherer scheint es mir, dass S. 45, 8 mit B *πάντα γὰρ ὁμοῦ* (alles mit einem Schlag) gelesen werden soll, nicht *πάντα γὰρ μου* mit x^1 , was Schepers vorzieht, S. 47, 1 *κοσούρους* mit B, nicht *κορίζους* mit x^1 (das gilt als besonders attisch); auch S. 46, 16 ist *ἀργῶς δὲ καταζῆν* (B) vorzuziehen (*ἀργὸν δὲ καθίξειν x^1*). Die vielgeplagte Stelle S. 49, 2 ff. scheint mir mit der Lesart von B einfach in Ordnung: *ἔστεργε· συνεχῶς δὴ περιφερομένης τῆς κόλικος ἦν τοῖς ἀνονομένοις τοῦπυτίμου* (ihre Strafe): *ἔδει γὰρ αὐτοὺς εἰς τὴν ὕστεραίαν ἐσιῶν, εἴ τις ἤρνεῖτο τὴν κῶαθον — πῶν οὖν* usw. Die Anakoluthie, wonach *ἐμπεσῶν* S. 48, 15 mit *πῶν οὖν* nach der langen Parenthese wieder aufgenommen wird, muss der Kater entschuldigen, worüber der Briefschreiber jammert. Dass *εἴ τις ἤρνεῖτο τὴν κῶαθον* in x^1 fehlen, beweist nichts gegen die Echtheit, da sie auch das folgende *πῶν—βαστάσας* Z. 4 weglassen.

Dass im II. Buch B neben x^1 da ist, giebt eine treffliche Gelegenheit dazu den gegenseitigen Werth von x und x^1 an B zu messen, was für die Theile wichtig ist, wo x und x^1 die Grundlage bilden. Nach dem obigen scheint x^1 die unzuverlässigere zu sein; vgl. S. 47, 15 *ἄγειν Bx*, *δεῖν x^1* , was nur ein verunglückter Besserungsversuch des allerdings corrupten *ἄγειν* ist (vielleicht ist *ἀ(κμῆν) ἄγειν* zu lesen). S. 48, 5 hat x allein *παρ' ἐμοί* st. *παρὴν ἐπίτεξ εἶναι νομιζομένη*, was darauf deutet, dass sie auf ein lückenhaftes, theilweise unleserliches Exemplar zurückgeht; vgl. S. 84, 13 *ὑποδήματα — 15 ἀπῆται*] *οὐδὲ προσέβλεπεν x*; 89, 8 *τοῦμοί — 9 ἀποκαθαίρων*] *περιχρθεῖς x*; 95, 5 *Ἔρας*] *ἄλλας x* (*Ἔρας αὐτάς x^1* , was aufzunehmen ist). Charakteristisch S. 16, 1 *κατ' ἐξωλείας*] *κατ' ἐξωλε . . . Paris. 3021, 3050, κατεξώνας* die beiden anderen Repräsentanten der Gruppe x^2 , *κατέξων Paris. N*, *κατ' x^1* , *κατὰ τέλωνας x*, die ohne Rücksicht auf den Sinn nur irgend etwas aus den undeutlichen Buchstaben zu machen bemüht ist. Jedoch kann sie von wirklichen Interpolationen nicht ganz freigesprochen werden, so S. 2, 3 *αἰθρίας*] *εὐδίας x*; 2, 11 *τὰς ἀσίλλας*] *τὰς ὕλας x* (*τὰς εἶλας* die übrigen Hssn). Ganz unbegreiflich ist S. 90, 4 die Einschaltung von *γραμματικῶς* nach *Μιλτιάδης* (im Text deutlich als der berühmte bezeichnet).

Viel schlimmer hat aber, wie schon angedeutet, die Interpolation in x^1 um sich gefressen; vgl. z. B. S. 76, 8 *κεῖσθαι*] *πατεῖσθαι x^1* (der eine Vertreter von x hat *εἰσθαι*); 83, 12 *Ἀρητιάδης*] *Ἀρητιάδης x* (II und H verwechselt), *Ἀρητιάδης x^1*

(von hier an nur durch Paris. 1696 vertreten); 87, 2 *σκέπειν*] *στέφειν* x^1 ; 91, 19 *μαλακώτερος*] *κακώτερος* x^1 ; 98, 15 *ἀμογητί*] *ἀμηγέτη* x^1 usw. Daher hätte S. 3, 13 das überflüssige *κομί-ζεν* aus x^1 allein nicht aufgenommen werden sollen.

Dagegen scheint x^2 die Vorlage getreu wiederzugeben (vgl. S. 104, 12 *ὁ Γέλωνος τοῦ ὧ γέλλων ὁστοῦ* x^2), und im II. Buch geht sie gewöhnlich mit B gegen xx^1 ; wegen der Beschaffenheit von xx^1 ist S. 27, 15 *ἄξιον* mit Bx^2 der Lesart von xx^1 *ἀντάξιον* vorzuziehen. S. 105, 10 *ἔμοί*] *ἡμῶν* x^2 (allein) scheint eher Zufall als böser Wille zu sein. Die Art von x^2 , soweit sie in den andern Büchern controlirt werden kann (namentlich durch B), beruhigt über den Zustand des Textes von IV, der auf x^2 allein beruht, und mahnt zu Vorsicht im Conjecturiren in diesem Theil.

Die meisten der Hssn, die für Alciphron in Betracht kommen, sind Briefsammlungen aus dem XIII.—XIV. Jahrh. (ein der Ausgabe beigegebenes Facsimile aus Paris. N saec. XIII bringt die Gelehrtschrift dieser Zeit sehr gut zur Anschauung in ihrer Verschiedenheit von der geschulten Kalligraphie der älteren Periode, die durch das oben erwähnte Facsimile aus B vertreten ist). Sie dienten damals als Schulbücher beim rhetorischen Unterricht. Uns sind diese Briefe hauptsächlich dadurch interessant, dass sie auf die neuattische Komödie zurückgehen, wie die engverwandten Hetärengespräche Lukians; so geben sie öfters hübsche und lehrreiche Bildchen aus dem täglichen Leben in Attika im IV. Jahrhundert. Aber gerade ihre Herkunft verleiht ihnen ein noch grösseres litterarhistorisches Interesse: bei den gerade jetzt wieder in Angriff genommenen Untersuchungen über die Quellen der römischen Elegie spielen sie als Vertreter der verlorenen Komödie eine Rolle mit. Ausserdem ist für die Aufklärung ihrer eignen litterarischen Stellung und ihres Verhältnisses zu verwandten Erscheinungen (z. B. zu Lukian) noch manches zu thun; steht es doch nicht einmal fest, in welchem Jahrhundert Alciphron unterzubringen ist (vgl. E. Rohde *Der gr. Roman* S. 343).

Für solche Untersuchungen bietet die sorgfältige neue Ausgabe eine zuverlässige Grundlage. Der Sprachschatz Alciphrons, der in W. Schmidts *Atticismus* fast keine Beachtung gefunden hat, ist in einem ausführlichen Index (S. 159—225) verzeichnet.

J. L. Heiberg.

Anonymer Kommentar zu Platons Theaetet nebst drei Bruchstücken philosophischen Inhalts. Unter Mitwirkung von J. L. Heiberg bearbeitet von H. Diels und W. Schubart (Berliner Klassikertexte. Heft II). Berlin 1905, Weidmann. XXXVII + 62 S. 4°.

Det er et i flere Retninger meget interessant Arbejde, hvoraf der her bydes os en *editio princeps* paa Grundlag af en i 1901 i Kairo indkjøbt Papyrusrulle. Medens de fleste af de hidtil fundne Papyri med litterært Indhold have indeholdt rent private Afskrifter af Litteraturværker, ofte endda skrevne paa Bagsiden af Dokumenter, der ikke længere havde nogen Værdi for Ejeren, have vi her et virkeligt Boghandlerexemplar, desværre dog langt fra fuldstændig bevaret. Foruden at der naturligvis er mange Huller i Texten, mangle baade Begyndelsen og Slutningen, saa at Forfatterens Navn og Levetid er os ubekjendt. Haandskriftet synes imidlertid efter Skriften at dømme at stamme fra det 2det Aarh. e. Chr., og Forfatteren er vist heller ikke saa meget ældre. Diels sammenstiller i sin Indledning nogle Punkter af Kommentaren med, hvad der vides om Platonkommentatoren Albinos, der levede i det 2det Aarh., og mener, at dens Forfatter ligesom denne hørte til Kommentatoren Gaios's Skole.

I Modsætning til andre antike Kommentarer til Platons Skrifter udmærker denne Kommentar sig ved stor Jævnhed og Nøgternhed, der ofte falder i det Trivielle. Forklaringen gives hyppig i Form af en vidtløftig Omskrivning, i andre Tilfælde med Anvendelse af peripatetisk eller stoisk Terminologi; af Nyplatonisme findes der derimod intet Spor. Det kan næppe være noget længere Stykke, som mangler ved Kommentarens Begyndelse; thi det opbevarede Stykke begynder med indledende Bemærkninger til hele Dialogen, og derefter fortsættes med Forklaringer til enkelte Steder, som skrives helt ud med Anførelsetegn, forfra og til p. 153 E; af Resten haves desuden enkelte Brudstykker. Strax i Begyndelsen gives den ejendommelige Oplysning, at der foruden den opbevarede Indledning til Dialogen, hvori Eukleides og Terpsion tale om den unge Theaetet, ogsaa eksisterede en anden, som begyndte med Ordene Ἄρά γε, ὦ παῖ, φέρεῖς τὸν περὶ Θεαιτήτου λόγον; men den var uægte. De derpaa følgende Forklaringer indskrænke sig væsentlig til at behandle de enkelte Steder i Rækkefølge, og de ere i Reglen ikke synderlig dybtgaaende; undertiden kaster Kommentatoren dog Blikket noget videre ud og belyser Stederne ved Jævnførelse med Steder af andre platoniske Dialoger. Saaledes sætter han ganske rigtigt Sokrates's maieutiske Methode, der omtales i «Theaetet», i Forbindelse med Platons Lære om, at Erkjendelse beroer paa Erindring. Mindre rigtigt turde det være, at han i «Menon» (p. 98 A) finder Svaret paa det Spørgsmaal, hvad Viden vil sige, som i

«Theætet» forbliver ubesvaret. Naar Viden i «Menon» bestemmes som sand Forestilling, der er fastbundet ved en Beregning af Aarsagen (*αἰτίας λογισμῶν*, som i Kommentaren er forvansket til *αἰτία λογισμοῦν*), saa er denne Bestemmelse i Virkeligheden saa nøje beslægtet med den Definition, der i Slutningen af «Theætet» vises at være utilstrækkelig, at vi ikke tør antage, at Platon ved dens Hjælp har kunnet faa Bugt med de store Vanskeligheder, der rejses i «Theætet». Vi have altsaa allerede her i denne Kommentar et af de saa ofte gjentagne Forsøg paa at tilvejebringe Harmoni imellem de forskjellige Skrifter af Platon.

En betydelig Del af Kommentaren er af matematisk Indhold, idet ogsaa det Sted behandles, hvor Platon søger at fastslaa et almindeligt Udtryk for det Forhold, der maa være mellem forskellige Kvadraters Areal, naar deres Sider skulle være kommensurable, eller med andre Ord at udrede Forskjellen mellem Kvadrattallene og de «aflange» Tal. Medens Platon udtrykker sig ganske kortfattet herom, er Kommentaren meget vidtløftig, og ogsaa Platons korte Bemærkning, at den samme Betragtning kan gjøres gjældende med Hensyn til Kuber eller Kubiktal (*καὶ περὶ τὰ στερεὰ ἄλλο τοιοῦτον* p. 148 B), giver Anledning til en lang Udredning. Fremstillingen er imidlertid ganske klar og oplyses ved Tegninger, hvis Nøjagtighed dog lader en Del tilbage at ønske; men det er vel næppe Kommentatorens egen Skyld. — Med Hensyn til Indholdet er der endnu blot Grund til at betone, at Kommentatoren har seet, at den Sansningsteori, som Platon konstruerer paa Grundlag af Protagoras's Paastand, at Mennesket er alle Tings Maal, stemmer med Kyrenaikernes Lære, som netop ogsaa moderne Forskere have ment at Platon her har for Øje.

Da de kommenterede Platonsteder alle anføres ordret, har Kommentaren selvfølgelig ogsaa en stor tekstkritisk Interesse. Der viser sig nu her det samme Phænomen, som ogsaa er traadt frem ved tidligere Papyrusfund, at der kastes et svært Lod i Vægtskaalen til Fordel for de «ringere» Haandskrifter. Det er særlig W (Vindobonensis suppl. phil. Gr. 7), som forøvrigt ogsaa Burnet har givet en betydelig Indflydelse paa Textens Fastsættelse, der viser sig at maatte drages frem i første Række ved Siden af B og T, som Schanz alene stolede paa. Hvor Papyrushaandskriftet stemmer med W, have de i Reglen Ret (f. Ex. p. 150 C: *ἀποφαίνομαι* for *ἀποκρίνομαι*; p. 150 D: *καὶ τεκόντες* for *καὶ κατέχοντες*). Forøvrigt frembyder Pap. gennemgaaende en fortræffelig Platontext og har paa flere Steder bevaret den rigtige Læsemaade, hvor de senere Haandskrifter alle ere forvanskede. Diels bemærker vel, at «kun» fem Læsemaader (*πλωθουλκῶν* p. 147 A; *ἄπειρατον* p. 147 C; *ἐνίοις* [ἐνιοὶ W; ἐνίστε BT] p. 151 B; *αἰσθάνεται* [saaledes Ast] med Udeladelse af det følgende *ἔστιν* p. 152 B; Udeladelse af *ἐνός* p. 152 D) fortjene Optagelse i Texten; men det er ogsaa al Ære værd. Paa andre

Steder har Pap. naturligvis ogsaa Textfejl, hvoraf det har adskillige tilfælles med vore andre Haandskrifter; heraf maa særlig mærkes p. 152 E: *ἐξαίσιοι οἱ σοφοί* Pap.: *ἐξαίσιοι σοφοί* BW: *ἐξῆς οἱ σοφοί* T e corr. Stob. Den sidste Læsemaade, som sikkert skyldes Konjunktur, følges af de moderne Udgivere; Diels formoder *ἐξ αἰσίων* (under gunstige Varsler) for *ἐξαίσιοι*. Endelig bør det bemærkes, at p. 149 D bliver Haandskrifternes *καὶ ἐὰν νέον ὄν δόξη ἀμβλίσκειν ἀμβλίσκουν*, som Udgiverne anse for fordærvet (*νόμιμον* Schanz for *νέον ὄν*), bekræftet af Pap., som i Kommentaren giver en meget plausibel Forklaring (*τὸ νέον ἀπὸ τοῦ μὴ τέλειον*: ufuldbaaret).

De tre smaa philosophiske Fragmenter, som ere føjede til Udgaven, og hvoraf det ene indeholder et forkortet Udtog af et Stykke af Platons «Love», behøve ikke nogen videre Omtale. Udgaven er ledsaget af to phototypiske Tavler.

Hans Ræder.

Harvard Studies in Classical Philology. Vol. XVI. Cambridge Mass. 1905, Harvard University. 164 S.

Dette Bind indeholder fire Afhandlinger. Den første, af Clement Lawrence Smith, er der ikke nogen Grund til at gaa nøjere ind paa; den giver sig af med en kritisk Undersøgelse af nogle Suetonhaandskrifter. — To Afhandlinger have det græske Drama til Gjenstand. Chandler Post behandler Aischylos's dramatiske Kunst. Han fremhæver først tre Vanskeligheder, som maatte frembyde sig for Digteren. For det Første stillede der til det antike Drama den Fordring, at det ikke skulde behandle en længere Kjede af Begivenheder, men kun en enkelt Katastrophe, saa at Digteren havde den Opgave — som i vore Dage Henrik Ibsen atter og atter har stillet sig i sine Skuespil — paa een Gang i Løbet af Tragedien at gjøre Tilskuerne bekjendte med Forhistorien og samtidig lade Handlingen skride videre frem. Dernæst frembød for den antike Digter den mangelfulde Iscenesættelse, som kun i ringe Grad var egnet til at vække Illusion hos Tilskuerne, en særlig Vanskelighed, idet Digteren var nødt til at forsøge gennem sine Personers Tale at frembringe en Del af de Virkninger, som i vore Dage Dekorator og Maskinmester ere i Stand til at frembringe. Endelig havde Digteren endnu den vanskelige Opgave at omforme de i Mytherne overleverede Personer paa en saadan Maade, at der fremkom virkelig dramatiske Charakterer. Ved en Gjennemgang af de syv bevarede Tragedier af Aischylos i den antagne chronologiske Orden søger Forfatteren nu at vise, hvorledes Digteren snart lægger Vægten paa det ene,

snart paa det andet af de ovenanførte Punkter, indtil han i sine sidste Stykker naaer til at overvinde alle Vanskelighederne. Udførelsen heraf er ganske fin, men kan ikke siges at bringe noget særligt Nyt. — Dette gjælder derimod en Afhandling af Kendall Smith om de tragiske Skuespilleres Fodbeklædning. Han paa-viser her, at Brugen af Sko med Saaler paa 6—10 Tommers Tykkelse (*ζόθογοροι* eller *ἐμβάται*) er indført langt senere, end det sædvanlig antages. Han viser først, at de Ord, hvorved saadanne Sko betegnes, i den ældre Tid slet ikke havde denne Betydning. Saaledes betyder *ζόθογρος* hos Aristophanes og andre ældre Forfattere en Damesko eller -støvle og har først senere faaet den nu mere kjendte Betydning. Dernæst viser han, at der i de overleverede Tragedier forekommer en Mængde Situationer, som vilde være umulige, hvis Skuespillerne bar Fodtøj af saa upraktisk Art. Det forlanges af dem, at de skulle løbe, danse, falde om og rejse sig igjen, krybe henad Jorden, knæle ned paa det ene Knæ o. s. v. Især i den sidste Situation vilde Skuespilleren unægtelig gjøre en latterlig Figur. Endelig paa-vises det ogsaa af de overleverede Kunstværker, at de tyksaaledes Sko i ældre Tid ikke hørte til de tragiske Skuespilleres Udstyr. Resultatet bliver, at de ikke blot ikke have været anvendte i det 5te og 4de Aarhundrede, men heller ikke i den hellenistiske Tid; de skrive sig derimod først fra Romertiden. Dette Resultat er ganske i Overensstemmelse med de nyere Undersøgelser om Theaterbygningens Udvikling. Det vil vel endda næppe være for dristigt at opstille den Formodning, at Indførelsen af Kothurnen ligefrem er en Følge af Indførelsen af den forhøjede Scene. Denne maatte jo nemlig have til Følge, at de forrest siddende Tilskuere ikke kunde se Skuespillerens Fødder, naar han ikke opholdt sig helt fremme paa Scenen. Denne Ulempe kunde Kothurnerne tildeels raade Bod paa.

Bindets længste Afhandling, som skyldes Hanns Oertel og Edward Morris, er af sproghistorisk Indhold og behandler den indoeuropæiske Bøjnings Natur og Oprindelse. Forfatterne operere ud fra de Synspunkter, som i de sidste Decennier ere blevne de herskende, og som i flere Henseender ere de tidligere anvendte stik modsatte. De polemisere imod den tidligere yndede Theori, hvorefter de indoeuropæiske Sprogs Bøjning skulde have udviklet sig af en tidligere Sprogforms Agglutination, og hævde, at der imellem de agglutinerende Sprog og Bøjningssprogene er et saa skarpt Skjel, at en Udvikling fra det ene System til det andet ikke kan tænkes at have fundet Sted. Derimod slutte Forfatterne sig nærmere til den saakaldte Adaptationstheori, ifølge hvilken de forskjellige Bøjningsendelser først efterhaanden ere blevne tilpassede til de forskjellige Betydninger, som paa Sprogets mere udviklede Trin ere knyttede til dem. Det benægtes saaledes, at der til de enkelte Endelser oprindelig har været knyttet en be-

stemt Betydning, og at Brugen af vedkommende Endelser efterhaanden har bredt sig saaledes, at man har anvendt dem ogsaa i mere eller mindre beslægtede Tilfælde. Det hævdes tværtimod, at samme Endelser ofte fra Begyndelsen have været brugte i vidt forskellige Tilfælde, medens Brugen først efterhaanden har koncentreret sig om visse bestemte mere eller mindre beslægtede Betydninger. Imod den sædvanlige Antagelse, at i Latin Konjunktiv og Optativ ere faldne sammen, hævdes det, at Adskillelsen mellem disse to Maader i Græsk og Sanskrit skyldes en Differentiation, idet de forskellige Endelser i Tidens Løb ere blevne tilpassede hver til sin Gruppe af Betydninger.

Hans Ræder.

Studier i modern språkvetenskap, utgifna af Nyfilologiska Sällskapet i Stockholm. III. Upsala 1905. IX + 269 s.

Ligesom de to foregaaende i 1898 og 1901 udgivne bind indeholder dette arbejder vedrørende germansk og romansk filologi og bringer bud om stadig vedvarende ivrig forskning paa disse omraader hos vore naboer. Af de otte afhandlinger falder fire ind under det første, fire ind under det andet af de nævnte omraader. Desuden findes en oversigt over de germanistiske og romanistiske arbejder, der er forfattede af svenske i aarene 1902—1905.

De germanistiske bidrag er følgende:

J. O. G. Kjederkoist: 'Sydvästengelskt och västsachsiskt r' (s. 109—124), en grundig og overbevisende fremstilling af de ejendommelige vokallyd, der i sydvestlige engelske dialekter er udviklet af r.

Ruben G:son Berg: 'Några anteckningar om några fall af attraktion i några svenska arbeten' (s. 125—154). Denne højst interessante og lærerige afhandling giver en overraskende righoldig samling af eksempler paa grammatisk attraktion hos ældre og nyere svenske forfattere og giver til hovedresultat, at følelsen for endelsernes betydning i det svenske sprog er stærkt afstumpet.

Otto Rohnström: 'Öfversikt öfver tyska språkläror utgifna i Sverige mellan åren 1669 och 1874, med särskild hänsyn till deras framställning af ljudläran' (s. 155—191).

Elias Grip: 'Über sonantische Nasale in der deutschen Umgangssprache' (s. 193—203), behandler vokalens forstumning i endelsen *-en* og de forskellige behandlinger af det derved opstaaede stavelsedannende *n* efter den foregaaende lyds beskaffenhed: *leben* > *lebⁿm*, *denken* > *denkⁿη* osv. Skønt der i hovedsagen ikke fremføres noget nyt, findes der dog mange interessante og sikkert rigtige angivelser hvad forskellige enkeltheder angaar.

Æmner fra den romanske filologis omraade behandler:

Carl Wahlund: 'Un acte inédit d'un opéra de Voltaire' (s. 1—59). Forf. meddeler efter haandskrifter, der findes i Stockholm, tredje akt af en hidtil ukendt version af Voltaires operatext «Samson» og knytter dertil en række bemærkninger, der former sig til en hel afhandling om Voltaires dramatiske forfatter-skab. Trods det store lærde apparat, der helt igennem præges af forfatterens bekendte egenskaber, læses den med stor interesse, noget der ikke mindst gælder de mange fortræffelige noter.

Fr. Wulff: 'Pon freno al gran dolor che ti trasporta' (s. 61—70), en undersøgelse af forskellige omarbejdelser af denne strofe af Petrarca's canzone *Che debb'io far* —, hvorved søges vist, at den endelige redaktion ikke skyldes Petrarca selv, men hans sekretær.

A. Malmstedt: 'Des locutions emphatiques' (s. 71—107). Forf., der i andet bind af disse 'Studier' skrev en værdifuld afhandling «Sur les propositions relatives doubles», behandler her et andet afsnit af relativsætningernes syntax paa fransk, idet han undersøger forbindelser som *c'est moi qui l'ai fait*, *c'est lui que je cherche*, *c'est là qu'il demeure* og søger at løse de virkelige eller indbildte problemer, der knytter sig til opfattelsen af disse forbindelsers natur. Resultatet af den omhyggelige og grundige undersøgelse forekommer mig at være ganske sikkert og er dette, 1) at *moi* (*lui* etc.) i de to første sætningstyper virkelig er prædikat og ikke som man har ment subjekt, saa at *qui* egl. ikke viser tilbage til pronominet, men fra først af er substantivisk (= *qui l'a fait*, *c'est lui*), hvorfor verbet oprindeligt har staaet i 3. pers. som i det ofte citerede sted hos Molière: *ce n'est pas moi qui se feroit prier* (cf. *Si c'était nous qui jureraient comme ça* Gyp, Jacqueline et Zouzou 91, vulgært) — og 2) at *que* i de to sidste tilfælde indleder en relativsætning og ikke en *at*-sætning. Foruden paavisningen heraf indeholder afhandlingen en mængde gode iagttagelser og bemærkninger samt en værdifuld sammenligning med tilsvarende udtryk i de germanske sprog, blandt hvilke forfatterens modersmaal særlig frembyder mange paralleler til de franske.

Skulde man indvende noget mod afhandlingen, maatte det nærmest blive det, at man gjerne havde set spørgsmaalet behandlet lidt fyldigere i enkelte retninger. For det første savner man efter paavisningen af, at *c'est moi qui l'ai fait* egl. er *qui l'a fait*, *c'est moi*, en forklaring af, hvorfor udtrykket ikke har beholdt denne skikkelse. Svaret herpaa faar man ved at lægge mærke til en vending, som forf. kun anfører to exx. paa, men som er ganske almindelig, nemlig *c'est moi le coupable*, jeg er den skyldige' (andre eksempler er: *c'est moi le matre* Zola, Terre 295; *c'est vous l'assassin* Z. Fécondité 393; *ce sont les vieilles les plus gaies* Marni, Celles qu'on ignore 141; *c'était lui le vrai mari* Daudet, Fromont 222; sml. ogsaa *C'est Malherbe*

le premier qui a posé la règle moderne Darm. Gr. hist. IV 11). Disse udtryk er naturligvis ikke at opfatte som forkortelser af de tilsvarende med relativsætning, men de forholder sig til *le coupable c'est moi* som *c'est moi qui l'ai fait* til *qui l'a fait, c'est moi*. At den sidste ordstilling ikke er bevaret, kommer netop af den emfatiske anvendelse. Den talende afvejer ikke sine ord med hensyntagen til tilhørerne, men udsiger en dom om det foreliggende, kommer saa i tanker om, at tilhørernes tanker maaske ikke har fulgt de samme baner, og tilføjer derfor strax et ord, der skal betegne den eller det, hans udsagn gælder. Noget saadant kan iagttages paa mangfoldige punkter. Sml. f. ex. *c'était exaspérant, cette promenade militaire au travers du champ de bataille* Z. Débâcle 318 i stedet for det roligere *cette promenade . . . était exaspérante; ça creuse, les émotions* D. Fromont 370; *ce n'est guère bon à respirer, l'air de cette chambre* Z. Joie de vivre 171; *ça ne sert à rien, d'injurier ses adversaires* Z. Travail 262; *où sont-elles, les minettes?* Lavedan, Les beaux Dimanches 5. Sml. dansk: *han er en brilliant fyr*, Petersen (nb. udtalt saaledes, at det sidste ord ikke bliver «vokativ»).

Det er derfor i sin orden, at man undertiden finder komma sat foran tilføjelsen i de ovenfor nævnte udtryk, som f. ex.: *ce n'est pas elle, la coupable* Mirbeau, Les 21 jours d'un neurasthénique 304; sml. ovenfor exemplet med infinitiv, hvor det er nok saa almindeligt ikke at antyde nogen pause (*ça l'exaspérait de sentir la maison déjà mangée* Z. Assomm. 369). Det hedder derfor sikkert fra først af *c'est moi, qui l'a fait*.

Det havde ogsaa været interessant at faa en fuldstændig oversigt over alle de tilfælde, i hvilke en relativsætning følger efter *c'est* + prædikat og i sammenhæng dermed en nærmere redegørelse for, hvilke udtryk der er «emfatiske» og af hvilken grund. Forf. gør kun tilløb dertil, idet han bl. a. anmærkningsvis anfører sætninger som *Est-ce mon père qui t'a battu?* 'Har min fader slaaet dig?' (cf. *Maman! — Quoi? — Alfred qui pleure.* Marni, A table 224). Jeg skal imidlertid ikke her komme nærmere ind herpaa og fremfører overhovedet kun disse smaaanker fordi forf. ellers har behandlet æmnet saa tiltalende med bestemt tagen afstand fra visse forskeres hang til kunstlede forklaringer. Endnu skal kun tilføjes, at en bemærkning s. 100 kunde opfattes saaledes, at relativet altid kan udelades i dansk, selv om det er subjekt; det gælder imidlertid i dette sidste tilfælde kun, naar et af ordene *her* eller *der* vilde komme til at staa lige efter relativet som netop i det anførte eksempel.

Det sidste bidrag i bogen skyldes den romanske filologis Nestor i Sverige *P. A. Geijer*: 'Gaston Paris, några minnesblad', en sympatetisk levnedsskildring med en karakteristik af den store romanists forfatter- og lærervirksomhed.

Kr. Sandfeld Jensen.

Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte. Herausg. von W. Wetz u. J. Collin. Neue Folge. Bd. 16, Heft 1. Berlin 1905, Felber. 96 S.

Det er et allerede velkendt og anset Tidsskrift, som hermed begynder et nyt Bind. Hæftets Indhold er afvekslende og interessant: foruden et Par mindre Anmeldelser indeholder det fem Afhandlinger og Essays, hvoriblandt mere end een virkelig oplysende og tankevækkende.

Først har A. Ludwig gjort det fortjenstfulde Arbejde at oplyse litterærhistorisk Interesserede om Udbyttet af de Kildestudier, der i den seneste Tid ere foretagne med stor Flid af spanske Lærde for at tilvejebringe nye Data angaaende Cervantes' Levned, til Supplering af Navarrete's Biografi, som 1892 allerede suppleredes ikke saa lidt ved Fitzmaurice-Kelly's. Det er da navnlig Pérez Pastors voluminøse Samling af Aktstykker i 2 Bd. (1897 og 1902), hentet fra alskens Arkiver i Spanien, der ligger til Grund for hans biografiske Oversigt (1ste Bd. af Pastor's «Documentos» er dog allerede benyttet i den spanske Udg. af Fitzmaurice-Kelly's Litteraturhistorie). Ludwig har her udført noget Lignende som E. Cotarelo i sine «Efemérides Cervantinas», der udkom i Madrid 1905 i Anledning af «Don Quijote»-Jubilæet. Cotarelo's Arbejde er anderledes omfattende, foruden at være ligesaa omhyggeligt som det tyske, idet C. giver en hel Aarbog over alt hvad der vedrører Digteren og hans Slægt. Men dette skal ingenlunde forringe L.'s Fortjeneste, da han har forstaaet særdeles vel at uddrage det vigtigste af den Masse Stof, der især er ophobet hos Pastor, og gøre det tilgængeligt for en større Kres. — Et Par Bemærkninger kan der dog være Grund til at fremsætte. De skarpsindige og ret plausible Konjekturen af Blanca de los Rios (i «España moderna» 1899) om Cerv.'s Studier i Salamanca efter Hjemkomsten fra Alger citeres af Cotarelo, men ikke af Ludwig; til Gengæld nævner denne Pater Juan Gil's Erklæring af 5. Marts 1581 om Digterens Forhold som Soldat, medens Cot. ialtfald ikke fremhæver den tilbørlig. At Moderen til Cerv.'s Datter Isabel skulde hedde «Ana Franca», fordi hendes egen Fader hed Villafranca til Efternavn, er aabenbart grebet ud af Luften, og Cotarelo har upaatvivlelig Ret i at sige, at «Franca» ikke er andet end en Forkortelse i Skrift af «Francisca». Om Historien med Cerv.'s Niece Costanza og D. Pedro de Lanuza (se Cot. under Aar 1596) kunde Ludwig gerne have haft en Notits: der er kuriøse Oplysninger om den Sag hos Pastor. Ligeledes har L. glemt at anføre, at Digteren i 1588 skrev to Canzoner om den store Armada; de ere fremdragne i «Homenaje á Menéndez Pelayo» 1899. I Modsætning til Pastor tror L. paa Cerv.'s Ophold i La Mancha mellem 1599 og 1602, og at dette har faaet Betydning for «Don Quijote»;

intet af de Dokumenter, som Pastor meddeler, modbeviser det, siger han — med Rette, synes mig. Men den Periode, hvori Cerv. kan have været der, indsnævres rigtignok endel ved et Aktstykke, som J. M. Asensio skal have udgivet — siger L. — ifølge Rius' Cervantes-Bibliografi, og hvoraf fremgaar, at i Maj 1600 opholdt Digteren sig i Sevilla. L. har ikke kunnet finde Aktstykket i Asensio's Bog om Cerv. fra 1864, — forstaaeligt nok, thi Cotarelo meddeler Stedet hvor A. i Virkeligheden har udgivet det, nemlig i det sevilanske Tidsskrift «El Ateneo» for 1. Dec. 1874. At antage 1604 som det egentlige Udgivelsesaar for «Don Quijote»'s 1ste Del forkaster L., ligesom Fitzmaurice, Kelly og Cotarelo, trods Pastor's Forsøg paa at hævde Antagelsen.

Et andet Bidrag af Interesse er E. Kayka's, om Kleist's «Amphitryon». Han søger ganske vist at skrue dette underlige, oprigtig talt temmelig forfejlede Stykke af «Prinz Friedrich von Homburg»'s geniale Forfatter op til at være et Mesterværk af guddommeligt Humor og inderlig Fordybelse i den græske Aand, medens de fleste almindelige Dødelige rimeligvis ville finde, at Digteren — en Indvending citeret af Kayka selv til Gendrivelse uden at følges af nogen virkelig saadan — vakler mellem et tungt pathetisk og et ironisk Standpunkt og saaledes ingen æsthetisk Helhed naaer. Den tyske Kritiker gaar saa vidt i sin overstrømmende Begejstring, at han betegner Molière's vittige og formfuldendte Kunstværk simpelt hen som en «frivol Farce», der skal fremkalde «ausgelassenes Gelächter», og vil se ganske bort fra Benævnelsen «ein Lustspiel nach Molière», som Kleist's «Amphitryon» dog sandelig bærer med Grund, da alle Sosa-Scenerne med en enkelt Undtagelse, foruden nogle af de andre, ere næsten ligefrem Oversættelse af den franske Komædies, omend forsynede med visse grovere Tilsætninger: drøje Skældsord, Eder og svær tysk Mad («stegt Pølse og opvarmet Kaal»). Men naar Kayka tager til Gemæle mod en Opfattelse, der synes anslaaet af selve Goethe og især er udviklet af Julian Schmidt (ogsaa G. Brandes er inde paa den i «Den romantiske Skole i Tyskland»), nemlig at Kleist's Stykke symboliserer Dogmet om Kristi Fødsel, saa lader det unægtelig til, at han kan dokumentere dens Urigtighed. Den stammer, siger han, fra Mystikeren A. Müller, og Kleist har ligeoverfor denne Ven selv fralagt sig en saadan Intention. En anden Sag er det saa imidlertid, at Digteren i sin Stræben efter at nddybe Æmnet er kommen ind paa hedensk eller almindelig-religiøs Mystik, og under Henviisning til Wilamowitz om Euripides' «Herakles» vil Kayka her paapege «eine innere Verwandtschaft zwischen der griechischen und christlichen Heilsgeschichte», — den græske skal just være Mythen om Herakles.

Til den dramatiske Digtning's Historie hører ogsaa A. Glock's Afhandling om Forholdet mellem de romerske *Mimi*, Middelalde-

rens Spillemænd (særlig i de germanske Lande) og det nyere Drama. Han siger, at Ingen endnu har rigtig prøvet Kilderne desangaaende, og af den Sammenstilling, han derpaa foretager, mener han at kunne uddrage det Resultat: at Mimerne som dramatisk Kunstart allerede vare uddøde omtr. i 6.—7. Aarh., at Benævnelsen «Mimus» vel siden bruges om dem, der ellers kaldes «Spielleute», *Scurræ*, *Joculatores* o. desl., men at disse Folk ikke gav sig af med dramatisk Fremstilling. — Den nulevende engelske Litteraturhistoriker Courthope fremhæves i et klart og velskrevet Essay af Ph. Aronstein som et i mange Henseender heldigt Forbillede for tysk Litteraturforskning, der er tilbøjelig til at forfalde enten til allehaande mekanisk og betydningsløst Detailpilleri eller til luftigt Gætteværk. Courthope's fortrinlige Methode og Fremstilling, naar han behandler de sociale og politiske Forholds Indflydelse paa Litteraturudviklingen, roses stærkt, medens det paa den anden Side hedder, at det personlig Kunstneriske mægter han ikke at opfatte og skildre nær saa godt. — Lidt af den Dadel, som i Aronsteins Essay er udtalt over en Del af Tysklands Litteraturhistorikere i vore Dage, kan maaske siges at ramme K. Bruchmann's Betragtninger over «Sprog og Litteratur», foranledigede ved Grube's kinesiske Litteraturhistorie: de ere af og til noget vidtsvævende og vanskelige at finde en Kærne i, skønt de ikke mangle gode Enkeltbemærkninger.

E. Gigas.

Ciceros Rede für den Dichter Archias, für d. Schul- und Privatgebrauch erkl. v. *Friedr. Richter* u. *Alfr. Eberhard*. 5te Aufl., bearb. v. *Herm. Nohl*. Leipzig u. Berlin 1905, Teubner. 39 S.

De Richter-Eberhardske udgaver «für den schul- und privatgebrauch» er jo et velkendt og meget benyttet hjælpemiddel ved læsningen af Cicero's taler. De giver en stor fylde af oplysninger, både reale og grammatisk-stilistiske, og de er ingenlunde overflødige ved siden af de Halm'ske kommentarer, som undertiden kan være lidt lunefulde med, hvad de medtager og hvad de forbigår. Det foreliggende 5te oplag af talen *pro Archia poeta*, bearbejdet af Hermann Nohl, behøver derfor ikke mange anbefalinger med på vejen; bogen holder, trods adskillige mindre forandringer i kommentaren, trolig det gamle spor. Jeg skal derfor indskrænke mig til at nævne nogle få steder, som der synes mig at være grund til at dvæle lidt ved.

Ved ordene *quod sentio quam sit exiguum*, straks i be-

gyndelsen af talen, siger kommentaren, at *quod* sandsynligvis er nominativ, og havde *sentio* stået sidst, var det sikkert nominativ. Det sidste er vist utvivlsomt rigtigt, det første næppe. Jeg henholder mig til Dansk, hvor man jo på ganske tilsvarende måde kan sveje en relativ-sætning sammen med en anden sætning, f. eks. «mit talent, som jeg vel véd kun er ringe». Hvis «som» følte som nominativ, måtte vi kunne sætte «der» i stedet, og det kan vi ikke. Noget andet er, at sammensvejsningen måske kun af den grund kan være tilladelig, fordi man har relativ-former, der både kan være nominativ og akkusativ. Hvis man, hvad jeg ikke véd, har mange tilfælde i Latin, hvor *quod*, eller i flertal *quae*, står både som objekt og subjekt, og ikke har eksempler fra de to andre køn, hvor kassforskellen ses, vil jeg betragte denne forklaring som den rigtige, hvorved man da må sige, at *quod* (og vort «som») både er nom. og akk. Men er den urigtig, taler sandsynligheden for, at *quod* er akkusativ, ikke mindst hvis man tænker sig en påvirkning fra Græsk.

Lidt længere nede i § 1, ved ordene *vel in primis*, angives, at *vel* ikke er forstærkende. Er det nogensinde det? Et *vel* foran en superlativ o. lign. betegner jo blot, at udtrykket ganske vist er stærkt, men dog ikke for stærkt (= «jeg tør sige»). Det er en smagssag, om man vil kalde den tilføjelse forstærkende eller formildende. — § 11: *Census nostros* forklares underligt som vor (o: Arkhias's) indførelse på de Romerske skattelister. Den sædvanlige forklaring, «vore (o: de Romerske) skattelister», er naturligere. — § 18: Hvorledes kan *revocatum* være bevis for, at Arkhias gav offentlige forestillinger? En *revocatio* kan akkurat ligeså godt finde sted i et privat selskab. — Sst. slutn.: *videantur* gengives urigtigt ved «offenbar . . . seien»; det må betyde «synes (ifølge Ennius) at være» og skal sammen med *quasi* og *aliquo* ligesom gøre en undskyldning for den dristige påstand. — § 22: Hvis udg. havde ret i, at *huius proavus Cato* er bevis nok for, at Cato var til stede, måtte (24) *noster hic Magnus* også bevise, at Pompeius var til stede, hvad man har grund til at tro han ikke var; *huius* betegner blot ligesom *hic* «den, som vor tid kender», — behøver ialtfald ikke at betyde andet. — § 26: *Neque enim* angives at være *weiterführend* ligesom *etenim*, «und wir wollen es doch nicht verhehlen». Nej, tankegangen er uden tvivl denne: Metellus var så opsat på at få sine bedrifter poetisk fremstillede, at han endog herte med tilfredsstillelse på sådanne digte af barbarpoeter; ti ærgerrighed har vi alle noget af —, altså med den tanke underforstået, som så grumme tit må underforstås: og det kan vi ikke fortænke manden i (eller undres over). — § 28: Til *meo quodam amore gloriæ* siger noten «*geradezu leidenschaftliche liebe* (denn amor ist mehr als studium)». Jeg tvivler stærkt på, at *amor* er mere end *liebe*, og hvis udg. mener, at *quodam* er forstærkende, må

jeg protestere; tvært imod, det har samme virkning som *quasi* i stedet § 18.

Et sted, hvor jeg holder med udg. imod Halm o. a., er § 14 ved ordene *plena exemplorum vetustas*. Man plejer at forbinde *exemplorum* med *plena*, hvorved sætningsbygningens koncinnitet går tabt. Udg. forbinder *exemplorum vetustas*, altså = *antiqua exempla*, og det anførte sted af talen *de domo sua* § 4 gør forklaringen højst sandsynlig.

Med disse ord være det lille hæfte anbefalet vor filologiske læseverden!

Randers, i februar 1906.

Valdemar Thoresen.

Des *Q. Horatius Flaccus* sämtl. Werke. 1. Teil: Oden und Epoden, für den Schulgebrauch erkl. v. *C. W. Nauck*. 16te Aufl. v. *O. Weissenfels*. Leipzig u. Berlin 1905, Teubner. XLIII + 244 s.

Det nye oplag afviger kun lidt fra sine nærmeste forgængere, og da den 14de udg. er omtalt udførligt i dette tidsskrift IV 135 ff., er der ikke grund til at gå nærmere ind på den foreliggende, så meget mindre grund, som min udførlige anmeldelse slet ikke synes læst af udgiveren.

Der er i den nye udg. rettet nogle trykfejl og andre inkurrier, og på enkelte steder er kommentaren forandret. Navnlige anføres en række steder, hvor W. Gilbert har meddelt udg. sine bemærkninger, og blandt disse fremhæves særlig tre som væsentlige forbedringer: *Carm.* I 23, 5, hvor den opfattelse ligger til grund for ændringen, at der skildres en forårsdag før løvspring, så at *folia mobilia* er det tørre, raslende løv, der endnu sidder på eg og bøg. Endvidere III 6, 5, hvor kommentaren nu er bleven et usammenarbejdet referat af to forklaringer, *pro et contra*. Endelig III 6, 22, hvor pointen i den nye fortolkning er den, at hvis en endnu ikke voksen pige morede sig ved at lære de obskøne Ioniske danse, havde det ikke meget at sige; men nu er det den modne jomfru, der gør det. Denne forklaring er i alt fald ikke stort bedre end dens forgænger (*matura* for *mature*). I de ældre Nauck'ske udgg. forklares *matura* «*sobald sie heranreift*», og det er naturligvis rigtigt; men vel at mærke må så i det følgende *de tenero ungui* også forstås rigtigt, = *medullitus*, ikke «*von kindesbeinen ab*».

Randers, i februar 1906.

Valdemar Thoresen.

Joh. Geffcken, Das griechische Drama. Leipzig & Berlin 1904, Hofmann. 113 S.

Ausgewählte Tragödien des *Euripides*, für den Schulgebrauch erklärt von *N. Wecklein*. II. Iphigenie im Taurierland. 3. Aufl. Leipzig 1904, Teubner. IV + 135 S.

Frank W. Dignan, The idle actor in Aeschylus. (Diss.) Chicago 1905, University Press. 43 S.

Hensigten med Geffckens Bog er at gøre den moderne historiske Opfattelse af det græske Drama kendt i videre Kredse. Altfor ofte møder man endnu, endogsaa paa Tryk, en tidligere Tids Syn paa baade Dramaets Udvikling, dets Væsen og dets ydre Vilkaar; det er fortjenstfuldt overfor dette at udbrede Kendskab til den moderne Videnskabs Resultater og Synspunkter, og Geffcken er Manden for at kunne gøre det: han kan sin Wilamowitz paa Fingrene og han har selv en sund Dømmekraft.

Først gives en Udsigt over Dramaets genetiske Udvikling, god og omhyggelig, dog uden at man faar fuld Forstaaelse af hvordan det hele er gaaet til, hvilket dog ikke er en Mangel ved Forfatteren (hans Fremstilling gir endda et en hel Del tydeligere Billede end Wilamowitz' sidste kortfattede Behandling i hans storslaaede Vue over den græske Litteratur i Die Kultur der Gegenwart), men skyldes Forskningens nuværende Standpunkt. Efter et passelig forsigtig Kapitel om Teaterforholdene og nogle Bemærkninger om Phrynichos skildrer Forfatteren derpaa de tre Tragediedigteres Virksomhed, saaledes at Hovedvægten lægges paa at vise deres Udvikling og Indvirkning paa hinanden (Stoffet er derfor ordnet kronologisk, hvilket er nyt, men godt), og gennemgaar udførlig Orestien, Antigone Aias og Oidipus, Alkestis Medea og Hippolyt. Rundt omkring gribes Lejligheden til at indflette oplysende Bemærkninger, om Kvindernes Stilling, om Sophisterne (med Gomperz' Definition), om Herakles, og om Opfattelsen af Døden (til Alkestis; Geffckens Behandling af dette i senere Tid ofte undervurderede Stykke er særlig vellykket). Ofte genkender man her Betragtninger af Wilamowitz — Forfatteren gør selv opmærksom derpaa — men mange Bemærkninger skyldes Geffcken selv og viser ham som en Mand med egen Opfattelse (jeg kan ikke lide han siger Sokrates hele Virksomhed var rettet paa Døden: det gir dog let en vrang Forestilling).

Et Par Smaating kan først indvendes: Forfatteren er for tilbøjelig til at fastslaa noget som sikkert Resultat (gælder f. Eks. Dateringen af Prometheus og Oidipus); til Trods for at han flere Gange omtaler de litteraturhistoriske Anekdoters Værdiløshed, faar vi dem dog alle sammen. Væsentligere er det at han undervurderer Prometheus; at lade dette Drama høre til de «kun historisk interessante» er dog virkelig utilladelig; i det hele er det en Misforstaaelse at mene at Aischylos først i Orestien blev den

store Digter: ingen Digter fødes i sit 67de Aar. Lad Aischylos have kæmpet nok saa længe med Formen, før han der naaede det fuldkomne, lad der være foregaaet en nok saa stor og stadig Udvikling i hans dybtskuende Sjæl: de høje Tanker og de storlaaede Billeder han alt havde skænket os før 458 kan aldrig synke ned til den (ellers overordentlig agtelsesværdige) Plads at have «historisk Interesse».

En principiel Betragtning kan gøres gældende overfor den detaillerede Undersøgelse af Antigones Karakter. Værdien af saadan en Skitse er ret problematisk: gives den af et Geni og en stor Kunstner som Wilamowitz, overgir man sig og tror derpaa, i al Fald mens man læser det; skyldes den en fin og kundskabsrig Mand som Geffcken, finder man det mer eller mindre aandfuldt og mer eller mindre sandsynlig; træffer man den hos en skikkelig Slider af en Kommentator (*nomina sunt odiosa*), smiler man: subjektivt er det altsammen. I Antigone ser nu Geffcken das Ewigweibliche. Med Vished kan det siges at Kaibel havde Ret i at Antigone ikke er at opfatte i Lighed med en kristen Martyr, og at Kaibels Modstandere havde Ret i at hun ikke er en Slags kvindelig Anarkist; lige saa urimeligt som det er at lægge til Grund de saa stærkt behandlede Vers 904—12 (om at redde en Broder fremfor Ægtemand og Börn), som kun er en af os ikke synderlig gouteret Pointe, lige saa forkert er det at gaa ud fra *οἷτοι συνέχθην ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφρον*: Antigone forstod virkelig godt at hade. Wilamowitz' eneste Ord om Antigone i förnævnte Skrift er ligesaa rammende som faa: Antigone, die für das ewige Recht gegen die Polizeivorschriften der Willkür eintritt, ist doch die wilde Tochter aus wildem Stamme. Men lange Udredninger af Antigones Følelser overfor Haimon etc. er neppe nogen Nytte til. Geffcken har væsentlig beregnet sin Bog for Lærere, der skal indføre andre i det græske Drama. Men for dem maa Opgaven være, for det første at give et klart Billede af Digterens og af hans Publikums Forudsætninger, for det andet at bortfjerne de fejlagtige Forudsætninger, som Nutiden stadig møder med, men ikke at give lange æsthetiske Kommentarer; lad saa de gamle Digtninger selv virke paa hver som de kan og de maa med hans Forudsætninger — og i Virkeligheden bliver det noget uens for de enkelte Individuer som for de skiftende Slægter: netop at de stadig formaar at virke ved deres egen Kraft, er det dog der viser at de er Poesi for alle Tider. — Om Pladsen tillod, kunde Anmelderen ønske ogsaa at knytte nogle Bemærkninger til Geffckens Karakteristik af Euripides, som et Sted sammenlignes med Goethes og Schillers Epigoner.

Geffcken har ved sin Bog udfyldt et virkeligt Savn; den fortjener at kendes af alle som har Interesse for den gamle Tragedie, og den er egnet til at skabe eller forøge Interesse derfor; den fremtræder i lovlig frugalt Udstyr og maa sikkert være pris-

billig; den er skrevet i et smagfuldt og let læselig Sprog og den kræver ingen Forkunnskaber (forklarer alle Kunstudtryk og kender ikke til græske Bogstaver); gennem den hele mærker man en tiltalende Strøm af Begejstring for Dramaet, og for Wilamowitz.

*

*

*

For Wecklein har derimod Wilamowitz levet forgæves, ja levet til Forargelse. Mens E. Bruhn i sin under Wilamowitz' Auspicier udarbejdede Kommentar til I. T. adskillige Gange anfører Iagttagelser af Wecklein (fornemmelig Parallelsteder, altsaa ret minutiøst), finder Wecklein i nærværende Udgave ikke et Sted Anledning til at nævne Navnet paa den Mand der har fornyet Studiet af Tragedien, endsige til at optage Rettelser eller Bemærkninger af ham. Ja naar Wilamowitz Vers 15 har forsvaret og forklaret det indtil da uforstaaede Udtryk og har paa vist hvordan en fejlagtig Opfattelse har ført til Indsættelsen af et *ov*, vælger Wecklein, samtidig med at han gir den rigtige Exegese, at foretage en betydelig Rettelse, som ikke forbedrer Teksten og ikke forklarer Fejlen.

Indledning, Tekstbehandling og Kommentar viser lige store Mærkeligheder. At Iphigenia er en Maanegudinde vil ikke imponere nogen, mere at hun tillige er phoinikisk (antagelig har hun saa faaet Navneforandring af Undseelse baade over sin Metier og sin Oprindelse), mest dog maaske hvad begge disse saa interessante Forhold vedkommer enten Euripides eller tyske Gymnasiaster.

Tekstens Behandling er baade usikker og vilkaarlig. Usikkerheden viser sig i at der ikke sjælden anbefales en anden Læsemaade i Anmærkninger eller Tillæg end den optagne; den kulminerer naar der til 1478 f., hvor Haandskrifternes Læsemaade er bibeholdt, efter Anførelse af tre, af andre foretagne Rettelser noteres: maaske skal der staa saadan og saadan, hvis det da ikke er det simpleste at skrive det og det. Vilkaarligheden viser sig i at der atter og atter foretages Rettelser uden tvingende, eller blot rimelig Grund (unødvendig Rettelse f. Eks. 974. 987. 995. 999. 1023. 1040. 1041. 1042. 1046. 1066 σ : ti Gange i Løbet af 100 Vers). Saadanne Rettelser er dels optagne fra de gamle berømte Kritikere, uden Hensyn til at den mellemliggende Tids Studium har godtgjort Overleveringens Læsemaade, ved at paavise et sproglig Udtryks Berettigelse eller ved at udfinde Forklaringen paa et hidtil uforstaaet Sted; men disse Rettelser er som Rettelser betragtet naturligvis næsten altid gode. Dels er de af mere moderne Art, da i Reglen ganske utrolige; Weckleins egne (talrige) Rettelser er overordentlig dristige. Meget hyppig benyttes Udsletning eller Omstilling af Vers. Undertiden ses en mærkelig Stræben efter Originalitet: 59—60, som alle

ellers er enige om at slette, skal partout være ægte; 1010, hvor Haandskrifterne har *ἐπιανθοῖ πέσω* og hvor man gerne slaar sig til Ro med Seidlers Rettelse *ἐπιεῦθεν περῶν*, retter han uden at blinke til *ἔκσωθῶ χθονός*.

Kommentaren bringer en hel Del omhyggelig samlede Parallelsteder. Mange besynderlige Enkeltforklaringer gives; atter her udtar jeg Eksempler fra en enkelt kortere Versrække. 516 *εἰ δὲ σοί, σὺ τοῦτ' ἔρα* (denne Hdskr.'s Læsemaade beholdes, mens alle andre følger Jacobs' Rettelse: *σὺ τοῦθ' ὄρω*): «behold Din Glæde for Dig selv». — 514 [læses *θήσομαι δυσπραξίας* for *τῆς ἐμῆς δ.*]: da *τίθεσθαι* i de til Støtte for Rettelsen anførte Steder stadig har Objekt, maatte man her uvilkaarlig forbinde *δυσπραξίας* dermed, saa meget mere efter den Plads Ordet har i Verset. — 521—23 [Er Helena kommen til Menelaos' Hus? — Ja! — Hvor er hun?] «*ἀφῆται δῶμα Μενέλεω πάλην* betegner i al Almindelighed Helenas Tilbagegivelse til Menelaos, hvilken fandt Sted i Troia». Altsaa er det følgende Spørgsmaal uden Vanskeligheder! — 537. «Det skyldes Zarthed naar Iphigenia spørger om sin Brudgom uden at nævne hans Navn» (hun siger Nereiden Thetis' Søn); antagelig skyldes det da Aversion naar hun 533 siger Laertes' Søn og ikke Odysseus. Skal der endelig gives Grunde for sligt, saa er det den simple at Stichomythien krævede et Vers til hvert Spørgsmaal og altsaa en vidtløftig Betegnelse. — 538 forklares uden at det er set at *ἄλλως* er galt; Achilles' Død kan kun siges at have gjort hans Bryllup i Aulis forgæves, hvis dette virkelig havde fundet Sted.

Ganske forbløffende er 328 hvor *μυριῶν ἐκ χειρῶν* tages til *βαλῶν* i det følgende Vers, overraskende at *ἀνέσχε χεῖρα* kan betegne at bøje begge Hænderne tilbage (269); en mærkelig absolut Akkusativ forekommer 1002. Til 682, som har givet Lejlighed til lange Betragtninger fra Hermann til Wilamowitz, gives den rigtige Fortolkning: *γαμῶν* Præs. Part. i Betydningen «være gift med» (Forklaringen skyldes for Resten Hartung). Derimod er den Forklaring til 270, som Wecklein har indført og synes at skulle faa accepteret, neppe rigtig. Han vil have 270—74 skal være en Bøn rettet til (den ikke synlige) Palaimon, mens de tilstedeværende *δαίμονες* antages at være enten Dioskurerne eller *Νηρέως ἀγάλματα* (*θάσσειον* 272 altsaa tredje Person). Men hvorfor i al Verden anraaber Mennesket, forbavset over nogle Havguddommes Nærværelse, netop Palaimon, hvem han altsaa ikke tror det er? Han kan tænkes at henvende sig enten til de Guddomme han mener at se, eller til hvilken som helst af de store Guder, hvis Navn han uvilkaarlig faar paa Læben, men unægtelig snarest det første. Stedet maa forklares saaledes, at den paagældende i sin Forfjamskelse nævner den første den bedste Havgud, men inden han har fundet et Navn til den anden Skikkelse, kommer i Tanker om at det snarere er to sammenhørende

Guddomme, som f. Eks. Dioskurerne. Dette ses ogsaa af 276, hvor der staar at den ugudelige lo ad hans Bønner: var Weckleins Forklaring rigtig, maatte der staa Bön, thi han vilde saa kun have bedet til Palaimon.

Betragtet som Skolebog kunde Bogen maaske endnu kræve et Par Ord; men der er neppe Fare for at den i denne Egenkab skal blive indført her i Landet, hvor man neppe læser Iphigenia i Skolerne: philologiske studerende bör til dette Drama benytte Weils knappe og klare Noter i Forbindelse med E. Bruhns grundige og forstandige Kommentar.

*

*

*

The idle actor in Aeschylus er Titlen paa en Doktordisputats fra Chicago. Forfatteren, der er godt inde i den nyere Litteratur og ved omtvistede Punkter nævner alle de fremsatte Meninger med megen Nøjagtighed, er ikke for intet Amerikaner: han har udpræget Sans for den praktiske Side af Sagerne og stor Forkærlighed for Statistik. Han tar sit Udgangspunkt i det Sted i Fræerne hvor Euripides under sit Angreb paa Aischylos gör Nar af Niobe og Achilleus, der sidder uden at sige et Ord mens Koret synger alenlange Sange, og han undersøger de Tilfælde hos Aischylos hvor en Person er *idle*: hverken taler selv eller tiltales. At dette, paa Grund af Korets større Selvstændighed og Teknikkens og Sceneriets ringe Udvikling i Dramaets ældste Tid, ofte finder Sted hos Aischylos er indlysende og krævede neppe saa mange Ord til Paavisning. Forfatteren ønsker at demonstrere at det er Mangelen af en *σμηνή* som bevirker at Personerne maa forblive fremme trods deres Passivitet; men det viser sig at Tilfældene (Supplices fraegnet) er hyppigst i Orestien, saa Forklaringen er ikke slaaende. Heller ikke er det rigtig at de passive Personers Tilstedeværelse er hyppigere hos Aischylos end hos Sophokles. Forfatteren glemmer at give os en Statistik over Hyppigheden hos Sophokles: i Aischylos 7 Stykker er der af 8117 Vers 1779 hvor (mindst) een Person er ladt ude af Betragtning (jeg beholder Forfatterens Beregning skönt jeg i al Fald i Choephorerne ikke forstaar hvordan han kommer til sit Resultat: Tallet er dér for højt sat), hvilket gir 22 0/0 (noteret af Forf.). Tar man nu Sophokles' 6 ældste Stykker, kommer Regnskabet til at se saaledes ud: 1830 Vers af 8382, lig — 22 0/0! (Jeg lader Oed. Col. ude af Betragtning, hvis Personer tilsammen er passive i c. 1590 Vers af dens 1779!) Endelig kan jeg ikke give Forfatteren Ret i at Forholdet naar det indtræder hos Sophokles altid (eller saa godt som altid) er naturlig, hos Aischylos tvungent: sikkert er det at der i Aischylos' ældre Stykker forekommer flere Kejtetheder fordi den hele Kunst endnu var i sin Vorden; men ikke forstaar jeg at Kassandras lange Tavshed

i Agamemnon ikke skulde være lige saa naturlig som Antigones eller Iokastes, eller at nogen Tilskuer skulde undre sig over at Athena holder sig tavs i Domsscenen i Eumeniderne eller lægge Mærke til at Elektra — muligvis — har en Strofe mindre i Vekselsangen i Choephorerne. Forfatteren behandler ogsaa de helt stumme Personer som optræder, og er navnlig forbavset over at Alkestis ingen Replikker har da hun vender tilbage, reddet af Herakles. Skönt der baade er gjort gældende at religiøse Hensyn eller Ceremonier kunde paabyde Tavshed i dette Tilfælde, og man ogsaa kan spørge hvilke Ord der vel kunde lægges hende i Munden der kunde forege det vældige Indtryk af hendes blotte Tilsynekomst tilbage fra Dødsriget, fordrer Forfatteren en ganske bestemt praktisk Grund: til Alkestis behøves ellers stadig kun to Skuespillere; for some reason or other, quite unknown to us, only two were available! Det maa altsaa tænkes at være noget Euripides vidste i Forvejen. Havde alle tre optrædende Digtere af den Grund maattet indrette alle deres tolv Stykker paa kun to Personer? Eller en anden, mere almindelig Betragtning: det var dog vel af indre Grunde man stadig nøjedes med de tre Skuespillere i Dramaet, og ikke fordi der i Athen kun var at opdrive tre Individuer som kunde optræde som Skuespillere — saa at slige Kalamiteter indtraf som her af Forfatteren forudsat.

Naar Forfatteren slutter med en Inddeling af samtlige græske Tragedier i simple, saadanne som endnu tydelig viser de to Grundelementer, udviklede, hvor den gamle Form er et Skelet der «bærer Skuespillet uden at hindre det», og løse, hvor den gamle Form er opløst (skönt dertil hører baade Choephorerne og Eumeniderne, er dette egentlig «en Opgivelse af den gamle Tragedie som Kunstform»), kendemærkes den Udvikling mere ved Løshed end ved Simpelt.

Axel Kragh.

Magnus Olsen, Det gamle norske ønavn Njarðarlög. (Chria. vidensk. selsk. forh. 1905. Nr. 5.) Christiania 1905, Dybwad (komm.). 29 s.

Forf. har i denne afhandling taget det interessante ønavn «Njarðarlög» op til undersøgelse. Det er den ø, som nu hedder Tysnesøen i Søndhordland, lige nordøst for den berømte Stordøen. Først undersøges selve navnet og forf. kommer, efter at have omtalt dets forekomst og udseende i håndskrifter (det skrives dels *lavg*, dels *log* [*lög*]), til det resultat, at det hedder *Njarðarlög*, og da det altid kun forekommer i dativ, må ordet være fem. Han forklarer det som identisk med *log* ntr. plur., der i denne forbindelse skulde have skiftet form og køn. Forf. afviser op-

fattelsen *laug* 'bad', især på grund af skrivemåden *log* i AM 310, der ellers aldrig bruger *o* istedenfor *au*. Jeg indrømmer, at dette vejer tungt; men selv om skrivemåden *log* er rigtig, er forf.s forklaring dog hverken den eneste mulige eller i sig selv tiltalende. Jeg finder det meget besynderligt, næsten utænkeligt, at flertalsordet *log* har forandret sig i så gammel tid på den måde. Ikke mindre besynderligt finder jeg et sådant stedsnavn i og for sig; hvorledes kunde *log* komme til at betegne et enkelt sted, her: en ø, som, skönt ikke hørende til de mindste, dog er lille i forhold til fastlandet. *Lög* bruges ellers kun om en samling store fylker, der udgør et tingforbund (*Gulafingslög*, *Þrændalog* osv.). Ganske vist søger forf. at støtte sin forklaring ved tre andre stedsnavne: *Fröitlog*, *Tislaun*, *Tyslausæter* (skulde forudsætte: *Freyslög*, *Týslög*), men denne fortolkning er yderst tvivlsom. *Njarðarlaug* 'Njords bad' passer fortræffelig, netop efter forf.s egen videre udvikling (se nedenfor); man kunde forklare skrivemåden *log* i 310 som beroende på en overgang af *au* til *o* i mindre stærkt betonet stavelse (som *braut* — *brot*; Noreen³ 145^a 2). Meget nær ligger det, at forklare *log* som dativ af *lög* 'vand, sø'; den slags former kan konstateres på Island i selvstændige ord allerede i 12. årh. I et stedsnavn (sidste led) vilde en sådan ændring være let at forstå endogså for endnu ældre tider (jfr. f. eks. tilnavnet *uzaföt* dat. f. *-fæti* og lign.). Således (som *-lög*) er navnet opfattet i Scr. hist. Isl. XII. Også det vilde passe fortrinlig til de lokale forhold og forf.s videre udvikling.

Denne går ud på, at der på øen har været en kultus for Njord — hvorom der ikke kan være tvivl — og for Ty (jfr. stedsnavnet Tysnes). Forf. påviser stedsnavnet «Vevatne» («den hellige sø») i den nordøstlige del af øen, øst for det egl. Tysnes. Han sætter dette på en smuk måde i forbindelse med Tacitus' bekendte fortælling om Nerthus og indsøen, hvori gudebilledet todes. Her kan jeg give forf. ret. Videre udvikler han, på grundlag af Hördernes forekomst i Danmark (Har-syssel, Jylland, oldspr. *Hörð*), hvorledes han tænker sig denne Njordkultus indført til Norge med indvandrede Nerthus-dyrkende Hörder, hvilken indvandring skulde være sket i tiden ved Kristi fødsel. Dette skal jeg ikke komme nærmere ind på, men jeg kan ikke lade være med at udtale en meget stor tvivl om en så sen indvandring. Forbindelsen med de jyske Hörder kan sikkert opretholdes, selv om man antager indvandringen for at være langt ældre.

I februar 1906.

Finnur Jónsson.

Nordens fremmedforbindelser i vikingetiden.

Af Finnur Jónsson.

A. Bugge, Vesterlandenes indflydelse på Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden. 1905.

A. Bugge, Vikingerne. I—II. 1904—06.

Det er, som bekendt, prof. Sophus Bugges mytologiske studier, der har, skönt ikke indledet undersøgelsen af, så dog i en væsentlig grad bidraget til at skærpe øjet for den indflydelse, som nordisk, specielt norsk-islandsk kultur har været genstand for fra fremmede og da især fra de vestlige lande, Angelsaksernes og Irernes hjemstavn. Prof. Bugges mytologiske studier og hans forsøg på at bevise, at så meget af den gamle mytologi havde sin oprindelse i den latinske og græske samt i kristelige legender har, som bekendt, ikke fundet udelt tilslutning i den lærde verden. Tværtimod. Det som væsentlig har bidraget dertil er de formentlige overdrivelser, undertiden lidet sandsynlige kombinationer, de historiske forhold og ikke mindst navne- og ordfortolkninger, hvilke sidste i reglen har lidet præg af at kunne være rimelige. Prof. Bugge har lagt sit overvældende skarpsind, lærdom og kombinationsævnne for dagen, hele sit blændende forskersnille har han anvendt, så at det ikke var underligt, om hans udviklinger havde gjort stærkt indtryk, hvad de også i begyndelsen gjorde. Siden er kritikken vågnet og den har ikke altid været mild.

Jeg tror ikke jeg overdriver, når jeg siger, at man nu, trods alt, ikke er kommen videre end til en temlig vag erkendelse af, at en vestlig indflydelse er tilstede, noget som i virkeligheden ingen har nægtet, men hvorledes og i hvilket omfang, — det er endnu langt fra afgjort.

Jeg har hævdet, at, hvis prof. Bugges teorier blot skulde være rimelige, måtte forbindelsen mellem de vestlige lande og Norden (Norge) være langt ældre end fra slutningen af det 8. årh., men længere tilbage fører de historiske kilder os ikke, ja, deres udtryk er så bestemte, at vikingetidens begyndelse umulig kan siges at falde tidligere. Dette er nu vistnok almindelig er-

kendt, og det går f. eks. prof. Alexander Bugge ud fra i sine nyeste skrifter. Hvis det kunde bevises, at forbindelsen var betydelig ældre, vilde forholdet være et ganske andet. Prof. H. Zimmer har søgt at bevise tidligere berøringer med Irerne, men hans beviser er yderst svage (hvorom jeg måske kan henvise til mine bemærkninger i Aarbøger f. nord. oldkh. 1895 s. 276 ff.). Såvidt jeg kan skønne er man da også nu vistnok holdt op med at betragte Zimmers udviklinger som fyldestgørende. Og med fuld ret. Derimod er der fra anden side i den seneste tid fremkommet tilsyneladende støtter for antagelsen af tidligere forbindelser, ja for en ældre norsk nedsættelse på de vestlige øer, end tidligere antaget.

Det er for det første dr. Jakob Jakobsens udtalelser om et par stednavne på Shetlandsøerne, der findes i hans store og i det hele fortræffelige afhandling: Shetlandsøernes stednavne (Aarbøger f. nord. oldk. 1901). Som bekendt regnes norske stedsnavne på *-vin (-yn)* og *heimr* for at høre til de allerældste; prof. O. Rygh udtaler (Norske gaardnavne, Forord og indledning s. 85) om *vin*, at det «var gåt af brug i oldnorsk i den tid, hvorfra vi nu kender sproget, og havde kun efterladt sig spor i sammensætningerne *vinjarspann* og *vinjartoddi*». Noget lignende gælder *heimr* (s. 53—54). Til støtte herfor anføres bl. a., at disse ord ikke findes i de norske kolonier. Det er sandt, at *vin* hverken findes på Island eller på Færøerne. Derimod findes *heimr* — hvad Rygh godt vidste — også på Island; det findes her i virkeligheden ikke så få steder og ikke bundet til en enkelt egn. Jeg skal her tilføje en oversigt over disse navne, da det i denne sammenhæng har betydelig interesse, idet jeg tilføjer, at alle disse navne sikkert hidrører fra landnamstiden, selv om de ikke alle findes direkte således afhjemlede. Vi finder da:

Baldrsheimr i Øfjordsyssel og Tingøsyssel (N.¹).

Medalheimr i Hunavatnssyssel (N., vestlige del) og Tingøsyssel (N., østl. del).

Sólheimar Skagefjordsyssel (N.) to steder, Hunavatnssyssel (N.), Skaftafellssyssel (S.—Ø.), Árnessyssel (S.), Dalasyssel (V.), Isafjordsyssel (V.), hvortil slutter sig

Sólheimatunga Myrasyssel (S.—V.).

Vindheimar Øfjordsyssel (N.), Skagefjords. (N.) samt Arnessyssel (S.).

¹ Betegner Nordlandet, S. Sydlandet osv.

Det er heraf klart, at der må gøres forskel på vin- og heim-navnene.

Hvad Shetlandsøerne angår, findes også der nogle ganske få stedsnavne på *heimr* (Jakobsen s. 104—10); endel deraf er dog meget usikkert. Men det er heraf klart, at dette ords forekomst ingen berettigelse giver til at ansætte Shetlandsøernes bebyggelse ved Nordmænd til en ældre tid end Islands (slutningen af det 9. årh.).

Vi har så kun *vin*-navnene at holde os til. I Norge findes disse i tusindvis så at sige overalt i landet. I enkelte egne som den sydvestligste del af Norge forekommer de dog meget sjælden. Desværre kan der ikke gives nogen oversigt over disse så længe det novertræffelige værk «Norske gaardnavne» ikke helt er udgivet. Måske vil vi gennem det få en nærmere forklaring. Jeg har al respekt for Ryghs navneundersøgelser og jeg antager, at han i hovedsagen har ret, at *vin*-navnedannelsen er afsluttet inden 800, og at den derefter udgår af sagaen som sådan. Men deraf er man ingenlunde berettiget til at slutte, at ordet som sproglig bestanddel er gåt ud af sproget; ikke alene findes det fremdeles i de to af Rygh anførte sikkert meget almindelig brugte og forståede udtryk, men vi finder det også spillevende hos Brage skjald i sammensætningen *viney*, hvor det står i sin egenlige betydning, «græsgang, græsslette»; Brage bruger ordet om Sælland. Forudsat, at S. Bugge havde ret i, at Brages digte hidrørte fra det 10. årh., vilde denne omstændighed være så meget betydningsfuldere, men det forholder sig nu sikkert ikke så med Brages kvad, og vi kan altså, hvad der i mine øjne er lige så betydningsfuldt, konstatere, at ordet endnu i den første halvdel af det 9. årh. er, som jeg sagde, spillevende. Det vilde også være underligt, om et ord, der forekommer i tusinder af navne, allerede så tidlig skulde være gåt i glemmebogen eller blevet til et dødt ord.

Ser vi nu på de shetlandske *vin*-navne, «forekommer ordet ofte i stednavne og i så godt som alle egne af landet, hyppigst, synes det, som første [udhævet af mig] sammensætningsled og kun en enkelt gang usammensat. Som andet sammensætningsled er det næppe [udhævet af mig] meget hyppigt, men i øvrigt på grund af sin udviskede form meget vanskeligt at genkende» (Jakobsen s. 165). I virkeligheden anfører Jakobsen så kun to navne med *vin* som formentlig sidste sammensætningsled (*Smerrin*, formentlig Smjørvin, og *Leona*-meadow, hvor det første skal være

= *Leikvin*; andre er endnu usikrere, se s. 167). Jeg gør opmærksom på, at bægge de anførte navne er navne på virkelige enge («et frugtbart stykke indmark» og «en engslette»), men ikke på nogen gård.

Hvad de andre navne angår, hvor *vin* findes som første led, «er de», for atter at benytte dr. Jakobsens egne ord, «(eller have de været) græsgange» : navne på græsgange, altså ikke på gårde. De findes i sammensætninger som (jeg anfører de af dr. J. rekonstruerede nordiske former) *vinjar-lækr*, *vinjar-depill* (*depill* = pyt), *vinjar-garðr*, *vinjar-hóll* (-váll), *vinjar-koí*, *vinjar-nes*, *vinjar-gnípa*, *vinjar-pund*, *vinjar-rjóðr*, *vinjar-tjarnir*, *vinjar-tangi* — altsammen stedsnavne ude i den fri natur dannede efter virkelige forhold. Der er således en væsensforskel på disse shetlandske *vin*-navne og hovedmassen af de norske (gård-)navne, en forskel, som dr. Andr. Hansen har været opmærksom på (Landnám 24—25); han gør også den — meget nærliggende og fornuftige — bemærkning, at navne som *Leikvin* (*Skaðvin* og *Hávin*) kunde være opkaldelsesnavne (som sådanne vilde de være ganske ubrugelige som kronologiske holdepunkter).

Disse shetlandske *vin*-navne svarer i virkeligheden ganske og aldeles til Brages *viney*, og behøver ikke at være ældre. Med andre ord: de må herefter helt og holdent bortfalde som tidsbestemmelse for den norske nedsættelse på Shetlandsøerne. For deres skyld kan denne lige så godt være foregået i det 9. som i det 8. årh. Den antydning som Snorre giver om nedsættelsen er uden tvivl historisk (Hkr. I 125).

Dermed forsvinder det holdepunkt for en forbindelse med Vesten før vikingetiden (c. c. 800).

Dernæst har prof. Alex. Bugge søgt at hævde en ældre forbindelse ved hjælp af billeder på gullandske stene og ornamentik, ja, en forbindelse, som skulde gå helt tilbage til folkevandringsens tid. Dette lyder i virkeligheden ganske usandsynligt i og for sig selv. Hvis en så rig og en så gammel forbindelse havde fundet sted, vilde det være meget mærkeligt, om vi ikke ad andre veje fik oplysninger derom eller blot antydninger deraf. Jeg føler mig ikke kompetent til at komme nærmere ind på dette spørgsmål; det bliver nærmest arkæologerne, der her skal tage ordet. Men mit indtryk er, at prof. A. Bugges udvikling på dette punkt er meget løs og at der let kan gives en helt anden forklaring på de omtalte fænomener. For dette punkts vedkommende må man stille sig afvæntende.

Disse sidste betragtninger har prof. A. Bugge fremsat i sin store prisafhandling: *Vesterlandenes indflydelse på Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden* (1905). Samtidig med dette store arbejde har prof. Bugge også udgivet sit mere — man kunde sige rent — populære skrift: *Vikingerne I—II* (1904 og 1906). Tidligere har samme forf. offentliggjort et par vigtige afhandlinger i *Aarbøger f. nord. oldkh.*, men de angår for det meste tiden efter vikingetiden og indeholder gode og nye oplysninger om forholdet mellem Nordboer og Irer i den periode. For den egenlige vikingetids periode har han derimod ikke kunnet give noget nyt, især ikke for det 9. århs. vedkommende, som dog er det vigtigste tidsrum i denne sammenhæng.

Disse skrifter er også et indlæg i spørgsmålet om den gamle mytologis oprindelse — for så vidt som de skal belyse og påvise det tidlige og inderlige samkvem mellem Nordboer og Irer. I *Vikingerne* tager forf. hensyn både til den åndelige og den materielle side af sagen. I *Vest. indflyd.* tager han derimod kun sigte på den sidste; således lød jo den stillede opgave, men selv udtaler han med rette, at man ikke sådan kan skille de to sider fra hinanden, men at de burde behandles forenede. Sin opgave har forf. behandlet med megen energi og lærdom, men også med en stor, altfor stor ensidighed. Denne sidste består deri, at så godt som alt, hvad der kan henføres under begrebet «fremmed påvirkning», ifølge forf.s udviklinger, må skyldes impulser fra Angelsakser og Irer; selv den frankiske indflydelse, forf. antager, er kommet den vej til Norge. Ja, også i Danmark spores denne indflydelse temlig kraftig; således er det f. eks. rimeligt, at Tyre ikke har udbedret Dannevirke uden at kende den engelske Æpelflæds befæstningsvirksomhed osv.

Jeg har tidligere udtalt, at man kunde forstå, at Nordboerne endogså på et tidligt stadium havde kunnet efterligne og lade sig påvirke af den ydre kultur, som de så for deres øjne, samt af de genstande, de erobrede; deres af irsk ornamentik påvirkede prydkunst er således let forståelig. Jeg har benægtet — og gör det for så vidt endnu — at Nordboerne i åndelig henseende er bleven påvirkede før end efter et langvarigt og intimt samkvem; allerede de sproglige forhold måtte lægge meget væsentlige hindringer ivejen til at begynde med. Hvad kunde det betyde for hele Nordens åndelige liv i det 9. årh. — det første årh. af vikingeperioden —, om en enkelt mand (som f. eks. Olaf på i

det 10.) lærte noget keltisk?; fra dette og til at læse bøger er der et langt skridt. Først i det 11. årh. er en åndelig påvirkning af nogen videre betydning mig forståelig. Det er således klart, hvor stor en afgrund der er mellem min og prof. A. Bugges opfattelse, når man hører, at den sidste udtaler sig om vikingernes forhold til Kelterne på det åndelige område bl. a. således: «Netop på disse områder [o: «i videnskab, i historiskrivning, i digtning og kunst»] var det også, Ierne og irsk kultur i vikingetiden [udhævet af mig] fik indflydelse på Nordboerne, medens det, som vore forfædre i det praktiske liv lærte af Ierne, ikke var stort» (Vest. indfl. s. 51). Endnu kraftigere udtales lignende i *Vikingerne I* (forskellige steder); modersmålets stærke anvendelse på Island «skyldes visselig for en del forbindelserne med Irland»; at isl. skjalde færdedes i vesten og mødtes med irske skjalde «har, tror jeg, haft den allerstørste betydning for skaldekunstens og den islandske sagas udvikling» og «Ierne påvirkede her Nordboerne, lærte dem sin kunstige skaldedigtning [dette står der virkelig ordret] og lærte dem at udvikle sagafortællingens kunst». Sådanne udtalelser falder i virkeligheden for brystet; især når man ved, at det hele, både skaldedigtning og historisk fortælling, er velkendt fra nordens ældste historiske tider, samt at skalddekunstens indre og ydre udvikling lader sig skridt for skridt på den allerletteste måde forklare uden nogen som helst fremmed påvirkning eller fremmede forbilleder. At komme nærmere ind på dette, vilde her føre for vidt, men jeg kan pege på, at f. eks. omskrivningerne, der jo er en meget væsenlig bestanddel af den gamle skjaldepoesi, er en fælles germansk ejendom, men som i en særlig grad udvikledes i Norge og senere på Island på den naturligste måde af verden og netop uden keltiske forbilleder, da sådanne overhovedet ikke eksisterede i den form hos de keltiske barder, og i angelsaksisk poesi fandtes der ikke andre, end de som også kendes fra den ældste periode i nordisk digtning. Omskrivninger findes hos alle folk til alle tider. Jeg skal her for kuriositetens skyld anføre, at f. eks. hos Odschibwaerne i Nord-Amerika kaldes hvidlaksen for «vandenes rensdyr» — en for dem overmåde betegnende kenning, og tilmed ganske som en norsk, islandsk skjald kunde have dannet den. I keltisk findes knap magen til en sådan. Den ydre (metriske) form er også rent nordisk, og uden noget direkte forbillede i keltisk. Rimbogstaver findes i keltisk, men er også fælles (ur)germanske. Hvor bliver så påvirkningen? Noget lignende

gælder også skjaldedigtningens æmne, dette i det hele fattige æmne. Vi ved, at digte om fyrster og deres bedrifter er fællesgermanske, ja fælles for alle folk. I nordisk omtales de for en tid, der tildels ligger forud for den egenlige vikingetids begyndelse, for ikke at tale om den første del af den, hvor der ikke kunde være tale om en keltisk indflydelse. Dette er kun antydninger, men der er her ikke lejlighed til at komme nærmere ind på denne sag, der måtte behandles udførlig.

Noget lignende gælder den islandske sagaskrivning og benyttelsen af modersmålet. Her er vi ganske vist så langt nede i tiden (det 12. årh.), at en påvirkning for den sags skyld var mulig, til en vis grad endogså ikke unaturlig. Men atter her gælder det samme; sagaskrivningen kan i forbindelse med den så udmærket afhjæmlede mundtlige tradition på det allerletteste forklares som rent hjemlig; der behøves ingen som helst ydre påvirkninger til, både form og æmne er lige hjemlig — en historisk fortælling er hos alle primitive folk præget af de samme eller lignende egenskaber. Det er således sandelig liden nytte til og lidet overbevisende, når der kan påvises nogle enkelte ligheder mellem den keltiske og islandske fortælling. På den anden side er der uligheder tilstede (f. eks. den utålelige keltiske svulst og suada, der er banlyst i den isl. saga; hvorledes hænger det sammen?; det plejer dog ikke at være de mest ideelle sider hos fremmede, der efterlignes og optages). Af fremmed påvirkning bliver der i virkeligheden, når sagen ses rationelt og nøgternt, vistnok ikke andet tilbage end dette blotte faktum, at man på Island godt vidste, at man i fremmede lande nedskrev i bøger fortidens begivenheder og andet; dette kan have givet stødet til den islandske nedskrivning (og den danske og den norske); men den isl. sagas indhold såvelsom form er og bliver fuldstændig hjemlig. Heller ikke dette spørgsmål kan her forfølges videre.

Prof. A. Bugges bog (Vest. indflyd.) handler i 8 kapitler (foruden en almindelig indledning og efterskrift) om «Landets (o: Norges) styrelse, kongemagten», «klædedragt, smykker, bohøve», «handel, skibsbygningskunst», «krigsvæsen, våben, udrustning m. m.», «agerbrug og fædrift», «myntvæsen; mål og vægt», «billedkunst», «de norske nybygder på Færøerne og Island».

Der vilde være meget at sige om og meget at indvende imod ethvert af disse kapitler, ikke mindst forf.s opfattelse af endel af de fremdragne låneord; en stor del er af arkæologisk art, som helst skulde tages i betragtning af en arkæolog. Det

sidste kapitel, der bl. a. særlig dvæler ved de isl. landnamsmænd og deres forhold til den vestlige kultur, er tildels rettet imod mig og min opfattelse. Det kræver en særlig besvarelse, som jeg håber inden lang tid at give.

Jeg vil her lade mig nøje med at gøre nogle bemærkninger til det første af de nævnte kapitler.

Det er som bekendt E. Sars, der har hævdet, at Harald hårfagre havde indrettet sin styrelse efter fremmed, især frankisk forbillede. Dette søger A. Bugge yderligere at hævde og uddybe ved at gå i enkelthederne. Han kommer da til det resultat, at Harald over England har været stærkt påvirket af det frankiske kongedømme. Den samme påvirkning skal efter ham også have fundet sted i Danmark, men senere end i Norge. Beviset herfor leveres imidlertid ikke, hvad der er meget beklageligt. Hvis det omvendte havde været tilfældet — og det er vist ikke usandsynligt —, forudsat at nogen sådan indflydelse kan konstateres, så forekommer det mig rigtignok sandsynligst, at påvirkning i Norge er kommen — ikke ad den vestlige vej men — over Danmark, en vej, som i alle henseender iøvrigt må betegnes som fuldt så rimelig.

Forf. søger først at påvise en indre lighed mellem kong Haralds hird og den frankisk-angelsaksiske. Denne sidste deltes i forskellige (3) klasser (milites, etslags pager, tjæner). Hos Harald forudsætter A. Bugge *hirðmenn*, *gestir* og *húskarlar*, altså også 3 klasser. De første «nedstammer direkte fra det følge af håndgangne mænd, som de germanske fyrster allerede i oldtiden omgav sig med» (s. 72). Følgen af denne indrømmelse er og må være den, at de intet har at gøre med de frankiske milites som en efterligning af disse (et urslægtskab er noget helt andet). Huskarlene var ifølge forf., idet han her henviser til forholdene i Olaf den Kyrres tid, en lavere klasse, «en slags frie arbejdere og gårdsfuldmægtiger», der altså godt kunde svare til den 3. frankiske klasse. Ja endnu «ved vikingetidens slutning var huskarler navn på den laveste [udh. af mig] klasse af dem, som opholdt sig rundt kongen» (s. 70). Det er let at se, at forholdene absolut måtte føre til dette af sig selv; jo mere indviklede hof-forholdene blev, måtte den slags udskillelse, som her antydtes, og altså en sådan deling af arbejdet ved hirden komme. Dertil behøver man intet forbillede at søge. Men hertil kommer også en anden vigtig omstændighed, nemlig den, at ordet *húskarl* (fl. *húskarlar*) hele vikingetiden igennem slet ikke betød det (alene).

som A. Bugge synes at gå ud fra. Ordet havde en langt videre betydning; det omfattede alle kongens mænd uden undtagelse, også dem i 1. klasse, som forf. kalder *hirðmenn*. Dette ses tydelig endnu i Sigvats vers (Ol. helg. v. 35, Hkr. I 63), hvor han betegner sig som en «huld huskarl»; det har sikkert ikke været hans mening at betegne sig selv som en, der skulde udføre alt slags arbejde, som kunde forefalde på kongsgården, og at skaffe tilveje varer og andet osv.» (forf. s. 70). Det samme fremgår ikke mindre klart af fortællingen om Tormods fremsigelse af Bjarkemål för Stiklestadslaget; efter at Tormod havde fremsagt det for hele hæren (*liðit*), blev digtet kaldt *Húskarlahoöt*; der behøves ingen nærmere påvisning af, at dette navn ikke tager sigte på de laveste og ringeste af kong Olafs mænd alene, men dem alle. Fremdeles skal jeg minde om brugen af ordet *húskarl* — ikke i *Atlamál*, som jo er forfattet i Grønland i det 11. årh., men i *Atlakviða*, der sikkert er ældre (øvrigt har dette efter min mening ingen betydning); her hedder det, at Gudrun — för indebrændingen — «glædede huskarlene med røde ringe» (v. 39); der er åbenbart tale om hirdmændene (jfr. v. 41). Endnu hos Snorre ses det oprindelige tydelig, når han i sin Edda (I 456) udtrykkelig siger: *Konungar ok jarlar hafa til fylgðar með sér þá menn, er hirðmenn heita ok húskarlar*, sammenlignet med det straks påfølgende: *húskarlar konunga váru mjök hirðmenn kallaðir í forneskju*, hvorpå et vers af porvaldr *blönduskáld* anføres. Snorre identificerer også «*hirðmenn ok húskarlar*» med «*innrótt eða verðung eða heidmenn*» (I 458). Den skarpe adskillelse, som A. Bugge gör, falder således bort for vikingetidens vedkommende. Hvad nu den 2. klasse angår, gæsterne, findes der hos Harald hårfagre to brødre, hvis virksomhed minder om de senere gæsters; jeg har derfor antaget, at vi her havde spiren til den senere fast ordnede gæste-institution, men ingenlunde antaget, at der allerede så tidlig virkelig eksisterede et sådant korps, som udgjorde en del af hirden. Dette har A. Bugge ingen hjemmel til at fastslå. De må helt bortfalde som en selvstændig afdeling af hirden i en så gammel tid.

På den anden side kan det ikke nægtes, at Snorres fremstilling af Olaf den helliges ordning af hirden giver anledning til at antage en bestemt tredeling (se Ol. h. s. kap. 57), og det er muligt, at man fra den tid af begyndte at kalde den 3. klasse for *húskarlar*, — et navn skulde den dog have, — medens den 1. benævntes *hirðmenn*; ordet *hirð* skal jeg straks komme tilbage til.

Men denne tredeling har Harald hårfagre intet at gøre med. Et positivt bevis herfor kunde man netop se i Torbjörn hornklofes digt, der ligefrem handler om kongens mænd; han taler om *inn-drótt* — hvor betegnende! —, det er åbenbart den egenlige hird, krigerskaren; foruden dem nævner han kun ganske fåtallige, vistnok tildels tilfældige arter af kongsmænd, nemlig skjaldene, bersærkerne og ulvhednerne, og så spillemænd og göglere; intet ord om gæster, intet ord om «huskarle».

Ordet *hirð* spiller i denne sammenhæng en vis rolle. Det er utvivlsomt et angelsaksisk låneord (hîred), og her er da endelig et fast holdepunkt for så vidt. A. Bugge udtaler nu, efter at have resumeret sin forudgående udvikling af, hvorledes Harald havde taget den karolingiske og angelsaksiske hird til forbillede: «Ordet 'hird' viser også med sikkerhed, at angelsaksiske hofskikke ved slutningen af det 9. årh. begyndte at vinde indflydelse i Norge» (s. 69), jfr. s. 61, hvor det hedder: «De nordiske ord *drótt* og *verðung* [jfr. *inndrótt* hos Torbjörn, ovf.] begynder at afløses af det fremmede hird (*hirð*), som i middelalderen blev det almindelige, medens *drótt* og *verðung* sank ned [sic!] til at bruges bare af skaldene. Ordet *hirð* . . . findes alt i Eddadigtene og i de ældste skaldekvad» (i en note henvises til Hyndluljóð og Bjarkemål). Hvis alt dette forholdt sig så, var der ikke meget at sige til det, og man måtte da indrømme, at det ikke var ordet alene, der hidvarte fra England; der måtte være fulgt mere med. Men det forholder sig aldeles ikke så. Det er dristig tale og utilladelig almindelige udtryk, der her er brugt. For det første dette, at ordet findes «alt i Eddadigtene og i de ældste skaldekvad». Kendsgærningen er den, at ordet kun findes i et eneste «eddadigt», og dette findes ikke i de egenlige eddadigtes hovedhåndskrifter, men i Flatebogen, et digt, som ingen antager er ældre end slutningen af det 10. årh. Møglig sætter digtet til det 12. årh., hvad der dog sikkert er altfor sent. Og kendsgærning er, at i de ældste skjaldekvad findes ordet aldrig; det findes kun i Bjarkemål, som kun uegenlig kan henføres til skjaldekvad, og dette digt er sikkert ikke ældre end fra slutningen af det 10. årh. Altså: ordet findes først ca. 100 år efter at Harald hårfagre må have ordnet sin hird — hvis han da overhovedet har «ordnet» den. Lige så lærerigt er det at se, at i den følgende tid findes ordet først hos Tjodolf Arnorsson (ved midten af det 11. årh.).

Af dette kan man kun slutte, at ordet *hirð* først i løbet af

det 10. årh. er trængt igennem og rimeligvis ikke engang blevet almindeligt før i det 11. Det er højst rimeligt, at Hakon Adelsfostre, der jo var opfødt ved den angelsaksiske konges hird, egenlig er den, der har indført ordet. Men ét er sikkert, at det ikke på nogen måde kan anvendes som bevis for «angelsaksiske hofskikkens» indtrængen i Harald hårfagres tid, og at hverken *drótt* eller *verðung* (også hos Eyvindr) da «begyndte at afløses» deraf.

Alt dette viser atter klart, på hvor uendelig svage fødder hele forf.s udvikling angående enkelthederne står og hvor svagt det er bevendt med den vestlige indflydelse på dette punkt. Efter som før er det for dettes vedkommende ligeså sandsynligt, at kong Harald over Danmark har fåt de fremmede forbilleder, han rettede sig efter, hvis der overhovedet er tale om sådanne. I øvrigt foregår der i øjeblikket en diskussion i Norge om Haralds landsstyrelse m. m., og det er at vente, at den på flere punkter vil bringe klarhed i sagen. Den kan ikke drøftes nærmere her.

Der er i det følgende mange enkeltheder, der ikke kan godkendes hos prof. A. Bugge, som f. eks. når han udtaler, at *konungr* som Gudrøds og Olafs tilnavn betyder «den til kongeværdigheden udsete kongesøn».

Det kunde være fristende at komme nærmere ind på behandlingen af låneordene. Utvivlsomt er endel af dem angelsaksisk, men de forekommer så sent, at de er uden betydning for vikingetiden. Endel beror på fuldstændig misforståelse, som når tilnavnet på en til landnamstiden hørende kvinde læses *græningjarhjüpa* s. 149 (dette af fremmedordet *hjüpr*), medens hdskr. har: *groningar riupu*, *groningar riippo* (Hauksb.). Sidste led er åbenbart *rjüpa* 'ryppe'. *Kellir* 'hjælm' opfattes (s. 150) som opståt af irsk *caille* 'slør', medens det utvunget lader sig afledede af *kollr* 'hoved'. Endel af de drøftede låneord kan lige så godt være af tysk som angelsaksisk oprindelse. — Jeg skal slutte med blot at omtale et ord endnu, der viser, hvor vidt forf. tør gå i sine vestrøne sympatier. S. 208 behandler han ordet *gufa* 'damp', der findes som tilnavn til landnamsmanden Ketill. Det hedder, at «dette ord passer ikke som tilnavn på en mand». Hvorfra vides for det første, hvad der overhovedet «passer» eller «ikke passer» som tilnavn? Et blik på tilnavnemassen viser bedst, hvor vide grænserne er. Så skal dette ord være det keltiske *goba* 'smed'; traditionen ved ganske vist intet som helst om Ketils smedekunst, men ordet «viser, at han har lært smede-

håndverket hos keltiske folk». Overfor dette skal jeg blot bemærke, at enhver nutids-islænder ved, at *gufa* bruges om en stiltfærdig, lidt sølle person (*hann er mesta gufa* hedder det). Dette findes hos Björn Haldorsson, der har «umbra, vappa, homo nihili». Dette er i hvert fald ikke opstået ved fremmed påvirkning; jeg betragter det som sikkert, at denne betydning er gammel, og der er intet til hinder for, at der har været noget ved Ketils væsen, der har indbragt ham dette øgenavn. Man behøver ikke og bør ikke gå over bækken for at hente vand.

Dette er kun foreløbige bemærkninger, men de tjener til at vise, at de resultater, som forf. er kommen til, langt fra er så sikre, at man kan slå sig til ro med dem. Så meget mindre bør man gøre dette, som forf. selv betegner sit arbejde som et «begynderarbejde» (s. 397), og så meget mindre som han i forordet selv tager et stort forbehold overfor «endel af den vesterlandske påvirkning», der godt kunde være meget ældre end vikingetiden og gå tilbage til folkevandringen.

Det er også dette, jeg mener, og det i en langt større målestok, end prof. A. Bugge har ment og mulig fremdeles mener. Hele spørgsmålet er af en overordenlig interesse. Det bør optages til ny behandling fra grunden af. Men ingen enkeltmand magter hele opgaven. Den må fordeles på sprogmand, arkæologer, historikere, retshistorikere, litteraturforskere. Den må løses med energi og fremfor alt med sund nøgternhed og videnskabelig varsomhed, hvilket jo gælder overhovedet enhver videnskabelig opgave.

ΠΕΛΑΓΙΚΟΝ.

Forma q. e. *Πελαγικόν*, quae Aristoph. Av. 832 in codicibus exstat et titulo saeculi quinti (Dittenb. syll.¹ 13 v. 55) comprobatur, ut iam Thucydidi II 17 ex testimonio codicis antiquissimi, Laurentiani, restituta est, ita Herodoto quoque V 64 vindicanda est. Praebet enim hanc formam non solum codex Urbinas (*r* Steini), sed etiam codex Vindobonensis, cuius testimonium, cum liber quintus in codice Romano desit, hoc loco gravissimum est; quod autem ad Sancroftianum attinet, neque per se ipse multum valet neque silentio Gaisfordii satis confido.

Carolus Hude.

Anmeldelser.

Heinrich Brunn's Kleine Schriften, gesammelt von Heinrich Bulle und Hermann Brunn. Zweiter Band. Zur griechischen Kunstgeschichte. Mit 69 Abbildungen. Leipzig und Berlin 1905, Teubner. 532 s. 20 M.

Det första bandet av Brunn's smärre skrifter utkom redan år 1898¹, hvadan altså ej mindre än 7 år hunnit förflyta, innan det andra bandet kunde utgivas. Företaget har tydligen icke vunnit erforderlig ekonomisk framgång, och det såg en tid ut, som det andra bandet, det viktigaste och mest innehållsrika, icke skulle kunna komma ut i tryck. Man hade kunnat vänta, att Vetenskapsakademien i München skulle uppmuntra detta litterära företag, som var så egnadt att bliva en minnesvärd över den man, som i årtienden var Akademiens klass-sekreterare och en av dess yppersta krafter. Men Akademien, som satt inne med förlagsrätten till en mängd av Brunn's smärre skrifter, hvilka offentliggjorts i dess «Sitzungsberichte» och «Abhandlungen», har just av denna anledning icke funnit sig föranlåten att skänka företaget någon vidare uppmuntran. Vi ha sonen Hermann Brunn's och lärjungen Heinrich Bulle's pietetsfulla och uthålliga energi att tacka för, att detta företag ej blev avbrutet strax i begynnelsen. En subskription, som på dessa herrars tillskyndan sattes i gång bland Heinrich Brunn's vänner, lärjungar och beundrare, och som särskildt i England vann en livlig anslutning, har äntligen möjliggjort det fortsatta utgivandet av dessa skrifter.

Vi ha allt skäl att vara tacksamma mot utgivarne och subskribenterna för detta andra band av Brunn's smärre skrifter, som är så lärorikt och intressant ej blott därför, att de här samlade undersökningarna uteslutande röra sig på den grekiska konstens område, utan även emedan de äro författade under en tidrymd, som innesluter den senare utvecklingen och den fulla mognaden av Brunn's trägna arbete i den arkeologiska forskningens tjänst. Det var denne arkeologiska mästare icke beskärdt att före livets slut i större sammanfattande arbeten samla resultaten av sin vetenskapliga forskning. Hans ypperliga, delvis banbrytande, under-

¹ Jfr denna tidskr. VII s. 180 ff.

sökningar äro kringströdda i olika tyska och italienska arkeologiska publikationer samt i Münchenerakademiens handlingar. Först genom att samla detta kringströdda material på sätt, som här är gjordt, kan man få en full bild av Brunn's vetenskapliga personlighet och förstå hans utomordentliga betydelse för den klassiska arkeologiens utveckling.

Det ligger i sakens natur, att en samling avhandlingar, som äro skrivna under loppet av mera än 40 år, delvis skola ega ett övervägande historiskt intresse. Detta gäller särskildt just de bästa undersökningarna, som för en längre tid fört en fråga framåt eller kanske för all framtid löst ett vetenskapligt problem; och sådana avhandlingar finnas i detta band av Brunn's smärre skrifter. Åtskilligt av, hvad som här är skrivet, ingår sedan länge tillbaka som ovederläggliga sanningar i den elementära arkeologiska undervisningen. Dit hör t. ex. bestämningen av den marmorstaty i Münchens Glyptotek, som förut benämndes Leukothea, men som av Brunn på et ovederläggligt sätt fastslagits som en kopia av Kephisodotos' Eirene med Plutos; dit hör också den geniala upptäckten av de marmorkopior av Attalos I.s votivskänk på athenska borgen, hvilka äro kringströdda i olika italienska museer.

Annat åter har den moderna arkeologiska forskningen fått beriktiga eller vederlägga. Nu för tiden är det väl få, om ens någon, som delar Brunn's uppfattning, att de olympiska gavelskulpturerna äro förfärdigade av Alkamenes och Paionios, såsom Brunn i anslutning till Pausanias sökt göra troligt. Och dock äro hans undersökningar över Olympiaskulpturerna synnerligen rika på fina och träffande iakttagelser, så mycket mera beaktansvärda, som de gjorts inför konstverk, gent emot hvilka arkeologer och konsthistorici en längre tid stodo aldeles rådlösa. Och Brunn's förtjänst minskas ingalunda därigenom, att han icke kunde draga sina slutsatser direkt från originalen, utan från mer eller mindre goda fotografier samt delvis gipsavgjutningar. Självy var han den förste tysk, som vågade underkasta gavelskulpturerna från Zeus-templet i Olympia en grundlig analys; och det är rätt intressant att läsa det omdöme, som han (s. 202) fäller om sina tyska kolleger: «Man beiefert sich besonders in den Kreisen der deutschen Gelehrten, alle möglichen historischen Hypothesen aufzustellen, und vernachlässigt dabei über Gebühr das, was doch die Hauptsache sein sollte: die Monumente selbst. Ich spreche es nicht ohne Beschämung aus, dass der künstlerische Charakter der aus

deutschen Ausgrabungen hervorgegangenen Skulpturen von Olympia bisher nur von seiten zweier englischer Gelehrten, C. T. Newton und Sidney Colvin, eine eingehendere Würdigung erfahren hat, die freilich in bescheidener Zurückhaltung noch Anstand nimmt, die weiteren historischen Konsequenzen zu ziehen. Der Weg jedoch, den sie einschlagen, ist der einzige, der schliesslich zum Ziele zu führen vermag, nämlich der einer analytischen Betrachtung der Werke selbst.»

Ja, «det var gåden ved ham», det var hemligheten i Brunn's arkeologiska forskning, att den gick ut från monumenten själva — en sats så enkel och solklar, och som dock så sällan omsättes i praktiken. Det var just detta hängivna försjunkande i betraktelsen av den antika konstens verk, som gjorde Brunn till en av sin tids allra främsta klassiska arkeologer. Det är mycket, som Brunn har gemensamt med dansken Julius Lange: ett fint utbildadt formsinne, en lycklig kombination av entusiasm och nykter kritik, en analytisk förmåga, som icke försmår den minsta detalj, men trots fördjupande i detaljer aldrig glömmes, att analysens yttersta mål är att förstå det hela, konstverket, som skall förklaras ur detaljerna, samt konstnären, som står bakom konstverket och i detta velat förkroppsliga en idé. Naturligtvis kan sådant ej åstadkommas utan en viss konstnärlig läggning, lika litet som ett skaldeverk kan analyseras utan ett visst sinne för poesi. Och i sitt arkeologiska forskningsarbete stöddes Brunn av sin levande övertygelse, att den grekiska konsten icke genom så kallad konstnärlig frihet, utan genom den strängaste konstnärliga lagbundenhet har nått sin fulländning. Denna lagbundenhet återfinnes Brunn jämväl i ett konstverk, där det elementärt vilda och fantastiska fått ett så måleriskt uttryck, att det nästan överskrider skulpturens gränser, nämligen i den pergameniska gigantomachien: den jämförelse, som Brunn anställer med Giulio Romano's gigantomachi i Mantua, visar, att den grekiska konsten ej ens i den pergameniska gigantomachien svikit sina ideella traditioner samt därigenom räddats från att sjunka ned i det brutala.

Brunn var så till vida ensidig, som han så godt som utslutande sysslade med antik skulptur och icke så synnerligen mycket egnade sig åt den klassiska arkeologiens andra discipliner; men så beherrskade han å andra sidan den antika skulpturens historia både grundligt och allsidigt. Med samma kärleksfulla analys och med samma förståelse fördjupar han sig i den arkaiska konsten, i gavelgrupperna från Olympia och Aigina, som i Par-

thenons och Theseions skulpturer samt den hellenistiska konstens skapelser. S. 469 (i avhandlingen «Über die kunstgeschichtliche Stellung der pergamenischen Gigantomachie») ha vi ett karakteristiskt yttrande, som belyser Brunn's konstkritiska skaplygne. Gent emot Conze, som betydligt nedsatt Laokoongruppens konstnärliga värde, invänder Brunn: «Aber hat denn ein Werk wie der Laokoon nicht auch das Recht, aus seiner Zeit und aus den Bedingungen heraus, unter denen es erstanden ist, beurteilt zu werden? Und soll der geistige Gehalt gar nicht in Betracht kommen, wo es sich um die Würdigung der Form handelt? Der Laokoon ist unter allen Werken der antiken Kunst wohl dasjenige, welches am meisten mit Detail ausgestattet ist. Aber giebt es hinwiederum ein zweites, in welchem dramatisches Pathos in höchster Erregung so wie an ihm zur Anschauung gebracht werden sollte?» Så sträfvar Brunn alltid efter att förstå ett konstverk och ställa det i dess rätta historiska belysning.

Under den rastlösa expansion och därav följande splittrande specialisering, som hotar att skymma blicken för «det klassiska» i den klassiska arkeologien, kan det vara godt att återvända till Winckelmann och Brunn och gå i skola hos dem. Hvad Brunn beträffar, är det numera lättare än förr, sedan hans smärre skrifter äntligen ha samlats. Man står här i mästarens andliga verkstad, man manas här ständigt att studera monumenten och lära att förstå dem.

Upsala.

Sam Wide.

Hans Ræder, Platons philosophische Entwicklung. Leipzig 1905, Teubner. 435 pp.

I de hundra år, der er forløbne, siden Schleiermacher ved sine Einleitungen påny grundlagde studiet af den platoniske filosofi, har talrige forskere sat deres bedste kraft ind på at udrede de mange problemer, som undersøgelseerne i stedse stigende omfang affødte; men resultatet synes stadig at skulle blive magert, og en tid lang så det ud, som skulde det hele ende i et *non liquet*. Ulykken var den, at Schleiermachers gale forudsætning, ihvorvel man mente at have forladt den, stadig influerede på arbejdsmetoden og hindrede forskerne i at se uhildet på stoffet. Nyt liv kom der først i Platonstudiet, da man begyndte at undersøge dialogernes stil, og udfra de iagttagelser, man derved gjorde,

vandt et statistisk materiale, der syntes brugbart som middel til bestemmelse af skrifternes chronologi.

Den foreliggende bog, der er en tysk udgave af et af Videnskaberne Selskab prisbelønnet arbejde, tager spørgsmålet op fra grunden af. Der indledes med en historisk oversigt over Platonstudiernes udvikling fra Schleiermacher, hvori der gives fyldig underretning om de forskellige forskeres standpunkt, med fremhævelse af de arbejder, der har blivende værd, og resumerende kritik af de afvigende opfattelser. Særlig fremhæves her Lutosławskis arbejde, der støttet på stilistiske undersøgelser søger klarhed over chronologien; vel mener nemlig forf., at tiden endnu ikke er inde til at give et helhedsbillede af den platoniske filosofi i dens hele udviklingsløb, et sådant må bygges op på en stadig mere dybtgående forståelse af de enkelte dialoger, en analyse som den Bonitz har givet af nogle af skrifterne; men på den anden side må forbindelseslinierne aldrig tabes af sigte, da forståelsen af hver dialog især hænger så overordentlig nøje sammen med, hvilken plads i rækken den indtager.

I andet afsnit diskuteres de forskellige synspunkter for betragtningen af dialogerne. Hvad ægthedsspørgsmålet angår tager forf. bestemt afstand fra nægthedsmanien og opstiller den grundregel — som sikkert nu vil finde almindelig billigelse —, at bevisbyrden påhviler den, der bestrider ægtheden af en dialog. De stilistiske undersøgelsers betydning som middel til fastsættelse af chronologien hævder forf. med rette bestemt overfor Zeller og fremhæver, at de hidtil af mange forskellige gjorte iagttagelser viser en påfaldende overensstemmelse i resultaterne, idet de enstemmig anviser *Sophisten*, *Politikos*, *Philebos*, *Timaios*, *Kritias* og *Lobene* den sidste plads i Platons forfatterskab og stiller *Staten*, *Phaidros*, *Theaitetos* og *Parmenides* nærmest ved disse. Benyttet med forsigtighed yder disse iagttagelser en god støtte, når de, som forf. hævder, peger i samme retning som en undersøgelse af skrifternes filosofiske indhold. Langt større spillerum for subjektiv vilkårlighed kan der komme frem ved betragtningen af skrifternes form, den dialogiske iklædning, og ved benyttelsen af de forekommende allusioner til samtidige personer og forhold, og her har også Platonforskningen skudt mange vilde skud. — I første linie advares her mod at tage Sokratesfiguren i dialogerne som den historiske Sokrates eller modsat blot som Platons talerør, da begge yderpunkter er lige gale, og hver for sig har ført til skæbnesvangre misforståelser. Betragtningen af formen fører i samme retning som de stilistiske undersøgelser med hensyn til fastsættelsen af chronologien; dog lader det sig ikke nægte, at *Philebos* her frembyder vanskeligheder, som forf. ikke helt har overvundet; dens særstilling indenfor gruppen af de seneste dialoger har endnu ikke fundet nogen helt fyldestgørende forklaring. I spørgsmålet om dialogernes relation til samtidige personer og

forhold stiller forf. sig meget kritisk til de mange nyere undersøgelser, også til Dümmlers og Joëls; der hersker vel endnu en betydelig usikkerhed på dette område, men forf. er dog vist for forsigtig; det lader sig således næppe opretholde at dialogernes figurer først og fremmest er de personer, hvis navne de bærer, f. ex. bliver Euthydemos med denne regel som udgangspunkt ikke fuldt forståelig; men uægtelig har forf. ret i, at det gælder om at være på sin post overfor den altfor stærke tilbøielighed til at finde allusioner, som er kommen frem navnlig hos Teichmüller og Joël. — Endelig vindes naturligvis det vigtigste kriterium for fastsættelse af chronologien ved betragtningen af selve det filosofiske indhold, og her gælder det for alvor, på alle punkter at bryde med den Schleiermacherske teori om det fuldennte harmoniske system, og læren om at Platon først antydningvis, i billeder og myther, fremstillede sin lære for senere at udtrykke den med fuld logisk klarhed, må opgives som et rent postulat, der savner enhver hjemmel. Med fuld ret slutter forf. sig her til Lutosławskis hævde af den platoniske logiks fremadskridende uddybning som det sikreste chronologiske kriterium; rettes og klares i en dialog en i en anden begået logisk feiltagelse, så er derved disse to dialogers rækkefølge uimodsigelig givet.

Det største rum indtager som rimeligt er den nu følgende enkeltanalyse af dialogerne. Disse undersøgelser udmærker sig ved en altid klar og nøagtig fortolkning af den foreliggende tekst og en betydelig evne til at stille de filosofiske problemer i skarp belysning; overalt forsøges det at bygge bro fra skrift til skrift, at kæde de mange enkeltheder sammen til en helhed, uden at forf. lader sig forlede til ved vovede combinationer at skabe helheder, hvor materialet ikke afgiver helt faste holdepunkter, — en resignation, der fortjener megen anerkendelse, fordi forf. derved hellere pådrager sig bebrejdelser for at være tør og skematisk, end han vil bygge luftkasteller, som dog måske hurtigt atter måtte styrte sammen. Men måske er dog forf.s forsigtighed til tider for stor; således i det ovenfor berørte spørgsmål om *Euthydemos*. Denne dialog karakteriseres med rette som en mod Isokrates rettet redegørelse for Platons forhold til de andre sokrateres eristik; at nemlig Dionysodoros og Euthydemos repræsenterer sokraterne og intet har med de ældre sophister at gøre, kan der formentlig ikke længere være nogen tvivl om, siden allerede Schleiermacher mente, at angrebet gjaldt Antisthenes. Forf. gør nu også på dette grundlag udførlig rede for dialogens polemik, men afviser mærkelig nok kategorisk Joëls hypotese, der dog har megen sandsynlighed for sig og slet ikke er uden interesse for forståelsen af dialogen; er nemlig Joëls combination rigtig, at Euthydemos var en yngling i den sokratiske kreds, der var benyttet som dialogfigur af Antisthenes, og således angrebet på eristiken her udelukkende gælder denne, så bidrager dette, foruden

at det kaster et skarpere lys over selve dialogen, også til at støtte den antagelse, at *Euthydemos* er senere end *Menon*, hvor Platon endnu ikke er helt færdig med sophisterne, og hvor opgøret med Antisthenes begynder. Forholdet til Isokrates gør forf. udførlig rede for og støtter sig herved også på sin ejendommelige opfattelse af det omstridte sted i slutningen af *Phaidros*. I modstrid til tidligere opfattelser af dette sted påvises med stor klarhed og skarphed, at der ikke her er tale om en betinget ros af Isokrates, men at bemærkningen kun kan opfattes som en skærende hån. Denne påvisning, som det vilde føre for vidt her at referere, er efter anm.'s formening utvivlsomt rigtig og kaster et skarpt lys over Platons og Isokrates' hele mellemværende; og hvad mere er, den er en støtte for forf.'s høist interessante opfattelse af *Phaidros'* plads i dialogernes rækkefølge efter *Staten* og *Phaidon*. Behandlingen af *Phaidros* hører til bogens smukkeste partier; ved resolut at forlade traditionen om denne dialog som et ungdomsarbejde er det lykkedes forf. at klarlægge dens indhold og tankegang således, at meget af den dunkelhed, der tidligere vanskeliggjorde forståelsen, derved er hævet; således er bestemmelsen af den eschatologiske mythes forhold til de tilsvarende i *Staten* og *Phaidon* utvivlsomt den rette løsning på det vanskelige spørgsmål, som Döring og Dieterich standsede overfor. — Et andet hovedpunkt, som ganske tydeligt også ligger forf.'s hjærte nær, er spørgsmålet om Statens conception; undersøgelsen er overordentlig indgående og grundig med mange udmærkede iagttagelser, men helt lykkelig kan beviset for det omfattende værks helstøbthed næppe siges at være; der findes hist og her angrebepunkter, der synes betænkelige nok, men ganske vist er forf.'s kendskab særlig på dette punkt så indgående, at det ikke tør benægtes, at han vil kunne hævde sin stilling overfor de angreb, han utvivlsomt vil blive genstand for.

Med *Theaitetos* begynder Platons tro på idelæren i den form, han hidtil havde hævdet den at vakle; forf.'s udredning af de sidste dialogers dybe og vanskeligt tilgængelige tankeverden er overordentlig lærerig; unægtelig lynges fremstillingen stærkt af stoffet, anderledes kan det ikke være, men den, der ikke skyr et anstrengende tankearbejde, vil i disse sidste kapitler af dr. R.'s bog finde en ypperlig vejledning ved studiet af de sidste dialoger, disse tunge værker, hvor digteren mere og mere forsvinder og lader den speculative, abstracte tænker træde i forgrunden, hvor hele det muntre sceneri er borte og kun den alvorfulde debat om de høieste problemer er bleven tilbage. Idelæren blev taget op til reviderende behandling og Platon formåede ikke at opretholde sin lyse tro på idealets virkeliggørelse, på at mennesket kunde opnå at skue ideen; men ufortrødent arbejdede han videre, til døden standsede ham, og ad andre veie søgte han at finde ideens fremtrædelsesform for det menneskelige blik; i mathema-

tikens og astronomiens lovmæssighed åbenbarede den guddommelige verdenssjæl sig for mennesket. Unægtelig — den Platon, dr. R. ved sin rolige og nøgterne analyse af dialogerne og sine besindige combinationer viser os, er en større skikkelse end det afsluttede, harmoniske systems digter, som vore fædre beundrede; den ufortrødne arbejder, der ikke betænker sig på at styrte sin egen bygning i grus, når den ikke synes ham stærkt nok bygget, for at begynde forfra, ham forstår vi langt bedre, han er os menneskeligt nærmere.

Overfor et værk, der, som det foreliggende, behandler så uhyre mange enkeltspørgsmål, kan der være meget at drøfte, men takket være forf.'s store forsigtighed findes ikke mange punkter hvor man mener at kunne påstå at opfattelsen ligefrem er urigtig. Et enkelt punkt, som rigtignok ligger helt i periferien af det stof, der er inddraget under behandling, må jeg have lov at nævne. Ved behandlingen af *Lysis* siges det, at læren om modsætningernes gensidige tiltrækning stammer fra Heraklit, som af Aristoteles angivet et sted i den nicomachiske etik, hvor han ganske tydelig sigter til Lysisstedet. Der kunde her gøres opmærksom på, at lægen Eryximachos i *Symposion* bygger sin tale netop over denne lære, som vi ved var en hovedteori hos den speculativt farvede knidiske lægeskole, og som utvivlsomt har sin oprindelse hos de gamle pythagoræiske læger (Alkmaion fra Kroton; cfr. Diels Doxographi p. 442); da selve den medicinske terminologi anvendes her i *Lysis* (p. 215 E), synes det naturligst at antage, at Platon ved sit *του ἡκουσα λέγοντος* har tænkt på en medicinsk forfatter.

Den platoniske filosofi rummer endnu mange uløste problemer, men dr. R.'s bog giver ved sin klare og faste dragen af grundlinierne, ved de gode holdepunkter der ved enkeltanalysen er vundet for fastsættelsen af chronologien, et ypperligt grundlag for fortsat arbejde. Den være da anbefalet ikke blot til de særlige fagmænds snævre kreds men til alle, der har interesse for den menneskelige tænknings udviklingshistorie, først og fornemmeligt dog til «hin enkelte» for hvem Platons tænkning er mere end et led i en kæde, mere end et historisk fænomen.

Odense i Marts 1906.

William Norvin.

Walther Judeich, Topographie von Athen. [Iwan von Müller, Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, 3. Bd., 2. Abteilung, 2. Teil.] München 1905, Beck. XII + 416 s. med 48 afbildninger i teksten og 3 løse tavler.

Som et led i den brogede samling, der bærer det lidet passende navn Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft,

foreligger nu en udførlig fremstilling af Athens topografi ved Walther Judeich. Den fremtræder som afløser af det tilsvarende parti i Lollings fortræffelige, men yderst kortfattede «Hellenische Landeskunde und Topographie». I et forord meddeler forfatteren, at han allerede i 1895 tog fat på opgaven, som han fra først af kun havde tænkt sig som en omarbejdelse af Lollings fremstilling (udkommen 1889). Fordybelsen i arbejdet førte imidlertid til, at J. opgav at benytte det ældre grundlag: den foreliggende topografi er således et fuldt selvstændigt skrift, henved 7 gange så stort som den ældre fremstilling.

Det er en lang årrække, studierne til bogen og udarbejdelsen af den har krævet, en naturlig følge af den alvor og grundighed, hvormed forf. har taget sin opgave, og af det mangeartede, vidt forgrenede stof, der skulde sammenarbejdes. Af de mange års arbejde er fremgået et værk af betydelig værd og brugbarhed, hvori man overalt føler forfatterens klare omtanke — i valget og tilrettelæggelsen af stoffet, i behandlingen af de tvivlsomme punkter og redegørelsen for stridsspørgsmålene, i tilvejebringelse og indretning af kort og planer, der i en topografi er lige så vigtige som den skrevne text. På intet af disse punkter har forf. taget sig det let, men såvidt muligt ydet selvstændig gennemtænkt arbejde. Det ligger dog i sagens natur, at det kun er undtagelsesvis, at der meddeles helt nyt stof; også synspunktet for opfattelsen har som oftest været fremdraget før. På mange områder har J. haft fortræffelige forarbejder at bygge på. Hvad der mest af alt er kommet hans bog til gode, er dog det arbejde, som W. Dörpfeld en menneskealder igennem har udført ved sine undersøgelser af Athens mindesmærker, og hvis resultater han har meddelt dels i en række monografier, dels i sammenfattende form i foredrag og gennemgang af de bevarede bygninger og anlæg.

Som håndbog betragtet står J.s arbejde meget højt. Det er en overordentlig mængde stof, mere end man skulde vente, der er samlet på bogens 400 sider. Dette skyldes en hensigtsmæssig fordeling, undgåelse af unødvendige gentagelser (hvorfor læseren til gengæld må finde sig i meget hyppig henvisning til forudgående eller efterfølgende afsnit), vidt dreven, men aldrig utydelig forkortelse af de mange citater, men først og sidst dog forf.s fremstillingsævine: bogen er skreven i et kort og knapt sprog, som undgår overflødige ord uden derfor at blive ubehageligt at læse. J. har løst den vanskelige opgave at forme en håndbog, der i første række er bestemt til at yde kort, klar og nogenlunde udtømmende vejledning på hvert enkelt punkt, som en sammenhængende, ikke tungt læselig fremstilling.

I et indledningskapitel gives en oversigt over kilderne til studiet af Athens topografi, dernæst anføres rejsebeskrivelser og andre nyere arbejder, endelig de eksisterende kort, tegninger og

enkeltberetninger om fund og udgravninger. Blandt kilderne nævnes først de monumentale (bygningernes materiale og teknik), derefter de litterære, hvad der ganske svarer til, at forf. i første række har villet basere sin fremstilling på iagttagelse af det reale stof, naturforholdene og de bevarede mindesmærker. Angivelserne om bygningernes materiale og teknik og de slutninger, som kan drages heraf, hviler i alt væsentligt på Dörpfelds undersøgelser og meddelelser. Det kan være praktisk nok at have disse oplysninger samlede her; bygningsmaterialet har jo også en vis stedbunden karakter og hører for så vidt godt hjemme i en topografi; dette gælder derimod ikke om teknikken mere end om den arkitektoniske form og dekorationen, hvorom intet ord siges.

Bogen falder iøvrigt i tre dele: byens historie, dens inddeling (mure, demer og kvarterer, gader, vandledninger) og beskrivelsen af de enkelte bygninger og anlæg i stedlig orden (borgen, dens skrænter, den egentlige by, forstæderne). At det sidste afsnit optager godt halvdelen af bogen, ligger i sagens natur; det er jo her, at stoffets detaljer fremlægges. Den skrevne tekst oplyses ved henved 50 illustrationer, næsten alle af strængt instruktiv karakter: grundplaner af enkelte anlæg og bydele eller fremstilling af detaljer vedrørende bygningernes teknik. Derimod findes ikke billeder af bygninger eller landskaber. På dette punkt må læseren supplere J.s topografi med afbildningsværker eller fotografier; efter anm.s skøn er det ikke blot forsvarligt, men fuldt ud rigtigt, at J. ikke har optaget afbildningsstof af denne art i sin bog.

En meget væsentlig del af værket udgør endelig de tre løse planer, som ledsager det, over Athen, Akropolis med nærmeste omgivelser og Peiraiæus. Det er et betydeligt arbejde, der er nedlagt i disse planer; de har ikke simpelthen kunnet aftegnes efter tidligere foreliggende, men har måttet gennemarbejdes i detailen, og der er øjensynlig anvendt stor omhu herpå. De forskellige perioder adskilles ved hjælp af flerfarvet tryk, så at læseren strax i de store hovedtræk er orienteret m. h. til de enkelte anlægs alder uden at behøve at ty til teksten. På grundplan II skelnes således alene ved farven: tiden før Perserkrigene, Athens storhedstid, den hellenistisk-romerske periode, middelalderen og nyere tid; indenfor hver af disse perioder er der tilmed ved simple midler, der ikke på nogen måde hindrer overblikket eller totalopfattelsen, gjort forskel på 1) bygningsdele, som endnu hæver sig oven jorde, 2) fundamenter og 3) helt forsvundne bygningsdele, som med vished kan suppleres. Udførelsen af alle tavlerne er skarp og tydelig; de forskellige farver og tryk står meget klart og tillige meget smagfuldt til hinanden. Den tavle, som vel vil blive hyppigst benyttet, er planen over Akropolis (målestok 1:1000); hertil har J. kunnet benytte den store plan, som efter udgravningens afslutning er tegnet af G. Kawerau (i

målestok 1:200), men endnu ikke offentliggjort. Omgivelserne er indlagte efter andre specialopmålinger. Resultatet er blevet en særdeles oplysende plan. Kun forekommer det anm., at det havde været ønskeligt, om målestokken kunde have været noget større (bedst vel 1:500). Tavlen kunde da have givet et meget fuldstændigere og i alt væsentligt tilstrækkeligt billede af de mange småanlæg (mindre templer, altre o. s. v.), som findes opførte derpå, og af detaillerne i de større bygninger.

Den del af J.s arbejde, som er mest omtvistelig, er det 2. hovedafsnit («stadts-geschichte»). Her er forsøgt en historisk fremstilling af byens væxt, hvoraf meget på grund af kildernes mangelfuldhed må være problematisk og fjærne sig stærkt fra det reale præg, som største delen af bogen bærer. I den kronologiske ramme, den sammenhængende fremstilling i dette parti afgiver, har forf. søgt at indføje alle de betydeligere enkeltanlæg; men der er mange af disse, hvis tidsstilling ikke er nærmere bestemt. Forsøget måtte dog vel gøres, og en bebyggelses-historie kunde ikke helt savnes; det bør også fremhæves, at J. overalt søger kort at angive, hvor stor sandsynlighed der er for den valgte tidsansættelse, eller hvor megen tvivl den endnu må siges at være behæftet med. Men med al anerkendelse heraf forekommer det dog anm., at den valgte fremstilling ikke rigtig har passet for stoffet, og at der kunde være funden en anden form derfor. Et måske eller muligvis kan vel af og til være berettiget i en sammenhængende fremstilling af denne art; men hist og her bliver der for mange af dem, så de som ukrudt voxer op over og tilhyller det faste grundlag. Exempelvis anføres fra eet sammenhængende stykke s. 62: . . . scheinen sie (die Peisistratiden) nichts geändert zu haben . . . Ob den P. . . zuzuschreiben sind . . . lässt sich nicht entscheiden. Vielleicht gehören ihnen . . . die man . . . in Beziehung bringen könnte. Mit grösserer Wahrscheinlichkeit dürfen wir . . . vielleicht an der Stelle . . . Nicht unmöglich ist es endlich, dass . . .

Størst usikkerhed hviler der selvfølgelig over de ældste tidsrum. Forf. har søgt at sammenarbejde de slutninger, som kan drages af tidernes egne efterladenskaber, med de forskelligartede notitser hos oldtidsforfatterne, som man sædvanlig benævner tradition, hvad kun den mindste del deraf er. Resultatet er blevet et billede, som trods den ydre nethed er inderlig uklart og i høj grad usikkert; de samme elementer, forf. har benyttet hertil, kunde lige så godt blandes og sammenstilles på en anden måde — hvad der jo også er sket. Det vilde have været heldigere, om J. resolut havde udskilt de reale kilder fra de litterære og baseret sin fremstilling på de første: det billede, som var kommet ud heraf, var ganske vist blevet magert, skematisk; men de få hovedlinier, det havde frembudt, vilde til gengæld have været fuldtud pålidelige. I anden række måtte da de litterære efterret-

ninger behandles; de, hvori der kunde påvises eller formodes virkelig tradition fra de fjærne tidsrum, hvorom her er tale, måtte udsondres fra de øvrige og behandles hver for sig efter deres indre værd. Der kunde derefter gøres et forsøg på at samarbejde dem med det foran nævnte skematiske billede. Men hele resten af de litterære notitser vedrører egentlig ikke de fjærne tiders topografi, fordi de ingen virkelig oplysning giver derom. De lader sig til en vis grad oplyse og forklare ud fra de nævnte egentlige kilder. Men denne opgave vilde i virkeligheden mere være af litterærhistorisk end topografisk art; skulde den medtages, vilde den således høre hjemme i indledningskapitlet (Quellenkunde), ikke i den egentlige fremstilling. Som et eksempel skal her anføres selve «das berühmte, gewöhnlich an den Anfang der Stadtgeschichte gestellte kapitel des Thukydides II 15». Stykkets hovedsætning om den før-theseiske bys udstrækning (15.3) er ikke tradition, men en videnskabelig slutning af væsentlig samme natur som en moderne forfatters. At denne slutning er draget af en mand, der levede for 2300 år siden, ændrer intet i dens karakter og gør den ikke til tradition¹. Thukydides anfører da også sine præmisser, tre ialt. De efterretninger om faktiske forhold, der indeholdes heri, kunde der være tale om at regne for kilder i egentlig forstand. Den sidste («Akropolis kaldtes i 5. årh. f. Chr. officielt πόλις») er os velkendt fra samtidige indskrifter. Thukydides kan have ret i, at heri er bevaret et minde om en tid da borg og by var eet — men det passer ikke til, hvad han siger i 15.3 (byen = borgen + en strækning udenfor den), og at det gælder tiden før eller indtil «Theseus», er et blot postulat. Den sidste indvending gælder også de andre to præmisser. Overfor J. er der så meget mere grund til at fremhæve dette, som han opfatter een af de gamle helligdomme på borgen (Artemis Brauronias) som theseisk eller efter-theseisk (s. 57) og herved i praxis underkender Thukydides's slutning af helligdommenes beliggenhed.

I behandlingen af den sydlige Akropolisskrænts topografi slutter J. sig til den gængse anskuelse, hvorefter Asklepioshelligdommen skal have omfattet de to østlige terrasser. At anlæg hørende til Asklepioshelligdommen i den senere oldtid har bredt sig over dem begge, er næppe tvivl underkastet. Mere tvivlsomt er det, om Asklepios nogensinde med rette har kunnet kaldes indehaver af begge terrasser, og i alt fald er dette ikke den oprindelige tilstand. Forf. har også blikket åbent herfor: af den

¹ Om et ganske analogt forhold, et sted hos Thukydides (I 8), som man med urette har tillagt betydning for diskussionen om de græske øers befolkning i en bestemt forhistorisk periode, vil der findes nogle bemærkninger i Mémoires de la société royale des antiquaires du Nord 1896, 59—60.

dobbelthed, han mener at forefinde (s. 288: to templer, kilder, altre), drager han den slutning, at helligdommen oprindelig kun kan have omfattet den ene af de to terrasser¹, og tillægger den (i modsætning til Köhler: s. 288 anm. 14) den vestlige, hvorfra den skal have bredt sig mod øst, over terrainet henimod theatret. Dette punkt er af afgørende betydning for forståelsen af Pausanias's skildring af sydskræntens topografi og dermed for tydningen af alle de bevarede anlæg i dette terrain. Efter anm.s mening lader J.s opfattelse sig ikke forene med overleveringen. Af indskrifter og votivrelieffer vides (s. 285, 13), at Nymferne dyrkedes på sydskrænten. Grænsestenen med *HOPOS KPENES*, der er funden in situ, refererer sig til den vestlige af de to kilder og viser, hvor langt dens område strakte sig. Men med *κοήνη* kan her kun være ment den «kildehelligdom», der var indviet til Nymferne; det kan ikke være en betegnelse for Asklepioshelligdommen. I et Asklepieion er en kilde vel et nødvendigt apparat; men Asklepios er dog ingen kildeguddom, og kilden er ikke sjælen i hans helligdom som i Nymfernes. Dokumentet, som omhandler oprettelsen af Asklepieet, bruger de sædvanlige betegnelser herfor *ἱερόν* og *τέμενος*. Bortset herfra er der forskellige indicier, som tyder på, at det er den østlige kilde, som var indviet til Asklepios: den er ved udhugningen i klippen indrettet til bekvem benyttelse og passer således for et valfartsteds patienter; umiddelbart foran den ligger den store hal, medens vejen fra denne til den vestlige kilde er ret besværlig; vandet i kilden er saltholdigt, hvad der forklarer sagnene om dens forhold til Poseidon (Halirrhothios) og til havet (Preller-Robert 341 anm. 1). Den mislige antagelse af to Asklepioskilder falder således bort. *Ὄρος κοήνης* er netop udslag af en afgrænsning rettet mod den ved privat foranstaltning indtrængte Asklepios, som hurtig blev populær og greb om sig. Allerede året efter (419—8 f. Chr.) rejste Kerykerne indsigelse (Ath. Mitth. 1896, 318); en gud, der éngang havde sat sig fast, lod sig dog vanskelig forjage; men der blev utvivlsomt truffet visse foranstaltninger. Den ofte nævnte grænsesten må antages at være fremgået af følgende bestemmelse i Lampons lov (Michel nr. 71; Dittenberger² 20) *τὸν δὲ βασιλεία δοῖσαι τὰ ἱερά τὰ ἐν τῷ Πελαργικῷ καὶ τὸ λοιπὸν μὴ ἐνυδρῶσθαι βεμὸνς ἐν τῷ Πελαργικῷ ἄνευ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου*. Efter beretningen om Asklepieet er dette just oprettet *ἄνευ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου*; A. Körte (Ath. Mitth. 1896, 326 ff.) har af regnskaberne fra de eleusinske epistater skarpsindigt sluttet, at ind-

¹ Den skillemur, hvis rester er bevarede, er betegnet som middelalderlig på plan II og er vel også af sen oprindelse. Der må dog forud have været en ældre støttemur, samtidig med den sydlige polygonale mur; det kræver terrainforholdene. Forbindelsen mellem de to terrasser har sikkert været mod nord, nær ved borgklippens fod.

skriften med den nævnte bestemmelse stammer fra årene nærmest efter 419—8 f. Chr., og sat den i forbindelse med Asklepieets oprettelse (l. l. 331). — Er de anførte kombinationer rigtige, vil for det første de fleste bygningsanlæg være at opfatte anderledes, end J. gør¹. For det andet må det så ofte omdebatterede Pelargikon i overensstemmelse med Dörpfelds anskuelse (Ath. Mitth. 1895, 192), men i modsætning til Judeichs (s. 111) have omfattet det meste af Akropolis's sydlige skrænt.

At der i et skrift, som indeholder et så mangfoldigt stof, er mange enkeltheder, hvorom meningene vil være delte, er givet. At forsøge at fremdrage disse og begrunde divergerende opfattelser vilde dog ikke kunne lade sig gøre indenfor en anmeldelses ramme. Til slutning skal endnu kun gøres opmærksom på et punkt, hvor en kilde er oversét. Dette må dog ikke opfattes som nogen stærk bebrejdelse, idet det eksempel, som skal anføres, just viser, på hvor afsides steder kilderne til Athens historie og topografi kan skjule sig — selv om det drejer sig om et så anseeligt og navnkundigt mindesmærke som Olympieion, Athens største tempel. Over tidspunktet for denne bygnings fuldførelse er der ikke fuld klarhed så lidt som over det andet store med Zeus's kultus sammenhængende anlæg, der skyldes Hadrian, nemlig Panhellenion. J. (s. 96—97) henfører grundlæggelsen af Panhellenion til året 132—3, indvielsen af Olympieion til foråret 129. Dette er urigtigt. Begge omtales i en epidaurisk indskrift, der begynder således:

Ἔτους Ἰ τῆς καθιερώσεως { τοῦδε (I)
 { τοῦ Διὸς (II)
 τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τῆς κτίσεως
 τοῦ Πανελληνίου, ἔτους δὲ Ἰ τῆς
 Τραϊανοῦ Ἀδριανοῦ Καίσαρος ἐπιδημίας κτλ.

I første linie har slutningen været afskrevet på to forskellige måder. Den urigtige læsemåde I fremkom i *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 1892, 114 og Cavvadias: Fouilles d'Épidaure I nr. 35, II samtidig med I og uafhængig deraf Blinkenberg, Asklepios s. 124, 14. Efter I nævnes i indskriften et ellers ukendt og ganske upåviseligt Olympieion i Epidauros, hvis existens ikke har mindste sandsynlighed for sig; efter II omhandles derimod det bekendte Olympieion i Athen. Desværre har I i første omgang haft bedre lykke end II: den har fundet optagelse i Dittenbergers Sylloge² I 391 og er også hos J. lagt til grund ved drøftelsen

¹ Den lille bygning ved Nymfernes kilde bliver således ikke at opfatte som det ældste Asklepiostempel (det vilde jeg snarest søge i den rest, der på J.s plan II betegnes «Altar»), men som Themis's tempel: Köhler, Ath. Mitth. 1877, 256; Blinkenberg, Archäol. Studien s. 61.

af de herhen hørende spørgsmål (s. 96 anm. 13). II blev gen-
taget af J. Bannack, Philologus 1895, 29 f. og er nu stadfæstet
ved det i CIG Pelop. I 1052 udgivne faksimile. Det er her-
efter uomtvisteligt, at indvielsen af Olympieion og grundlæggelsen
af Panhellenion er samtidige. Hvorvidt disse begivenheder har
fundet sted år 129 eller 132 (andre muligheder foreligger ikke),
skal dog her ikke søges udredet.

Kjøbenhavn i marts 1906.

Chr. Blinkenberg.

Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
Neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen
herausgegeben von *Georg Wissowa*. V. Band. Stuttgart
1905, J. B. Metzler, 2864 Spalter. — Supplement. Erstes
Heft, 1903. VI S. + 374 Sp.

Als der Herausgeber in der Juli 1894 datirten Vorrede zum
I. Band, dessen Abschluss sich etwas verspätet hatte, die zuver-
sichtliche Hoffnung aussprach nunmehr das ganze Werk, mit
einem Bande jährlich, in zehn Jahren fertig stellen zu können,
hat wohl mancher den Kopf geschüttelt über diesen Optimismus.
Und die pessimistischen Vorahnungen haben Recht behalten; jetzt
nach 12 Jahren steht noch die Hälfte des Werks aus. In der
Vorrede zum Supplementheft erklärt der Herausgeber, dass die
Schuld weder ihn noch die Verlagsbuchhandlung treffe, sondern
lediglich die Mitarbeiter, und das hat wohl Jedermann längst sich
selbst gesagt. Es ist begreiflich, dass wirkliche, arbeitende For-
scher, für die das Niederschreiben von Lexikon-artikeln meistens
eine Arbeitsstörung bedeutet, oder die durch die Ausarbeitung zu
immer weiteren Untersuchungen angeregt werden, zur Unpünkt-
lichkeit geneigt sind. Auch werden sie leicht im Vollgefühl ihrer
Unentbehrlichkeit allen redactionellen Mahnungen ein taubes Ohr ent-
gegenkehren. Alles, wie gesagt, zu begreifen, aber zu verantworten
ist est nicht. Wer sich an ein solches Unternehmen bindet, das durch
Saumseligkeit eines einzigen Mitarbeiters ins Stocken geräth, sollte mit
sich selbst vorher ausgemacht haben, dass er den Zeitaufwand daran
setzen und die Selbstbeschränkung üben will, die nöthig sind um recht-
zeitig fertig zu werden; überhaupt ist eine gewisse Pünktlichkeit
in der Erfüllung auch litterarischer Verpflichtungen nicht unter
der Würde selbst des grössten Gelehrten. Der Herausgeber ver-
steckt zuweilen den Unmuth, den er doch sicher empfunden hat,
hinter einem gewissen Humor; er verhehlt sich nicht, dass es
schneller gehen würde mit «wissenschaftlichen Handlangern», «die
allenfalls auf Bestellung über jeden Gegenstand einen Artikel in

bestimmter Frist aus dritter und vierter Hand zusammenzuklittern im stande sind» (Suppl. S. III), und man muss ihm unbedingt Recht geben, wenn er principiell diesen Ausweg zurückweist; Pauly's Realencyklopädie soll ja doch kein philologisches Conversationslexikon sein. Aber andererseits, etwas Handlangerarbeit ist nun einmal der Natur der Sache nach dabei, und es ist sehr zu wünschen, dass die gelehrten Mitarbeiter diesen Gesichtspunkt nie aus den Augen verlieren. Was man von einem Artikel der Encyklopädie fordern kann, ist vor allen Dingen, dass die That-sachen der Ueberlieferung vollständig und übersichtlich vorgelegt werden mit Orientirung über ihre Behandlung in der massgebenden neueren Litteratur, wie nur der es vermag, der auf dem betreffenden Gebiete selbständig arbeitet; musterhaft sind in der Beziehung z. B. die grösseren Artikel von Hultsch und Mau. Dagegen gehören neue Forschungen und Vermuthungen nur mit grösster Beschränkung hinein; so sind z. B. die sonst hervorragenden Artikel von E. Schwartz über die griechischen Historiker zuweilen für eine philologische Zeitschrift geeigneter als für die Mumifizirung der Encyklopädie. In dem vorliegenden Bande giebt der ausführliche Artikel über Diodor (Sp. 663—704) ausser werth-vollen chronologischen Untersuchungen eine Uebersicht der Quellenfrage nach eigenen Forschungen, wie Sp. 669, 59 ausdrücklich hervorgehoben wird; so dankenswerth die reiche Materialsammlung ist, zu einer abschliessenden Behandlung an dieser Stelle eignen sich diese schwierigen Fragen noch nicht. Ganz aus dem Stile fällt eine Bemerkung wie folgende (über die zu erwartende neue Ausgabe des Diogenes Laertios von Martini, Sp. 740): «Martini kommt von dem Versuch aus den interpolati eine Classe zu construieren . . . hoffentlich zurück, ehe er die von ihm angekündigte Ausgabe veröffentlicht». Freilich ist das zu hoffen; aber wie wird diese admonitio sich nach einigen Jahren ausnehmen, wenn die Ausgabe da ist, einerlei ob der Herausgeber gehorcht oder nicht? Ebenso wenig gehört sich in einem solchen Werke die nachträglich in Anmerkungen angehängte Polemik gegen Jacoby's Aufsatz: Zur Entstehung der römischen Elegie, die den Artikel Elegie (von O. Crusius) verunziert; dass der Aufsatz erst «nach dem Abschluss des Artikels» erschien, ist keine genügende Entschuldigung; es ist Pflicht den Benutzern gegenüber die noch nicht gedruckten Artikel auf dem laufenden zu halten; hier wären die Ansichten Jacoby's im Text zu verarbeiten, bzw. zu bekämpfen, gewesen, selbst wenn der ganze Artikel hätte umgossen werden müssen. Unzweckmässig ist auch die Gestaltung des Artikels Demokratia von V. v. Schöffer, den der Herausgeber nur aus Pietät gegen den inzwischen verstorbenen Verfasser unverändert ins Supplementheft aufgenommen hat (ebend. S. V). Es sind darin zwei ganz verschiedene Dinge zusammengeworfen: eine Uebersicht der Theorien der antiken Staatslehre die Demokratie als Staats-

form betreffend und eine Beurtheilung der historischen attischen Demokratie in neuerer Zeit. Der Artikel war «ursprünglich überhaupt nicht in Aussicht genommen» (S. V.), und keiner der beiden Theile scheint mir am Platze zu sein, jedenfalls nicht in dieser Form. Wenn der antiken Staatslehre ein besonderer Artikel gewidmet werden sollte, wäre die Theorie der Demokratie doch nicht allein zu berücksichtigen gewesen (einen Artikel «Aristokratia» giebt es nicht). Und wenn eine Beurtheilung der attischen Demokratie untergebracht werden sollte, wovon ich übrigens die Nothwendigkeit nicht einsehe, wäre die einzige Berechtigung die Form eines ausführlichen Referats der Ansichten moderner Forscher mit Angabe ihrer Gründe und der etwaigen Gegengründe; statt dessen bekommen wir in allgemeinen Redensarten die Kunde, dass der und der für die attische Demokratie geschwärmt oder plaidirt, ein anderer sie in Bausch und Bogen verdammt, ein dritter sie theils gelobt theils getadelt hat, und darauf den (sehr fragwürdigen und nichts wesentlich neues bietenden) Urtheilsspruch des Verfassers. Wenn ich diesen Artikel hier herangezogen habe trotz den schönen Worten des Herausgebers S. V, ist es nicht um mit ihm über die Verwendung der paar Seiten zu rechten, sondern weil die Behandlung mir typisch zu sein scheint für eine etwas gefährliche Missweisung. Als Beispiel einer dem Zweck des Werks entsprechenden Darstellung umstrittener Fragen kann der Artikel Athenai (C. Wachsmuth) angeführt werden, ganz abgesehen von der objektiven Richtigkeit seiner Ablehnung der Ansichten Dörpfelds; hier werden die vorliegenden Thatsachen vorangestellt und daran die modernen Interpretationen gereiht und kritisch discutirt, so dass man schnell einen Ueberblick über den Stand der Fragen gewinnt. Leider haben die Untersuchungen, um deren willen der Artikel für das Supplement zurückgestellt wurde (s. Bd. I 2021 Anm.), eine Entscheidung nicht herbeigeführt. Ausserordentlich nützlich sind auch solche Artikel, die lediglich die Aufgabe haben Material zusammenzutragen, z. B. der Art. *Ἀῆμοι* (v. Schöffler), wo man u. a. alle Belegstellen für die attischen Demeu übersichtlich aber allerdings in einer etwas raumverschwenderischen typographischen Anordnung (Sp. 1—131!) beisammen findet. Besonders dankenswerth sind solche Sammlungen, wo sie Gegenstände betreffen, über die man sonst nur mit grosser Mühe sich Auskunft verschaffen kann, wie z. B. eine Reihe ausgezeichnete Beiträge von Olck (Dreschen, Drossel, Düngung, Eiche, Ephen). Nach ihrem Muster hätte der sehr magere Artikel *Δοῦλοι* (unter Du-) ausgestaltet werden sollen. Ueberhaupt tritt die Ungleichmässigkeit der Behandlung, die bei einer Anzahl von 140—150 Mitarbeitern wohl unvermeidlich ist, hie und da sehr stark hervor; so sind Demokrit (Sp. 135—40) und Empedokles (Sp. 2507—12) sehr kurz abgethan, indem für Einzelheiten und Belege wesentlich auf andere Werke verwiesen

wird, ein in solcher Durchführung für die Brauchbarkeit der Encyklopädie gefährliches Princip. Sie können alle beide den Epameinondas beneiden, dessen Thaten und Charakter unter Anführung aller Belegstellen und moderner Ansichten auf 34 Spalten eine sorgfältige Darstellung bekommen (H. Swoboda). Selbst starke Widersprüche zwischen den verschiedenen Artikeln sind nicht vermieden, z. B. über die Stämme der Epeiroten Sp. 2722 und 2724. Dass auch minderwerthiges vorkommt, ist bei der grossen Masse des gebotenen selbstverständlich; so wird man nicht viel gutes erwarten von einer Beurtheilung des Demosthenes, die von der *petitio principii* ausgeht (Sp. 174, 29 ff.), dass, «vergleicht man die Gesinnungen beider Männer [D. und Aischines] und ihren ganzen sittlichen und politischen Lebenswandel, das Uebergewicht der Wahrheit [in den Reden *περὶ παραπροσβείας*! Vgl. die ausgezeichnete Würdigung bei Wilamowitz, Die gr. Literatur des Altert. S. 71] bei weitem auf der Seite des D. ist», und die Harpalossache möglichst vertuscht (Sp. 180, vgl. auch die Verhimmlichung Sp. 181, 15 ff.). Der Art. Diagoras (von Melos) ist misslungen, weil die grundlegenden Bemerkungen von Wilamowitz, Textgeschichte der gr. Lyriker S. 80 ff., ganz übersehen sind. Auch sonst kommen befremdende *peccata omissionis* vor. Bei der Besprechung des Verhältnisses zwischen Livius und Dionysios Halikarn. fehlt ein Hinweis auf Madvig, Verfassung u. Verwalt. II S. 752 ff.; Sp. 2827, 50 wäre für *ἔλιξ* u. *κίπτος* auf Bretzl, Botan. Forsch. d. Alexanderzuges S. 16 zu verweisen gewesen, bei «Diaktoros» auf Oestergaard, Hermes XXXVII, bei den Dioskuren Sp. 1111, 19 ff. auf Eitrem, Die göttlichen Zwillinge, Christiania 1902, unter *διαμασίγωσις* wenn nicht auf A. Thomsen, Orthia (Kopenh. 1902) so doch wenigstens auf Frazer zu Pausanias III 16; Suppl. Sp. 182, 15 fehlt Ussing, Kong Attalos' Stoa i Athen (Vidensk. Selsk. Skr. 5. R. IV 10, 1873). Aber dass dänisch geschriebene Beiträge (selbst wenn sie wie die zuletzt genannte Abhandlung mit einem französischen Résumé versehen sind) übersehen werden, ist leider beinahe selbstverständlich; diese Zeitschrift (so auch die Anzeigen der früheren Bände des Werks) wird nie berücksichtigt.

Aber Verstösse aufzugabeln und nicht erfüllte Wünsche auszusprechen ist einem solchen Werk gegenüber natürlich ein leichtes; es überwiegt doch das Gefühl der Dankbarkeit für das gebotene, und im grossen und ganzen kann man nur wünschen, dass das Werk sich fortwährend auf derselben wissenschaftlichen Höhe halte und in demselben Geiste weitergeführt werde.

Das Supplementheft I enthält Nachträge zu den vier ersten Bänden. Die Gründe, die der Herausgeber S. III f. anführt, haben mich nicht von der Zweckmässigkeit des gewählten Verfahrens überzeugt, die Supplementhefte nach und nach erscheinen zu lassen statt den Abschluss des ganzen Werks abzuwarten und

dann alle Ergänzungen in einem Supplementband zu sammeln, wie es bei den grossen Conversationslexika geschieht, bei denen die lange Erfahrung doch sicherlich das praktische Verfahren gelehrt hat. Der Uebelstand, dass die jetzigen Benutzer auf dies und das einige Jahre warten müssen, scheint mir bei weitem nicht so schlimm als die Mühe jedesmal an mehreren Stellen suchen zu müssen und zwar meist vergeblich; durch das versprochene Register der Nachträge lässt sich dem nicht abhelfen, wenn nicht darin angegeben wird, auf welche Einzelheit sich der Nachtrag oder die Berichtigung bezieht. Und diese Unannehmlichkeit wird Generationen aufgebürdet werden; denn eine Neubearbeitung der Realencyklopädie wird so bald nicht versucht werden.

13. Mai 1906.

J. L. Heiberg.

Verner Dahlerup, Geschichte der dänischen Sprache. Unter Mitwirkung des Verfassers übersetzt von *W. Heydenreich*. Ulm 1905, Kerler. IV + 97 s.

Det er af mange grunde glædeligt at iagttagte den stadig voksende interesse i Tyskland for dansk sprog og kultur, hvormod også den foreliggende oversættelse af docent Dahlerups fortræffelige sproghistorie bærer vidne. Noreens fyldige fremstilling i anden udgave af 'grundriss' har kun bud til germanister og nordiske filologer og behandler kun de ældre sprogtrin. Dahlerups hovedstyrke ligger i den klare og dygtige fremstilling af nydanskens udvikling fra omtr. 1700 til vore dage, et område, hvor han mere end de fleste er kender; han har jo nu også gennem årelange studier forberedt den store nydanske ordbog, som ventes med længsel fra alle sider. Dernæst har hans fremstilling store fortrin ved den livlige, alt andet end pedantiske måde, hvorpå de mangfoldige sider af sproglivet oplyses og lægges til rette. Dette præg har bogen i alt væsentligt bevaret i den tyske oversættelse, og der er næppe tvivl om, at den lille bog i det stille kan komme til at udrette mere for vort fædreland, end dens indhold ellers vilde kunne gøre fordring på. Dannede tyskere vil af den lære, hvordan Danmark i løbet af det 19. århundrede også i sproglig henseende har frigjort sig mere og mere for den skæbnesvangre fremmedindflydelse fra svundne tider; også den klare og nøjagtige skildring af sprogforholdene i Slesvig (s. 48—49) kan få betydning for sådanne læsere, som har vilje til at danne sig en selvstændig opfattelse af det sønderjydske spørgsmål. I alt væsentligt er indholdet af den tyske udgave overensstemmende med originalskriftet fra 1896. Men naturligvis er der tilføjet de rettelser og forbedringer, som de forløbne ti års forsk-

ning på dette område har givet anledning til, hvorfor oversættelsen formentlig også vil finde mange læsere blandt sprogstuderende og lærere herhjemme.

Hans Möller, Beiträge zur Charakteristik der Dichtungen Johs. Ewalds. Kiel 1906. 73 S.

Denne «Inaugural-Dissertation» fra Kiels universitet er måske også lidt af et tidernes tegn. Forfatteren, som ifølge bogens vita er født 1881 og søn af en skoleinspektør i Flensborg, takker prof. Gering «für die Anregung zu der vorliegenden Arbeit», men er øjensynlig godt inde i det danske sprog og i det foreliggende emne. Disputatsen er et litterærhistorisk arbejde i egentlig forstand, en genre, der jo er lidet på mode i Danmark, hvor vi almindelig foretrækker æstetisk vurdering og åndrig digten over digtere for de mindre morsomme realiteter. Dr. Möller nøjes ikke med påstanden om, at Ewalds religiøse digtning, især Adam og Eva, er blevet til under indflydelse af Klopstocks og måske også Miltons poesier, men søger at påvise, hvori denne indflydelse består. Han undersøger da stilistiske ejendommeligheder, enkeltheder i stof og i ordforråd, som formentlig skyldes Klopstock, og han har vistnok som oftest ret i sine resultater, skønt han nu og da sporer påvirkning i tilfælde, hvor det fælles retoriske sving kan have fremkaldt ligheden. I 2. kapitel godtgør han, at Ewald har kendt Miltons 'tabte paradis' i tysk oversættelse, før han tog fat på sin omarbejdelse af Adamiaden til Adam og Eva. Dette synes bl. a. at fremgå af Ewalds egne ord, og Liebenberg forudsætter det i udgaven; men dr. Rønning, som har givet den bedste og kyndigste fremstilling af det Ewaldske tidsrum, nærer tvivl, og først Möller har undersøgt sagen ved en direkte sammenligning mellem Adam og Eva og Miltons digt (Bodmers tyske oversættelse fra 1732), hvoraf det utvivlsomt fremgår, at Ewald har kendt og benyttet Milton. Endelig er der en række spredte bemærkninger om Johs. Ewalds stil og sprogform, hvor bl. a. stilistisk indflydelse fra det franske drama berøres. Den lille bog fortjener at læses af alle danske litterærhistorikere både på grund af indhold og metode.

Henrik Bertelsen, Dansk sproghistorisk Læsebog. Første Del. Oldtid og Middelalder (400—1500). I: Tekster og sproghistoriske oversigter (VI + 174 s.); II: Kommentar (VIII + 159 s.). Kbhvn. og Kria. 1905, G. B. N. F.

Dr. Henrik Bertelsen har med denne bog udfyldt et længe følt savn. Brandts fortjenstfulde gammeldanske læsebog fra 1857

er en ypperlig litterærhistorisk læsebog, hvis fyldige og velvalgte prøver stadig har deres værdi. Men i sproghistorisk henseende har den aldrig været helt fyldestgørende og svarer på ingen måde til nutidens filologiske krav både for den mangelfulde tekstkritiks skyld, og fordi dens sproglige noter er alt for få til at hjælpe læseren til en tålelig forståelse. I begge henseender betegner Bertelsens bog et uhyre fremskridt. Den indeholder gode og fyldige prøver af provins- og kirkelove og af de vigtigere sprog-mindesmærker fra den 'gammeldanske' periode. Hvor de pågældende håndskrifter findes i hovedstaden, er disse lagt til grund for tekstredaktionen, i andre tilfælde er de bedste udgaver benyttet med forsigtighed og omhu. Bogen indledes med en fortræffelig indledning om sprog og sprogudvikling og om vor sprogs slægtskabsforhold, en indledning, der både for studerende og lærere vil være af stor betydning til at vinde klarhed over, hvad sprogliv og historisk sprogforskning egentlig vil sige. Hvert tekstafsnit indledes dernæst med en orienterende oversigt, og efter selve tekstmaterialet følger da den grammatik i sammenhæng, som den forudgående tekst har ydet materiale til, det hele ydende en kort og koncis dansk sproghistorie til henimod middelalderens slutning. Hefte II indeholder da en fyldig kommentar og ordliste, hvorved der er ydet både universitet og skole en betydelig tjeneste, da man jo hidtil så godt som intet praktisk hjælpemiddel har haft til et indledende studium af ældre dansk. Og for den højere skoles danskundervisning vil bogen, selv om den måske er for stor til at give eleverne i hænde, blive et uvurderligt og uundværligt hjælpemiddel, når vi i gymnasiet skal prøve på at give en forsvarlig sproghistorisk undervisning i modersmålet.

Om enkeltheder i bogen vil naturligvis de fleste fagfæller have et og andet at bemærke; men det må siges, at bogen gør indtryk af at være udarbejdet med en ualmindelig omhu.

Odense, Marts 1906.

Karl Mortensen.

E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. 1. häftet. Uppsala 1905, Lundequistska bokh. 80 s.

Det arbejde, hvis første hefte her foreligger, har længe været forberedt, og man har imødeset det med store forventninger. Disse er ikke bleven skuffede. Efter hæftet at dømme vil vi her få en ualmindelig nøjagtig og sikkert fuldstændig fortegnelse over alle de pågældende navne, som titlen indeholder — og endda lidt mere. Med dette sidste sigter jeg til alle de

Odinsnavne og f. eks. til Rígsþulas navne, som hverken er døbenavne eller, hvad jeg i hvert fald vilde kalde, fingerede navne. Heller ikke er sådanne navne som Ásbirningar døbenavn eller fingeret navn, og dog finder de optagelse. Alle disse 3 arter (mytologiske, digteriske, slægtsnavne) vilde jeg have foreslået at samle under ét som tillæg til det hele. Til norsk-isl. døbenavne hører heller ikke den bibelske Absalon (f. eks.), og dog er han medtaget. Som nogen egenlig anke fremføres dette dog ikke. Hovedsagen er at vi her får en nøjagtig og pålidelig samling, som næppe kunde være bedre. Forf. anfører alle eksempler fra trykte udgaver også på de enkelte kasus, hvilket er særdeles hensigtsmæssigt, og han går i tid helt ned til c. 1500, hvorved forskellige yngre navne som «Axel» er komne med.

Det hele er udført med en overordenlig nøjagtighed. Hvor således håndskrifternes skrivemåde kunde meddeles efter udgaver eller facsimiler (eller måske selvsyn — der mangler herom redegørelse fra forf.), er forkortelser kursiverede. Her mener jeg nu, at forf. har gjort sig og sætter og forlægger en ganske unødvendig møje og overflødig anstrængelse og bekostning, eftersom en sådan anførelse i de fleste tilfælde ikke er til nogen verdens nytte for nogensomhelst. Om f. eks. der står *Amundi*, *Amondi*, eller *Amondi* er ganske ligegyldigt. Ligeledes havde det sparet møje, tid og penge, om sådanne skrivemåder som *Aud-* og *Aod-*, *Alfuer* og *Alfoer*, *Alffs* og *Alfs*, *Alfs* og *Alfss*, *Aðal-* og *Adal-* osv. var bleven betragtede som ganske identiske. I stedet for får vi al denne overflødighed, hvorved heller ikke overskueligheden vinder. Det havde været nok, i tvivlstilfælde at få den nøjagtige skrivemåde, og jeg tror ikke at disse behøver at bero på nogen subjektiv opfattelse.

Derimod er jeg forf. taknemlig for, at han anfører endelser i alfabetisk orden og derunder alle de navne, der har den samme endelse. Ligeledes er det fortræffeligt, at mandsnavne som kun indeholdes i stedsnavne, er medtagne.

Forklaringer af de enkelte navne gives i reglen ikke. Dog gör forf. flere gange — og i det hele rigtige — bemærkninger i så henseende. Et par småting har jeg her at bemærke, som når han under *Afracfasti* (sikkert rigtig) opfatter dette som sammensat; men når han antager, at første led er et stedsnavn og påpeger et «Haverø» (Hafra socken), — med *h* —, er dette vistnok urigtigt; jeg antager, at *afra* hører til det *afr* el. *afri*, som findes i Egilss. og betyder et slags drik. I altfald er formen *afr-* (ikke *hafr-*) den rigtige. Forklaringen af *Biblinði* (v: *Biflinði*) er vistnok overflødig; *Bif-* er uden tvivl det rigtige og 'spydrysteren' giver god mening.

Enkelte gange findes en urigtig opfattelse af navne (og former); således er *Beringr* (sp. 132) sikkert = *Bæringr* (sål. har navnet altid lydt på Island); *Arri* (sp. 60) i Dipl. Isl. VI er

sikkert ikke andet end *Ari* (jfr. skrivemåden *Eirreks* af hans faders navn) og burde ikke være opført særlig. Heller ikke har der eksisteret noget *Bjólfr* (sp. 143); dat. *Biþloi* «Orv. 41²²», som Boer i sine udgaver skriver, er ganske sikkert en fejl for *Bjólfi* af *Bjólfr*.

Mindre rigtige skrivemåder, som jeg her vil gøre opmærksom på, er f. eks. *-akr* (i navne som *Kjallakr*) f. *ákr* (også i *Kor-mákr*), *Áron* f. *Árón*. Jeg sigter her til de normaliserede «opslagsord». *Várbelgr* bør skrives *vár-* (jfr. skrivemåden *vor-*). Af andre småting skal bemærkes, at forf. skulde ombytte nom. *mey* (der findes sp. 106, 148, 149, f. eks. «Aurboda mey») med *mær*; *atriðsklauf* sp. 95 burde ikke være medtaget, da *atriðs-*uden tvivl er et ntr. *atrið* og intet har med Odinsnavnet *Atriðr* at gøre.

Korrekturlæsningen er meget omhyggelig (dog *-barði*: *pistill-* sp. 111 f. *pistil-*).

Jeg slutter med at udtale min varmeste tak til forfatteren for dette nyttige arbejde og ønsker ham alt muligt held med fortsættelsen.

Kbhvn., febr. 1906.

Finnur Jónsson.

Valdemar Bennike og Marius Kristensen, Kort over de danske folkemål med forklaringer. 4. og 5. hæfte (S. 57—88, Kort 27—44). Kbhvn. 1905, Schubothe (Komm.).

Det allerede gentagne Gange her i Tidsskriftet (VII 148 f., X 30 f., XIII 41 f.) omtalte vigtige og fortræffelige Værk er med de nu foreliggende to Hæfter nået så vidt, at Behandlingen af Vokalerne er afsluttet og Behandlingen af Konsonanterne påbegyndt, begge Dele dog kun for de akcentuerede Stavelers Vedkommende. Vokalerne har været behandlede i Ordenen *a å o u y ø i e æ*. For hver enkelt Vokals Vedkommende er Stoffet atter ordnet efter de fonetiske Processers Art. Under Vokalen *æ* hører vi således om Overgangene 1) til *e*, 2) til *iæ*, 3) til *æj*, 4) til *a* eller *å*. Her burde 3) og 2) have byttet Plads, for det første af etymologiske Grunde, fordi det delvis er det samme Sprogstof (se f. Eks. Ordet *Kæbe* S. 71 og S. 76), der behandles under 2) og under 4), men for det andet også af lydfysiologiske Grunde og som Følge af Forfatterernes eget Princip for Anordningen. Thi 3) er lydfysiologisk beslægtet med 1), og 2) er beslægtet med 4). *æj* forudsætter en oprindelig lukket Udtale, *iæ* en oprindelig åben Udtale, sml. f. Eks. fransk *beit*, *avoir* (> *boit*, *avoir*) af lat. *bibit*, *habere* (lukket *e*) i Modsætning til

hier, ciel af lat. *heri, caelum* (åbent *e*), for ikke at tale om Analogier fra mindre bekendte Sprog. — På Kort 31 ligner to forskellige Grænselinjer (for *Fødder* og *Börn*) hinanden altfor meget. Bemærkningen på Kort 33 «Prikkerne betegner Stød» kan i Øjeblikket misforstås, som om den sigtede til Lydskriften; hellere «Punkteringen betegner Stød» eller «de prikkede Områder har Stød». Også Farvelægningen på Kort 33 forekommer mig mangelfuld med Hensyn til Adskillelsen mellem Områderne for *jæ* og *aj* i Ordet *her*. En vigtigere Anke har jeg mod Kort 44 sammenlignet med Kort 42—43. Ifølge Kortene udtales i Størstedelen af Jylland og Fyn *kj* og *gj* samt *k*, *g* foran Fortungevokaler som *kj* og *gj* med eller uden Mouillering af *k* og *g*, men *skj* og *sk* foran Fortungevokaler skal i de samme Egne udtales som *sg* med eller uden Mouillering af *g*, men uden noget efterfølgende *j*. På Rigtigheden af denne Angivelse tror jeg ikke; og da man i den til Kortet hørende Tekst ikke finder noget som helst Eksempel på *skj* og *sk* foran Fortungevokaler fra de Egne, for hvilke den angivne Udtale vilde være påfaldende, drejer det sig vel kun om en unøjagtig Forklaring af Farvelægningen på Kort 44 og om en vis Ufuldstændighed i Teksten.

København d. 25. Marts 1906.

Holger Pedersen.

Oskar Weissenfels, Auswahl aus Plato. Ausgabe A, Text und Kommentar (Teubners Schüleraushgaben). Leipzig und Berlin 1906, Teubner. VIII + 52 + 160 og LII + 28 + 88 S.

I Fortalen til denne Skoleudgave udtaler Forfatteren sig med stor Iver til Fordel for Anvendelsen af Chrestomathier, særlig af Platons Skrifter, i Skolen. Det kan jo heller ikke nægtes, at man, naar Tiden — hvad den altid er — er knap, paa den Maade opnaaer den Fordel, at man med Forbigaaelse af mindre væsentlige Partier kan koncentrere sig om et Antal særlig betydningsfulde og karakteristiske Steder og derved belyse Platons Forfatterphysiognomi saavel som hans Philosophi fra flere Sider, end det er muligt, naar man læser en eller to af hans Dialoger i deres Helhed. Men naar Forfatteren mener ved denne Fremgangsmaade at kunne byde sine Disciple et «Gesamtbild» (S. IV), er han aabenbart paa Vildspor. Selv om Udvalget er nok saa fortræffeligt gjort, bliver det dog i ethvert Tilfælde kun spredte Træk, som blive fremhævede, og navnlig bliver det umuligt at bibringe Disciplene et Indtryk af, at hver enkelt Dialog er en baade kunstnerisk og filosofisk Helhed for sig, hvori

Platon forfølger et ganske bestemt Formaal eller drøfter et ganske bestemt Problem.

Hvad nu selve det foreliggende Udvalg angaaer, saa kan det ikke nægtes, at der deri findes mange Stykker, som det er en Fornøjelse at læse, men alligevel forekommer det mig, at det mere frembyder et broget, kaleidoskopisk Billede end et egentligt «Gesamtbild», og jævnlig kan der være Grund til at tvivle om, hvad der egentlig har været Udgiverens Motiv til at vælge de paagældende Stykker. I flere Tilfælde synes det ikke saa meget at være Platon som snarere Sokrates, hvorom hans Hovedinteresse drejer sig. Baade i de meddelte Stykker af «Apologien» og «Kriton» træder jo Sokrates's Person stærkt i Forgrunden og ligesaa i de fleste af dem, der gives af «Phædon», af hvilken Dialog der ikke blot meddeles Begyndelsen og Slutningen, men ogsaa — foruden et Par mindre Stykker — Fremstillingen af «Sokrates' philosophischer Entwicklungsgang» (p. 96 A—100 A), som efter Udgiverens Formening øjensynlig er at betragte som ganske autentisk; men desværre afbrydes denne strax efter Kritiken af Anaxagoras, og af den filosofiske Methode — Idee-læren —, som Sokrates — eller Platon — sluttelig fandt tilfredsstillende, gives der kun en svag Antydning; Udviklingen heraf har vel forekommet Udgiveren at overstige Disciplenes Fatteevne. Udvalget af «Symposion» synes ogsaa at være truffet udelukkende med det Formaal at karakterisere Sokrates; det omfatter nemlig kun Alkibiades's Tale, hvoraf Udgiveren endda af pædagogiske Grunde har fundet det nødvendigt at udelade det Parti, hvori Alkibiades med størst Aabenhjertighed udtaler sig om sit Forhold til Sokrates, saa at der midt i Talen (p. 219 D: τὸ δὲ μετὰ τοῦτο . . .) kommer til at staa nogle uforstaaelige Ord, der næppe blive mere forstaaelige ved den Bemærkning i Kommentaren, at det udeladte Stykke handler om Alkibiades's mislykkede Forsøg paa «sich dem Sokrates willig zu machen». Ogsaa det paafølgende Stykke af «Laches» (p. 187 D—189 B) synes udelukkende at være optaget af Hensyn til Sokrates.

Naturligvis gives der ogsaa Udvalg af de Dialoger, hvor Platon fortrinsvis fremsætter sine egne Tanker, idet dog Platons Alderdomsværker, der paa Grund af deres abstrakte Fremstillingsmaade ikke egne sig til Skolelæsning, ere udeladte¹. Af «Menon» og «Euthyphron» findes et Par mindre Stykker, af «Phædros» et Stykke af Indledningen og Hovedpartiet af Sokrates's store Tale

¹ Om Dialogerne «Sophisten», «Politikos» og «Parmenides» findes i Kommentaren S. XXVII den besynderlige Bemærkning, at de ere «von ausserordentlich abstraktem, fast möchte man sagen, unplatonischem Charakter», og om de to førstnævnte hedder det, at hvad der findes i dem, gjenfindes i andre Dialoger «in nicht bloss gefälligerer, sondern auch dem Inhalte nach besserer Ausführung». Denne Bemærkning er positivt urigtig.

(om Sjælens Udødelighed og dens Vandringer), af «Theætet» en Del af den mærkelige Digression om Philosophernes Uskikkethed til at færdes i Verden (p. 173 C—176 B). I og for sig meget læseværdigt, men mindre oplysende for Platons Tankegang er det meddelte Stykke af «Protagoras», nemlig Dialogens Begyndelse med Protagoras's lange Foredrag; ganske misvisende er rigtignok Stykkets Overskrift: «Das Wesen der Sophistik». Ligesaa misvisende er Overskriften over det første af de Stykker, som meddeles af «Gorgias», nemlig: «Sokrates' Erörterung über den Segen der Strafe»; thi Stykket (p. 481 B—488 B) handler ikke herom, men væsentlig om Kallikles's Indvendinger mod Sokrates's Standpunkt, hvorom Oplysninger maa søges i Kommentaren. Det forekommer virkelig ogsaa flere Gange saavel ved de Stykker, der gives af «Gorgias», som ved de mange, der gives af «Staten», at den meddelte Text kun giver mindre væsentlige Henvisninger til vigtige Udviklinger, som ikke meddeles. Saaledes gives af «Staten» et Stykke, som kaldes «Vorschlag, das Wesen der Gerechtigkeit aus den grösseren Verhältnissen des Staates herauszulesen», 3: II p. 367 E—369 B, som i Virkeligheden indeholder hele Dialogens Program, men Udførelsen deraf gives ikke, og ligesaa gives Sammenligningen mellem de forskjellige Statsformer og menneskelige Charaktertyper (VIII p. 543 A—545 C) kun som en knap, schematisk Oversigt, medens der ikke findes Noget af den interessante detaillerede Udførelse. Dog — der vil overfor en Samling af denne Art altid kunne gjøres Mangler gjældende: med Taknemmelighed maa man tage imod de gode Stykker, der bydes, som f. Ex. Begyndelsen af «Statens» 7de Bog med det berømte Billede af Menneskene, der ere fastbundne i Hulen.

Foran Kommentaren gives der en vidtløftig Indledning, som omhandler Sophisterne, Sokrates og Platon. Den er ganske lærerig, men for vore Skoleforhold i ethvert Tilfælde altfor omfangrig. Over Hovedpunkterne af Platons Lære, som den kommer frem i hans Manddomsskrifter, gives der en systematisk Oversigt; ønskeligt vilde det være, om der paa noget flere Steder havde kunnet gives en Henvisning til Texten. Mod et Par Punkter maa der protesteres: at Platon betragter Sanseverdenen som «etwas Nichtseiendes» (S. XXXV), er galt; i «Staten» V p. 478 E definerer Platon nemlig Sanseverdenen — det, der er Gjenstand for *δόξα* — som det, der ligger imellem Væren og Ikke-Væren og har Del i begge. Forfatterens Polemik imod dem, der mene, at Platon ved sine Statstheorier forfulgte et praktisk, politisk Formaal, kan heller ikke billiges, ligesom det er utroligt, at de forskjellige Statsformer, som Platon skildrer, kun skulde have interesseret ham som «nach aussen projizierte Vergrößerungen der hauptsächlichlichen menschlichen Charaktertypen» (S. XLII).

Kommentaren synes navnlig at være beregnet paa en temmelig kursorisk Læsning; i ethvert Tilfælde gaaes der kun i ringe

Grad dybere ind paa sproglige eller filosofiske Spørgsmaal. Ofte søger Forfatteren ved ret vidtløftige Omskrivninger eller Sidebemærkninger at udrede Meningen i et Sted, hvor mere Knapthed og Præcision vilde være at foretrække. Saare vidtløftigt forklares f. Ex. paa S. 7 Ordene *δεινὰ ἄν εἶναι εἰργασμένους* (Apol. p. 28 D) saaledes: «Eine solche Handlungsweise wäre nicht fürchtbar, hätte auch nichts Gewaltiges oder Imponierendes, sondern sie wäre sehr seltsam, sonderbar». Paa lignende Maade faa vi paa S. 15 (til Krit. p. 53 E) først at vide, hvad *εὐόλμησας* ikke betyder: «hier nicht von einem Wagnis, sondern im Sinne von a se impetrare». Her viser sig ogsaa Forfatterens mærkværdige Forkjærlighed for Latinen: atter og atter giver han latinske Forklaringer eller pynter sit eget Sprog med latinske Floskler som paa S. 25: «dieser Satz ist von einer non iniuncta negligentia, die offenbar studiose quaesita ist».

I denne Sammenhæng kan ogsaa bemærkes, at han paa over 20 Steder i Indledning og Kommentar citerer Cicero; ubegribeligt er det især, hvorfor han paa S. VII paaberaaber sig Ciceros Vidnesbyrd angaaende Sophisten Hippias, da Cicero dog utvivlsomt har sin Viden fra Platons «Hippias minor». Hvad nytter det fremdeles til paa S. 33 ved Ordene *ἕσον παιδείας χάριν* (Gorg. p. 485 A) at bemærke: «Die Römer nannten das politioris humanitatis participem fieri», naar det ikke angives, hvem der har brugt dette Udtryk?

Til Slutning et Par spredte Smaabemærkninger. S. 24 er «römische» en grim Trykfejl for «ionische»; S. 31 havde der været Grund til at anføre, at Pylampes's Søn (Gorg. p. 481 D) hed *Δῆμος*; S. 34 f. burde Euripidescitaterne i Gorg. p. 485 E ff. have været paapegede; S. 35 opstilles uden synderlig Foranledning den Paastand, at «das absolute Gut» hedder *τελικὸν ἀγαθόν* — mon det skal være en platonisk Terminus? —; S. 41 siges, at der i «Gorgias» begyndes med et Forsøg paa at definere «die Gerechtigkeit» — skulde være «Bereidsamkeit»; S. 64 og S. 76 f. sammenlignes Platons Theorier i «Staten» med nogle af Aristoteles's Statstheorier, medens det dog havde været rimeligere at jævnføre de Theorier, som Platon selv opstiller i «Politikos», og som staa Aristoteles's Theorier meget nær; S. 68 hedder det, at Guderne (i Slutningen af Iliadens 1ste Sang) brast i Latter over, at Hephaistos havde saa travlt med at bilægge Striden mellem Zeus og Hera, medens de dog i Virkeligheden lo, fordi han gav sig til at varte op; S. 69 bør den skolemesteragtige Bemærkning om Platons haarde Dom over Digtekunsten, «Platon trifft hier nicht das Richtige; aber auch die Irrthümer grosser Denker sind lehrreich» o. s. v., ikke faa Lov til at staa upaataalt hen.

Der er saaledes Indvendinger nok at gjøre mod dette Arbejde, men derfor er det ikke udelukket, at der er Steder, hvor det kan gjøre sin Nytte.

Hans Ræder.

Tyske skolebøger.

C. *Julii Caesaris commentarii de bello Gallico*, herausgegeben von *Ignaz Prammer*. 9. Aufl. Leipzig & Wien 1906, Freytag & Tempsky. XIV + 290 pp.

En vel udstyret skoleudgave af «Gallerkrigen». Forudskikket er en kort og klar indledning om Romernes kampe med Gallere før Cæsar og om Cæsars liv og skrifter. Ud for hvert kapitel i teksten står på tysk en kortfattet angivelse af dets indhold (er det mon egentlig praktisk?). S. 243 – 286 indeholder en rigt illustreret skildring af det romerske krigsvæsen i Cæsars gallske kampe, forfattet af *Kalinka*. Foruden et godt kort over Gallien findes der en halv snes slag- og belejringsplaner, alle klart og vel udførte.

Ciceros Rede über den Oberbefehl des Cn. Pompejus, hrsgbn. von *H. Nohl*. 3. Aufl. Leipzig & Wien 1905, Freytag & Tempsky. 54 pp.

Udgaven indeholder en historisk indledning og disposition af talen, derefter talens text og som tillæg en kort redegørelse for den romerske embedsbane på Ciceros tid og bemærkninger om de i talen forekommende egennavne og forklaringer af en del steder, hvor realia kan volde vanskeligheder. Til dette oplag er Clarks meddelelser om codex Harleianus benyttede. Iøvrigt er teksten konservativ; enkelte rettelser burde vist optages, f. ex. § 67 *imperatores* (codd. og N. *praetores*) Gertz, § 68 *videte, horumne* (codd. og N. *videte, ut horum*); i § 1 sletter N. *per aetatem*, i § 67 *iam* og *litterarum*; § 18 *parvi refert nos amissa vectigalia postea cet.*

H. Nohl, Schülerkommentar zu *Cicero's Rede für T. Annius Milo*. Leipzig & Wien 1905, Freytag & Tempsky. 52 pp.

En omhyggelig og fyldig skolekommentar, der giver den tyske skolediscipel i alt væsentligt den samme hjælp, som H. Gemzøe's fortolkning giver den danske.

R. Thiele, Auswahl aus *Cicero's rhetorischen Schriften*; Schülerkommentar. Leipzig & Wien 1904—05, Freytag & Tempsky. 232 + 214 pp.

Et vist i det hele ganske heldigt forsøg på at lægge et udvalg af Cicero's rhetoriske skrifter til rette for de tyske skoler. Herhjemme er selv med den nuværende (o: uddøende) skoleordning Cicero's rhetoriske skrifter såre sjældent blevet læste; og i den nye skoles klassiske gymnasium vil de sikkert slet ikke kunne læses — desværre; thi de indeholder særdeles meget, der kunde

blive meget frugtbringende ved skolelæsningen. — Teksten her byder næppe noget nyt af betydning; commentaren er praktisk og fyldig. Udvalget består af stykker af de oratore, Brutus og orator samt hele det lille skrift de optimo genere oratorum. Det forekommer anm. uheldigt, at den ældre romerske veltalenheds historie indtil Antonius og Crassus (Brutus §§ 53—136) ikke er optaget; så kunde bedre den græske veltalenheds historie helt være bortfaldet (Brutus §§ 26—52).

Biese, Römische Elegiker; Auswahl für den Schulgebrauch. 2. Aufl. Leipzig & Wien 1905, Freytag & Tempsky. 108 pp. (1—18 indledn., 19—80 text, 81—108 Erläuterungen).

I indledningen göres kort rede for Catullus, Tibullus, Propertius og Ovidius, og de i udvalget optagne digte omtales og karakteriseres lidt nærmere. Udvalget af Catullus (39 digte) er rigeligt og godt truffet; kun savner man c. 62 (epithalamium: Vesper adest); c. 64 er med rette udeladt; langt flere af smådigtene er optagne end i Madvigs udvalg. Ved c. 51 er Sappho's text trykt ved siden af. Commentaren er meget kortfattet; man ser således ikke af den, men kun af indledningen, at B. opfatter c. 49 som «in Ironie getaucht», altså som spydighed mod Cicero (efter anm.s skön ganske forkert). c. 44, 21 læser B. *legi* med Lachmann, en næppe nødvendig rettelse. — Udvalget af Tibullus indeholder foruden I 1 og I 3 nogle af Sulpicia-digtene; I 3, 12 læser B. (efter Muret) *trinis* for *trivis*. — Blandt Propertius's digte ser man med glæde V 11, Corneliaelegien, regina elegiarum, som man meget savner i Madvig's udvalg. — Af Ovidius findes ingen af de egentlig erotiske digte optagne, hvilket ikke kan billiges (Madvig har f. ex. am. I 6, I 7, II 16, III 3), derimod er der større udvalg af Tristia og Epp. ex Ponto end hos Madvig, bl. a. Trist. IV 10, som ikke godt kan undværes.

T. Livii ab urbe condita liber XXII; für den Schulgebrauch erklärt von *E. Wölfflin*. 4. Aufl. Leipzig & Berlin 1905, Teubner. 114 pp. (med et kort over Trasimenersøen).

Dette 4. oplag af Wölfflin's omhyggeligt kommenterede udgave er fuldstændigt besörget af Luterbacher. De «lærde» noter er nu blevet stærkt indskrænkede, til gengæld er de rent hjælpende væsentlig forøgede. Et tillæg giver oplysninger af kritisk og exegetisk indhold. Teksten fjerner sig kun lidet fra Madvigs, commentaren er fyldig og god; de grammatiske bemærkninger er undertiden lidt kortfattede (f. ex. 3, 4: *non modo — sed ne — quidem*: Im Deutschen kommt noch ein nicht dazu).

Briefe des jüngeren Plinius herausgegeben und erklärt von R. C. Kükula. (Textheft 96 ss., Einleitung und Kommentar XXXVIII + 118 ss.) Leipzig & Berlin 1904, Teubner.

Dette udvalg af Plinius er 9. bind af den også i dette tidsskrift oftere omtalte samling Meisterwerke der Griechen und Römer. Teksten er i alt væsentligt C. F. W. Müller's (Leipzig 1903); nogle afvigelser anføres i et tillæg; flertallet af afvigelserne er nødhjælp for at få en læselig tekst på uklare steder. Indledningen, der behandler epistolographien i almindelighed og Plinius i særdeleshed, er klart og smukt skrevet og instructiv; udgiveren viser en tiltalende begejstring for sit emne. Udvalget giver en god forestilling om Plinius's forfatterpersonlighed og belyser mange sider af culturlivet i kejsertiden. Commentaren er fyldig, navnlig den reale side; i et register er samlet en oversigt over de vigtigste sproglige og reale spørgsmål, der er behandlede i commentaren. Den reale del af commentaren hviler naturligvis væsentligt på Friedländers arbejder.

T. Livii ab urbe condita ll. I, II, XXI, XXII, unter Mitwirkung von Scheindler herausgegeben von Zingerle.

A. Schmidt, Schülerkommentar zu Livius' Buch I, II, XXI, XXII. Leipzig 1903, Freytag.

En bekvem textudgave, udstyret med nogle kort; commentaren er næsten udelukkende sproglig og giver mest kun oversættelseshjælp.

Homer's Odyssee in verkürzter Ausgabe für den Schulgebrauch von A. Th. Christ. Leipzig 1904, Freytag.

Homer's Ilias in verkürzter Ausgabe für den Schulgebrauch von A. Th. Christ. Leipzig 1905, Freytag.

Herhjemme synes det ikke, som forkortede udgaver af de homeriske digte har udsigt til at slå an; vist i alle skoler læser man hele sange. Måske vil den nye skoleordning foranledige enkelte lærere til at overveje, om det er rigtigst at læse i sammenhæng eller forkortede sange. Vælger man det sidste, må Christ's udvalg anbefales på det bedste: Indledningen er besindig og belærende; for forklaring af reale spørgsmål er der sørget ved forskellige excuser, der er billedprydede. Som eksempel på forkortningens omfang kan anføres, at Iliadens I sang omfatter her 518 vv. (mod 610), VI 490 (mod 529), IX 518 (mod 711).

Frederiksborg 1906.

Julius Nielsen.

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

FEMTENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1906—1907

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Andersen, Dines, professor, dr. phil. Kbhvn.

Bøgholm, N., adjunkt, dr. phil. Frederiksborg.

Deonna, Waldemar. Athen.

Heiberg, J. L., professor, dr. phil. & litt. Kbhvn.

Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.

Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.

Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.

Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.

Jørgensen, C., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.

Kragh, Axel, cand. mag. Kbhvn.

Kristensen, Marius, dr. phil. Askov.

Larsen, J. K., cand. mag. Kbhvn.

Olesen, Elof, cand. mag. Kbhvn.

Pedersen, Anders, mag. art. Kbhvn.

Poulsen, Frederik, dr. phil. Athen.

Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.

Staafl, Erik, docent, dr. phil. Uppsala.

Thomsen, Ada, mag. art. Kbhvn.

Trojel, E., overlærer, dr. phil. Kbhvn.

Wulff, K., cand. mag. München.

Zetterstéen, K. V., professor, dr. phil. Uppsala.

Indhold.

	Side
Nyt om det gamle Kreta. Af <i>Frederik Poulsen</i>	1
Om stafvelseräkningen i vissa fornsvenska versarter. Af <i>Erik Staaff</i>	32
Papyrusfundene i El-Hibeh. Af <i>Hans Ræder</i>	65
Le «Periboëtos» de Praxitèle. Par <i>Frederik Poulsen</i>	73
Prometheus' Bedrag. Af <i>Ada Thomsen</i>	105
Oenochoé de style géométrique. Par <i>Waldemar Deonna</i>	127
Etymologiserende Notitser. III. Ved <i>E. Jessen</i>	131
Fra de danske runestene. Af <i>Marius Kristensen</i>	148

Anmeldelser.

Verhandlungen d. 48. Vers. deutscher Philologen und Schulmänner. Af <i>Hans Ræder</i>	60
<i>Marius Kristensen</i> , Nydansk Af <i>Andreas Pedersen</i>	61
<i>T. Frank</i> , The use of the optative in the Edda. Af <i>Finnur Jónsson</i>	63
<i>Franz Skutsch</i> , Aus Vergils Frühzeit. I—II. Af <i>J. K. Larsen</i>	76
<i>Otto Jespersen</i> , Growth and Structure of the English Language. Af <i>N. Bøgholm</i>	88
<i>O. Henke</i> , Vademekum für die Homerlektüre. Af <i>E. Trojel</i>	90
<i>Libanius</i> , rec. <i>R. Foerster</i> . III. Af <i>Hans Ræder</i>	91
<i>A. B. Hersman</i> , Studies in Greek allegorical interpretations. Af <i>Hans Ræder</i>	92
<i>M. Hartmann</i> , Der islamische Orient. IV—X. Af <i>K. V. Zettersteen</i>	93
<i>Lykurgos</i> , hrsg. von <i>E. Sofer</i> . Af <i>Axel Kragh</i>	94
<i>Otto Schroeder</i> , De tichoscopia Euripidis Phoenissis inserta. Af <i>Axel Kragh</i>	96
<i>M. Tulli Ciceronis orationes pro Sex. Roscio</i> . . . . ., rec. <i>A. C. Clark</i> . Af <i>C. Jørgensen</i>	97
<i>Martin P. Nilsson</i> , Griechische Feste. Af <i>Ada Thomsen</i>	156
<i>J. M. Edmonds</i> , An Introduction to Comparative Philology. Af <i>K. Wulff</i>	162
<i>Fr. Boden</i> , Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit. Af <i>Finnur Jónsson</i>	167

	Side
<i>Paul Herrmann</i> , Deutsche Mythologie. Af <i>Finnur Jónsson</i>	169
<i>Otto Jespersen</i> , Modersmålets fonetik. Af <i>Marius Kristensen</i>	170
<i>S. Chabert</i> , Histoire sommaire des études d'épigraphie grecque. Af <i>Elof Olesen</i>	171
Inscriptiones Graecae, it. ed. <i>F. Solmsen</i> . Af <i>Elof Olesen</i>	172
<i>Oskar Weissenfels</i> , Auswahl aus Aristoteles und den nachfolgenden Philosophen. Af <i>Hans Ræder</i>	173
<i>Otto Seeck</i> , Die Briefe des Libanius. Af <i>Hans Ræder</i>	174
<i>Harvard Studies</i> . Vol. XVII. Af <i>Hans Ræder</i>	176
Euripides' Elektra u. Orestes, erkl. von <i>N. Wecklein</i> . Af <i>Axel Kragh</i>	177
Homers Ilias, erkl. von <i>K. F. Ameis</i> , bearb. v. <i>C. Hentze</i> . I 4; II 1; II 4. Af <i>E. Trojel</i>	181
<i>K. Florenz</i> , Die Geschichte der japanischen Litteratur. II. Af <i>Dines Andersen</i>	182

Mindre meddelelser.

Erklæring. Af <i>Otto Jespersen</i>	184
In Herodotum. Scr. <i>Carolus Hude</i>	185

Alfabetisk fortegnelse
over
behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte eksempelvis.)

	Side			Side
<i>Herodotos</i> II 22	185	<i>Plinius</i> H. N. XXXIV 69.....		73
<i>Hesiodos</i> Theog. 535 ff.	105	<i>Varro</i> L. L. VI 54.....		111

Nyt om det gamle Kreta.

Af Frederik Poulsen.

To noget længere Studieophold paa Kreta selv har væget mig til at gøre nedenstaaende Optegnelser, som jeg kun har tænkt mig som et Supplement til den Oversigt i populær Form, jeg i «Tilskueren»s Oktoberhæfte 1905 forsøgte at give af det gamle Kretas Kultur i andet Aartusinde f. Kr. Da det begge Gange er andre, specielle Studiefemaal, der har ført mig did, har jeg ikke haft Tid til den Fordybelse, en udtømmende Behandling vilde kræve. En Vurdering af det helt nye Materiale og af den anvendte Metode har jeg dog forsøgt, og jeg tilføjer Litteraturhenvisninger for det allerede offentliggjorte Materiale, for at enhver, der finder Meddelelserne for lakoniske, selv kan forfølge Spørgsmaalene videre og skaffe sig et bedre Overblik.

Den kretiske Kultur- og Kunsthistorie maa nu begynde med de 6,⁴³ Meter høje, neolitiske Lag under Knossospaladset, og her bliver der straks Anledning til at undersøge Evans' Datering af disse lidt nærmere¹. Han gaar ud fra, at naar Kulturlagene fra de tidligste Paladsrester til den nuværende Jordoverflade har en Højde af 5,³³ Meter, og der hertil er medgaaet 5800 Aar, saa maa de neolitiske Lag have brugt mindst lige saa lang Tid om at danne sig, og vi naar da op til en Alder af 12000 eller — hvor Stenalderaflejringerne er 8 Meter dybe — 14000 Aar for de ældste Lag. Hertil er nu først at bemærke, at allerede Evans' Datering af de ældste Lag ovenover de neolitiske, af den saakaldte «Early Minoan Period» utvivlsomt er for høj. Han gaar navnlig ud fra de haandpolerede mørke Lervaser paa høj Fod af «Early Minoan

¹ Annual of British School X 25.

Period» og stiller dem for Profilens Skyld, skønt denne ikke er helt identisk, sammen med de Lervaser, Petrie fandt i Lagene fra første Dynasti i Abydos, og finder tillige, at Stenvaserne har Form som dem, der anvendtes i Ægypten under de fire ældste Dynastier. Men begge disse Kriterier er altfor usikre. Stenkar af sidstnævnte Type er ogsaa senere i Brug i Ægypten¹, og sortpolerede Lerkar med Fod er en saa lidet original Opfindelse, at den vel nok kan gøres uafhængig af fremmed Paavirkning i to forskellige Lande til forskellige Tider. Meget mærkeligere er f. Eks. Ligheden mellem de forhistoriske, ægyptiske Idoler og de græske Kyklaidoler, og dog tvivler ingen om, at de er adskilte ved Aartusinders Mellemrum². Og nu de neolitiske Lags Højde! Her er at overveje, at de er fundne uden nogensomhelst Forbindelse med Stenmure og altsaa tilhører en Tid, hvor Menneskene boede i Hytter af forgængeligere Materiale. Men da er Lagdannelserne ganske anderledes hurtige, end naar de faste Paladsbygninger gror op og bevarer Niveauet ens i Aarhundreder, og ingen kan i Virkeligheden ane, hvor kort eller hvor lang deres Vækstperiode er. Hvilken Højde har ikke vore Køkkenmøddinger naaet i ofte forholdsvis kort Tid, og de neolitiske Knossoslag kunde godt ligne Affaldsdynger. En langt paalideligere Datering har Halbherr givet af sine Fund i Kuppelgraven i Hagia Triada³, idet han gaar ud fra Seglstenene, der dels er ægyptisk paavirkede, dels ligefrem importerede fra Ægypten. Allerede Evans havde i Hagios Onuphrios fundet lignende Seglsten og gjort opmærksom paa deres Ælde og deres Forbindelse med Ægypten⁴, men Halbherr har kunnet give fastere Holdepunkter og eftervise Slægtskab med en Gruppe, der kun er i Brug mellem 6te og 11te Dynasti. Saaledes kan denne Grav, der er Early Minoan, dateres senest til anden Halvdel af tredje Aartusinde f. Kr., og hinsides dette Tidsrum, til første Halvdel af samme Aartusinde og muligt allerede noget tidligere maa de neolitiske Knossoslag dateres.

¹ Personlig Optegnelse fra Kairomusæet.

² Sml. Capart, Primitive Art of Egypt passim.

³ Rendiconti dell'Istituto Lombardo XXI (1905) 248 ff.

⁴ Journal of hellenic studies XIV 325 ff.

Mackenzie har ret udførligt beskrevet de neolitiske Vaser, der er haandlavede, glatpolerede og af sort eller graaligt Ler, ofte helt uden Dekoration, men stundom smykkede med simple, indridsede geometriske Mønstre¹. Jeg skal kun fremhæve de to interessanteste Grupper: 1) Vaser med rillet Overflade. Rillerne er for Brændingen ridsede ind med en stump Genstand og gennemskærer lodret og nogenlunde regelmæssigt Karrets Overflade med Bølger og Bølgedale; 2) Vaser med grov, tæt Punktering i Mellemmrummene mellem de geometriske Mønstre, udført med en Pren. Baade Forkærligheden for en ru Overflade og for stærk Punktering er, som vi skal se, karakteristisk for den følgende Tids Keramik, men saa langt kan altsaa Traditionen forfølges tilbage.

Sammen med Vaserne er fundne raa Leridoler, afskaarne forneden og staafaste, men ellers uhyre raa og formløse, rene Baityloi. hvis Køn dog undertiden er angivet ved Bryster og rima. En enkelt Dame bærer et Skærf, fremstillet ved en indridset Streg ledsaget af to Punktrækker, tværs over Brystet og om Lænden et Skørt, angivet paa lignende Maade. Sammen med dem er funden en lille, nøgen Elfenbensidol, der allerede er mere udpræget, med Arme og Ben udførte. Materialet, men ikke Formen viser hen til Ægypten, hvis Indflydelse ellers ikke spores i denne Periode.

Langt større Interesse knytter sig til Early Minoan, den ældste Bronzealder, og da navnlig til Fundene i den allerede omtalte Tholos ved Hagia Triada og i en Nekropol ved Kumasa, der ligger ti Kilometer østlig for Gortyn. Sidstnævnte Sted har Kretenseren Xanthudides gravet, og Resultaterne vil blive offentliggjorte i *Εφημερίς αρχαιολογική*. Kuppelgraven ved Hagia Triada er lille, kun 9 Meter i Diameter, altsaa et Mellemed mellem de smaa Kuppelgrave paa Syra og de store mykeniske, men langs dens Dromos ligger tolv Kamre, seks paa hver Side, der aabenbart er byggede til, efter at Hovedgraven var overfyldt. I denne fandtes nemlig talrige Lig, planløst opstablede og med Gravgodset slængt hen rundt om. Efter Knoklernes Mængde anslaaer Halbherr Ligenes Antal til ca. 200, mens der i Kamrene fandtes tilsammen ca. 50 Lig.

¹ Journ. of hell. stud. XXIII 158 ff. og Tavle IV.

Det laa nær ved Synet af denne Massegrav at tænke paa et Blodbad, paa et mægtigt Slag, efter hvilket man havde jordet de Faldne saaledes i Uorden, men dette er udelukket derved, at der ogsaa foreligger Knokkelrester af Kvinder og Børn. Tillige viser de i Kamrene fundne Vaser sig at være yngre end dem i Graven selv og vidner altsaa om en længere Tradition, og endeligt er det paafaldende og saare betegnende, at de underste og altsaa ældste Lig i Tholos synes at være nedlagte omhyggeligt i Terrakottasarkofager, af hvilke der fandtes Fragmenter, medens Omsorgen for de Døde er aftaget stadigt mere, efterhaanden som Graven fyldtes.

I Kumasa og Hagia Triadas Tholos træffer vi allerede talrige Spor af Ægyptens Indflydelse¹. Vi har allerede omtalt Seglene, der i Reglen er prismatiske og ofte dekorerede paa tre Sider med Bue- og Spiralmønstre — de simple, forbundne Spiraler, der kendes bedst fra de mykeniske Skaktgraves Ligsten og Metalsmykker og er fælles-europæiske — eller med Dyr- og Menneskefigurer, de sidste i primitiv-geometrisk Nøgenhed. Materialet er Elfenben, Ben og Steatit. I Kumasa er fundet Halsbaand, dannede af mandelformede Skiferperler, der kan betragtes som Urformen for de kretisk-mykeniske Gemmer, men endnu er uden Indgravning af nogen Art. Mest ægyptiske i Formgivning er Stenvaserne. Der er flade Daaser af grønlig Sten, formodentlig til Tatoveresminke, med Riller paa Siden og tilsvarende Huller i Laaget til Snore. Nogle minder om ægyptiske Offerborde og har to til fire skaalformede Fordybninger og paa Siderne Gennemboringer til Snorene. Mærkeligt er et terrasseformet, rektangulært Laag af samme Materiale med en inkrusteret hvid Kalkstensrosette paa øverste Flade. Man forstaar ikke rigtig Meningen med disse Afsatser og Riller, med mindre de skulde tjene til Tilberedelsen af Sminker eller Opbevaring af Pensler og Stifter. Mens der i Stenvaserne fra Kumasa som Følge af den fremmede Paavirkning hersker en stor Ensartethed i Formen, aabenbarer sig i Lerkarrenes Formgivning en vild, primitiv Fantasi. Der er Vaser i de forskelligste Dyreformer og to Menneskevaser, af hvilke den ene er stiliseret som en

¹ Se Rendiconti anf. St. Tavle VII—IX.

Kvinde med Halsbaand og Bryster og et Barn i Favnen, Barnet tjener tillige som Tud. Saa meget denne Konception end minder om trojansk Keramik fra II Stad, er der vistnok ingen Sammenhæng: Formen er helt forskellig. Der er ogsaa Vaser med paaklæbede Dyr- og Menneskefigurer ganske som de monokrome Kykladevaser¹, og af disse vil særligt et Kar vække Opsigt, af Form som en Tyr og med tre smaa, paaklæbede Mandsfigurer: to hænger paa hvert sit Horn, den tredje hænger midt over Panden. Det er en ganske vist primitiv, men dog foreløbigt den ældste Fremstilling af den yndede kretiske Tauromachi eller Taurokathapsi. Baa de her og i Kykladekeramikken er ogsaa det saakaldte Flaskegræskar (Flaschenkürbiss) yndet: bugede Kar med lang, snabelagtig Tud. I den lille Flække Basiliké Hierapetru ved Gurniá, hvor Amerikaneren Seager lige har gravet, er fundet en stor Mængde af disse Kar af særlig typisk, pelikanagtig Form. Iøvrigt er Formerne i Kretas ældste Broncealder omtrent saa talrige som Karrene. Denne Mangfoldighed er ikke af det gode, men vidner om, at den enkelte Pottemager arbejdede ganske efter eget Forgodtbefindende. Naar Keramikken gør Fremskridt, naar Samarbejde og Tradition mærkes, vil der altid indtræde en stærk Formindskelse af den primitive Formrigdom, en Erfaring der særligt kan gøres i Phylakopi paa Melos². Men efter Overgangsperioden med de faa Former indtræder en tredje Periode med en naturligere Formrigdom, der har Sammenhæng med Vasens Brug og er begrænset ved Tradition og Erfaring.

Paa et Punkt kan man dog ogsaa for den barbariske Kumasa-Keramiks Vedkommende tale om Tradition, nemlig med Hensyn til Dekorationen. Vi finder her de første Vaser med Barbotindekoration. Den tekniske Fremgangsmaade er den, at fugtig Ler presses gennem et Rør og dryppes ligesom Sukker paa en Kage i Smaaklumper paa Lerkarret under Brændingen. Resultatet bliver, at Karrets Overflade kommer til at minde om en vortet Haand — eller mere poetisk om et Maanelandskab. Undertiden har Pottemageren forsøgt

¹ Sml. Athen. Mitt. XI Beil. II (S. 209).

² Excavations at Phylakopi 80 ff.

at danne Mønstre, især Spiraler af Klumperne, men Teknikken er for rysthaandet til at give et godt Resultat. Naar vi nu tillige ser, at en hel Række andre Vaser fra Kumasa har en rillet Overflade, gennemgaaende med noget bredere Riller end i den neolitiske Keramik, forstaar man, at det er den samme Forkærlighed for en ru Overflade, som vi mødte i den ældste Keramik, der ogsaa har medført Barbotinteknikken. Selv den neolitiske Keramiks grove Punktering med Pren genfindes i Kumasakarrene. Nu begynder man tillige at bemale Vaserne med matte Farver: Hvidt, Sort og Rødt. Hyppige er hvide Striber paa sort Grund, altsaa en Farvegivning som i den senere Kamaresteknik. Noget mere udviklede er Vaserne fra Tholosgraven i Hagia Triada¹. Af formel Interesse er en stor, monokrom Lerlampe af Form som en buget, tohanket Skaal, til hvilken er føjet en Tud af Form som de senere smaa græske Lerlamper. I denne maa man kunne have anbragt en mægtig Væge med Forbindelse ned til den store Beholder og saaledes frembragt en ret betydelig Lysstyrke². De smukke Kar, der er bemalede med røde og hvide Halsbaandmønstre paa sort Grund, ser allerede ud som Kamareskar, kun er Farverne matte. En Del Snabelkander med Barbotindekoration er udelukkende fundne i Kamrene langs Dromos og er altsaa en Del yngre. De er forsynede med tre vertikale Hanke nær Munden, deraf to paa Siderne og en større bag i «Nakken», en Formgivning der er almindelig senere i Kamareskanderne³. Saa er der nogle Vaser, der er dekorerede med store Punkter eller snarere Klatter i hvid Farve, aabenbart en malerisk Efterligning af Barbotin eller af den grove og tætte Punktering. Saadanne Bælter med store, hvide Punkter hører ogsaa til Kamarestilens faste Bestand. Mellem disse og den følgende Tids Vaser har vi altsaa kunnet paavise ikke alene en dekorativ, men — hvad der er mere værd at bemærke — ogsaa tildels en formel Sammenhæng. Det første Skridt til Overvindelse af den barbarisk-vilkaarlige Formrigdom er altsaa gjort, en naturlig Ud-

¹ Se Rendiconti anf. St. Tavle X—XI.

² Anf. St. Tavle IX fig. 21.

³ Se f. Eks. Journ. XXI Tavle VI a.

vælgelse begynder at gøre sig gældende, og det er den alene, der formaar at gøre Karformer lige saa vel som Dyreformer levedygtige.

Plastikken repræsenteres i disse ældre Broncealderfund for en stor Del af de flade, nøgne Idoler, der er typiske ogsaa for Kykladerne. En saadan fra Kumasa har stærkt udviklet Underliv ligesom den, der under Arkæologkongressen gav Anledning til dybsindige Overvejelser angaaende den religiøse Betydning af den svangre «Inselfrau»¹. Jeg tror ikke rigtigt paa det Svangerskab, som man ogsaa vil genfinde i en cyprisk, beklædt Figur². Det er et simpelthen kunstnerisk Fænomen. Naar en primitiv Kunstner gør en Opdagelse, fortæller han gerne lidt højt derom. Man kan sammenligne med de uhyre Kvindebryster paa sf. og rf. Vaser. Af større Interesse er det derimod, at tre af Idolerne er flikkede. Det viser, at de ikke er forfærdigede alene til Gravudstyr, men, hvad forøvrigt Fund i Hustomter forlængst har vist, har været i Brug i det virkelige Liv som Gudebilleder, Amuletter eller Udsmykning, og man har medgivet den Døde Eksemplarer, der allerede havde gjort lang, tro Tjeneste.

Ved Siden af Kykladeidolerne dukker i Hagia Triadas Tholos to helt nye Figurtyper op, begge fremstillende Kvinder i lang Klædning, der falder helt ned til Fødderne. Den ene Type er forneden tilspidset og slutter sig aabenbart direkte til de ægyptiske Ushebtis. Denne Form dør snart ud. Men den anden, der ved første Blik erindrere om de raa, bætyliske Idoler fra Stenalderen, danner Grundformen for de senere kretisk-mykeniske Cylinderidoler. Vore Figurer er dog snarere trekantede, men har en god Standflade forneden, hvad der gør Formen praktisk og levedygtig.

De fundne Broncedolke er uden Interesse, af den ældste Broncealderes sædvanlige Type, der endnu minder om Stenknivene.

Evans har som bekendt for hele den kretiske Civilisation fra den neolitiske Periode til den græske Kulturs Begyndelse

¹ Congrès Intern. d'Athènes 1905, 222 f.

² Perrot et Chipiez III 201 fig. 143.

i den geometriske Tid, opstillet en kronologisk Tredeling i Early, Middle og Late Minoan, hvert Afsnit med flere Underafdelinger¹. Benævnelsen: Minoan har to Mangler: en kronologisk, fordi det er mer end uheldigt at betegne et Tidsrum paa over 1500 Aar med en enkelt Herskers Navn, selv om dette skal gælde for et helt Dynasti. Thi baade Knossos- og Phaistospaladsets Ødelæggelse efter Kamaresperioden vidner om et Brud paa den historiske Tradition, selv om den etniske og kulturelle Tradition, hvad f. Eks. Dörpfeld benægter, er ubrudt. Desuden er den nye Benævnelse akkurat lige saa lokalt begrænset som det tidligere Fællesnavn: mykenisk. Vi ved ikke engang sikkert, om Udviklingen var den samme overalt paa Kreta selv. Det, der tiltrængtes, var en passende Fællesbenævnelse for hele Kulturen med alle dens Centrere og Faser. Hvorfor forkaste det uskyldige, rent geografiske Fællesnavn: ægæisk? Jeg ser ikke rettere, end at den Evanske Nomenklatur, som de andre Udgravere kun alt for villigt har antaget, er uheldig, slet gennemtænkt og retarderende for en generel Opfattelse.

Kumasa- og Tholosfundene i Hagia Triada tilhører altsaa den saakaldte Early Minoan, mens Middle Minoan betegner Kamaresstilens Blomstring. Dog sker Overgangen til Anvendelse af Fernisfarver først i Middle Minoan II og ganske jævnt, saa man ofte er i Tvivl, hvor Polering har gjort Vasens Overflade lysende. Det er derfor ganske naturligt, at det først er den sorte Farve, der er Fernis, baade naar den anvendes som Bundfarve og i Ornamenterne. Thi samtidigt med de egenlige Kamaresvaser med hvide og røde Tegninger paa sort Grund optræder Vaser med sorte Tegninger paa mat, gul Grund. Alle de gamle Dekorationsmaader: Barbotin, Riller og grov Punktering, spiller vedblivende en stor Rolle, ja formodentlig stammer meget af den Løshed og Flothed i Kamaresstilen, der baade beundres og misbilliges, fra den Vilkaarlighed, hvortil den rysthaandede Barbotinteknik let fører².

¹ Essai de la classification des époques de la civilisation Minoenne. London 1906.

² Journ. XXI T. VI, XXIII T. V—VII og S. 175 ff. — Monum. dei Lincei VI T. IX—XI o. s. v.

Den ældre Kamaresstil røber derimod ikke nogen udpræget Natursans. Botanikken repræsenteres næsten kun af de smukke hvide Liljer med de lange, røde Støvdragere, der endnu er saa almindelige paa Kreta, og disse anvendes rent dekorativt stiliserede. Firblade er fuldkomment geometriske, og hvad der stundom ser ud som Grene med Bladeværk, viser sig ret beset at være en Slags «Grätenornament» med eller uden Klatpunktering i Mellemmrummene¹. Af Havets Fauna er foreløbigt kun Fisk repræsenterede, som det jo ogsaa er det eneste Havdyr i Dipylostilen². Men denne Blanding af Frihed og Lethaadethed og geometrisk Stilisering skaber ofte Dekorationer af uforlignelig Skønhedsvirkning, og teknisk set kan kun de fineste protokorintiske Kar stilles ved Siden af Kamaresvaserne. Værd at mærke er Økseornamentet, der endnu er uden Skaft og synes at være dannet af to Liljer, forbundne som ellers i geometrisk Stil to Trekanter. Deraf dannes nu et helt Lilje-Øksejul, et yndet Dekorationsmotiv paa store Kar³. Dog kan allerede i denne Periode Øksens Betydning som helligt Symbol eftervises. Flere Kar efterligner Metalforbillede og har Bukler, bemalede som Metalnagler, i Bunden eller paa Siderne⁴. De smukkeste Kamaresvaser er dog vel dem, Halbherr ved en Gravning i Phaistos under den store Trappe, der fører op til Megaron, har bragt for Dagen, navnlig to smaa Kar med plastisk Udsmykning kombineret med den farvede Dekoration. Paa det ene ses en Frise med Spiraler, paa det andet en saadan med Imitation af Muslingeskaller, over al Beskrivelse sart og yndig. Sammen med disse er fundet et morsomt Kar af Form som et Mandshoved. Den ringe Aabning baade foroven og forneden viser, at det har været anvendt som Tragt. Manden har langt rødmalet Hage-skæg, desuden Bakkenbarter og Overskæg, begge kun fremstillede ved røde Punkter. Det noget traurigt hængende Overskæg er en Mærkværdighed, thi baade i ægæisk og i ældre arkaisk Kunst plejer Mændene at have Overlæben bar-

¹ Journ. XXI T. VII og XXIII 178 fig. 5. Annual VIII 26 f.

² Mon. dei Lincei VI T. IX 8 fra Kamares. Nyligt en Mængde med Fisk fra Phaistos.

³ Annual X 9 fig. 2.

⁴ Annual X 15 ff., VIII 120, IX T. II.

beret¹. Af formel Interesse er nogle Snabelkander fra denne Periode med ganske lille Munding, to Sidehanke, men ingen Hank bagude². De føles som Forløbere for næste Periodes «Bøjlekander». De ældste Bøjlekander, vi kender, er fundne i Gurniá og har tre Hanke i Stedet for to ved Bøjlen, minder altsaa om de almindelige Kamareskander. Vi ser altsaa her to forskellige Overgangsformer.

Det er i Middle Minoan III, at Natursansen vaagner. Denne Periode er samtidig med Skaktgravene i Mykenai, og de Broncekar, der findes sammen med Vaserne paa Kreta, ligner ganske de mykeniske fra disse Grave³. Det samme gælder de smukke Fayencekar⁴. Samme Periode tilhører Tempelfundet i Knossos, som jeg ikke skal komme videre ind paa⁵, men kun anføre et Par nye lagttagelser. De talrige, forskelligt bemalede Muslingskaller — sml. Reliefvasen fra Phaistos ovenfor — har sammen med Blomster og Flyvefisk dannet et helt Havlandskab og været befæstet paa en Baggrund af Træ eller Tøj. Det samme gælder det navnkundige Marmorkors, der paa Bagsiden er ganske ru og aabenbart ikke har været fritstaaende Kultsymbol, men — hvad der unægteligt gør det mindre interessant — dekorativt Led i en Helhed. Man kan danne sig en Forestilling om dets Anbringelse gennem den ene af de sære Støbeforme fra Siteia, hvor baade Solhjul og Skjold er forsynede med Kors⁶. Man bemærke ogsaa, hvorledes Dekorationen i Gudindernes Dragt stemmer med Kamaresstilen: den «løbende Hund», Kvadraterne, men især den hvide, barbotinagtige Punktering hos den store, fragmenterede Gudinde. I Votivroberne bøjer Blomsterne sig, dog ikke af egen Tyngde, men for at følge Buerne og fylde Rummet ud, hvad der er typisk Kamares. Votivroberne og -bælterne er ogsaa ru paa Bagsiden og bestemte til at fæstes paa en Baggrund (sml. Tavlerne med Votivgenstande i de græske Kirker).

¹ Sml. Daremberg—Saglio: Dictionnaire under: barba.

² Annual IX 50 fig. 26.

³ Annual IX 122 ff.

⁴ Annual VIII 25.

⁵ Sml. Annual IX 60 ff.

⁶ Έρημ. ἀρχ. 1900 T. 3.

Pernier har for et Par Aar siden i Phaistos fundet et Kapel fra denne Periode med Kamaresvaser og et stort Offerbord af Terrakotta¹, der i Modsætning til de ægyptiske kun har én skaalformet Fordybning og langs Randen er dekoreret med indridsede Dobbeltspiraler og Økser, der afveksler uden nogensomhelst Plan. Til Libationerne har formodentlig de smaa Stenskaale været anvendte, der fandtes sammen dermed. Ogsaa en Tritonmusling er funden her og findes jævnligt i Kapellerne. Det er et Musikinstrument, som vi paa Seglbillederne ser de Adorerende traktere til Gudernes Ære². Meget smuk er en Skaal af blaa Steatit, ottesidet og dekoreret med en Art Volutmotiver, Rosetter og Trekanter med modvendte Spidser³. Den minder om ægyptiske Skaale, men er dog fuldkommen original; der kan kun være Tale om Impulser, ikke om Efterligning eller Import. Fundet kan dateres ved en Lertablet med hjærteformet Seglaftryk, der svarer til ægyptiske Segl fra XII Dynasti⁴, og da dette stemmer godt med de øvrige Kamaresfund, kan vi ansætte Helligdommen til ca. 2000 f. Kr. Den har tilhørt den ældre Paladsbygning, der blev lagt øde, og den var Beboerne af det «mykeniske» Phaistospalads ubekendt.

I Hagia Triada, i Nærheden af den ældste Tholos, har Paribeni fundet en hel Kamaresnekropol med et broget og rigt Indhold af Vaser⁵, dekorerede med hvide, røde og sorte Ornamentter, Barbotin, Riller og Punktering. I en Kuppelgrav fandtes to Terrakottasarkofager og tre frit nedlagte Lig, i en anden var der i Gulvet som hyppigt ogsaa i de mykeniske Grave en Grube, i hvilken var anbragt en Terrakottasarkofag med Ligrester af en Mand, som man sagtens har deponeret her for igen at kunne benytte den store Sarkofag, der var Gravkamrets Pryd. I denne fandtes to Hjørneskaller, men alle Kostbarheder var røvede. Sarkofagen har Huller i Bunden, og Karo har med Rette formodet, at disse skulde

¹ Monum. dei Lincei XIV T. XXXIV—XXXVI.

² Monum. anf. St. S. 477 ff. og 492. — Journ. XXI 142. — Annual VIII 32.

³ Monum. anf. St. S. 479 fig. 87.

⁴ Anf. St. S. 487 fig. 91.

⁵ Monum. dei Lincei XIV 677 ff. og T. XLII—XLIII.

tjene til at fremskynde Ligenes Opløsning¹. Vi vilde da her have den Behandlingsmaade af de Døde, der gik forud for og forklarer Ligbrændingen. Grækerne har, som Orsi har set, ikke anvendt Benskrabningen, men Erfaringen om, at Ligene dog ikke kunde holde sig, og at al Omsorg var unyttig, samt Livets hurtige Vækst, nye Generationers Blomstring og Død har tidligt fort Beboerne af de græske Lande til at fremskynde Forvitringen. Hvorledes dette har avlet Forestillingen om Dødsriget og gjort Ligbrændingen til en Pietetsakt, har jeg i Indledningen til min Bog «Dipylongräber und Dipylonvasen» søgt at eftervise, og jeg betragter dette nye Fund som et Vidnesbyrd om de Tankers Rigtighed, jeg dengang fremsatte. Fundet taler ogsaa for, at Ligbrændingen i Grækenland er autokton, og at Pfuhl altsaa med Urette vil fastholde den af Rohde udtalte Formodning om, at Skikken skulde være indvandret fra Mesopotamien². Forøvrigt, selv om saa var, viser Fundet i det mindste, at Jordbunden var vel beredt. Hullerne i Bunden viser tillige, at Ligene ikke har været kødløse ved Ristning, da de nedlagdes, saaledes som Dörpfeld nu mener³, thi Ristning vilde kun hæmme den ønskede Opløsningsproces. Paastanden svæver overhovedet rent i det blaa. I et sentmykenisk Gravkammer paa Kreta finder vi uformidlet Ligbrænding anvendt Side om Side med Begravelser⁴.

Vi vender tilbage til den store Stensarkofag, hvis Fresker allerede har naaet stort Ry, skønt ingen Afbildning eller Beskrivelse endnu foreligger⁵. Paa hver af Kistens to Smalsider ses to Kvinder med Polos paa en Vogn, forspændt i det ene Billede med to Muldyr, i det andet med to vingede, kortnæbbede Griffe, der nærmest ligner den kæmpende Grif paa det sentmykeniske Elfenbensspejlhaandtag fra Enkomi paa Cypern⁶. Over dem svæver en Ørn med polosagtig Opsats paa Hovedet. Paa de to Langsider er fremstillede et

¹ Archiv für Religionswissenschaft VIII 523.

² Göttingische gelehrte Anzeigen 1906, 341.

³ Mélanges Nicole 95.

⁴ Εφημ. ἀρχ. 1904, 22 ff. og T. 3.

⁵ Kort Omtale af Paribeni i Rendiconti dei Lincei XII (1903) 345.

⁶ Excavations in Cyprus T. II 872 A.

Alteroffer og Gravofre. I det første Billede: Alterofret ses længst tilhøjre et helligt Træ ragende op over en med Hornsymboler besat Mur. Foran dette er et Alter, paa hvilket en Kvinde lige har anbragt en stor Kande, og over hvilket hænger en Kurv med Frugter. Mellem Alter og Helligdom staar en Pille, kronet af den hellige Dobbeltøkse, og ovenpaa denne sidder en stor Fugl, der ligner en Ravn eller en Ørn. Man mindes herved om det ældgamle Alter for Zeus Lykaios i Arkadien, nær hvilket der stod to høje Søjler, der hver for-dum i Følge Pausanias bar en gylden Ørn paa Toppen¹. Baggrunden for denne Scene er blaa, men nu følger et Bælte med hvid Baggrund, mens det sidste Stykke, yderst tilvenstre, har en rødgul. Hermed er ikke betegnet nogen Luft- eller Sceneforandring, men det er et rent teknisk Middel for Kontrastvirkningens Skyld: et blaat Træ har en hvid Baggrund, mens stærk Anvendelse af hvid Farve i Figurerne medfører en blaa eller gylden Baggrund. Paa vor hvide Baggrund er der en Fremstilling med stærk Anvendelse af røde Farver af Offerdyrene selv: to Geder ligger paa Jorden, en mægtig Tyr, hvis Ben er sammenbundne med røde Baand, ligger paa Siden, med Bugen fremefter, paa et Bord, mens det røde Blod rinder fra dens Hals ned i et Kar. Tyrens Hale er svungen fra neden opefter og ender — omtrent som paa de rhodiske Vaser og i Europarelieffet fra Selinunt² — i elegant flettede Duske. Over Tyren ses Overkroppen af en Fløjtespiller. Derefter følger — paa den gyldnrøde Baggrund — tre Kvinder med hvid Hud og i hvide Dragter. Desværre er kun den nederste Halvdel af Legemerne bevarede; af den forreste Kvinde ses Hænderne, der synes at holde noget — Kastagnetter eller en Skaal, det er ikke til at afgøre.

Gravofret paa den modsatte Langside falder i to Afdelinger. Til venstre ses to Piller med Økser og Ørne og mellem dem en mægtig Vase, i hvilken en Kvinde hælder noget fra en Amfora. Saa gammel er altsaa Grav- eller Monumentvasen, ikke, som man før troede, først opstaaet i

¹ Paus. VIII 38, 7.

² Salzmann: Necropole de Camiros T. L. — Perrot et Chipiez VIII 489 fig. 248.

Dipylontiden. Den ofrende Kvinde bærer ligesom den Kvinde paa den modsatte Side, der sætter Kanden paa Altret, et Skørt af Faareskind, kendeligt ikke alene paa Ulden, der er antydet i Farve, men ogsaa paa Faarehalerne. Dette er en primitiv Dragt, der aabenbart har været foreskrevet i visse Offer- og Kultritualer. Nu ved vi fra Porphyrius' Skildring af Pythagoras' Liv, at det var Skik baade i de kretiske Mysterier, navnlig dem der gjaldt Daktylen Morgos, og ved Nedstigningen i den idæiske Zeusgrotte at omgjorde sig med Uld¹. Men i Idagrotten laa jo netop Zeus begravet, og Kulten her har sikkert været beslægtet med Gravkulten. Denne Tradition er af stor Interesse, og vi begriber nu ogsaa Ligheden mellem Gude- og Gravofret paa vor Sarkofags to Sider. Netop paa Kreta har den animistiske Kult i lange Tider præget ogsaa Gudernes Dyrkelse.

Efter den ofrende Kvinde følger en Kvinde i almindelig Dragt, bærende et Kar, og saa kommer den interessanteste Figur: en Citharspiller i lang Klædning. Denne Dragt er i hin Tid yderst sjælden hos Mænd², og saa meget naturligere ser vi i denne Skikkelse en Forløber for den langbeklædte Apollo Musagetes eller Kitharoeden i klassisk Tid. Han støtter den syvstrængede Cithar, der er gul og besat med Ringe, ved Hjælp af et Baand om Haandleddet mod sit Bryst, og Citharen dækker en Del af Lægemet, men afbrydes saa pludseligt paa et Stykke for ikke at dække den smukke Brystrand af Klædningen — et ægte arkaisk Træk. Bag «Apollo» følger paa blaa Grund tre Mænd i hvide Faareskind, der bevæger sig i modsat Retning, til højre og bærer en Tyrekalv, et Gedekid og et Rhyton. De modtages af en mandlig Skikkelse uden Arme i lang, hvid Kjortel, der staar foran en Dør eller Portal, men adskilt fra Adoranterne ved et Træ: en Pinje eller en Sykomore. Det er sikkert den Døde selv, hyllet i sit Ligklæde, der staar foran sin Grav og modtager de efterlevendes Tribut. Han er ganske vist ikke hvid som de Døde og som Thanatos i sf. og rf. Vasemaleri, men i saa Fald havde vi jo heller intet kunnet vide om hans Køn og

¹ Vita Pythagorae 17.

² Sml. W. A. Müller: Nacktheit und Entblössung S. 68.

havde taget ham for én Kvinde. Billedet kan minde lidt om ægyptiske Fremstillinger af Gravkult, f. Eks. om et lille Træmaleri i Kairomusæet, hvor man ser en Kvinde knæle foran en Sykomore, bag hvilken Gravboligen ligger i selve Thebens «Totenstadt».

Igennem flere Aarhundreder, fra c. 2000 til 1600 synes den mærkelige Helligdom i Petsofá nær Palæokastro at have bestaaet¹. Dateringen er som sædvanligt foretaget ved Hjælp af Vaserne, der rækker fra Kamarestiden ned i «mykenisk» Tid (Late Minoan II). I et 17—20 Cm. højt Jordlag fandtes mellem Aske- og Kulrester en Mængde Votivterrakotter, dels fuldstændige Billeder af Mænd og Kvinder, dels og navnlig enkelte Lemmer: Fødder paa Basis, Partier af det mandlige eller kvindelige Bryst eller af Maven med Penis eller Vulva, fremdeles Hænder, Arme, Ben, Parti af et Ansigt med Øjet o. l. Disse Votivgenstande viser, at her har huset en Lægegud, hvem man som Tak for Helbredelsen har ofret en Afbildning af det helbredede Lem. Endnu den Dag i Dag er dette jo Skik i de katolske Lande, og den berømte Mirakelkirke paa Øen Tinos fyldes med saa talrige Votivlemmer af Sølv, at Præsteskabet aarligt kan bortsælge for 13000 Drakmer Sølvgenstande. Noget Tempel er ikke fundet i Petsofá, kun en omgærdet Temenos og Rester af Brandaltret, der minder om de senere græske i Olympia, Idalion og Tamassos². Foruden Menneskefigurerne er ogsaa funden talrige Dyrefigurer: Okser, Svin, Hunde, Bukke. Guden har derfor formodentlig ogsaa været Dyr læge. En hel Del Smaadyr ser derimod nærmest ud som Ræve, og deres Betydning er unægtelig lidt gaadefuld, med mindre der heri skjules en fin, men onskabsfuld Karakteristik af Stedets Præsteskab.

Ligesom i Phaistos formaar man nu ogsaa i Knossos at skelne to forskellige Byggeperioder: et ældre og et yngre Palads³. Dog er Adskillelsen mindre let her, dels fordi Ombygninger er foretagne allerede i det ældre Palads — der er

¹ Annual IX 356 ff. og T. VII—XIII.

² Sml. Ohnefalsch-Richter: Kypros T. 213, 5.

³ Sml. Evans i Annual X 1 ff. — Dörpfeld i Athen. Mitt. XXX 257 ff.

f. Eks. et Magasin, hvor der i Dørens Murværk kan konstateres ikke mindre end tre Ændringer — dels fordi Ødelæggelsen har været mindre gennemgribende, saa man kunde restaurere og benytte enkelte Rum igen i det nye Palads. Det gælder f. Eks. om den saakaldte Tronsal. Det ældre Kamarepalads er bleven lagt øde af Ild, hvis Spor især er synlige i de store, velkendte Magasiner, mærkeligt nok ikke paa Stukbeklædningen, men indenfor denne paa Stenene selv. Samme Iagttagelse har man gjort i Troja, og Dörpfeld lod sig dengang forlede til at tro, at man havde sværtet Stenene ved Ild, før man beklædte dem med Stuk. Nu har Keim og Erfaring lært, at Stukken kan forblive lys, fordi dens Kalkdele opsuges af Ilden, mens disse holdes tilbage under Stukken og farver Stenens Overflade sort. I Room of the Column Bases er der ogsaa paa Søjlebaserne stærke Brandspor; man ser, hvorledes Ilden ved Træsøjleens Rand har ædt sig ned i Stenen. Navnlig paa Vestsiden af den store Centralgaard kan de to Byggeperioder tydeligt skelnes, og man ser, at Paladsfasaden har været helt forskellig i ældre og yngre Tid. Det forekommer mig ikke desto mindre, hvor vigtig denne Adskillelse end er, at den aldeles ikke berettiger Dörpfeld til at forkaste de Ideer, Noack i sin Tid fremsatte i sin lille, udmærkede Bog: *Homerische Paläste*. Noack har der eftervist den gennemgribende Forskel i Salenes Profiler og i Rummenes Gruppering mellem de kretiske og Fastlandets «mykeniske» Paladser. I de første er «die breitstirnige Urforn» det typiske Træk, idet Salene aabner sig paa Langsiden mod den Indtrædende og altid har Døraabningen her. Selv om en Forhal tilføjes, forandrer denne vel Maalene, men ikke Bygningens Karakter. Denne brede Front er karakteristisk for Hallerne i Babylonien, Syrien og, som det synes, ogsaa i det ældste Ægypten, hvor Udgravningerne i Kahun har lært os det tredie Aartusindes Stormandsbolig at kende¹. Til Hovedsalen af denne Form slutter sig her de andre Rum, gror ligesom til og har fælles Skillemure. Selvfølgelig mangler Arnen i disse ægyptiske Haller. Alle disse Træk kommer igen i de kretiske Paladser. Man kan drage

¹ Noack *anf.* Værk S. 29.

enkelte, store Hovedlinier gennem dem: de grupperer sig om en stor Centralgaard og gennemskæres af nogle faa, store Færdselsaarer: Korridorerne, der i deres Disposition minder om Gaderne i en romersk Legionslejr. Men fra disse Aarer breder sig nu Rummene, større og mindre, med fælles Vægge, saa det ser ud, som var de efterhaanden dannede som Cellerne i en Vokskage. Hallerne har Døraabningen paa Langsiden, og det gælder ogsaa den «mykeniske» Hovedhal i Phaistos, hvis Retning yderligere understreges ved de tre Midtsøjler parallelt med Langside og Døraabning. Ejendommeligt for Kreta er kun den dobbelte Indgang til Hallen, der gentages i Forhallen, hvis Midtsøjle svarer til Anten mellem Hallens Døre. Denne tvedelte Indgang er ellers kun kendt fra de lykiske Klippegrave, der efterligner Husfasader, og er endnu et Vidnesbyrd om Rigtigheden af Herodots Udsagn om, at Lykierne var et fra Kreta indvandret Folk¹. Det er muligt Ønsket om at gøre Døraabningen saa vid som muligt for Lysets og Luftens Skyld, der ligger til Grund for den dobbelte Dør, og det er sandsynligvis ogsaa klimatiske Aarsager, der betinger de kretiske som de ægyptiske Hallers Profiler. De mykeniske Paladser har derimod til Grundform den langstrakte Hal med Aabning paa Smalsiden og Arnested i Midten, som vi allerede lærer den at kende i Fyrsteboligen i Troja II og endnu forefinder i det mykeniske Palads i «Arne», Byen i Kopaissøen i Bøotien². Denne Form, der minder om vore nordiske Høvdingehaller, følger naturligt af det nordlige Klima, og hverken Søjlerne eller Dekorationsmotiverne, der importeres fra Kreta, gør nogen Forandring i Dispositionen. Mens man i Troja II formerede Rummene ved simpelthen at bygge flere saadanne Haller Side om Side inde i samme Gaard, har man i de egentlige mykeniske Paladser lært at gruppere Rummene og forbinde dem ved Gaarde og Korridorer, men Megaron bestemmer dog stadig Rummenes Retning, og fælles Vægge er saa godt som ukendte. Det er denne europæiske Urform, der lever videre i det græske Tempel, og den gennemgribende Forskel mellem den og den kretiske Grundform

¹ Sml. min Tilskuerartikel.

² Sml. ogsaa det mykeniske Palads i Phylakopi, Exc. at Phyl. S. 56 fig. 49.

bestaar ogsaa i de yngre Paladser trods alle Dörpfelds Forsøg paa Bortforklaring. Hans Folkevandringsteorier maa derfor modtages med alt Forbehold.

Af Enkeltheder fra Knossosgravningerne i 1904 maa først nævnes, at det saakaldte Teater og en lang, flisebelagt Vej, der fører fra Vest ind til dette, er helt ryddet og — navnlig — restaureret¹. Denne Restauration er sket saa grundigt, at selv Dörpfeld med sit øvede Øje under et Besøg havde svært ved at skelne Gammelt og Nyt. Noget lignende gælder for de allerfleste Partier af Paladset, altid er Murene flikkede og store Dele byggede helt nyt op, og alt er gjort, for at ingen skal kunne skelne, hvad der er gammelt og hvad der er nyt. Det er jo saare behageligt for det store Publikum, paa hvem den kretiske Arkæologi ganske særligt synes at have taget Sigte, og det vilde heller slet ikke gøre saa meget, hvis blot Menneskene var ufejlbarlige. Men Erfaringen har jo vist, hvor liden Grund vi har til at være glade for Italienerne, der i sin Tid saa kønt restaurerede de gamle Statuer og gjorde dem «salonfähige». Man kan vel nok uden særlig Synskhed spaa, at Eftertiden vil takke Evans paa lignende Maade for hans gennemgribende Restaurationer. Thi det maa ikke glemmes, at vi her staar overfor Fund, der er os mere fremmede end de græske og romerske Statuer var Italienerne i 18de og 19de Aarh. Restaurationen strækker sig ogsaa til Kunstværkerne. Saaledes er det smukke Spillebræt² jo i Grunden helt moderne, thi det antike indskrænker sig til smaa grimme, sorte Pletter, der sidder som skidne Lapper paa et straalende nyt Klædebon. Selv om man indrømmer, at Metalrandene, der indfattede Mosaikstenene, til dels angiver Mønstrenes Retning, saa er dog ved Restaureringen al Kontrol af mulige Fejl, d. v. s. virkeligt Studium umuliggjort. Og da Sporene viser, at ædle Metaller, navnlig Guld og Sølv har været rigeligt anvendte, men ikke er givne i Restaurationen, bliver Publikum dog narret for det ægte Indtryk. Ligesaa er i Fayencetabletterne, der fremstiller Huse, ja en «hel By», næppe en Trediedel antik³. Nu vil

¹ Annual X 46 fig. 15.

² Annual VII 79 fig. 25.

³ Annual VIII 15 fig. 8.

Kretenserne selv gøre det efter og gøre det bedre. Under Englændernes Fraværelse har Direktøren for Kandiamusæet Hatzidakis sammen med en Haandværker Janis restaureret Miniaturfreskerne med de dansende Kvinder og Folkeforsamlingen med Gilliérons Tegning som Udgangspunkt. Det ser uskyldigt nok ud, at Restaurationen kun er foretaget ved Tegning paa Gibs, men selve Indfatningen af Freskerne i Gibs er meget mislig: Gibsen er tørret hen over Billederne og har svækket og afbleget Farverne. Den kretiske Arkæologi minder lidt vel meget om en Kokette, der ødelægger sin sunde Teint ved Sminke.

Af nye Enkeltfund i Knossos er der at nævne Fragmenter af et Freskomaleri, der er styrtet ned fra en af de øvre Sale¹. I dette er for neden fremstillet en Kvadervæg, Materialet er aabenbart tænkt som plettet Marmor, og deri er indfattede Rosetter af andre Stensorter; derover følger en Balustrade med Træsøjler, der bærer et Bjælkelag, ovenpaa hvilket de kendte Hornsymboler ses. Men mellem Søjlerne er Baggrunden helt blaa og fremstiller aabenbart selve den blaa Himmel. Vi har altsaa en fuldstændig pompejansk Dekoration, nærmest i anden Stil, med Kvaderværk efterlignet i Stukbemaling og med Udkig i det Fri.

Et fornyet Studium af Miniaturfreskerne er iøvrigt ikke opmuntrende; mere og mere gaar Stilløsheden og Vilkaarligheden op for én. Ogsaa Ægypterne kan levere flygtigt Arbejde, men der er, som navnlig Sennofers Grav ved Theben viser, Stil og Tradition selv i Jaskeriet, og Mage til Nudelsuppe som de hævede, gestikulerende Arme i «Teaterscenen» kunde næppe nogen Ægypter præstere. Glædeligt er derimod Gensynet af den lille Elfenbensakrobat², skønt Overfladen er saa ødelagt, at Muskeldetails kun hist og her kan nydes. Haaret, der var anbragt i Hullerne i Hovedet, har sandsynligvis været af Guld, siden Metallet intet irret Spor har efterladt, og det er da et lille nydeligt chryselephantint Arbejde³. Føjer man til denne Figur en Tyr — af ædelt Metal eller Træ, begge Dele forklarer dens Forsvinden —, faar man en

¹ Annual X 42 og T. II.

² Annual VIII T. II—III.

³ Anf. St. S. 72 fig. 38.

Fremstilling af Taurokathapsien i Friskulptur, den ældste fritstaaende Billedgruppe i Europa.

Af de store Fresker er Ynglingen med det høje Rhyton af blaa Hæmatit overraskende smuk, mere levende og individuel end nogen Afbildning lader ane¹. Det samme gælder det nyligt restaurerede Freskorelief af en Konge med Krone af vajende Guldblade, der vil forklare Anbringelsen og Formen af nogle af de smukkeste Guldsmykker fra Mykenais Skaktgrave. Den mindre Freske med Tyren og de to kvindelige og den mandlige Toreador har sandsynligvis, som det nu kan paavises for Flyvefiskefrisen fra Phylakopi, haft en Træramme og er altsaa et rigtigt Maleri, et lille Kabinet-billede². Kvinden bag Tyren med den lange Næse og Slangekrøllen er af ganske prærafaelitisk Type. Tyren med det gulbrune, sortstribede Skind gør et meget naturligt, levende Indtryk, skønt baade Formgivningen og — som sædvanligt i ægæiske Dyrebilleder — Galloppen er unaturlige. Det, der især slaar én med Undren, er den Maade, paa hvilken Figurernes lange Haar angiver Bevægelsernes Styrke. Hos Kvinden bag Tyren hænger det roligt ned, hos Kvinden foran flagrer det lidt bagud, saa man skønner, hun har taget Tilløb til Springet, og den over Tyren svævende Akrobat har Haaret flyvende vildt til alle Sider.

Lidet kendt, skønt ikke helt nyt, er et ganske lille, be-malet Relieffragment med tre rødbrune Mandsfingre i ointrent naturlig Størrelse, der holder et Tøjstykke og en Kæde med to Medailloner, dekorerede med Miniaturbilleder af Negerhoveder, let kendelige paa det krusede Haar, de tykke Læber og de barbariske, dobbelte Ørenringe. Skønt disse Negre i Naturtroskab paa langt nær ikke kan sammenlignes med Busrisvasens i Wien, er de dog som de første i europæisk Kunst mærkværdige og gør Tabet af denne Frise usædvanligt ærgerligt. Thi hvem bragte dette Negersmykke? Var det en Afrikaner, en Ægypter? Var hele Frisen en Fremstilling af tributbringende Ægyptere, altsaa et Modstykke til Ægypternes

¹ Afb. Drerup: Homer S. 98.

² Annual VIII 74. Excavations at Phylakopi T. III.

talrige Friser af tributbringende Keftiu? Her har Fantasien frit Spillerum.

Med Hensyn til det store, smukke, rødmaalede Tyrehoved i Relief er at mærke, at Gilliéron nyligt ad teknisk Vej har eftervist, at det skal drejes nedad¹. Først da kommer det til at virke med hele sin Kraft. Meget karakteristisk for kretisk Kunsts Styrke og Svaghed er et Relief-fragment af et stærkt bøjet Ben. Knæet og Læggen er rigtige og formfaste, men Laaret er frygteligt, føjet til Knæet i en altfor spids Vinkel og ganske uorganisk i Konturen, der minder om en stærkt stiliseret Hestehals. Denne manglende Forstaaelse for det rent konstruktive er jo ogsaa et Særkende for jonisk Kunst.

Det har vist sig, at de gamle Kretere kendte ikke alene Fresko-, men ogsaa Temperamaleriet. I Knossos er fundet Fragmenter af et Loft, dekoreret med Sneglehuse i Stukefterligning, imellem hvilke der er Rosetter malede i Tempera². Saadanne Temperalofter møder vi først igen i Etruskernes Gravkamre. Men ogsaa de dejlige Phylakopimalerier, der sikkert er udførte af kretiske Kunstnere, er malede i en Slags Tempera³.

Nærved den omtalte flisebelagte Vej til «Teatret» i Knossos er udgravet et Arsenal med bl. a. 100 Pilespidser af Bronze⁴. Alene Materialet er værdt at lægge Mærke til, thi Pilespidserne plejer i ægæisk Tid stadigt regelmæssigt at være af Obsidian. En Pil gaar tabt, derfor skal den være billig, er Tanken med denne Fasthængen ved Stenspidserne. Undtagelsen vidner om Knossospaladsets Velstand. Pilene var nedlagte i Kasser, der var lukkede og forseglede, og flere af de fundne Lersegl viser ved Siden af Indskrifterne Afbildninger af Pile. Seglaftryk fra et af de tilstødende Rum viser Billeder af Vogne og lader formode, at her var Vognremise. Der gives baade gode og slette Aftryk af samme Stempel. Det er aabenbart Slottets Funktionærer, der har forseglede og stemplet disse Kasser og Rum, og da hver har haft sit Stempel, slog slige Afbildninger

¹ Annual VI 52.

² Sml. Fife i Journal of the Institute of British Architects 1901—1902.

³ Excavations at Phylakopi 79.

⁴ Annual X 60.

ikke til, og man greb til Billeder af Dyr eller fantastiske Uhyrer, for at enhver kunde have sit Kendemærke. Det maa advare imod at tage Dæmonerne og Misfostrene paa de tallose «Inselsteine» altfor højtideligt og — som f. Eks. endnu Milani — lægge dem til Grund for religionshistoriske Under søgelser¹.

Jeg omtalte i «Tilskueren» Søjlefragmenterne i Knossos af Rosso antico fra Kap Matapan. Ved Siden af denne røde og grønne Sten finder man ogsaa sort Diorit anvendt til Søjler; store Klumper ligger baade i Kandiamusæet og i Knossos selv. Man har kunnet fastslaa, at denne Diorit er noget blødere end den næsten diamanthaarde ægyptiske og maa stamme fra de lipariske Øer. Den afgiver saaledes et nyt Bidrag baade til Kreternes Thalassokrati og forbausende høje Teknik. Thi kun Raamaterialet er indført, Forarbejdelsen er sket i Knossos. Der har været en formelig Fabrik for Stenvaser og Fayencekar knyttet til Paladset selv, som de store, halvfuldendte Kar viser². Dette minder om Renæssance- og Rokokopaladserne med deres egne Fayence- og Porcellænsfabrikker (udenfor Italien Sèvres og Meissen). De skønneste af de kretiske Sten- og Fayencekar er fundne sammen med mykeniske Vaser (Late Minoan II) i den store Kongegrav («Idomeneus-graven») ved Knossos, der er aabnet i 1904³. Der er dejlige Steatitvaser med udskaarne, imiterede Konkylies som Dekoration af Randen, der er store Rhyta af Alabast, Steatit, Marmor, Porfyr og Diorit. Karrene har i Reglen haft Gulddhanke, sjældnere Bronzehanke, hvis irrede Spor da ses i Stenens Huller, men Metallerne er bortførte af Gravrovne. Særligt fin er en Kande, paa hvis Sider Bastbaand er efterlignede i Stenen med forbausende Mesterskab. Man plejede altsaa at omgive Lerkarrene med saadanne for at bevare Indholdet køligt. Herligst er dog et Rhyton af Marmor af Form som et Løvindehoved, med et Hul i Snuden til at dække med en Prop, sagtens af Guld, saaledes at man kunde aabne og spule Karret fuldstændigt ud. Hanken har været af Guld,

¹ Milani: Studi e Materiali I—II. Se f. Eks. Seglstenene fra Zakro, Journal XXII T. VI—X.

² Annual VII 90 ff.

³ Annual X 4 ff.

ligesaa Randen langs Mundingen, Øjnene var indlagte, sagtens med kostbare Stenarter. Altsaa en ganske vidunderlig Polykromi!

Velkendte er de smukke Vægtsten af Hæmatit og navnlig den pragtfulde Porfyrvægt, der er dekoreret fra øverst til nederst og paa alle Sider af to Oktopoder med udbredte Arme¹. Denne Dekoration er tillige meget praktisk, fordi den forhindrer en bedragerisk Formindskelse af Stenen ved Borthugning af enkelte Dele. Den ringeste Flis' Afsprængning er straks synlig. Dette leder Tanken hen paa en fast Vægtenhed, og virkeligt har det vist sig, at nyligt fundne, store Broncevægte fra Hagia Triada vejer nøjagtigt det samme som Porfyrvægten, omtrent 30 Kilo. Men dette er igen omtrent en græsk Talent, hvis Vægt jo beregnes efter en Kubikfod Vands og altsaa varierer noget, efter som den atheniske eller den æginetiske Fod lægges til Grund². I begge Tilfælde bliver dog Talentens Vægt netop ca. 30 Kilo; det ser ud, som var denne Vægtenhed — og da formodentligt efter samme Fremgangsmaade — funden allerede paa Kreta i andet Aartusinde.

Som allerede omtalt svarer Vaserne af Late Minoan Perioden til de mykeniske, Late Minoan II til de i deres friske Gengivelse af Havets Fauna og Flora skønnest dekorerede, men teknisk ikke helt fuldkomne ældre mykeniske, L. M. III til den senere mykeniske Keramik, i hvilken den samme Dekoration forekommer ved Stilisering, men som teknisk igen kan ligestilles med det bedste i Kamares- og i senere græsk Keramik³. Naar det kretiske Materiale engang foreligger ordenligt behandlet, vil man klart kunne eftervise Traditionen: Overgangene fra den med Kamaresstilen samtidige, lysgrundede Teknik og selve Kamaresornamenternes Videreliv, navnlig Greneværket, Spiralmotiverne med indlagte Rosetter⁴, det seglformede Ornament, der dukker op igen som Hovedmotiv i Fikelluravaserne, Bælter med Bølgelinier eller grov Punktering, der malerisk genkalder Rille- og Barbotindekorationen o. s. v.

¹ Annual VII 13 og 42 fig. 12.

² Se herom Olympia II 19 (Dörpfeld) og Furtwängler: Aegina 51 f.

³ Mackenzie i Journal XXIII 183 ff. Sml. mine Artikler i Tidsskrift for Industri Juli—September 1904.

⁴ Annual IX 120 fig. 75 (Kamares).

Kamaresteknikken lever videre som mere underordnet Provinsialkunst ikke alene i denne¹, men ogsaa i den geometriske Periode. Særligt blandt de geometriske Vaser fra den idæiske Hule og fra Gravene ved Knossos findes der flere, dekorerede fuldstændigt i Kamaresfarver², og i Thera-musæet saa jeg endog en i alle andre Henseender fuldstændigt geometrisk Skaal fra Samling Cigalla, der midt i de geometriske Ornamentter havde en nydelig Kamaresranke. Saaledes forstaar man ogsaa, at den kretisk-geometriske Stil er den eneste, der anvender hvid Dækfarve: det er netop gammel, folkelig Teknik, der paany kommer til Ære. I de følgende Aarhundreder er Arnestedet for den provinsielle Kamaresteknik ligesom for eteokretisk Sprog Praisos, hvis Vaser fra VI Aarh. viser en ejendommelig, ganske vist noget degenereret Kamarestegning³. Det er endog et stort Spørgsmaal, om ikke det polykrome Vasemaleri, der allerede i VII Aarh. begynder at vise sig rundtom paa de græske Øer og i Naukratis, har Sammenhæng med Kreta og de gamle Kamarestaditioner⁴. Endnu mærkeligere er det dog, at der paa Kreta selv i hellenistisk Tid (III—II Aarh.) dukker en ganske særegen Keramik frem, bestaaende af Reliefvaser, der med deres Riller og plastiske Dekoration ligner anden hellenistisk Keramik, men som noget for sig har hvide Blomsterranker paa den sorte Grund, malede med en Farve, der teknisk genkalder Kamares⁵. Endnu kan Mellemlæddene ganske vist ikke eftervises, men det ser dog ud, som om Kamaresteknikkens Virkninger kan spores i et Tidsrum af omtrent 2000 Aar.

Endnu maa for Knossos nævnes, at Evans i 1905 har udgravet en Del med Paladset samtidige Privathuse ovre i den vestlige Højderyg, hinsides Vejen til Kandia. Statelige som de er, maa de have været beboede af Hoffets fornemme

¹ Journal XXIII 251 ff.

² Utydelig Afb. Annual VI 83 f.

³ Vil blive publicerede af Bosanquet.

⁴ Miss Lorimer i Journal XXV 120 f. og T. V 1. Romäos i Athen. Mitt. XXXI 196—203. Andre Prøver vil blive offentliggjorte af mig i min Publikation af Delos-Vaserne.

⁵ Prøver baade i Kandia og i Athen selv, nyligt erhvervede fra Kreta, Musæumsnr. 2141—2144.

Herrer. Et af de største har en imponerende Forhal med 9 Piller og 5 Døre og et meget smukt og velbevaret Flisegulv. Væggene i dette Hus var tildels af soltørrede Lersten, et Materiale, der er almindeligt paa Fastlandet, men hidtil ikke kendtes fra Kreta i denne Periode, og inde i et af Rumene staar Lermurene paa en omløbende Stenbalustrade temmeligt højt og viser tydeligt Aftrykkene af Balustradens Træsøjler, der med deres 20 ophøjede Kanellurer minder om Ægyptens Lotussøjler.

Vi gaar over til de vigtigste nye Fund fra Late Minoan Perioden udenfor Knossos. Til den smukke Freske fra Hagia Triada Paladset med Katten, der lister sig paa en Fugl¹, er kommen et nyt Stykke med mere Greneværk og endnu en Fugl med lang Hale og Nakketop. Samme lille, paafulgeliggende Fugl har jeg noteret mig paa ægyptiske Monumenter, og den ses ikke sjældent i Nildalen selv, men dens Navn er mig ubekendt.

Nær samme Palads har Halbherr fundet en ejendommelig kretisk Helligdom². En bred Trappe fører op ad en Høj til et stort, firkantet Brandalter. Ved Siden af Trappen ligger en mindre Sal med et tilstødende, ganske lille Rum, der ikke har nogensomhelst Indgang, og hvis Mure, der udadtil er omhyggeligt glattede, i det Indre er ganske raa og ubearbejdede. Halbherr formoder, at der i dette lille Rum har staaet et helligt Træ, og at den tilstødende Sal har været Kult rummet. Det vilde stemme godt med Afbildningerne af hellige Træer paa Hagia Triadasarkofagen og paa Gemmerne, der næsten altid rager op over en Murkant, mens Adoranten staar nedenfor og hylder eller favner Træet³. I Kultsalen fandtes talrige, pyramideformede, stukbklædte Kalkstensbaser, der skulde bære de langskafede Dobbeltøkser, og en saadan af Bronze af betydelig Størrelse fandtes virkelig i Nærheden og er nu med Afbildningen paa Hagia Triada Sarkofagen som Forbillede og med Benyttelse af en virkelig Stenbase opstillet

¹ Monum. dei Lincei XIII T. VIII.

² Rendiconti dell'Inst. Lombardo XXI, 1905, 235 ff.

³ Sml. Archiv für Religionswissenschaft VII 142 ff. Monum. dei Lincei XIV 578 fig. 50.

i Kandiamusæet. Vi har altsaa paa dette Sted alle «Remedier» fra kretisk Kult umiddelbart ved Siden af hinanden: Altret, det hellige Træes Temenos, Øksen paa Stage — alt det i Virkeligheden, som vi før kun havde i Billeder.

I samme Rendicontihæfte giver Halbherr en Afbildning af det pragtfulde, reliefsmykkede Rhyton af sort Steatit¹, der nu er fuldstændigere og som det fineste Stykke gammelkretisk Kunst forhaabenligt snart vil foreligge i ny og bedre Gengivelse. Det er 0,45 højt, 0,16 i Diameter ved Mundingen og funden i Paladsets Gaard. Billederne er fordelt i fire horisontale Zoner, i Nr. 1 og 3 fraoven er Fremstillingen delt og stedbestedt ved Søjler af den Art, som man plejer at kalde Vinduessøjler, og som bl. a. kendes fra Knossosfreskernes Tempelbilleder. Søjlen bestaar, synes det, af to Bjælker, der sammenholdes foroven ved en lodret — maaske i Virkeligheden vandret — firkantet Ramme af nagleforbundne Lægter. I 1., 3., 4. Zone er fremstillet Nævekampe. Kæmperne bærer alle Lændeskørt og store Fægtehandsker, de i øverste Zone tillige Hjælme med Hestehaar, de i tredie Hjælme, mens de i fjerde har bart Hoved, Pandelokker og langt Haar ned ad Ryggen. Alt tyder saaledes paa ordnede Kampforhold, paa en Adskillelse formodenligt efter Alder, i forskellige «Vaabenarter», i *πυγμή ἀνδρῶν* og i *πυγμή ἀγέεων*. Den anden Zone viser Tyrekampe, vildere end Vafiobægrenes, man ser en Mand spiddes, saa Tyrens Horn gaar tværs igennem det tynde Underliv. Trods Personernes Lidenhed er Behandlingen af Muskel-details meget indgaaende: baade Epigastriet med Midtsenen, den stærkt spændte Ribbenkurv, Pektoral-, Delta- og Bicepsmusklerne, de stramt spændte Lægge og Peronæer tegner sig skarpt og klart, ja man føler Kroppene dirre af Kampens Spænding. Navnlig i nederste Zone er der noget af en Donatello's Kraft, især i den Faldne, der hæver det ene Ben afværgende mod Angriberens Bryst og lægger Haanden i Smerte paa Hovedet. At der ogsaa er naive Enkeltheder, saaledes Forlængelsen af vedkommende Krigers Ben for at fylde Rummet ud, forringer ikke det Heles store, kunstneriske Værd.

¹ T. II. Sml. S. 240.

Endnu en Steatitvase — foruden den kendte med de hjemvendende Krigere — er funden i Hagia Triada, men endnu ikke offentliggjort. En lille Skaal med en omløbende Reliefzone. Man ser tre Krigere med vældige Pyrgoskjolde, tydeligt nok dannede ved Hjælp af en Oksehud, udspilet paa en Træ- eller Metalramme, thi forneden er Skindets Hale og Klove synlige. Foran disse staar en ung Kriger uden Skjold, med et Sværd i hver Haand, skørteklædt og smykket med Halsring, Armbaad og en lille, kalotagtig Hjelme med lang Hjelmbusk paa det korte Haar. Med Front mod denne Armé og Ryggen mod en Mur staar en femte Kriger, støttende højre Haand paa Lansens. Han bærer to Halskæder med Hængesmykker, Armbaad baade om Haandled og Overarm, Dolk i Bæltet og langt Haar med Hofmandskrøller. Han er aabenbart finere end de andre og holder en Slags Hærskue. Muskeltegningen er lidt stiliseret; de fire nederste Ribben, Laarmuskler og Peronæer er sirligt indridsede.

I Nekropolen ved Hagia Triada er ogsaa funden yngre, «mykeniske» Grave¹. Blandt Enkeltfundene herfra maa nævnes en Terrakottastatuette af en Kvinde i lang Dragt, hvis Nederdel er besat med «Vorter», d. v. s. dekoreret i Barbotinteknik². Men Dekorationen giver Figuren en vis Lighed med den mangebrystede ephesiske Artemis. Fremdeles en ganske lille Guld-kugle, dekoreret med en Række smaa Guld-symboler: foruden Slange, Roset og Spiral tillige Edderkop, Skorpion og en Haand³. Aabenbart en Amulet, Miksturen kan minde om indianske Medicinmænds eller grønlandske Angekokkers Tryllesager. Endeligt er i disse Grave funden en hvilende Miniatur-sinks af sort Steatit⁴, der med sine Huller rundt om paa Legemet til Glasinkrustation teknisk minder mest om kaldæiske Dyrefigurer, ja endog muligt i det store Hul paa Ryggen som enkelte af disse har baaret et helligt Symbol⁵. Og dog synes det mig at være urigtigt at tale om kaldæisk Import, thi de

¹ Paribeni i *Monum. dei Lincei* XIV 677 ff.

² *Anf. St.* 726 fig. 24.

³ *Anf. St.* S. 736 ff.

⁴ *Anf. St.* S. 750 f.

⁵ *Sml. Heuzey i Strena Helbigiana* 132 ff.

mandlige, kaldæiske Sfinkser er langskæggede¹, mens vor er skæglos og ved sin Hovedform og navnlig sin Paryk minder langt mere om ægyptisk Kunst, især det XII Dynastis ejendommelige, realistiske Sfinkser. For denne Stilblandings Skyld ligger det nærmere at antage, at det er indenlandsk Arbejde. Vore Grave er senere end XII Dyn., de kan dateres ved Hjælp af et Segl med Dronning Thii's Navn til Amenhotep III's Tid, d. v. s. ca. 1450 (som terminus post quem).

Meget kunde endnu nævnes og beskrives, det er en embarras de richesse, men Ord uden Billeder er i Længden trættende, og kun Sammenligninger med noget bekendt eller historiske Deduktioner kan gøre dem undskyldelige.

Den sidste Periode af den gamle, kretiske Kultur lærer vi at kende gennem Fundene i den diktæiske Hule, som Hogarth har opsporet i Bjærgene ved Lasithi 1000 Stadier øst for Ida som Strabo angiver². Vaserne tilhører den tidligere saakaldte fjerde mykeniske Fernisstil, enkelte er allerede helt geometriske. Samme Overgang kan paavises i Broncer og Terrakotter, idet Mandsfigurerne allerede overvejende er primitivt nøgne som Olympiabroncerne, mens Kvindefigurerne endnu alle er langbeklædte og af «mykenisk» Type³. Derimod har Fundene i den idæiske Grotte allerede et helt græsk Præg, kun et mykenisk Fragment af en Vase er funden her. Det er aabenbart de indvandrende Dorer, der af politiske Hensyn for at knuse den gamle Fælleskult har oprettet den nye Zeushule paa Ida. Kampen mellem den gamle og den nye Kult spores i vore Teksters Usikkerhed med Hensyn til begge Hulers Betydning, dog henlægger de fleste Forfattere Zeus' Barndom til den diktæiske Hule, mens Diodors Beretning om, at Zeusbarnet vel fødtes ved Dikte, men overførtes af Kureterne til den idæiske Hule og opdroges her, viser Forsoningen mellem de to *ἱεροὶ λόγοι*⁴. De smukke Broncer fra den idæiske Hule, der i sin Tid offentliggjordes i

¹ Monuments Piot VI 119 ff. og T. XI. Karo i Arch. f. Religionsw. VIII 523 f.

² Annual VI 94 ff.

³ Anf. St. T. X.

⁴ Diod. V 70. Se iøvrigt Hogarth S. 95 og Preller—Robert S. 133.

Museo Italiano II Atlas¹, er nu som nyskabte ved en Række virkelig vellykkede Restaurationer. Jeg ved foreløbigt ingen bedre Illustration til homerisk Tids Kunst og Industri end disse Broncer, af hvilke to Skaale er ægte fønikiske (Mus. It. T. VI), lig dem der findes paa Cypren o. a. St. helt ind til Ninive², mens de smukkeste af Skjoldene er fønikisk-orientalsk stiliserede. Man har anset ogsaa disse for rent orientalske, men visse Enkeltheder, navnlig den ægte kretiske Ged paa et af Skjoldene (Mus. It. T. IV) gør det overvejende sandsynligt, at det er indenlandsk Arbejde, og da har Milani Ret i at antage, at de mytologiske Billeder er græske³. Det prægtigste Skjold fremstiller da sandsynligvis Zeus som Skabningens Herre: han sætter Foden paa en Tyr, den hellige, kretiske Zeustyr, og svinger over sit Hoved en Løve, mens de to Kureter larmer med deres Metalbækkener (Mus. It. T. I). Endnu den romerske Jupiter Dolichenus, der vel er af østlig Herkomst, staar paa en Tyr og svinger over sit Hoved det ældgamle Symbol: Dobbeltøksen⁴. Et andet af Skjoldene, hvis Disposition ved Restaureringen er bleven langt mere klar, er prydet med en mægtig Ørn i Højrelief: det ser ud, som havde Zeus' hellige Fugl nedladt sig paa Skjoldbuklen i Midten, dækkende med sin Fjerpragt de øvrige Reliefbilleder: Slange, Sfinks, Løve og (kretisk) Ged (Mus. It. T. IV). Helt nyt sammensat, men ganske vist meget fragmentarisk er et Skjold, hvis ene omløbende Zone er smykket med en Løvekamp, mens i den anden er fremstillet kæmpende og faldende Krigere og Ryttere, Bueskytter tilhest, der under Galloppen vender sig om og skyder bagud. Denne Kampmaade kendtes ellers næsten kun fra Fremstillinger af Skyther og Amazoner, og Loeschcke mente at kunne fastslaa, at et enkelt korintisk Vasebillede, i hvilket den ridende Troilus under Flugten drejer sig og skyder bagud, maatte være komponeret efter en Fremstilling af en Amazones, formodenligt Penthesileias Flugt⁵.

¹ Se ogsaa Milanis Studi e Materiali I T. I—II.

² Sml. v. Bissing i Arch. Jahrb. XIII 38 ff.

³ Anf. St. S. 1 ff. Iøvrigt advares man mod Milanis mytologiske Fantasterier.

⁴ Milani anf. St. S. 19.

⁵ Bonner Studien 258 f. Sml. Dümmler i Röm. Mitt. II 187 og T. IX.

Mere hjemlige er Skjoldene og Skaalene med dansende Kvinder og Dyrerækker, i hvilke den orientalske Indflydelse træder i Skygge for de gamle, kretiske Traditioner, navnlig i Dyrenes Former og Bevægelser. Lignende Skjolde, især med dansende Kvinder, er nyligt fundne i Praisos og Phaistos. Og endeligt er de kendte Stavrelieffer fra samme idæiske Hule (Mus. It. T. XI) helt geometriske og repræsenterer den nye, primitivere, folkelige Kunst. Altsaa ikke mindre end fire Grupper i dette ene Fund!

Af stor Vigtighed for Kretas Historie i den arkaiske Tid er Fundet af den diktæiske Zeus' Tempel nær Palæokastro. Dette Tempel var for Østkreta, for Eleia, Praisos og omliggende Byer, det samme som Apollon Delphinios' Helligdom for Resten af Øen, Hovedvalfartsstedet, hvor endog Genparter af alle Traktater og Dokumenter opstilledes. Det synes med andre Ord for Eteokreterne og deres Naboer at have afløst den gamle, ødelagte diktæiske Hule som Kultplads. Man blev ledet paa Spor af et Fund, Halbherr gjorde af en Indskrift, indridset paa en Sten, der tjente til Alterbord i en Kirke, og som viste sig at indeholde større Partier af en Hymne til den diktæiske Zeus. Indskriften er nu opstillet i Kandiamusæet. Den stammer fra romersk Kejsertid, men Hymnen er sikkert ældgammel, dens Ordvalg er halvt episk, halvt dorisk-kretisk. Ved Efterforskninger i Kirkens Nærhed fandt Bosanquet Helligdommen, og Udgravningen har navnlig bragt en Mængde arkitektoniske Terrakotter for Dagen, kunstnerisk set værdiløse, men af stor Interesse fra Indholdets Side. Paa en stærkt beskadiget Reliefplade ses saaledes en Gudinde med to Slanger om Halsen og en Slange i hver Haand. Det er aabenbart den gammelkretiske, slangebetvingende Gudinde i ny Formgivning. En af Gavlene har været dekoreret i Højrelief som Herakles-Hydragavlen paa Akropolis, men kun et Laar og et Knæ, der i Stilisering minder mærkeligt om det omtalte Reliefben fra Knossos, er bevaret. Mest fuldstændige er en Række Simaterrakotter med Krigere og Vogntog. Hver Metope viser en Vogn med to Heste, en Kusk, to Krigere med runde Skjolde og under Hestene en springende Hund, og saa ens er de alle, at de maa være prægede i den samme Form, hvad der unægteligt er en noget nøjsom Tempeludsmykning.

At den gamle Tradition og Kunstsans dog ikke helt var sløvet i den kretiske «Middelalder», viser en Broncehjælm og seks Broncemittrer med de dejligste Relieffer i syvende Aarhundredes Stil, fundne ved Axos. De vil blive publicerede af Savignoni. En Broncemitra fra Rethymoegnen med Fremstilling af fire Krigere, der kranser et Tropaion, skal jeg have den Glæde med det første at offentliggøre i Athenische Mitteilungen, og man vil da lære et af de smukkeste Eksempler paa tidlig arkaisk Menneskefremstilling at kende. Ligesom Byzans i vor Middelalder bevarede meget af den græske Oldtids Ynde og fine Smag i sin Kunst uden at have Evnen til virkelig, levende Fornyelse, saaledes synes det ogsaa at være med Kreta: meget af Fortidens Frihed og Gratie lever i den bedste kretiske Kunst, men den livskraftige græske Kunst havde ikke sit Arnested her, men i det joniske Lilleasien, hvor Raceblandingen var stærkere, hvor Jordbunden var ny — ganske som i Middelalderens Italien — og hvor derfor Forholdet til det overleverede var friere, saaledes at det af det gamle, der havde Livskraft, kunde gaa ind som Led i en ny Kultur og en ny Kunst.

Athen, Sommeren 1906.

Efterskrift.

Efter at denne Artikel allerede var gaaet i Trykken, er Bind XI af Annual of Brit. Sch. udkommen. Man vil her finde Udgravningerne i den vestlige Højderyg ved Knossos (sml. S. 24) udførligere behandlede. Det store Hus viser sig ved Fundet af tre mærkelige Stenbaityloi: en Kvinde, et Barn og en Abe at være en Helligdom. Af stor Interesse er en lang Artikel af Mackenzie om de kretiske Paladser. Dörpfelds Sondring af karisk og achæisk Bygningsstil er, som vi har sagt, urigtig. Noack har Ret i Dispositionen af Rummene, men Megaron i Phaistos er i Følge M. kun en Vestibule (?). Endeligt offentliggøres Udgravningerne i Palæokastro og af den diktæiske Zeus' Tempel.

Om stafvelseräkningen i vissa fornspanska versarter.

Af Erik Staaff.

Ändamålet med efterföljande studie är att uppvisa tillvaron i den fornspanska litteraturen af versslag, i hvilka antalet af versens stafvelser, oafsedt de obetonade slutstafvelserna, icke var absolut regelbundet, att belysa naturen af denna oregelbundenhet samt att antyda de konsekvenser rörande den ursprungliga spanska versifikationen, särskildt sådan den framträder i Cidsången, som af de sålunda vunna resultaten kunna dragas.

I.

El arte mayor.

Det versslag, som först påkallar vår uppmärksamhet är det redan på 1300-talet förekommande men alldeles särskildt för 1400-talets spanska diktning representativa: *el arte mayor*. Såsom typiskt prof på detta versmått plägar anföras den första versen i Juan de Menas¹ berömda dikt *El Laberinto* eller *Las Trecientas*:

Al muy prepotente Don Juan el Segundo

Denna vers består af 12 stafvelser och enligt den i Spanien häfdvunna benämningen är *el arte mayor* en 12-stafvig vers. Den spanska terminologien utgår nämligen i öfverensstämmelse med språkets allmänna karaktär från det paroxytona slutfallet såsom det normala. Efter franskt och germanskt betraktelsesätt är däremot versen i fråga tiostafvig då de båda halfversernas obetonade slutstafvelser ej medräknas. På samma sätt är alexandrinen efter spansk räkning en 14-stafvig men för fransmännen en 12-stafvig vers. Jag använder i det följande den franska benämningen och betecknar alltså *el arte mayor* såsom en 10-stafvig vers. — Då det spanska ordförrådet omfattar såväl oxytona som paroxytona och proparoxytona ord och då hvardera halfversens slutord kan tillhöra hvilken som helst af dessa trene grupper, så medför redan detta en möjlighet till betydande om-

¹ Todas las obras del famosissimo poeta Juan de Mena, Anvers, 1552.

vexling. En oxytont slutande första halfvers kan åtföljas af en oxytont, paroxytont eller proparoxytont slutande andra halfvers. Då nu den första halfversen äfven med paroxytont eller proparoxytont slutfall kan åtföljas af en halfvers tillhörande hvilken som helst af de tre nämnda kategorierna, så uppkomma icke mindre än nio olika former af *arte mayor* liksom för öfrigt af hvarje versart, som af en cäsurs delas i tvänne halfverser. Det bör emellertid anmärkas, att dessa olika varianter icke alla äro lika vanliga. Särskildt torde verser med proparoxytont slutfall i andra halfversen höra till sällsyntheterna, ett naturligt förhållande med hänsyn till fattigdomen på rimord inom den i sin helhet ej mycket talrika proparoxytona ordgruppen. — Karakteristisk för *el arte mayor* är den obligatoriska cäsuren efter femte stafvelsen, hvilken såsom naturlig följd medför att versens femte och tionde stafvelser alltid äro betonade.

Anledningen till att jag här upptager *el arte mayor* till undersökning är en redan af 1500-talets spanska metrici påpekad egendomlighet hos denna versart, bestående däri att den första stafvelsen i hvardera halfversen eller i blott den ena kan saknas, utan att detta medför någon rubbning i versens karaktär af *arte mayor*. Såsom exempel anför jag strof 10 i *El Laberinto* och utmärker med kursiv stil de halfverser i hvilka en stafvelse saknas:

1. Mas bien acatada tu varia mudança
2. Por ley te gouiernas maguer discrepante
3. *Que tu firmeza es no ser constante*
4. *Tu temperamento es destemplança*
5. Tu mas cierta orden es desordenança
6. *Es la tu regla ser muy enorme*
7. Tu conformidad es no ser conforme
8. *Tu desesperas a toda esperança.*

Vi finna här alla tänkbara kombinationer representerade, verser med två femstafviga halfverser (1, 2, 5, 7), med två fyrstafviga halfverser (6), med den första halfversen fyr- den andra femstafvig (3, 8) samt med den första fem- den andra fyrstafvig (4).

*Morel-Fatio*¹ framhåller i sin artikel om *el arte mayor* att tillvaron af en enda på dylikt sätt förkortad vers i en af normala verser bestående strof helt och hållet rubbar strofens rytm.

¹ L'arte mayor et l'hendécasyllabe dans la poésie castillane du XVe s. et du commencement du XVIe s. Romania XXIII (1894) p. 217.

Hur skall en sådan oregelbundenhet i versbyggnaden förklaras? «Man skulle — säger samme förf. s. 213, efter att hafva uppräknat en del exempel på verser af typen 4 + 5 — kunna förklara dem såsom 10-stafvingar utan cäsor med accent på den fjärde och den tionde stafvelsen. Men huru vore det möjligt, att en skald i samma strof, skulle hafva blandat dessa verser med andra bestående af tvänne på den femte stafvelsen accentuerade halfverser? En dylik blandning skulle ju vara negationen af all rytm.» Detta är obestriddigen sant och därtill kommer, att de öfriga formerna af den förkortade versen, hvilka måste tolkas efter andra metriskas schemata, ytterligare skulle öka blandningen och än mer förvärpa den rytmiska förbistring. Det gäller således att finna den enhetliga princip, efter hvilken alla variationerna af *el arte mayor* låta sig förklaras.

Flera försök hafva gjorts att lösa denna svårighet. *A. Bello*¹ anser att, då den första halfversen slutade med ett oxytont ord, den felande obetonade slutstafvelsen ersattes med en extra stafvelse i början af den andra halfversen samt att förlusten af den första stafvelsen i den andra halfversen kompenenserades genom proparoxytont slutfall i den första. Hvad den förkortade första halfversen beträffar konstaterar Bello endast dess täta förekomst utan att lemna någon förklaring. Bellos afsikt synes knappast hafva varit att lemna en allmängiltig förklaring öfver de olika variationerna af *el arte mayor* utan endast att påpeka några af dessa. Och om Morel-Fatio l. c. p. 219 också har rätt däri, att en öfvervägande mängd förkortade verser i *El Laberinto* alls icke låta sig förklara genom någon slags kompenstation, så är dock Bellos iakttagelse rörande vanligheten af ett proparoxytont slutfall i första halfversen åtföljdt af förkortad andra halfvers äfven riktig. Och hvad beträffar tillvaron af verser med oxytont slutande första halfvers åtföljd af anapestiskt börjande (alltså 7-stafvig) andra halfvers, så emenderar Morel-Fatio visserligen bort de tre af B. anförda exemplen, men andra kunna anföras, som säkrare bevisa tillvaron af sådana verser. Jag anför följande två exempel ur *El Laberinto*:

Str. CCXV 6 Guarda fiel de la Tarpeya torre
— CCXXXIII 2 Quien es aquel cauallero que veo.

Morel-Fatio, l. c. s. 214 ö 218, ser i de förkortade verserna en *lyrisk cäsor* motsvarande den under samma benämning

¹ Opusculos gramaticales, s. 308—309.

från den fornfranska och fornprovençalska poesien välkända före-
teelsen och bestående däri, att en obetonad stafvelse erhåller den
rytmiska accenten och sålunda gör stafvelseantalet fullt. Accen-
tueringen skulle då bli exempelvis följande:

Lab. str. III 2 Dandóme alás — de don virtuoso
— — III 7 Vayán de gentés — sabidos en gente.

Morel-Fatio finner ett stöd för denna förklaring i det för-
hållandet att El Laberinto skulle varit afsedd att sjungas samt
att han i de på *arte mayor* skrifna dikter som voro afsedda att
läsas knappast någonsin finner exempel på förkortade verser.
Emot Morel-Fatios åsikt¹ kunna emellertid tungt vägande invänd-
ningar göras:

1. M.-F. anser att El Laberinto var afsedd för sång och
stöder denna sin mening på följande ord af *Francisco de Salinas*,
De Musica VI p. 329: *Ad hunc enim modum illud cantantem*
audivi, dum essem adolescens Burgis, Gonsalum Francum no-
bilem virum non minus cantus quam status et generis claritate
pollentem. Detta yttrande synes emellertid icke innebära annat
än att dikten sjungits till en viss melodi, men icke att den var
skrifven för sång och metriskt byggd med hänsyn härtill. Det torde
vara osannolikt at *el arte mayor* alls som alls var ett af musici
omtyckt versmått. I den af F. Barbieri utgifna *Cancionero mu-*
sical de los siglos XV y XVI, hvilken innehåller närmare 500
nummer, förekommer knappast något stycke på *arte mayor*. I
El Cancionero de Baena är den öfvervägande delen af de talrika
på *arte mayor* skrifna dikterna betecknade med namnet *dezires*,
medan termen *cantiga* är reserverad för andra versmått. I dessa
dezires äro förkortade verser mycket vanliga. Såsom exempel
må anföras följande strof ur en *desir* af Alvares de Villasandino
(Baena I 15):

Fablen poetas de aqui adelante
Los trovadores que estavan callando
Abran sus bocas e canten loando
Las altas proesas del gentil infante;
E si preguntaren, quien es bastante
Sepan que es arbol de grand maravilla
Tyo del alto leon de Castylla
E de la linea real de Levante.

¹ Stengel, Jahresbericht III 2 s. 11, synes dela M.-F.s åsikt, hvaremot
Tobler, Zeitschrift für rom. Phil. XVIII (1894) s. 559, icke finner förklaringen
tillfyllestgörande.

För öfrigt saknas icke alldeles förkortade verser i de båda af Morel-Fatio s. 215 anförda dikterna ur Gallardos *Ensayo*. Så läses i utdraget ur Juan del Encinas *Tribagia* (Gallardo II sp. 820):

Mayormente el rustico *Joan del Encina*

och i Pero Guillens dikt (G. III s. 147):

Teniendo en simpleza *que mas publique* . . .
Por que mis ojos non queden sin lumbre.

2. *El arte mayor* är knappast jämförlig i rytmiskt afseende med den franska versen, i hvilken jamben på grund af ordförrådets beskaffenhet måste vara det förhärskande elementet, medan i spanskan trokeen spelar en lika stor roll och äfven daktylen är vanlig.

Vi jämföra ett exempel på fransk lyrisk cäsur lånadt ur Tobler Vom fr. Versbau⁴ s. 98:

Et dist Huedés — or oi plait de folage

med Morel-Fatios exempel ur *El Laberinto*:

Dandóme alás — de don virtuoso.

Man finner då, att i den franska tiostafvingens första halvvers visserligen den obetonade slutstafvelsen i *Huedés* får en viss accent, men att detta icke behöfver medföra någon rubbning i rytmens normala gång för öfrigt. Ty denna rytm är i fransk vers så svag att en obetonad stafvelse ju mycket ofta (så *de* i den andra halvversen) intager en rytmiskt betonad plats. — I den spanska versen däremot och särskildt i *el arte mayor* spelar det rytmiska skemat en vida större roll och betonandet af slutstafvelsen i *alás* rubbar i själfva verket hela versens karaktär i det den medför en absolut falsk ordaccent. På samma sätt i det andra exempel — *vayán de gentés*. Karaktäristiskt för *el arte mayor* är att äfven den andra stafvelsen i hvarje halvvers är betonad, hvilket med Morel-Fatios uppfattning af förhållandet medför oriktig betoning äfven i *dandó* och *vayán*.

3. Morel-Fatio synes förbise att minskningen i stafvelseantalet kan drabba likaväl den andra halvversen som den första. Visserligen säger förf. s. 218 efter att hafva citerat trenne verser med förminskad la halvvers och i dem antydt den efter hans teori riktiga skanderingen: «Et il en serait de même, si l'hémistiche diminué se trouvait être le second». I franskan är det en lyrisk cäsur, här skulle det gälla äfven ett lyriskt versslut. Detta synes föga sannolikt, ty vid versslutet måste man ju taga i be-

traktande äfven rimmet och att detta måste lida af en betoning sådan som Morel-Fatio föreslår ligger i öppen dag. Följande exempel, i hvilka en af de rimmande verserna har förkortad andra halvvers, äro tillräckliga för att visa hvilken inkongruens sålunda skulle uppstå:

- Lab. XL 1 Vi luego los montes Hyérboreós . . .
 — — 4 Dexo mas otros rincones de Hebréós
 — — 5 De los Cappadoces y los Amorréós . . .
 — — 8 De otros peores que los Manichéós
 Baena I 15 . . . Las altas proesas del gentil infánte;
 E si preguntaren quien és bastanté.

Äfven i sång bör väl versslutet för att göra den åsyftade verkan vara kongruent med den i rimmet eller assonansen motsvarande versens slut, men detta blir som synes här icke fallet. Och ännu mera stötande blir naturligtvis en dylik inkongruens i verser som reciteras.

4. Morel-Fatios teori är absolut otillämplig på oxytont slutande förminskade halvverser. Sådana äro till följd af de paroxytona ordens starka öfvervikt i det spanska ordförrådet icke så synnerligen talrika men doch långt ifrån sällsynta. Jag anför några exempel ur El Laberinto:

- Str. XLVII 5 Aquesta comiença de proceder
 — LXXVI 2 Goza de don immortal de justicia
 — XCII 5 Ved si quereys, la gente que queda
 — CXV 2 La voluntad que estaua no junta
 — CXXI 8 Vimos estar con la Phrigineta
 — CLXV 2 Quando las ancoras quis leuantar
 — CLXVIII 6 Ni veras pronosticas son de verdad
 — CCXXXVII 7 Que so color de ciertas razones.

I dylika versen felas den obetonade stafvelse som enligt Morel-Fatio skulle kunna fylla den genom förkortningen uppkomna bristen i det regelbundna antalet, hvadan de som sagdt icke låta sig förklara enligt denna teori.

Lika litet som Morel-Fatio synes mig *F. Hanssen* tillfredsställande lösa de med *el arte mayor* förknippade metrisk svårigheterna. Denne författare¹ anför *Juan del Encinas* yttrande om *el arte mayor* (mas también si la primera o la postremera fuere luenga assi del un medio pie como del otro que cada vna

¹ Zur spanischen und portugisischen metrik p. 2 (Verh. des deutschen wissenschaftl. Vereins in Santiago IV, 1900). Jfr. Baist i Jahresbericht VI I s. 381.

valdra por dos) och uttalar som sin mening att dessa den äldste spanske metrikerns ord innebära den förklaring, som ställer den ifrågavarande versformen i dess rätta belysning: friheten att utlemna begynnelsestafvelsen i *el arte mayors* båda halfverser är nämligen att fatta som en motsvarighet till friheten att använda maskulint eller feminint slutfall. Om verkliga Juan del Encina velat i sina ord inlägga någon slags förklaring — hvilket knappast synes antagligt — så kan densamma dock icke, i den form Hanssen gifvit den, anses tillfredsställande. Ty berodde friheten att undertrycka begynnelsestafvelsen på friheten att använda maskulint slutfall i stället för feminint och tvärtom, så skulle denna frihet icke vara inskränkt till spanskan och icke blott till en versart utan den skulle vara en allmänt romansk företeelse, hvilket ju alls ej är fallet.

Ett intressant inlägg i diskussionen om *el arte mayor* har gjorts af *J. Sarhoñandy* i en artikel benämnd *Syllabe perdue dans l'ancienne versification castillane*¹. Denne författare erinrar om att den första stafvelsen i en vers enligt *Nebrijas*² i andra boken af hans grammatik framställda system kunde utlemnas. En sådan utlemnad stafvelse räknas af *Nebrija* icke med i versens normala skema, den kallas af samtida författare med termen «förlorad stafvelse». Konsekvensen af *Nebrijas* metriska teori med afseende på *el arte mayor* är att detta versslag icke är att anse som bestående af två femstafviga halfverser, utan af två fyra-stafviga. Det blir sålunda de förkortade halfverserna, som äro de ursprungliga och normala, medan de med en femte stafvelse försedda skulle vara en slags afart af de förra. Det är emellertid i så fall egendomligt, att de med den «förlorade stafvelsen» försedda verserna alltid äro de ojämförligt flesta, medan de enligt denna åsikt normala verserna äro undantag, om också långt ifrån sällsynta sådana.

Det synes som om *Sarhoñandy* i likhet med andra författare i detta ämne velat i de gamla spanska metrikernas framställningar inlägga mera än hvad man där har rätt att söka. *Nebrija* har undersökt den spanska versens konstruktion och sökt att ur sitt material få fram ett klart och konsekvent system. *Juan del Encina* synes utgå från de femstafviga halfverserna som de normala

¹ Revue de l'enseignement des langues vivantes XVIII (1902) s. 446—452.

² Denna bok finnes reproducerad af *Menéndez y Pelayo* i hans *Antologia de poetas liricos castellanos* V s. 48—71.

om också hans framställning lider af en viss oklarhet. «Kan man — frågar Sarhoñandy — emot Nebrijas klara och logiska teori sätta Encinas utsago?» Mig förefaller det som om motsättningen mellan dessa båda teorier vore af ringa betydelse. Frågan rör sig icke om hvilken verstyp var den ursprungliga? Äfven om man med säkerhet visste detta, kvarstode dock det egentliga problemet: hur kunna i romansk metrik verser med olika stafvelseantal rytmiskt ega samma värde? Jag tror, att det oregelbundna stafvelseantalet i *el arte mayor* beror därpå, att den äldsta spanska poesien följde andra metriska principer än de öfriga romanska folkens poesi. För spanjoren var i äldsta tid rytmen i versen det hufvudsakliga (jämte rimmet eller assonansen) medan stafvelseantalet icke spelade någon bestämmande roll. Detta förhållande förändrade sig så småningom, men vissa spår däraf lefde länge kvar och bland dem är «den förlorade stafvelsen» ett.

Granskar man skemat för *el arte mayor* visar det sig att grundstommen har följande utseende:

— — — — | — — — — .

Halfversen består således af en daktyl åtföljd af en betonad stafvelse, hvilken å sin sida vanligen följdes af en, någon gång af två obetonade stafvelser. Denna rytm blef den samma äfven om den första betonade stafvelsen föregicks af en obetonad, något som i allmänhet var fallet. — Det är af intresse att se för hvilka versarter Nebrija medger denna frihet. Han talar först om *el verso que los latinos llaman monometro e nuestros poetas pie quebrado*. Såsom exempel anför han följande strof ur markisen af Santillanas Proverbios:

Hijo mio mucho amado
Para mientes
 No contrastes á las gentes
Mal su grado
 Ama e seras amado,
Y podras
 Hazer lo que no haras
Desamado.

Och såsom exempel på samma vers med förlorad stafvelse följande af Jorge Manrique:

Un constantino en la fe
Que mantenía.

Den oundgängliga grundstommen i *el pie quebrado* har således utseendet; — — —. Eftersom den sista stafvelsen vanligen var åtföljd af en obetonad stafvelse var rytmen fallande och den rubbades icke genom en tillkommande obetonad begynnelsestafvelse. Sammalunda är fallet med *la redondilla menor* som är identisk till sitt rytmiska skema med halfversen af *el arte mayor*. — Däremot talar Nebrija icke om någon motsvarande möjlighet för romansversen vare sig den långa af två halfverser bestående (14-stafviga) eller den korta (7-stafviga). Af exemplen må anföras:

Digas tu el ermitaño: que hazes la santa vida.
Aquel ciervo del pie blanco donde haze su manida

samt

Hijo mio mucho amado
No contrastes á las gentes.
Ama e seras amado
Hazer lo que no harás.

Skemat för romanshalfversen är:

— — — — — (—).

Skulle här en förlorad stafvelse tillsättas finge man i stället:

— — — — — (—).

Men i och med denna ändring blefve rytmen en annan, från att hafva varit fallande (trokaisk) blefve den stigande, hvilket beror på versens karaktär af ett flertal upprepade tvåstafviga versfötter.

Men om alltså friheten med afseende på begynnelsestafvelsen i *el arte mayor* beror på denna stafvelses oförmåga att rubba rytmen, så kan man fråga sig, hvarför icke den betonade stafvelsen äfven kan föregås af tvänne obetonade stafvelser. Bello anför som redan nämnts några exempel på en andra halfvers med två «förlorade stafvelser» hvilkas tillvaro han motiverar såsom en slags kompensation för den första halfversens oxytona slutfall. Morel-Fatio bortförklarar emellertid genom plausibla emendationer dessa verser (l. c. s. 219). Jag har i det föregående anført ett par exempel på dylika verser. Här må ytterligare citeras följande, likaledes ur *El Laberinto*:

- Strof XLIX 8 *Que de casas y hierro padecen inopia*
— L 5 *Pentapolin conosco* siguiente
— LVII 3 *Y la que debaxo espera* caer
— LXVIII 6 *Que cada qual delos siete* planetas
— CXVIII *Aristoteles* cerca del padre Platon.

Att emellertid sådana verser äro sällsynta beror tydligtvis därpå att två stafvelser före den första betonade, om de också icke rubba rytmen, dock utgöra en så pass betydlig kvantitativ tillökning i den jämförelsevis korta halvversen, att de därigenom kunna verka stötande och därför helst undvikas.

Baist antyder i korthet¹ samma uppfattning af *el arte mayor*, som jag sökt göra gällande, då han efter att på tal om Cid-sångens metrik hafva omnämnt en del rytmisk men icke efter hvad det synes stafvelseräknande spansk folkpoesi, säger: «Ein ebenso unfranzösisches, nach gewöhnlichem Sprachgebrauch unromanisches mass taucht dann im 14. Jh. im verso de arte mayor auf mit seiner fakultativen Silbe am Verseingang.» Är nu denna uppfattning riktig så synes det sannolikt att mellan Cidsången och *arte mayor* äfven något annat spår af denna specifikt spanska rytmisk skola vara till finnandes. Vi hafva sett, att redan Nebrija påpekade ett sådant fall i *el pie quebrado*, den 3-stafviga versen (*que*) *manteni(a)*. Vi skola i det följande söka påvisa ännu en yttring af samma tendens.

II.

Den fornspanska alexandrinen, särskildt hos Juan Ruiz.

Redan Milá y Fontanals² påpekar tillvaron af 7-stafviga halvverser i vissa af den fornspanska litteraturens på fyr radiga alexandrinstofer skrifna verk. Han nämner att sådana finnas i sångerna om *Fernan Gonçalez* och *José* samt synnerligen talrikt hos *Ärkeprästen af Hita* och i *El Rimado de Palacio*, hvaremot de icke förekomma vare sig hos *Berceo*, i *Apolonio*- eller *Alexandersångerna*. Den skillnad i versifikation, Milá sålunda konstaterar mellan tvänne grupper af fornspanska diktverk, sträcker sig i själfva verket längre än till stafvelseräkningen. *Berceos* dikter³ såväl som *Apolonio* och *Alexandre* äro alster af den s. k. *mester de clerecia* hvars stående versmått *la cuaderna via* var bundet vid regler, som aldrig haft någon grund i språkets verkliga karaktär utan som tillkommit på artificiell väg under utländskt

¹ Grundriss II 2 s. 390. Utförligare s. 424.

² Obras completas VII s. 448.

³ Rörande möjlig afvikelse i fråga om Loores de Nuestra Señora se E. Staaff, Les pronoms abrégés en ancien espagnol s. 95.

inflytande. Dessa regler bestodo framför allt i sträng bannlysning af synalephan och konsekvent genomförande af hiatus, alltså en med det bestämda stafvelseantalet nära sammanhängande fordran. I de nämnda dikterna från 1200-talets slut och från 1300-talet vidhållas icke dessa regler utan prosodin bringas i allt mer öfverensstämmelse med språkets naturliga tendenser¹. Att äfven en viss frihet med afseende på stafvelseantalet då, såsom Milá säger, kan påvisas, bestrides af flera författare², men torde icke desto mindre vara säkert, såsom vi i det följande skola finna, och såsom af flera författare erkännes. Sålunda uttalar Sarhoiandy i sin studie *Origine française du vers des romances espagnoles*³ såsom sin öfvertygelse: att i den episka poesin (liksom i *el arte mayor*) hvarje halvvers kunde börja med en «förlorad stafvelse» och att sålunda den spanska alexandrinen företedde följande varianter

$$\begin{array}{r} 6 + 6 \\ 7 + 6 \\ 6 + 7 \\ 7 + 7 \end{array}$$

F. Hanssen egnar § 7 af sitt redan citerade arbete *Zur spanischen und port. metrik* åt Ärkeprästen af Hitas alexandriner. Han anser att Ärkeprästen liksom äfven Lopez de Ayala sökte skänka sina dikter mera behag genom att då och då utan regel eller grund låta alexandrinen öfvergå i 14-stafvig vers. Såsom exempel anför Hanssen fabeln om lejonet (Rivadeneyra 72—78). Bristen på kritisk text samt oriktig uppfattning af hiatus och synalepha hos Juan Ruiz göra, att exemplet icke är i allo korrekt, om dikten också obestridligen innehåller flera 7-stafviga halvverser.

Som Ärkeprästen är det mest typiska exemplet på en författare med den versifikation, om hvilken här är frågan och då vi, tack vare *J. Ducamins* utmärkta upplaga, i hvilken alla tillgängliga manuskript finnas diplomatiskt aftryckta, ega möjlighet att återställa den ursprungliga texten, skola vi nu återgifva några valda stycken ur *El libro de buen amor* i den form vi under jämförelse mellan de olika manuskripten finna vara den rätta. Vi upptaga i noter alla de varianter, som för bedömande af den

¹ Se härom J. Fitz-Gerald, *Versification of the cuaderna via*, New York 1905 s. X—XII.

² Ex. Baist Jahresbericht VI I s. 382.

³ *Mélanges de Philologie offerts à F. Brunot* Paris 1904 s. 318.

metriskas formen kunna vara af någon som helst betydelse. — Dessa stycken äro afsedda dels såsom bevis för att Juan Ruiz verkligen använde den blandning af 6- och 7-stafviga halvverser, hvarom vi i det föregående talat, dels som material för den följande undersökningen af denna versarts natur. De valda styckena äro 1) *Aquj fabla de como todo ome entre los sus cuydados se deue alegrar e de la disputacion que los griegos e los romanos en vno ovieron*, Ducamin strof 44—64 (s. 15—18); 2) ur *Del castigo quel arçipreste da a las dueñas e de los nonbles del alcayuela*, Ducamin strof 901—909 (s. 159—161); 3) ur *De quales armas se deue armar todo xristiano para vençer el diablo el mundo e la carne*, Ducamin strof 1579—1590, 1605 (s. 298—301, 303). Af dessa föreligger det första i sina här återgifna delar i manuskripten S och G, det andra i S, G och T, det tredje i S och T. Manuskriptet S representerar den senare år 1343 daterade redaktionen af *El libro de buen amor* medan G och T, som äro nära beslätade, återgifva den första, kortare redaktionen af år 1330.

Alla sjustafviga halvverser äro tryckta med kursiv stil.

1.

44. Palabras son de sabio e dixo lo Caton
Que ome asus cuydados que tiene en coraçon
Entreponga plazer e alegre rrazon
Que la mucha tristeza mucho cuydado pon.
45. E por que de buen seso non puede ome rreyr,
Abre algunas burlas aqui a enxerir.
Cada que las oyeres non quieras comedir
Saluo en la mauera del trobar e dezir.
46. Entiende bien mis dichos e piensa la sentençia
Non me contesca contigo como al doctor de Greçia
Con el rribaldo romano e con su poca sabiençia
Quando demando Roma a Greçia la çiençia.
47. Ansy fue que rromanos las leyes non avien
Fueron las demandar a *griegos que las tienien*
Respondieron los griegos que non las meresçien
Nin las podrien entender pues que tan poco sabien.

44 a G: ... que tiene encl su c. — 45 c S: ... oyerdes non querades; d: ... et del dezir. — 46 c G: con el rribal de roma ... — 47 b G: e fueron ...

48. Pero si las querien *para por ellas usar*
Que ante les convenie con sus sabios disputar
Por ver si las entendrien e las merescien leuar;
Esta rrespuesta fermosa dauan por se escusar.
49. Respondieron rromanos que les plazie de grado;
Para la disputaçion pusieron pleito firmado;
Mas por que non entendrien el lenguaje non usado
Que disputasen por señas, por señas de letrado.
50. *Pusieron dia sabido todos por contender*
Fueron rromanos en coyta, non sabien que se fazer
Por que non eran letrados, nin podrien entender
A los griegos doctores nin al su mucho saber.
51. Estando en su coyta, dixo un çibdadano
Que tomasen un rribaldo, un vellaco rromano
Segund dios le demostrase fazer señas con la mano
Que tales las feziere: fueles conssejo sano.
52. Fueron a un vellaco, muy grand e muy ardid;
Dixieron le: nos auemos con griegos nuestra conbit
Para disputar por señas lo que tu quisieres pit
E nos dar telo hemos escusa nos desta lid.
53. Vistieron lo muy bien paños de grand valia,
Commo si fuese doctor en la filosofia;
 Subio en alta cathedra dixo con bauoquia:
 Doy mayns vengan los griegos con toda su porfia.
54. Vino ay un griego doctor muy esmerado,
 Escogido de griegos entre todos loado;
 Subio en otra cathedra todo el pueblo juntado
 E començo sus señas, commo era tratado.
55. Leuantose el griego, *sosegado, de vagar,*
 E mostro solo un dedo *que esta çerca del pulgar*
 Luego se assento *en ese mismo lugar.*
 Leuantose el rribaldo, brano, de mal pagar.
56. Mostro luego tres dedos contra el griego tendidos,
El polgar con otros dos que con el son contenidos,

48 a G: Pero que sy...; c S:... e merescian lenar. — 49 d G:... e por senals... — 50 b G:... non sabiendo... — 51 b S: Segund le Dios le..., G: quales dios les mostrase...; d G:... e fueles... — 52 b G: Dixieron nos auemos con los...; c G:... quieries... — 55 b G:... cerca el...; d G: L. se el rribalt e de m. p.

En manera de harpon *los otros dos encogidos*;
Assentose el neçio, catando sus vestidos.

57. Leuantose el griego, tendio la palma llana
E assentose luego con su memoria sana
Leuantose el vellaco, con fantasia vana
Mostro puño çerrado de porfia avia gana.
58. A todos los de Greçia dixo el sabio griego:
Meresçen los rromanos *las leyes, non gelas niego*.
Leuantaron se todos con paz e con sosiego;
Grand onrra ovo Roma por un vil andariego.
59. Preguntaron al griego que fue lo que dixiera
Por señas al rromano e quele rrespondiera.
Diz: yo dixee que es un dios; el rromano dixo que era
Uno en tres personas e tal señal feziera.
60. Yo dixee que era todo ala su voluntad;
Respondio que en su poder lo tenie e diz verdad.
Desque vi que entendie e cree en la trinidad
Entendi que meresçien de leyes certenidad.
61. Preguntaron al vellaco qual fuera su antojo.
Diz: dixo que con su dedo me quebrantarie el ojo;
Desto ove grand pesar e tome grand enojo
E rrespondil con saña con yra e con cordojo,
62. *Que yo le quebrantaria*, ante todas las gentes,
Con dos dedos los ojos con el pulgar los dientes.
Dixo me luego en pos, que le parase mjentes,
Que me daria grand palmada en los oydos retinjentes.
63. *Yol rrespondi quel daria a el una tal puñada*,
Que en tiempo de su vida nunca la vies vengada,
Desque vio que la pelea tenie mal aparejada,
Dezose de amenazar do non le preçiauau nada.

56 c G: ... los o. d. tenja e. — 59 a S: P. al g. sabio ...; b G: por sus signos al r. ...; c G: D. yo le d. ... el rr. que era vno ... — 60 a G: Dixo luego que era asu v.; b S: ... p. tenja el mundo, e. d. v.; c S: ... entendien ... crey ...; G: ... e trayen la t.; d S: Entendien ...; G: entenderien e meresçerien ... — 61 a G: pregunto ...; b S: d. d. me q. c. s. d. que m. ...; G: d. d. me ... quebraria ...; d S: E rrespondile ...; G: R. c. s. ... — 62 a G: que yo quele q. ...; b G: ... e con el p. ...; c S: d. m. l. apos esto ... — 63 a S: yo le rr. que le d. u. t. p.; G: yo le ...; b G: q. en el t. de sus dias n. la abra v.; d S: ... do non gelo preçiau n.

64. *Por esto diz la pastraña* dela vieja ardidá:
 Non ha mala palabra *si non es a mal tenida*;
 Veras que bien es dicha si bien es entendida;
 Entiende bien mi dicho e avras dueña garrida.

2.

901. Mando el leon al lobo con sus niñas parejas
 Que lo guardase todo mejor que las ovejas.
 Quando el leon traspuso una o dos callejas,
 El coraçon el lobo comjo e las orejas.
902. Quando el leon vino por comer saborado,
 Pidio al lobo el asno *que le avia encomendado*;
 Syn coraçon e orejas *troxolo desfigurado*:
 El leon contra el lobo fue sañudo e yrado.
903. Dixo al leon el lobo quel asno tal nasciera;
 Que si el coraçon e orejas touiera,
 Entendiera sus mañas e sus nuevas oyera,
 Mas que lo non tenia e por ende veniera.
904. Assy, Señoras dueñas, entended el rromañçe
 Guardat vos de amor loco, *non vos prenda nin alcançe*
 Abrid vuestras orejas, el coraçon se lançe
 En amor de dios limpio, loco amor non le trançe.
905. La que por aventura es o fue engañada,
 Guarde se que non torne al mal otra vegada,
 De coraçon e de orejas non quiera ser menguada,
 En ajena cabeça sea bien castigada.
906. En muchas engañadas castigo e seso tomen,
 Non quiera amor falso, *loco rriso non asomen*;
 Ya oystes que asno *de muchos lobos lo comen*;
Non me maldigan algunos que por esto se contomen.
907. *De fabla chica, dañosa guardes muger falaguera,*
 Que de un grano de agraz se faze grant dentera,
 De una nuez chica nasce grand arbor de noguera
E muchas espigas nasçen de un grano de çinera.

64 a S: ...dize..., c S: ...fuese ent.; d G: ...mi libro aueras bien-
 d. g. — 901 b S: quello guardase mejor q... — 902 c SG: s. c. e sin o...
 T: sin c. e sin o. troxol... — 903 b GT: ...el su coraçon: d S: ...end...
 — 904 a G: a. señores e dueñas e. bien el rr., T: ...e. bien el rr.; c S:
 vuestro c. s. l.; d S: ...l. vuestro loco nol t. — 905 a S: l q. p. desa-
 uentura... — 906 c G: ya ovistes desir q...; d S: ...e. se encone. —
 907 a S: ...guardese...; b S: ...f. mucha d., T: ...f. grande d.; c S:
 ...a. de grand n.; d T: muchas e...

908. Andan por todo el pueblo della muchos dezires,
 Muchos despues la enfaman *con escarnjos e rreyres*;
Due a por te dezir esto non te asañes nin te aires,
Mis fablas e mis fazañas rruego te que bien las mires.
909. Entiende bien mi estoria *de la fija del Endrino*
Dizela por dar ensienpro, non por que a mi vino;
Guardate de falsa vieja, de rriso de mal vezino,
 Con ome non te fyes *nin te llegues al espino.*

3.

1579. Señores, acordad vos de bien, si vos lo digo,
 Non fiedes en tregua de vuestro enemigo
 Ca non vee la ora que vos lyeue consigo;
 Si vedes que vos miento *non me preciedes un figo.*
1580. *Non deuemos estar ciertos*, nin seguros de muerte,
 La nuestra enemiga es natural e fuerte
 Non podemos, amigos, della fuyr por suerte,
 Por eso cada uno de vos sus armas puerte.
1581. Si qual quier de nos otros *ouiese cras de lydiar*,
 Con algun enemigo en el canpo entrar,
 Cada uno buscaria armas para se armar,
 Syn armas non querria en tal peligro entrar.
1582. Pues si esto fariamos *por omes como nos byuos*,
Muy mas deuemos fazerlo por tantos e tan esquiuos
Enemigos que nos quieren fazer siernos captiuos,
E para sienpre jamas dizen: al infierno yd vos!
1583. Los mortales pecados *ya los avedes oydos*,
Aquestos de cada dia nos trahen combatidos,
Las almas quieren matar pues los cuerpos han feridos,
 Por aquesto deuemos *estar de armas bien guarnidos.*

908 a G: ... della los m. d.; d G: ... fabliellas ...; T: fablillas. —
 909 b SG: d. p. te dar e. ...; GT: ... mas n. p. ...; c GT: ... e d. r. ...; d S:
 sola con o. n. t. ...; GT: sola c. o. n. te enfies. — 1579 a T: ... asy vos l. d.
 — 1580 a S: deuemos e. c. non s. d. m.; b T: ... e. es natural miente;
 c S = d; d S = c. — 1581 a T: sy qual quiera de nos ouiese clas a lydiar.
 — 1582 a T: ... f. omes c. n. b.; c T: ... fazer s. e. c.; d T: e por s. j. ...
 — 1583 b S: ... nos t. muy c.; d T: ... e. armados e guarnidos.

1584. *Lydian otrosi con estos otros tres principales:*
 La carne, el diablo, el mundo; *destos nasçen los mortales.*
Destos tres vien en aquellos, tomemos armas atales
Que vençamos nos a ellos; quiero vos dezir quales:
1585. *Obras de misericordia e de mucho bien obrar,*
Dones de spiritu santo que nos quiera alunbrar,
Las obras de piedat, de virtudes nos menbrar,
Con los siete sacramentos los enemigos sobrar.
1586. *Contra la grand cobdiçia el bautismo porfia;*
Dono de spiritu santo, e de sabiduria
Saber nos guardar de ajeno, non dezir: esto querria;
La virtud de la justiçia judgando nuestra follia.
1587. *Vestir pobres desnudos, con santa esperança*
Que dios por quien lo façemos nos dara buena andança;
Con tal loriga podremos con cobdiçia que nos trança,
E dios guardar nos ha de cobdiçia e mal andança.
1588. *Sobrar a la grand soberuia, dezir mucha omjldat;*
Debdo es temer a djos e a la su magestad;
Virtud de temperamjento, de mesura e onestad,
Con esta espada fuerte segura mente golphad.
1589. *Con mucha misericordia dar a los pobres posada,*
Tener fe que santa cosa es de djos gualardonada,
Non rrobar cosas ajenas, non forçar muger nin nada,
Con esta confirmaçion la soberuia es arrancada.
1590. *Ayamos contra avariçia spiritu de pyedat,*
Dando limosna a pobles doliendo nos pobredat;
Virtud natural justiçia, judgando con humildat
Con tal maça al avaricia bien larga mente dad.
1605. *Denos djos atal esfuerço, tal ayuda e tal ardid*
Que vençamos los pecados e arranquemos la lid,
Por que el dia del juisio sea fecho a nos conbyd,
Que nos diga Jhesu Christo: benditos a mi venid.

1584 a S: ... t. mas p.; c T: ... t. a. rreales; d T: ... aellos e. q. v. d. q.
 — 1585 b T: dones de esprito s...; c T: ... p. e de v. vos nenbrad;
 d S: con siete s. estos e. s. — 1586 b S: ... s. s. de buena s. T: dono
 e esprito s...; c S: s. n. g. de lo a... — 1587 a S: v. los p. d...
 T: ... d. con la s. e.; c T: con tal lugar poderemos vencer la cobdiçia q.
 n. t.; d T: e d. n. quiera guardar d. c. e mal estança. — 1588 b T: es
 bueno temer a dios e a su santa m.; c T: v. de tenplamiento con m...
 — 1589 b T: tener se eñsta obra e... — 1590 b S: ... p. doliendo nos
 de su mal, T: ... p. doliendo senos de su pobredat; c S: v. de n. j. j. c. h.
 T: v. n. j. j. h.; d T: ... a. larga mente le dad. — 1605 b T: q. v. e arranquemos l.l.

Såsom man lätt finner, äro i det föregående några halfverser tryckta kursivt, ehuru de med stöd af något af manuskripten skulle kunna fattas som regelrätta alexandriner. Det beror då därpå, att den språkliga formen eller meningen syntes mig göra antagligt att den 7-stafviga halfversen i dessa fall är den af författaren afsedda. Någon anledning förefinnes nämligen icke att, så fort möjlighet finnes, återställa den 6-stafviga versen. Ty författaren har icke tillgripit den 7-stafviga som en slags nödfallsutväg utan använder med konstnärlig afsikt en blandning af båda. Som af de meddelade profven framgår är i olika stycken de båda versslagen ojämnt representerade. En genomgående undersökning af verket skulle måhända möjliggöra vissa slutsatser rörande författarens afsikter med den olika fördelningen af vers typerna i olika stycken. En sådan undersökning ingår emellertid icke i planen för denna artikel; vi nöja oss med att påpeka, att i somliga dikter den regelrätta alexandrin syns vara nästan uteslutande för handen medan i vissa andra de 7-stafviga verserna äro i majoritet. Den vanligaste formen är emellertid en blandning af de båda versarterna med talrika 7-stafviga halfverser men med en bestämd öfvervikt till förmån för den regelrätta alexandrin.

Alexandrinens rytmiska karaktär är den att vara ett jambiskt versmått. Dess rytm är således stigande och dess enhet den tvåstafviga versfoten. Då nu hvarje halfvers består af trenne versfötter skulle tydligtvis halfversens karaktär bli en annan om två af dessa i stället för att vara jamber vore anapester. Intrycket skulle då bli af en anapestisk vers med en instucken jamb, medan däremot förekomsten af en anapest icke kan rubba halfversens rytmiska karaktär, som förblir stigande och jambisk.

Grundskemat för alexandrinen är med andra ord:

— — — — — | — — — — — .

Den afvikelse Juan Ruiz enligt ofvanstående versprof tillåter sig består i att föröka den ena eller båda halfverserna med en obetonad stafvelse. Denna kan placeras framför hvilken som helst af de ordinarie tre korta eller rättare obetonade stafvelsorna. En af halfversens jamber kan med andra ord utbytas mot en anapest. Vid *el arte mayor* var den förlorade stafvelsen alltid versens första stafvelse. Hvarje annan möjlighet skulle där hafva rubbat rytmen. Icke så i fråga om alexandrinen, hvars halfvers

består af trenne lika delar. En tillkommande obetonad stafvelse rubbar här icke den stigande rytmen och räcker icke heller till för att rubba halvversens jambiska grundkaraktär. — Man skulle emellertid måhända häri kunna se en motsägelse mot hvad vi yttrade s. 40, där vi med anledning af Nebrijas framställning sade att romansversen på grund af sin karaktär af upprepade trokæer skulle rytmisk rubbas af en tillkommande stafvelse. Ty äfven om det är sant att en förlorad stafvelse i romansversens början skulle gifva densamma karaktären af stigande rytm, så skulle man ju kunna tänka sig en kort stafvelse tillagd i versens inre, man skulle kunna tänka sig en af trokæerna utbytt mot en daktyl och detta borde väl lika litet rubba romansversens karaktär som en i stället för en af jamberna inträdande anapest rubbar alexandrinen. Det föreligger dock en viss skillnad mellan de båda versslagen med afseende på lättheten för en rubbning i rytmen. I alexandrinen angifves den stigande rytmen redan i första versfoten och likaledes är den sista versfoten i det stående grundskemat en jamb

— — — — — | — — — — —

I romansversen däremot anges rytmen visserligen likaledes genom den första versfoten men den sista versfotens obetonade stafvelse faller utom grundskemat

— — — — — | — — — — —

I och genom detta förhållande blir naturligtvis rytmens fasthet i denna vers mindre och möjligheten till en rubbning större. Hvar än den förlorade stafvelsen insättes finnes möjlighet att densamma i stället för att ansluta sig till den föregående versfoten och förvandla densamma till en daktyl sluter sig till följande betonade stafvelse och med denna bildar en jamb. Supponera vi exempelvis en »förlorad stafvelse» i andra versfoten:

— — | — — — — | — — | —

så öfvergår detta rytmiska skema alltför lätt till formen:

— — | — — | — — | — —

och vidare till den oblandadt stigande halvverstypen:

— | — — — — | — — — — | — —

För alexandrinen finnes däremot icke motsvarande risk att få sin rytm förvandlad från stigande till fallande.

Vi skola nu ur de anförda versprofven anförä exempel på de olika typer som den tillkommande obetonade stafvelsen alstrar. Dessa typer äro till antalet 16 allt eftersom halvversen är regelbunden eller dess första, andra eller tredje jamb är utbytt mot en anapest och allt eftersom hvardera af dessa fyra typer af den första halvversen åtföljes af en andra halvvers af 1a, 2a, 3e eller 4e typen. Vanligast är att den 1a versfoten är anapestisk, hvilket fall ju också närmast motsvarar *la syllabe perdue* i *el arte mayor*.

- 1) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
Denna typ motsvarar den regelbundna alexandrinen.
- 2) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
55 a *Leuantose el griego, sosegado, de vagar*
55 b, 902 b, 904 b, 906 b, 908 b, 909 a, 909 d, 1583 d,
1584 b, 1587 d.
- 3) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
47 b *Fueron las demandar a griegos que las tienien*
52 d, 64 b, 1590 b.
- 4) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
50 d *A los griegos doctores nin al su mucho saber*
48 a, 55 c, 58 b, 902 c, 906 c, 1579 d, 1581 a, 1582 a,
1583 a, 1588 d.
- 5) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
51 b *Que tomasen un rribaldo, un bellaco rromano*
53 b, 61 a, 909 b, 1580 a, 1582 c, 1584 a, 1584 d,
1605 b.
- 6) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
49 c *Mas por que non entendrien el lenguaje non usado*
51 c, 52 c, 56 b, 59 c, 60 b, 60 c, 62 d(?), 63 a, 63 c,
1589 b, 1589 c, 1605 a, 1605 c.
- 7) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
909 c *Guardate de falsa vieja, de rriso de mal vezino*
1605 d.
- 8) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
60 d *Entendi que merescien de leyes certenidad*
1584 c, 1585 d, 1586 d.
- 9) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
62 a *Que yo le quebrantaria ante todas las gentes*
907 d, 1583 b, 1588 a.

- 10) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
61 b Diz: *dixo que con su dedo me quebrantarie el ojo*
908 c, 908 d, 1585 c, 1586 c, 1589 d.
- 11) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
1590 c *Virtud natural justicia, judgando con humildad*
- 12) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
52 b *Dixieron le: nos avemos con griegos nuestro conbit*
- 13) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
46 b *Non me contesca contigo como al doctor de Grecia*
48 d, 49 d, 50 a, 64 a, 1586 b, 1587 b, 1590 d.
- 14) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
50 b *Fueron romanos en coyta, non sabien que se fazer*
48 b, 906 d, 1583 c, 1585 a, 1585 b, 1587 c, 1588 c,
1590 a.
- 15) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
48 c *Por ver si las entendrien e las meresçien leuar*
63 d, 1582 b, 1582 d.
- 16) ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
46 c *Con el rribaldo romano e con su poca sabiencia*
47 d, 49 b, 907 a, 1589 a.

Det är gifvet, att en vers ofta kan fattas på olika sätt i rytmiskt afseende, och en eller annan af de ofvan citerade skulle utan tvifvel med lika rätt kunna placeras i en annan kategori. Men detta betyder ingenting för själfva kategoriernas tillvaro och beskaffenhet. — Man har talat om Juan Ruiz och vissa andra författares sätt att bland alexandrinerna införa romanshalfverser. Såsom af vår utredning framgår bör detta anses afgjordt oriktigt. Det är här icke fråga om romansverser utan om öfvertaliga alexandriners. Hufvudskillnaden mellan alexandrinen och romansversen ligger nämligen icke i stafvelseantalet utan i rytmen. Romansversens rytm är fallande, alexandrinens stigande, hvilket särskildt må framhållas gentemot Sarhoandy (l. c.), som synes förneka denna skillnad. Gentemot denne författares uppfattning af den öfvertaliga alexandrinen såsom förklarlig genom en «förlorad stafvelse» af samma slag som den i *el arte mayor* förekommande, må äfven ytterligare understrykas den viktiga skillnad vi ha uppvissat. Medan den «förlorade stafvelsen» i *el arte mayor* är bunden vid halfversens början, så kan den öfvertaliga stafvelsen i

alexandrinen intaga, hvilken obetonad plats i versskemat som helst.

Såsom nämnts, påpekar Milá oregelbundna alexandriners förekomst äfven hos *López de Ayala* och i *El poema de Fernán Gonçález*. Hvad López de Ayala angår har detta förhållande iakttagits äfven af andra författare och torde nog vara obestridligt. Vi lemna frågan emellertid här å sido för att i stället i största korthet tala om versifikationens i Fernán Gonçález. Detta är för oss af större intresse då tillvaron af här förevarande rytmiska tendens redan under 1200-talet skulle tyda på at densamma var ett nationellt från äldre tid ärfdt drag i den spanska rytmiken, icke såsom Hanssen sökt göra gällande¹ en uppfinning af Juan Ruiz, som sedan vunnit efterföljd hos López de Ayala. Hanssen har föröfrigt sedermera själf utförligt sökt uppvisa tillvaron af, såsom han kallar dem, romansverser äfven i Fernán Gonçález i en särskildt åt metriken i denna dikt egnad artikel², till hvilken äfven må hänvisas för samma företeelse hos Juan Ruiz, López de Ayala och Alfonso X (Cantigas), rörande hvilka förf. gör några tillägg till hvad han i föregående studier yttrat. Hanssen opponerar sig mot den af Carroll-Marden i dennes upplaga af Fernán Gonçález uppställda regeln att synalefa förekommer mellan tvänne lika vokaler. H. tolkar alla verser, i hvilka sådan synalefa af C.-M. antagits såsom romansverser och förkastar naturligtvis äfven en stor del andra emendationer, genom hvilka C.-M. återställt versen till det enligt hans uppfattning obligatoriska stafvelseantalet. — Jag tror med Hanssen att en del af dessa emendationer äro onödiga och att af de 143 verser, som C.-M. icke kunnat reducera till regelbundna alexandrin, de som visa en öfvertalig stafvelse i båda halvverserna eller i den ena, icke behöfva vara oriktiga. Men det påfallande stora antal vers, i hvilka synalefa mellan lika vokaler lemna metriskt riktigt resultat gör det svårt att förkasta denna regel. — El Poema de Fernán Gonçález synes mig intaga en slags mellanställning mellan den stränga *mester de clerezia* sådan den representeras af Berceo och den mera folkliga versifikationen hos Juan Ruiz. Författaren står tydligen under inflytande af Berceo, han söker tillämpa hiatusregeln; men två lika vokaler synas honom så naturligt sammansmälta till en, att han i detta fall gör talrika af-

¹ Zur span. und port. metrik s. 44.

² Anal. de la Univ. Santiago CXV (1904) s. 63—89.

vikelser från regeln. Han söker följa det föreskrifna antalet af sex stafvelser i hvarje halfvers, men han känner att äfven detta är en konstlad regel och hans verser få därför ofta den öfvertaliga stafvelse som lika litet stötte hans rytmiska sinne som den honom i formell och poetisk begåfning så oändligt öfverlägsne Ärkeprästens.

I detta sammanhang må slutligen påpekas, att Pietsch i sitt arbete *Two old spanish versions of the Disticha Catonis* s. 23 talar om att i den på *cuaderna via* skrifna versionen från 1200-talet versifikationens sådan den ter sig i den bibehållna sena texten är mycket bristfällig. P. anser emellertid att en del romansverser nog äro att tillskrifva originalet men, i betraktande af omöjligheten att veta hvilka dessa äro, anser han rättast att återställa alla verser till den regelrätta alexandrintypen. Denna metod synes föga tillfredsställande. Endast ett noggrannt studium af författarens språkbruk jämte nödig hänsyn till det latinska originalet kunna här lemna ledning. Men att strikt följa en metrisk regel, som erkännes icke hafva följts af öfversättaren, kan icke vara riktigt. Däremot går Hanssen alldeles för långt åt motsatt håll här liksom i fråga om Fernan Gonçalez. Någon orsak att i en text af denna ålder icke införa apokoperade former ss. *guarnesçiol*, *pusies*, *aquest* etc. finnes naturligen icke.

I sin nyss citerade studie säger Hanssen s. 81: «*Difícil es decir si la susodicha innovación (7-stafviga halfverser i alexandrinen, «förlorad stafvelse» i arte mayor etc.) se introdujo voluntaria o involuntariamente; pero aunque en un principio haya sido falta de correccion, se debe suponer que despues se haya convertido en licencia licita e intencional.*»

Denna synpunkt är efter min åsikt falsk. Den i viss mån fria stafvelseräkningen inkom icke alls, den existerade från urminnes tider och var fordom vida friare än i 12- och 1300-talens poesi. Att denna frihet allt mer inskränkes är en följd af den lärda och främmande litteraturens inflytande. För den naturliga rytmiska känslan låg aldrig något inkorrekt i den metriska frihet, hvarom vi talat och hvarpå säkerligen många exempel skulle kunna framvisas, om den spanska poetiska litteraturen från medeltidens början icke till allra största del gått förlorad.

III.

Väktaresången i Berceos «Duelo de la Virgen».

Då Baist¹ såsom sin åsikt framhåller, att den öfvertaliga stafvelsen i *el arte magor* är en rest af gammal, icke strängt stafvelseräknande metrik, nämner han äfven såsom ett exempel på dylik metrik den äldsta lyriska dikt, som finnes bibehållen i den spanska litteraturen, den i Berceos *Duelo de la Virgen* infogade väktaresången². Vi skola här egna någon uppmärksamhet åt denna egendomliga dikt. Baist säger: «der Rechnung mit + 1 - 1, die für die umgebenden Alexandriner ausreicht, setzt es entschieden Widerstand entgegen und setzt sich dabei von selbst in Musik um.» Vi återgifva dikten med angifvande för hvarje vers af rytmen sådan vi uppfatta den, men med uteslutande af den hvarje vers följande samt dessutom i diktens början och dess slut tre gånger upprepade refrängen *eya velar*.

1. Velat aliama | de los indios
— — — — — | — — — — —
2. Que non vos furten | el Fijo de Dios
— — — — — | — — — — —
3. Ca furtar | voslo querran
— — — | — — — —
4. Andres e Peidro | et Johan
— — — — — | — — — —
5. Non sabedes | tanto descanto
— — — — — | — — — — —
6. Que salgades | de so el canto
— — — — — | — — — — —
7. Todos son | ladronciellos
— — — — — | — — — — —
8. Que assechan | por los pestiellos
— — — — — | — — — — —
9. Vuestra lengua | tan palabrera
— — — — — | — — — — —
10. A vos dado | mala carrera
— — — — — | — — — — —

¹ Grundriss II, 2 390 och 425.

² Rivadeneyra 57 s. 136.

11. Todos son omnes | plegadizos
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
12. Revaduchos | mescladizos
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
13. Vuestra lengua | sin recabdo
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
14. Por mal cabo | vos a echado
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
15. Non sabedes | tanto de enganno
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
16. Que salgades | ende este anno
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
17. Non sabedes | tanta razon
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
18. Que salgades | de la prision
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
19. Tomaseio | e Matheo
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
20. De furtarlo | han grant deseo
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
21. El discipulo | lo vendio
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
22. El maestro | non lo entendio
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
23. Don Filipo | Simon e Judas
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
24. Por furtar | buscan ayudas
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
25. Si lo quieren | acometer
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~
26. Oy es dia | de parescer
 ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~

Versen består efter min uppfattning af tvänne *pies quebrados* d. v. s. tvänne halfverser af grundformen — ~ — (jfr. sid. 39). Oafsedt det indifferentia slutfallet, kan här i hvarje halfvers tillkomma en förlorad stafvelse. Alltså uppstå fyra typer sålunda fördelade:

- 1) — ◡ — | — ◡ —
Vers 7, 12, 13, 19, 21
- 2) — ◡ — | ◡ — ◡ —
Vers 3, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26
- 3) ◡ — ◡ — | — ◡ —
Vers 4, 11
- 4) ◡ — ◡ — | ◡ — ◡ —
Vers 1.

Slutfallet i första halvversen är paroxytont utom i verserna 3, 7, 24 som sluta med oxytont ord och 21, som slutar med proparoxytont. Andra halvversens slutfall är paroxytont utom i 3, 4, 17, 18, 21, 22, 25, 26, som sluta oxytont. I vers två finnes en extra öfvertalig stafvelse i andra halvversen. Synalefa är naturligtvis tillåten (v. 15, 22).

Enligt detta sätt att uppfatta diktens metriska form, behöfvas icke de emendationer som Hanssen där vill införa¹, och vi finna här i ett annat versslag ett tidigt exempel på samma metriska tillvägagångssätt som vi redan i senare produkter konstaterat för alexandrinen och *el arte mayor*.

*

*

*

Om i den spanska poesien under 12-, 13- och 1400-talen versen icke var bunden vid ett noggrannt bestämdt antal stafvelser utan en viss frihet förefanns i detta fall under förutsättning att rytmen fortfarande kunde göra sig gällande, så är det antagligt att denna frihet råde äfven tidigare och det synes a priori sannolikt, att den då varit större eftersom utvecklingen gått i riktning af en bestämd fixering af stafvelsernas antal. Då nu det enda diktverk af folklig karaktär, vi ega i behåll från 1100-talet, *El Poema del Cid*, med afseende på versformen visar en påfallande oregelbundenhet, så synes det troligt att denna oregelbundenhet till stor del beror på dåtidens outvecklade uppfattning af den metriska formen och att stafvelseantalet i Cidsångens verser varit i mycket ringa mån bundet vid några metriska regler. Vi skola icke här ingå på några detaljer af den svåra frågan rörande Cidsångens metrik. Efter min mening äro alla

¹ Miscellanea de versificación castellana s. 29—32. Cf. Baist Jahresbericht VI, 1 s. 381.

försök som gjorts att återföra Cidsången till en med afseende på stafvelseantalet enhetlig meter misslyckade och kunna icke vara annat. Redan af hvad i denna uppsats visats bör framgå, att åtminstone alla sex- och sjustafviga halfverser (som i språkligt afseende äro korrekta) böra kvarstå utan ändring. De af sådana halfverser bestående versraderna utgöra icke mindre än 1700¹, d. v. s. nära hälften af hela antalet. I rytmiskt afseende karakteriseras dessa halfverser af tretakten. Vi hafva nyss framhållit det antagliga i att friheten i det metriska vid en tidig period var betydligt större än den vi i ofvan undersökta dikter kunnat konstatera. Det närmaste steget är då att antaga möjligheten af flera öfvertaliga stafvelser. Därför är det troligt att halfverser med 8, 9 ja 10 stafvelser godt kunde förekomma. Verser sådana som dessa tarfva alltså ingen förändring ur metrisk synpunkt:

34. Que si non la quebrantas por fuerca | que non gela abriese nadi²

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

48. Mas el Criador nos uala | con todas sus uertudes santas

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

1427. De los meiores guarnimientos | que en Burgos pudo falar

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

Af de halfverser hvilkas stafvelseantal understiga 6, kunna de 5-stafviga tänkas bibehålla en tretaktig rytm, om man antager undertryckande af den obetonade initialstafvelsen:

307. Tres an por troçir, sepades que non mas

(~) ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

330. Ya señor glorioso, padre que en cielo estas

(~) ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ | ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

Öfver 1000 verser foga sig efter det fria rytmiska skema vi sålunda angifvit. Af diktens återstående 1000 vers kunna en del 4-stafviga halfverser med paroxytont slutfall förklaras genom antagande af lyrisk cäsur och en stor del emendationer äro af olika anledningar plausibla och af de flesta författare antagna. Icke desto mindre återstå flera hundratal vers af hvilka de flesta genom sin korthet trotsa alla förklaringsförsök och synas tyda på en ännu mindre regelbunden metrik än den vi i korthet sökt

¹ Enligt Restoris tabell Osservazioni s. 149.

² Citaten efter Menéndez-Pidals upplaga Madrid 1900.

teckna. Emellertid bör det framhållas, att de förvanskningar i diktens metriska form, till hvilka kopisterna gjort sig skyldiga och hvilka under vanliga förhållanden skulle synas påfallande våldsamma, bli förklarliga, om man utgår från den förutsättningen att versmåttet till följd af sin primitiva och skenbart oregelbundna beskaffenhet icke här såsom i andra fall kunde verka såsom ett korrektiv mot felskrifningar eller afsiktliga förändringar.

— Måhända representerar dikten ett stadium, under hvilket man ännu blott sträfvade efter ett rytmiskt system i versen. Kanske var det ursprungligen endast rimmet eller assonanzen som konstituerade den bundna formen. Därefter leddes man måhända att söka gifva versraderne en viss likformighet genom en gemensam rytm, som yttrar sig i gemensamt antal accenter. Så uppstod först i längre versrader accenten i versens midt, cäsuren, som i Cidsången är i det närmaste regelbundet förhanden, därefter ett visst antal biaccenter i hvarje halfvers. Sträfvan härtill har i Cidsången icke genomgående krönts med framgång. När en gång denna princip blifvit fullt lefvande, regulariseras stafvelseantalet allt mer och mer, en fas som vi se representerad under 12-, 13- och 1400-talen, och blir slutligen fixt d. v. s. den moderna romanska konstversens principer äro fastslagna äfven för den spanska versen.

Anmeldelser.

Verhandlungen der 48. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Hamburg vom 3. bis 6. Oktober 1905.
Leipzig 1906, Teubner. VIII + 224 S.

Det turde vel være tvivlsomt, om de stadig tilbagevendende Beretninger om Møder af Videnskabsmænd have nogen egentlig Værdi udover det at tjene som en Erindring for Deltagerne. Referaterne af Foredragene ere nemlig saa godt som alle saa knappe, at de kun give ringe Oplysning for Læserne, og mange Foredrag findes derfor ogsaa trykte andetsteds i fuldstændig Skikkelse. Her skal derfor blot Opmærksomheden henledes paa nogle enkelte Foredrag, som synes at have haft en større Interesse.

Om den latinske Thesaurus beretter Diels, at dens Fremgang trods adskillige Vanskeligheder er sikret, hvorimod han mener, at Tiden til at paabegynde lignende Arbejder for det græske og det tyske Sprog endnu ikke er moden. Ed. Meyer udviklede, at, medens de Former, hvorunder Alexander den Store og hans Efterfølgere udøvede deres Herredømme, nok vare orientalske, havde selve Ideen om et absolut Monarchi et græsk Udspring, nemlig fra de filosofiske Statstheorier, som bl. A. Platon og Aristoteles fremsatte. Om Ara Pacis Augustae talte E. Petersen idet han udtalte Haabet om, at Udgravningerne maatte fortsættes, saa at de endnu ikke afgjorte Spørgsmaal maatte faa en endelig Besvarelse. I den germanistiske Sektion holdt Meissner et, som det synes, meget interessant Foredrag om den saakaldte Rómveriasaga, en islandsk Oversættelse af Salustius og Lucanus. Om den romerske Historieforskning og Bibelkritiken talte Soltau — der har virket paa begge Omraader —, men vakte nogen Modsigelse. Volquardsen anstillede en Sammenligning mellem Thukydid's og Aristoteles's Beretninger om Revolutionen i Athen 411 og søgte at hævde, at der laa en Sandhed til Grund for dem begge, endskjøndt han mente, at man nærmest maatte holde sig til Thukydid. Om det i Würzburg fundne Fragment af Historieskriveren Sosylos, der ledsagede Hannibal paa hans Felttog, berettede Wilcken. C. F. Lehmann udviklede sit Syn paa de historiske Forhold i Selenkos's sidste Regjeringsaar og hævdede, at denne, da han gik over til Europa, var formelt valgt til Konge af Makedonien. I den romanistiske Sektion holdt Seelmann et Foredrag om Rolandssagnet, som han opfatter som en oprindelig Naturmythe. Han erklærede, at hans Forskninger desangaaende, som snart ville blive offentliggjorte, betyde «einen völligen Umsturz für die moderne Fachwis-

senschaft». Endelig er der Grund til at nævne et Foredrag af Dr. med. et phil. Kotelmann, som søgte at bevise, at Apostlen Paulus har lidt af den ægyptiske Øjensyge. Ligesom paa det foregaaende Philologmøde vedtoges der Henvendelser til Autoriteterne angaaende Fremme af Udgivelsen af Grimms tyske Ordbog og af Erkehertug Rainers Papyri. Medens man med Tak anerkjendte, hvad den tyske Regjering havde gjort for det første Punkts Vedkommende, beklagede man, at det østerrigske Undervisningsministerium havde ladet det forrige Philologmødes Henvendelse angaaende de nævnte Papyri ubesvaret.

Hans Ræder.

Marius Kristensen, Nydansk. En kort sproglig-geografisk fremstilling. (Småskrifter udg. af Selskab for germansk filologi nr. 12.) Kbh. 1906, Hagerup. XII + 91 ss.

I forordet gør forf. opmærksom på, i hvor høj grad der længe har været trang til «en bog, som gav kort og klar besked om nydanskens stilling i forhold til de andre nordiske sprog, og om de danske almuesmåls væsentligste forskelle», og han tilføjer, at «da ingen anden lod til at ville skrive den, måtte jeg selv gøre det». I virkeligheden turde der i forvejen have været enighed om, at ingen var nærmere til at påtage sig et sådant arbejde end Marius Kristensen, og forsåvidt som denne mening havde trængt til en stadfæstelse, så foreligger denne nu i den bog, som her skal omtales.

Overensstemmende med den formulering av opgaven, som forf. i de citerede ord av fortalen opstiller, gives i de første 3 afsnit av bogen en fyldestgørende fremstilling av de nordiske sprogs indbyrdes forhold og udbredelse så vel før som nu, om hvilken fremstilling der kun er godt at sige. Kun vil jeg knytte en lille bemærkning til forf.s angivelse av det danske folkesprogs sydgrænse (i Sønderjylland), der kort betegnes som «en linje fra Flensborg fjords inderende mod syd til Fjorde og derfra mod nord-vest til Rødenæs» (s. 25). Her kunde man efter min mening have ønsket en nøjere præcisering, således at den gradvise overgang fra overvejende dansk til overvejende tysk folkesprog udtrykkelig fremhævedes med tilføjelse av et par grænselinjer (jfr. Clausens sprogekort). Det forekommer mig, at der på den måde var størst sikkerhed mod, at bogens angivelse mistydedes enten på dansk eller tysk side, hvilket i dette spørgsmål turde have nogen betydning. — Hovedinteressen i bogen samler sig imidlertid, som naturligt er, om redegørelsen for dialekterne så vel i

almindelighed som specielt. Et punkt av særlig interesse i førstnævnte henseende er spørgsmålet om dialekternes alder. Hvad forf. herom bemærker, er i al sin (efter bogens hele anlæg nødvendige) korthed overmåde forsigtigt formuleret samtidig med, at det dog giver rum for ret vidtgående anskuelser. Dette kan kun glæde den, der her deler det grundsyn, som P. K. Thorsen længe var ene om at forfægte, hvorfor jeg ikke kan undlade at citere forf.s egne ord (s. 60): «Målskel synes på sine steder ældre end herredsinddelingen, som jo går tilbage til den tidlige middelalder», hvorpå forf., efter at have avvist den tanke, at dialekterne så tidligt havde nået deres nuværende forskellighed, slutter: «man kan ikke godt fri sig fra den tanke, at almuesmålenes vigtigste skellinjer har deres rødder helt tilbage i den tid, da landet bebyggedes, og at den mærkelig faste linjeretning nordvest—sydøst i den nordlige, vest—øst i den sydlige del er som svage bølgespor av den strøm, der skyllede ind over landet.» — Indenfor den mere specielle behandling av dialekterne vil jeg særlig fremhæve den ret indgående omtale, som ofres de egl. skånske dialekter, på hvis store betydning for den danske sproghistorie man næppe hidtil i almindelighed har været tilstrækkelig opmærksom.

Hvad iøvrigt angår enkelthederne i de forskellige dialekters lydige ejendommeligheder, så ligger det i sagens natur, at læseren her i det store og hele må tage bogens angivelser på forf.s autoritet, hvorfor der på dette punkt kun undtagelsesvis kan blive tale om egentlig kritik. Under behandlingen av jysk savner jeg en oplysning om grænserne for *ɣ*-lydens udbredelse; dette skyldes sikkert kun en forglemmelse fra forf.s side. Om nordvestsjællandsk meddeles (s. 78), at det (stemmende med sydvestsjælland.) savner overgangen *a > ǣ* foran *ng*-lyden. Dette er rigtigt for den levende (d. v. s. uddøende) dialekts vedkommende, men det må her tilføjes — hvad forf. ikke har kunnet vide —, at former med *ǣ* i denne forbindelse er fortrængte av rigsmålet, men fandtes tidligere, hvilket fremgår av et (kun i folkemunde overleveret) stednavn: *Spånge* nær ved Kalundborg. Dialekten slutter sig altså heri til sejrøsk.

Det har selvfølgelig ikke kunnet være forf.s opgave i en fremstilling som den foreliggende at gå nærmere ind på de lydhistoriske spørgsmål, som knytter sig til de i bogen omhandlede faktiske forhold, og jeg skal allerede av den grund ikke her rejse nogen diskussion herom. Kun vil jeg give et lille sproghistorisk tillæg til en av bogens angivelser vedrørende sjællandsk. Blandt karakteristika for (et i det væsentlige) sjællandsk område nævnes (s. 49), at i skriftsprogets *ovn*, *ovl.* som *ovn*, *skovl.* er den til *o* svarende lyd her bortfalden: sjæll. *o'n*, *sgol'o*¹. — Hvad sidstnævnte ord angår, viser den sjæll. form, at der må

¹ Apostrofen betegner stød.

forudsættes et *skolw; vi får således en sjæll. metatese opr. -(u)fl > -(u)lf, hvormed åbenbart må sammenstilles det i Harpestræng (Kbh.) forekommende *innulfuæ* (i st. f. *innulfæ*)¹. Da denne overgang ifølge sin natur må være ældre end den alm. forstummen av *f* (o: v) efter *u*, så følger herav med nødvendighed, at den omtalte metatese er ældre end de ældste bevarede hss. og således hører til de meget gamle karakteristika for sjællandsk.

København, 1906.

Anders Pedersen.

T. Frank, The Use of the Optative in the Edda (Amer. Journ. of Phil. XXVII P. 1—32).

Denne lille afhandling giver en oversigt over «optativens» brug i Eddadigte og dermed beslægtede kvadbrudstykker. Den består af følgende 4 kapitler: The optative in independent clauses, The opt. in dependent clauses of will and desire, The potential opt., Usages of the opt. derived from one or composed of more than one of the preceding constructions. Afhandlingen er skrevet med concis sagkundskab og indeholder gode bemærkninger f. eks. overfor Delbrück og fuldstændiggör hans fremstilling. Forf. citerer Nygårds Eddasyntax, men synes ikke at kende Th. Wiséns: Om ordfogningen i den ældre Eddan (Lund 1865). Der er kun lidet at bemærke til forf.s påvisninger; men nogle gange har han taget fejl af konstruktionen og meningen; således har de to sætninger øverst s. 5: *hér mundak øðli una og heima letja ek munda* intet at gøre med ønske-sætninger. Der udtrykkes blot: «jeg vilde» osv. Jeg tror ikke forf. har ret, når han (samme side) udtaler, at conj. (opt.) indeholder en stærkere bestemthed («a greater degree of certainty») end verb. *skal* med inf.; for mig er det modsatte tilfældet — hvis bægge dele ikke er lige bestemte, hvad de ofte er, som forf. også bemærker. Heller ikke er sætningen *svá er lýðum landi i eyðið* (sst.) optativisk; *eyðið* er indik. I *bedit mik at tyggva* (s. 7) er *tyggva* infin. I *hvégis þat gørvisk* (s. 9) er *gørvisk* indik. Af *skyli*-eksemplerne (s. 14) er nogle at udskille som meget stærke, f. eks. *hon skyli morna, þik skyli allir eiðar bita, þitt skyli hjarta hrafnar slíta*; her er *skyli* dog et ganske anderledes stærkt udtryk for den talendes indvendige lidenskab end *skyli* i en sætning som: *hugalt skyli þjóðans barn*. Eks. *øng es sótt vërri . . . an sér øngu at una* (s. 20) bortfalder, da *sér* her er dativ og ikke verbum. Forf.s

¹ Jeg er enig med forf. (se s. 83) i at hævde dette hs.s vokalisme som molbøsk.

bemærkninger (s. 21) overfor Delbrück ang. sætninger som: *grætr grimmum tárur áðr sofa gangir* er rigtige. Derimod har han næppe ret, når han (s. 23) mener, at der ved conj. (opt.) i sætninger som: *hon sagði Atla at hon hefði sét* osv. udtrykkes en uvished; det gør der ikke. I dette og lign. tilfælde (som *sagðak at kálfs væri*) betyder conj. både det ene og det andet lige så godt; hvorvidt den er udtryk for noget ikke-reelt, beror ene og alene på den tone, hvori sætningen udtales. Sætningen «jeg sagde, at det (hjærtet) var af en kalv» kan således i og for sig både betyde, at det virkelig var et kalvehjerte og at det ikke var det. Vekslingen i eksemplet fra prosastykket (*dræpi — hefði ríðit — svíku*) betyder intet; her kunde *svíki* lige så godt have stået med samme betydning.

Der findes forskellige fejl og unøjagtigheder i oversættelserne f. eks. *vaki hann at vilja* «may he awake when it pleases him»; det hele bet.: «gid han måtte befinde sig i vågen tilstand ifølge sin lyst (til glæde for sig); *holdgróin* «grown to the soil» (s. 18) istf. «grot fast til legemet»; *mein* (s. 23) bet. ikke «hindrance», *sá* (s. 30) ikke «saw», *mógr* (s. 25 nederst) ikke «son» osv. Imellem sætningen: *of þat gættusk — skepja* (s. 27, l. 7 f. n.) og den følg. «oversættelse»: «Tried to decide who should destroy the giant brood», må der være udfaldet noget, da denne overs. ikke passer til den citerede sætning.

Korrekturlæsningen er i det hele god og de isl. ord rigtig trykte (efter Symons' udg.); dog findes endel fejl som *bedja* (s. 26) f. *biðja*, *suefna* i næste l. f. *suefne*, *þrymþer* (s. 23) f. *þyrmþer*, *skopaþr* (s. 11) f. *skapaþr* og flere.

Finnur Jónsson.

Papyrusfundene i El-Hibeh.

Af Hans Ræder.

Under Titelen *The Hibeh Papyri* (Part I, London 1906) have Grenfell og Hunt udgivet Resultaterne af de Udgravninger, som for nogle Aar siden have fundet Sted i El-Hibeh i Mellem-ægypten. Der er her kommet for Dagen en talrig Mængde Papyrusstykker, der saa godt som alle have været anvendte til at vikle om Mumier. Fremfor de fleste af de i de senere Aar fundne Papyri udmærke de sig ved deres høje Alder; alle de, der ere udgivne i det nævnte Bind, stamme fra den ældre Ptolemæertid, hovedsagelig fra Midten af det 3die Aarhundrede f. Chr. Som sædvanligt findes der baade litterære Texter og Dokumenter, af hvilke de sidste dog ikke frembyde nogen mere almindelig Interesse.

De litterære Texter byde os enkelte Nyheder. Paa første Plads forefinde vi et Stykke af en Indledning til en Samling af Sententser af Epicharmos. Fra Oldtidsforfattere kjende vi til en saadan Samling, der skyldtes en vis Axiopistos, men om det netop er Indledningen til denne, der her foreligger, er uvist. Udgiveren anbefaler i trochæiske Tetrametre sin Samling som nyttig for Folk, der ønske under alle mulige Forhold i Livet at have et knapt og rammende Ord paa rede Haand. — En anden, meget fragmentarisk Text indeholder maaske netop Brudstykker af Sententser af Epicharmos, men tilhører dog i ethvert Tilfælde ikke det samme Haandskrift.

Nogle Tragediefragmenter, som af Udgiverne formodes at tilhøre Sophokles's *Tyro* og Euripides's *Oineus*, ere ret ubetydelige. Med større Forventning modtager man nogle Fragmenter af en Komædie, som Udgiverne formode er af Philemon, dog kun efter et temmelig svagt Kjendetegn. Mere grundet er derimod den Formodning, at vi have at gjøre med Originalen til Plautus's *Aulularia*. Ikke alene gjenfindes Navnet Strobilos, som i *Aulularia*

er Navnet paa den Slave, der stjæler Skatten, men ogsaa den Situation, hvori denne Strobilos forekommer i Fragmentet, ængstelig for, hvorledes han skal slippe bort, og pludselig attraperet af en Person, der kommer tilstede, kan nok passe med Indholdet af *Aulularia*. Men det er rigtignok umuligt at paavise nogen bestemt Scene i denne Komedie, som Fragmentet kunde være Originalen til. Denne Omstændighed kan dog ikke omstøde Hypotesen; thi paa samme Maade forholder det sig med det Fragment af Menanders *Κόλαξ*, som er offentliggjort i 3die Bind af *The Oxyrhynchus Papyri*, og Terents's *Eunuchus*, der utvivlsomt er en Bearbejdelse af denne Komedie¹. I ethvert Tilfælde synes Papyrusfundene, der jo nu efterhaanden have bragt en betydelig Mængde Brudstykker af græske Komedier for Dagen, at tillade os den Slutning, at de romerske Komediendigttere have behandlet deres Forbilleder med meget stor Frihed. — Et andet ret omfangsrigt Komediefragment er det vanskeligt at faa nogen rigtig Klarhed over, da det er meget hullet.

Af de prosaiske Stykker er der Grund til at fremhæve en Afhandling af musikalsk Indhold, hvoraf, som det synes, Begyndelsen er bevaret. Efter en Formodning af Blass have Udgiverne henført Forfatterskabet til Sophisten Hippias, men naturligvis med al mulig Reservation. Afhandlingen drøfter det Spørgsmaal, om man med Rette tør tillægge de forskjellige Musikarter forskjellige ethiske Virkninger paa Tilhørerne, hvilket Forfatteren — i Modstrid f. Ex. med Platon — bestemt benægter. Han polemiserer ogsaa mod dem, der finde, at nogle Melodier minde om Laurbær, andre om Vedbend o. s. v.; det var vel overhovedet Meningen at benægte Muligheden af gennem Musiken at fremstille bestemt paa-viselige Tanker og Stemninger.

Af Lysias's Tale mod Theozotides findes der en stor Mængde Brudstykker, der dog for største Delen ere ganske smaa. Vi se, at den var rettet imod to Forslag af Theozotides, hvis indre Sammenhæng dog er ganske uklar: efter det ene Forslag skulde ægte Fødsel gjøres til Betingelse for, at Børn, hvis Fader var falden i Krigen, kunde faa offentlig Understøttelse, og efter det andet Forslag skulde Lønnen til Rytterne sættes ned fra en Drachme til 4 Oboler, og samtidig Lønnen til de beredne Bueskytter (*ἰπποτοξόται*) sættes op fra 2 til 8 Oboler — en ganske mærkelig Omkalfatring.

¹ Se dette Tidsskrift XIII S. 50.

Et ret betydeligt Omfang have Levningerne af en anden Tale, som synes at være holdt af en athenæisk Taler kort efter Alexander den Stores Død. Visse Overensstemmelser med Diodor gjøre det sandsynligt, at Udgiverne, som ogsaa her følge Blass, have Ret i at anse Leosthenes, Athenæernes Fører i den lamiske Krig, for den Talende; Indholdet er væsentlig en Opfordring til Athenæerne til nu under de forandrede Forhold at træde kraftigt op og hævde deres Uafhængighed. Tvivlsomt er det derimod, med hvilken Ret Blass har hævdet, at det ikke er nogen virkelig Tale, men kun en rhetorisk Øvelseskomposition. Det vilde vel heller ikke være urimeligt at gaa en Mellemvej og antage, at Talen har udgjort en Del af et historisk Værk; i saa Fald vilde det ligge nærmest at gjætte paa Duris — en af Diodors Kilder — som Forfatteren.

Sidst iblandt de fundne Brudstykker af hidtil ukjendt Litteratur maa nævnes to af philosophisk Indhold. I et Fragment, som formodes at stamme fra Theophrast, behandles paa en noget uklar Maade Demokrits Lære om, at det Lige tiltrækkes af det Lige, med særlig Anvendelse paa Havet, der opfattes som sammensat af ensartede Bestanddele. Et Par Udsagn af Simonides, der øjensynlig udgjøre et Brudstykke af et Florilegium, handle om Digterens velkjendte Gjerrighed.

Vi komme dernæst til de udgivne Brudstykker af den hidtil kjendte klassiske Litteratur. Blandt disse indtage Homerfragmenterne baade ved deres Omfang og ved deres indre Ejendommeligheder en fremtrædende Plads, idet de give et vægtigt Bidrag til Løsningen af et Problem, der i de sidste Aar har været brændende, nemlig Spørgsmaalet om Homertextens ældre Historie og Alexandrinernes Indflydelse paa dens Fastsættelse. Det var Mahaffys Offentliggjørelse af de af Flinders Petrie fundne Papyri, der i 1891 gav Stødet til, at Spørgsmaalet rejstes. Det viste sig nemlig, at den Homertext, som her fandtes, afveg stærkt fra den ellers overleverede, nemlig ved Tilføjelsen af adskillige Vers, og det samme Forhold viste sig ved en Genferpapyrus, som blev offentliggjort af Nicole i 1894, og ved en Papyrus, som Grenfell og Hunt udgav i 1897 i Samlingen *Greek Papyri* II.

Da disse Papyri alle stamme fra den ældre Ptolemæertid, laa den Formodning nær, at Homertexten overhovedet i føralexandrinsk Tid havde afveget stærkt fra den, som senere var i almindeligt Omløb, og at først de alexandrinske Grammatikere havde slaæet den Form af Texten fast, hvori den senere almindelig er

bleven læst, og der fremkom ogsaa i den philologiske Litteratur adskillige stærke Udtryk for Mistillid til vor Homeroverleverings Paalidelighed. Herimod rejstes der en kraftig Opposition af Ludwig, som i sin Bog *Die Homervulgata als voralexandrinisch erwiesen* (1898) tog den overleverede Homertext i Forsvar og gennem en særdeles righoldig Samling af Homercitater hos føralexandrinske Forfattere kom til det Resultat, at man allerede før de alexandrinske Grammatikers Tid i det Væsentlige havde læst de homeriske Digte i den samme Form, hvori vi have dem den Dag idag. Han tillagde saaledes de lærde Alexandrineres Indvirkning paa Textens Fastsættelse en temmelig underordnet Betydning, og naar vi i føralexandrinsk Tid af og til træffe paa Texter, der navnlig ved at være forsynede med Tilføjelser afvige ret stærkt fra den almindelige Overlevering, kunde han heri kun se enkelte, sporadisk forekommende Vildskud, som man ikke burde lade sig afficere synderlig af.

De nye Fund have nu gjort det umuligt at blive staaende ved Ludwigs Opfattelse. Af de fem Haandskrifter, hvoraf Brudstykker ere komne for Dagen, ere de tre ganske vist identiske med Haandskrifter, som man tidligere har fundet Stykker af, men to ere helt nye, og alle afvige de stærkt fra den tidligere bekjendte Text, især derved, at der gives hidtil ukjendte Tilføjelser; af de omtrent 500 Vers, som forekomme helt eller delvis i de nye Haandskrifter, har omtrent en Tiendedel Nyhedens Interesse for os, dog saaledes at forstaa, at de nye Vers, der i Reglen ere af et temmelig farveløst Indhold, sædvanlig ere tilføjede fra andre Steder hos Homer eller dannede i Analogi med saadanne.

Følgende Exempler kunne tjene til at vise Tilføjelsernes Art. Efter *B* 794

δέγμενος δποτε ναῦφιν ἀφορμηθεῖεν Ἀχαιοί

er tilføjet Verset

εἰς πεδίον Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες

(jvfr. *B* 352, hvorefter det ufuldstændigt overleverede Vers delvis er suppleret);

efter *I* 339, hvor det fortælles, at Menelaos ruster sig til Tvekampen

ὣς δ' αὐτως Μενέλαος Ἀρήϊος (Ἀρήϊα Παρ.) ἔντε' ἔδυνεν,

er tilføjet en Beskrivelse af hans Vaaben i følgende tre Vers, hvis enkelte Udtryk ere hentede fra flere andre Homersteder:

ἀσπίδα καὶ πῆληκα φαινήν καὶ δύο δοῦρε
καὶ καλὰς κνημῖδας ἐπισφυροῖς ἀραρονίας·
ἀμφὶ δ' ἄρ' ὁμοῖον βάλετο ξίφος ἀργυροῦλον.

De velkjendte Formelvers

ἄφρ' εἶπω τὰ με θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι ἀνώγει
og χειρὶ τέ μιν κατέρεξεν ἔπος τ' ἔφατ' ἕκ τ' ὀνόμαζε

findes tilføjede efter henholdsvis Γ 304 og Θ 38.

Der findes ogsaa Exempler paa længere Udvidelser. Saaledes erstattes Γ 302

ὡς ἔφαν, οὐδ' ἄρα πῶ σφιν ἐπικραίαινε Κροονίων

af følgende fem Vers:

ὡς ἔφαν εὐχόμενοι, μέγα δ' ἔκτυπε μητίετα Ζεὺς
ἔξ Ἰδης βροντιῶν, ἐπὶ δὲ στεροπὴν ἐφέηκεν·
θησέμεναι γὰρ ἔμελλεν ἔτ' ἄλγεά τε στοναχάς τε
Τρωσὶ τε καὶ Δαναοῖσι διὰ κρατερὰς ὁμίνας.
αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' ὁμοσέν τε τελεύτησέν τε τὸν ὄρκον.

Særlig talrige ere Tilføjelserne i Iliadens 8de Sang. Saaledes findes efter Θ 54 fire Vers tilføjede, og ligesaa efter Θ 55 (væsentlig en Opregning af Navne), og efter Θ 65 er der tilføjet en længere Række Vers, af hvilke dog kun de tre første kunne rekonstrueres med Sikkerhed, og disse Vers ere indkomne fra Σ 535 ff.

Et enkelt af Papyrushaandskrifterne, som dog ogsaa paa eet Sted har en Tilføjelse, udmærker sig derimod mest ved sine Udeladelser; her mangle nemlig Γ 389, Δ 89 og Ε 527, og med Hensyn til Udeladelsen af Δ 89 er det i Overensstemmelse med Zenodot saavel som med Hensyn til en dermed korresponderende Ændring i Δ 88 (ἠῦρε δὲ τόνδε for εἴ που ἐφεύροι). Forøvrigt have Papyrushaandskrifterne ogsaa ellers visse Textafvigelser fra de øvrige Haandskrifter, men de fleste af deres Læsemaader ere dog temmelig uheldige. Næppe vil Nogen finde Behag i Varianten οὐκ ἀγαθὴ πολυκοιρανίη (B 204), og lidet heldig er ogsaa den nye Form for Γ 284

εἰ δέ κέ τοι Μενέλαος Ἀλέξανδρον καταπέφυγη

i Stedet for

εἰ δέ κ' Ἀλέξανδρον κτείνῃ ξανθὸς Μενέλαος;

utvivlsomt er her Papyrushaandskriftets Læsemaade opstaaet ved slavisk Efterligning af *Γ* 281, hvor det modsatte Alternativ nævnes:

εἰ μὲν κεν Μενέλαον Ἀλέξανδρος καταπέφρη;

smukkere er det i ethvert Tilfælde, at Objektet i begge Vers stilles forrest, end at Navnene staa paa samme Plads i Verset med forandrede Kasusendelser. Det skyldes vist ogsaa en Tankeleshed, naar Papyrushaandskriftet *Γ* 304 lader Priamos efter Eds aflæggelsen alene tiltale sine egne Folk:

κέκλυτέ μεν, Τρῶες καὶ Δάρδανοι ἡδ' ἐπίκουροι,

medens de andre Haandskrifter have

κέκλυτέ μεν, Τρῶες καὶ ἐνκνήμιδες Ἀχαιοί.

En pudsig Ændring have vi *Γ* 325. Da Hektor skal kaste Lod for Paris og Menelaos om, hvem af dem der i Tvekampen skal kaste sit Spyd først, er det ganske i sin Orden, at han vender Hovedet bort, idet han ryster Hjælmen; derfor er Læsemaaden *ἀπ' ὀρόων*, som alle andre Haandskrifter have, absolut at foretrække for Papyrushaandskriftets *εἰσορόων*, der nødvendigvis maa bibringe Læseren den Tro, at Hektor forsøger paa at snyde.

Naar vi nu skulle drage Konklusionerne af dette ejendommelige Haandskriftforhold, saa maa først den Kjendsgjerning fastslaaes, at det kun er Papyrushaandskrifter fra den ældre Ptolemæertid — fra den første Halvdel af det 3die Aarhundrede —, hvori der findes saa store Afvigelser fra de senere Haandskrifters Homertext; Papyrushaandskrifter fra den romerske Tid — saaledes de fleste af dem, der ere fundne i Oxyrhynchos — stemme i langt højere Grad overens med de middelalderlige Haandskrifter. Man maa sikkert give Grenfell og Hunt Ret i, at det er en saare nærliggende Formodning, at de alexandrinske Grammatikere ere Skyld i denne Forskjel. Først ved deres Virksomhed er den homeriske «Vulgata» bleven slaaet fast. Men deraf følger ikke, at Ludwicks Paastande ere blevene grundløse. Hans Samling af Citater beviser lige fuldt, at der i den føralexandrinske Tid har existeret en Homertext, som stod den senere kjendte meget nær, uagtet ganske vist den Omstændighed, at der i Citaterne saa yderst sjældent forekommer Vers, der ikke findes i vor Vulgata, ikke beviser, at saadanne Vers overhovedet ikke have existeret. Men selv om man ogsaa maa give Ludwich Ret i, at den homeriske

Vulgata ikke er skabt af Alexandrinerne, men er ældre, saa udelukker dette ikke, at der i føralexandrinsk Tid ved Siden af denne Vulgata kan have existeret afvigende Texter, navnlig saadanne, der var forsynede med mere eller mindre heldige Tilføjelser. Heller ikke Ludwich kan jo nægte, at saadanne Tilføjelser, som ere ukjendte for den senere Homeroverlevering, findes i Citater baade i den platoniske Dialog *Alkibiades II* og hos Æschines. Men naar Alexandrinernes Fortjeneste — hvis det ellers er en Fortjeneste — altsaa ikke bliver den, at de have skabt den homeriske Vulgata, saa maa man dog, særlig af Hensyn til de nye Fund, tilskrive dem Skylden for, at de afvigende Texter ere bleven trængte tilbage, og den Textrecension, som vi kalde Vulgata, er bleven eneraadende.

I Sammenligning med Homertexterne have de øvrige Texter af hidtil kjendte Skrifter mindre Interesse. Nogle Fragmenter af Euripides's *Iph. Taur.* udmærke sig ved at give Bekræftelse paa flere Konjekture af nyere Lærde, saaledes i V. 252 paa Reiskes Konjektur *κάντυχόντες* for *καὶ τυχόντες* og i V. 618 paa Bothes Konjektur *τήνδε* for *τῆσδε*, medens i V. 621 Mæhlys Konjektur *θείνοσα* for *θύνοσα* vel ikke rent ud stadfæstes, men dog viser sig at være velbegrundet, idet Pap. har *κείνοσα*. Paa andre Steder har Pap. til Gjengjæld mindre sandsynlige Læsemaader.

De samme Iagttagelser, som kunne gøres i dette Tilfælde ligesom i saa mange andre Tilfælde, hvor der er fundet Papyrushaandskrifter af tekstkritisk Værdi, kunne endelig ogsaa i stort Antal gøres ved de omfangsrige Fragmenter af den blandt Aristoteles's Skrifter overleverede *Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*, hvis Forfatter sædvanlig antages at være Anaximenes fra Lampsakos. Da dette Skrift ellers kun er overleveret i Haandskrifter fra Renaissancetiden, kan det ikke undre os, at Papyrushaandskriftet frembyder en stor Mængde Afvigelser fra disse. I flere Tilfælde viser det sig, at Konjekture tidligere have truffet den rette Læsemaade, men ofte giver Papyrushaandskriftet ved Siden af adskillige Skjedesløsheder helt nye og gode Læsemaader. Derimod viser det sig her som tidligere, at den Sondring mellem gode og ringere Haandskrifter, som nyere Lærde have forsøgt, er af ringe Betydning i Sammenligning med den store Forskjel mellem de senere Haandskrifter og Papyrushaandskriftet, som snart holder med den ene Klasse og snart med den anden. Vi lære, at vi overfor Skrifter, der kun ere os overleverede i saa sene Haandskrifter, i Virkeligheden ere ret haabløst stillede. Endelig have disse Frag-

menter ogsaa den litteraturhistoriske Betydning, at de paa Grund af Papyrushaandskriftets Alder gjøre det ganske usandsynligt, at Forfatteren til det nævnte Skrift, som Susemihl mente, først skulde have levet i det 3die Aarhundrede; men nogen direkte Bekræftelse paa, at Anaximenes er Forfatteren, give de ganske vist heller ikke.

Le „Periboëtos“ de Praxitèle.

Par Frederik Poulsen.

Parmi les groupes en bronze de Praxitèle, Pline en mentionne un qu'il décrit ainsi: *et Ebrietatem nobilemque una Satyrum quem Graeci periboëton cognominant*¹. Les archéologues comprennent généralement le mot περιβόητος comme Pline et traduisent par «le fameux satyre»².

Cette explication est bien insuffisante. Qu'est-ce que ce satyre fameux? D'où lui vient une telle renommée? Et pourquoi est-il groupé avec la personnification de l'ivresse? Au lieu de nous en tenir à la traduction de Pline, — si c'est vraiment une traduction — nous rechercherons si le mot περιβόητος ne serait pas susceptible d'une autre interprétation qui rendrait plus intelligible le groupement des deux statues.

La signification ordinaire de περιβόητος est: *celebratus* (en bonne comme en mauvaise part), mais, d'après les scholies d'Oedipe Roi v. 192, le mot avait parfois aussi un sens actif: *ὁ μετὰ βοῆς καὶ οἰμωγῆς ἐπιών*. Nous trouvons un exemple de cette dernière signification dans un passage de Platon³ où nous lisons: *ἡ σφοδρὰ ἡδονή . . . περιβοήτους ἀπεργάζεται*. Il paraît donc légitime, dans l'interprétation du passage de Pline, de préférer le sens actif du mot περιβόητος: «celui qui avance en criant et en hurlant», comme convenant mieux au caractère du personnage et du groupe.

Mais y a-t-il dans l'art grec des représentations qui pourraient illustrer ce groupe étrange de l'Ivresse avec le satyre «hurlant»?

Sur un vase à figures rouges, de beau style, qui a été publié par M. Hartwig dans les «Strena Helbigiana» (pag. 111 suiv.)

¹ Hist. Nat. XXXIV 69.

² Blake and Sellers, The Elder Pliny's Chapters on the History of Art pag. 55.

³ Philebos 45 E.

une femme du nom de *Κραιπάλη* est assise et tient un thyrses et un canthare; debout devant elle est un satyre nommé *Σίκιννος*. M. Hartwig a bien remarqué que le mot *κραιπάλη* signifie à la fois l'ivresse et les fâcheuses conséquences de l'ivresse. Aux passages des auteurs grecs qu'il cite, on peut ajouter le grand fragment, récemment découvert, de Ménandre¹ où le mot a nettement la signification d'ivresse. Pour la *Κραιπάλη* du vase, M. Hartwig voit en elle la personnification du «Katzenjammer». Mais peut-on croire qu'en ce cas cette femme serait dans tous ses

La Ménade *Κραιπάλη*.

atours, qu'elle tiendrait encore le thyrses et le canthare? Les peintres des vases grecs savaient, comme M. Hartwig lui-même l'a observé, représenter le «Katzenjammer» d'une manière bien plus saisissante. C'est pourquoi je préfère l'autre sens de *κραιπάλη*. Cette femme assise, avec les attributs d'une Ménade, personnifie sûrement l'ivresse même, *l'Ebrietas*.

Le nom du satyre vient de la danse échevelée du drame satyrique, la *σίκιιννος*. L'invention de cette danse est attribuée à un certain *Σίκιννος*, désigné tantôt comme Barbare, tantôt comme Crétois ou Athénien². Le satyre *Σίκιννος* se retrouve sur un

¹ Oxyrh. pap. III nr. 409 v. 47.

² Comp. Stephani Thes. ling. Gr. s. v.

beau vase bien connu de la collection Jatta où il est groupé avec d'autres satyres qui entourent le dieu Dionysos¹.

Sur le caractère de la *σίκινης* nous sommes bien informés par les auteurs. L'étymologie qu'essaye d'en donner Hésychius nous apprend que c'était une danse très-tumultueuse (*σύντονος ἀπὸ τοῦ σείεσθαι καὶ κινεῖσθαι*). Elle était accompagnée par une musique et des cris farouches², et le mot composé: *σικινοτύρβη* désignait les airs de flûte qui excitaient les danseurs³. Le nom de *Περιβόητος*, pris dans la signification active, conviendrait ainsi très bien à un personnage exécutant cette danse. Sûrement le satyre *Σικιννος* n'est pas une pure abstraction, mais un véritable personnage qui figurait dans la danse *σίκινης*, et M. Hartwig a eu raison de supposer que le groupement même de la *Κραιπάλη*-Ebrietas avec ce satyre est dû aux traditions du drame satyrique. M. Reisch, qui s'est surtout occupé des différentes sortes de représentations dramatiques, a démontré que l'existence d'un protagoniste opposé à un chœur se retrouve dans les danses mimiques comme dans le drame et le dithyrambe⁴. Or, nous savons par Athénée⁵ que la masse des satyres de la *σίκινης* étaient appelés *σικινισταί*. Je suppose que le *σίκινος* était *ὁ ἐξάρχων*, les *σικινισταί* le chœur de la danse satyrique, et cette disposition rendrait très intelligible le surnom *περιβόητος* appliqué au *σίκινος*: il précédait les *σικινισταί*, en les excitant par des cris et des hurlements, comme le fait le principal danseur dans les danses grecques de nos jours.

Naturellement cette identification reste une pure hypothèse. Néanmoins il nous a paru intéressant de rapprocher de l'oeuvre de Praxitèle, signalée par Pline, ce vase publié par M. Hartwig. Quoiqu'il ne nous apprenne rien sur la création même de Praxitèle, il nous fait du moins connaître une conception analogue et semble indiquer que c'est dans la tradition des représentations populaires que le maître attique a pris son sujet: la Ménade *Κραιπάλη* groupée avec le satyre *Περιβόητος*.

¹ Heydemann: Satyr- und Bakchennamen pag. 1 suiv., 38 et planche.

² Eur. Cycl. 37.

³ Athen. XIV p. 618 c.

⁴ Festschrift für Gomperz pag. 469 suiv. C'est *ὁ ἐξάρχων* d'Aristote. Ars poet. 1449 a 11.

⁵ XIV p. 630 b.

Anmeldelser.

Franz Skutsch, Aus Vergils Frühzeit. Leipzig 1901, Teubner. VIII + 170 S.

—, Gallus und Vergil. (Aus Vergils Frühzeit. Zweiter Teil.) Leipzig 1906, Teubner. 202 S.

I den Samling *carmina minora*, der i codd. og i Oldtidens Tradition gaar under Vergils Navn, findes, som bekendt, Digtet *Ciris*, der omhandler den megariske Kongedatter *Scyllas* Forræderi mod sin Fader *Nisus* og derpaa følgende Forvandling til en Fugl (*ciris*). Dette Digts litteraturhistoriske Stilling har altid været usikker og omtvistet. I Almindelighed er det, paa Grund af et paaafaldende Antal Overensstemmelser med Vergils Digte, medens det paa den anden Side ogsaa viser stor Lighed med den ældre Digterskole, blevet henført til en anonym Forfatter i Tiden lige efter Vergil. Saaledes fremstilles Sagen *Teuffel-Schwabe*⁵ p. 501, der kategorisk og overlegent afviser alle Forsøg paa at henføre det til Vergil selv, eller en anden kendt Forfatter eller en ældre Tid. Dog har forskellige Filologer, som det synes allerede fra 16. Aarh.¹, betragtet Sagen anderledes og ment at maatte henføre *Ciris* til Tiden før Vergils *Bucolica*; nogle af disse lader Spørgsmaalet om Forfatteren staa aabent², andre har tænkt paa *Cornelius Gallus*; dette gælder f. Ex. *J. H. Voss*, der dog ikke nærmere begrundet sit Standpunkt.

Skutsch har nu i de to foreliggende Bøger taget Spørgsmaalet op til fornyet Undersøgelse. Hans Thesis, der først kom frem i *Pauly-Wissowa's Realencyclopädie IV* (1901) under Artiklen *G. Cornelius Gallus*, og som han i sine Bøger udførligt søger at begrunde, er netop den, at *Ciris* er skrevet af *Gallus* før *Verg. Buc.* Efter Fremkomsten af *Skutsch I* har forskellige andre taget Stilling til Sagen, dels i Tilslutning til ham, dels med skarp Protest, saaledes f. Ex. *Leo* og *P. Jahn* i 37te Bind af *Hermes*. Ogsaa en dansk Filolog, *Prof. A. B. Drachmann*,

¹ *Skutsch I* p. 62 og 2det Excurs. *Skutsch's* Bøger citeres for Næheds Skyld som I og II.

² Se f. Ex. de forsigtige Bemærkninger af *Næke*, som *Skutsch* anfører I p. 5 og 14.

har taget Del i denne Diskussion ved et Indlæg i dette Tidsskrifts 13de Bind, hvori han giver Skutsch Ret i, at Ciris er ældre end Verg. Buc., men meget skarpt afviser Begrundelsen af Gallustheorien, idet Ciris efter Drachmanns Opfattelse er et Ungdomsværk af Vergil selv. Skutsch har saa i sin sidste Bog atter prøvet sit Bevismateriale og imødegaar Punkt for Punkt sine Modstandere, navnlig Leo, og med Hensyn til Forfatterspørgsmaalet ogsaa Drachmann, hvis paa dansk skrevne Afhandling han er gjort bekendt med gennem en Oversættelse af sin Hustru, og hvis Tilslutning mod Leo i Spørgsmaalet om Affattelsestiden han aabenbart sætter megen Pris paa.

Da det Resultat, Skutsch mener at være naaet til, falder i to Dele, nemlig at Ciris er forfattet før Verg. Buc. og at Gallus er Forfatteren, og da man meget vel kan give ham Ret i det første uden at følge ham i det sidste, vil det være hensigtsmæssigst at behandle de to Punkter hver for sig.

Skutsch fremhæver da først, at Ciris efter hele sit Anlæg og Udførelse slutter sig meget nøje til den alexandriniserende Digtning, vi kender fra Catul, og som var paa Mode i Rom i Midten af sidste Aarh. f. Chr. Vi har her et typisk Epyllion: en noget afsides liggende Mythe behandlet i et mindre Digt (541 Vers) med en Del lærd Apparat (f. Ex. Mythekritik) og med Forkærlighed for Digressioner og Udmaling af Detailler. Naar nu hertil kommer, at Ciris ogsaa i metrisk Henseende slutter sig nær til denne Digtterskole (spondeiske Vers, der efter Ciceros spydige Bemærkning ep. ad Att. VII 2 var et Særkende for de neoteriske Digttere, forekommer procentvis 12 Gange saa hyppigt som hos Vergil, 9 Gange saa hyppigt som hos Ovid og halvt saa hyppigt som hos Catul 64), og at det aabenbart er ganske upaa-virket af den Omvæltning i latinsk Digttersprog, som Vergil betegner, hævder Skutsch, at der maa kræves aldeles afgørende Beviser af anden Art for at ansætte det til Tiden efter Vergils Død.

Nu findes der et stort, i Forhold til Ciris's Omfang endog paafaldende stort Antal Steder (ialt c. 40), i hvilke Udtrykkene i Ciris stemmer med Vergilsteder; i et Par Tilfælde er endog hele Versrækker identiske (f. Ex. Cir. 538—41 (Slutn.) = Verg. Georgica I 406—9), saaledes at Laan er fuldstændig sikkert. Ved en nøje Prøvelse af disse Steder finder Skutsch sin Antagelse bekræftet, idet det i de fleste betydeligere Tilfælde lader sig bevise, at Verg. har laant fra Ciris, ikke omvendt.

Leo derimod mener paa Grundlag af de samme Parallelsteder at kunne bevise det stik modsatte, saa at Ciris altsaa er yngre end Vergil. Ganske vist indrømmer han, at sammenholdt med, at Ciris ellers stemmer nøje med Neoterikerne, maa dette Resultat forekomme overraskende; men han fastholder det, og opstiller saa den Forklaring, at Ciris's Forf. er en Mand, der efter Vergils Død skrev med bevidst Tilslutning til den Smag, der var raadende for en Menneskealder siden. Muligheden af et saadant litterært Fænomen kan naturligvis ikke paa Forhaand benægtes, og Skutsch¹ lægger sikkert for stor Vægt paa, at Ciris i saa Fald vilde være uden Sidestykke: det var jo muligt, at der i Digtet fandtes saa afgørende Beviser paa, at det hørte en senere Tid til, at man maatte bøje sig for dem, selv om Ciris derved blev et Unicum. Men for det første har Leo ikke givet nogen helt tilfredsstillende Forklaring paa, hvorfor en forsinket Neoteriker, med Evne og Villie til at genfrebringe en tidligere Tids Poesi, i de sidste Aar før vor Tidsregning i en saa forbavsende Grad laaner fra Vergil, der jo ikke er hans Forbillede, og for det andet er det ikke lykkedes Leo at afkræfte Skutsch's Slutninger af Parallelstederne. Da Skutsch anvender megen Energi og megen Plads (c. 100 Sider) paa en udførlig Imødegaaelse af Leos Behandling af dem, kunde en nærmere Omtale af dette Forhold i dets Helhed maaske her være paa sin Plads.

Det er jo uægtelig lidt uhyggeligt, at to Forskere ved en kritisk Undersøgelse, der falder ind under deres specielle Studiefelt, paa Grundlag af ganske samme Materiale kommer til diametralt modsatte Resultater; og netop i denne Diskussion forekommer en Del Enkeltheder, der viser hvor forsigtig man maa være ved den Slags Enkeltundersøgelser, hvis man ikke vil risikere, at Enderesultatet kommer til at svæve i Luften. Skutsch er ogsaa ganske klar over Faren² og gaar i sin Behandling i det hele taget til Værks med stor Forsigtighed og Skønsomhed, men hans Kritik af Leo's principielle Fremgangsmaade synes paa nogle Punkter vel begrundet.

Naar man paa Grundlag af et Forfattersted vil bevise, at der her foreligger et Laan, maa der dog først stilles den absolute Fordring, at Stedets Text er sikker. Nu paaastaar Leo³, at

¹ II p. 6.

² I p. 112 f.

³ Skutsch II p. 57.

Ciris 302 er laant fra Verg. Buc. VIII 59, fordi Ciris ikke har nogen Angivelse af, hvorhen Springet gaar, men han overser, at Cirisversets Slutning er korrump (cod. *de montibus isses*), og at han argumenterer ud fra en Konjektur. Da det altsaa ikke er givet, at Cirisstedet i sin oprindelige Skikkelse har manglet den savnede Angivelse, kan det slet intet bevise. Naar Skutsch mener at kunne bringe Stedet i Orden ved at statuere et Hul, som han udfylder ved Hjælp af Kallimachos, er dette en meget plausibel Hypothese, men den gør dog ikke Stedet skikket til at figurere i denne Diskussion. Paa en lignende Maade bærer Leo sig ad, naar han Cir. 11 først retter *morem* til *amorem* og saa diskuterer Afhængigheden af Catul 76, 13¹.

En anden Ting, man maa sikre sig, inden man vil paavise, hvilket af to (eller flere) Steder der har Prioriteten, er, at der overhovedet er en saadan Lighed til Stede, at der nødvendigvis er Tale om Laan fra nogen af Siderne. Naar nu Leo anser Cir. 86 for en uklar Variation af Catul 64, 97, saa vil dog vist enhver give Skutsch Ret i, at Ligheden her er overmaade problematisk.

Ved Behandlingen af Verg. Ge. IV 430 (Proteus og Sælerne) fremhæver P. Jahn Afhængigheden af Od. IV og anfører som udprægede Lighedspunkter: *exsultans* = ἔξαυαδῦσαι; *late dispersit* = ἀποπνείουσαι; *amarum* = πικρόν; at de to første Punkter viser «eine genaue Nachahmung», er dog ikke saa slaaende, at det kan modbevise Skutsch's Antagelse af, at Vergils Homer-efterligning her er perturberet andet Steds fra, nemlig fra Cir. 514.

Som Exempel paa, at Skutsch selv kan komme til at lægge for megen Vægt paa mindre slaaende Lighed, kan tjene Verg. Aen. I 692 ff.². Han finder her to betænkelige Ting: *amaracus* er ikke høj nok til at give Skygge og *adspirans* er i denne Anvendelse ἄπαξ εἰρημένον; men alt bliver ham klart ved Sammenligning med Beg. af Ciris (Skildringen af Epikurs Have og Skole), og han konstruerer saa en sindrig dobbelt Afhængighed, idet Ciris laaner fra Catul 64, 86 f. og Vergil fra Ciris. Herved faar Skutsch ganske vist Bekræftelse paa sin Thesis, men faar ikke klaret hvorfra *amaracus* stammer; og det var dog hans første Betænkelighed. Mon nu virkelis Ciris's Afhængighed af Catul bevises ved *suavis exspirans* paa samme Sted i Verset og ved

¹ Skutsch II p. 19 f.

² II p. 24 f.

Deminutivet *hortulus* svarende til *lectulus*? Brugen af Deminutiver er jo hos Neoterikerne ganske almindelig, og mon det er saa ganske utvivlsomt, «dass *complectitur* dem Cirisdichter durch Catulls *complexu* an die Hand gegeben war»? Skulde Ciris's Forfatter, der dog efter Skutsch's egen Opfattelse ikke er blottet for digterisk Begavelse, ikke selv kunne finde paa at bruge *suavis exspirans* og *complectitur*? intet af disse Udtryk er da sjældent eller paafaldende. Og skulde Vergil, der dog trods alt var et Stykke af en Digter, ikke selv kunne finde paa at skildre, hvorledes Ascanius anbringes i Skygge og Blomsterduft? De to betænkelige Ting i Vergils Vers er maaske heller ikke saa graverende som Skutsch synes at mene. *Adspirans* er *ἀπ. εἶσ.* Ja vel, men for det første har vi den latinske Litteratur overleveret i en saa fragmentarisk Skikkelse, at det ikke gaar an at slutte ret meget deraf. Hvem ved, om ikke Ordet forekom saaledes adskillige Gange hos Calvus eller Varus? For det andet kan en Stilkunstner (og at Vergil paa dette Omraade gjorde Epoke, fremhæver Skutsch selv) dog virkelig godt finde paa en Sprogfornyelse, som tilfældigvis ingen af de os bekendte senere Digtere falder paa at efterligne; og at *adspirans* her passer udmærket, benægter vel ingen. Det berømte *cumque* hos Horats (carm. I 32, 15) er ogsaa *ἀπ. εἶσ.*, men det gaar dog ikke an derfor at rette Stedet, lige saa lidt som det gaar an af *adspirans* at slutte fremmed Paavirkning for Vergils Vedkommende. Og saa *amaracus*. Kompetente Botanikere paastaar, at denne Plante ikke engang paa Cypem er stor nok til, at man kan hvile i dens Skygge. Dette er for saa vidt graverende, som det beviser, at Vergil har grebet fejl; han havde Brug for en Plante, der giver Duft og Skygge, og vælger saa en, der kun opfylder den ene Betingelse. Han har muligvis vidst, at den trivedes særlig godt paa Cypem og derfor egnede sig godt til poetisk Staffage i den givne Sammenhæng, men han har altsaa ikke været botanikkyndig nok til at kende dens lave Væxt. Fejlgreb af lignende Art er jo desuden ikke helt ualmindelige. Aen. I 317 har han Brug for noget, der bevæger sig hurtigt, og vælger saa den thrakiske Flod Hebrus, der netop ikke er særlig rivende. Horats (carm. II 13, 15) kommer for Skade at nævne *navita Poenus* som den, der frygter Bosphorus og intet andet; det havde været naturligare at nævne en Skipper, der boede nærmere. Hvad enten man vil kalde sligt for en psykologisk Ejendommelighed, *licentia poetica* eller Nonsens, maa man lade det staa for Digterens Regning og ikke uden ganske særlige Grunde paatvinge

Forfatteren en Kilde for hans Uheld eller rette Stedet. Man har jo villet rette Vergils *Hebrum* til *Eurum* og Horats's *Poenus* til *Thynus*. De puniske Løver Verg. Buc. V 27 $\approx$ Cir. 135¹ bør man derfor heller ikke lægge nogen Vægt paa.

Naar imidlertid et Afhængighedsforhold er uomtvisteligt, og det ud derfra gælder at løse Prioritetsspørgsmaalet og derefter belyse Debtors Arbejdsmaade, maa man naturligvis opstille den Hovedregel, at det Sted, der giver et passende Udtryk for en passende Tanke, er Originalstedet. Ogsaa paa dette Omraade er Skutsch i det hele taget forsigtigere end Leo. Han fremhæver saaledes, at den Mulighed ikke er udelukket, at den, der laaner, har været saa heldig at forme sit Udtryk naturligere og smagfuldere i Ord og Sammenhæng end paa Originalstedet². Desuden kan Overensstemmelsen bero paa, at bægge Måner fra Trediemand, f. Ex. Cir. 430 = Verg. Buc. VIII 41 (*ut vidi ut perii* etc.); Leo finder, at Stedet passer bedst hos Vergil, Skutsch omvendt; det rette turde vel være, at det passer ganske godt bægge Steder. Allerede dette gør Stedets Beviskraft ringe, og den bliver ikke større ved den Omstændighed, at Udtrykket ikke er originalt noget af Stederne men overført fra Græsk (Theokrit II 82 *ὡς ἴδον, ὡς ἐμύνην*, cf. III 41); det rimeligste er, at Vergil benytter Theokrit saaledes, at han i Stedet for at bearbejde Stedet selvstændigt har laant den Bearbejdelse, der allerede forelaa i Ciris, men helt afgjort er det ikke, og saaledes heller ikke afgørende for Prioritetsspørgsmaalet.

Det værste er imidlertid, at det ved disse Overvejelser ofte kniber med objektive Kriterier, og at der i disses Sted træder rent subjektive Opfattelser, som atter meget let bestemmes af den Stilling, som vedkommende Forsker a priori indtager til Problemet. Der er saaledes ikke nogen Grund til med Skutsch³ at statuere nogen Særegenhed i Brugen af *vevare* Verg. Buc. VI 76 = Cir. 60; baade her og Cir. 481 passer det godt i Betydningen «mishandle». Diskussionen hos Gellius (II 6) viser kun, at Ordet i Sølvalderens Talesprog fik en svagere Betydning («genere»), hvilket er uden Interesse i denne Sammenhæng. At Skutsch har anset *malus error* Verg. Buc. VIII 41 for mere

¹ Skutsch I p. 118, II p. 74.

² Skutsch II 17 anfører som Expl. Catul 66, 39, cf. Verg. Aen. VI 460. Drachmann anfører Verg. Ge. IV 170 ff., cf. Aen. VIII 449 ff.

³ I p. 100.

upassende end der er Grund til (I p. 119), indrømmer han selv (II p. 93,²) overfor Leo.

Men paa den anden Side bebrejder han paa adskillige Punkter med Rette Leo, at han lægger altfor megen Vægt paa stilistiske og poetiske Ejendommeligheder. Leo tager f. Ex. Anstød af Cir. 210, hvor det om Scylla, der sniger sig til sin Faders Leje for at afskære en Lok af hans Haar, hedder: *auribus arrectis nocturna silentia temptat*¹; «dass das zarte Mädchen *auribus* . . . *temptat*, ist keineswegs schön, translatio a pecudibus sagt Donat zur Andr. V 4, 30. Vergil hat den Ausdruck (*aur. arr.*) vom wilden Volk, von dem auf den Feind horchenden Krieger, im Bilde des Schlachtrosses oder Jagdhundes.» Selvfølgelig, hvis denne translatio a pecudibus følte, er Udtrykket smagløst om en ung Pige, men for Resten vel heller ikke helt smagfuldt om Aeneas, der fra sit Tag spejder over Troja, hvor Grækernes Vaabenlarm høres (Aen. II 303, som Leo selv anfører som Exempel paa Vergils passende Anvendelse af Metaforen). Skutsch indvender: «vielleicht empfand das römische Sprachgefühl nicht mehr die Metapher so lebendig wie wir» og anfører Cic. p. Sull. 33 og Stat. Theb. XII 362 (*Antigones erectae aures*), der dog er uheldige Paralleler, for saa vidt som der her anvendes *erigere*, ikke *arrigere*. Men Skutsch kan roligt stryge Ordet «vielleicht»: naar Vergil selv bruger *arrigere* (*arrectus*) ikke alene om *aures* som i de af Leo anførte Steder, men ogsaa om Øjnene (*lumina arrecta* Aen. II 173) og om Sindet (*animus, spes; laudumque arrecta cupido* Aen. V 138), har Ordet aabenbart ganske tabt sin oprindelige Betydning, og der kan ikke af den Grund indvendes noget mod Cirisstedet. Cir. 58 anholder Leo en Stilfejl²: Odysseus's Flaade betegnes ved *Ulixi Dulichiae rates*, hvor Adjektivet *Dul.* er svækket ved Tilføjelsen af *Ulixi*; Parallelstedet Verg. Buc. VI 76 har ikke *Ulixi*, altsaa har Ciris laant herfra. Skutsch indvender for det første, at Stedet i Ciris ikke er helt forstaaeligt, for det andet, at *Ulixi* er skilt fra *Dulichiae* ved et helt Hexameter, hvilket i nogen Grad maa mildne Tautologien, for det tredie findes lignende Stilfejl ogsaa hos andre, f. Ex. Vergil selv (Aen. II 403 *Priameia virgo Cassandra*), saa at det bliver lidt tvivlsomt, om det overhovedet er en Stilfejl. Han kunde

¹ Skutsch II p. 44.

² Skutsch II p. 88.

gerne have tilføjet, at for det fjerde kan Vergil godt have laant fra Ciris trods Stilfejlen.

Cir. 404 begynder Scylla sin Klage saaledes: *supprime o paulum turbati flamina venti*; v. 405 f. = Verg. Buc. VIII 19 f., og Leo paastaar, at Cir. har laant herfra, da 404 er et grotesk Indfald, der kun forklares ved Ønsket om at anbringe de flg. to Vers («man denke, die Winde sollen ein wenig stille sein, damit sie zu Worte komme»). Mod denne Betragtning protesterer Skutsch med Rette lidt overlegent: at tiltale den livløse Natur eller umælende Væsner er dog almindeligt i al Verdens Poesi. Skutsch anfører Exempler fra moderne store Klassikere, og vi danske sender jo uden Betænkelse Bud med Fuglen over Furesøen og tænker os Soldaten paa sin ensomme Vagt rette Spørgsmaal til Vinden om dem derhjemme. Skutsch har den Svagheit at anstille Sammenligning med et Fragment af Turpilinus, der viser en særdeles lidet iøjnefaldende Lighed med Cirisstedet¹, men mener iøvrigt at kunne paavise, at de to flg. Vers er originale i Ciris og laante hos Vergil. Skønt dette Steds Beviskraft ikke er af de allerbedste, maa dog Leos Forsøg paa af 404 at bevise det modsatte anses for mislykket. Et lignende Moment er kommet ind i Diskussionen i Anledning af Ciris 233, hvor Natten skildres som den Tid, *quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus*. At Floderne stanser deres Strøm om Natten er en fysisk Urimelighed, men en ikke helt ualmindelig poetisk Fiktion, i hvert Tilfælde i antik Poesi. Verg. Buc. VIII 4 lytter Vilddyrene betagne til et Par Hyrders Sang *et mutata suos requierant flumina cursus*. Sammenhængen er noget forskellig — Vergils Udtryk kunde snarere se ud som en poetisk locus communis om Orpheus —, men da Overensstemmelsen i den transitive Brug af *requiescere* er paafaldende og da Vergils *mutata* ser noget paaklistret ud, har Skutsch sandsynligvis Ret i at slutte, at det er Vergil, der laaner fra Ciris; det modsatte er i hvert Fald højst usandsynligt.

Men selv om nu ogsaa nogle Enkeltheder, hvoraf her er fremdraget en Del, har liden eller ingen Beviskraft, er det dog afgjort lykkedes Skutsch trods Leos Argumenter at levere fuldgyldigt Bevis for, at Vergil virkelig har benyttet Ciris, og at dette Digt altsaa er ældre. Drachmann nævner de mest slaaende

¹ *Te, Apollo sancte, fer opem teque omnipotens Neptune, invoco eosque adeo venti . . . Was von den Winden verlangt wurde, wissen wir leider nicht.* Skutsch II p. 90.

Sammenstillinger, og her skal kun ganske kort fremhæves et Par. De sidste fire Vers af Ciris staar Verg. Ge. I 406—9 midt i en Række Vejrtegn; at Versene passer lige saa godt i Ciris som daarligt i Georgica, indrømmes af alle undtagen Leo, der her netop argumenterer overmaade subjektivt. Verg. Aen. II 405 f. skildres hvorledes Cassandra lænket føres bort som Krigsfange. At Cassandra er lænket, er en paafaldende Særegenhed hos Vergil i Modsætning til de andre ikke helt faa antike digteriske og billedlige Fremstillinger af denne Scene; og de to Vers staar næsten ordret Cir. 402 f., hvor Scylla slæbes bunden efter Minos's Skib, og hvor der altsaa slet ikke er noget paafaldende; desuden tyder Vergils lidt uheldige *frustra* og den for ham paafaldende Anafor af *lumina* paa Efterligning. Skildringen af Trolddomsritualet Cir. 369 ff. efterlignes fragmentarisk 3 Steder hos Vergil. Cir. 280 skjuler Scylla sit *ferrum bidens* under sin Klædning, fordi Ammen nærmer sig; Verg. Aen. VI 406 gør Sibyllen det samme med Tryllegrenen, uden nogen i Situationen liggende Nødvendighed.

Hermed er imidlertid Forfatterspørgsmaalet ingenlunde afgjort. Skønt Skutsch selv er ganske klar over, at hans Bevisførelse her maa bevæge sig ad dunkle og usikre Veje, hævder han dog med stor Tillidsfuldhed og Styrke, at det lader sig bevise, at Gallus er Forfatteren, og da det paa Forhaand synes en ret haabløs Opgave at ville hæve en saa gammel Anonymitet, maa man med stor Spænding imedese hans Redegørelse.

Om G. Cornelius Gallus vides ikke synderligt andet end, at han er født i Forum Julii c. 69 i smaa Kaar, og at han var saa heldig at faa Anvendelse for sin praktiske Dygtighed i det offentlige Livs Tjeneste i Borgerkrigen paa den rigtige Side og derfor gjorde en glimrende Karriere, idet han Aar 30 blev Ægyptens første Statholder. Her paadrog han sig ved sin uforsigtige og overmodige Optræden Kejserens Unaade, hvilket medførte hans Domfældelse og Selvmord Aar 26. Desuden spillede han en betydelig Rolle som Digter, særlig som Foregangsmand paa Elegiens Omraade, men af Materiale til hans litterære Karakteristik har vi ikke stort andet end et enkelt Pentameter og Quintilians *durior*. Vergil var i Taknemlighedsgæld til ham, fordi han hjalp ham til hans Ejendom igen Aar 42, og dedicerede sin 10. Ecloge til ham. Desuden havde Vergil lovprist ham i sidste Halvdel af Ge. IV, men maatte efter Domfældelsen stryge dette Afsnit igen. Hvis nu Skutsch's Antagelse skulde vise sig at være rigtig, vilde

hans digteriske Fysiognomi jo unægtelig antage betydelig fastere Træk.

Skutsch begynder med en Undersøgelse af Verg. Buc. X og VI. X begynder med en forherligende Dedikation til Gallus, som derpaa skildres hensat til Arkadien som lidende af ulykkelig fortvivlet Kærlighed. Digtets ret usammenhængende Enkeltheder forklarer Skutsch derved, at der her foreligger et Udpluk af forskellige Digte af Gallus, hvorfor han finder Støtte i Servius's Note til v. 46 (*hi omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus*). VI er dediceret til Varus, men handler ellers om, hvorledes Silen indfanges af to Hyrder og en Najade, og synger for dem hele Dagen. Digtet opregner en Mængde indbyrdes usammenhængende og i Opregningen løst forbundne Digtemner. Da nu et af disse Emner er Gallus's Digterindvielse paa Helicon med Tilknytning af Forherligelse af *Gryneum nemus*, og da dette sidste efter Servius's Note til v. 72 havde staaet hos Euphorion og derfra af Gallus var overført paa Latin, slutter Skutsch, at vi her har et Proëmium af Gallus selv, og naar en af Silens Sange henviser til et Digt af Gallus, maa de andre Themaer være Indholdsangivelser af andre Digte af Gallus. Paa dette Grundlag konstruerer Skutsch saa en Oversigt over Gallus's Produktion, og da Silen bl. a. besynger Scylla Nisi, og da de Vers, Vergil her anvender, omtrent ordret stemmer med den opbevarede Ciris 59 ff., maa Gallus være Forfatter til dette Digt. Da det tillige synes, at Ciris's Forfatter ikke alene har studeret epikuræisk Folosofi, men endog omgaas med Planer til et epikuræisk Læredigt, og da Silens første Digt netop er et Stykke af et saadant, bekræfter dette yderligere det vundne Resultat.

Denne Bevisførelse, der blev fremsat i Skutsch's første Bog, og som vakte Modsigelse fra de fleste Sider, fastholdes i hele sit Omfang i den sidste Bog, hvor den søges yderligere begrundet. Hvad Formen angaar, maa man ubetinget give Leo Ret i hans Fremhævelse af «der Zauber einer wohl geordneten, stürmisch vorschreitenden, auf ein positives Ziel gerichteten Argumentation». Navnlig i sit første Arbejde har Skutsch lagt Stoffet udmærket til Rette: først behandles den mindre betydende 10. Ecloge, dernæst den vigtigere 6te, og det indvundne Resultat fremhæves ved en historisk Oversigt over Katalogdigte fra Skibskataloget i Iliaden til Statius's Genethliacon (Silv. II 7); derpaa karakteriseres Ciris, Overensstemmelsen paavises og slaas endelig fast ved Paavisningen af Ciris's Prioritet i Parallelstederne. At Bogen indeholder mange

gode Enkeltheder, skarpsindige Bemærkninger og aandfulde Fortolkninger, indrømmer selv Leo. Men alligevel kan det ikke nægtes, at Fremstillingen haster for stærkt henover de svagere Punkter og tager for let paa de svageste. Hele Spørgsmaalet om, hvorvidt det gaar an at tillægge Gallus en saa omfattende digterisk Produktion inden det 30te Aar, som man er nødt til, hvis man godkender Fortolkningen af Buc. VI og X, betegnes saaledes (I p. 47) som eine müssige Frage. Dette Spørgsmaal rummer faktisk en ikke ringe Fare for hele Skutsch's Betragtning, navnlig naar man betænker, at Gallus netop i de Aar var meget virksom paa helt andre Omraader. Dertil kommer, at Skutsch er saa optaget af det epokegørende Resultat, som han mener at være naaet til, at der nogle Steder undslipper ham ganske uberettigede og for Læseren vildledende Bemærkninger. I p. 18 Anm. staar: «Im fünften Kapitel wird sich der bestimmte Nachweis führen lassen, dass thatsächlich z. B. auch die Worte *omnia vincit amor* v. 69 aus Gallus stammen.» Allerede det at sætte Gallus i Stedet for Ciris er uberettiget, og det bliver dobbelt uberettiget, naar det skal bruges til at bevise en større Rækkevidde af Servius's Ord til v. 46 om Galluslaan. Ganske det samme er Tilfældet p. 24: «Nun werden wir allerdings späterhin wirklich Fälle kennen lernen, wo Vergil ganze Reihen von drei bis vier Versen aus Gallus entlehnt.» P. 98 findes ogsaa en Bemærkning, der ganske vist ikke er saa misvisende, som de nævnte, men dog mere gaar ud paa at overtale end at overbevise. Sligt gør ikke det iforvejen spinkle Bevismateriale solidere.

I sin sidste Bog følger Skutsch en anden Taktik. Han begynder her med udførligt at gendrive Leo's Argumentation mod Ciris's Prioritet overfor Vergil, aabenbart i Erkendelsen af, at han her bevæger sig paa fastere Grund. Men naar han saa p. 127 siger: «Es ist wohl kein übles Zeichen für die Festigkeit meines Beweisgebändes, dass ich ihm diese beiden Stützen (nemlig Verg. Buc. VI og X) ruhig nehmen konnte,» saa virker dette overraskende. Han maa dog selv være klar over, at hvis hans Opfattelse navnlig af VI er uholdbar, styrter netop hele denne Fløj af Bygningen sammen. En ren Cirkelslutning foreligger p. 143, hvor det hedder: Verg. Buc VI epitomerer af Gallus foruden Digterindvielsen ogsaa hans Digt om Scylla Nisi; thi vi saa jo ovenfor, at Ciris er af Gallus.

At komme ind paa en detailleret Redegørelse og Kritik af Skutsch's Slutninger lader sig ikke gøre paa dette Sted. Dette

kræver nemlig intet mindre end temmelig vidtløftige Undersøgelser angaaende Fortolkningen af Verg. Buc.; og dette er en meget vanskelig Opgave, fordi disse Lejlighedsdigte, som de jo i mange Henseender er, for at forstaas kræver Kendskab til en Mængde for os ubekendte Enkeltheder i Datidens litterære Liv. Idet der iøvrigt derom henvises til Leo's Afhandling, skal her kun fremhæves en af de vigtigste Indvendinger mod Skutsch, som netop Leo betoner stærkt. En Konsekvens af Skutsch's Behandling af Verg. Buc. VI er nemlig det besynderlige Forhold, at dette Digt, der dediceres til Varus i en i Indledningen ganske bestemt udtalt Anledning, udelukkende drejer sig om en litterær Lovprisning af Gallus. Overfor denne besynderlige Sammenhæng udtaler Skutsch p. 128 sin Forbavselse over, at man netop af ham (Skutsch) forlanger Forklaring paa dette Fænomen, da jo saa mange andre har syslet med Fortolkningen af dette Digt, navnlig siden hans første Bog udkom. Denne Forbavselse er ret daarlig begrundet, da faktisk ingen bygger saa vidtrækkende og betydningsfulde Slutninger paa Fortolkningen som netop Skutsch. Derfor maa man overfor ham ubønhørligt stille den Fordring, at alle Enkeltheder skyder sig sammen til et Helhedsbillede uden nogen Plet eller Uklarhed. Hvis ikke denne Fordring honoreres, bliver det hele for skrøbeligt til at danne Grundlag for en saa betydningsfuld Udvidelse af vort Kendskab til den Tids Litteraturhistorie.

At føre afgørende Bevis for, at en Oldtidstradition angaaende et Forfatterspørgsmaal er urigtig, kan være svært nok; men endnu vanskeligere er det at slaa et Forfatterskab fast paa Trods af eller i Mangel af nogen Oldtidstradition. Det er dette Skutsch har forsøgt. Men til Trods for de mange særdeles tiltalende Enkeltheder, og til Trods for, at hans Bevis for, at Ciris er ældre end Vergils Digte, maa anses for afgørende, er der i hans Bevis for at Gallus er Forfatteren saa mange svage Led og saa mange Huller, at hans Forsøg maa anses for mislykket.

Mærkeligt nok har Redaktionen af Pauly-Wissowa's Realencyclopädie IV optaget en Artikel netop af Skutsch, der her docerer sin Hypothese, endnu før han havde haft Lejlighed til udførligt at begrunde sit Standpunkt. Da det nu ikke er lykkedes og næppe efter hvad der nu foreligger nogensinde vil lykkes ham at bevise Hypotesens Rigtighed, er det lidt uheldigt, at den staa opført paa et Sted, hvor der kun burde findes Oplysninger, der har bundfældet sig som videnskabeligt uangribelige.

Otto Jespersen, *Growth and Structure of the English Language*.
Leipzig 1905, Teubner. 260 sider.

Prof. Jespersens priskronede skrift bærer først og fremmest personlighedens præg. Det giver ikke en blot faktisk skildring af de forskellige fænomener, som engelsk sprog har udvist i tidens løb, men overalt afvejes og fortolkes. Set under denne synsvinkel drages psykologien, eller om man vil folkepsykologien ind ved behandlingen af sproghistorien. Næst efter dette personlige element er det der slår læseren bogens klarhed og overskuelighed; undertiden afbrydes fortællingen af let henkastede, ikke nøjere udførte sidebemærkninger, der åbner muligheder af største rækkevidde. Således omtales s. 176 den ejendommelige tilsynekomst af nye ord som *lad, lass, dad, jump* osv. Disse ord er ikke onomatopojetiske. En ganske ny forklaring gives med denne parallelisering: *Any one who has watched small children carefully must have noticed that they sometimes create some such word without any apparent reason; sometimes they stick to it only for a day or two as the name of some plaything, etc., and then forget it; but sometimes a funny sound takes lastingly their fancy and may even be adopted by their playmates or parents as a real word.*

Det er en såre simpel og såre slående forklaring. Her får man fast grund under fødderne, samtiden kaster lys over fortiden.

Dette er da den udmærkede bogs ejendommeligheder: overskuelighed, personlighed og de enkle simple forklaringer, disse hastige glimt, der fremstiller velkendte ting i ganske nyt lys, — ja og så naturligvis den enestående omfattende viden.

Til bogens egentlige æmne er knyttet som en art prælude en højsang til det engelske sprogs praktiske karakter. Det er måske det mindst overbevisende, mindst underbyggede af denne bogs solide ti kapitler. Der kunde sagtens anføres ikke så få typiske konstruktioner der taler mod forfatterens tendens: at bevise en slags årsagsforhold mellem engelsk folkekarakter og engelske sprogjendommeligheder. Ved gennemlæsningen af dette første kapitel vil læseren sige til sig selv: ja, når ikke prof. J. med sin på en gang elegante og solide veltalenhed kan bevise dette årsagsforhold, så får man slå sig til ro med E. Tegnér's standpunkt, at folkekarakterens overensstemmelse med sprogkarakteren kan ikke bevises.

I denne indledning findes forevrigt en sætning, som sproglærere vil være taknemmelig for. Her bliver med vægt slået fast at, skal man ret til gavns prøve ens sprogkundskaber, må det ske gennem oversættelser til og fra det fremmede sprog.

Det hedder nemlig s. 16: *Teachers of foreign languages have many occasions to admire the ease with which female students*

express themselves in another language after so short a time of study that most men would be able to say only a few words hesitatingly and falteringly, but if they are put to the test of translating a difficult piece either from or into the foreign language, the men will generally prove superior to the women.

Kap. II behandler akcentforholdet på fællesgermansk. Det germanske akcentforholds fordelagtighed vises gennem sammenstillinger som 'family, fa'miliar, famili'arity og 'love, 'lover, 'loving, 'lovingly osv. Gennemsigtigheden ved orddannelser er åbenbart større på germansk end på indogermansk. Dernæst spørges s. 25 om grunden til akcentskiftet. Det kan opfattes mekanisk eller psykologisk. Mod den psykologiske forklaring anvender Kluge former som gotisk *haihait*. Hertil indvender prof. J.: *that the reduplicated syllable had enough left of the root to remind the hearer of it.* Dette gælder måske for gotisk, hvor opr. *ǣ* gennemgående var blevet *i*, men det gælder ikke f. ex. for urold-engelsk; i *hehts'* forgænger: *hehæt var *he* ikke tilstrækkeligt betydningsbærende.

Kap. III og IV behandler oldengelsk og dermed de latinske og skandinaviske låneord. Stadig sådan, at der gives en overordentlig interessant og klar angivelse af de nye ords art og hele forhold til det gamle ordforråd.

For de skandinaviske ords vedkommende er tilføjet en meget instruktiv fremstilling af raceblanding og sprogblanding, i tilknytning til hvad tidligere er sagt på s. 38 og til forf.s foredrag ved verdensudstillingen i St. Louis.

Kap. V tilhører de franske låneord.

Bogens hovedbestanddel er viet til hvad man kunde kalde kræfternes sammenspil, hvor måske mere end nogetsteds forfatterens overlegenhed over for sit æmne kommer frem. Det er bredere anlagt, videre spændende end det tilsvarende i H. Bradleys *The Making of English*. Naturligvis bygges undertiden paa specialundersøgelser, men meget hyppigt er det nye undersøgelser, til dels af meget omfattende art, men klemte inde på nogle få sider. Således haves s. 192 en skildring af *s* som verbalendelse, der har skaffet nye synspunkter frem.

Et par ubetydelige enkeltheder har anm. stødt på, som ikke har truffet det rigtige. S. 208 siges at ulogisk *for* + hovedord (el. pron.) + inf. ikke findes før 18. årh. Det haves dog hos Bacon Lett. II 102 (Speddings udg.): *for me to write were to forget*. S. 83 tilskrives, halvt tvivlende, konstruktioner som: *as to how he came there* til oldnordisk indflydelse. Men på ældre nyengelsk er den slags konstruktioner meget sjældne. I de første tre fjerdedele af *Tom Jones* findes de næppe. I *Tristram Shandy* findes kun enkelte eksempler, men oftere f. ex. *acquaint one how . . . .* S. 218 fodnote bør stå at *scarce* og *scarcely* begge bruges af Bacon, der også har *among* ved siden af *amongst*.

Kap. IX handler om Shakespeare og poetisk sprog, til dels i deres forhold til mod. eng., hvor blandt andet findes en fin og morsom analyse af Shylocks sprog.

I bogens righoldighed spores en vis knaphed, en fornem holden-sig-tilbage fra vidtløftigheder, — ligesom mange detaljer er udeladte. Det er det principielle som har interesseret forfatteren. Der går gennem det hele skrift som en art sproglig livsanskuelse. Ens livsanskuelse afhænger af de elementer af tilværelsen man har været stillet overfor; i foreliggende værk samles til et helhedsbillede prof. Jespersens og andre forskeres mere specielle arbejders resultater. Prof. Jespersen har i en enestående grad ævnen til, som det hedder, to hear the linguistic grass grow.

Birkerød, 4. Novbr. 1906.

N. Bøgholm.

O. Henke, Vademekum für die Homerlektüre. Mit 4 Kärtchen im Text. Leipzig u. Berlin 1906, Teubner. 80 S.

Som man ser af Forordet, er denne lille Bog bestemt til at give Eleverne i de Skoler, hvor der ikke kan anvendes megen Tid paa Læsning af de homeriske Digte i Grundsproget, en Forestilling om den Kulturperiode, hvortil de væsentlig hører, og en Forklaring af de Forhold, som de berører: det daglige Liv, sociale Tilstande, Krig o. l. Læreren vilde da i fornødent Fald, efter de to større «Hilfsbücher» til Homer, som Forfatteren, Professor Dr. Oskar Henke i Bremen, har udgivet tidligere, kunne gøre Tilføjelser, hvor det maatte behøves.

Hos os vil der næppe blive Anvendelse for den i Skolen, skønt alle vore Skoler netop er af den Slags, der ikke «der Homerlektüre vier Jahre widmen können». Vi kan ikke faa Tid til at læse den med Eleverne. Derimod kunde den maaske være til Nytte for dem, der vil studere Græsk ved Universitetet, helst dog ved Siden af andre Bøger af lignende Slags og med en indgaaende, selvstændig Læsning af de homeriske Digte som Grundlag. Det vilde da vise sig for Læseren, hvilken Uenighed der hersker i Forklaringerne f. Eks. af Odysseus' Hus og meget andet, og hvorledes mange Ord har en højst forskellig Betydning for de forskellige Fortolkere. Den gamle Strid om Bunarbaschi og Hissarlik er nu fra Virkeligheden i Færd med at fortone sig over i Fantasiens Verden: Forf. tvivler ikke paa, at Hissarlik er lig med Troja, men for Digteren, siger han, har Troja ligget paa Bunarbaschi. Det ser han af mange Ting. Man vil dog sikkert kunne erindre ligesaa mange, der taler for, at Digteren har tænkt paa Hissarlik. Hvortil i det hele den Slags Betragtninger? Hvorfor skal Digteren absolut have kendt Stederne og beskrevet dem,

saa at vi andre kan kende dem? Hvor mange Digttere har ikke ladet Fantasien raade i saadanne Tilfælde, og Homer naturligvis ikke mindre.

Bogen er i øvrigt omhyggelig forfattet; Trykfejl er der ikke mange af. Nogle Gange er de græske Benævnelser mindre heldigt valgte, f. Eks. S. 54, hvor de unge, fribaarne Tjenere hos fornemme Mænd kalder *ὑποδορησῆρες*, et Ord, der kun forekommer et enkelt Sted (σ 330), eller *νέοι* i Stedet for *δορησῆρες* eller *κοῦροι*. S. 65 dannes Forbindelser, der ikke forekommer i Digtene: *θάλαμος ἀσαμίνθων*, *θ. ὄπλων*, *θ. εὐνῆς*. S. 66 bruges Ordet *δλκαῖον* som Betegnelse for Bagstavn; det forekommer heller ikke hos Homer, ligesaa lidt som det S. 67 nævnte *ἔκριον*, der skal betyde en Mastetop, medens *ἔκρια* efter Forf.s Mening betyder baade Spanter og Dæksbjælker tilsammen foruden Dæk. Blinkenbergs Forklaring af *δρύοχοι* (i hans Archäol. Studien, Kopenhagen u. Leipzig 1904) synes Forf. ikke at kende.

E. Trojel.

Libanii opera. Recensuit *Richardus Foerster*. Vol. III. Lipsiae 1906, Teubner. LXVI + 487 pp.

I Overensstemmelse med Udgiverens Løfte skrider Udgivelsen af Libanios's Værker rask fremad; i Fortalen til det her foreliggende 3die Bind, som følger med kort Mellemrum efter 2det, meddeles det ogsaa, at Trykningen af 4de Bind, som skal indeholde Resten af Talerne, allerede er paabegyndt.

Det 3die Bind indeholder nøjagtigt ligesaa mange Taler som de to første tilsammen, nemlig 25. De fleste handle om forskellige Forhold i Antiochia, særlig de kommunale, om Forurettelser fra Statholderes Side eller om Rhetorerens Forhold og deres indbyrdes Stridigheder. Vi faa herved adskillige kulturhistoriske Oplysninger af Interesse; særlig skal blot nævnes den 31te Tale, hvori Libanios overfor Raadet i Antiochia taler de fattige Rhetoreres Sag og anbefaler at uddele Jord til dem.

Med Hensyn til Overleveringen er at mærke, at de fleste af Talerne i dette Bind kun ere opbevarede i temmelig faa Haandskrifter. Udgiveren har derfor ogsaa i noget større Omfang end tidligere maattet anvende Konjunkturalkritik, og hans Konjekture er for en stor Del velbegrundede, takket være hans overordentlig store Fortrolighed med Libanios's Sprogbrug; som Exempler kunne nævnes *ἄριτων* for *ὄντων* XXIX 2, *ἔφρασκεν* for *ἔπασχεν* XLII 43, *ἐαλώκει ἄν* for *ἐαλωκέναί* XLVI 32. Iøvrigt maa bemærkes, at ogsaa i dette Bind gjør Savnet af en egentlig Begrundelse af Udgiverens Værdsættelse og Klassificering af Haandskrifterne sig

gjældende; derimod har han i en længere Fortale taget Stilling til de Indvendinger af tekstkritisk Art, som fra forskjellige Sider ere blevne rettede mod de to første Bind, og ogsaa i de kritiske Noter forsvaret han jævnlig sin Fremgangsmaade overfor fremsatte Indvendinger, f. Ex. paa S. 178, hvor han begrundet den ejendommelige Skrivemaade *πόλεων*.

Til Hjælp for Forstaaelsen anføres i større Omfang end i de foregaaende Bind Parallelsteder under Texten; navnlig ere Henvisninger til andre Steder hos Libanios jævnlig af stor Værdi. Mere problematisk er derimod Nyttens af mange Henvisninger til Steder hos ældre græske Forfattere, hvor Ligheden ofte blot bestaaer i en ganske enkelt sproglig Vending, som naar det ved XXVII 9 anføres, at Forbindelsen *νομίζεσθαι παρά τινι* forekommer hos Xen. Mem. I 6, 13 og II 3, 15, eller ved XLIII 14, at Udtrykket *καὶ πρὸς γε* ogsaa findes hos Plat. Rep. p. 328 A og 466 E. Det kan bemærkes, at ved XXXI 13 er Citatet Plat. Lach. p. 212 C galt. Forøvrigt synes Bogen at være korrigeret med overordentlig Akkuratesse.

Hans Ræder.

Anne Bates Hørsman, Studies in Greek allegorical interpretation. Philosophisk Doktordisputats. Chicago 1906, The Blue Sky Press. 64 S.

Den egentlige Gjenstand for denne Afhandling er Plutarchs Stilling til den gamle græske og ægyptiske Gudelære og hans Fortolkning af Mytherne. Men som Indledning gives en kort Oversigt over den allegoriske Mythefortolknings Repræsentanter i den græske Verden i Tiden før Plutarch. Der er her, saavel i Texten som i Noterne, samlet et meget betydeligt Stof, men Behandlingen er yderst knap — paa 16 Sider behandles ialt 35 forskellige Fortolkere —, og noget Forsøg paa at give en ordnet Fremstilling af den allegoriske Mythefortolknings Udvikling, end sige en Vurdering, gjøres ikke. Fyldigere er Behandlingen af Plutarch, hvis vaklende Holdning overfor Spørgsmaalet karakteriseres ved Citater af adskillige af hans Skrifter. Det vises, hvorledes Plutarch paa een Gang følte sig halvvejs bunden af Mytherne, men da han ikke kunde godkjende deres Indhold i enhver Henseende, greb til allegoriske Fortolkninger uden dog at være blind for, at denne Methode let kunde føre til og ofte havde ført til Atheisme, som han for enhver Pris vilde undgaa. Indenfor Afsnittet om Plutarch optager igjen Behandlingen af Mythen om Isis og Osiris den største Plads, men ogsaa her kunde man have ønsket en mere indgaaende Behandling, idet Forfatterinden

væsentlig indskrænker sig til at give en Oversættelse af de Partier af Plutarchs Skrift om Isis og Osiris, hvori han fremsætter dels sine egne, dels Ægypternes Fortolkninger af denne Mythe. Men som en flittig Materialsamling fortjener det lille Skrift i ethvert Tilfælde en Anbefaling.

Hans Ræder.

M. Hartmann, Der islamische Orient. Berichte und Forschungen. IV—X. Berlin 1902—1905, Wolf Peiser. S. 103—374.

De nærmast föregående häftena af detta arbete, hvaraf första bandet nu är fullständigt utkommet, hafva anmälts i Nord. Tidsskr. for Filol. X 31—32. I 4:de häftet, «Zentralasiatisches aus Stam-bul», skildrar författaren sin lärare i östturkiska, en man vid namn Arif från Aqsu i kinesiska Turkestan, hvars bekantskap han gjorde sommaren 1901 i Konstantinopel, och redogör utförligt för dennes uppfattning af centralasiatiska förhållanden. I senare delen af samma häfte meddelar han andra intryck från sitt besök i den turkiska hufvudstaden och lämnar hvarjehanda upplysningar om det första försöket på osmanskturkiska att grammatiskt redogöra för skriftspråket i Turkestan, Mehemed Sadiqs *Ussi lisāni turki* («det turkiska språkets grunder»)¹. Härtill sluta sig några läsvärda betraktelser öfver den turkiska litteraturen och dess framtid.

Det följande häftet, «Mešreb der weise Narr und fromme Ketzer, ein zentralasiatisches Volksbuch», är tillegnad den 13:de internationella orientalistkongressen i Hamburg i september 1902 och handlar uteslutande om en vidt spridd folkbok, *diwāni Mešreb*, som författaren påträffade hos en bokhandlare i Konstantinopel. Denne Mešreb, hvars verkliga namn var Rahim Baba — Mešreb var blott hans själfvalda skaldenamn, *tachallus* — härstammade från Namangan i ryska Turkestan och lefde på 1600-talet.

De sista häftena, VI—X, hvilka utgifvits samtidigt, hafva följande titel: «Das Ende der Caghataiden (sic) und die Herrschaft der Chodjas² in Kašgarien». Den här omtalade Chodja-dynastien härstammade från Machdūmi A'zem, som lefde på 1500-talet, och söndrade sig sedermera i två partier, hvilka ifrigt bekämpade hvarandra. Författarens framställning utgör en bearbetning af ett arbete på östturkiska, *teskirei 'azizān*, som han funnit i Kašgar.

¹ Sedermera utgifven i Materialien zu einer Geschichte der Sprachen und Litteraturen des Vord. Orients, hrsg. v. M. Hartmann, hft. 2.

² Af typografiska skäl har ett af författarens transskriptionstecken måst utbytas mot ett annat (dj).

Detta är emellertid, såsom författaren själf anmärker, icke något historiskt verk i egentlig mening, utan endast en samling anekdotartade berättelser, hvilka blifvit sammanställda i syfte att förhärliga det ena af de båda med hvarandra kämpande partierna inom Chodja-dynastien. I flere afseenden är denna källa ganska torftig, men den kompletteras genom de rikhaltiga upplysningar, som meddelas uti författarens «Nachträge».

Det innehållsrika och intressanta arbetet afslutas med utförliga register.

K. V. Zetterstéen.

Lykurgos' Rede gegen Leokrates, herausgegeben und erklärt von *Emil Sofer*. I—II: Text; Einleitung und Kommentar. Leipzig 1905, Teubner. V + 56, 71 S.

I Samlingen Meisterwerke der Griechen und Römer har Øster-rigeren Sofer leveret en kommenteret Udgave af Lykurgos Tale mod Leokrates, hvis Forfatter neppe har drømt om, at han efter 2000 Aars Forløb skulde faa sit Indlæg ophøjet til et litterært Mesterværk; allenfals maa den græske Litteratur efter den Bergningsmaade komme til at rumme en svær Hoben Mesterværker.

Ved Textens Konstitution er der paa talrige Punkter afveget fra Blass. Dette gælder for det første overalt hvor Blass har rettet af Hensyn til Hiat eller Rhythme; og her er det saa meget mere i sin Orden som Blass efter sin Lykurgudgave har forandret sine Anskuelser en hel Del og givet dem en mere moderat Karakter. Men ogsaa paa andre Steder er Haandskrifternes Læsemaade tit bevaret i Overensstemmelse med den konservative Retning, som er i Færd med at blive moderne. Naar Udgiveren i sit kritiske Apparat ofte henviser til Kommentaren til Forsvar for Læsemaadens Bibeholdelse, er Sagen ikke dermed afgjort; jeg skulde tro at baade Bekker og Cobet og Blass godt har vidst at Folk forklarede Texten paa den og den Maade, men at de har rettet, netop fordi de ikke mente det var tilladeligt at udtrykke vedkommende Mening paa den givne Maade. Som Exempler paa saadan Bibeholdelse blot fra de allerførste Paragrapher kan nævnes: 1 *τὸν προδόντα* med Henvisning til 27, hvor Artiklen ganske vist er ikke blot rigtig, men nødvendig; 3 *ἐν ταύτῃ*, ogsaa med kun halvt stemmende Parallelsted (Blass: *ἐνταῦθα*); 4 *παράδοῦσα*; 8 *μήτε κατηγορίαν μήτε τιμωρίαν* (Sauppe har udskudt *μήτε τιμωρίαν*, sikkert med Rette, da det dog er for taabeligt at meddele at der i Loven ikke er fastsat nogen Straf *ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων*, umiddelbart efter at man har sagt at det overhovedet ikke er mulig at finde en saadan). Toppunktet af Skrifttroskab

vises i 72, hvor Lykurgos, til Ære for et i Haandskrifterne staaende Talord der skal reddes, maa paastaa at Athen havde Hegemoniet i 90 Aar; ganske vist gör Lykurgos historiske Fejl, men det er utilbørlig at tiltro ham at være uvidende om et saadant Kapitalpunkt i sin Fædrelandshistorie. Interpunktionen er adskillige Steder urimelig, i alt Fald eet Sted (25) meningsforstyrrende.

Den sproglige Kommentar bestaar først og fremmest i en Mængde Oversættelser; disse er gennemgaaende tilfredsstillende, men altfor talrige. Overhovedet meddeles det selvfølgelig tit, med megen Vidtløftighed; naar der staar (3): det er nyttig for Byen *εἶναι τοὺς κρήνορας ἐν ταύτῃ τοὺς παρανομοῦντας*, vil de fleste finde det rigelig naar det indpræntes at *τοὺς κρήνορας* er Subjekt for *εἶναι*; den efterfølgende Oplysning (der optræder som en selvstændig Note) at *τοὺς παρανομοῦντας* er Objekt for *κρήνω* maa selv Skoledisciple opfatte som en Haan. De grammatiske Anvisninger er meget ujævne; samtidig med at der forudsættes Kendskab til ret intrikate Regler om *ἄν*, doceres det at Neutrumsord i Flertal gerne har Verbet efter sig i Enkelttal. De sproglige Bemærkninger er dog oftest fornuftige og rigtige. 28 (*καὶ ταῦτα δ' ἔμοῦ θεωρήσατε*) er udspekuleret en mærkelig Konstruktion af *θεωρέω* med Genitiv, i Steden for den simple Opfattelse: dette hos, ved mig. 86 Kodros sagde til Athenaierne *προσέχειν διὰν τελευτήσῃ*, betyder dog vel at de skulde tage sig af ham efter hans Død ο: sørge for hans Begravelse (sml. 87 *ἡξιῶν δοῦναι τὸν βασιλέα θάψαι*), ikke «lægge Mærke til». — Paa det interessante Sted i 105, der har givet Verrall Udgangspunktet for hans Hypothese om Tyrtaios og som man efterhaanden (se Weil *Études sur l'antiquité grecque* 210 f.) har udfundet kan forklares paa fire forskellige Maader — ikke medregnet den almindelig brugte, som ingen Mening gir — spildes der ingen Ord.

Blandt de historiske Angivelser findes et Par Mærkeligheder; man göres udtrykkelig opmærksom paa at Anklageren ikke ifaldt nogen Bøde selv om han ikke fik $\frac{1}{5}$ af Stemmerne for sig; det maa sikkert være en Lapsus, da man jo for at vide hvordan det forholder sig kun behøver at have læst Platons Apologi. Heller ikke kan det være Udgiverens Alvor naar han fortæller at det attiske Søforbund stiftedes 476. Ofteft gives der dog de fornødne reale Oplysninger, om end ogsaa her undertiden Valget af det meddelte er noget besynderligt.

Axel Kragh.

Otto Schroeder, De tichoscopia Euripidis Phoenissis inserta. (Progr. Gymn. Joach. Berol.) Leipzig 1906, Fock. 15 S. 4°.

I denne lille Afhandling har Professor Schroeder ved en gennemført metrisk-rhythmisk Analyse af Versene 103—92 i Euripides' Phoinissai, hvor Antigone faar den gamle Tjener til at præsentere de fjendtlige Feltherrer, villet paavise sin Paastand af at der overalt i Dramaet, hvor der findes Sang, ogsaa findes Responsion, og udvikle de Regler der gælder for Opbygningen af store Sangkomplexer. Det paavises hvorledes de enkelte Stropher er byggede ved Gentagelse af ensartede eller næsten ensartede Led i samme eller forandret Orden (hvortil kan føjes Udvidelser for, bag eller midt), saaledes at det afgørende stadig bliver at et ligestort Antal pedes svarer til hinanden, og hvorledes samme Regler gælder om den Maade paa hvilken disse Stropher samles til en afsluttet Sang.

Paa Forhaand er det ikke sandsynlig at der paa den Maade skulde existere en dobbelt Art af Responsion, den regelmæssige, stærkt bundne og stærkt iørefaldende, og denne indre Responsion, i høj Grad fri og slet ikke til at faa fat paa med Øret. Forfatteren taler ganske vist om *nostrarum aurium barbaries*; men det maa dog huskes at vi ikke har Kundskab om at nogen Oldtidsgræker har fornummet nogen saadan Responsion, og vores egne Ører, hvor barbariske de end er, er dog heller ikke ganske tilstoppede overfor græske Vers: saaledes regner vi det for et stort Fortrin ved Wilamowitz' metriske Afhandlinger, at man ved hans Opstillinger altid kan høre at det er Vers man har for sig. At Digterne skulde have paalagt sig en saadan Tvang, som ingen og intet kunde nøde dem til, særlig besværlig fordi der ved Anvendelsen af de forskellige Versformer ogsaa var ganske andre Hensyn at tage, nemlig til den optrædende Persons Stemningsvexel (hvortil der her i Phoinissai absolut er taget Hensyn), og med ringe Sandsynlighed for at den efterstræbte Kunstfærdighed vilde blive opfattet, forekommer mig ikke sandsynlig.

Dertil kommer det højst problematiske ved at lade Verseformer korrespondere, der hverken efter deres historiske Oprindelse eller i deres ydre Udseende har noget med hinanden at gøre. De fleste vil have ondt ved at forstaa hvordan 4 Daktyler + Dochmius + iambisk Monometer kan æquivalere med Dochmius + iambisk Trimeter. Heller ikke er det umiddelbart indlysende at Ordene *πῶλοις μεταφέρων ἰθύνει* er en Didochmius (den ene Dochmius udgøres af de tre sidste lange Stavelser). Professor Schroeder medtar (i Modsætning til Hermann) alle de iambiske Trimetre, som enten indeholder Tjenerens Replikker eller hvor Antigone tydelig optræder i Samtale med ham, som organisk medhørende Dele til den hele Sangs Komposition. Dette er mindre sandsynlig derved at samtlige disse Trimetre er byggede som fuld-

stændig regelmæssige Dialogvers (ved Vers 132, som kan siges at være en Undtagelse, tvivler Forfatteren selv om Læsemaalens Sikkerhed), ligesom de for Resten ogsaa er ganske jævne i deres Udtryk.

Afhandlingen, der er skrevet paa et elegant, sommetider ligefrem zirlig Latin, viser en Del Bitterhed overfor Kritikken, der formentlig ikke har haft tilstrækkelig Forstaaelse overfor Forfatterens Virksomhed. Neppe mange vil dog undre sig ved de Betæneligheder man har haft overfor hans dristige Kombinationer. Professor Schroeder har i en interessant Afhandling (Jahrb. f. klass. Phil. 1905) paavist hvilke betydelige Fremskridt Kendskabet til den græske Metrik har gjort i de sidste halvhundred Aar. Mange Iagttagelser man først rystede paa Hovedet af har vist sig at holde Stik, mange Iagttagelser er der sikkert endnu tilbage at gøre; men jeg ser ikke rettere end at den Vej den lærde Metriker nu er slaaet ind paa ikke er en saadan som fører til et frugtbart Resultat.

Axel Kragh.

M. Tulli Ciceronis orationes pro Sex. Roscio, de imperio Cn. Pompei, pro Cluentio, in Catilinam, pro Murena, pro Caelio. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit *Albertus Curtis Clark*, Collegii Reginae socius. Oxonii e typ. Clarendoniano [Decbr. 1905]. 21 Ark (uden Paginering) 8vo. 2 sh. 6 d. hft., 3 sh. i Shirlingsbd.

Et interessant og beundringsværdigt nyt Indskud har A. C. Clark gjort i Forskningen over Haandskriftgrundlaget til Ciceros Taler dels ved sin Opdagelse og Kollation af den gamle Coloniensis (Harleianus 2682, Anecdota Oxon. vol. VII. 1891), som jeg havde Lejlighed til at benytte ved 8. Udg. af Madvigs udvalgte Taler af Cicero, og dels ved sit fortjenstfulde Skrift «*The Vetus Cluniacensis of Poggio*» (Anecd. Oxon., Class. Ser., part X, 1905). Hvad han deri havde naaet at udfinde, har han kort resumeret i Fortalen til det Bind af Talerne, som er nævnt her i Overskriften. I et gammelt Katalog (fra 12. Aarh.) fra Abbediet i Cluny nævnes to Haandskrifter med Taler af Cicero, af hvilke det ene nu er fremdraget i Bibliotheket i Holkham Hall af W. Peterson, som har meddelt en Kollation deraf i Anecd. Oxon. part IX. Det andet (Nr. 496) er gaaet til Grunde, men Clark har fulgt dets Spor og i det nævnte Bind af Anecd. Oxon. fremsat Resultaterne af sin Efterforskning. Han har udfundet, at det foruden Talerne for Milo, for Cluentius og for Murena (som var nævnte i det gamle Katalog) ogsaa har indeholdt Taler

for Roscius Am. og for Caelius. I Begyndelsen af 15. Aarb. var Haandskriftet blevet næsten ulæseligt af Ælde. Paa den Tid har en Franskmand skrevet et Haandskrift sammen, det nuværende Pariserhdskr. 14749 (Σ , tidligere S. Victoris) efter forskellige andre Haandskrifter, deriblandt to Taler efter Cluniacensis, nemlig de to, som alene eksisterede i dette Haandskrift, Talerne for Roscius og for Murena. Hvor han ikke kunde læse det gamle Haandskrift, lod han staa et aabent Rum, som siden blev udfyldt af en anden Munk, der saa godt det lod sig gøre kopierede Udseendet af det paagældende Sted i Haandskriftet enten i Hullet i Texten eller i Randen. Ved de andre Taler, hvortil Skriveren benyttede andre lettere læselige Haandskrifter, tilføjede han Randbemærkninger og Supplemeneter fra Cluniacensis.

Selve det gamle Haandskrift blev fundet af Poggio 1415 i Klosteret Cluny og ført til Italien, det blev benyttet af enkelte, som klage over Vanskeligheden ved at læse det, men derfra blev dog et Antal Randbemærkninger tilføjede i forskellige af den Tids Haandskrifter af Talerne, hvorfra disse Randbemærkninger er vandret videre som saadanne eller er blevet optagne i Texten.

Af Orthografien i Σ drager Clark interessante Slutninger om Cluny-Haandskriftets Alder og Karakter, idet han finder de samme Fejl deri, som kendes fra de ældste latinske Haandskrifter som Puteanus af Livius og codd. Vindobonenses af samme Forfatter og de ældste Vergilhaandskrifter. Det er dels Fejl, som skriver sig fra Afskrivernes Udtale, dels opstaaede ved Bogstavlighed i Uncialskriften. Saaledes Sammenblanding i Udtalen af *j* og *g*: Rosc. Am. § 131 magestatem, § 101 agiunt (ajunt), eller § 142 probe (for prope), § 71 negasset (for necasset); pro Murena § 30 gradio (gladio), luxoria overalt, Rosc. § 73 vicesse (vicisse), § 97 caeleritas, praemebat, praecor, pro Cluent. § 131 licere (liquere), Rosc. § 122 tuine (= suine), Clu. 82 vertatur (versatur), Mur. 20 repertam (refertam), ofte er *i* og *l* forvexlede Rosc. 146 quasi (for quas L), p. Cael. § 1 iudicis (ludis) eller *e* og *f*; Mur. § 21 eorum (forum), § 86 fidem (idem). Gammeldags Former ere f. Ex. Gen. paa *-i* for *-ii*: benefici, convivi, oti; Acc. Plur. paa *-is*: omnis, tris, artis, sapientis osv.; *u* i Superlativer: Rosc. 103 optume, 116 intumi, i Verber: existumo Rosc. 135; *o* efter *u* seruom, volgaris; ikke assimilerede Præpositioner: adprobo Rosc. 138, conloco 151, adrogo. Mere interessant er dobbelt *s* efter lang Vokal cassum (casum) Mur. 36, provissis (improvisis) 55, ussus (usus) 65; Quintilian I 7,20 nævner, at det var Ciceros og Vergils Skrivebrug, og anfører cassus iblandt Exemplerne (Vergilhaandskrifter har cassus, provissa, inclussus). I pro Rosc. 60 staaer pepugisset (af pungo), som Gellius (VI 9,15) tilskriver Cicero og Caesar ligesom memordi af mordeo, spepondi af spondeo. I pro Mur. 67 poenio, 61 formonsus.

Særlig for Talen pro Caelio har Clarks Undersøgelse Betyd-

ning. Til denne Tale har man Fragmenter af to Palimpsester (A og T), og den findes sammen med andre Taler i et berømt Pariserhaandskrift fra 9. Aarh. P (7794). Tilføjelserne i Randen af Σ , som skrive sig fra Cluny-Haandskriftet, vise, at dette var nær beslægtet med Palimpsesterne A og T. Deraf fremgaar, at dette Haandskrifts (Cluniacensis) Redaktion er gammel, og dets Godhed ses bl. a. af følgende: det stemmer med Citater af Talen i retoriske og grammatiske Oldtidsskrifter; og hvad der er det mest interessante, det bekræfter saa ofte Konjekturen af forskellige Lærde. Ikke mindre end sex af disse skrive sig fra Madvig, mest slaaende er § 45 hvor denne tilføjer hele tre Ord: *quoquo* (*modo facimus non*) *modo agendo*, hvilket bekræftes af Randbemærkningen i Σ efter Cluniacensis, det samme gælder § 43 *libet* (*liquet P*), § 47 *labor offendit homines* (*labore fiendi homines P*), § 41 *coniveret interdum* (uden *et*), § 58 *ad eam rem* (ad eadem rem P 1), § 61 *datum esse ajunt huic P. Licinio* (for *hoc P. Lic.*). I § 52 *spoliatricem ceterorum*, der anføres af Gulielmius som Læsemaade i codex Sancti Victoris, anbefales af Madvig mod alle de andre Haandskrifters sp. *ceterum*, med den Bemærkning: *optime subvenit codex praestantissimus Sancti Victoris qui utinam saepius commemoraretur* (Opuscula I 396). Clark undrer sig over, at ingen tidligere har lagt Mærke til disse vigtige Læsemaader, da de dog ogsaa findes i Par. 6369, der er afskrevet efter Σ og indeholder et godt Udvalg af Randbemærkningerne fra dette. Han tilføjer, at dog vil ingen tvivle om «the *bona fides* of the illustrious Madvig, or suppose that his results were due to anything but conjecture». Nej, det manglede bare!

En Række Steder i Talen pro Caelio, der var udeladte i P og som almindelig betragtedes som Interpolationer, er nu fundne i Σ og derved godtgjorte som ægte, deriblandt § 24 det Sted med Coponiernes Navn, som ogsaa Madvig forkastede, skønt han ytrede sin Forundring over, hvorfra en homo audacissimus i 16de Aarh. kunde have faaet disse Folks Navn.

Af de fem Taler, der indeholdtes i Cluniacensis, er kun de fire optagne i det Bind af Ciceros Taler, som Clark sidst har udgivet, nemlig pro Roscio, pro Murena, pro Cluentio og pro Caelio, derimod ikke pro Milone, som han tidligere har udgivet; den støtter sig væsentlig paa de samme Haandskrifter som Talen de imperio Cn. Pompei, som er optaget med i dette Bind. Endelig har Talerne mod Catilina fundet Plads deri; til de tidligere Haandskrifter er for disse Talers Vedkommende nu kommet den anden Cluniacensis 498, hvoraf Peterson har udgivet en Kollation. Meget er dog næppe vundet ved denne; jeg har gennemgaaet første Tale i Clarks Text, de talrige smaa Afvigelser er ikke overbevisende eller Forbedringer, i § 24 skriver Clark efter Konjektur *sacrarium sceleratum* (cf. *obsceno sacrario Liv. XXXIX 15*) i St. for s. *scelerum tuorum*; andre Ting er helt uheldige

som § 14 *novis nuptiis locum vacuefecisses* (Clarks bedre Hdskr.) for *domum vac.*, Cicero bruger *locum relinquere*, *locum dare* om at give Plads for. Clarks Konjektur § 31 *Nunc si ex tanto latrocinio iste unus tolletur* i Steden for *Quod si kan ikke forsvares*; Betydningen af *nunc* lader sig ikke forsone med Verbernes Futurumsform.

Den gamle Cluniacensis, hvori Poggio først opdagede Talerne for Sex. Roscius og for Murena, har den store Betydning for disse Taler at være eneste Kilde, men da den var vanskelig at læse og nu er tabt, er Vilkaarene for Brugen af Afskrifterne og Kontrolten af dem ret vanskelige.

Texten af Taleren for S. Roscius hviler altsaa paa den gamle Codex Cluniacensis, som var saa svær at læse, og som var kopieret i Pariserhaandskriftet Σ , medens en af Poggios Ledsagere Bartolomaeus fra Montepulciano havde gjort en Del-Udtog, som man har, af det der interesserede ham i denne og de øvrige Taler, som fandtes i det gamle Haandskrift; desuden var der gennem Poggio og maaske andre Italienerne tilvejebragt en Mængde Læsemaader ved Studiet af samme Haandskrift. Efter saaledes at have skaffet Rede paa Haandskriftforholdene ved sine indtrængende og fortjenstfulde Undersøgelser lægger Clark til Grund for sin Revision af Texten fremfor alt Paris. 14749 (Σ , olim S. Victoris 91), men dog med fornødent Hensyn til den øvrige Overlevering.

Gennemgaar man imidlertid hans Text, er det nye deri kun af ganske underordnet Betydning eller helt tvivlsomt og usandsynligt. § 1 *ego potissimum surrexerim is qui* (Σ for det blotte *qui*) er næppe rigtigt efter det bestemte *ego* forud. § 3 *Ego autem si* (Palimpsest. Vatic. til § 1—5) er en almindelig Forveksling for *Ego etiam si* som de øvrige Hdskr. har. Samme § skriver Clark *adulescentiae meae* med de alm. Hdskr., hvor dog netop Palimpsesten udelader *meae*, hvad ogsaa er bedst Latin. § 4 *se facere posse* for det vistnok i Palimpsesten oprindelig skrevne *facere se posse* med den rette Ordstilling. § 11 Sl. optager han en tidligere Konjektur af Madvig *dignissimam* i Steden for *dimissui*, som staar i Σ , og som naagt Ordets store Sjældenhed dog har en indre Rimelighed (*e* maa da tilføjes efter *praetore*). § 14 *illorum audacias* (efter Σ , de øvrige Hdskr. *audaciam*) vistnok kun en fejl Tillæmpning til *miserias* foran. § 17 *quique* (Hdskr. *qui*) efter Halms Konjektur, Madvig *et, qui*. § 18 *ipse autem* (for *iste autem*, Hdskr.) efter en Konjektur af Eberhard, som er optaget af andre, men i Virkeligheden uforvarselig; *ipse* om Faderen (*iste* om T. Roscius Magnus) kommer ganske paa urette Sted, da Faderen først omtales i den følgende Sætning, som Tilføjelsen af Navnet til Slutningen tydelig viser. § 22 *tamen in tanta felicitate* (Hdskr.), hvor Lambinus med god Ret har slettet *in*. § 33 *ut omnis occisus perdiderit* (Σ) for

civis suos eller blot civis i de andre Hdskr.; man kan næppe undvære cives. § 34 *non est ferendum* (Hdskr.), Hotoman har rigtig set, at der skal staa *num* som et Led i den hele Række af Spørgsmaal. § 38 quibus tandem *tu*, C. Eruci, (Klotz, Hdskr. *te*) argumentis accusatorem censes uti oportere? I det følgende er der Tale om, hvad en Anklager overhovedet i et saadant Tilfælde bør anføre, og der tilføjes udtrykkelig, at Erucius ikke har samlet Stof til et saadant Bevis; altsaa er *te* (Hdskr.) ikke rigtigt (Madvig udelader det), Forandringen til *tu* er usandsynlig, og *tu* med Eftertryk er ganske umotiveret. § 40 Beg. indsættes det forundrede Spørgsmaal *Patri non placebat?* efter . . . *placebat*; det staar saaledes i nogle Hdskr. og i Randen af Σ ; men Madvig har vistnok ganske Ret i at udelade det, og han giver sine Grunde derfor allerede i Fortalen til 1. Udg. af Talerne (optrykt i *Opusc. acad.*). § 44 indføres Vahlens Rettelse *haec a te vita ejus* (Hdskr. *haec attente vita et*) *rusticana*, hvilken Ordstilling næppe kan forsvares; det burde hedde: *tammenne haec vita ejus rusticana a te relegatio atque amandatio appellabitur?* Men Naurgerius's gamle simple Rettelse *haec attenta vita et rusticana* ligger dog ganske anderledes nær. § 45 Beg. følger Clark Hdskr. *usque eo quid arguas non habes* og optager ikke Lambinus's vistnok rigtige Rettelse *quod arguas*: «Du har ikke noget at anklage for»; det er ikke Ciceros Mening, at der virkelig skulde være noget at anklage for, som Erucius ikke vidste eller ikke kunde finde paa, men at der overhovedet ikke var noget at anklage for. § 47 *Veienti* (Hdskr. *Vejente(m)* eller *venientem*) Clark finder en Støtte herfor i Zielenskis Undersøgelser om Rythmen af Slutningsordene. I § 51 bør Siesbyes Læsning i 6. Udg. af Talerne (støttet paa Schütz) opretholdes: *quod ruri adsiduus*, imod Hdskr. *s cum*, som Clark har optaget ligesom de tidligere. § 54 *Cogitabat. Cogitabat?* Gentagelsen ligesom i § 40; ogsaa her stryger Madvig det andet Ord, som her kommer paa tværs af de af Cicero givne, direkte til Modparten henvendte, Spørgsmaal. § 55 *huic* (Beroaldus) for *huc* (Hdskr.) ganske unødvendigt og med et forkert Eftertryk; hvis Uven skulde han ellers være? Man maa vel ogsaa have at vide, hvorhen han kommer, da der i den følgende Sætning ikke staar noget *huc* (cf. § 80 *huc adductum*, § 61 *huc ea spe venisse*). I § 56 er Indikativen *accusatus est* og in *Capitolium venerunt* (Madvig) bedre end Hdskr. *s sit* og *venerint*, som Clark optager. § 60 *pepugisset* (for *pupugisset*) er omtalt ovenfor. § 62 i Haandskrifterne er *id* foran *maxime* sat til, fordi *quod* gik i Forvejen, det bør altsaa helt gaa ud (saaledes Madvig). Clark skriver *vel maxime* efter Eberhard, men *et primum* kommer i saa Fald meget haltende bag efter. § 65 *statim capere potuisset* (Hdskr. *potuisse*) for *posset* (Ernesti, Madvig). Haandskrifternes *potuisse* er opstaaet ved fejlagtig Henførelse til *quemquam*, idet man glemte *esse qui*, og idet *posset* formodentlig var

vanskeligt at læse (i Σ potuisse ||). § 67 er Hdskr.s *commiserunt* med Urette forandret til *commiserint*. § 68 *prorupta audacia* for *praerupta*. § 70 *scripserit* (Hdskr.) for *scripsit*; Ordene eum qui viser, at det er Ciceros forklarende Tilsætning, hvorfor Indikativen er det rette. § 70 Sl. *quos . . . potuisset, ei magnitudine poenae . . .* (Σ in, de øvrige Hdskr. udelade Ordet) efter Nangerius's Konjektur (ii), det er muligvis rigtigt. § 74 *quaero, quos? servosne* (Σ og Richter); dog passer *quos* næppe her, hvor der kun er Tale om Adskillelsen mellem frie og Slaver; hvem det er, kommer igen i *quos homines?* § 77 *Quid?* In tali crimine (Clark, Hdskr. har *quod*) ligesom *Quid? ii servi ubi sunt?*, hvor det dog er bedre paa sin Plads ved en kort Spørgesætning. § 80 *Quid ergo est, quo tamen* (Σ) . . . *confugerit?* De andre Hdskr. har *tandem*; hvis tamen skal betegne Modsætningen til inopia, maatte det vel staa efter *argumentorum*; men det har i og for sig for ringe Autoritet. Madvig læser *confugit* og skiller Ordene i to Sætninger, hvorved *tandem* i det utaalmodige Spørgsmaal kommer til sin Ret. § 89 Wesenbergs rigtige hypotetiske *posses consumere* er ombyttet med Hdskr.s *possis*. § 90 *Priamum ipsum senem* (Madvig stryger det sidste Ord). § 99 *Quid erat quod . . . scire vellet* (efter Ernestis Konjektur) medens Hdskr. har *voluerit* (saaledes Madvig); en begrundende relativ Sætning i Konjunktiv beholder Tiden fra den uafhængige Sætnings Form. § 100 *Roma ei deferatur* (Ernesti; Hdskr. *Romae d.*) næppe at anbefale; til *primam* underforstaas *ejus palmam*, hvorfor *ei* vilde være en Tautologi. § 102 *ad socium atque adeo magistrum* (Eberhard), i Hdskr. *atque ad m.*, hvilket dog let kunde være tilføjet ved en simpel Misforstaaelse (Madvig udelader *ad*), atque kan ogsaa alene betegne en Stigning til noget større eller værre. I Slutn. af § 102 *Itaque* (Hdskr.) for *ita* (schol. Gronov.), uagtet *itaque* (derfor) ikke har noget i det foregaaende at vise hen til. § 105 Sl. *suspicionem occupetis* (Hdskr. *suspicionem hoc putetis*) efter en tidligere Konjektur af Madvig (i de senere Udg. *suspicionem esse opus putetis* efter Baiters Konj.). Man kunde tænke sig Muligheden af, at Cicero med et Ord fra daglig Tale havde sagt *suspicionem aucupetis* (gaa paa Jagt efter en M.) med den aktive Form af Verbet, som Plautus saa ofte bruger, og som vel var folkelig endnu i Ciceros yngre Dage. § 107 skriver Clark *qui indici causa partem* (for *indicii partem*). § 109 *Vos totam* (fordi der i Σ staa || efter Capito). § 110 *aliqua fretus mora* (Hdskr.), *aliqua arte et mora* (Mdv.). § 112 *quod maxime videtur grave eis qui minime ipsi leves sunt* (Dobree); Hdskr. *quod minime* hvilket er ganske rigtigt: som synes at være mindst tyngende for dem, som selv er mindst letsindige. § 114 *ille qui sese facturum* (Hdskr.) i Steden for Madvigs indlysende Rettelse *illeque*. § 126 *postea quam ab armis omnes recesserunt* (Clark), Subjektet er vel *praesidia* ligesom foran, *omnes* overflødig. § 126 Sl. *quo*

modo (Hdskr.), quo more (Ernesti) bedre. § 129 quae ad hujus vitae . . . pertinent (Eberhard), Hdskr. pertineant (Madvig). § 130 *partim improbante*, partim imprudente L. Sulla (Clark); de to første Ord mangle i Hdskr., Madvig partim invito. § 135 videtis, iudices; *videtis* ut. § 136 humilitatem cum dignitate de amplitudine (Hdskr.); *dignitate de* udelader Mdv. § 137 *in* isto bello non recreatus (Hdskr.), *in* udelades i et Hdskr. og af alle andre Udgivere. § 138 vellem quidem (Hdskr.), v. *equidem*, Siesbye. § 141 *hicne* etiam potens (hic . . . Σ), de andre Hdskr. *hic*. — Ideircone *expectata* (Hdskr.); *experrecta* Angelius. — bona fortunas *arasque* nostras (Clark); Hdskr. fortunas vestrasque nostras (Σ) eller f. vestras atque nostras (vestras nostrasque); Garatoni fortunasque nostras (saaledes Madvig). § 146 causa reservavit (for causa *clam* reservavit), Hdskr. causa clare servavit. — § 148 *huic* (efter Eberhard, hujus Hdskr.) hospites adesse, næppe rigtig Ordstilling. § 150 I Anledning af Madvigs Konjunktur nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit (i St. for Hdskr. crudelitate sanguinis praeditus) foreslaar Clark crudelitati sanguine *perlitatum*, men kun i Noterne; det er dog mest et Liviansk Udtryk og ret søgt. — Samme § sin ea crudelitas . . . vestros quoque animos . . . acerbioresque *reddit* (i St. for reddidit, som Madvig læser med enkelte Hdskr., medens de fleste har Præs., som Halm ogsaa har skrevet, fordi potest gaar i Forvejen); hvis man tænker paa Domstolen her, ventede man snarere Fremtid (Fut. exact.), men det ulelukes ved actum est; det er ude med os, hvis I er blevne haarde ligesom de andre (altsaa reddidit). § 153 comparatum *est* (hos Madvig efter Rinkes: *esset*, Ordet er udeladt i Hdskr.).

To Konjekturer af andre, som Clark optager, er mere sandsynlige end hans egne: § 9 Sl. Sex. Rosci *periculum* (Bake) for pericula (cf. § 148 og 152). § 85 *applicatus* ad severitatem (Novák) for implicatus (Hdskr.), inclinatus (Manutius, Navvig); de fin. IV § 34 viser denne Brug af applicatus meget tydelig.

At Udbyttet for Texten ikke er større, ligger naturligt i Haandskrifternes Beskaffenhed, som det netop er Clarks Fortjeneste at have gjort os saa anskuelig. Under saadanne Haandskriftforhold er det, som skal til for at skabe nyt, hvor der tilsyneladende intet er, de store kritiske Begavelser, som Clark selv beundrer og anerkender. Ved sin ndmærket dygtige Indtrængen i disse Studier for at komme til Bunds i, hvad vi virkelig har overleveret, og udfinde, hvem alle Forbedringer af det overleverede skyldes, træffer han idelig paa de samme Lærdes Navne, bl. a. fremhæver han enkelte blandt de tidligste Udgivere, saaledes Andr. Nangerius (som skal have besørget den første Aldinerudgave 1519 og den tredje Juntinerudgave 1534), hvem han betegner som vir de Tullio optime meritis cum Manutio, Lambino, Madvigio plane comparandus.

Det vilde være utaknemligt at bebrejde Clark, som har skaffet

os saa meget godt nyt at vide om Haandskrifterne, at han ikke har sat sig hen for at finde paa Konjekture. Man mindes Halms Ord i Fortalen til II Bind af Talerne i den anden Udgave af Orellis Cicero, hvor han til Slutning beder dem, der vil bedømme hans (og Baiters) Arbejde, om at betænke, hvor megen Tid og Flid der er bleven ofret paa Udforskningen af Haandskrifternes Læsemaader og paa Sammenligningen af dem og Trykningen af Varianterne, hvorved tempus contractum sit, quod in orationibus ad codicum vestigia ex ingenio emendandis collocaretur. Der tilkommer Clark al mulig Tak og Ære, fordi han har vakt nyt Liv i Haandskriftstudiet af Ciceros mest læste Skrifter.

C. Jørgensen.

Prometheus' Bedrag.

Bemærkninger til Offerlæren.

Af Ada Thomsen.

Fortællingen om Prometheus i den hesiodeiske Theogoni sammenknytter ret læst forskellige Motiver; et af disse er den ætiologiske Mythe, der vil forklare Spiseofrets Fordeling:

- 535 καὶ γὰρ οὗτ' ἐκρίνοντο θεοὶ θνητοὶ τ' ἀνθρώποι
Μηκῶνῃ, τότε ἔπειτα μέγαν βοῦν πρόφρονι θυμῷ
δασσάμενος προέθηκε, Διὸς νόον ἐξαπαφίσκων.
τοῖς μὲν γὰρ σάρκας τε καὶ ἔγκατα πίονα δημῷ
ἐν ῥιπῷ κατέθηκε καλύψας γαστρὶ βοείῃ,
540 τῷ δ' αὖτ' ὄστέα λευκὰ βοῶς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ
εὐθετίας κατέθηκε καλύψας ἀργέῃ δημῷ.

Zeus gennemskuer Listen, men alligevel:

- 553 χεροὶ δ' οὗ γ' ἀμφοτέρῃσιν ἀνείλετο λευκὸν ἄλιφαρ.
χῶσατο δὲ φρένας ἀμφί, χόλος δὲ μιν ἔκετο θυμόν,
ὡς ἴδεν ὄστέα λευκὰ βοῶς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ.
ἐκ τοῦ δ' ἀθανάτοισιν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
καίουσ' ὄστέα λευκὰ θνηέντων ἐπὶ βωμῶν.

At Zeus gennemskuede Listen, er en senere Omformning, som i Virkeligheden gør Fortællingen meningsløs; Versene 551—552 kan ganske vist ikke ligefrem skæres bort, men har dog Karakter af en Interpolation.

At dette Aition beskriver et Ritual, er klart. Da 541 καλύψας ἀργέῃ δημῷ fuldstændigt svarer til det homeriske κατά τε κνίσῃ ἐκάλυψαν, var det fristende at antage, at v. 539, der ogsaa formelt set er en nøje Parallel til 541, ligeledes gengav en Enkelthed af det virkelige Ritual, som v. Prott, *Leges Grae-*

corum sacrae I 23 antyder, noget saadant, som det koiske *ἔνδοξα ἐνδέρεται*. Herimod har dog *Stengel* (*Hermes* XXXVI 329) med Rette indvendt, at en saadan Manipulation ellers finder Sted ved Gudernes Andel, ikke ved Menneskenes. Dette støttes ogsaa ved Paralleler fra primitive Folk, som paa den anden Side gør det muligt, at *ἐνθεισίας* kan høre med til Ritualet, se p. 118. V. 539 er det derfor bedst at holde udenfor, naar Ritus skal behandles; dette Træk kan være kommet til i Mythen, her som overalt maa man ikke presse et Aition alt for stærkt.

Fordelingen af Ofret mellem Guden og Menneskene i dette Ritual svarer ganske til den, der træffes i de homeriske Digte og senere (*Stengel*, *Kultusalterthümer*² p. 101); der er Variationer, men Hovedtrækkene stemmer. Guderne faar Knoglerne og Fedtet samt Blodet, der ikke nævnes i Theogonien; Smaastykker af Kødet, *ὠμοθετεῖν*, omtales kun i de homeriske Digte, men genfindes hos mange Folkeslag. Menneskenes Part er Kødet og Huden (*Stengel* l. l. 105); de spiselige Indvolde faar Menneskene for det meste¹, dog er her Vaklen.

Mythen kan kun være opstaaet, fordi man ikke forstod Grunden til denne Fordeling. Den har været opfattet som et Snyderi mod Guderne, og denne Tanke viser sig ogsaa i en Række Steder fra den attiske Komædie, som er samlede hos Clemens, Strom. VII 6, p. 846 f. Det interessanteste er Menander fr. 108, der handler om et Offer fra *τοιχωρύχοι*, som kun tænker paa sig selv og ikke paa Guderne: *οἱ δὲ τὴν ὀσφὸν ἄκραν καὶ τὴν χολὴν ὄτι ἔστι ἄβρωτα, τοῖς θεοῖς ἐπιθέντες αὐτοὶ τὰλλα καταπίνουσι*. (Sm. Asklepiades hos Porphy. de abst. IV 15.) Disse Steder forudsætter den Opfattelse, at Ofret er en Gave, Mennesket giver Guden, denne bør derfor have det hele; Mennesket bør ikke tage noget igen. Den beror paa en fuldstændigt uberettiget Analogi med *σάγια* og andre *θυσίαι ἄγεστοι* (denne Benævnelse er bedre end det misbrugte «Sonoffer»); disse er ganske vist en Tribut til Guden. Men Spiseofret har en helt anden Oprindelse og findes overalt, selv paa de laveste Kulturtrin, jævnsides med Gaveofret.

At Betragtningen af den græske Offerfordeling som et Snyderi mod Guderne ikke kan holdes, viser Parallelerne fra andre Folk. Delingen af Spiseofret frembyder overalt de samme, mærkværdigt ensartede Typer. I den indigene romerske Kultus fik

¹ Sm. *Stengel* i *Archaeol. Jahrb.* IX 114 f.

Guderne exta 3: Lever, Lunge, Hjærte, Galde, Net, og augmenta, Smaaestykker af Kødets (*Wissowa, Religion und Kultus der Römer* 352). Hos Germanerne fik Guden Hovedet ved alle Ofre (*Golther, Handbuch d. germ. Mythologie*, 565 f.), ved et Hyrdeoffer (l. l. 571) blev desuden Huden, Knoglerne og Indvoldene opbrændt; Kødets spistes kogt. Hos Inderne i Vedatiden fik Guderne omentum og som et andet Afsnit i Ritualet Smaaestykker af Kødets (*Oldenberg, Religion des Veda* 360). Hos Perserne fik Guden intet af Kødofret efter den rigtige zarathustriske Observans, sml. Herodot I 132; men herfra er der en mærkelig Undtagelse, *Vendidad* 18, 70 (*Darmesteters Oversættelse i Annales du Musée Guimet*, XXII p. 254): «Han skal ofre tusind Stykker Smaaakvæg; af alle disse Ofre skal han fromt bringe Ilden Indvoldene, samt Libationer; han skal give Skuldrene til de gode Vande». *Darmesteter* siger i sin Note, at dette er Levning af et gammelt Ritual. Det første Led er *zôhr âdash*, «Indvoldene» betegnes ved et Ord, der svarer til latinsk *omentum*; det er dette Offer, *Strabo* beskriver XV 13, p. 732, sml. *Catull* 89. Det andet Led er *ab-zôhr*; hermed sammenlignes *Shâyast*, XI 4: Naar man ofrer et Dyr, gives Hjærtet til Ilden og Skulderen til Vandene. Kødets spises af de Troende. Hos de hedenske Arabere og Israeliterne faar Gud Blodet (*Wellhausen, Reste arabischen Heidenthums*² 116, *Benzinger, Hebräische Archäologie* 455 f.); ved de fleste i Biblen omtalte Ofre faar Gud desuden Nettet, Nyrerne og Indvoldenes Fedt, der brændes paa Altret, *Exodus* XXIX 13; *Levit.* III 3—4, 9—10 o. s. v. Hos primitive Folk træffes lignende Ritus, *Tylor, Die Anfänge der Cultur*, II 401 giver Exempler fra Madagascar, hvor Hovedet ligesom hos Germanerne blev sat paa Stage, Blod og Fedt smurt paa Alterstenen; fra Guinea og Tunguserne, hvor Guden faar nogle Indvolde. *Tylor* sammenligner disse Tilfælde med Prometheusmythen og betragter dem alle som senere Udvikling af det oprindelige Heloffer, en nødvendig Følge af hans Udgangspunkt, Gavetheorien. Interessant er Fordelingen hos Lapperne; *Qvigstad, Kildeskrifter til den lappiske Mythologi* (i *Det kgl. norske Videnskabs-Selskabs Skrifter* 1903, *Thronhjelm*) p. 37: «Naar Oxen er slagtet, da skeer Blodsmurningen over det Træ af de fornævnte Trær, som hør til Guden eller Gudinden, som Offeret da gjøres til, og det de af Oxen til Offer aflægger, er begge Hornene, hans pudenda, et Stykke af Tungen, et Stykke af Lungen, et Stykke af Hjærtet, alle Benene, hvoraf intet maatte

brydes». Sml. p. 15, og *E. J. Jessen, Afhandling om de norske Finners og Lappers hedenske Religion*, p. 46, hvor der tilføjes: «desligeste og noget lidet Kiød af hvert Lem».

Alle disse Exempler, hvortil mange andre kunde føjes, viser, at Gavetheorien ikke kan holdes for Spiseofrenes Vedkommende, og den spiller heller ingen Rolle mere i moderne Forskning; at den i mange hedenske Religioner, som den vediske, er den herskende Opfattelse, er noget helt andet. Den bedste Forklaring af Spiseofret har Robertson Smith givet; Ofret er en Communion, et Forbund, hvor Stammen spiser sammen med sin Gud. Jeg mener, at denne Opfattelse kan holdes, selv om man ikke vil følge Robertson Smith i hans Antagelse, at Spiseofret er udviklet af Sakramentet, og at Offerdyret oprindeligt er Totemguden. I Sakramentet er det Guden selv, der spises; ved Spiseofret spiser man sammen med Guden; her er en stor Forskel, selv om de to Former ofte spiller over i hinanden, og bestemte Riter kan glide fra den ene til den anden.

Naar man ud fra denne Theori vil forklare Offerfordelingen, viser der sig flere Muligheder, som sikkert alle har spillet en Rolle. *Robertson Smith, Religion der Semiten* 293 f. mener, at Guden først fik de Dele, hvor Livet mentes at have sit Sæde eller at pulsere særligt stærkt. Derfor blev hos Semiterne Blodet hældt over Altret, og at Sjælen er i Blodet, behøver man ikke længe at søge Bevis for i Biblen, f. Ex. siges det udtrykkeligt Deuteronomium XII 23. Et andet vigtigt Sæde for Livet var Indvoldene med deres Fedt, navnlig Nyre og Lever¹. Denne Forklaring slaar sikkert til i en stor Del af Tilfældene, navnlig dem, hvor Guden faar en enkelt Del; dog lader det sig langt fra overalt eftervise, at denne Del har været Livets Sæde. En anden Tanke har været, at Guden skulde have sin Part af alle Ofrets Dele, som det sker ved det homeriske *ἀμοθετεῖν*, i det romerske, indiske, lappiske Ritual; her er Tanken om Gave til Guden maaske ikke saa fjern, men Skikken kan dog ogsaa forklares ud fra Communionstheorien. Disse to Forklaringer er dog ikke tilstrækkelige;

¹ En videre Udførelse giver *Oldenberg i Religion des Veda* 361 f.: Nyrerne med Fedtet svarer til *omentum* i det indiske Ritual. Disse Dele brændes for Guden «til sød Lugt» og heraf har rimeligvis Brandofret udviklet sig. Herimod maa indvendes, at der maa have været en særlig Grund til netop at vælge disse Fedtdele, men navnlig indtager Nettet ikke den særlige Stilling, som Oldenberg antager; man vilde kunne finde lige saa godt Materiale for andre Dele, der brændes, som f. Ex. Knoglerne.

hvor Guden faar Knoglerne og Fedtet, lader det sig ikke tænke, at disse Dele overalt har været Idivets Sæde. Endnu en Betragtning maa tages til Hjælp. Ofret er helligt, Tabu, og derfor farligt for den, der ikke er behørigt forberedt. Intet af det maa bringes ud fra det hellige Sted, alt skal anvendes ved selve den hellige Handling. Bringes noget ud, egner det sig til at bruges i magisk Øjemed, som Robertson Smith l. l. 294 f. viser; dette er kun en anden Side af den oprindelige Tabu. Naar nu Ofret skal fortæres hurtigt, maa Guden have de Dele, Menneskene ikke kan spise. Dette er navnlig Knoglerne, og disse kan behandles paa forskellig Maade, medens Guden kun kan faa Blodet, ved at det hældes paa Jorden, og Fedtdele ved Forbrænding; at lade dem henligge vilde strax forpeste Offerstedet. Knoglerne kan hænges for Guden; herved opstaar store Bunker, som f. Ex. hos Lapperne, *Qvigstad* p. 40; man kan ogsaa kaste dem i en Grube, som det er sket hos Grækerne. Hovedet egner sig bedst til at ophænges eller sættes paa Stage, som det skete hos Germanerne og ogsaa ellers (Robertson Smith l. l. 294). Ofte brændes Knoglerne, og dette er det mest praktiske; saa er man fri for de hellige Masser (sml. Robertson Smith l. l. 298, Oldenberg l. l. 347). At antage Opbrænding for en senere Skik, er der ikke fjerneste Grund til.

Ved denne Betragtning faar Fordelingen en nøje Sammenhæng med den bekendte Skik *ὄν ἐκφορά*. Denne maa forklares netop saaledes, at Ofret er Tabu og derfor maa fortæres paa Stedet. *F. B. Jevons, Introduction to the history of religion*, p. 145 f., mener derfor, at denne Skik oprindeligt var knyttet til alle Spiseofre; dette er en nødvendig Konsekvens af, at han i Et og Alt følger Robertson Smiths Theorier. Selv om man ikke gør dette, kan Tanken dog være rigtig; i hvert Fald er Skikken uhyre udbredt. Da der ikke foreligger nogen indgaaende Behandling, og den i enkelte Religioner frembyder mærkelige Problemer, vil det ikke være overflødig at give en Oversigt over dens Forekomst.

I Hellas er Skikken ret udbredt; den maa selvfølgelig her forklares i Sammenhæng med Exemplerne fra andre Folk. Stengels Fortolkninger, at Skikken var i Brug, naar det var knapt med Offerkødet (Hermes XXVII 167), eller som Forsigtighedsregel ved chthonisk Kultus (l. l. XLI 239), behøver ikke at gen drives; de passer ikke engang for de græske Exempler. Det mest kendte Sted er Aristophanes, *Plutos* 1139 (med Scholier)

ἀλλ' οὐκ ἐκφορά; det samme Udtryk bruges i en Indskrift fra Amphiaraos' Helligdom i Oropos *Dittenberger Sylloge*², 589, 31: τῶν δὲ κρεῶν μὴ εἶναι ἐκφορῆν ἔξω τοῦ τεμένεος. I Offerkalenderne fra Kos, Syll. 616, 617 = *Leges sacrae* I ed. v. Protz 5, 6, sml. 9 angives ved nogle Ofre: τούτων οὐκ ἀποφορά, τοῦ χοίρου οὐκ ἀποφορά, 617, 9 οὐκ ἐκφορά; det modsatte hedder 617 ταύτας ἀποφορά, 616, 56 [ταῦτα δὲ πάντα] ἀποφέρεται ἐκτός τοῦ τεμένεος]. I Offerkalenderen fra Mykonos Syll. 615 = *Leges sacrae* 4, hvortil jeg senere kommer tilbage, hedder det δαινύσθων αὐτοῦ. Pausanias bruger altid Verbet ἀναλίσκειν, som ogsaa forekommer paa en Indskrift fra Magnesia, Syll. 554, 7: τὰ δὲ θυνθέντα καταναλισκέτω[σαν αὐτοῦ]. Stederne ere: II 27, 1: τὰ δὲ θυνόμενα ἦν τέ τις Ἐπιδαυρίων αὐτῶν ἦν τε ξένος ὁ θύων ἢ, καταναλίσκουσιν ἐντός τῶν ὄρων τὸ δὲ αὐτὸ γινόμενον οἶδα καὶ ἐν Τιτάνη; her dyrkes ogsaa Asklepios II 11, 5 og 23, 4; Skikken fandtes ogsaa i Datterhelligdommen i Athen Syll. 632 τῶν δὲ κρεῶν μὴ φέρεσθαι, derimod efter *Herzogs* Fortolkning af Herondas IV 92, *Archiv für Religionswissenschaft* X 204, ikke i Asklepiostemplet paa Kos. VIII 38, 8: Ved den aarlige Fest for Apollon Parhasios paa Lykaion slagtedes Ofret i Megalopolis og førtes op i Optog, καὶ τὰ τε μηρία ἐκτεμόντες καίουσιν καὶ δὴ καὶ ἀναλίσκουσιν αὐτόθι τοῦ ἱεροῦ τὰ κρέα; dette gør Stengel (KA p. 112 og Hermes XXVII 451) til et chtonisk Offer, hvortil der ikke er fjerneste Grund. X 4, 10 og 38, 8 er ligesom Exemplet fra Mykonos chtoniske Spiseofre og vil blive omtalt i det følgende. I Hestias Kultus gælder Reglen; her har *Preuner, Hestia-Vesta* 74 f. givet den rigtige Grund: i Arneofret maatte kun Familiens Medlemmer deltage, for andre er det Tabu. I Hestias offentlige Kultus gjaldt den ikke; Syll. 617, 20 f. har ikke ved Hestias Offer οὐκ ἀποφορά.

I Rom var Skikken ikke almindelig; naar imidlertid *Wisowa, Religion und Kultus der Römer* 354, siger, at den kun fandtes lejlighedsvis i indført Kultus, har han overset votum probus til Mars og Silvanus, som 132s, 176, 345 regnes til det ældste, indigene Lag; Cato de agr. 83: ubi res divina facta erit, statim ibidem consumito. Med Cato stemmer CIL VI 1, 576 = Dessau II 4915, extra hoc limen aliquid de sacro Silvani efferre fas non est. *Wisowa* nævner Indskriften p. 1754, men sammenstiller den ikke med Cato-Stedet, hvad der sker p. 176s med den tilsvarende Indskrift Nr. 579, der forbyder Kvinder Adgang. Alle de øvrige Vidnesbyrd samler sig om Herkules' Kultus ved ara

maxima; denne anser Wissowa for græsk, men tidligt indført, p. 221. Herhen hører Ofret «propter viam», Macrobius, Sat. II 2, 4: sacrificium apud veteres fuit, quod vocabatur propter viam; in eo mos erat, ut si quid ex epulis superfuisset, igni consumeretur. hinc Catonis jocus est. namque Albidium quendam qui bona sua comedisset et novissime domum, quae ei reliqua erat, incendio perdidisset, propter viam fecisse dicebat: quod comesse non potuerit id combussisse. Vittigheden viser, at Wissowa har Ret i, at Skikken var ualmindelig i Rom. I nær Forbindelse med «propter viam» staar «decuma» (p. 226), her gælder Reglen ogsaa; Festus p. 218, Servius til Aen. VIII 183: quod ad aram maximam aliquid servari de tauro nefas est; nam et corium illius mandunt (p. 2267). Hovedstedet er Varro, de lingua latina VI 54, som jeg hid sætter, da det Punkt, det her kommer an paa, ikke er blevet fremhævet: Profanum est quod ante fanum conjunctum fano. Hinc profanatum quod in sacrificio; atque inde Herculi decuma appellata ab eo est, quod sacrificio quodam fanatur, id est ut fani lege sit. Id dicitur polluctum, quod a porriciando est fictum; quom enim ex mercibus libamenta porrecta sunt Herculi in aram, tum polluctum est, ut quom profanum (profanatum Turnebus) dicitur, id est proinde ut sit fani factum. itaque ubi olim fano consumebatur omne quod profanum erat, ut etiam fit, quod praetor quotannis facit, quom Herculi immolat publice juvencam. Ordene ubi olim fano er ikke i Orden, man plejer med O. Müller at stryge ubi; fano fortolker *Luebbert* (*Commentationes pontificales*, Dissert. Berlin 1859, p. 9), hvem Wissowa i Marquardt's Haandbog III 149₄ følger, som: til Fordel for Helligdommen. Dette forekommer mig meget tvungent; ved en lille Korrektur kommer der Mening i Stedet: itaque ibi olim (in) fano.

I Biblen findes Reglen som bekendt ved Paaskelammet, som jeg senere skal behandle, men for egentlige Ofre mange Steder i Præstecodexen, Exodus XXIX 31, 34, Levit. VI 9, 19, VII 5 ff., X 12, Num. XVIII 10, og i «Hellighedsloven» Lev. XXII 30, XXIV 9; i mange Tilfælde faar Kødets dog Lov til at ligge til den næste eller til den tredje Dag ligesom hos Araberne (Wellhausen, *Reste* 119); dette er naturligvis en Afsvækkelse. Skikken passede jo godt til den centraliserede Kultus, men Præstecodexen har sikkert her blot optaget noget, der havde fundet Sted i umindelige Tider. Et langt ældre Vidnesbyrd findes da ogsaa i den elohistiske «*Bundesbuch*», Exodus 23; Stedets Fortolkning er dog om-

stridt¹. V. 18 lyder: Min Fests Fedt skal ikke overnatte til om Morgenen. Denne Forskrift henføres af de fleste til Paasken, der nævnes sammen med de to andre gamle Fester i det foregaaende; dog udtaler *E. Reuss* sig i sin Oversættelse herimod. Prof. *Buhl* mener, at man lige saa godt kan læse «mine Festers», men selv om Singularis holdes, passer «min Fests Fedt» ikke godt til Passah, og «min Fest» plejer i de ældre Kilder at betyde Løvsalfesten. XXIII 17—19 er imidlertid en Pendant til den jahvistiske «*Zweitafelgesetz*», XXXIV 23, 25—26; v. 25 lyder: «af Paaskeofret skal intet overnatte». Kun eet af Stederne kan være Original. *Baentsch* (*Nowacks Handkommentar*) betragter «*Bundesbuch*» som yngre end Jahvisten, og specielt er v. 17—19 laant fra denne; i saa Fald er det naturligt at henføre v. 18 til Paasken. Prof. *Buhl* mener, at det ikke er muligt at bestemme Aldersforholdet mellem Jahvisten og Elohisten i det hele, og at de enkelte Bestemmelser i hvert Fald kan være ældre i Elohisten; det er vel muligt, at XXXIV 25 er laant fra XXIII 18, og i saa Fald er Henførelsen til Paasken netop senere tilkommet. Hvis Exodus XXIII 18 gælder for alle tre Fester, bliver Udviklingen til Præstecodexen ogsaa langt naturligere; det er lidet rimeligt, at man skulde have overført Reglen fra en saa specifik Ritus som Passah til almindelige Ofre.

Fra primitive Folk giver *Jevons* l. l. 145 ff. Exempler; hertil kan føjes Lapperne, der altid indbød saa mange Gæster til et Offermaaltid, at Ofret blev helt fortæret samme Dag (*Qoigstad* 38).

Skikken forekommer ogsaa ved Sakramenter, hvad enten Stoffet er Planter eller Dyr. Mest bekendt er den ved Paaskelammet (Exodus XII 10, Num. IX 2, Deut. XVI 4); om dette er et Offer eller et Sakramente, har altid været omstridt. Deuteron. XVI 2 og Exod. XII 27 betegnes det som Offer, medens Præstecodexen undgaar dette², da den jo kun anerkender Ofre ved Centralhelligdommen og har sanktioneret Passah som Husmaaltid, hvilket det ikke var lykkedes den deuteronomiske Lovgivning at ndrydde. Da de ældste Kilder lader os i Stikken, kan Spørgsmaalet ikke afgøres. Et Sakramente er derimod Kamel«ofret» hos Saracenerne, *Robertson Smith* l. l. 215, 262, *Wellhausen* l. l. 119. Kamelen

¹ For elskværdig Hjælp i dette vanskelige Spørgsmaal bringer jeg Prof. F. Buhl min Tak.

² Undtagen Num. IX 7, som *Baentsch* imidlertid betragter som et sent Sted.

dræbes ved Morgenstjernens Opgang, og Deltagerne skal have fortæret den helt, ogsaa Indvolde, Hud og Knogler, før Solopgang (sml. Pausan. X 38, 8). Et smukt Exempel er det lithauiske Førstegrødesakrament, hvor der ogsaa slagtes Høns, *Mannhardt, Feld- und Waldkulte*¹ II p. 251; alt skal spises og Levningerne brændes; den sidste Rest af Knoglerne nedgraves i Kostalden som lykkebringende. Jægerstammer kender Skikken ved den sakramentale Fortæring af Vildtet, som Exempel kan nævnes Indianerne, der efter forskellige Ceremonier stegte Bjørnen hel og intet maatte levne af Kødet, *Frazer, Golden Bough*² II 398, sml. 406, 409. Ved Laxefiskeriet paa den amerikanske Stillehavskyst indleder Indianerne Fiskeriet med højtidelig Spisning af Laxen, hvor Skikken ogsaa iagttages, l. l. 413 f. Som Grund angives ofte, at Dyrene ellers vilde blive fornærmede og ikke mere lade sig fange; dette Motiv bruges imidlertid ogsaa for andre Jægerskikke. Undertiden spiller den Forestilling ind, at man skal spise op, før man skaffer sig ny Føde; det er i Virkeligheden en Rationalisering. Endnu kan nævnes, at Skikken fandtes hist og her ved Kirkens Sacramentalia i Middelalderen, som *Kroll i Usener-Beiheft* til *Archiv für Religionswissensch.* VIII p. 44 f. har samlet Exempler paa; ved Hjemmedaab blev Vandet hældt i Ilden eller tilbage i Døbefonten.

At en saa betydningsfuld Tabu er fælles for Spiseofret og Sakramentet, synes at være en stærk Støtte for Robertson Smiths Theori, at Ofret har udviklet sig af Sakramentet¹; derfor lægger ogsaa Jevons, der har lagt denne Theori til Grund for sit Værk, stor Vægt paa Skikken og antager, at den oprindeligt har virket ved alle Sakramenter og Ofre. Theorien giver en retlinet Udvikling, men Spørgsmaalet er, om man vinder ved at føre saa forskellige Riter tilbage til eet Princip. Gaveofrene betragter

¹ For Førstegrøde af Planter har *Frazer G. B.* II 337 opstillet en tilsvarende Theori: naar Førstegrøden bringes en Gud, og han derved bryder den paa den hvilende Tabu, er det en senere Udvikling; oprindeligt er Planten selv Guden; hertil slutter sig *Nilsson, Griechische Feste* 332, sml. 285, 4. Det vilde føre for vidt her at gaa ind paa dette vanskelige Spørgsmaal, dog viser *Frazers Samling af Førstegrødeofre* l. l. 459—71, at dette Offer optræder i hele Verden hos meget primitive Folk og forbundet med saa oprindelige Skikke og Forestillinger, at det vil være vanskeligt i alle Tilfælde at finde Overgangen fra Sakramentet. *Robertson Smith* l. l. 181 ff. betragter Førstegrøde som Tribut til Guden og følgelig forholdsvis sen.

Robertson Smith som en senere Udvikling, men denne uheldige Tanke har selvfølgelig ikke vundet Tilslutning. Jeg vil her holde mig til Forholdet mellem Spiseoffer og Sakramente.

Det er utænkeligt, at Udviklingen fra Sakramente til Spiseoffer skulde være foregaaet ens overalt, og at den ældre Form allevegne skulde være blevet staaende ved Siden af den yngre Overgangen fra at spise Guden til at spise sammen med Guden er større, end Robertson Smith har set. At Guden, der spises, overalt er Totemdyret, lader sig efter de nyere Forskninger aldeles ikke fastholde; i hvert Fald har Totemismen i den Form, den findes hos Australnegrene og Indianerne, ikke været et nødvendigt Gennemgangsled for alle Religioner; de fleste Former af Dyredyrkelse lader sig bedre forklare i Mannhardt'sk Retning. Et specielt Punkt i Robertson Smiths Udvikling vil det her være lønnende at gaa ind paa.

Ved det oprindelige Offer spises efter Robertson Smith alt strax, Kødet raat, og ogsaa Hud og Knogler gaar ned. Herpaa har vi kun eet Exempel, det før omtalte Saracenersakramente, som Kirkefaderen Nilus, Slutn. af fjerde Aarh. e. C., har fortalt om; det er dog en rimelig Antagelse af Robertson Smith l. l. 262 og Wellhausen, l. l. 120, 3, at Strabos Efterretning, XVI 4, 17 p. 775, om Troglodyterne, der spiste Hud og Knogler, viser hen til noget lignende. Wellhausen kender ogsaa et Tilfælde fra vor Tid paa, at Beduiner har spist en Kamel op raa. Robertson Smith p. 266 sammenligner nu med denne primitive Ritus Paaske-lammet, der jo ogsaa skal være fortæret inden næste Morgen; desuden gør han træffende opmærksom paa, at naar Exod. XII 9 forbyder at æde det raat, maa dette have været i Brug, og herved bliver Ligheden mellem de to Riter virkelig slaaende. Men Passah er alligevel i sit inderste Væsen en helt anden Ritus; Præstecodexen, Ex. XII 46, Num. IX 12, siger, at Knoglerne ikke maa brydes. Dette er jo den diametrale Modsætning til, at alle Knogler skal fortæres. Robertson Smith foreslaar, at denne Bestemmelse repræsenterer et Forbud mod at spise Knoglerne; denne snilde Fortolkning er jo i Virkeligheden ganske nødvendig, hvis Theorien skal holdes. Den kan imidlertid ikke være rigtig, thi denne interessante Skik er vidt udbredt hos primitive Folk, som f. Ex. *Holzinger* i sin Kommentar til Exodus (Martis Handkommentar) har anført Exempel paa, og beror paa meget mærkelige Forestillinger. Paa semitisk Grund findes Skikken forevrigt endnu, Curtiss, Ursemitische Religion 201, beretter

om en Ofring for en Dreng, naar han er syv Dage gammel; Knoglerne maa ikke brydes, «forat Barnets Knogler ikke skal brække»; det er naturligvis en sen Fortolkning; et andet Exempel fra Ismaelliernes aarlige Offerfest p. 242.

Hovedmassen af Stoffet er samlet af *Frazer*, G. B. II 415—417 (Exempler fra Laxefiskeriet 410, 414). Hos mange Jægerstammer maa Vildtets Knogler ikke brydes, de opsamles omhyggeligt og begraves eller brændes; som Grund gives for det meste, at saa faar Dyret Kød paa Benene og opstaar igen. Dette er en af de mange Skikke¹, hvorved de primitive Mennesker, der intet rationelt Middel har til at beherske Naturen, søger at komme i godt Forhold til Dyrene. For disse Jægerfolk er deres Jagtdyr det vigtigste i Tilværelsen, og disse Dyr skal man slaa ihjel for at faa Føden. Det samme dialektiske Forhold foreligger ganske vist ogsaa paa et højere Kulturtrin, hvor man har Husdyr; men her er Mennesket dog saa ganske anderledes Herre over sit Livsophold og mindre undergivet det blinde Tilfælde. De fleste Husdyr holder man ogsaa af andre Grunde end alene for at spise dem, forevrigt slagter man paa et primitivt Trin kun ved Offer, og her kan beslægtede Forestillinger spille med ind (Buphonia), som navnligt Robertson Smith har lagt Vægt paa. Forestillingen om Dyrets Opstandelse er ikke levende paa et højere Kulturtrin, hvor Vildtbestandens Opretholdelse ikke mere er nogen Nødvendighed, knapt nok et Gode.

Et særligt smukt Exempel er Lappernes Bjørnefest, hvor jeg vil lade den gamle Missionærberetning tale selv (Qvigstad p. 52 f.): «Til Finnernes Omgang med Sakramenterne, hvilket er saa forfærdeligt, at Haaret staaer af Rædsel paa mit Hoved, nu jeg skal skrive derom; jeg vil ikke tale om, hvorledis Sathan siunis at efterabe og bespotte det gamle Testamentis Sakramenter: Omskierelsen og Paaskelammet. — Det andet, Paaske-Lammet meener jeg, siunis hand at effterabe og bespotte ved den Maade, hand har lært dem at æde Biørnen paa, som bestaaer derudj: at en Find, naar han æder Biørnen, hvilken hand holder saa hellig, som Jøderne fordum Paaskelammet, da, lige som Jøderne vare befalede, ikke at bryde noget Been sønder af Paaskelammet, naar de aade det, saa vel som at de med Blodet der af skulle bestryge deris Dørre, Exod. 12, paa lige samme Maade bryder hand, Finnen, intet Been sønder paa Biørnen, naar den ædis af ham, men

¹ Se Frazers Samling l. l. 366 ff.

hand enten brender dem, tillige med Indvollen af Biernen, op med Ild, eller nedgraver dem i Jorden, og med Biernens Blod bestryger hand saa vel sig selv med Kone og Børn, som siin Hyttis Dørre og de Træer hvor paa bemelte hans Telt eller Hytte er udspendt, og ligesom det var brugeligt hos Jøderne at de sang een af Davids Psalmer naar de aade Paaske-Lammet saa er det og brugeligt hos Finnerne, at de *jouger* og siunger en Sang naar de æder Biernen, som er sammensatt alleene om Biernen og kaldis Bierne-Viisen, udj hvilken Biernens store Dyd og Krafft opreignis, samt hvad Nøtte og Krafft de have der af at de æde hans Kiød.» Denne suppleres af Jessen l. l. 65: «Naar Biernen var fortæret, søgte de nøye at sanke alle hans Been sammen, føyede dem tilhobe i deres rette Stilling og derpaa begrove dem; thi de vare fuldt og fast i den Tanke, at Biernen ligesaavel som de ofrede Reensdyr, ja som Lappen og Finnen selv, skulde i *Jabme-Aimo* (Underverdenen) settes sammen igen, og bekomme et nyt Legeme.» Forestillingen om, at Dyret lever op i den anden Verden, er sikkert senere; det oprindelige maa være, at det sker i denne Verden, som Indianerne tror, hvad Frazer ogsaa antyder.

Hos Lapperne findes Skikken med Begrundelsen ogsaa ved forskellige Former af de rigtige Ofre; Jessen l. l. 46: «Naar nu alt det øvrige paa Offer-Stedet var blevet kogt, og af de indbudne Giester fortæret, sankede man alle Beenene tilsammen, og nedlagde dem tilligemed ovenmeldte afsondrede Deele, i deres naturlige Orden og Sammenhæng, udi en Slags Liig-Kiste, som var gjort af Birkebark; derpaa bestenkede og overstrøg man det med Blod; og i saadan Tilstand, hvor det først ansaaes for et ret og fuldkommet Offer, begrove de det høytideligen i Jorden.» P. 52 f.: «Naar man ellers har spurgt en *Noaaid*: hvorfor Benene saa ordentligen bleve samlede og nedgravede, med videre? hedde det: man troede, at Offerdyret fik igen af den Gud, som det blev ofret til, ey allene sit Kiød, Liv og sine Lemmer i fuld god Stand, men og blev det langt større og herligere, end som det var den Tid, det her blev slagtet.» Dette stemmer med andre Efterretninger, som Qvigstad p. 37: «Guden eller Gudinden, som ofres til, skaber selv Kjød paa Benene og giver Oxen Liv i sit Hjem, og har saa der en fuldkommen og levende Oxe.» En lignende Ritus ved Altajernes Ofre beskrives af *W. Radloff, Aus Sibirien* II 26: Intet Ben maa brydes, ja ikke engang vise et Spor af Beskadigelse; de skal alle samles omhyggeligt og lægges paa Offerstilladset. Ved dette Offer var det ogsaa Skik, at Fødder og

Hjerneskal blev i Huden, som blev udstoppet og opstillet for Guden. Dette er almindeligt ved mongolske Folks Ofre, og Frazer har sikkert Ret i, at denne Skik peger tilbage mod lignende Forestillinger om Opstandelse. Udstopningen genfindes ved Jægersakramenter, f. Ex. ved Lappernes Bjørnegilde, hvor Skindet ogsaa udstoppedes og saa var Skive for Skydning, *I. A. Friis, Lappisk Mythologi* p. 164; og ved Giljakernes store Bjørnefest, Frazer l. l. p. 383, hvor det udstoppede Dyr er med ved Maaltidet paa dets eget Kød.

Hos Lapperne og de mongolske Folk i Sibirien ser vi altsaa en nøje Overensstemmelse mellem Sakramenter og Ofre. Der kan ikke være Tvivl om, at Skikken her er oprindeligt ved Sakramenterne; det er derfor højst sandsynligt, at Ofrene her har udviklet sig af Sakramentet; dog taler herimod den lappiske Offerfordeling; de ofrede Køddele synes at være et andet Nummer i Rituale end Benene. Hos mange af disse Folk er Udviklingen fra Jægere til Nomader foregaaet i den historiske Tid, f. Ex. hos Lapperne, hvor det bevises ad sproglig Vej, idet de har laant Ordet for «at tæmme», *dabmat* fra de skandinaviske Folk (*I. A. Friis, En Sommer i Finmarken*², p. 11). Disse Folk har imidlertid andre Ofre, baade ligefremme Gaveofre, Libationer og Dødeofre, som slet ikke kan være udviklede af Sakramenter; derfor vil det være forsigtigst ikke at slaa dette fast for Spiseofret. Det har blot været mig om at vise, at hvis et Offer, hvor Guder og Mennesker deler, skal være udviklet af Sakramentet, maa dette være af den Form, at Menneskene ikke fortære alt. Ved Paaske-lammet maa Skikken forklares i Analogi med disse Jægersakramenter; Spørgsmaalet, om det oprindeligt er Offer eller Sakramente, bliver herved ikke til at afgøre, men ogsaa af mindre Interesse. Denne Ritus er altsaa en Levning fra en Tid, som ellers ikke har efterladt sig Spor hos Israeliterne; moderne Forskere antager, at den stammer fra Nomadetiden, og dette passer til den Form, den har i Exodus XII, men bag denne skjuler sig altsaa Forestillinger, der viser tilbage til et endnu langt primtivere Stadium¹.

I Hellas findes ogsaa Spor af disse Skikke. Ved Buphonia

¹ En beslægtet Skik er muligvis efter Frazer l. l. 419—421 Forbudet mod at spise Hoftesenen, sml. Robertson Smith l. l. 293⁶⁶⁷; den findes ogsaa hos Indianerne. Jakobs Kamp med Elohim, Genesis XXXII, er derfor en ætiologisk Mythe, hvad Gunkel og Holzinger i deres Kommentarer lægger alt for lidt Vægt paa.

i Athen blev Oxehuden udstoppet og derefter spændt for en Plov (*A. Mommsen, Feste der Stadt Athen*, 515 f.). Lighed med den altajiske Offerskik har vistnok det koiske *ἔνδοξα ἐνδέχεται*, der rimeligvis var Fødder og Hoved med Hud paa; selve Huden kom dog ikke paa Altret (Stengel i Hermes XXXVI 329 ff.). Et andet Spor er Ordet *ἐνθελίας* i den hesiodeiske Fortælling, der var mit Udgangspunkt, det bruges i de hippokratiske Skrifter om at sætte Ben i Led. Man kunde her tænke paa den lappiske Skik, hvor Benene efter Jessen skulde ligge «i deres naturlige Orden og Sammenhæng». Den oprindelige Grund har Grækerne ikke kendt, men Forestillingen, at Benene skulde være samlede, for at Opstandelse skulde være mulig, træder tydeligt frem i Fortællingen om Pelops Elfenbensskulder, som Frazer l. l. 418 med Rette sammenstiller med Jægerskikken. *Mannhardt* havde i *Germanische Mythen* p. 57—74 sammenlignet baade denne og Legendens om Pythagoras' gyldne Ben med Æventyr af samme Motiv, men han kendte ikke Jægerskikken. Mest kendt er Fortællingen om Thors Bukke; morsomt nok har *Abrahamson* i *Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* 1807, p. 466 Anm., sammenlignet baade denne og Paaskelammet med den lappiske Skik og set dennes religionshistoriske Betydning.

ὄνκ ἀποφορά findes altsaa ved saa forskellige Riter som Saracenersakramentet og Lappernes Bjørnefest; det vil derfor være det forsigtigste at betragte den som en simpel Tabu, Ofret skal fortæres paa det hellige Sted og ved den hellige Handling. De ikke fortærede Dele kan nedgraves, henlægges eller brændes, alle tre Muligheder kan belægges med Exempler baade fra Jægersakramenterne og fra de egentlige Ofre.

Naar Opbrænding forekommer allerede paa dette tidlige Trin, er det ikke rimeligt, at den skulde bero paa en senere Udvikling, som Oldenberg, *Religion des Veda* 336 ff., 362 har ment. Hans Theori gaar ud paa, at Offerilden har udviklet sig af den Ild, hvormed man ofte søger at bortskræmme Dæmoner. Denne kunstige Tanke kan sikkert ikke være rigtig. At bruge Ilden til at fordrive onde Aander med kan ikke være saa gammelt som at bruge den ved Madlavning og Opbrænding, og hertil bruges jo netop Offerilden. Sen er derimod den Forestilling, at Røgen stiger op til Guderne i Himlen; thi primitive Mennesker tænker sig Guden til Stede ved Ofret. Oldenberg siger ogsaa p. 347, at der bliver en Modsigelse ved at antage denne Udvikling, idet Veda endnu ofte har den Forestilling, at Guderne stiger ned til

Offerstedet; Side om Side hermed siges det, at Guderne er i Himlen. Dette alene viser, at Theorien ikke kan være rigtig; overhovedet er det farligt at tage sit Udgangspunkt fra en Kultus, der er saa lidet primitiv som den vediske. Oldenberg beraaber sig ogsaa paa, at Tylors Samlinger viser blot Henlæggen som den oprindelige Offerskik hos primitive Folk; men man kan hos Tylor finde udmærkede Exempler paa Brandoffer, II 386, sml. Jevons 149. Og ved de i det foregaaende omtalte primitive Skikke, træffes Opbrænding lige saa ofte i Frazers Exempler som andre Maader. Oldenbergs Theori er optaget og videreført af *Edvard Lehmann, Zarathustra* I 126 ff. Perserne skal ikke have kendt Brandoffer; han nødes herved til at bortfortolke *zôhr atash* (p. 107 her), som ikke kan skilles fra *ab-zôhr*, der er en virkelig Kødofring. Der lægges for stor Vægt paa Herodot I 132; andre Kilder viser dog, at denne Form ikke har været den eneste. Dr. Lehmann synes ogsaa at antage, at Offerkødet oprindeligt ikke blev stegt, men kogt. Dette er ganske vist det almindeligste, findes f. Ex. hos Lapperne og er eneherskende hos Germanerne (Golther I. I. 565, 568); de fleste Semitologer antager ogsaa Kogning for oprindelig hos Semiterne; Wellhausen, Reste 116, maa rigtignok indrømme, at Nilus hos Saracenerne lugtede stegt Kød. Ved Passah fordrer Præstecodexen Stegning, og dette beror sikkert paa gammel Skik, som Baentsch og andre antager; Exodus XII 9 fordrer, at Lammet skal steges saaledes, at Hovedet hænger sammen med Fødder og Indvolde; dette ser meget gammelt ud¹ og kan kun forenes med Stegning. Hos primitive Folk findes Stegning ogsaa jævnsides med Kogning, som Frazers Samling af Jægersakramenter viser, se f. Ex. II 398. *Schrader, Reallexicon* p. 440 antager for den indogermanske Urtid, at Kødet mest blev stegt paa Spid, medens Retter som Grød blev kogt; Suppe var ingen udbredt Ret og træffes næsten kun hos Germanerne og Spartanerne. Rent theoretisk set er jo ogsaa Stegning langt lettere at udføre end Kogning, ikke alene med moderne Køkkenredskaber, men ogsaa med primitive; Kogning kræver Kar, Stegning kun et Spid eller varme Sten.

Det foregaaende skulde vise, at Spiseofret frembyder saa mange primitive Træk og er saa udbredt, at det umuligt kan være udviklet af Gaveofret. Det staar midt mellem dette og

¹ Holzinger siger i sin Kommentar p. 37 det modsatte, hvad næppe kan forsvares.

Sakramentet, snarest nærmest det sidste. Det forsigtigste er at betragte alle tre Former som lige oprindelige.

B. Spiseoffer i chtonisk Kultus.

Ved Behandlingen af Spiseofre har jeg uden videre benyttet Exempler fra «chtonisk» Kultus. For græsk Religion opstilles almindeligt den Regel, at man ikke spiser af Ofre for chtoniske Guder og Døde. Før jeg gaar nærmere ind paa denne, vilde jeg blot sige et Par Ord om den omvendte Regel, som ogsaa findes: *θυσία ἀγευστοι* som Holokausta, Flodofre o. s. v. er Bevis for Guddommens chtoniske Karakter. Denne sidste Tilbøjelighed er drevet paa Spidsen af *Stengel*, der i *Archiv für Religionswissenschaft* VIII 204 erklærer Helios! for chtonisk paa Grundlag af Hesteofrene, der nedsænkes i Havet, og af *Miss Harrison*, der i *Prolegomena to the study of Greek religion* har set hele den græske Religions Udvikling under dette Synspunkt. Mod hele denne Opfattelse er der dog fremkommet Indsigelse fra kompetente Forskere; mod *Stengel* hævder *M. P. Nilsson* i *Griechische Feste*, navnlig p. 428, at Flodofrene intet har med chtoniske Guder at gøre; mod *Miss Harrison*s Ligestilling af chtonisk og primitiv har *A. Dieterich* protesteret i *Archiv* VIII 480. Mod en lignende Misbrug af «Soning» har *Wissowa* advaret *Archiv* VII 52; i indigen romersk Kultus er der ingen Forskel paa Piacularofre og almindelige Ofre (*Religion und Kultus der Römer* 352s), det chtoniske er «*graeco ritu*», f. Ex. Ordet *holocaustum*.

Ofrenes Inddeling maa overhovedet ikke blandes sammen med Undersøgelsen af Gudernes Væsen, som det sker hos *Wide*, *Archiv* X 257. De græske Gudeskikkelser er Produktet af en lang Udvikling, medens Ritus holder sig sejt; Guderne maa forklares, saa vidt muligt, ud fra det græske alene, medens Kultus kun bliver forstaaelig ved en komparativ Behandling.

Vi vender tilbage til den Regel, at man i Hellas ikke spiste af Ofre for chtoniske Guder, Heroer og Døde. At dette var det almindeligste, skal ikke nægtes; Spørgsmaalet er, hvorledes man skal bedømme de meget talrige Undtagelser. *Stengel*, hvem *Nilsson* l. l. 13, 23, 454 f. følger, mener, at disse beror paa en senere Udvikling; naar det sker, er det ikke i Egenskab af «chtoniske», men af «agrariske» Guder. Det er imidlertid ikke muligt at skille det chtoniske fra det agrariske; de gamle Lokalguder er ofte baade Beskyttere af Agerbruget og Sjælens Herrer, fordi de bor i Jor-

den, *Rohde, Psyche*² I 204 f. (Derimod har mange Agerbrugsguder intet «chtonisk» ved sig, hvad ofte overses.) Desuden har flere vigtige Undtagelser specifik chtonisk Karakter. Hos andre Folk spises almindeligt af Dødeofre; chtoniske Guder og Heroer er ejendommeligt udviklede i Hellas og lader sig ikke godt sammenligne med fremmede Guder; deres Kultus har efter den almindelige Mening udviklet sig af Dødekulten. Betragter man nu de mange og tungt vejende Undtagelser, da bliver det sandsynlige Resultat, at *θυσίαι ἄγευστοι* ikke oprindeligt kan være eneraadende i chtonisk Kultus, men Udviklingen gaar netop henimod dette Maal. Overhovedet er den skarpe Modsætning mellem «chtonisk» og «olympisk» Kultus Resultatet af, ikke Udgangspunktet for Udviklingen.

I det følgende er samlet de vigtigste Exempler paa Spiseofre for chtoniske Guder, Heroer og Døde; til de sidste er de fremmede Analogier knyttede.

a) Chtoniske Guder. Ved de fleste af Stengels Undtagelser er Gudens chtoniske Karakter et Postulat. Offerkalenderen fra Mykonos, Syll. 615, 25: *ὑπὲρ καρπιῶν Διὶ χθονίῳ, Γῆι χθονίῃ δεξιὰ μέλανα ἐτήσια· ξένῳ οὐ θέμις· δαινύσθων αὐτοῦ*. Hvis disse Guder ikke var rigtigt chtoniske, var det bedre helt at opgive det misbrugte Adjektiv. Pausanias X 38, 8, i Myonia i Lokris: *ἄλλος καὶ βωμὸς θεῶν Μειλιχίων ἐστὶ· νυκτεριναὶ δὲ αἱ θυσίαι θεοῖς τοῖς Μειλιχίοις εἰσὶ, καὶ ἀναλῶσαι τὰ κρέα αὐτόθι πρὶν ἢ ἥλιον ἐπισχεῖν νομίζουσι*. Gudernes Navn og det natlige Offer opfylder alle Betingelser for «chtonisk» Kultus.

b) Heroer. Paus. X 4, 10, Tronis nær Daulis: *ἡρώων ἡρώ ἀρχηγέτου . . . ἔχει δ' οὖν ἐπὶ ἡμέρᾳ τε πάση τιμάς, καὶ ἄγοντες ἱερεῖα οἱ Φωκεῖς τὸ μὲν αἷμα δι' ὀπῆς ἐσχέουσι ἐς τὸν τάφον, τὰ δὲ κρέα ταύτῃ σφισὶν ἀναλοῦν καθέστηκεν*. I sin Kommentar V 227 ff. har Frazer samlet mange Exempler fra forskellige Folk paa, at Blodet af Ofret eller andet flydende hældes gennem Røret i Graven; heriblandt er to tydelige Exempler paa, at de Levende spiser Ofret, nemlig et fra Æthiopien, hvor Præsterne gør det, og et særligt interessant fra Tschuwasserne i Rusland, der hvert Aar holder en glad Fest paa Familiens Grav. V 13 Pelops' Temenos i Olympia: *ἔσοδος δὲ ἐς αὐτὸ πρὸς θνυμῶν ἐστὶν ἥλιον. τοῦτο ἀπονεῖμαι τῷ Πέλοπι Ἡρακλῆς ὁ Ἀμφικτύωνος λέγεται . . . λέγεται δὲ καὶ ὡς ἔθυσεν ἐς τὸν βόθρον τῷ Πέλοπι. θύουσι δὲ αὐτῷ καὶ νῦν ἔτι οἱ κατὰ ἔτος τὰς ἀρχὰς ἔχοντες· τὸ δὲ ἱερεῖόν ἐστι κρῶς μέλας. ἀπὸ ταύτης οὐ γίνεται τῷ μάντι*

μοῖρα τῆς θυσίας, τράχηλον δὲ μόνον δίδοσθαι τοῦ κριοῦ καθέστηκε τῶ ὀνομαζομένῳ ξυλεῖ. . . . ὅς δ' ἂν ἦ αὐτῶν Ἡλείων ἢ ξένων τοῦ θυομένου τῶ Πέλοπι ἱερείου φάγη τῶν κρεῶν, οὐκ ἔστιν οἱ ἐσελθεῖν παρὰ τὸν Δία. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐν τῇ Περγάμῳ τῇ ὑπὲρ ποταμοῦ Καΐκου πεπόνθασιν οἱ τῶ Τηλέφῳ θύοντες· ἔστι γὰρ δὴ οὐδὲ τούτοις ἀναβῆναι πρὸ λουτροῦ παρὰ τὸν Ἀσκληπιόν. Sylloge 937 fra Athen, 306/5 f. C., 1. 25: ὅταν δὲ θύωσιν οἱ ὄργεῶνες τῶι ἦρωι [Ἐργέτῳ] . . . παρέχειν . . . ὀππίανον καὶ κλίνας καὶ τραπέζας εἰς δύο τρίκλινα. I den bekendte Epikteta-Indskrift fra Thera (*Cauer, Delectus*³, 148) er der flere Gange Tale om *δεῖπνον* ved Festen for Heroerne, D 22 E 24; særligt tydeligt er Spiseofrets Fordeling bestemt F 15. Platææs Archont drak i hvert Fald med Heroerne, Plutarch, Arist. 21: *προπίνω τοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανούσι*. En Del Exempler hos Nilsson, l. l. 455_z, 457_β, 461₁, 462. Heroerne tilfalder de Smuler, man tabte ved Maaltidet (Usener, Götternamen 249; Rohde l. l. I 245); hos andre Folk er de de Dødes; her spiser man tydeligt sammen med dem.

c) Dødekultens vigtigste Tider er Begravelsen og den aarlige Dødefest. Nilsson antyder p. 456 den nære Sammenhæng mellem de to Sæt Riter, her vil det dog være hensigtsmæssigt at behandle dem hver for sig. Et Hovedpunkt ved Begravelsen er Gravellet, *περιδεῖπνον*, hvor den Døde tænktes at være til Stede. Rohde (I p. 231) mener, at den Døde tænktes som Vært, hvad der udtrykkeligt staa hos Artemidor p. 271, 10: *ἡ ὑποδοχὴ γίνεται ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος*. Om denne Forestilling altid var levende, kan ikke afgøres, men den er ægte menneskelig. Enhver, der har deltaget i et Begravelsesmaaltid for den, der var Husets Overhoved, vil forstaa den. Hos vore Bønder lever den svagt, som den bekendte Vittighed om Kagerne, som Liget selv har bagt, viser. At man i Hellas i hvert Fald har spist sammen med den Døde her, er sikkert; Stengel har derfor, for at redde Systemet, fundet paa den fortvivlede Udvej, at *περιδεῖπνον* er en senere Skik (Festschrift für Friedländer, 431). Dette falder sammen, saa snart vi ser os om blandt andre Folk; overalt, lige fra de mest primitive og til moderne Mennesker, der staa udenfor ethvert Forhold til positiv Religion, findes Gravellet, og meget ofte er den Forestilling levende, at den Døde er med (sml. Hirt, Die Indogermanen II 494).

I sin mest primitive Form finder Gravellet Sted paa Graven

selv¹. Radloff, Aus Sibirien I 380 fortæller efter Castrén om Tartarerne, at de spiser den Dødes Yndlingshest paa hans Grav og sætter dens Hoved paa en Stage. 100 Dage efter Dødsfaldet holdes et stort Gilde paa Graven; Enken lagde Kødstykker paa sin Mands Grav og hældte Brændevin derpaa. Romerne havde deres silicernium, hvorom Varro (hos Nonius p. 48, 8) siger; Funus exequiati laute ad sepulchrum antiquo more silicernium conferimus [id est περιδελτυον] a quo pransi discedentes dicimus alius alii: vale. Et andet Exempel paa Maaltid paa Graven giver Cicero, pro Flacco 95: cujus damnatione sepulchrum L. Catilinae floribus ornatum hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est. Denne Skik holdt sig haardnakket i Kristendommen, navnligt paa Martyrernes Grave, Tylor II 34, Lippert, Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch 404, 416 f., de vigtigste Steder er fra Augustinus. Hos Germanerne maatte Kirken kæmpe derimod; Grimm, Mythologie III 405 citerer herfor Burchard af Worms († 1024), interrogatio 54: Est aliquis qui supra mortuum nocturnis horis carmina diabolica cantaret, et biberet et manducaret ibi, quasi de ejus morte gratularetur.

Som Type paa Gravellet i Hjemmet kan staa, hvad Lascius (efter Schrader, Reallexicon p. 21) beretter om de hedenske Preussere: Caeterum cognati celebrant convivia die a funere tertio, sexto, nono et quadragesimo, ad quae animam defuncti invitant precantes ante januam. ubi tacite assident mensae, tamquam muti², nec utuntur cultris ministrantibus duabus mulieribus, sed absque cultris, cibumque hospitibus opponentibus. singuli vero de unoquoque ferculo aliquid infra mensam abiciunt, quo animam pasci credunt eique potum effundunt. Si quid forte decidat in terram de mensa, id non tollunt sed desertis, ut ipsi loquuntur, animis, quae nullos habent vel cognatos vel amicos vivos, a quibus excipiantur convivio, relinquunt manducandum. peracto prandio surgit a mensa sacrificulus et scopis domum verrens animas mortuorum cum pulvere tanquam pulices, haec dicens eicit: Edistis, inquit, bibistis, animae, ite foras, ite foras. Her hersker en høj-

¹ Heraf kan man ikke slutte, at naar det finder Sted i Huset, har man oprindeligt begravet i Huset. Denne Overgang kan undertiden være forekommet, men at man forlægger Maaltidet fra Kirkegaarden til Hjemmet, er jo i sig selv naturligt.

² Hermed sammenligner Schrader silicernium, som muligvis staaer i Forbindelse med silere.

tidelig Stemning, men Gravøllet kan godt være lystigt, hvilket psykologisk er let at forstaa. Det skal det f. Ex. være hos Giljakerne, der holder et stort Gilde, hvor den Døde faar med af alle Retterne og af Tobakspiben, som lægges til hans Læber; saalænge den Døde er i Huset, skal man more sig og le, Stilhed er Synd. Et andet Gilde, hvor en Del af Kødet kastes til alle Sider, holdes senere paa den Plads, hvor Ligbrændingen har fundet Sted (*L. Sternberg* i *Archiv VIII* 472). Af denne Karakter er det Gravøl, *Gottfried Keller* har beskrevet i *Der grüne Heinrich* II 256 f., det ender med et Bal. At man ligefrem indbyder de Døde, findes foruden hos Preusserne hos Bithynerne; *Eustathios* in *Odyss.* p. 1615: Ἀρριανὸς δὲ λέγει καὶ ὅτι παρὰ Βιδυνοῖς τελοῦνται τὰ νεκύσια, καλεῖν ὄνομασι τὰς κατοικομένων ψυχάς, ὅσοι τελευτᾶν ἔτυχον καὶ κατακαλεῖν αὐτοὺς ἐς τρίς καὶ δέεσθαι ἀνελεθεῖν ὡς μετᾶσχοιεν τῆς δαιτός.

Om de aarlige Dødefester i Grækenland ved vi ikke meget (*Nilsson* l. l. 453 ff.); kun for Athen flyder Kilderne rigeligt. Den attiske Sjølefest *Anthesteria* er imidlertid blevet forbundet med en Vinfest og danner et helt Complex af Riter. Netop det Punkt, vi beskæftiger os med, om man har spist med de Døde eller ikke, kan ikke nøjagtigt afgøres. Af χύτρα spiste man ikke, *Nilsson, de Dionysiis Atticis*, 132 f., 159 f.¹. Paa den foregaaende Dag faldt derimod et rigtigt Festmaal, *Aristophanes Acharner* 961, 1005 f.; dette kan muligvis høre til Vinfesten. Det mest typiske Punkt af Sjølefesten er det afsluttende Raab: Θύραζε Κῆρες, οὐκ ἔτ' Ἀνθεστήρια, som *Rohde* I 239 træffende sammenligner med det romerske: *Manes exite paterni*, og det ovenanførte preussiske. *Rohde* slutter heraf med Rette: «Auch im Hause wird man die hereinschwärmenden Seelen bewirthet haben; zuletzt wurden die nicht für die Dauer willkommenen Gäste ausgetrieben». Hermed siges intet om det her foreliggende Problem, og det tillader heller ikke Materialet. Det kan heller ikke afgøres ad komparativ Vej, thi disse Sjølebespisninger i Hjemmet², hvortil *Feilberg, Jul* I 8—14, 30 ff., 328 ff. har samlet Stoffet, men uden at lægge Vægt paa dette Punkt, viser

¹ A. Mommsen, *Feste* 398, siger det modsatte, men *Nilssons* Fortolkning af de vanskelige Bevissteder er sikkert rigtigere.

² Den aarlige Sjølefest kan ogsaa fejres med et Maaltid paa Graven, som det sker hos Slaverne, *Tylor* II 36, og i *Messina*, *Feilberg* p. 77.

to Typer. Enten dækker man Bord for Sjelene, men Familien gaar selv bort fra Stuen, og Sjelene spiser saa om Natten; dette er vistnok det almindeligste, men den anden Type er ogsaa meget udbredt: de Døde er tilstede ved Familiens Maaltid og spiser selv med (p. 58). Begge Former kan være lige oprindelige. Til hvilken Type Anthesteria hørte, savner vi Materiale til at afgøre.

I hvert Fald har Grækerne dyrket de Døde med Spiseoffer ligesom de fleste andre Folk har gjort. For to andre gamle Religioner, den arabiske og den vediske, har store Forskere villet konstatere det modsatte, men en nøjere Betragtning viser, at disse saa lidt som den græske indtager en Særstilling her.

*Wellhausen, Reste arabischen Heidenthums*², 183, A 7 siger: Vom Totenmahl, dem Reste des Totenopfers, ist niemals die Rede (i Nachträge p. 249 anføres dog en Undtagelse). Det Exempel, han har paa, at Familien drikker ved Graven og hælder Resten derover, eller paa, at det samme skete, naar en Drikkebroder var død, idet Bægeret blev hældt ud, naar Raden kom til den Døde, fortolker han om. Det er ikke rigtige Ofre, men blot, at den Døde stadigt faar sin Del, fordi man ikke vil afbryde Forbindelsen med ham. Denne Indskrænkning af Begrebet Døde-kultus lader sig imidlertid ikke holde; efter min Mening er dette just en af de Forestillinger, som spiller størst Rolle i al Døde-kultus. Og «Totenmahl» beror netop paa denne Forestilling og er noget langt mere end en Levning af Dødeoffer; de findes jo f. Ex. hos Grækerne Side om Side. Forøvrigt anfører Wellhausen, at Beduinerne nutildags bringer rigtige Slagtofre til de Døde, sml. Curtiss l. l. 235 ff.

Oldenberg, Religion des Veda 333, følger Stengels Regel for Dødeofrene i Grækenland og siger, at den gælder ogsaa for Veda; for dette gives Exempler. Han udtaler sig dog slet ikke om den meget vigtige Undtagelse, at ved det ældgamle Bolleoffer for «Fædrene», 549 ff., skal Ofrerens Hustru spise den ene Bolle, hvis hun ønsker sig Sønner; herom anraabes «Fædrene» i det tilhørende Vers. Et tydeligere Exempel paa, at det netop kan bringe Godt at spise med de Døde, kan dog ikke tænkes. Et andet Punkt i samme Ritual er, at Ofrerer lugter til Bollerne; dette anser Oldenberg for et Kompromis ligesom de gamle Fortolkere: «Hvis han spiste af det, vilde han spise noget forkasteligt (fordi det er Rester af andres Maaltid) og paadrage sig tidlig Død; hvis han ikke spiste af det, vilde Maden ikke være egnet

til Offergave og ikke naa til Fædrene»¹. Jeg tror, at det at lugte til Ofret maa være en Afsvækkelse, fremkaldt ved, at man efterhaanden fik Sky for at spise sammen med de Døde, og at dette Træk netop viser, at det har været Skik engang ved Bolleofret.

I Religionshistorien hersker der for Øjeblikket en Tendens til at lægge alt for stor Vægt paa Frygten som Motiv til Dødedyrkelsen og forestille sig denne alt for uhyggelig. De Døde er ikke blot frygtindgydende og fjendtlige Væsner, og Motivet til Dødekulten er lige saa meget at bevare Forbindelsen med de afdøde, som at forsones deres grumme Vrede. Jeg vil her blot henvise til *Jevons'* smukke Udvikling, *Introduction* p. 46 ff. Han lægger stor Vægt paa, at Familien vil fortsætte Samlivet; den Døde tænkes at omfatte Slægten med de samme Følelser, som han nærrede i levende Live; derimod er man bange for sine afdøde Fjender.

For græsk Sjælekult har Erwin Rohde ogsaa antydnet (Psyche, I 246 4), at den Tro, at den Døde kun gør Ondt, er sen; overhovedet træffes ikke i hans Værk den Ensidighed, som Efterfølgerne gør sig skyldige i. Han har slaet Hovedslaget mod den idealiserende Klassicisme, og alle ved nu, at *Schillers* skønne Digt «*Die Götter Griechenlands*» ikke giver noget Billede af den virkelige græske Religion. Men lige saa falsk er den Fremstilling af græsk Folkereligion, som gør den til en Tumleplads for alle Mørkets Aander. Det meste af den Slags tilhører slet ikke den jævne Bøndereligion, men den store religiøse Bevægelse i det sjette Aarhundrede, hvis mest kendte Udslag er Orphicismen. Den folkelige Religion i Grækenland er ikke blot opfyldt af Spøgelsefrygt; sit Højdepunkt naar den i de glade Fester ligesom Katholicismen og den gamle israelitiske Religion, som Robertson Smith har skildret den. For Semiterne er Movers' Vrangbillede forlængst forsvundet fra Videnskabens Verden; naar et lignende dukker op for Hellas, da er den bedste Hjælp derimod at finde i den komparative Religionsvidenskab.

¹ Caland, *Altindischer Ahnenkult*, Leiden 1893, p. 190 f.; denne Specialist betragter denne Ritus som en Communion paa Grund af den tilhørende Liturgi. I *Verhandel. d. Akademie Amsterdam 1896, Letterkunde I, Nr. 6 p. 172* har han opstillet en Række Forskelle mellem Gude- og Dødekult, heriblandt findes ikke noget om: spise — ikke spise. Sammes: *Über Totenverehrung bei einigen indogermanischen Völkern* har jeg desværre ikke kunnet benytte.

Oenochoé de style géométrique.

Par Waldemar Deonna.

Le vase de style géométrique que reproduit la figure ci-après provient de Thèbes, et faisait récemment partie de la collection d'antiquités réunie par M. Ch. André, secrétaire de l'Ecole Française d'Athènes¹.

La provenance en est certaine; au reste, si cette donnée faisait défaut, on ne pourrait hésiter longtemps sur l'origine du vase, qui présente tous les caractères distinctifs de la céramique béotienne²; la terre jaunâtre, sur laquelle sont appliqués en noir-brun mat les motifs habituels.

C'est une oenochoé à bec trilobé, dont la forme n'est pas spéciale à la Béotie, comme l'est celle des coupes profondes, et dont l'anse est ornée d'un serpent en relief, que l'on rencontre fréquemment sur les vases de ce type³.

Le pied, dans cette série céramique, est parfois ajouré; tel est le cas ici⁴, et ce détail, ainsi que la présence du serpent, affirme le rôle funéraire de ce grand récipient, qui, muni d'un support aussi fragile, n'aurait pu être d'aucun emploi usuel.

Aucun des éléments décoratifs n'est nouveau. Ce sont des lignes parallèles courant autour de la panse, et limitant plusieurs zones que remplissent des motifs divers: cercles concentriques⁵, zigzags, simples, ou disposés sur plusieurs rangées, avec, aux

---

¹ Ce vase, trouvé en morceaux, a été soigneusement recollé; il n'en manque que quelques fragments. Hauteur: 0, 61.

² La bibliographie des vases béotiens a été réunie en dernier lieu par F. Poulsen, *Die Dipylograber und die Dipylovasen*, p. 58.

³ Ex. d'oenochoés géométriques avec un serpent en relief sur l'anse: Pottier, *Catalogue des vases antiques de terre cuite*, I, p. 243, n° 568; *Vases antiques*, pl. 31, n° D 58; Perrot, *Hist. de l'Art*. VII p. 211, fig. 89; Collignon-Couve, *Catalogue des vases peints du Musée national d'Athènes*, p. 59, n° 236, etc.

⁴ Cf. en particulier pour le pied, *Jahrbuch*, 1888, p. 352, fig. 30; Perrot, *op. l.*, p. 213, fig. 92.

⁵ Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 80, fig. 34; p. 81, fig. 35; p. 83, fig. 39.

angles, de petits traits perpendiculaires¹, ligne ondulée, qui est un ornement caractéristique du style géométrique béotien². Des diagonales sont tracées sur les montants du pied³, et les triangles qu'elles déterminent sont remplis par de petits serpents; ceux-ci se retrouvent sur le col du vase, où, de plus, des croix viennent

¹ Ex.: *Jahrbuch*, 1888, p. 353, fig. 31 (= Perrot, *op. l.*, VII p. 213, fig. 91); 1899, p. 80, fig. 34; p. 81, fig. 35; p. 83, fig. 38.

² Ex.: *Gazette arch.*, 1888, pl. 26, n° 4; *Jahrbuch*, 1899, p. 81, fig. 36; p. 83, fig. 38; *Rev. arch.*, 1902, I, p. 373, fig. 1; p. 377, fig. 4; Pottier, *Catalogue*, I p. 240.

³ Cf. *Jahrbuch*, 1899, p. 79.

combler les vides de leurs ondulations, comme sur une hydrie du Louvre¹.

Sur l'épaule, des métopes, séparées par des méandres verticaux, encadrés eux-mêmes de part et d'autre par des traits parallèles², sont ornées d'oiseaux d'eau posés, et de triangles qui en combrent les espaces vides. Ces deux motifs sont courants dans

¹ Pottier, *Catalogue*, I p. 244, n° 574; Perrot, *op. l.*, VII p. 214, fig. 93.

² L'encadrement des métopes de l'épaule par des traits verticaux est fréquent, cf. *Jahrbuch*, 1899, p. 79; *Bulletin de corresp. hellén.*, 1898, p. 275.

la céramique béotienne et se rencontrent fréquemment ensemble¹. Citons en particulier une oenochoé du Louvre, où la disposition est identique², et qui offre au reste avec notre exemplaire plusieurs points communs, soit dans la forme, soit dans l'ornementation; c'est, suivant M. Holleaux, un produit béotien copié exactement sur un modèle du Dipylon, ou, suivant M. Pottier, une importation attique.

L'influence de la céramique du Dipylon qui s'exerce sur la céramique béotienne est, au reste, visible dans le vase dont nous nous occupons. Plusieurs détails la révèlent: la forme, qui est celle de nombreux vases du Dipylon³, et ne se rencontre en Béotie que dans ceux qui en subissent l'influence⁴, certains motifs, comme le serpent peint⁵ ou en relief⁶, le méandre qui sépare les métopes de l'épaule, et qui ne se rencontre qu'exceptionnellement dans les produits béotiens⁷, tandis qu'il est fréquent dans les vases du Dipylon, où il représente la forme la plus simple de cet ornement⁸, enfin le motif végétal à quatre feuilles et les triangles qui remplissent la métope du col⁹.

Ainsi, parmi les éléments du décor, les uns sont propres à la céramique béotienne, les autres paraissent être empruntés au répertoire des potiers du Dipylon. Il nous faut donc ranger cet exemplaire parmi les vases béotiens influencés par la fabrique géométrique attique: il nous a semblé mériter l'attention, par sa bonne conservation, ses dimensions peu communes, et sa forme, qui est rare dans la série.

École française d'Athènes.

¹ Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 83, fig. 40.

² Pottier, *Catalogue*, I p. 243, n° 568 (= *Gazette arch.* 1888, pl. 25).

³ Cf. Poulsen, *op. l.*, p. 106 sq.; Pottier, *Catalogue*, I p. 243, n° 568.

⁴ Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 81, fig. 36; p. 83, fig. 39.

⁵ Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 194, fig. 57.

⁶ *Jahrbuch*, 1888, p. 358; Collignon-Couve, *op. l.*, p. 37, n° 187; p. 40, n° 196; Poulsen, *op. l.*, p. 113.

⁷ *Jahrbuch*, 1888, p. 346; 1899, p. 79; Perrot, *op. l.*, VII p. 214; Pottier, *Catalogue*, I p. 239; *Rev. arch.*, 1902, I p. 372.

⁸ Ex.: Poulsen, *op. l.* pl. III, b.

⁹ Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 206, fig. 73; p. 208, fig. 77; Poulsen, *op. l.*, p. 111.

Etymologiserende Notitser. III.

Ved E. Jessen.

Bakdantere (Singularis) Bagvasker. Ligeledes i svensk Dialect: *bakdantare*, samt *danta* dadle o. L. I Norsk finder jeg ikke *danta*; men det maa være Aflydsform til de nedenfor under *pertentlig* anførte norske *denta*, *dynta*, og maa, med dem, egentlig betegne smaa, ogsaa tillige gjentagne, Bevægelser. Derfor figurligt: i Omtale anvende smaa, forsigtige Maneuvrer mod en Fraværende. — Maaske er da norsk *detta* (dratte) Assimilationsform for *denta*, med *Detting* «ofte paakommende Fald»; *Dett* «liden Slump»; islandsk *dett(i)yrði* «Slængord, Spot»? — Det gaaer, trods Betydningen, ikke an, hermed at forbinde gammelhøitydsk *dansunge* «verleumderisches Durchhecheln», da *d*-heri kommer af germanisk *th-*, som i det dermed etymologiskt sammenhørende *dehnen*. — Snarere kunde spørges, om *dandse* hører til *danta*, og ikke, som antages, til *dehnen*, *thenja*. Germanerne have laant det tilbage fra Romanisk, der antages her at have gjort *th-* til *d-* (ellers til *t-*), hvorved Høitydsk skulde, mod sine egne Regler, have erholdt *t-* og *-z* for *d-* og *-s* (cf. *danson*). Hvis ogsaa sydligere (gotiske) Germaner have havt et **dantan* (gjøre smaa, hoppende Bevægelser), da kunde deraf med iterativt *-s-* være dannet et **dantsan*; de tre uregelmæssige Consonanter vilde da blive regelmæssige (thi tydsk *z* kommer stundom af *t* med *s* efter). Mere end Formodning kan her ikke opnaaes.

Bede. Den Formodning, at vi kunde have lavet dette Ord af plattydsk *booten*, *buuten* bøde, ogsaa brugt i Betydning castrere, nu lydende *bööten*, tildels udtalt med aabent *ö* (som i dansk *Dør*), derfor af Nogle skrevet *bäten*, strider aldeles mod Phonetica. Vi gjøre ikke tydsk *ö* til lukket *e* (cf. *føle* af plattydsk *fölen*, osv.).

Bille. I etym. Ordbog henstillede jeg, med skyldig Varsomhed, som Mulighed, at Ordet kunde være det samme som engelsk *beetle* i den Betydning, fordi et angelsaxisk «*bitel(a)*» opføres i Lexica; jeg gjorde dog opmærksom paa, at *beetle* Ham-

mer lyder aldeles ligesaa, og hører til *beat* slaa, ikke til *bite* bide. I den nye Udgave af Bosworth's angelsachsiske Lexicon leveres imidlertid kun eet Citat: *tha blaean bētlas* de sorte Biller. Det er samme Ord som ældre dansk *Bødel* i *Skarnbødel* Skarnbasse, hvilket Intet har at gjøre med *bide*, men med det hos os forsvundne **bode* = norsk og islandsk *bauta*, engelsk *beat*. Baade engelsk *beetle* Hammer og *beetle* Bille forkortes i Dialect til *bittle*. Forlængelse af kort *i* foran *-t* er phonetisk aldeles uventelig. Medens *e* er uforeneligt med *bitan*, er *i* foreneligt med *be(a)tan*: for *e* af *ea* skrives ofte *y*, og *y* og *i* vexe i Skrift. Indtil videre faaer dansk *Bille*, som helt isoleret, at henstaa uforklaret, med Minimum af Sandsynlighed for at høre til *bide*, da Biller populairst ikke opfattes som Bidere. Nogle maa engang være tænkte bumsende (*beat*, *bauta*). — Gaaer det an at lade *Bille* være capricieus Forvanskning af plattydsk *Scharn-Bulle* (=Tyr), Skarnbasse?

Blide Kastemaskine. Er almindeligt i senere middelalderligt Germanisk (i Høitydsk tilsidst omdannet til *Bleide*). Etymologien er ubekjendt. Henførelsen til *βαλλειν* erkjendes af nyere Etymologer for urimelig. V. S. O. henviser til celtisk *blif* Wurfmaschine, og har nu faaet Allieret i Stokes, der opfører dette som egte urceltisk, med supponeret celtisk Grundform **blibo-s*. Hvis han har Ret heri, da maa (hvorom han dog tier) germanisk *Blide* være et forvansket celtisk Ord, da de to Ord aabenbart høre sammen, og *Blide* ikke kjendes i ret gammel germanisk Literatur (først i «Mittelhochdeutsch»). Er derimod *blif* yngre, da kunde det være forvansket Laan fra Germanisk. Fjernere Etymologi forbliver vel i det ene Tilfælde som i det andet uoplyst. Stokes vil henvise til samme Rod som i *φλιβειν* (*θλιβειν*) trykke (hvormed han urigtigt combinerer gotisk *bliggwan*, der er samme Ord som tydsk *bläuen* banke).

Blidel, Blidemaaned Februar. At Danske eller Nordtydske skulde have benævnet deres koldeste Maaned efter Blidhed, behagelig Temperatur, lyder absurd («som Dage længes, saa Vinter strænges»). Benævnelsen er neppe meget gammel, kjendes jo heller ikke i Norge og i Sverrigs gamle Gebet, men har været nederdysk, ialtfald nederlandsk, da Kilian's etymologicum (16de Aarhundrede) angiver *Blijdemaend* med Bemærkning: «hilaris mensis ob bacchanalium petulantiam» ∅: paa Grund af Fastelavnsløjerne.

Benævnelsen er da opkommen i catholsk Tid, samt hos os laant sydfra, eftersom Laan fra os til tysdske Sprog altid har Præsumption imod sig, og kun er at antage efter aldeles afgjørende Grunde (o: det Modsattes Umulighed). — Henførelse til nogen anden Rod end i *blid*, samt Laan udefra til Germanisk, vilde maaske ikke være phonetiskt umulig (cf. f. Ex. celtisk *blwydd* Aar), men neppe undgaa at blive vild Jagt, som saa tidt opstaaer, naar man ved germaniske Ord ikke først og fremmest holder sig til Germanisk.

«blindhelig» staaer ikke for *blidelig*, men for *blygdelig*, ligesom for *Blygd* (Blyhed) treffes *Blyd*; *iu* kan baade betegne Diphthong (f. Ex. i *siunge*), og være blot graphisk Betegnelse for Lyd *y*.

Blær, blærre, blarre Tvinen, Brægen, osv., tvine osv.; nu forlængst obsolete. Samme Ord, som nu i Høitydsk (ved dettes Confunderen af *b* og *p*) skrives *plerren*, fordm *blerren*; i Nederdysk *blerren* og *blarren* (idet der *-er-* allerede i Middelalder gjerne varieredes til *-ar-*), med Substantiv *Blerre*. Ogsaa Engelsk har Verbum *blare*.

boge slaa, klappe, holde Klapjagt; forlængst obsolete; er samme Ord, som i Høitydsk (ved Confusion af *b* og *p*) skrives *pochen*, og er hos os, og i ældre Svensk (*boka*), laant fra Plattydsk: *boken* (er derimod ikke, som angivet træffes, Eet med engelsk *poke*, plattydsk *poken*, med hvilke hører sammen dansk *Pog* Kjep, lille Dreng).

Brist, briste. Purister ville patriotiskt helt forvise *Mangel*, *mangle* som Tydskerier; altsaa ikke tilstede Distinction exempelvis mellem Brist paa Glas og Mangel paa Glas; Glasset brast eller bristede, og Glasset manglede; Brist (Hul) i Bevis, Mangel paa Bevis; stadigt er Purisme Confusion. Det brister paa Penge til Monumentet o: Pengene strække ikke til; det mangler paa Penge, Penge mangle: enten der er for faa eller ingen. Penge-mangel: i hvert Slags Tilfælde; Pengebrist torde endnu være uhørt. Ligesaa bristfuld for mangelfuld. Purisme og Consequents kunne ikke følges ad. Hvad skulde f. Ex. siges for: Ordet mangler hos Molbech, Bogen mangler i Bibliotheket?

Cabasseri Snyderi, Tyveri (obsolete) er Laan af hollandsk *kabassen* putte i *kabbas* Kurv; der selv er laant fra Fransk:

cabas, cabasser. Lübben angiver i Plattydsk *kabbas houwen* (hugge), hvori *cabas* synes misforstaaet? (thi paa Brug af *houwen* omtrent som i det kjøbenhavnske Pøbeludtryk «hugge» kan vist ikke tænkes).

Dands. Se Bemærkning ovenfor under *Bakdantere.*

danske op braute, prale. Er det vist, at Folkefærdet dermed tænkte paa sig selv? *Dansker, dansk* betydede forudm ogsaa Dantziger, dantzigske.

derre udæske (nu glemt); er det plattydsk *der(r)en, dor(r)en* (Imperfectum *dorste*) torde, vove. Kunde leilighedsvis tænkes forvexlet med *deren* skade.

dilke sugge, die (nu glemt); med *dilka*, pible, i svensk Dialect; hører aabenbart sammen med islandsk *dilk-r* Lam, Kalv (altsaa som diende); og med *tila* Brystvorte, Yver, i ældste Høitydsk. *dil-* (høitydsk *til-*) er secundair Rod; den primaire (uden *-l-*) sees i en af sine Former i *die*. Videre beslegtede Ord rundt om i gamle Sprog ere at finde i saa mange etymologiske Lexica, og behøve ikke her at repeteres.

Dis, dise, disig. Henføres af Franck og Tamm (dog med høist fornøden Antydning af Tvivlsomhed) til germanisk Rod med *th-* (tydsk *d-*), førgermanisk med *t-* (som f. Ex. i indisk *tamas* Mørke; latinsk *tenebræ*, idet dette antages at staa for *temebræ*; tydsk *Dämmerung*; men paa ingen Maade i engelsk *dim*, islandsk *dimm-r*, der ved Uagtsomhed er løbet med hos Franck). Dette gjøres yderligere tvivlsomt (som af mig berørt i etym. Ordbog), eller rettere umuligt, ved norsk *Dism, Disma* Solrøg, der ikke er laant fra Tydsk, og ikke kan skilles fra dansk *dise* «om Luft der dirrer af Solvarme», *disig* «ogsaa om Soldis» (Feilberg), og nedertydsk *diisig, dijzig*, fra hvilke sidste de danske Ord kunde, men ikke nødvendigvis behøvede at være laante. Indfødt dansk og norsk *d-* kommer af urgermanisk *d-*, førgermanisk *dh-* (= græsk *θ*). Da nu *Dism(a)* ikke kan skilles fra de øvrige Ord, maa det altsaa fastholde dem ved germanisk Rod med *d-*, ikke med *th-*, ligemeget om vi have laant *Dis, dise, disig* fra Tydsk, eller ikke. Ordene behøve ikke at udgaa fra Betydning Mørke. De kunne endnu bedre udledes fra Grundbetydning dirre, vibrere,

og da troligvis høre sammen med norsk *Dise* Praas, *Dis* Pusler, *disa* pusle m. M.; item *dissa* vibrere; item *diisa* «stirre undrende eller lurende» (maaske egentlig plirende); ogsaa i svensk Dialect angives *dissa* darra, *gunga*, *disa* slaa (vel egentlig smække gjentagende). — Men selv om Roden havde været en med urgermanisk *th-*, behøvede den dog ikke at være den i indisk *tamas*. Andet ligger da nærmere. Der er f. Ex. Roden i nedertydsk *Desem*, *deezem* Surdeig, hvilken ifølge angelsaxisk *thæsma* har urgermanisk *th-*; Rodform *thais-*, førgermanisk *tais-*, kunde ligeledes tænkes at betegne Bevægelse (f. Ex. op og ned), Boblen, Vibreren (i Irsk angives *tais* Deig, hvilket Stokes sammenligner med *σταις* Genit. *σταιτος*, hvad naturligvis bliver høist tvivlsomt, da det vilde kræve Dobbeltrod med *t-* og *st-*, og Dobbeltformation med *-s-* og *-t-*). — Den fjernere Etymologi til *Dis* kan hidtil aldeles ikke angives. Positiv Paastand bliver her slem Slags Upaalidelighed. — En germanisk Rodform, primair eller secundair, *dis-* forekommer ogsaa i *Diis* Gudinde, og i gotisk *flu-dīsī* (hvor i den danske Bibeloversættelse staaer Trædkhed: «Slangens Trædkhed»). Begge har man prøvet at combinere med indisk primair Radix *dhī-* se, erkjende, hvilket kan henregnes til det Mulige, naturligvis ikke til det Visse. Det sees let, at *flu-dīsī* idetmindste lige saa plausibelt kunde ordret betegne Mangbevægelighed, Vielgeschäftigkeit (i ufordelagtig Mening); Wulfla brugte det til at gjengive *πανουργια*, der netop egentlig betyder saadan (ond, lumsk) Travlhed i al Slags Retning; Wulfla lod sig vel da neie med *flu* (viel) istedetfor *pan*, og valgte *dis-* som her mere passende til at gjengive *εργον* end *werk-*, der ikke duede til at antyde odies Travlhed. Her er da Mulighed for samme Rod *dis-* som ovenfor, med Grundbetydning: usikker, vibrerende Bevægelse. Positiv Paastand turde blive altfor moderne etymologisk. — Angaaende norsk Suffix *-m -ma* (som i *Dism*) se Ross P. 228.

«gas(s)e sig» hengive sig i animalisk Velbehag. Et Nybodersudtryk, jeg i yngre Alder har hørt som noget mig Vildfremmed. Om det endnu trives, veed jeg ikke. Er vel i Kjøbenhavn indført med norske Søfolk. Aasen mener, vist med Urette, at *gasa seg* (i Sverrig *gassa* og *gasa sig*) ikke hører sammen med *gasa glo*. Dette sidste er vist Specialanvendelse af *gasa* være trolsk som en *Gast* (Spøgelse, Trolld) hvad ogsaa er Ross's Mening; *gasa seg* da ligeledes Specialanvendelse, hvori *seg* snarest staaer dativiskt: trolde til egen Fornøielse, skjönt Accusativ og-

saa gaaer an, og endnu bedre i det synonyme *gasta seg* «te sig som Gast», være *gaseleg, gasteleg*. Der er Mængde af Derivata, som *gasma* tumle i vild Lystighed, *Gasm(e)* saadan Sandsesløs &c. — Naar *gas(s)a* i Svensk betyder ophede, maa det være senere opkommen Anvendelse, ligesom naar *gas(s)a sig* kun skal bruges om at frydes ved Varme, hvilket er Indskrænkning i Anvendelse; *gasa, gast* osv. udgaa ikke fra Grundbetydning Varme. — Med Rette ignorerer Tamm Rietz's Henviisning til tydsk Bagerudtryk *gasseln* («wol für *garselen*», Grimm), skyde Brød i Ovn, med Varianter som *gesseln, gerstelen, garstelen, gasten, gorselen, &c.*, hvilke aabenbart intet kunne have at gjøre med *gasa*. Naar Tamm behandler *gasa* som uopklaret, maa han ikke have bemærket Materialet hos Ross.

grem, grom ∅: *grim, grum* (*grem* er nemlig etsteds truffet, *grom* oftere). Fremmede Etymologer have svært ved at forstaa den uundværlige Hovedpost i dansk Phonetik, at, ialtfald fra c. 1400 af, betegner dobbelt Stavemaade med *i e, u o, y ø* samme Lyd (kort «lukket» *e o ø*). Ex.: *Hemmel Himmel, dempe dimpe* (∅: dumpe), *Bembere Bimbere* (Sladrer), *engen ingen, blende blinde, Fedt Fidt; dom dum, Grund Grund, tuongen tungen, Pompe Pumpe, Konst Kunst; tønd tynd, søtten sytten, Første Fyrste; &c.* Sjelden er da *e* nu blevet «aabent», Ex. *Ven, Lem* (engang *Vin, Lim*).

Hat i «Karl for sin Hat» ∅: «sit Kald voxen» (Man). Da Talemaaden (ikke videre gammel) er dansk og svensk, ikke tillige hører hjemme i egte norsk, er Præsumptionen for tydsk Herkomst saa meget stærkere. Men i Tydsk kjendes Intet til Kerl für seinen Hut. Stereotype Talemaader skulde indeholde Billede af slaaende Passelighed; mangler saadant, kunne de ventes at indeholde Misforstaaelse, muligvis ret plump Misforstaaelse. Rimeligvis have de Ret, der mene, og gjerne paa Tryk kunde have fremsat, at *Hat* her kommer af *die Hut* taget for *der Hut*. Folk, for hvem «alene det forbandede der du das var udi 14 Dage ikke til at lære», kunne have hørt tydskfødte Officerer sige (uden stereotyp Talemaade) om En, hvem Vagtpost betroedes: der ist Kerl für seine Hut ∅: han er sin Vagtpost voxen, og ikke kjendt andet *Hut* end Masculinet, men været forneiede ved at erhverve militaire Expressioner. — Femininet *Hut* specielt om Vagtpost staaer f. Ex. i Acta Apostolorum 12,10: «sie gingen durch die

erste und andere Hut». — Her skulde ialtfald ikke indvendes, at det Disrespectableste ikke kommer i Anseelse. Phrases, som libelli, habent sua fata. Heller ikke deri gaær det til efter Retfærdighed.

Hingst, laant fra Tydsk. Ved *Hengst* indtræder Spørgsmaal, om Betydning Pferd eller Betydning Brunnenschwengel er den oprindelige. I sidste Tilfælde tilbyder sig ukunstlet og plausibel Derivation fra Roden i *hangen*, saa at det germaniske Ord kan forklares af Germanisk, og Foranledning til Føiten om i den vide Verden endnu ikke er indtraadt. Det træffer sig, at i Græsk foreligger nøagtigt selvsamme Betydningsdobbelthed ved *κῆλον*; og her er Betydning Pferd ikke den oprindelige, da *κῆλον* betyder «Stück Holz, Pfeilschaft, Pfeil», og indisk *çala*-Stav o. L., *çāla*-Baum og et Par specielle Træarter. Der bliver da Præsumption for, at heller ikke *Hengst* oprindelig betydede Pferd, men fik denne Bemærkelse ved selvsamme Overførelse som *κῆλον*; galoperende Hests Bevægelse mindede om Brøndsvingels; og Brøndsvingel, Pumpesvingel er *Hængetræ*. — At *Hest* er Contractionsform af *Hengst* kan henstilles som Mulighed, men er aldeles uvist, phonetiskt ikke videre plausibelt, da til Compensation for Consonantelisionen maatte ventes Vocalforlængelse.

Hundredaar, Tusindaar betegne eet Aar, Aar No. 100, No. 1000; *Aarhundrede*, *Aartusinde* Periode paa 100, paa 1000 Aar. Hundredaaret efter Kjøbenhavns Bombardement er (naar exact Tælning af Aar følges) Aaret 5te September 1906—5te September 1907. Aarhundredet efter Bombardementet er hele den mellemliggende Tid. Purister anrette, af Skræk for *Jahrhundert*, *Jahrtausend*, atter kun Skade. Ligeledes ved at forbyde f. Ex. de mørke Aarhundreder, Middelalderens Aarhundreder, uden Hensyn til, at «Hundredaar» i saadanne Tilfælde ikke lader høre, at der menes mere end eet Hundrede. Purisme opnaaer stadigt at bringe Confusion i hvad der er kommet i Orden, eller er paa bedste Vei dertil.

Kavring betyder i svensk Dialect tillige Sengeteppe, af Rietz henført til engelsk *covering*. I Russisk findes *коврик* «Bettteppich», samt *коврига*, «rundes Brot», hvortil Miklosich ingen slavisk Extraction anfører. Kunde da over svensk-transbaltiske Provindser være indkommet i Russisk.

Kittel, laant fra Høitydsk. At den gamle Derivation fra *χίτων* (der selv er laant fra Semitisk) er absurd («unmöglich»), erkjendes alment. Den nedertydske Form i ældre Tid er *Kidel*, *Kedele* (e for i i den første Stavelse efter almindelig plattydsk Analogi). -d- heri viser, at *kitel* i Slavisk er laant fra Høitydsk, ikke omvendt, og taler for, at Ordet er oprindelig germanisk. Saa meget nødvendigere først at se sig om efter Slegtskab i Germanisk. Deri opdrives vist intet andet end *Kid* (ligeledes med urgermanisk -d), kun at der spørges, om der ere to Ord *Kid*, eller kun eet; Hollandsk har nemlig *kid*, *kidde*, *ked* (Femininum, ikke Neutrum) «naam van een klein noordsch paardenras; van onbekenden oorsprong». At *Kidel*, *Kedele*, *Kittel*, hvis det er germanisk, er Derivatium af et eller andet *Kid*, følger af sig selv, og ligeledes, at saadant Overstykke tidligst kunde have været lavet af Skind. Men det er sandt, at det ikke følger af sig selv, at intet 2det eller 3die *Kid*- har existeret i Germanisk, heller ikke, at Laan kun vilde være gjort fra Slavisk.

knaske er ikke Derivatium af *Knas*, da det paa Tydsk heder *knatschen*; -t- er da hos os behandlet som i *knuske*, *Kusk* &c.; Ordet muligvis Laan fra Tydsk, skjøndt *knaska* ogsaa haves i Norsk.

«knibe ud». Talemaaden er ikke opstaaet hos os, men laant fra Tydsk, almindelig i Plattydsk (*utknipen*, *knep ut*, *Utknipen*), og ikke uhørt i Høitydsk (*auskneifen*).

knuske (presse, især paa omfavnende Maade) er almindeligt i daglig Tale, mangler hos Molbech; findes i Norsk med Betydning knuge, sjældnere knuse (i Islandsk dog slaa haardt). Imod nærliggende Derivation fra *knuge* eller fra *knuse* stiller sig plattydsk *knutschen* (saaledes hos F. Reuter) med Betydning som hos os og i Norsk. Roden indeholder da en Dental. Jeg seer da intet andet at ty til end *Knude* (norsk *Knuut*). Betydningen isaaftald vel oprindeligen: trække i Knude, stramme, og senere: presse osv. -u- maatte da enten være forkortet, eller oprindelig kort (cf. tydsk *Knoten* af oprindelig kort Rodform). Rodform *knūt*, enten den samme som i *Knude*, eller en anden, sees i «Mittelhochdeutsch» i Adjectiv *knūs* strenuus, mutig o. L. (om oprindelig: stram, opstrammet?); og samme som i *Knude* forudsættes i «*knautschen*», som en Udgiver bruger til at gjengive

Reuters *knutschen* (om dette har langt eller kort *u*, veed jeg ikke). I *knautschen* maatte *-sch-* beskytte *t* mod at blive til *z* (cf. *rutschen, klatschen, plätschern*). *knautschen* findes i Grimmske Lexicon (i Betydning valke Vasketøi), og desuden *knausen* quetschen.

Krat. Ifølge norsk *Krat* (med enkelt *t*) skulde, hvis Ordet er indfødt, i nyere Dansk ventes *Krad*. Der er da Præsumption (mange Phonetikere vilde sige Vished) for, at dansk *Krat*, samt i svensk Dialect *kratt* med dobbelt *t*, er Laan af Nedertydsk *Kratt, Krattbusch*. I ældre Germanisk er Ordet intetsteds fundet. Om Etymologien haves intet Paalideligt. Enhver mindes strax *kratte, kradse*; den Sangvinske holder sig maaske dertil. Lige saa vel og utilforladeligt kunde tænkes paa Laan af latinsk *crates* Grenefletning, hvortil gjerne henføres hollandsk *krat*, engelsk *crate*, høitydsk *Krätze* (flettet Kurv, flettef Vognedel), hvor Laan bestyrkes ved at det i Høitydsk fordum ogsaa hed *Kratte*, idet *tt* strider mod Høitydsk Phonetik, der kræver *tz*. — Norsk Verbum «kun i Formen *kraataa*», reducere («især Kvægbesætning ved Slagtning»), ogsaa afmagres, kan hverken documentere Pater-nitet til eller Nedstamning fra *Krat*.

Læge. Det er p. t. etymologisk Skik at lade det betyde: «Besprecher», Schaman der virker ved udtalte Trolddomsord. Germanerne havde (og have) Schamanvæsen; ligesaa f. Ex. Romere, Grækere, Jøder, skjønt *medicus, ιατρος, rophe'* ikke antyde det; først nu indeholder «*medicine-man*» Betegnelse af Zauberei, være sig uden eller med «Besprechung». Skal Germanisk selv (eller Slavisk) bestemme den oprindelige Betydning, da faaer *Læge* oprindeligen samme Betydning, som det har hos os nu. Thi kun i Høitydsk, og der først i senere Middelalder («Mittelhochdeutsch»), angives nogle faa Exempler (især i et Epos om Troja), hvori *lâchenen, Lâchenære, Lâchenie* anvendes i Tilfælde, hvor der bliver gezaubert (om specielt ved talte Ord?), hvortil senere (og endnu i Dialect) komme Derivata *lachsnen* hexen (ikke just blot ved Ord), *Lachsner* Quacksalber, «Besprecher», *Lachsneri* Quacksalberei; end mindre kan dette veie mod Lexica's Citatsamlinger fra ældste Høitydsk («Althochdeutsch»), Gotisk, Frisisk, Angelsaxisk, Dansk, Svensk, Norsk, Islandsk, en hel Masse, hvori tydsk *Lâchi* Læge, *lâchian* heilen, med 7 andre Derivata, gotisk *Lêkis* Læge, med Derivata, frisisk *lêlsa* (udtal med Lyd som engelsk *ch*), angelsaxisk *lâc* medicamentum, *lêce* medicus, med *c*.

en Snes Derivata og Composita, islandsk, norsk, svensk, gammel-dansk *Læke*, *lækna*, *Lækning*, og Composita, allevegne angaa Chirurgi og anden udvortes Behandling, og Medicineren, ikke Exorcisme og anden «Besprechung». Og der existerer ingen germanisk Rod *lak-* med Betydning «sprechen», ja ikke engang en førgermanisk *lag-* med oprindeligt den Betydning (thi den i *legere*, *λεγειν*, *λογος* betegner Samlen). Hvor noget af de omhandlede Ord, hvis de ere germaniske (eller slaviske), kom til at anvendes i Tilfælde, der angik Trolddom, eller hvis noget af dem virkelig havde antaget specielt Betegnelse af «Besprechung», kunde det altsaa kun være derivativ Anvendelse (ganske som ved «*medicine-man*»). — I Angelsaxisk og Engelsk betyder *læce* (læs *c* som *k*), *leech*, foruden *medicus* tillige Igle, *hirudo sanguisuga*; og i Nederlandsk er *lake*, *laeke*, *leke*, *lieke* ikke til at finde i anden Betydning end Igle. I Plattydsk har Lübben Ordet hverken i den ene eller i den anden Betydning, medmindre det skulde indeholdes i *Leke-bint* «Band (welches?)»; Bosworth angiver fra ældste Tid Verbum *lænon* (?). Antages tør, at enten er Læge (som Aarelader) opkaldt efter Igle, eller omvendt. Rimeligvis omvendt. Thi i de slaviske Sprog, endog det fjerneste, Russisk, samt helt tilbage til «Oldslavisk» (α: gammel Bulgarisk), (desuden i Litauisk), findes Ordet Læge, med Derivata og Composita, allevegne med Vocal *e* (enkeltvis *i*) som i Gotisk (*lekar*, *leko*, &c); og Intet finder jeg anført om Betydning Igle, heller Intet om Betydning Besprecher. Af *-k-* sees (da til egte germanisk *k* svarer førgermanisk *g*), at enten er der laant fra Slavisk til Germanisk, eller omvendt. Miklosich finder det Sidste, vist med Rette, rimeligt; hos germaniske Lingvister bliver det naturligvis absolut nimodsigeligt. I begge Tilfælde var Betydning *medicus*, uden Begreb af Besprechung, tilstede før Laanet; den gjelder jo ogsaa baade i «Oldslavisk» og i Gotisk. Betydning Igle er kun funden hos de vestligste Germaner. «Besprecher» har altsaa Massen af Europa imod sig; og der er ingen radix til det. — Hvilken Betydning af Rod *lak-* passer? Mere end een: lække, pible, flyde passer baade til Aareladen og til Draabehelden; skjære (som i tysk *Lache*, *lachen* incisio, incidere) til Chirurg, inclusive Aarelader. — Førgermanisk Rod *lak-* (germanisk *lah-*), passende til Læge, kjendes ikke; det skulde da være den i latinsk *lacerare*, der dog ikke betegner skjære, men sønderrive. Af slavisk Herkomst er Læge da neppe. — Hvor er da den etymologiske Trumf mod Europa og radices? Jo, de fjerneste Celter, Ierne, have

liaig medicus, med *g*; saa slutter man: Ordet er celtisk, laant til Germaner, fra dem til Slaver. Og det skal have betydet «Besprecher». Hvorfor? Har Celtisk en Rod *l-g-* tale? Nei (men vel *l-g-* = den i lække). Der findes derimod, dog netop ikke i Irsk, et *leff* Skrig, Graad, Smerte, angiveligt ogsaa Stemme. Det ville Phonetikere føre til Rodform **lep-*. Saa fremkom et Tankeexperiment: *liaig* hed i fjerneste Oldtid nok **lepagi*, mistede *-p-* før Laanet til Germaner, og før den germaniske Konsonantforskydning, kunde derfor deltage i den (*g* til *k*). Alt det forvandlede sig hurtigt (uden nyt Materiale) til absolut Vished, der indbefatter mange absolute Visheder: at *liaig* i Irsk ikke er Laan; er urgammelt; engang var almenceltisk; at *g* ikke kan være svækket af ældre *k*, skjønt de samme Phonetikere føre *f*. Ex. irsk *sligim* (jeg slaar), *di-legim* (ødelægger), *e-tig* (hæslig) tilbage til Rodformer *slek-*, *lek-*, *tek-*; at *liaig* engang indeholdt *-p-*; at *-p-* forsvandt før Laanet til Germaner, og før disses Consonantforskydning; at Laan videre til Slaver foregik efter denne Forskydning, men før de gotiske Stammer vandrede mod Sydvest; at Betydning «Besprecher» bevarede sig i Aartusinder, i dyb Stilhed, for (formentligt) at vise sig igjen, ikke i Irsk, men i «Mittelhochdeutsch»; at det ikke hindrede Betydning medicus i ellers at være eneraadende i Irsk, Germanisk, Slavisk. — Det er Exempel blandt utallige paa etymologisk Vished. Det bliver helt «forsældet» at nøies med at sige: *Læge* kan forklares udaf Germanisk, og kan være et egte germanisk Ord. Fingerede Fortidsord vinde i Concurrence med de blot historisk overleverede.

«Makkeduse», svært Fruentimmer. Er Sprogfeil for *Maggeduse*, Følge af den danske (kjøbenhavnske) Confusion af *kk* og *gg* (cf. den omvendte Feil i «*kigge*» for *kikke*, «*sidde paa Hugg*» for *Huk*; det stundom forsøgte «*tægge*» for *tække*, og de gjængse Rim som *tække: lægge* &c). *Magga* i Norsk, og i svensk Dialect, har samme Betydning. Af Udvidelserne *Magge-dusa*, *-dulse*, *-drusa*, *-drusta*, *-dysa*, *-deisa*, i Svensk nu *Mardusa*, *Madusa*, veed jeg ikke, om nogen anden end *Maggeduse* kjendes hos os. Den turde snarest være laant fra Norsk. Dog angiver Molbech, fra Fyen, et Compositum med plattysk Deminutiv (lille Due): *Madulleke*. Etymologi til *Magga* kunde blive vanskelig at angive paalideligt. Om det tidligere under *Fegge* anførte *Megga* kunde høre til det?

Mar(e)halm, flere Planter. Om i nogen af sine Anvendelser Laan af plattysk *Marlhalm?*, med den almindelige plattyske Forvanskning af *-er-* til *-ar-*; forhen *Merle* Wasserlinse, lens aquatica; nu (efter Brem. Wrtb.) *Marlen* lenticula palustris. — Grimm har et *Marl* Windhalm, *agrostis spica venti*.

nørke pusle el. L.; obsolet. Skulde være et *Contractum* ifølge *nörricken* (schnobern el. L.) hos Fr. Reuter.

Pande. Anvendelse i Betydning Stirn er ikke opstaaet i Dansk, hverken directe, eller ved Forkortelse af noget *Compositum*, men laant fra Plattysk (se Lübben o. A.).

Passiar, passiare. En Svensk har forsøgt en Forklaring til de danske Ord: hollandsk *pitsjaars-Flag* (til visse Signaler; efter Sigende laant fra de ostindiske Øer) angives i Röding's Wörterbuch der Marine (fra 1790erne) at være anvendt ogsaa i Danmark, der tillige i forvansket Form *Pascharflag*, i denne Form (da som Laan fra Dansk) ogsaa i Sverrig; man skulde da videre have deraf lavet et Udtryk *holde Paschare* conferere, ikke blot ved Signaler, ogsaa mundtligt (i Krigsraad); heraf (siger Svenskeren) er opstaaet *Passiar*, *passiare*. Det kunde lyde plausibelt, da Lydligheden er mere end stor nok, selv om den Sørensenske Uvane at udtale *-si-*, *-sj-* foran Vokal omtrent som tysk *sch* ikke er saa gammel. (De der ikke kunde udtale *sch*, kunde opløse Stavelsen til to ved Hjælp af *-si-*.) Men det gaar ikke an at fare til, og strax opstille det som absolut sikkert; *festina lente*. Det lyder jo nemlig idetmindste lige saa plausibelt, at Forvanskningen *Paschar* for *Pitschar* foranledigedes af *Passiar*, idet officiel Confereren familiært omtales som Hverdags-Conversation. Til nogen Afgjørelse (ifald de to Ord ikke ere indbyrdes uafhængige) naaes kun ad rent historisk Vei: hvad er i daglig Tale ældst: *Passiar* eller det maritime *Paschar*? Det faaer man vel ikke mere at vide; man maatte da nøies med Tryk og Skrift, ifald Ordene deri forekomme i 18de Aarhundrede. Jeg finder intet af dem (heller ikke *Passiar*) hos Moth, Aphelen, V. S. O., Molbech, Harboe. Hvor Röding har sine Angivelser fra, veed jeg ikke.

«pertent(e)lig» findes i Dansk paa Tryk ialtfald fra Midten af 17de Aarhundrede af, er vidt udbredt i norsk Dialect, findes

i Sverrig. Til fortreffelige Bemærkninger angaaende Etymologien feier Ross den noget letsindige: «kunde pege mod *Pedant*»! Dette Ord (af ikke sikker Herkomst) trængte fra Italiensk ind i Fransk, hvor det citeres fra 16de Aarhundrede, derfra ind i tysk Literatur «im 16ten Jahrhundert» (?) siger Grimmske Lexicon, der har Citater fra 17de; fra tysk ind i dansk Literatur, «uden Tvivl først brugt af Holberg» (V. S. O.). Dialectord kunde det naturligvis aldrig blive. Man kan altsaa kalde virkelig Paastand om Afledning af *pertentelig* fra *Pedant* phantastisk, forviltret. Ross har da ogsaa kun frygtsomt peget paa Saadant. Endnu en Lygtemand er sluppen med ind: engelsk *dainty*! Naar disse to Faldgruber tilstoppes, resterer Ross's gode Veiledning. *Per dente- lig*, *Per* (hos Ross ogsaa stavet *Peer*) vel som i *Pernittengryn*, *Per Lykke*, *Per Pose*, *Per Caudi* &c.; og dertil Adjectiv til norsk *denta*, *dynta* gjøre Smaabevægelser, gjøre sig zirlig (sich zieren) (*dante* se ovf. under *Bakdantere*); i Baahuslen skal *r* kunne udfalde: *pedentlig*; i Svensk og Dansk ikke forstaaet, men omstøbt til noget quasi Latiniserende: *pertent(e)lig*. Norvagisme er det vel hos os. (Adjectiv *pédantesque* gjengives ved *pedantisch*, *-isk*; *-lig* har ikke været anvendt)

«Pimpe(r)nille»: Navn *Nille* med Tilsætning, der betegner «Pertentlighed», Sippethed, jomfrunalske Manerer. Thi *pimpe* (af uvis Herkomst) betyder det Samme som norsk *denta*, gjøre Smaa- bevægelser, smaa Trin eller Hop, derfor smaa trave, item smaa- lække (ud af Beholder), pible; tilsidst smaanippe af en Drik, nu i Almensproget den resterende Anvendelse af det forøvrigt obsolete Verbum, paa ingen Maade Grundbetydningen. Hollandsk *pimpel* betyder Meise; *pimpelooghen* palpebras oculorum alternatim movere. Aflyd i dansk Dialect: *pampe* sysle smaat; *Pamp* Pynt. I engelsk Dialect angives *pimp*, *pimper* være kræsen; *pimpert* very small pan; *pimpey* weak cider; *pimping* small delicate creature; *pample* toddle about (om Børn) m. M.

prud, Pryd, pryde. Da Betydningerne i Engelsk og hos os, item i Islandsk og Norsk, divergere endel fra baade *prude* og *preux*, samt *providus*, hvilke Ord man pleier at se hen til, kunde mistænkes, at her er Paavirkning fra et eller andet celtisk Ord. Hertil vilde passe det hos Stokes anførte «kymriske» *prýd* «forma, species, vultus» (Stokes tier dog om engelsk *proud*).

Pølse. Eet respectabelt Forklaringsforsøg haves, nemlig i V. S. O., hvori henvises til tydsk *Pfählziehe*, *Pfulf(e)zieche* Pudevaar. *Pfähl* er = plattysk *Pöl*, fordum ogsaa skrevet *Pol*, *Pole*; «aus lateinisch *pulvinus*, (*pulvinar*) entlehnt». V. S. O. har ikke glempt, at ogsaa *-se* skulde forklares, at Henvisning til noget *Pole*, *Pöle* uden Anhang er ubrugbar, selv om ikke vælges det plattyske, der betyder Ertebelg, der jo altfor lidt ligner Pølseskind. — Sikker er dog Forklaringen i V. S. O. ikke. *Pølse* kan ikke betyde Skindet; det betegner Indholdet, derfor ogsaa, a parte potiori, hele Tingesten. Derivation, directe eller indirecte, fra latinsk *puls* er practicabel. Der er ældre tydsk *Pultz*, *Polz*, *Bolz* «Brei», «aus lateinisch *puls* (Gen. *pultis*)», hvori *z* af latinsk *t*. Tilsætning af *-e* er i Dansk saa meget hyppig. Og der er engelsk *pulse* (ogsaa Brei) (hvori *-s-* er «haardt», altsaa naturligvis ikke oprindeligen engelsk Pluralisendelse), directe Laan af den latinske Nominativ (derimod *poultice* dannet af Stammen). Hos os kunde lige saa vel benyttes latinsk Nominativ, og daniseres med *-e*. Og naturligvis kunde vi laane fra Tydsk eller Engelsk. Hvilket der bliver det specielt virkelig Foregaaede, maatte opspores rent historiskt, hvortil vel er ringe Udsigt.

Skarntyde. I etym. Ordbog var jeg endnu ikke bleven opmærksom paa, at Ordet er plattysk (det mangler hos Lübben), og lod derfor henstaa som troligt, at det indeholder Ordet *Skarn* *stercus*. I Plattysk bliver det Tilsidesættelse af en phonetisk Hovedpost: *-er-* varieret til *-ar-* allerede i Middelalderen. Første Led i det laante Ord er *Schern*, *Scharn*, der allerede for sig betyder *Schierling*; *-n* er altsaa Suffix. Hvilken Rod *sk—r-* det indeholder, om f. Ex. samme som i *Skarn*, kan vel ikke afgjøres; denne bliver ikke sandsynligere, men usandsynligere, ved at i ældste Høitydsk *Schierling* er truffet benævnt *Scarno*, med Aflyd (ikke Lydforvanskning som i plattysk *Scharntüt* for *Scherntüt*). — Andet Led opfattes i nuværende Plattysk som Eet med *Tüte*, *Tute* (*Tuthorn*), af Verbum *tuten*, saa at *Scherntüt* opfattes som Fløite lavet af hul Plantestengel, hvilket ikke er vor Opfattelse af det laante Ord, til hvilken passer *en Tyde*, der i jydsk Dialect angives at betyde hul Rod, og i Plattysk ligeledes vilde hede *Tüte*. Om Omfortolkning her er skeet i Dansk eller i nyere Plattysk, forekommer mig neppe afgjoreligt. Mistanke kunde desuden opstaa om, at jydsk *Tyde* maaske kunde være Extractum af *Skarntyde*.

Skavánk. De to gamle Fortolkninger: «Skade-Vank» (Synonymcompositum; benyttet allerede af A. S. Vedel) og «Skav-Vank» (benyttet af Dalin i svensk Lexicon) have begge Accentuationen imod sig (det hidtil ikke benyttede *Skav-Ank, cf. anke, naturligvis ligesaa). Det er ialtfald helt uantageligt, at samme abnorme Accentuering kunde opkomme ens i Dansk, Svensk, Norsk; den maatte ialtfald kræve Laan, snarest fra Dansk til Svensk og Norsk. I Svensk strider desuden Genus *ett sk.* mod *en Vank*; i Norsk *en Sk.* mod *et Vank*. Med Rette har man fundet det rimeligere at antage ældre dansk *et Squanck* ikke for Contractum, men for den egte Form, og af det egte Genus, altsaa capricieust udvidet til *Skavank*, maaske under nogen Paavirkning fra *Vank* (Feil o. L.), der tillige kunde have medvirket til Genusforandringen: *en Skavank* (Molbech angiver nemlig *en Vank*). — Forstaaeligt bliver det Hele ved følgende Tankeexperiment: *et Squanck* udvidedes i Dansk til *et Skavánk*, laantes med dette Genus til Svensk, skiftede efterhaanden Genus: *en Skavánk*, og laantes derefter til Norsk. Dette lyder plausibelt; Bevis maatte blive rent historiskt, er derfor neppe at vente. — Nogen etymologisk Støtte kunde muligen opdrives; dog finder jeg kun helt Lidet. I engelsk Dialect findes *squinch* Sprække, der passer til Aflydsform af samme Rod som *Squanck*. Eller man kunde ty til en af Phonetikere opstillet førgermanisk Rod «sq—ng», med Betydning halte, til hvilken de ville henføre *σκαμβος*, *σκαζω*, *σκιμβολος*, og indisk *khang*- halte (*kh-* af *sq-*). I Germanisk maatte *-ng-* blive til *-nk-*. — Endnu kunde noteres, at norsk *skoakka* kunde staa for *skoanka; det betyder skvalpe, skvatte o. L., hvad vel kunde combineres med Sprække ovf. — At opstille nogen Etymologi til *Skavank* som absolut paalidelig er hidtil etymologisk Upaalidelighed. Aasen viste her sin sædvanlige forsigtige Paalidelighed.

skrante. Hertil kunde noteres en Anvendelse af *schranzen* hos Schopenhauer, jeg ikke finder noteret i tysk Lexicon, nærmende sig, dog som Transitivum (afsvække), til nuværende dansk Anvendelse af *skrante*: «Göthe, der seine schönsten Jahre in Weimar *verschranzte*» (Neue Paralipomena § 470, Note). Schopenhauer, ivrig Göthe-Tilbeder, har ikke ment, at Göthe var *ein Hofschranz*, og tilbragte sin Tid som saadan, men kun, at hans litteraire Virken *verkümmerte* under Embeds- og Hofmandsvirk-somhed.

Sladant(er) Driver, Lømmel; forlængst obsolet, og vist aldrig synderlig udbredt hos os. Vel snarest Norvagisme[?], da Ross anfører som Synonymer *Sladant*, *Sladakje*, *Slahøk*, *Slaventa*, men rigtignok ogsaa *Sladoot*, der tillige er truffet i ældre Dansk. Dette sidste er dog plattysk: *Sla-doot* o: Soldat (Slaa-ihjel), Bogstaverne i Soldat omstillede; hvilket kunde tale for Vandring over Danmark til Norge. Tænkeligt er imidlertid, at norske Rekruter hørte *Sladoot* i Tjenestetiden, og at de norske Varianter lavedes ugenert, uden synderlig Erindren af, hvad *sla-* var.

Stakkel, stakkels. Er ogsaa nedertysk: plattysk *Stackel*, *stackels*, *Stacker* (dette et andet Ord end *Staker* Arbejder, Haandlanger); hollandsk *stakker*, *stakkerd*; frisisk *Stacker*, *Stackel*. Laan fra Dansk, tilmed saa vidt udbredt, strider ifølge Erfaring mod al Sandsynlighed; og *Stakker* er ubekjendt i Dansk. Det maa antages, at Ordet er opstaaet i Nedertysk, og da snarest af *Stafkerl, skjønt ogsaa anden Derivation er forsøgt. Formen kunde da i Dansk være Laan sydfra, og have fortrængt det gamle *Stav-karl*, endnu inden dette naaede til at corrumperes, hvilket forøvrigt kunde være naaet i hvert Sprog for sig.

Trin, trine (fordum ogsaa *Treen*, *trene*, *træne*) har jeg i etym. Ordbog (sammen med *trind*) urigtigt anseet for at kunne være af samme Rod som høitydsk (obsolet) *trinnen* (*trann getrunnen* davongehen) med dettes Derivat *trennen* (davongehen machen, scheiden), item *abtrünnig* (frafalden), idet jeg stolede paa tyske Lingvisters Angivelse, at disse Ord kun existere i Høitydsk (paa nedertysk Gebet altsaa kun findes som laante derfra), saa at der kunde være Præsumption for, at de have urgermanisk *tr-*, af førgermanisk *dr-* (som i *δρω*, eller bedre i *δρανα*, *εδραμον*). Men de indeholde urgermanisk *dr-*, i Høitydsk ligeledes *tr-*, af førgermanisk *dhr-*; thi Lübben angiver i Plattysk *dorch-drennen*; og i ældre «Mitteldeutsch» (Grændsestrøg mellem Neder- og Høitydsk) angives (nu obsolet) *Drunnege* Absonderung (hvorimod i ældste rent Høitydsk de forskjellige Slags Vaklen mellem Tegnene *-t-* og *-d-* ikke her komme i Betragtning). Franck feiler altsaa i med *trennen* at forbinde hollandsk *tarnen*, *tornen*, frisisk *törn* oprimpe Syning; de høre sammen med gotisk *tornan* sønderrives, opløses, engelsk *tear*, osv. — Nogen paalidelig Etymologi til *Trin*, *trine* kan hidtil ikke angives (heller ikke til *trind*). *Trin* staaer isoleret (i Dansk og Sydsvensk).

tusse i dansk Dialect, puale, bringe i Ulave, med nordfrisiisk *tuse* pjuske (Haar), combineres allerede af Molbech og Outzen plausibelt med høitydsk *zausen*. Endnu Kluge (6te Udg.) erklærer besynderligvis *zausen* for udelukkende høitydsk; *tuusen*, *tuuselen* i samme Betydning opføres i Lexica rundt om i Neder-tydsk.

vaag skrøbelig, svag; er obsolet; i ældste Dansk *waak som i svensk Dialect og Norsk. Antydes (uden positiv Paastand) af Aasen at kunne være Sideform til *veik*, dansk *veg*, tydsk *weich* (Rod som i *vige*). Phonetisk ikke umuligt, men en usandsynlig Rodspaltning. Førgermanisk Rod *wag-*, germanisk da *wak-*, tilbyder sig i (Ϝ)αγγυμ bryder; Betydningen blev da *gebrechlich*, eller (da der ikke er Omlyd som i *tøek*, *nææm*, *føør*, o. l.) brukken (cf. *værkbruden*). — Roden i latinsk *vagire*, græde o. s. v., passer phonetiskt ikke, hvis *g* heri medrette antages at komme af *gh* (cf. ηχω af φαχω).

Vat af italiensk *ovatta* (af latinsk *ovum*), «vielleicht weil die Baumwolle für die Watte mit Eiweisz gesalbt wurde» (quasi: ægget).

Fra de danske runestene.

Af

Marius Kristensen.

Det er umuligt at læse prof. Ludv. Wimmers prægtige værk *De danske runemindesmærker* uden at beundre den udholdenhed, der er udvist ved undersøgelsen af hvært enkelt mindesmærke, indtil selv den svageste rides art og form var bestemt, det mest udslettede spor skintet. I den henseende er dette værk enestående, og forf. har gang på gang vist, hvor glimrende en runelæser og runekender han er. Men næsten lige så stor beundring vækker det, at prof. Wimmer har tolket ting, som syntes at frembyde næsten uoverstigelige vanskeligheder. Smukke eksempler på, at en selvfølgelig tolkning er kommen frem, hvor andre kun har set underligheder, er Vordingborg-stenen (II, Øerne, 11), Rimsø-stenen (II, Jyll., 9), S. Kirkeby-stenen (II, Øerne, 16), Vedelspang-stenen I (I, 3) og flere andre. Dertil kommer, at i flere tilfælde har først prof. Wimmers behandling klart vist, hvor vanskelighederne lå. At nogle af resultaterne i det store runeværk ikke er helt ny, beror ofte på, at prof. Wimmer tidligere andendsteds har gjort rede for dem. Dette gælder bl. a. den sproghistorisk så vigtige opdagelse, at *R* tidligt i vikingetiden gik over til *r* efter dental.

Men på et område som dette kan ikke alt klares på én gang, og den som læser runeværket møder da også ofte spørgsmål, som endnu ikke har fået deres besvarelse, eller hvis besvarelse ikke kan anses for sikker. Således har Brate i sin anm. af II (Vitterh.-Akad. månadsbl. 1901, nr. 349—350) foretrukket det andet af Wimmers alternativer frem for det af Wimmer valgte ved Oddumst. (II, Jyll., 62). Særlig er der to ting, for øvrigt beslægtede, som synes mig at frembyde spørgsmål, det er dels de underlige navne, som mangansteds møder os, dels brugen af lønskrift. Jeg kan ikke klare ret meget af dette op, men i en sådan sag må det små også tages med.

Nogle navne har allerede været omtalte af Magnus Olsen (Danske Studier 1906 s. 32 flg.) og Brate (anf. st. og Aftonbladet 1905 for 4 Oktober). Uimodsigelig rigtig er vel Magnus Olsens sammenstilling af Fuglie-st. II (III, Skåne, 35) Autr med glda. glsv. Øndær, Ynder og Brates af Ferslev-st. (II, Jyll., 32) Lutaris med oldsaks. Hlūd-heri, og hans rettelse af S. Vinge-st. (II, Jyll., 49) Uruin til Urkiu ɔ: Ūrōkiu. Mere tvivlsomme kan andre af deres forslag være. Således må jeg bestemt afholde mig fra at godkende bæggens tolkningsforslag til V. Marie-st. VI (III, Bornh., 33), hvorefter senere.

1.

Skårby-st. (III, Skåne, 10) begynder med navnet **Kaulfr**, som prof. Wimmer med tvivl gengiver *Kāulfr*. Denne gengivelse er der dog vist ingen grund til at sætte spørgsmålstegn ved. Vi står her over for den ældre form af norsk *Kålfr*, et navn som bl. a. bæres af så kendt en mand som Olav den helliges modstander Kalv Arnesøn. Det kunde ligge nær at tolke dette navn på en anden måde; ved sammenligning med navne som *Hrútr* (buk), *Gríss* o. lign. ser man nemlig, at dyrenavne har været brugte som personnavne; men denne forklaring er i alt fald ikke den eneste mulige, ikke en gang den sandsynligste.

Noreen har i Ark. f. nord. filol. VI 315 flg. påvist, at i den tidlige vikingetid eller endnu før er *ðw* faldet bort foran stærk bitonet stavelse, som i *HróaldR* (allerede på Vatn-stenen) < *HrōðwaldR, oldht. *Hrōðowald*, *Móold*, sml. oht. hak. *Mōdowald*, og en række andre (se Aisl. u. anorw. gr. ² § 179). Især gælder dette en række sammensætninger med *wulfr, *wulfR, som *Hrólfr*, sml. ags. *Hrōðwulf*, *Hálfr*, urnord. *HapuwulafR*, oht. *Hathowulf*, *Álfr*, oht. *Athaulf*, ags. *Æðwulf*. Af en del af disse har man i runeindskrifter mellemformer, hvor *-ulfr* endnu er holdt ude fra første stavelses selvyd, således oldsv. *Haulf* (Liljegr. 824), ono. *Hálfr* (se ovenfor), *Raulf* (Liljegr. 1251), oht. *Radulf*, og oldda. (*H*)*rōulfr* på fynske runestene svarende til ono. *Hrólfr* (se ovenfor). På samme måde kan *Kāulfr være mellemformen mellem *Kað-wulfr og *Kålfr*.

Sammensætninger med *Kad-* er alt andet end ukendte i tysk; efter Förstemanns *Namenbuch* skal jeg anføre følgende parallelrækker:

Kadold,	Kaduin,	Kadal-,	Kadelo-
Hrodold,	Hrodowin,	Chrodol-,	Ruodilo-
Hadold,	Hadawin,	Hadol-,	Hedilo.

Da vi til de to sidste rækker har bl. a. også Ruodolf og Hathowulf, beror det sikkert kun på et tilfælde, at den tredje parallelrække ikke har Kadowulf. Da altså en sådan navneform med sikkerhed kan antages at have været til, er det rimeligst at tolke *Kaulfr* som en mellemform af den omtalte art. At *Kälfr* senere er forstået på en anden måde (ligesom *Álfr*, *Hálfr*) gör ingenting til sagen¹.

Om *Gormr* (run. *kurmR*) med Noreen er at forstå på lignende måde som udviklet af **Gud-wormR*, kan være tvivlsomt, da mellemformen **kuurmR* ikke synes at forekomme. For en sådan forklaring taler dog Adams ordspil med *Gorm* og *orm*, som i alt fald kan støtte sig til en bevidsthed om etymologisk forbindelse mellem ordene.

2.

Et lignende spørgsmål, spørgsmålet om, hvilken lydform runerne repræsenterer, rejser sig ved betragtningen af Gunderup-st. I (II, Jyll., 2) *lika*, Hällestad-st. I (I, 6) *trikaR*, Ålum-st. I (II, Jyll., 42) *ikalt* og Åsum-st. (I, 18) *kirku*. I alle disse tilfælde venter vi efter alm. skrivemåde i efter *k*-runen. Lad os foreløbig se bort fra den første form, som fræmbyder særlige forhold, og særlig se på de to mellemste, da den sidste er så forholdsvis ung. Til *ikalt* svarer i nordiske skrifter fra middelalderen regelret *Ingiald*, til *trikaR drængiar* i østnord. (vestnord. *drængir* vedkommer os ikke i denne sammenhæng). Et «tab» af *i* er ganske påfaldende. Imidlertid er det ikke enestående, se f. eks. Brate-Bugge, Runverser s. 141. Ser man nærmere til, kan dog måske en forklaring findes.

Noreen har i *Altisl. gr.*² § 204 forklaret betegnelsen *ki*, *gi* i sådanne tilfælde som en betegnelse for konsonantens palatale udtale, men tilføjer, at denne skrivemåde «ohne zweifel in sehr vielen mundarten als resp. *k*, *g*, *γ* + konsonant. *i* aufzufassen ist». Senere synes han (*Altschwed. gr.* § 231) at affatte det, som om den sidste opfattelse er almengyldig, men mon dette er rigtigt?

¹ En beslægtet, men efter min mening mindre rimelig, forklaring af *Kaulfr* gives af Lundgren, *Upsalastud.* s. 19.

Der er så meget, der taler for den første forklaring, at den nok kan forsvares.

For det første er det mærkeligt, at en virkelig konsonantisk *i*-lyd skulde være bevaret i det store flertal af herhen hørende tilfælde, da disse omfatter ord med lang stammestavelse. Dærimod er det rimeligt og forståeligt, at disse ord har bevaret den palatale udtale, ligesom at denne palatale udtale er blevet betegnet med *i*-tegnet, på samme måde som ikke sjældent i forlyd. Imod at vi her har med et virkeligt konsonantisk *i* at gøre, taler også behandlingen af *-ōn*-stammernes gen. pl., hvor ordene på palatal + (skrevet) *i* går sammen med de rene *-ōn*-stammer og får *-na*, medens de egentlige *-iōn*-stammer får *ia*.

Imod at opfatte *i* som tegn for et konsonantisk *i* taler endvidere den omstændighed, at et sådant *i* oftere findes uden etymologisk grund, ganske vist mest i fremmedord som *kirchia*, *grikkia*, *gigia*, men også i indenlandske, og i disse berørende på, at *k*- el. *g*- el. *γ*-lyden er palatal på grund af en foregående palatal lyd, i reglen *i* (eller som i *mergr* et palatalt *R*). Som eksempel på vaklen i sådanne ord kan anføres *iafnt hegndi hann rician sem urica* (Ó. s. Helga, Kria. 1853, 60,_s), men for øvrigt er det forståeligt, at de indenlandske ord som regel har bevaret den ikke-palatale lyd, som fandtes foran ikke-palatale vokaler i urnordisk tid.

Imod at opfatte *i* som virkeligt konsonantisk *i* taler endelig den slags skrivemåder, som vi her beskæftiger os med. At et palatalt *g* el. *k* skrives snart **k**, snart **ki**, er forståeligt, men at en virkelig *i*-lyd så ofte lades ubetegnet, er uforståeligt.

Så begriber vi også skrivemåden **kirku** paa Åsum-stenen, ikke som en modsætning i udtale til Sk. lovs *kirkiu*, men som en anden måde at betegne den samme udtale på.

Dærmed skal naturligvis ikke være sagt noget om, at denne udtale ikke på sine steder (som Noreen mener) kan have udviklet sig til palatal + *i*. Tværtimod, der er ingen tvivl om, at en sådan udvikling har fundet sted både her og dær, en sådan udvikling må vel ligge til grund for de østsvenske former med *-i*, *-e* for *-ia*, og ligeledes for jyske former af lignende art. Men i store dele af Sverige har man den dag idag en udtale af *rike*, *smycka*, *tigga* og lignende ord, hvor den palatale udtale er let kendelig, medens der ikke findes spor af *i*-lyd. Og i sydsjællandsk-bornholmsk, hvor en lignende udvikling i senere tider har fundet sted, ser vi side om side *mārċer*, *mārċ* (uden *i*-lyd) og *mārit* som former for

mask., fem. og neutr. af *mørk*, altså side om side en ren palatal og en sekundær *i*-lyd.

Eksempel på sådan betegnelse af palatal må man vel også med Noreen se i *mikial*, Nylars-st. I (I, 17), sml. *mikel*, Lundhøj-st. (III, Bornh., 26).

Men dersom vi opfatter det skrevne eller ikke skrevne i på denne måde, kan jeg heller ikke se noget betænkeligt i at side-stille *lika* på Gunderup-st. I med det alm. *liggia*, og sporene af et *liga* eller *lega* er ikke så talrige eller sikre, at de frister til at drage det dærhen.

3.

Tolkningen af Vester-Marie-st. VI (III, Bornh., 33) hører i visse måder til de skarpsindigste i Runeværket, og vidner i høj grad om, hvor godt prof. Wimmer har forstået at drage oplysninger frem. Ikke des mindre har den ikke ret kunnet finde tilslutning. En anmelder har endogså ment, at indskriften er rent forskrevet, så den slet ikke kan tolkes, en anden retter i den, så den giver en anden mening (og den smukkeste del af Wimmers tolkningsforsøg ødelægges), en tredje tilskriver forfatteren af indskriften en mangel på kendskab til sit sprog, som man dog nødig vil tro på.

Her er der særlig ét ord, som volder vanskelighed, og dette ord er *trebinu*. Dette ord opfatter Wimmer som gen. af kvindenavnet *Træbēna*, oprindelig vel et øgenavn (som ono. *tréfótr* og bornholmsk *Kofod*), men gået over til at bruges som officielt navn. Dette støttes ved, at man på Bornholm har to *Træbene-gårde*, som kan have navn netop efter en kvinde *Træbene*.

Men *trebinu* er ingenlunde det eneste ord, som volder vanskelighed. Vi må betragte indskriften i sin helhed for at se, hvor meget den byder af vanskeligt. Den lyder:

(Ydre kreds): *asualdi : risti : stein : pinsa : iftra : alfar : brupur :
sin : drinr : kopr*

(indre kreds): *trebinu : syni : auk : skogi : suek : saklausan :*

Dette fortolkes således: Asvalde, den gode svend, rejste denne sten efter Alver sin broder; Træbenes sønner og Skoge sveg den sagesløse.

Hvad der her er påfaldende, er at den som rejser stenen, prises, og ikke den døde, at *syni* mangler slutnings-r, og at verbet står i ental.

Formen *syni* er påfaldende, fordi landslovene (Wimmer, No. böjn. s. 76) endnu kun kender former med *r* af dette ord, og fordi en næppe meget ældre jysk indskrift, Øster-Brønderslevstenen, har slutnings-*r* bevaret på langt mere udsatte steder. Men umulig er formen *syni* på ingen måde, selv om den er betænkelig.

Værre er det med *suek*, som kun kan være ental; det kan måske forstås som voldt ved, at et entalsord er sidste subjekt. Vaklen i brugen af flertal kan ikke foreligge, da bornholmsk har bevaret talbøjning i verberne til nutiden.

Selvrosen forsøger Magnus Olsen at bortforklare: kan en mand begå de to første fejl, så kan han sagtens begå én til, og sætte nominativ i stedet for akkusativ.

Dette er altså, hvad der foreligger, men Brate har ikke kunnet forlige sig med det. Han retter *trebinu* til *trebinum* (Aftonbl. ⁴/₁₀ 1905) og tolker *drinr* (*drengr*) som «hjælper, støtte», altså . . . «sin broder, en god hjælper for den dræbte søn, og . . .», og opfatter så «god hjælper» som enstydigt med hævner. Udtrykket bliver i høj grad søgt, og den tredje vanskelighed kommer vi ikke ud over, medens vi samtidig får en ny sproglig vanskabning i *drepinum* for *drepnum*.

Så er Wimmers tolkning, med eller uden Magnus Olsens ændring, at foretrække, så meget mere, som Brate har opgivet at lade sætningsdelingen falde ved indskriftens overgang fra ydre til indre kreds. Dette smukke sammenfald af form og indhold, og så den sindrige tolkning af *trebinu* vil altid være støtter for Wimmer.

Men jeg mener dog, at vi bør opgive sammenfaldet og følge Brate i delingsspørgsmålet, dog uden at forstøge hans rettelser. Jeg foreslår at læse: *Aswaldi rēsti stēn þessa efter Alcar bröður sinn. Drengr göðr, drepinn úsyni, ok Skögi sioek saklösan.*

Ved at de sidste ord knyttes sammen (oven i købet er de på vers), forringes grunden til at opfatte *drinr* *koþr* som tillæg til *Aswaldi*, *sioek* refererer sig kun til én, og formen *syni* forsvinder. Dette er så meget vundet, at jeg mener det kan opveje liniebruddet. *úsyni* er at opfatte som gl. sv. *usyni*, *osini*, gl. da. *usen*, onö. *ósynju* (sml. Söderberg, Fgutin. ljudl. s. 15, Kock, Ark. IV, 164, Noreen, Aschw. gr. § 101.1. 470.1 a. Rydg. 88L V, 127—138, Kalkar IV, 693), som betyder «i en ulykkelig stand, på en sørgelig måde».

Det eneste der endnu er at forsvare, er ordningen *trebinu: syñi: ∞ drepinn ūsyñi*. Wimmer har ved Asfærg-stenen (II, Jyll., 50) advaret stærkt mod at omgå indskrifternes tegnsætning, men vi har tilfælde, hvor ganske ensartet skrivemåde som den af mig forudsatte findes. Således har indskriften Liljegr. 1272 fra Transjö, Hjortsberga sogn, Albo h. i Småland (Runverser s. 246) **mana:mesro:nipikr:**, svarende til Liljegr. 1267 fra Rörbro, Nöttja s. i Småland (Runv. s. 243) **mana:mistr:unipikr:** og Århus-st. V **mana × mest × unipikr ×**. På Transjö-stenen har vi altså et nægtende *u*-skilt fra resten af ordet, ganske på samme måde som jeg formoder på Vester-Marie-st. VI.

De sproglige grunde til at foretrække denne tydning synes mig så stærke, at *Træbene* og linjedelingen ikke kan veje dem op.

4.

Asfærg-stenens sidste ord, som her ovenfor blev hentydet til, ser således ud: **harpa_c:kupru:pin:**. Prof. Wimmer gör i sin tolkning opmærksom på, at hvis ikke skilletegnene hindrede en sådan opfattelse, kunde man fristes stærkt til at læse *harða gōðr Öðinn*, men da : foran *p* hindrer dette, læser han *harða gōð rō þin!* (såre god være din rol). Mod denne tolkning indvender Brate (Månadsbl. 1901 særtryk s. 6) med rette, at man efter andre stene venter *harða gōðan þegn*; *pin* for *pikn* er ikke overraskende, da der findes talrige eksempler på, at en enkelt rune er sprunget over. «Runan **a_c** i **harpa_c** och **ru** i **kupru** måste utgöra ett slag af lönnskrift, hvars förekomst i detta till betydelsen klara fall må hända en dag skall leda till att finna nyckeln till så obegripliga inskrifter som Serup-stenen på Fyn, hvilka förekomma rätt talrikt i Sverige.»

Brates opfattelse af slutningen af Asfærg-stenen er så tiltalende, at man må prøve, om den kan være rigtig. Man må med andre ord se, om der kan dannes en runenøgle, som giver **a** for **a_c**, **a** for **r** og **n** for **u**. Dette kan én nøgle nu ikke, da to af runerne skulde give samme tegn. Men mellem to af de givne og to af de søgte er der virkelig samme afstand i runerækken, og vi kan da forsøge at stille disse over hinanden og udfylde, for at se, om en sådan lönnskrift har nogen rimelighed. Mellem **u** og **a_c** er der nemlig én rune, ligesom mellem **n** og **a**. Prøver vi en opstilling, få vi:

skrevet: **h n i a s : f u p a_c r k : t b m l r :**

læses: **t b m l r : h n i a s : f u p a_c r k :**

Den nederste række er den almindelige ordning af lörunerne, så vidt man har tolket disse, så for så vidt er den rimelig nok. Den øverste er nøjagtig en æt forskudt, hvad der heller ikke ser urimeligt ud. Men en vanskelighed er det, at denne ordning slet ikke forklarer **r** brugt for **a** (eller muligvis **a_o**). Brate har i et brev fræmsat den tanke, at dette måske er en snedighed mere af runesmedden: han har forskudt runen en plads længere fræm og brugt **r** for den foregående **a_o** eller for dennes ækvivalent i den rigtige række **a**. Det er jo muligt, men kan aldrig blive andet end en mulighed.

Dersom dette ikke fører os videre, er det betydningsløst. Men dersom denne lönskriftnögle kan løse andre gåder, er den til gengæld selv dærvædet blevet mere troværdig. Sørup-stenens gåde løser den ikke, så vidt jeg har kunnet se. Men der er også på jyske runestene en del, som ikke ser helt rimeligt ud. Wimmer har så smukt klaret det dunkle på Rimsø-stenen, men Egtved-stenen (II, Jyll., 8), som står umiddelbart foran den, er endnu et mysterium i mere end én henseende. At dens gåder ikke helt kan løses, fordi den er så brudstykkeagtig, har Wimmer sikkert ret i; men noget af det, som er bevaret, ser i sig selv mærkeligt ud.

Det mærkeligste af alle ordene er næsten **fainlu**, som synes at være akk. af et mandnavn. Jeg har vanskeligt ved at tænke mig dette navns lydform, og derfor har jeg prøvet, om Asfærg-stenens nögle kunde lukke det op. Anvender vi den, får vi for **fainlu hlmbn**, som i høj grad ligner konsonanterne i **hulmbiurn Holmbiorn**. Resultatet ser så troværdigt ud, at man fristes til at gå videre og prøve på ordene **isuku** og **skarni**. De giver **mæfn** og **rflsbm**. Skönt disse ord ikke er stort mere uforståelige end de på stenen skrevne, er de absolut ikke opmuntrende, da de heller ikke er mere forståelige.

Også overfor andre mærkelige navne på runestenerne har jeg gjort forsøg med nöglen, men uden noget resultat.

Udbyttet er da magert, men jeg er tilbøjelig til at tro, at der dog er noget om sagen. *Holmbjörn* ser afgjort langt mere dansk ud end *Fæinla* eller hvad han skal hedde.

Anmeldelser.

Martin P. Nilsson, Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen. Leipzig 1906, Teubner. V + 490 S.

Dr. Nilsson har tidligere bl. a. udgivet den dygtige Dissertation *Studia de Dionysiis Atticis* (Lund 1900), der ikke vakte stor Opmærksomhed; det gjorde derimod den interessante Afhandling: *Dödsklagan och tragedi*, i *Comment. philol. in honorem Joh. Paulson* (Göteborg 1905; Resumé i *Archiv für Religionswiss.* IX 286), et af de betydeligste Bidrag til den staaende Diskussion om det attiske Dramas Oprindelse. En Prøve paa hans arkæologiske Skarpsyn er *Das Ei im Totenkultus der Griechen* (i *Från Filologiska Föreningen i Lund, Språkliga uppsatser*, II, 1902).

Med sin ny Bog rykker han frem i første Række af dem, der forsker græsk Religion. Dette skyldes ikke banebrydende Tanker eller nye religionsvidenskabelige Hypoteser, men hertil er der ikke Trang for Øjeblikket; Mænd som Mannhardt, Tylor, Robertson Smith, Usener og Frazer har fremsat saa geniale Synspunkter for religiøse Fænomener og deres Udvikling, at det, der nu tiltrænges, er en besindig og alsidig Anvendelse af disse paa det givne Stof. De store Føregangsmænd har naturligt nok været ensidige og fundet deres Yndlingsteori allevegne, ogsaa hvor en anden Forklaring var langt bedre begrundet; de, der kommer efter, maa være Eklektikere, hvis deres Værk skal bestaa. Dr. Nilsson viser sig at være overordentligt godt inde i moderne Religionsvidenskab og at anvende de forskellige Theorier med sikker Takt. Mest er han vel nok paavirket af Mannhardt og Frazer, og det kan ikke nægtes, at disses Forklaring af visse Former for Dyredyrkelse som Vegetationsmagi i hvert Fald i græsk Kultus er langt mere sandsynlig end den anden mulige Forklaring, som Totemisme. Denne solide religionshistoriske Ballast giver N. et stort Forspring fremfor de fleste tyske Værker, der behandler beslægtede Æmner, og den holdes i den rette Balance af grundige filologiske og arkæologiske Kundskaber. Derved bliver Værket af en egen Paalidelighed; overalt skelnes skarpt mellem Kendsgerninger og Hypoteser. Enhver, der har arbejdet i græsk

Religion og Mythologi, har vist gjort den Erfaring, at man hver Gang maatte begynde helt forfra med Stoffets Samling, da de gængse Haandbøger ikke holder Fakta og vilkaarlige Kombinationer tilstrækkeligt ude fra hinanden.

I *Griechische Feste* gives et omfattende Stof, der er saa omhyggeligt samlet og saa fordomsfrit fremlagt, at man har et sikkert Udgangspunkt. Derfor vil jeg ogsaa paa det varmeste anbefale Værket til Filologer udenfor Specialisternes Kreds, jeg kender ikke for Øjeblikket nogen Bog, der indfører bedre i moderne Forskning af græsk Religion; af den foreliggende Litteratur er med en heldig Haand det vigtige fremhævet. Overalt er indstøret træffende Bemærkninger, som sikkert vil sætte manges Tanker i Bevægelse; de angaar lige saa vel filologiske Problemer som almindelig Religionshistorie. Benyttelsen lettes ved udførlige og praktiske Registre.

Bogen bringer langt mere Stof, end Titlen lover. For det første har Udelukkelsen af de attiske Fester ikke kunnet holdes; paa mange Punkter har N. maattet gaa ind paa dette Omraade, det eneste, hvor Kilderne er nogenlunde udtømmende. Denne Begrænsning i Værkets Plan er en stor Fejl, og man maa meget beklage, at en saa utilfredsstillende Bog som A. Mommsens *Feste der Stadt Athen* har skullet spærre Vejen her, som det antydes i Fortalen. Dernæst behandles de enkelte Guder udførligt, en kærkommen Tilgift, der skyldes Bogens ejendommelige Disposition. Festerne ordnes nemlig efter Guderne, hvad nok ved første Øjekast synes besynderligt, men er det eneste praktiske. En Ordning efter «Kirkeaaaret» er umulig, da mange Festers Tid er usikker, og en Ordning efter Landskaber vilde splitte Stoffet alt for meget, da de vigtigste Fester jo findes mange Steder. Der gøres selvfølgelig overalt Rede for Festens Omraade, og det er sikkert et rigtigt Resultat, at Skillelinjen ofte falder med attisk-jonisk paa den ene Side, æolisk-dorisk paa den anden, medens Navne som Myner og Pelasger heldigvis glimrer ved deres Fraværelse.

At Heortologien giver vigtige Bidrag til Forstaaelsen af Gudernes Væsen, er N.'s ledende Tanke, og dennes Udførelse er det, der gør Værket til langt mere end en Haandbog i almindelig Forstand. I det enkelte er tillige Synspunktet anvendt besindigt, idet der stadigt gøres opmærksom paa, hvorvidt en Fæst hører oprindeligt sammen med den Guddom, der i vor Overlevering er knyttet til den, eller ikke. Som det var at vente, bliver Resultatet, at de fleste gamle Fester er langt ældre end de til-

svarende Guder. Dette hænger sammen med et andet, sikkert rigtigt, Resultat, at Hovedmassen af Festerne tilhører Agerbruget, medens de græske Guder langt fra alle er agrariske. Man skulde synes, at Fiskerne og Hyrderne ogsaa kunde have regelmæssigt tilbagevendende Fester (sml. *Robertson Smith, Religion d. Semiten*, 313), hvad N. ikke gerne vil anerkende (p. 392, 443), men disse spiller faktisk i Hellas en meget beskedent Rolle.

I Debatten om de store græske Guders Udvikling har der i nogen Tid været Stilstand, men sikkert vil Bogen ogsaa her virke frugtbringende. Selv om man ikke altid kan være enig med N., er hans Opfattelse overalt vel begrundet. Han rører her ved de vanskeligste Spørgsmaal i den græske Religions Udvikling, Spørgsmaal, der sikkert aldrig helt kan besvares, og ved hvis Løsning et personligt Skøn spiller en betydelig Rolle. Selvfølgelig er Useners geniale Princip anvendt, forøvrigt ikke fuldt ud, men N. synes ikke at have draget den uundgaaelige Konsekvens heraf, at vi i de fleste Tilfælde ikke kan finde Gudens oprindelige Væsen, men maa være glade, naar vi kan rekonstruere et Stykke af Udviklingen. Det siges tværtimod p. 418: «Das besondere Gebiet, wovon eine Gottheit ausgegangen ist, die ihren Wirkungskreis später erweitert hat, pflegt meistens nachgewiesen werden zu können.» Denne Tro til sikre Resultater paa dette Omraade kan jeg ikke dele, men N.'s Tydninger er i hvert Fald blandt de allerbedste, vi har; og navnlig maa det fremhæves, at ved de Guder, hvor Materialet tillader sikre Slutninger, er han naaet meget langt, f. Ex. i de smukke Kapitler om Artemis og Demeter.

De følgende Bemærkninger skulde dels fremhæve særligt vellykkede Partier, dels supplere paa andre Punkter, navnlig hvor der er tilkommet nyt efter Bogens Udgivelse, dels korrigere, hvor jeg har en afvigende Opfattelse.

Arbejdet er fri for en Fejl, der breder sig hos adskillige nyere Forfattere af helt forskellige Retninger: at gøre alt for megen Kultus «chtonisk» og at anse denne «chtoniske» Kultus for ældre end «olympisk». Naar hele den græske Religions Udvikling ses under dette Synspunkt som i *Jane Harrisons Prolegomena*, eller naar selve Helios gøres til en chtonisk Gud af *Stengel* (i *Archiv für Religionswiss.* VIII 205 ff.), da er det paa Tide at raabe Vagt i Gevær. Imod Stengels Brug af Ordet «chtonisk» protesterer N. eftertrykkeligt p. 428 (sml. 183 s, 417 a), ligeledes afvises et lignende Misbrug af «Soning» p. 204 s. Kun paa eet Punkt har han ladet sig forlokke, idet han ligesom f. Ex.

Stengel (*Kultusaltertümer*² p. 120, sml. 132) aabenbart mener, at Verbet *ἰλάσκεσθαι* er karakteristisk for «Sonofre» og Dædofre. En Række Steder tales nemlig ret uklart om «Sonofre» eller «Soneriter», hvor der i Bevisstederne bruges *ἰλάσκεσθαι*, nemlig p. 95, 124, 171 og 201, hvor det aabenbart sluttes af «placantes» p. 200₂. I de her behandlede Steder som overalt bør man oversætte «søge at stemme naadig», hvori intet ligger om Kultus' Art. At de fleste Steder, hvor Ordet forekommer, vedrører «chtoniske» Væsner, er en Selvfølge, da disse trænger mest til at «forsones», men jeg vil blot slaa fast, at Ordet intet udsiger om Kultusformen, idet det foruden om *σφάγια* og lignende Ofre kan bruges om Processioner, som i det p. 171 anførte Sted af Pausanias II 7, 7, om Kor, Herodot V 83, hvor N. 415 f. ikke har Fejlen, og Plato, Lovene VII 804 B, om Motivbilleder, Salver og Honning, Empedokles fr. 128, 4, hvor Diels ogsaa oversætter «suchten zu gewinnen», og navnligt om almindelige Spiseofre til «olympiske» Guder, hvor det er staaende i de homeriske Digte, f. Ex. *A* 147, 444 sml. 458 f., og genfindes i en Indskrift fra Halikarnassos, Dittenberger² 641, hvor der omtales et rigtigt Offermaaltid. I Steder som Herodot I 50, IV 7 og 59, og navnligt Isokrates X 66 er der intet Spor af «Soning».

P. 126 er der i Fortolkningen af en vanskelig Indskrift fra Thera taget for lidt Hensyn til Ordstillingen. P. 127 burde blandt Fortolkerne af Pindar P. V 72 ff. *A. B. Drachmann, Moderne Pindarfortolkning* p. 303 f. være anført. P. 129—140 gives en udmærket Behandling af Hyakinthia; det er forbavsende, hvor meget N. har faaet ud af de foreliggende Kilder. Her tiltrængtes netop en moderne Behandling, idet *Wide* i *Lakonische Kulte* p. 290 var gaaet udenom selve Festen; *Wides* udmærkede Forklaring af Karneerfesten benytter N. selvfølgeligt. En Indvending vilde jeg blot gøre; Hyakinthos' Søster Polyboia betragtes i Overensstemmelse med *Wide*, l. l. 294, som en underjordisk Frugtbarhedsgudinde, hvad der er ret sandsynligt, men dette kan ikke bevises for de attiske Hyakinthider; N. siger p. 140: bezeichnend genug heisst die eine von ihnen *Χθονία*. Jeg tror ikke, at de 6 Navne paa disse *παρθένοι* tilhører Folketroen; de skyldes vist lærd Spekulation, og man bør derfor ikke bruge dem til Slutninger. P. 199—205 gives en glimrende Behandling af de bukolske Fester, som oplyses ved en Parallel fra Forfatterens Hjemstavn Skaane. P. 228 f. har N. været for ivrig til mod Useners Princip at gøre den arkadiske Eurynome til en Artemis; hertil passer Fiskehalen ikke,

men denne, mener han, beror paa en Misforstaaelse, skønt han i «Nachträge» p. 474 indrømmer, at Demeter Melainas Delfin viser i samme Retning. Han finder en Vanskelighed i at forestille sig et Xoanon med Fiskehale, men dette er at gøre Xoanon's Betydning for snæver; at den primitive Kunst ikke skulde kunne fremstille et saadant Væsen staaende, er ikke indlysende; et Xoanon behøver heller ikke at være fra den allerældste Tid. P. 238 kunde ved Omtalen af Amarysia være henvist til Jessens gode Artikel i Pauly-Wissowa; der burde ogsaa være gjort opmærksom paa, at naar der i Indskriften p. 239₃ tales om *χοίβην τὰ ἑρῶα* o. l., strider dette mod den bekendte Skik, at i denne Kultus var selv defekte Dyr gode nok til Offer. Løsningen er vel ligefrem, at Indskriften angaar den senere, agonistiske Del af Festen, som har lignet andre store Fester, medens den gamle Skik sikkert har holdt sig i den dagligdags Kultus. P. 345₃ omtales rituel Binden; her kan nu henvises til *Wolter's* udmærkede Artikel: *Faden und Knoten als Amulett* i *Archiv für Religionswiss.* VIII, Usener-Beiheft p. 21 (1905). P. 381 siges, at det berømte Hornalter paa Delos tilhørte Aphrodite; dette stemmer godt med Indskrifterne, men der er eet vægtigt Vidnesbyrd imod¹, Kallimachos' Apollohymne 60 ff., hvor Apollo bygger det af de Horn, Artemis bringer ham; Aphrodites gamle Billede og Alter omtales i Deloshymnen 307 ff., som stemmer med Plutarch Theseus 21, der citerer Dikaiarchos, og Pausan. IX 40, 3—4 i, at Billedet var bragt af Theseus fra Kreta. Man kan jo ikke godt antage, at disse to Altre er identiske, men saa bliver der en uløselig Modsigelse mellem Deloshymnen og Plutarchstedet, hvor Dansen gaar omkring Keraton; at Kallimachos selv skulde have fundet paa Historien med Apollo, vilde ikke ligne ham; at der Diog. Laert. VIII 12 omtales et Apolloalter bag *ὁ κεράτιος* (som selvfølgelig er lig Keraton, Pauly-Wissowa, Delos, sp. 2468), hjælper os ikke ud over Vanskeligheden. Det rimeligste er, at der har været Kultfællesskab mellem Apollon og Aphrodite, hvoraf der maaske er Spor i det korrupte Sted, Plutarch de sollertia anim. 35; de nævnes ogsaa sammen i deliske Indskrifter, Preller-Robert 348₃; men denne Antagelse klarer ikke Vanskelighederne i Kallimachos. P. 390 kunde henvises til *Lippert: Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch*, p. 430, der behandler Stenhenlæggelser paa Grave. P. 394—98 behandles Hekate i det store og

¹ Apollonios II 693 er det bedst at holde udenfor.

hele udmærket; det er sikkert rigtigt, at hun kommer fra Lilleasien og paa sin Vandring ikke er naaet til det vestlige Grækenland; hun nævnes dog i en gammel Indskrift fra Selinus, Roehl, I G A 517, som er glemt i Roschers Artikel; da det er en Votivindskrift, beviser den intet for offentlig Kultus. I det egentlige Hellas findes Kultus kun i Attika og enkelte Steder i Peloponnes; Nord for Attika findes ikke eet Spor; hun afløses i Thessalien af *Φεραία* og *Ἐβοδία*, som i ældre Tid kun hos Digterne sammenblandes med Hekate. Selvfølgelig kan Hekatehymnen i Hesiodos' Theogoni ikke bevise Kultus for Bøotien; hvorfor N. kalder denne Hymne orphiserende, forstaar jeg ikke. Naar det siges, at gammel Hekatekultus kun findes i Milet, viser Udelukkelsen af Attika igen uheldige Følger; her er meget udbredt Kultus, bl. a. af den mærkelige Hekate Triglanthine, der dyrkes af Fiskerne (Athen. VII p. 325); dette passer ikke til det øvrige Billede af Hekate, men burde derfor dog omtales. — Ved Myiagros p. 441 burde være henvist til *Frazer, Golden Bough* II 427 ff.; den her givne Forklaring er sikkert ogsaa den rigtige for Smintheus, hvor N. p. 142 ogsaa henviser til Frazer, men i Texten omtaler *Andrew Langs* Forklaring af Totemismen, der sikkert er forfejlet.

Da Døde- og Heroskultus er behandlet ganske kort, vil jeg ikke her gaa ind paa mine afvigende Anskuelser. Det har været N. paafaldende, at der er saa mange Undtagelser fra Reglen, at man ikke spiser af Dødeofre, men dette har dog ikke rokket hans Tillid til Stengels Fremstilling; p. 459: «das Fleisch musste an Ort und Stelle verwendet werden; wie, lässt der Ausdruck leider unentschieden» er en mærkelig Betænkelighed; *ἀναλοῦν* betyder ligesom *consumere* «spise op».

Som Afslutning vil jeg blot ndtale Ønsket om, at Dr. Nilsson ogsaa i Fremtiden vil blive stillet overfor Opgaver, hvor hans store Kundskaber og skarpe Dømmekraft som her kan fremme Videnskaben.

Ada Thomsen.

J. M. Edmonds, An Introduction to Comparative Philology for Classical Students. Cambridge 1906, University Press. VIII + 236 Sider. 4 sh.

Ønsket om at fremme Samarbejdet mellem den klassiske Filologi og den komparative Sprogvidenskab har med dette lille Arbejde sat en ny Frugt i Litteraturen; Forfatterens Formaal er, som Titlen viser, at give klassisk-filologiske Studerende (oprindelig sine egne Elever) et let tilgængeligt Hjælpemiddel i Hænde til at gøre sig bekendt med den indo-europæiske Sprogvidenskabs Principer og Genstand. Som Begynderbog er den meget kortfattet, alle unødvendige Detailler og usikre Formodninger — og for Resten en god Del mere — er udeladte.

Indholdet er en kort Fremstilling af nogle af Sprogvidenskabens vigtigste Grene og uundværlige Hjælpevidenskaber med særligt Hensyn til, hvad der er af Betydning for klassiske Filologer og lettest forstaaeligt for disse.

Det er derfor naturligt, at de Sprog, der særlig benyttes i de mere specielt indo-europæiske Afsnit, bliver Græsk, Latin og Engelsk, medens de mere principielle Afsnit belyses ved Exempler ogsaa fra mere fjærntliggende Sprog. Da Engelsken næsten kun benyttes i sin nuværende Skikkelse (Kendskab til Oldengelsk forudsættes ikke), har Forf. maattet give Afkald paa en mere rationel Behandling af dette Sprog, der saaledes væsentlig faar den Opgave at belyse dels Sprogudviklingens forskellige Sider dels specielt det lexikalske Slægtskab mellem de germanske og de klassiske Sprog og et Par af de vigtigste germanske Lydlove (Grimms og Verners).

Bogen indledes med nogle korte orienterende Bemærkninger om Sprog og Sprogstudium, om Sprogvidenskabens Opgave og de forskellige menneskelige Meddelelsesmidler (Tale, Gestus, Mimik, Tonefald etc.); Talens Oprindelse af de mere eller mindre uarticulerede Lyd og Stemningsudbrud, som ledsager Bevægelserne, og Efterligning af Naturlyd skitseres, saaledes som Forf. tænker sig det. Endelig omtales Dialektspaltning, og den almindelige Inddeling af Sprogene efter deres Bygning fremsættes og forklares — alt meget kortfattet.

Lidt fyldigere er de to følgende Afsnit om Taleorganernes Bygning og Funktion, Sproglydenes Dannelse og Systematik og om de forskellige Fænomener, som sammenfattes under Betegnelsen «Akcent». Fremstillingen er dog ogsaa her, det ligger i

Sagens Natur, i høj Grad skematisk, hist og her maaske lidt for skematisk; men Forf. har dog faaet det væsentligste med uden at bebyrde Læseren med for mange Detailler. Alligevel er det ikke helt lykkedes ham at gøre det for Begynderen saa vanskelige Stof saa let forstaaeligt og klart, som man kunde ønske; navnlig gælder dette Afsnittet om Vokalernes Dannelse, hvor det f. Ex. virker ret forstyrrende, at der som Exempler paa Forskellen i vertikal Retning vælges Lyd, der tillige er forskellige i horizontal Retning. I det enkelte skorter det lidt paa Nøjagtighed; saaledes kunde Mundlyd og Næselyd være holdt skarpere ude fra hinanden, og ved Beskrivelsen af Mundexplosiverne (pg. 20) omtales Explosionen (endsige Implosionen) slet ikke (den antydes i Forbigaaende ved Omtalen af Ganesejls-explosiverne, pg. 26); Beskrivelsen af Aspiraterne er heller ikke helt rigtig (pg. 35). Fremstillingen oplyses ved nogle skematiske Tegninger af Taleorganerne og deres Stilling ved Dannelsen af nogle forskellige Lyd. I de Lydtabeller, som ledsager Texten, spiller de engelske Lyd ganske naturligt Hovedrollen, ligesom Exemplerne i Texten mest er hentede fra dette Sprog. I det hele vil Sproget vel netop i disse to Kapitler volde danske Læsere, som ikke er fortrolige med den engelske Udtale og fonetiske Terminologi, nogle Vanskeligheder.

I Tilslutning til disse fonetiske Bemærkninger gives der i det følgende en Oversigt over de Midler, man har til at bestemme døde Sprogs Udtale, og over Bogstavernes Lydværdi i attisk Græsk i IV Aarh. f. C. og klassisk Latin paa Augustus Tid. Atter her maa man bebrejde Forf., at hans Angivelser jævnlig er unøjagtige eller forkerte, som naar det (pg. 50) læres, at den «ægte Diphthong» *ei* udtaltes = *η*, medens «ægte *ei*» endnu var Diphthong; begge disse Lyd var allerede før 400 faldet sammen, sikkert til en lukket *e*-Lyd, som allerede i Slutningen af IV Aarh. nu og da forvexles med *ι*, medens *η* endnu i den augusteiske Tid brugtes til at gengive lat. *ae*, d. v. s. var aabent *e*; *ι* for *η* og omvendt træffer man først enkelte Gange i II Aarh. e. C. En lignende Fejl er det, naar «ægte *ov*» sættes = *ū*, medens «ægte *ov*» betegnes som Diphthong; begge var allerede i første Fjerdedel af IV Aarh. *ū*. At *n* paa Latin «var nasaleret» foran de fleste Konsonanter, er et meget uheldigt Udtryk for, at det kun blev som Nasalering af den forudgaaende Vokal (pg. 53), og hvad der (pg. 54) angives om lat. *ae* og *oe*

er ganske vildledende, ligesom *-e-* i fransk *fête* er daarligt valgt til at betegne Udtalen af lat. *z*, som var lukket.

For at give et tydeligere Billede af Udtalen har Forf. omskrevet et Stykke græsk, latinsk og engelsk Text i Lydskrift; at han har simplificeret Association phonétique internationale's Lydskrift noget, kan der vel intet indvendes imod, derimod turde det være en pædagogisk Fejl, at han gennem hele Bogen undlader at betegne de kun konstruerede Former som saadanne; ligeledes giver han Afkald paa at betegne Vokallængde paa Latin. Hvad de transkriberede Texter angaar, da finder man i dem visse Fejl, som er betingede af Fejlene i Udtalebetegnelsen; men ogsaa andre smaa Unøjagtigheder støder man paa (*certe* har langt *-e* i Udlyd, Elision er glemt flere Gange, og Formerne *māyor* og *ēyus* for *mayyor* og *eyyus* gaar igen her til Trods for de slaaende Argumenter imod dem, som Forf. let kunde have fundet hos Lindsay). Resten af Kap. IV (pg. 61—80) optages af en Fremstilling af Skriftens Oprindelse i Almindelighed og af det græske og latinske Alfabets Historie, fortsat lige ned til Nutiden; hertil Faksimile af Maniosspangen og en af Abu-Simbel-Indskrifterne.

Fra Kap. V holder Forf. sig i det hele til den indo-europæiske Sprogæt, over hvis Forhistorie og Spaltning der gives en Oversigt ledsaget af to grafiske Fremstillinger af Sprogenes indbyrdes Slægtskabsforhold; navnlig den første af disse, der skal anskueliggøre Forholdet mellem de 8 kendte og 5 uddøde Sproggrupper (Skythisk, Sarmatisk, Dakisk, Thrakisk og Phrygisk) giver dog et Billede, som afviger noget fra den nu mest gængse Opfattelse af Sprogenes Stilling indenfor Ætten. Det andet Skema viser Forholdet mellem de 8 Grupperes Sprog; en Inkonsekvens er det, at her «Norse» (d. v. s. de norske Landsmaal) betegnes som uddødt i Modstrid med Forf.'s egne Ord (pg. 91); for øvrigt er Mr. Edmonds ikke tilbøjelig til at tro paa et oprindeligt Slægtskab mellem de indo-eur. og de finsk-ugriske og ural-altaiske Sprog, Sumerisk og maaske Japansk.

I det følgende gives der en Oversigt over de tre Hovedsprogs Historie fra de ældste til vore Tider og de græske Dialekter; der viser sig her som flere Steder i Bogen noget vist planløst i Valget af Stof, hvad der navnlig gælder for de — i øvrigt meget knappe og slet valgte — Eksempler paa særlige Ejendommeligheder, som karakteriserer Dialekterne; enkelte Fejl er heller ikke undgaaede — mest uforstaaelig er maaske den (pg. 95), at den for æolisk ejendommelige Endelse i Akk. plur. af

o-Stammerne (specielt hos Alkaios og Sappho) angives at være $\omega\varsigma$, medens ogsaa Haandskrifterne i 3 af 4 Tilfælde har den rigtige Form $\omega\iota\varsigma$. Forevrigt berøres det homeriske Spørgsmaal, og ved Omtalen af de romanske Sprog bliver der Lejlighed til en Digression om de interessante Forhold, der viser sig, hvor en Befolkning antager et fremmed Sprog.

I Kap. VI gennemgaaes de vigtigste Faktorer i Sprogudviklingen, oplyst ved Exempler, der mest er hentede fra Engelsk. I det hele er dette Afsnit ret klart og vellykket, om end der hist og her sammenblandes forskellige Ting, saaledes som ved Kapitlets Slutning «Kontamination» bliver Fællesbenævnelser for haplogisk dannede Former som *ἀμφορεύς* og *idolatria* (af *εἰδωλολατρεία*), rene syntaktiske Assimilationer o. s. v.

Efter en kort Fremstilling af de vigtigste Former for Aflyd i Græsk og Latin følger Lydforskydningsloven, Verners og Grassmanns Love, belagt med et større Antal Exempler fra Græsk, Latin og Engelsk; Læseren faar saaledes tillige et Indtryk af Fællesskabet i Ordforraadet mellem Sprogene. Hvad Etymologierne angaar, da er Forf. øjensynlig i høj Grad afhængig af Prellwitz's etymologiske Ordbog, som han desværre har benyttet uden den Kritik, som er saa nødvendig overfor dette Værk.

Paa 15 Sider gives der dernæst et Udvalg af de vigtigste græske og latinske Lydlove, hvor Vokalernes Udvikling behandles langt kortere end Konsonanternes. En systematisk Lydlære er det ikke, Formlære og Syntax mangler helt; hvad der gives, er ikke altid rigtigt, f. Ex. er *φεύγω* sikkert ikke opstaaet af **φεύχω*, og at sætte lat. *fugāi* (trestavelser) = gr. *φνγᾶ* er ganske utiladeligt, ogsaa naar man ser bort fra, at Formen er højst usikker som Dativ.

Bogens sidste Kapitel giver endelig en kort Oversigt over Sprogvidenskabens Historie fra den græske Oldtid til Nutiden; den er for kort til at byde stort mere end en Opregning af de vigtigste Kendsgerninger.

Forf.'s Fortegnelse over Bøger, der anbefales til et videre Studium, er præget af en Ensidighed, der betinges af, at han skriver for et engelsk Publikum; paa 3 Undtagelser nær nævner han derfor kun engelske Bøger eller saadanne, som foreligger i engelsk Oversættelse, hvad der har til Følge, at netop adskillige af de bedste Hjælpemidler for Begyndere savnes (Meillet's Introduction à l'étude comparée des langues indo-éropéennes, Henry's Précis de grammaire comparée du grec et du latin, Sommer's

Handbuch der latein. Laut- und Formenlehre; Brugmann's Kurze vergleichende Grammatik fortjente ogsaa en mere fremtrædende Plads end de to Fodnoter pg. 199 og 201). Medens for Begyndere saa vanskelig tilgængelige Værker som Delbrück's Grundriss og Smyth's Greek Dialect anføres, finder man ikke saa vigtige Haandbøger som Brugmann's Griech. Grammatik, G. Meyer's Griech. Gramm., Waldes etymologiske Ordbog o. s. v., og Prellwitz staar som eneste Repræsentant for græsk Etymologi — uden en i høj Grad ønskelig Advarsel mod at stole for meget paa ham.

Bogen er endelig forsynet med to Indices, en græsk og en for alt, hvad der skrives med latinske Bogstaver; den sidste er tillige Realregister.

Mr. Edmonds' Introduction er, som det vil fremgaa af ovenstaaende Referat, ikke nogen Haandbog i indo-europæisk Sprogvidenskab; Forf.'s Formaal er øjensynlig at orientere Begynderen og give ham de første Forudsætninger til Forstaaelsen af det sammenlignende Stof, som han maa søge andetsteds; de principielle Spørgsmaal træder derfor i Forgrunden, og gennem Studiet af disse skal Læseren lære at opfatte Sproget som noget andet end blot Grammatik. Ogsaa de Kapitler, som behandler grammatiske Spørgsmaal (f. Ex. Lydlove), har væsentlig kun Betydning som Prøver, gennem hvilke Læseren skal faa et Indtryk af Sprogudviklingen og Studiet af dem. Til Trods for sine Fejl — Mangel paa Selvstændighed og Kritik — og de vel talrige Unøjagtigheder kan denne let læselige Bog derfor anbefales, navnlig til saadanne, der ikke har haft Lejlighed til at høre en Indledningsforelæsning over sammenlignende Sprogvidenskab, og som ønsker at faa et Begreb om dens Methode og Genstand, inden de sætter sig til at studere noget omfangsrigere Værker, der mere behandler den sammenlignende Grammatik — saadanne Begynderbøger som Meillet's ovenfor nævnte fortræffelige Introduction; erstatte saadanne Værker som denne kan den ikke.

München, Februar 1907.

K. Wulff.

Fr. Boden, Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit. (78. H. af Untersuchungen zur deutschen Staats- u. Rechtsgesch.) Breslau 1905, Marcus. 101 S. Mk. 3,20.

Forf. — der er dommer i Hamborg og som för har skrevet om islandske retsforhold i oldtiden — har i dette skrift behandlet de gamle goder og det gamle godedømme både m. h. t. oprindelse og udvikling og i forbindelse dermed især godernes forhold til deres tingmænd. Det består af to hovedafsnit: den isl. regeringsmagts elementer og regeringsmagts retsforhold, hvortil så et tredje mindre er føjet: den isl. regeringsmagts historie. Forf. søger først at påvise, at den isl. fristats regeringsform og forhold går tilbage til fælles urgermanske forhold; han mener, at den isl. fristats udvikling giver os billedet af den urgermanske udvikling. Derpå viser han, at de oprindelige bebyggelsesforhold ikke har haft nogen videre betydning for senere retsforhold. Dernæst følger en interessant undersøgelse af, i hvad forhold de gamle goder — som oprindelige tempelbesiddere og -forstandere — har stået til den verdslige magt; han søger at vise, at det var Ulf-ljótr, der vilde sætte bægge i en nøje forbindelse med hinanden, og efter at det var sket, opstod den mængde templer (*hof*), som vi kender; dette bestyrkes ved hyppigheden af godenavnet efter 930¹. Følgen heraf var igen den, at godenavnet kunde bruges om en magthaver, selv om han intet hov bestyrede. Forbindelsen har især sin rod i at hovene var et udmærket forsamlingssted, hvor alle skulde møde uden våben og alt kunde gå fredeligt til; dette måtte være af stor betydning for magthaveren. — Forf. påviser fremdeles de udvandrede landnamsmænds nøje forhold til de gamle norske herseslægter og derigennem til den gamle germanske uradel, og at besiddelsen af tingmænd står i en nøje forbindelse med den germanske uradels væsen. Dernæst omtales forholdet mellem hövdingen-goden og hans tingmænd på en i det hele overbevisende og rigtig måde; han ser en lighed med den hos Tacitus betegnede hövding, der var *in pace decus, in bello præsidium*. I det 2. hovedafsnit undersøges godordets «indhold», dets forhold til det territoriale, godordet som «ting» (sache), forening el. deling, dets undergang, stiftelse, afhændelse og arvelighed. Herpå behøver jeg ikke at komme nærmere ind; forf. har utvivlsomt i det hele ret. Det er især de senere tider, Sturlungetiden, som han tager hensyn til, men også de ældre sagaer er han i det hele fuldt fortrolig med; det forekommer mig, at han undertiden ikke tager det tilbørlige hensyn til, at vi for

¹ M. h. t. ordet *godi* skal jeg bemærke, at det forekommer i det 10. årh. og lidt ind i beg. af det 11. som tilnavn og som led af sådanne, men derefter synes det at forsvinde; jeg tænker mig at dette beror på kirkens indflydelse; man fandt vel *godi* for hedensk; derimod beholdtes ordet *godord*, der måtte være mindre stødende.

perioden c. 1020—1120 ikke har sagaer i nogen nævneværdig grad; her svigter kilderne os; derfor må vi være dobbelt forsigtige. Dette — det 2. afsnit — er ubetinget afhandlingens bedste; hvorvidt forf.s resultater i det første vil blive stående, kunde være mere tvivlsomt, men hans fremstilling er stringent og logisk, og det forekommer mig at hans resultater er sandsynlige; i hvert fald egner de sig til at blive et godt grundlag for en yderligere diskussion om det vigtige og interessante æmne: goden og godestillingens historiske udvikling på Island. Jeg kan derfor anbefale denne afhandling til retshistorikernes og historikernes overvejelse.

Et par enkeltheder kan jeg ikke undlade at bemærke (af mere filologisk art). De isl. navne er ikke altid omhyggelig behandlede (*krafti f. krafla* s. 86—87) eller rigtige (*Harðr f. Hörðr* s. 72) o. fl. Når forf. udtaler (s. 13), at *hof* kan være flertydigt, og at man derfor ikke rigtig kan stole på stednavne (som *Hof*), er dette for Islands vedkommende sikkert uholdbart. *Hof* har altid her haft betydningen 'gudehov'. Ordet *kaupa* om godord (s. 76) kan ikke betyde andet end ligefrem 'købe'; forf. anfører to steder, hvor det ene sted udtrykkelig hedder, at «selv blev givet derfor»; det kan ikke nytte at ville bortfortolke dette. Men der er et sted endnu, som forf. har oversat, Bandam. (K. 2 fin. Heuslers udg.), «det var alml. at optage nye godord el. købe dem». Her er betydningen klar nok. Heller ikke kan jeg gå ind på forf.s bemærkning (s. 27 anm.), at «tingmand har ingen betydning svarende til dets etymologi», og at «med 'ting' har 'tingmanden' så godt som intet at skaffe». Vel var forholdet temlig løst, men der er ingen tvivl om, at oprindeligt i det mindste har tingene faktisk været territorielt afgrænsede, og dermed også tingmændene. Det er jo dog det rimeligste, at 'ting' og 'tingmænd' oprindeligt så at sige helt faldt sammen. Senere, da forholdet løsnedes, beholdt man naturligvis navnet. — Hvad forf. s. 29 bemærker om 'tingmændenes' nævnelse i de forskellige sagaer, hvilket skulde vise forskel m. h. t. dem i sted og tid, forekommer mig yderst tvivlsomt. Det kan bero på mange andre omstændigheder. — At *Njála* «jedenfalls» først er forfattet efter fristatens undergang (s. 53), er nu alligevel ikke så givet, som forf. tror; i hvert fald gør man bedst i at skælné mellem de enkelte dele af «*Njála*».

Paul Herrmann, Deutsche Mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. Zweite neubearbeitete Auflage. Mit 21 Abbildungen im Text. Leipzig 1906, Engelmann. X + 445 s.

Jeg har for kort tid siden (i Arkiv) anmeldt samme forfatters «nordiske mytologi» — den første med det navn, forfattet af en tysk lærd. 1898 var 1. udg. af hans «tyske mytologi» udkommen. Bægge bøger er af samme art; forf. vil fra kilderne samle alt, hvad der vedrører spørgsmålet, og han lader tit og ofte kilderne selv tale, men han undgår lærde diskurser, ligesom også henvisninger til andre mytologiske fremstillinger. Men hans arbejde er fuldt originalt og bygget over forf.s egne undersøgelser; i forhold til kilderne og disses art er det ret forbavsende, hvor stort et omfang den «tyske» mytologi har fåt; grunden hertil er — bortset fra den plads som citaterne indtager — at der i tyske middelalderlige skrifter, missionærers og lign. personers beretninger, forbud mod hedenske skikke, overtro og lign., for ikke at tale om hvad der fandtes og findes endnu i folkeskikke og -sagn, findes overordenlig meget mytisk stof. Det er da tillige klart, at det er de «lavere» forestillinger, der kommer til at danne hovedindholdet. Den egenlige gudeverden er ganske anderledes fattig.

Forf. har af det således samlede stof frembragt et overskueligt, let læseligt hele; at hans bog har slået an, ses af, at den nu så hurtig er kommen i anden udgave. Bogen er med hensyn til den systematiske ordning indrettet på en lignende måde som andre nutidens mytologier. Der begyndes med en fremstilling af sjæletro og naturdyrkelse, hvoraf enkelte partier er særlig vel-skrevne. Under fremstillingen af sjæletroen omtales bl. a. «sjælen i dyreskikkelse», «sjælen i menneskeskikkelse», «trolldom og hekseri», «skæbneguder» m. m. Under «naturdyrkelse» behandles «alfevæsner» (dværge osv.), «riser» samt de enkelte guder og gudeinder. Den 3. del omhandler «kultus» (ofringer, præstevæsen, tempel osv.), og 4. del endelig verdens tilblivelse og undergang. Afbildningerne er dels støttet med indskrifter, hvor gudenavne forekommer, dels visse i lege optrædende personer udklædte eller maskerede osv., der oplyser gamle skikke.

Der kan ikke være tale om at komme ind på en kritisk undersøgelse her af stoffet. Der er ingen tvivl om, at forf. har udført sit arbejde meget samvittighedsfuldt og grundigt. Der vil ganske sikkert kunne rejses indvendinger imod endel af hvad kilderne, især de yngre, indeholder, særligt m. h. t. hvor gammelt og ægte det er. Jeg tilstår, at jeg på mange punkter er meget skeptisk overfor endel heraf, og jeg tror, at man må være for sigtig i at antage en ægte kerne i unge folkesagn og -skikke. Citatet fra 1589 (s. 24) synes mig at have lidet at gøre med den gamle varulveforestilling; hvad forf. siger om «Münchener nachtsegen» (s. 31, at den citerer alleslags bibelsteder), maner til

forsigtighed, og der er meget mere af den art. Jeg skal i øvrigt ikke indlade mig på enkeltheder; dog kan jeg ikke lade være med at udtale, at jeg ikke rigtig forstår, hvad forf. (s. 157) mener med at sige, at «kun i Tyskland findes navnet «riese»; hvad er da det gamle nordiske *risi*? — at det er gammelt i norden, viser sammensætningen og forekomsten af *bergrisi*. Forf. burde vel næppe i en populær fremstilling have ytret sig så bestemt om indskriften på det større Nordendorfspænde og dens betydning som han gör (s. 253); jfr. Wimmers bemærkninger i Aarbøger 1894 (s. 79); det samme gælder om hans bemærkning om nogle runers oprindelse (s. 394). Men dette er underordnet.

P. Herrmanns bog kan på det bedste anbefales alle, der ønsker at stifte bekendtskab med hvad der findes eller mulig findes af tysk mytologi i en samlet, let læselig fremstilling.

Decbr. 1906.

Finnur Jónsson

Otto Jespersen, Modersmålets fonetik. Kbh. 1906, Schubothe, 148 s.

Den ny (syvende?) fremstilling af fonetikken fra professor Otto Jespersens hånd byder ikke på store fonetiske overraskelser, men det giver den sig heller ikke ud for. Den som kender dens forgængere vil snart finde sig på hjemlig grund i den. Dette skal siges til dens ros, fordi den virkelig er en værdig efterfølger af de ældre, og der er ingen grund til atter her at nævne, hvor forf. efter anmelderens mening er for ræd for at vove sig ud i det mindre sikre. Det der er, er gennemgående reelt og pålideligt stof. Men det er heldigvis mere end det. Stoffet er lagt til rette med en kyndig hånd, så man let finder sig igennem bogen og, hvad man ikke noksom kan påskønne, let finder det enkelte punkt igen, som man ønsker at se på endnu en gang. Dertil kommer, at bogen giver gode vink til læserne med hensyn til at bruge det tilegnede, og at den gennem sine udførlige lydskriftprøver giver læseren anledning til praktisk at anvende det læste på sig selv.

Det må også fræmhæves, at forf.s positive syn på sprogarbejdet har sat sit stærke præg på bogen. Det er en bog som har hensigter — ikke noget lidet i en tid, da en sproglig nihilisme kan gøre sig stærkt gældende. Forf. har et udpræget standpunkt både med hensyn til retskrivning (eller galskrivning, om man vil), oplæsning og ordfornyelse, og det er altid forfriskende at have med mennesker at gøre, selv i en fonetik.

Må jeg — foruden at rette den kedelige trykfejl tryk for stød midt på side 133 — have lov at gøre én indvending, og det endda mod en fodnote (s. 95²). Jeg er enig med forf. i, at

selvlydslængden kan have indflydelse på selvlydens art, men jeg finder de to valgte eksempler uheldige, fordi de lettere kan misforstås end forstås rigtigt. Desuden er sagen af større rækkevidde, end man af fremstillingen kan ane, og dette er en grund mere til at vække opmærksomheden for dette forhold. Jeg vil helst gøre det i positiv form.

Det danske talesprog er nutidens, medens det danske skriftsprog væsentlig er middelalderens. I de omtr. 500 år, som ligger imellem de to sprogformer, har sproget forandret sig ikke så lidt, og en af de vigtigste forandringer er den, at en stor mængde korte selvlyd er blevet åbnere end de var, da skriftsproget fæstnedes. Dærfor skriver vi så ofte tegnet for den selvlyd, som er en grad snævrere end den vi udtaler. Sml. ordparrene hule: hul, god: godt, lidet: lidt, hel: helbred, nyde: nytte. En særtilling indtager *a*, idet det olddanske *ā* er blevet *ā*. Også her viser skriften sin middelalderlige oprindelse ved den sædvanlige brug af *aa* for *ā* (som *ee*, *ii* for langt *e* og *i*). Et skifte mellem *ā* og *a* af middelalderlig oprindelse har vi i hård: hartkorn, gås: gasse, jysk kål: kalgård, langelandsk gård: gardsrum (og for den sags skyld også i hånd: handklæde, som de gamle sagde).

Der havde været plads (og brug) for en sådan lidt tydeligere anmærkning. Professor Jespersen vil vel sige, at hans bog ikke er nogen sproghistorie. Nej vel så, men i så fald har bemærkningen intet i den at gøre, så kunde det hele have været udeladt. Skal det nævnes, bør det også nævnes sådan, at det kan give den rette forståelse.

Der er mange, hvem den store Fonetik er for kolossal, og endnu flere, som ikke kan nyde «Articulations of Speech Sounds», så henrivende denne lille bog end er; for de mange, og især da for alle lærere i modersmålet, må den ny Modersmålets fonetik være kærkommen. Og man må ønske, at den må kunne løkke en og anden videre, til de vanskeligere værker, hvor spørgsmålene får deres grundige behandling.

Marius Kristensen.

S. Chabert, Histoire sommaire des études d'épigraphie grecque. Paris 1906, Leroux. 166 S.

Franske Lærde har gjort et stort Arbejde paa den klassiske Arkæologis Omraade og en Del heraf er kommet den græske Epigrafik til Gode. Den franske Forfatter af det foreliggende Værk over denne Videnskabs Historie kan derfor nævne flere af sine Landsmænd blandt dens ypperste Dyrkere, og det er for-

staaeligt, at han dvæler udførligere end ellers ved disse, ligesom ved Omtalen af *École française* i Athen, den første Institution af sin Art, der først senere blev efterlignet af andre Nationer.

Det ligger nær at anstille en Sammenligning med Larfelds Fremstilling af samme Emne (i Iwan v. Müllers *Handbuch der klassischen Alterthumswissenschaft*, 1, 2den Udg., 1892), der ogsaa aabenbart har været Forfatterens Hovedkilde (bortset fra Afsnittene om Frankrig). Bearbejdelsen af det givne Stof maa siges at være heldig, og yderligere er Fremstillingen ført op til Nutiden. Forfatteren viser baade Kendskab til og Interesse for sit Emne og Stilen er livlig. Alle Litteraturangivelser er indføjede under Omtalen af vedkommende Forfatter og ikke anbragte i Noter eller Tillæg efter de enkelte Afsnit, en Ordning, hvis Værd dog kan være tvivlsom. Bogens Anlæg synes dikteret af pædagogiske Hensyn og hist og her er indflettet historiske Oversigtstabeller, der kan gøre sin Nytte. Efter Værkets hele refererende Art faar Forf. kun nu og da Lejlighed til at fælde en personlig Dom og mest om underordnede Spørgsmaal. Der findes nogle Unøjagtigheder i Navne og lign., men større Fejl er ikke bemærkede.

For os Nordboere kan det have sin Interesse at se i hvilket Omfang nordisk Videnskab finder Omtale. Her nævnes for den ældre Tids Vedkommende af Danske Biskop Münter og Brøndsted, derimod var Arkæologen Åkerblad (Åkerblad, som han betegnede sig i sine Skrifter) svensk, men Larfeld (og efter ham den franske Forfatter) har anset ham for dansk. Mærkeligt nok omtales ikke Ussing, hvis Fortjenester Larfeld dog fremhæver. Fra den nyeste Tid omtales Carlsbergfondets Udgravninger paa Rhodos ved Kinch og Blinkenberg, ligesom det nævnes, at dette Tidsskrift har bragt Bidrag til den græske Epigrafik.

Indledningen om den græske Epigrafiks Omfang, Vilkaar og Betydning er instruktiv og læseværdig, om den end rummer nogle Selyfølgeligheder.

Alt i alt en brugbar Bog, men ikke saa betydelig, at den uden for Frankrig kan ventes at fortrænge de alt foreliggende Hjælpe midler.

Elof Olesen.

Inscriptiones Graecae ad illustrandas dialectos selectae, in usum scholarum iterum edidit Felix Solmsen. Leipzig 1905, Teubner. VIII + 96 S.

Første Udgave (1903) blev i sin Tid anmeldt her i Tidsskriftet (XIII 72 f.). Den Omstændighed, at en ny Udgave allerede efter to Aars Forløb blev nødvendig, viser at Bogen hurtigt

har faaet den fortjente store Udbredelse. Den nye Udgave indeholder de samme Indskrifter som den tidligere, men er helt igennem revideret, hvorved tidligere Inkonsekvenser er fjærnede, ligesom der er draget Nytte af hvad der i Mellemtiden er fremkommet til Oplysning af Indskrifterne. Særlig maa Opmærksomheden henledes paa Samlingens Nr. 36 (Labyadeindskriften), der giver en god Illustration af, hvilke Forbedringer en ny Collation kan bringe, og derved viser Nødvendigheden af ikke at stole for meget paa den Form, hvori en Indskrift første Gang offentliggøres.

Solmsens Bog vil sikkert opleve endnu flere Udgaver og bevare den Egenskab stadigt at være i Udvikling i Overensstemmelse med Videnskabens Fremskridt.

Elof Olesen.

Oskar Weissenfels, Auswahl aus Aristoteles und den nachfolgenden Philosophen. I—II: Text; Kommentar (Teubners Schülerausgaben). Leipzig und Berlin 1906, Teubner. VIII + 122; IV + 110 S.

Nærværende Udvalg slutter sig som 2den Del til samme Forfatters Udvalg af Platon, som tidligere er anmeldt i dette Tidsskrift (XIV 180 ff.). Da Indretningen baade af Text og Kommentar er ganske overensstemmende med 1ste Del, behøves her næppe nogen udførligere Omtale, ogsaa af den Grund, at vore Skoleforhold næppe ville gjøre det muligt at benytte Bogen. Det vil sikkert være tilstrækkeligt at sige nogle Ord om, hvorledes Udvalget er foretaget.

Omtrent Halvdelen af Texten er taget af forskjellige Skrifter af Aristoteles, nemlig af Ethiken, Rhetoriken, Politiken og Poetiken, gennemgaaende Stykker, der hverken fra Formens eller Indholdets Side frembyde synderlige Vanskeligheder, medens de dog indeholde Oplysninger om vigtige Punkter af Aristoteles's Lære. Derefter følge talrige Smaastykker af Epiktet og Marcus Aurelius, to sammenhængende Stykker og nogle Sententser af Epikur, tre af Theophrasts Charakterer, enkelte, ikke særlig lødige Afsnit af Plutarchs Moralia og endelig to Fragmenter af Lukians Timon og Charon. Udvalget har saaledes en mere broget og fragmentarisk Charakter end det tidligere udgivne Udvalg af Platon, og i Virkeligheden er det endog mere fragmentarisk, end det giver sig Udseende af, hvilket gjør, at det heller ikke kan anvendes af de philologiske Studerende, undtagen maaske som en Samling Litteraturprøver. Det vrimler nemlig i de tilsyneladende sammenhængende Texter med Udeladelser, som aldeles ikke ere betegnede. Exempelvis kan anføres, at et Afsnit, som hedder

«Aristoteles' Beurteilung des Platonischen Idealstaates», og som har Udseende af at være sammenhængende, kun indeholder en Trediedel af Aristoteles's Kritik af Platons «Stat», idet der foruden Begyndelsen og Slutningen er udeladt syv Partier af større eller mindre Omfang midt i Texten.

Hans Ræder.

Otto Seeck, Die Briefe des Libanius zeitlich geordnet (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur N. F. XV 1—2). Leipzig 1906, Hinrichs. 496 S.

Denne Bog, som paa Grund af den nære Forbindelse, hvori Libanios stod med flere af de Mænd, der spille Hovedrollen i det 4de Aarhundredes religiøse Stridigheder, har faaet Plads i Gebhardts og Harnacks bekjendte Samling, indeholder Frugten af meget omfattende og indtrængende Studier. Den Opgave, Forfatteren har været stillet overfor, har været særdeles indviklet. Libanios's Breve, af hvilke der haves over 1600, ere ikke udgivne siden 1738, da J. C. Wolf leverede en stor Folioudgave af dem, hvori han paa Grundlag af flere forskellige Haandskrifter aftrykte dem i en ret vilkaarlig Orden. For at bringe Brevene i chronologisk Orden har Seeck selvfølgelig maattet ty tilbage til Haandskrifterne, hvorved han har kunnet benytte det Materiale, som Förster har indsamlet til Brug ved sin nye Udgave. Det har da viist sig, at man kan nøjes med at tage Hensyn til tre Haandskrifter, hvoraf det ene, Vaticanus 83, indeholder næsten alle Breve, medens de to andre, Vossianus 77 (i Leyden) og Vaticanus 85, som delvis supplere hinanden, tilsammen kun indeholde omtrent de tre Fjerdedele, men til Gjengjæld have bevaret en ældre Anordning og Inddeling af Brevene. Medens det første Haandskrift inddeler alle Breve i 6 Bøger, have de to sidste kun til en vis Grad overholdt en Boginddeling, idet der i dem først kommer 17 enkelte Breve, dernæst 6 Bøger Breve og endelig 498 Breve uden Boginddeling. Fra denne Haandskriftklasses Anordning er Seeck med fuld Ret gaaet ud.

Han viser nu først, at der for den overleverede Ordning af Brevene gjennemgaaende raader det Princip, at Breve, der ere afsendte med samme Bud, staa ved Siden af hverandre, og dernæst viser han, at der indenfor hver enkelt af de 6 Bøger i den sidstnævnte Haandskriftklasse følges en chronologisk Anordning, medens Bøgerne indbyrdes ikke følge efter hverandre i chronologisk Orden. Dette forklares paa den ganske sandsynlige Maade, at hver af disse Bøger svarer til et Bind af Libanios's egne Kopibøger; thi at han har ført saadanne, er utvivlsomt. Den Orden,

hvori Brevene kom til at staa, maatte da ganske af sig selv blive den chronologiske, medens Bøgerne godt kunde blive afskrevne i en gal Orden, naar Udgivelsen skete med et rent litterært, ikke historisk Formaal. Den oprindelige Udgave i 6 Bøger antages da foranstaltet af Libanios selv; disse Breve tilhøre alle Tiden 355—361. Af de efterfølgende Breve ere de første, som gaa fra 361 til 363, sagtens ogsaa udgivne af Libanios, medens de sidste, fra 388 til 393, rimeligvis først ere udgivne efter hans Død. De 17 Breve, som staa allerforrest, synes derimod ikke at stamme fra Kopibøgerne, men fra Brevenes Modtagere. Endelig komme endnu hertil de Breve, som alene findes i Vaticanus 83; disse tilhøre Aarene 363—365 og kunne altsaa ogsaa være udgivne af Libanios selv. Men fra et langt Tidsrum af Libanios's Liv have vi altsaa slet ingen Breve.

For nu i Enkelthederne at fastslaa den chronologiske Ordning har Seeck i Bogens omfangsrigeste Afsnit (S. 34—316) behandlet alle Brevenes Adressater i alfabetsk Orden, et Arbejde, hvortil han ved at skrive personalhistoriske Artikler hos Pauly-Wissowa har erhvervet sig gode Forudsætninger, medens han tilige netop derved er bleven klar over, hvor meget Arbejde der endnu stod tilbage at gjøre. En stor Vanskelighed er allerede opstaaet derved, at mange Navne bæres af et større Antal Personer, saa at Forvexlinger idelig kunne opstaa. Hver enkelt Persons hele Skjæbne, hans Embedskarriere og vexlende Opholdssteder, har da maattet forfølges, hvorved Bogen er kommen til at indeholde et uhyre rigt personalhistorisk Materiale, hvis Paalidelighed i Enkelthederne ganske vist ikke lader sig kontrollere uden et omfattende Studium. Hertil slutter sig saa i de Afsnit, som udgjøre Bogens sidste Del, en Behandling af de enkelte Grupper af Breve i chronologisk Orden med det Formaal at bestemme Affattelsestiden for hvert enkelt Brev. Hertil benyttes de personalhistoriske Undersøgelser, især for de Personers Vedkommende, som have beklædt høje Embeder, hvorved der opnaaes en Mængde chronologiske Holdepunkter. Paa den Maade gennemføres den chronologiske Ordning af Brevene indtil de mindste Enkeltheder. Bogen maa sikkert betegnes som et uundværligt Hjælpemiddel ved Studiet af det behandlede Tidsrums Historie. Det er en Selvfølge, at den er forsynet med et Register saavel over de forekommende Navne som over Brevene.

Hans Ræder.

Harvard Studies in Classical Philology. Vol. XVII. Cambridge Mass. 1906, Harvard University. 184 S.

Dette Bind indeholder langt flere Afhandlinger end de sidste Aargange, nemlig ikke mindre end elleve. Følgelig kan hver Afhandling her kun blive Gjenstand for en ganske kort Omtale. Nogle kritiske og exegetiske Bemærkninger til Vitruvius skyldes Morgan; særlig kan mærkes, at han anfører flere Omstændigheder for at godtgjøre, at det Skrift, vi have under Vitruvius's Navn, virkelig stammer fra Kejser Augustus's Tid. Om Catul's Indvirkning paa den augusteiske Tids Digtere og deres Benyttelse og Bedømmelse af ham handler en Afhandling af Rand, som imødegaaer den navnlig af Luc. Müller hævdede Anskuelse, at Catul skulde være bleven overseet eller endog forkjæret af Digterne i den følgende Generation; navnlig af Vergil anfører han talrige Steder, som vise tydelig Paavirkning af ham. Warren fremdrager nogle hidtil ukjendte Haandskrifter af Donat's Kommentar til Terents. Om Oprindelsen til den i den senere Oldtid kjendte religiøse Fest, som kaldes Taurobolium, handler Moore, idet han bestrider dens Sammenhæng med Dyrkelsen af den persiske Gudinde Anâhita, som tidligere er hævdet af Cumont. Smyth fremhæver i Modsætning til Andres Hævdelse af Grækernes Charakter som et Fremskridtsfolk i ret almindelige Betragtninger Grækernes Tilbøjelighed til at holde fast ved Traditionen og den Enkeltes stærke Afhængighed af Omgivelserne og af de fastslaaede Livs- og Kulturformer. Om Slaget ved Salamis handler Goodwin. Han slutter sig til Aischylos's Skildring og polemiserer mod den Opfattelse af Slagets Gang, som man i Reglen har læst ud af Herodots Beskrivelse. Idet han nemlig forkaster den sædvanlige Opfattelse af det afgjørende Herodotsted (VIII 76), hvorefter Perserne om Natten før Slaget skulde være trængte helt ind i Sundet mellem Attika og Salamis (*ἀνήγον μὲν τὸ ἀπ' ἑσπέρας κέρας κυκλούμενοι πρὸς τὴν Σαλαμίνα*), og hævder, at der her maa være Tale om den samme Manøvre, som baade Aischylos og Diodor antyde, nemlig at en Del af Perserflaaden sejlede rundt om hele Øen for at spærre Udsejlingen paa den modsatte Side, kommer han til det Resultat, at ogsaa ifølge Herodot leveredes Slaget ved Indsejlingen til Sundet. White søger ved en Gjennemgang af Aristophanes's Komedier at vise, at paa mange Steder maa det antages, at Førerne for begge Halvchor tage Del i Replikskiftet. Om Oprindelsen til Platons berømte Allegori i «Staten»s 7de Bog om Menneskene, der sidde indespærrede i Hulen, opstiller Wright den Formodning, at Platon har faaet Ideen ved at besøge den i 1901 af Amerikanerne udgravede Hule ved Vari paa Skraaningen af Hymettos, hvis Natur nøje skal svare til Skildringen. Chase beskriver en Amphora, som findes i Boston, og som er mærkelig ved Indskrifterne

Νίκη καλή og *Πίθων καλή* (sic). Af Seneca's Ord (Epist. XLI 2): *sacer intra nos spiritus sedet* giver Parker en Fortolkning, hvori han — med Afvisning af enhver Antagelse af en Forbindelse med «Helligaanden» — hævder en rent materiel Opfattelse af *spiritus*. Endelig behandler Howard Livius's Forhold til Valerius Antias og viser ved en Gjennemgang af samtlige overleverede Fragmenter af Valerius og en Sammenligning af dem med de tilsvarende Steder hos Livius, at den herskende Antagelse, at Livius i sine tidligere Bøger blindt og kritikløst har fulgt Valerius, ikke er holdbar. — Alt i Alt maa Bindet siges at udmærke sig ved et baade righoldigt og værdifuldt Indhold.

Hans Ræder.

Ausgewählte Tragödien des *Euripides*, für den Schulgebrauch erklært von *N. Wecklein*. VI Bd. Elektra; VII Bd. Orestes. Leipzig 1906, Teubner. 96; 109 S.

Disse to Hefter som Wecklein har føjet til sine Kommentarer af euripideiske Stykker adskiller sig i deres Anlæg ikke synderlig fra de tidligere. I det ydre er der et Par Forandringer: det metriske Skema der ellers har været anbragt efter Texten er dennegang udeladt; det plejede at være temmelig gammeldags og noverskuelig, men det ydede dog den Læsekreds hvis Behov Bøgerne nærmest maa tænkes at skulle tjene en Del Hjælp. Ligeledes savnes en Fortegnelse over de Steder hvor Haandskrifternes Læsemaade er forladt; til Erstatning findes ret hyppig blandt Noterne opført den oprindelige Læsemaade, men uden at jeg har kunnet finde det Princip der følges ved Anførelse eller Udeladelse.

I den kritiske Behandling viser sig de kendte Træk: ringe Respekt for Overleveringen, stor Dristighed i Konjekturene, stærk Tilbøjelighed til at athetere. Navnlige det sidste er ved at blive en fix Ide hos Wecklein. Mens sund Kritik selvfølgelig maa have til Opgave at overveje enhver Udvej for Forstaaelsen af ethvert Vers, og derunder ogsaa have in mente baade Muligheden af at der foreligger en Hentydning til Forhold der er os ukendte eller uklare (hvilket vi da maa nøjes med at konstatere) og Muligheden af at Forfatteren kan have udtrykt eller forbundet sine Tanker en Kende mindre strengt logisk, synes Wecklein snarest at gaa paa Jagt efter Mulighederne for en Udstregning af et Vers eller en Versrække. Blandt de hyppigst anvendte Argumenter er: «Verset kan borttages uden Skade for Meningene», et meget svagt Argument; en Forfatter kan meget vel selv (ved Tilføjelse af en Detaille, en Sammenligning, ved Anvendelse af et fyldigt sproglig

Udtryk) komme til at udtrykke sig saaledes at et Vers kan borttages uden at Meningens og den grammatiske Konstruktion lider Skade; men hvorfor Mennesker skulde falde paa at gøre Tilføjelser, netop naar Stedet for Meningens Skyld ikke trængte til at suppleres, er dunkelt (noget ganske andet er saadanne indskudte Vers, hvor vi kan paavise at Interpolatoren har haft en ganske bestemt Hensigt, har ønsket omtalt en formentlig udeladt Persons Navn, har tilføjet en mythologisk Hentydning etc.: men de her behandlede Vers er af ganske neutralt Indhold). Dernæst (meget yndet): «vi venter ikke dette, men derimod —», som om man kan forlange at en Aand som Euripides skal diske op stadig med netop den nærmest liggende Tanke, som enhver Tilskuer eller Læser sidder og venter paa. Der er saamænd langt mere Mening i at slutte: dette er saa sært og udspekuleret at det kun kan skyldes Euripides selv.

Da det er baade kedelig og urimelig at tage igennem denne lange Række af Hypoteser, kan et enkelt Sted, vidtløftigere behandlet, tjene til at belyse Arten. Orestes 201 siger Elektra: «Den største Del af mit Liv hengaar under Suk og Hulken og natlige Taarer (hvilket med mere Sans for Symmetri end for Poesi er rettet til «daglige Suk og natlige Taarer» under Henvisning til Soph. Ai. 929 *πάννυχα καὶ φαέθοι' ἀνεστέναζες*. Dette Sted beviser det Faktum, at man kan sukke baade Nat og Dag, et Bevis der, alene af den Grund at Elektra jo her efter den Weckleinske Text kun sukker om Dagen og græder om Natten, synes mindre nødvendig). Derefter fortsættes: *ἄγαμος (ἔπιδ'!) ἄτεκνος ἄτε βίωτον ἄ | μέλεος ἔς τὸν αἰὲν ἔλω χρόνον*. I Steden for *ἄτε βίωτον ἄ* indsættes nu *ἀνυμέναιος*. De Forbedringer der fremkommer er: 1) Forbindelsen med det foregaaende løsrives. Der skal staa: jeg sørger og græder altid, thi jeg lever uden Udsigt til Ægteskabets Glæder; Wecklein sætter Leddene sideordnet: jeg græder (hvorfor? dog neppe af Sorg over Moderen), og sel jeg lever ugift. 2) Objektet udskydes. Men det samme udskudte Object maa underforstaas, underforstaas oppe fra 204 hvor det staar i Genitiv og paa stærkt ubetonet Plads (den største Del af mit Liv). 3) Artiklen, der er sat til for at notere Adjektivernes forskellige Stilling, udgaar. Der staar: thi ugift og barnløs henlever jeg ulyksalige etc.; Weckleins Text betyder: jeg lever ugift, barnløs, uden Bryllup, ulykkelig; men dette sidste er ikke nogen Nyhed, det er rigelig udtrykt i de foregaaende Vers. 4) Adjektiverne kommer i forkert Rækkefølge. Elektras Tanke bør gaa paa Bryllup, og derfra til Ægteskab og Börn. Maaske er det lidt pedantisk, men hvorfor indføre Unøjagtighed ved Hypothese. Det Sted hvor Tanken er udført fyldigst, Soph. Ant. 917, staar Leddene rigtig (uden Bryllup, uden at have faaet Andel i Ægteskabet eller Börn at pleje). 5) Der fremkommer et Misfoster af en Dochmius; ganske vist skal man overfor Dochmier

intet forsværge, men alligevel: ~ ~ ~ ~ — ~ ! Endelig kommer den methodiske Mangel, at Fejlens Opstaaen forbliver ganske uforstaaelig: ad palæographisk Vej lader den sig ikke forklare, en bevidst Ændring af den Weckleinske Originaltext synes udelukket, saa sandt som denne for en overfladisk Betragtning vel gir en Slags Mening, en Forklaring af Ordene kan det ikke være (man forklarer ikke med *ἄτε* med Indikativ eller med det poetiske Ord *βίσιον*): altsaa er der kun den Mulighed, at de oprindelige Ord var falden ud; Wecklein har glemt at komplimentere Interpolatoren, der dog saa flinkt har formet en Text der tilfredsstillter baade Indhold og Versemaal. — Mens i Orestes Hypoteserne (numerisk) holder sig indenfor visse Grænser, boltrer de sig frit i Elektra, hvor Overleveringen kun har den ene Haandskriftsklasses Autoritet til at forsvare sig; dog er de langt fra alle optagne i Texten, men idelig findes i Noterne angivet at der snarere eller rimeligvis skal staa saadan (f. Ex. 9 Gange i Elektra mellem Vers 10 og Vers 50), hvilket gir det hele en ubehagelig Usikkerhed. Man undrer sig nærmest over at en Mand der tror saa lidt paa Overleveringen overhovedet vil give sig af med Textkonstruktion: det naturligste Resultat maatte blive Haabløshed.

Kommentaren bringer dels ikke faa nyttige Uddrag af Scholierne, dels en Række Parallelsteder. Undertiden faar man Meddelelser man vel kunde undvære (El. 242 «Du ser jo jeg gaar klædt i Sorg» — *δάκνει σ' ἀδελφός δ τε θανάων ἴσως πατήρ*: «*ἴσως* gehört zu *δάκνει*»), hyppigere savner man Oplysning ved Steder der nok kunde fortjene en Bemærkning. Grammatiske Anvisninger er ikke hyppige og undertiden mærkelige (som den definitive Genitiv El. 234); Antagelsen af Hentydninger er af og til noget overdreven (som naar Euripides ved Skildringen af Klytaimestras asiatiske Pragtudfoldelse El. 314 ff. menes at have haft i Tanke Pausanias' Optræden, der dengang laa 60 Aar tilbage i Tiden). Parallelstederne er som Parallelsteder plejer at være i Kommentarerne, altsaa ofte unyttige og urimelige; de Kommentatorer der vil tage sig for gennem Parallelsteder at oplyse en Forfatters Sprogbrug og Stil kan gøre Regning paa begejstret Modtagelse.

Endnu skal fremhæves et Par enkelte Steder. Elektras Mand har fortalt han lader hende leve som Jomfru; han fortsætter (El. 50 ff.): hvis En mener jeg er *μῶρος* fordi jeg bærer mig saaledes ad, *γνώμης πονηροῖς κανόσιν ἀναμετρούμενος | τὸ σῶφρον ἴσω καὶ τὸς αὖ τοιοῦτος ὄν*. Hvordan? *πονηρός* siger Wecklein: «han bruger en daarlig (forkert) Maalestok og er selv en daarlig Person»; det er temmelig mat og intetsigende, endvidere er *αὖ* generende (der burde vel ogsaa staa *τε-καί*). Weil har følt begge Mangler og vil komme uden om dem ved at skrive *ἄν*. Men den fremkomne Tanke «at han, hvis han var i mit Sted, vilde være *πονηρός*» er ikke fyldestgørende. Vedkommende er nemlig utvivel-

somt (efter den talendes Mening) *πονηρός* til at begynde med, og det er derfor overflødig at lade ham vide at han vilde være *πονηρός* i et bestemt Tilfælde: det der kan sluttes af hans Bedømmelse af *τὸ σῶφρον* er, at han selv i givet Tilfælde vilde være *οὐ σῶφρον*. Denne Tanke kan man imidlertid ikke faa ud af Stedet, da det vilde kræve baade *οὐ* og *ἄν*; men man kan faa *τοιούτος* til at gaa paa *σῶφρον* ved at rette *αὖ* til *οὐ*, saadan som Reiske har gjort: «han dømmer forkert om *τὸ σῶφρον* og er ikke selv *σῶφρων*». Denne Rettelse er langt bedre, omend man for Tankens Skyld saa hellere vilde undvære *καί*: han dømmer forkert om *τὸ σῶφρον*, fordi han ikke selv besidder *σωφροσύνη*. Men uden at rette kan man forklare Stedet langt simplere ved at lade *τοιούτος* gaa paa *μῶρος*: «han maa vide at han ikke har den rette Maalestok for *τὸ σῶφρον* og at det omvendt, tværtimod er ham selv der er *μῶρος*» (nemlig derved at han ikke forstaar at dømme rigtig). Jeg indser ikke nogen Hindring for denne Forklaring hverken i Ordet *μῶρος* Betydning eller ved Forbindelsen. Der fremkommer en skarpere tourneret Replik (Taabe det kan du selv være), baade *αὐτός* og *αὖ* faar en markeret Betydning; den Afstand i hvilken *μῶρος* staar fra *τοιούτος* har intet at sige, da det ved Recitationen er let at paapege Forbindelsen mellem dem.

Langt vanskeligere er et andet Sted, Or. 434. Situationen: hvem er særlig Dine Fjender? — Oiax (432—35) — hvem fler? — Landets nuværende Herskere. Det i denne Forbindelse (434) staaende *διὰ τριῶν ἀπόλλυμαι* maa altsaa gaa paa det nærmest foregaaende, og kan umulig betegne tre Parter der nu i Øjeblikket slaar sig sammen for at volde hans Undergang, saaledes som Wecklein efter Scholierne vil det (1) Borgerne 2) Oiax 3) de nuværende Magthavere), hvilket man hurtigt vil overbevise sig om ved at læse Stykket igennem i Sammenhæng. Man kan altsaa nøjes med at undersøge Sammenhængen Vers 431—34. Hvem volder Din Landflygtighed? — Oiax, henførende Ansvarer for sin Broders Undergang til Agamemnon — Aa, det er Palamedes Drab Du maa undgælde for! — Ja, et Drab jeg slet ikke har Del i; *διὰ τριῶν δ' ἀπόλλυμαι* ο: hverken paa første eller anden Haand har jeg noget med det Drab at gøre der volder min Undergang. Mordet paa Palamedes skyldtes efter den almindelige Antagelse Odysseus. Oiax henfører Skylden fra Odysseus til (den uskyldige) Agamemnon, dernæst fra (den døde) Agamemnon til Orestes: i en Afstand af tre (fra Drabet) gaar jeg til Grunde, med tre mellem mig og Drabet ο: skönt jeg kun i tredje Led kan sættes i Forbindelse med Drabet gaar jeg (for dets Skyld) til Grunde. Naar man vil tælle de tre op der er Tale om, bliver det altsaa: Odysseus — Agamemnon — Orestes ο: en Række parallelle Led, idet Skylden stadig overføres fra den ene af dem til den efterfølgende; at *διὰ τριῶν* efter græsk Sprogbrug og Tællemaade kan være ==

τρίτος ὄν ἀπὸ (τοῦ φόνου) forekommer mig sandsynlig. I al Fald er der mere Egalitet ved denne Forklaring end ved Weils; han skriver: un meurtre dans lequel il n'a pas trempé le fait périr indirectement et à travers trois intermédiaires, à savoir Palamède, Agamemnon et Oeax, altsaa den myrdede, Morderen og Hævneren, hvilket dog udgør en højst forskelligartet Række af intermédiares, hvortil kommer at Orestes' Tilfælde ikke vil være saa vidt forskellig fra det sædvanlige, idet enhver straffet Morder paa den Maade faar i al Fald to intermédiares, nemlig den myrdede og Hævneren, svarende altsaa til Nummer 1 og Nummer 3 af Mellemedene her. Endnu bør jeg maaske erindre om at Madvig, som bekendt, har rettet Stedet til δι' ἐτέρων δ' ἀπόλλυμαι, hvilket ogsaa Weil har tænkt, uafhængig af den store Textkritiker. De Grunde Madvig anfører (Adv. crit. I 268) er 1) det forstaas ikke hvem de tre er 2) der tages ikke Hensyn til dette Antal af tre i det efterfølgende. Hvis det imidlertid lykkes at finde en Forklaring af Tretallet i Tilknytning til det foregaaende, ses det at dermed tillige den anden Indvending bortfalder. Det forekommer mig det virker med større Bitterhed naar Orestes fremhæver den store Afstand der skiller ham fra de Begivenheder der volder hans Undergang, end at han kun siger at andres Brøde overføres paa ham. Endelig er det vel noget mislig at antage at en overordentlig gennemskuelig Text har maattet vige Pladsen for en i højeste Grad dunkel, ligesom selve Læsemaadens Autoritet, der kan følges tilbage lige til Kallistratos, egentlig ikke indbyder til Rettelse.

Axel Kragh.

Homers Ilias. Für den Schulgebrauch erkl. v. *K. F. Ameis*, bearb. v. *C. Hentze*. Erster Band, viertes Heft: Gesang X—XII. Fünfte bericht. Aufl. Zweiter Band, erstes Heft: Gesang XIII—XV. Vierte Aufl. Zweiter Band, viertes Heft: Gesang XXII—XXIV. Vierte bericht. Aufl. Leipzig u. Berlin 1906, Teubner.

I ovennævnte Hæfter er Ameis—Hentzes Udgave af Iliaden naat til fjerde og femte Oplag, første Binds første Hæfte endogsaa til sjette. Det viser, at den bliver meget benyttet, og den fortjener det ved mange gode Egenskaber, der har gjort den til den paalidelige Fører, den er, i Forstaaelsen af Iliaden. Den lærde Udgiver følger øjensynlig med Opmærksomhed alle nye Opdagelser og Hypoteser, der kan være af Betydning for Opfattelsen. At Bogen efter sin Titel skal tænkes som Skolebog, er

for os ikke ganske begribeligt, og mon den ikke endogsaa for en Tysker staar som et lærd Værk, der snarere end til en Skolediscipel passer til en Student eller en Lærer? For saadanne er den særdeles nyttig; blandt dem vil den omhyggelige og skarp-sindige Udgiver være sikker paa at finde sit Arbejde paaskønnet, og dem skal det altsaa særlig være anbefalet.

Til Bogens Fortrin i videnskabelig Henseende maa føjes dens formelle Fortrin: den er godt og tydelig trykt, Trykfejl er en ligefrem Sjældenhed, og Citaterne, denne Anstødssten for saa mange andre, synes efter anstillede Prøver at være behandlede med ualmindelig Omhu.

E. Trojel.

K. Florenz, Geschichte der japanischen Litteratur. 2. Halbband. (Die Litteratur des Ostens in Einzeldarstellungen. X 2.) Leipzig 1906, Amelang. S. I—X; 255—642. M7.50.

Efter 1—2 Aars Forløb er 2. og sidste Halvbind af dette interessante Værk udkommet (Omslagene bærer Trykkaarene 1904—05, Titlerne derimod 1905—06), og dermed er Fremstillingen af den japanske Litteraturs Historie ført ned til Dato. Som Værket nu foreligger afsluttet med sine 642 Sider, er det sikkert et af de betydeligste Hjælpemidler for Europæere til at trænge ind i Japans Aandsliv; i hvert Fald finder man ingensteds en saa udtømmende og paa Førstehaands-Studier bundende Fremstilling. Det foreliggende Halvbind begynder med Middelalderens sidste Del, en Periode (1186—1601), som Forfatteren kalder «den efterklassiske Tid og Hoflitteraturens Forfald». Lyrikken fortsættes gennem bestandig nye Rigs-Anthologier, og i Dagbogs- og Skizzebogs-Litteraturen sporer man stærk Indflydelse fra buddhistisk Tænkning (se navnlig den mærkelige *Tsure-zure-gusa*, 3: «Skizzer fra ledige Timer», hvoraf rige Prøver i Oversættelse gives S. 331—37). Den pessimistiske Strømning fra Buddhismen og den kinesiske Kulturs dæmpende Indflydelse maa imidlertid bestandig brydes med «Japanernes medfødte Soldaternatur»; dette afspejler sig i de romantiske Krigshistorier fra denne Periode, og ved Siden heraf dukker ogsaa en mere folkelig Art af Litteratur op: Samlinger af Myther, Folkesagn og Anekdoter. Omkr. 1400 begynder den japanske dramatiske Digtning umiddelbart efter Dramaets Blomstringstid i Kina, med hvilket Land Samkvemmet paa den Tid var særdeles livligt. Det kinesiske Dramas Karakter afspejler sig ogsaa troligt i det japanske med dets overvejende «lyriske Karakter og opera-agtige Stil» (længere Prøver i Overs.

findes S. 391—401 og 411—15). Den nyere Tid, som betegnes «Renæssance og Folkelitteraturens Blomstring», gaar fra 1601 til 1868. Indflydelsen fra den kinesiske Filosofi er i stærk Tiltagen, man fordyber sig i videnskabelige sinologiske Studier, men dette fører efterhaanden til, at den vakte filologiske Interesse omsider ogsaa tager fat paa den japanske Oldtid, og dermed indtræder Renæssancen ogsaa i Digtningen, samtidig med, at den rene Shintoisme genoplives. Japanernes egne medfødte Sans for Humor og deres lette Livssyn, som tidligere ikke kunde bryde gennem den buddhistiske og kinesiske Alvor, rejser nu sit Hoved i Epigrammer, Satirer og Romaner, og Dramaet faar ligeledes en afgjort folkeligere Karakter. Forøvrigt synes den japanske Theaterhistorie at være et særlig vanskeligt Punkt i den japanske Historie; Forf. helliger hertil et længere Afsnit (S. 571—611), der bringer adskilligt nyt og meget af Interesse. Bogens sidste Kapitel (S. 612—26) indeholder en desværre noget kortfattet Skildring af den sidste Menneskealders Litteratur, et Afsnit, der falder sammen med den moderne europæiske Indflydelse i Japan. Denne Indflydelse, som paa det praktiske Livs Omraade er velkendt nok, viser sig ikke mindre paa Litteraturen, hvor Oversættelser, Bearbejdelser og Efterligninger af Vestens litterære Hovedværker træder i Forgrunden paa det originale Bekostning. Dette gælder særlig for Dramaets og Theatrets Vedkommende; man har i Japan indset, hvor mægtigt et Optragelsesmiddel man har i den dramatiske Digtning og Kunst, og man ser i den nyeste Tid Shakespeares bedste Dramaer opførte paa de japanske Theatre ved Siden af Molières «Den Gerrige», Maeterlincks «Monna Vanna» og Hugos «Hernani»; samtidig har ogsaa nyere tysk Litteratur og Musik holdt sit Indtog derovre.

Det er en Selvfølge, at Forfatteren i de nyere Afsnit af sin Fremstilling ikke har kunnet optage saa talrige Oversættelsesprøver fra den overvældende Litteraturmasse, som man maaske kunde have ønsket og ventet efter den første Dels Forbillede. Men her maa dog erindres om de righoldige Oversættelser, som Prof. Florenz tidligere har udgivet særskilt (jfr. Anm. af 1. Halvbind ovenfor i XIV. Bd. S. 73). Bogen slutter med et udførligt og nyttigt alfabetisk Register.

Dines Andersen.

Mindre meddelelser.

Erklæring.

I sin velvillige anmeldelse af min *Growth and Structure* i dette tskr. skriver dr. Bøgholm lejlighedsvis (ovf. s. 88) en bemærkning, der har gjort mig ondt og som nøder mig til at værge mig mod den antagelse, at jeg på et for mig vigtigt punkt skulde ha skiftet mening. Dr. B. skriver:

«I denne indledning findes forøvrigt en sætning, som sprog lærere vil være taknemlig for. Her bliver med vægt slaaet fast at, skal man ret til gavns prøve ens sprogkundskaber, må det ske gennem oversættelser til og fra det fremmede sprog».

Dærpå aftrykkes min sætning. Den er et lille led af en forsøgt karakteristik af det engelske sprog, i hvilken jeg bl. a. kommer til at omtale ganske kort en forskel jeg tror at ha iagttaget mellem de to køns sprogbeherskelse i det hele, et æmne jeg andetsteds agter at behandle udførligere og som jeg i denne bog kun strøjerfjer antydningssvis. Om nogen værdsættelse af de to køns forhold til sproget taler jeg ikke engang på det citerede sted for ikke at bortlede tanken fra hovedsagen, det engelske sprog, men endnu mindre om at «slå noget fast» om sprogundervisning — det gör man overhodet ikke «med vægt» i en lille lejlighedsbemærkning i en bog om noget helt andet, især når man et par år i forvejen har sagt og udførligt begrundet lige den stik modsatte opfattelse i en særlig bog (Sprogundervisning 1901, How to Teach a Foreign Language 1904).

Meningen med den af dr. B. fremdragne sætning er da følgende: Hvis man prøver mænd og kvinder ved at forelægge dem et vanskeligt stykke til oversættelse, viser de første, der i andre henseender er kvinderne underlegne, sig almindelig som de overlegne (efter lige lang studietid).

Hadve jeg tænkt mig at min sætning skulde benyttes som anført, kunde jeg let ha værget mig ærmod ved at skrive: «hvis man for eksempel prøver dem på den måde» — ti andre prøver gir samme resultat: mangel på evne til at trænge ind i sprogets mere afsides egne, til skarp afgrænsning af vanskeligt opfattede skel o. lign. samtidig med en virtuositet på sprogets centrale område, der sandelig ikke er at foragte.

Med hensyn til oversættelsens værdi kan jeg henvise til de ovenfor nævnte bøger. Jeg fastholder i 1907, hvad jeg har udtalt om spørgsmålet lige siden 1886: at oversættelse er et meget dårligt middel til at lære et fremmed sprog, og at oversættelse som middel til at prøve eens kundskaber i et sprog ganske visst har det fortrin, at prøven er nem og hurtig og bekvem for den prøvende, men at den er meget langt fra at være den bedste eller pålideligste prøve.

Hvis jeg virkelig mente det dr. Bøgholm får ud af min sætning, indser jeg for resten ikke, hvorfor sprog lærere skulde være mig taknemlige for den. Herregud, oversættelse har da sprog lærerne kendt og prak-

tiseret længe før jeg begyndte at snakke med i laget. Jeg føler unægtelig langt større glæde over de udtalelser fra andre sproglærere, der fremhæver min virksomhed imod oversættelsesmetodens eneråden herhjemme og i andre lande.

Marts 1907.

Otto Jespersen.

In Herodotum.

II 22 post verba κῶς ἂν δῆτα ῥέοι ἂν ἀπὸ χιόνος magnopere variat memoria codicum:

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων τόπων ἐς τὰ ψυχρότερα τῶν τὰ πολλά ἐστι ABC,

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ῥέων ἐς τὰ ψυχρότατα τῶν τὰ πολλά ἐστι P,

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ἐς τὰ ψυχρότερα ῥέων τῶν τὰ πολλά ἐστι R,

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ἐς τὰ ψυχρότατα ῥέων τῶν τὰ πολλά ἐστι SV.

Verbum τόπων, quod supervacaneum est, ABC soli praebent; iidem participium ῥέων omittunt, quo carere non possumus, quodque P solus, incertum an correctura, suo loco exhibet. Comparativum, qui unus sententiam sanam habet, R quoque praebet. Hactenus consentiunt fere editores recentiores; sed iniuria genitivum τῶν, qui in omnibus libris extat, eiecerunt; contra facile fieri potuit, ut vocula τὰ perperam bis scriberetur. Itaque transpositione facta scribendum conicio:

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων [τόπων] ῥέων ἐς τῶν [τὰ] ψυχρότερα τὰ πολλά ἐστι; τῶν gen. partitivus est.

Carolus Hude.

DOES NOT CIRCULATE

NON-CIRCULATING

Stanford University Library
Stanford, California

In order that others may use this book,
please return it as soon as possible, but
not later than the date due.

